

DEÁK FERENCZ BESZÉDEI

**II. kötet
1848-1861**

**ÖSSZEGYÜJTÖTTE
KÓNYI MANÓ**

**BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA,
1886.**

TARTALOM

MILY KÖRÜLMÉNYEK KÖZT VÁLLALT DEÁK FERENCZ KÖVETSÉGET ÉS MINISZTERI JELÖLTSGÉGET 1848-BAN.
AZ ŐSISÉG ELTÖRLÉSE ÜGYÉBEN.
ZSEDÉNYI ÉS AZ ELLENE INTÉZETT ZAVARGÁSOK ÁLTAL MEGSÉRTETT KÖZBIZTOSSÁG ÜGYÉBEN.
A MINISZTERIUM MEGALKAKÍTÁSA S A FŐBB KÖZÖS ÜGYEK KIADÁSAIHOZ IDEIGLENESEN MEGHATÁROZANDÓ JÁRULÉK MEGAJÁNLÁSA ÜGYÉBEN.
A KÖZHIVATALNOKOK ELMOZDÍTHATÓSÁGÁRÓL, TEKINTETTEL A MINISZTERI FELELŐSSÉG ELVÉRE.
A NEGYESDELKESEK VÁLASZTÓI JOGÁRÓL.
A KÉPVISELŐK NAPIDIJÁRÓL.
METTERNICH, APPONYI ÉS ZSEDÉNYI MEGBÜNTETÉSE ÜGYÉBEN.
AZ URBÉRI TERHEK MEGSZÜNTETÉSÉRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNY ÉRTELMEZÉSE ÜGYÉBEN.
A VISSZALÉPETT MEGYEI TISZTVISELŐK HELYETTESÍTÉSÉRŐL.
A KÖZLEKEDÉSÜGYI REFORMOKRA SZÜKSÉGES PÉNZÖSSZEG MEGAJÁNLÁSÁRÓL.
A KATHOLIKUSOKNAK SZABADSÁGAIK KORLÁTOZÁSA ELLEN BEADOTT KÉRVÉNYE ÜGYÉBEN.
AZ ORSZÁG ÁLLAPOTÁRÓL.
LEVÉL SZALAY LÁSZLÓHOZ, MAGYARORSZÁG KÖVETÉHEZ FRANKFURTBAN.
AZ ORSZÁG ÁLLAPOTÁRÓL.
DEBRECZEN VÁROSA HARMADIK KERÜLETE VÁLASZTÓIHOZ.
ALKULÁS.
A BIZOTTSÁGOK KISORSOLÁSÁRÓL.
A VÁLASZTÁSI ÜGYEKBE ELRENDELTE VIZSGÁLATOK TÁRGYÁBAN.
A KRASZNA-ZILAH VÁLASZTÁSOKRÓL.
VÁLASZ MADARÁSZ JÓZSEF VÁDJÁIRA.
A MINISZTERIUM ÉS A HÁZ JOGAINAK VISZONYÁRÓL.
AZ ÜLÉS FOLYTATÁSÁRÓL KOSSUTH INDITVÁNYÁNAK ELFOGADÁSA UTÁN.
FONTOS ÜGYEK ELINTÉZÉSE A HÁZ ELOSZLÁSA ELŐTT.
A HÁZSZABÁLYOK MEGALKOTÁSÁNAK SZÜKSÉGÉRŐL.
PATAY JÓZSEFNEK AZ ÁLLÍTÓLAG OLASZORSZÁGBA RENDELTE KATONÁKRA VONATKOZÓ INTERPELLATÍÓJA ALKALMÁBÓL.
AZ ÜGYNEVEZETT HÜBÉRI VISZONYOKRA VONATKOZÓ TÖRVÉNYJAVASLATNAK A HÁZ ELOSZLÁSA ELŐTT IGÉRT BENYUJTÁSÁRÓL.
A VÁLASZFELIRATI JAVASLAT TÁRGYALÁSÁNAK MÓDJÁRÓL.
KOSSUTH NYILATKOZATÁNAK KINYOMATÁSÁRÓL, ÉS VÁLASZ NYÁRY PÁLNAK A MINISZTERIUM ELLEN INTÉZETT TÁMADÁSÁRA.
A MINISZTERIUM POLITIKÁJÁRÓL AZ OLASZ KÉRDÉSBEN.
A ZAVARGÁSOK ALKALMÁBÓL INDITVÁNYOZOTT RENDKÍVÜLI INTÉZKEDÉSEKRŐL.
AZ OSTROMÁLLAPOTRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT BENYUJTÁSA.
MAGYARORSZÁG ÉS A NÉMET EGYSÉG.
A KÖZÖS ISKOLÁKRÓL, TEKINTETTEL A FELEKEZETEK JOGAIRA ÉS A NÉP VALLÁSOS ÉRZÉSÉNEK KIMÉLETÉRE.
A KÉPVISELŐK ÁLTAL BEJELENTETT INDITVÁNYOK TÁRGYALÁSÁRÓL.
A LEGELŐK ELKÜLÖNZÉSÉNEK FÖLBONTÁSÁRÓL.
AZ ORSZÁGGYÜLÉSI KÜLDÖTTSGÉ INNSBRUCKBAN.
A HADSEREG MAGYAR LÁBRA ÁLLÍTÁSÁRÓL.
A HÁZ ELJÁRÁSÁRÓL PERCEL MÓR AZON VÁDJÁVAL SZEMBEN, MELY SZERINT A HADÜGY VEZÉRLETÉBEN ÁRULÁS KÖVETETETETT EL.
A KATONAI SZOLGÁLAT TARTAMÁRÓL.
A KIRÁLY UJRA ÁTVESZI AZ ORSZÁGLÁST.

BATTHYÁNY LAJOS GRÓF ÉS DEÁK FERENCZ BÉCSI KÜLDETÉSE.
 AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÜLDÖTTSÉG BÉCSBEN; A MINISZTERIUM LEMONDÁSA, A NÁDOR LEVELE, AZ IDEIGLENES KORMÁNY, KOSSUTH INDÍTVÁNYAI ÉS A NÁDORNÁL JÁRT KÜLDÖTTSÉG JELENTÉSE.
 SZÜKSÉGES-E, HOGY A KÉPVISELŐHÁZ MAGÁT PERMANENSNEK NYILVÁNÍTSA?
 A KORMÁNYZAT VITELÉRŐL AZ ÚJ MINISZTERIUM ALAKÍTÁSÁIG.
 AZ OSZTRÁK BIRODALMI TANÁCSHOZ MENESZTETT ORSZÁGGYŰLÉSI KÜLDÖTTSÉG ELJÁRÁSÁRÓL.
 A MAGYAR ÜGYEK ÁLLAPOTA SZEPTEMBER VÉGE FELÉ.
 A ZSELLEREK TARTOZÁSAI MEGVALTÁSÁRÓL, TEKINTETTEL AZ EGYES OSZTÁLYOKNAK ADOTT ÁLLAMI KEDVEZMÉNYEKNEK A KÖZJÓHOZ VALÓ VISZONYÁRA.
 A BIRODALMI MINISZTERIUM ÁLTAL A MAGYAR MINISZTERIUMHOZ KÜLDÖTT ÉS A KÉPVISELŐHÁZZAL KÖZLÖTT ÜGYNEVEZETT STÁTUSIRAT TÁRGYÁBAN.
 AZ EURÓPÁHOZ INTÉZENDŐ MANIFESTUM SZERKESZTÉSE TÁRGYÁBAN.
 AZ URBÉRI VISZONYOKRA VONATKOZÓ TANÁCSKOZÁSOKNAK NYUGODTABB IDŐKRE HALASZTÁSÁRÓL.
 A HONVÉDELMI BIZOTTMÁNYRA RUHÁZOTT FELELŐSSÉG ÉS TAGJAI SZÁMÁNAK GYARAPÍTÁSA.
 A KÉPVISELŐHÁZ EGYÜTTMARADÁSÁNAK ÉRDEKÉBEN.
 A FŐRENDIHÁZ IZENETE, RÉCSEY MINISZTERELNÖKSÉGE, KOSSUTH MINT A TELJHATALOMMAL FELRUHÁZOTT HONVÉDELMI BIZOTTMÁNY ELNÖKE.
 AZ OLASZ FOGLYOK ÜGYÉBEN.
 KOSSUTH INDÍTVÁNYÁRA A HÁZ ELITÉLI ISTVÁN NÁDOR ELJÁRÁSÁT.
 ROTH ÉS PHILIPPOVICH TÁBORNOKOK ÜGYÉBEN.
 A NÉPHEZ INTÉZENDŐ PROCLAMATÍO SZERKESZTÉSE ÜGYÉBEN.
 BÉCSBEN ALKALMAZOTT MAGYAR HIVATALNOKOK ÜGYÉBEN.
 A LUDOVICEUMRA VONATKOZÓ ELŐTERJESZTÉS KINYOMATÁSÁRÓL.
 A KÖZMUNKÁK FEJÉBEN KIVETENDŐ ADÓRÓL.
 V. FERDINAND LEMONDÁSA.
 A KATONAI FŐTANODA ELŐADÁSÁNAK NYILVÁNOSSÁGÁRÓL.
 A BÜNTETŐ CODEX SZERKESZTÉSE DEÁK FERENCZRE BIZATIK.
 AZ URBÉRI KÁRMENTESÍTÉS TÁRGYÁBAN.
 AZ URBÉRI KÁRMENTESÍTÉSRE VONATKOZÓ TÁRGYALÁSOK ELHALASZTÁSÁRÓL.
 AZ ORSZÁGGYŰLÉS BÉKEKÜLDÖTTSÉGE WINDISCHGRAETZNÉL.
 DEÁK FERENCZ HADBIRÓSÁG ELŐTT.
 A PASSIVITÁS POLITIKÁJA.
 LEVELEK SZÖGYÉNY LÁSZLÓHOZ BIRODALMI TANÁCSNOKI ÁLLÁSA TÁRGYÁBAN.
 LÁTOGATÁS SZÉCHENYI ISTVÁNNÁL.
 A MAGYAR NYELV ÉRDEKÉBEN.
 A M. TUD. AKADÉMIA MŰKÖDÉSÉNEK MAGYAR NYELVEN FOLYTATÁSA, AZ ELNÖKÖK ÉS A TAGOK VÁLASZTÁSA S A FELÜGYELET GYAKORLÁSA TÁRGYÁBAN.
 A PESTI NAPLÓ ÁLTAL KÖVETENDŐ IRÁNYRÓL.
 AZ 1848-DIKI ALAPRÓL.
 ÉLJEN A HAZA.
 VÉLEMÉNYELTÉRÉS DEÁK FERENCZ ÉS SZÉCHENYI ISTVÁN KÖZÖTT AZ 1848-DIKI ALAPRA NÉZVE.
 AZ OKTÓBERI DIPLOMA.
 MEGSÉRTETTE-E AZ 1848-DIK ÉVI MAGYAR MINISZTERIUM AZ 1848-DIKI TÖRVÉNYEKET?
 AZ ESZTERGOMI ÉRTEKEZLET.
 SZERVEZHETŐ-E ZALA VÁRMEGYE A MURAKÖZ NÉLKÜL?
 DEÁK FERENCZ ELSŐ TALÁLKOZÁSA Ő FELSÉGÉVEL.
 ÁTVEGYE-E PEST VÁROSA A TÖRVÉNYKEZÉST?

PEST VÁROSA FŐLIRATA A JANUÁR 16-DIKÁN KELT KIR. LEIRATRA.
LEHETSÉGES-E A RÉGI MAGYAR POLGÁRI ÉS BÜNTETŐ TÖRVÉNYEKET MINDEN
VÁLTOZTATÁS ÉS OCTROYROZÁS NÉLKÜL VISSZAÁLLÍTANI?
A BÜNTETŐ TÖRVÉNYKEZÉSRŐL.
A SAJTÓÜGYI ESKÜDTSZÉKEK ELJÁRÁSÁRÓL.
A KÖSZÉNBÁNYÁKRÓL.
A CSŐDTÖRVÉNY TÁRGYÁBAN.
VISSZAÁLLÍTHATÓK-E AZ ÖSSZES ÖRÖKÖSÖDÉSI MAGYAR TÖRVÉNYEK, S HA NEM, MI A
TEENDŐ?
A FEBRUÁRI PÁTENS.
ZÁGRÁBMEGYE KÖRLEVELE ÉS AZ EGYESÜLÉS.

MILY KÖRÜLMÉNYEK KÖZT VÁLLALT DEÁK FERENCZ KÖVETSÉGET ÉS MINISZTERI JELÖLTSÉGET 1848-BAN.

1848. február 26-dikán - írja *Dessewffy Emil* gr. - Babarczy Antal, Balogh Kornél és Somssich Pál országgyűlési követek Pozsonyból Bécsbe küldtek engem Apponyi György kancellárhoz egy tervvel, a mely az ő állításuk szerint az oppositio fejeivel vitt egyezkedések eredménye volt. A Somssich Pál tollából folyt terv, a melynek eredetije fölé írom e sorokat, így szól:

«Azok nyomán, miket ő excellentiájának a kancellárnak két levelemben e dieta elején írtam, újítni bátor vagyok, hogy sikere országgyűlésünknek csak az ellenzékiekkel való egyezkedés útján lehet; mert övék az alsó táblai többség, a conservativ megyék száma pedig - miként ezt Bars, Veszprém mutatják - kevesedik. De a külső viszonyok is mindinkább javallják, hogy a körülményekkel meg kell alkudnunk. Ugyanazért mi egy általános egyezkedést infiláltunk az ellenzékkel, a melynek kölcsönös pontjai ezek:

I. A főispáni új rendszerre vonatkozó sérelméről lemond az ellenzék, s megnyugtatótnak nyilvánítja magát, ha az erre nézve kelt királyi leirat folytán Bécsbe küldött fölírásra a következő újabb kir. válasz adatik ki:

1. Azok nyomán, mik részint a leiratban már említették, részint a fölírásban fölhozatnak, újabban biztosítja ő fölsége az országos rendeket arról, hogy az 1790. X. stb. törvények épségben tartását mindig királyi szent kötelességei közé számította és számítja, ennélfogva a főispáni hivatalt is az 1723. LVI. stb. törvények értelmében fogja mindig föntartani.

2. Kimondatik, hogy ott, hol főispánok nincsenek, ő felsége ilyeneknek kinevezését voltaképen már el is rendelte; valamint az is

3. Hogy a helyettesek kinevezését, mint százados gyakorlaton alapuló jogot, ő fölsége magának ugyan jövőre is föntartja; de csak rendkívüli és kivételes esetekben fogja gyakorolni.

4. A fizetés, melyet b. e. ősatya III. Károly határozott meg, az idő és a körülmények szerint lévén fölemelve, midőn ezt nem a házi pénztárakra utasította ő felsége, csak atyai szívének sugallatát követte; egyébiránt örülni fog, mihelyt a rendek a házi pénztárakat oly állapotba helyezettetik, hogy azok ezen már most rendszeresített fizetések teljesítését elvállalhatják.

5. A legszükségesebb teendők közé számítja ő fölsége a megyék rendezését s ezzel kapcsolatban mindazon jogoknak és kötelességeknek is határozottabb kijelölését, melyek különböző gyakorlat és újabb magyarázatok által a főispáni hivatal irányában is több kellemetlen és a közjóra csak károsan ható surlódásokra szolgáltatnak alkalmat; addig azonban, míg ez megtörténék, a főispáni hivatalt eddigi hatáskörében föntartani kötelességének ismerendi.

Ezek volnának a resolúciónak főpontjai, melyet egy pár közhelyesléssel találkozó főispáni kinevezésnek kellene kísérnie, Abaujban, Tornában és egyebütt.

II. Az ellenzék a főpolgármestereket, illő hatáskörrel, mint ellenörködő kir. tisztviselőket, elfogadja.

III. A hadi adót megajánlja, s ha kéretik, katona-ujoncokat is ad.

De viszont kívánja:

I. Hogy az évenkinti országgyűlésbe a kormány egyezzek bele, s az kellő házi rend és egyéb garantiák mellett még ezen országgyűlésen elfogadtassék.

II. A nyilvánosság és direct választás a városokban alkalmaztassék, úgy a tisztviselők periodicus választása is, kivéve a bírakat.

III. A nép javára egy örökváltási és élelmezési törvény alkottassék és a domesticában való részvéte a nemességnek elrendeltessék.

IV. A partium sérelme orvosoltassék és Horvátország iránt is valami expediens találtassék.

Mi megigértük közremunkálásunkat az I. és II. pontra; a III-ra csak úgy, hogy az örökváltási kérdés egy stadiummal előbbre vitessék, s a kényszerítés csak ott mondassék ki, hol tökéletes kárpótlást nyújtani képes a jobbágyság; az élelmezést egészen óhajtjuk; a domesticára kellő garantiák mellett szintén reállottunk. A IV. pont alatti partiumok visszakapcsolását szintén óhajtjuk; a horvátok iránt semmit se ígértünk.

Egyébiránt egyenes utasítást s a felsőbbi szándok tudatását kérjük. Azt erősen hiszszük, hogy csak ilyforma egyezkedésekkel lehet Magyarhonban a zavarokat elkerülni.»

Somssich Pál, a kivel e gyűjtemény szerkesztője a Bécsbe küldött pontozatok eredeti példányát közölte, keletkezésük történetét így adja elő:

«A mult század végén Franciaországnak szabadságra törekvő diadalmas erőszakoskodásai a mily gyorsan hatottak ki egész Európára, épen oly határozottan lettek visszaszorítva a szinte negyed századig tartott véres háborúk által, és elnémítva, lebilincselve maradtak majd 1830-ig, a mikor a második francia forradalom ismét felébresztette s újból napirendre hozta azokat hazánkban is, hol azon ideig egyesek foglalkozhattak ugyan velök magánkörökben, némelyek egész cultust emeltek a jogegyenlőségen alapuló szabadság elveinek, de a nagy közönség nem érdeklődött irántuk, mert még nem fogta fel értelmüket; az egyeseknek, mint Nagy Pálnak, ez irányban emelt szavai pedig a pusztában kiáltóéhoz hasonlóan hangzottak el. Igen természetesen, mert a magas hierarchiának, a feudális aristokratiának és az absolut kormánynak nem látszott érdekében a francia forradalom elveit felkarolni és pártolni, az akkor még sokkal vallásosabb nagy tömeg pedig visszariadt a forradalomnak vérengzéseitől, és borzalommal olvasta vagy hallgatta rémeseményeit.

Ilyen hangulat mellett és ily hatások alatt, Magyarországon minden patriotismus, mely 1792-től 1830-ig a megyei és országos gyűléseken buzgólkodott, mindig csak a régi és fennálló ősi törvényeken alapuló privilegiális alkotmánynak és az ebben gyökerező nemesi előjogoknak védelmében összpontosult és pedig annál inkább, mert a bécsi absolut kormány még ezeket is a centralizáló hatalomnak alárendelni s ez által mindinkább absorbeáltatni törekedvén, ezen eljárásával bőséges anyagot nyújtott az ellenkezésre és védekezésre. Csakis erre szövetkezett tehát az akkori hazafias nemesség, mint azon időben még kizárólag jogosult tényezője a magyar alkotmányos életnek, folyvást tiltakozva illetően önkénykedések ellen az országgyűléseken; midőn pedig ezek több ideig mellőztettek, akkor a megyei gyűléseken küzdött a kormány és ennek hívei, az azon időben úgynevezett aulicusok ellen. Továbbra nem terjedtek az akkori patrioticus irányzatok, mert az 1792-ben kezdett, 1825-ben folytatott reformtörekvéseknek kiinduló pontjai is a privilegiális aristocraticus alkotmányon alapultak, abból fakadtak.

Az 1830-diki második francia forradalom azonban már gondolkozóba ejtette hazánkban is a kiváltságos osztályoknak műveltebb, bölcsebb, előbbrelátó és méltányosabb férfiai, kik részben igazságos érzületüktől, részben saját jobban felfogott érdekeiktől vezéreltetve, előbb magánkörökben, később nyilvános tanácskozásokban is vitatni kezdték azon elveknek jogos követelményeit, melyek Franciaországban a szabadság, egyenlőség és testvériség nevében oly borzasztó katastrófhákra vezettek, s annyi magán- és közszerencsétlenségnek lettek

okozói; törekedtek egyszersmind ezen követelmények közül megállapítani azokat, melyeket korunkban és helyzetünkben elutasítani már nem szabad, visszautasítani veszély nélkül nem lehet. Az urbéri viszonyoknak méltányos szabályozása és a közterheknek közös viselése voltak azon legelső kérdések, melyeknek megoldását és korszerű elintézését legsürgetőbbnek jelölte ki az akkor magát liberálisnak nevező ellenzék, s mint már szervezkedni kezdő párt, ezen kérdések mellett nyíltan és erélyesen síkra szállt, és majd a kormány, majd a conservatívek ellen küzdve, megismertette a nagy közönséget a modern szabadságnak tanaival.

Ezen küzdelmeknek lefolyása 1832-től 1843-ig ismeretes; ismeretes a főrendeknek ezen korszak alatt tanúsított azon sajnos merevsége is, melylyel a régi privilegiális állapotokhoz ragaszkodtak, mely állapotok noha törvényesek voltak, örökké maradandók még se lehettek, mert a korszerű fejlődéshez való alkalmazkodásukat az igazság és méltányosságnak öntudata már is hangosan követelte, az előrelátó bölcsesség pedig unszolva ajánlotta.

A főrendeknek ezen magatartása az ellenzéknek jeles és nagytehetségű férfait nagy mérvben és folyvást ingerelvén, ezek itt-ott, különösen a megyei gyűléseken, heves és túlzó kifakadásokban törtek ki, melyekért a kormány több ifjút, később Kossuthot és Wesselényit is, perbe fogatott. Ez azután olaj volt a tűzre, melynek lobogó lángjainál már most komolyan vettetett fel a kérdés: vajjon a fennálló kormányzattal, a dicasteriális collegiális rendszerrel, melyet annyira ural a bécsi absolutismus, lehet-e egyáltalán boldogulni és Magyarországnak ősi törvényein alapuló, soha fel nem adott, sőt minden alkalommal világosan fentartott önállását és függetlenségét s ezekkel hazánknak szebb és jobb jövőjét kivívni és biztosítani?

Ez volt azon komoly kérdés, mely körül azután a haza legjobb és legderekabb férfiainak nézetei - nem a célra, de a kivitelre és a választandó eszközökre nézve - nagyon eltérőleg oszlottak meg. Széchenyi, Deák, Kossuth, hazánknak ezen elismert kiváló nagy szellemei se értettek e tekintetben egyet, nézeteik nagyon is eltérők voltak.

Széchenyi erős meggyőződéssel hitte és állította azt: tegyük Magyarországnak népeit mindekelőtt értelmesekké, szorgalmasokká, s ez által vagyonosokká, a mennyire lehet gazdagokká, és a társadalmi és politikai szabadság magától fog következni, minden rázkódtatás nélkül meghonosul köztünk s otthon fogja magát érezni nálunk; míg egy szegény nép soha se lehet szabad, annál kevésbé nagy, mert gyenge, s mint ilyen közvetlenül vagy közvetve szolgája marad az erősebbnek. Nézzétek Angliát, - erre szeretett hivatkozni - nézzétek Angliát, máig sincsenek az alkotmányos szabadságnak legsarkalatosabb attributumairól szóló, azokat világosan meghatározó írott törvényei, de azért ki merné kétségbe vonni ezekhez való fenséges jogait? senki, és miért? mert gazdag, ennél fogva hatalmas. Ugyanazért az értelmes munka volt Széchenyi jelszava, erre törekedett nevelni és buzdítani mindekelőtt hazájának népeit, hogy őket vagyonosokká, gazdagokká s mint ilyeneket azután valóban szabadokká tehesse.

Deák nem gondolkozott egészben így; ő szintén nagy súlyt fektetett az értelmi fejlődésre és anyagi gyarapodásra; de ezeknek elérhetésére szükségesnek tartotta a köz- és magán-, a politikai és társadalmi szabadságnak nem csak párhuzamos, de részben még előzetes létesülését is; így a közterhek közös viselésének, a törvény előtti egyenlőségnek, az urbéri feudális viszony megszüntetésének kérdéseit annyira sürgetőknek tartotta, hogy ezeknek megoldását feltételként s mint olyant állította fel, mely nélkül se az értelmi fejlődés, se az anyagi gyarapodás nem érhető el; ugyanazért ezekre határozottan és teljes erélylyel törekedett, de mindig csak törvényes úton és törvényes eszközökkel. Deák jelszava volt: szabadságra, önállóságra, függetlenségre törekedjünk, de mindig csak törvényes úton és törvényes eszközökkel.

Kossuth a kitűzött célokra nézve majd mindenben egyetértett Deákkal; de a kiviteli mód és a választandó eszközök tekintetében már nagyon különböztek nézeteik. Kossuth legáltalában jellemezte önmagát, midőn ezeket mondá: «Veletek, ha tetszik, nélkületek, sőt ellenetek, ha kell.» Mert Kossuth nem riadt vissza az erőszakos eszközöktől se, sőt ezeknek hasonló erőszakos körülmények közötti jogosult alkalmazására a természeti jogon alapuló törvényességet is vindicálta. Ugyanazért föltétlenül a forradalmat se kárhoztatta, a mint ezt később tényleg bebizonyította; de forradalmár minden áron nem volt, valamint kiindulása se volt forradalmi, a mint ezt tényekkel bebizonyíthatni; ő hűségesen olyan volt, mint a minőnek fentebb idézett szavaiban bemutatta magát: «Veletek, ha tetszik, nélkületek, sőt ellenetek, ha kell.» Kossuth nem volt, hanem lett forradalmi, Deák és Széchenyi soha se lettek volna azokká.

A véleményeknek ilyenmő tusái, sőt még az elvileg egy véleményen levőknek is szétágazó nézetei között nyílt meg az 1843-diki országgyűlés Deák Ferencz nélkül. Majláth Antal kancellárra ez nagy veszteség, hogy ne mondjam, csapás volt; mert az 1839-40-iki országgyűlés végén a szólásszabadság ügyében sikerült kiengesztelődés után, összhangzásban Deákkal remélette vezetni, még pedig fényesen vezethetni a megnyílt országgyűlést. Deák azonban elmaradt; de ha el is jött volna, alig teljesülhettek volna már ekkor Majláthnak reményei. Miért? Mert az általam fentebb említett nagy kérdés nem csak fölvetve, de már majd eldöntve is lett a mindenfelé felizgatott közvéleményben olyképen, hogy a fennálló dicasteriális rendszer mellett Magyarország korszerűleg nem fejlődhetik, a bécsi centralizáló absolutismus alatt pedig önállóságra és függetlenségre nem emelkedhetik soha.

Ezen meggyőződés az ellenzéknek ép oly ügyes, mint erélyes agitatói folytán mindinkább és nagyobb mérvben terjedt az országban s csaknem általános lett, annyira, hogy ilyen elfogult hangulat mellett a legkedvezőbb királyi előadások se számíthattak jóakarató fogadtatásra; mert nem concessiókra és ezeknek mennyiségére és minőségére figyelt már ekkor az országgyűlési közönség, hanem elvek, sarkalatos alkotmányos elveknek változtatása vagy újbóli megalapításával és biztosításával foglalkozott. Alkotmányos felelős kormány, parlamentáris rendszer voltak a jelszavak, melyek körül tömörült az ellenzék.

Én, ki ezen országgyűlésre választattam meg legelőször Somogy vármegye követének, a szabadelvű irányzatnak igaz barátja voltam; mint ilyen nyilatkoztam a sajtónak szabadsága mellett, pártoltam az esküdtszéki intézményt nyíltan a kerületi és országos ülésekben; a közteherviselés elvét azonban már csak magántanácskozásokban helyeselhettem, mert szavazatom ellenkező utasítással le volt kötve; szóval, a józan szabadelvű haladásnak barátja voltam; de nem helyeselhettem az ellenzéknek azon taktikáját, melylyel a királyi előadások üdvösnek beismert kedvező pontjait se akarta jó néven fogadni és méltányolni; ezt határozottan rosszaltam és ezért az ellenzék köréből néhány barátimmal együtt ki is léptünk, alakítván egy középpártot, mely a jót, helyest és törvényest elfogadni, a rosszat, helytelent és törvénytelen visszautasítani, a józan haladást pedig pártolni tűzte ki feladatának; e pártnak hat megye volt tagja. A kormánypártot Zsedényi vezényelte.

Nem szándékom az 1843-diki országgyűlésnek történetét leírni, csakis röviden említem meg azt, hogy az ellenzékkel erős összeütközéseink voltak, melyeket becsülettel álltunk meg, a miért azután annak tagjai inkább nehezteltek reánk, mint a kormánypártra, melynek vezérével, Zsedényivel, még bizalmas lábon is álltak. Ezen eredménytelen nyilvános torzsalkodásnál azonban sokkal érdekesebb az, a mi magánkörökben történt, és végleg azon összeköttetésekhez vezetett engem, melyeknek erejével három év múlva az Apponyi kancellárhoz felküldött pontozatoknak fogalmazására és fölterjesztésére jogosultnak érezhettem magamat.

Említettem már, hogy Majláth főkancellár nagyon meg volt zavarodva reményeiben és terveiben Deáknak elmaradása által; azt is említém, hogy kedvező számításában valószínűleg az esetre is nagyon csalódott volna, ha Deák elmegy az 1843-diki országgyűlésre, mert azon úr, mely a magyarországi aspirációk és a bécsi hatalom engedményező készsége között létezett, személyes sympathiák és baráti hajlamok által áthidalható már nem volt. Ugyanazért én és barátim, kik ezt tudtuk és a valódi helyzetet ismertük, a kormánypárt fiatalabb férfiainak körében tájékozni kívántuk magunkat az iránt, vajjon nem lehetne-e a bécsi hatalmi köröket vagy ezekben az iránytadó főszemélyt, magát Metternich herceget, megnyerni a magyar alkotmányosságnak oly irányban való fejlesztésére, mely a felelős kormányzási rendszernek egy vagy más formában megvalósítására vezethetne?

Gróf Apponyi György, báró Jósika Sámuel, Dessewffy Emil és Szécsen Antal grófok voltak azon férfiak, kiket ezen tapogatódzó kísérletünkről legelőbb értesítettünk, és a kik, mivel maguk is hasonló eszmék felett tűnődtek, csakhamar megértettek bennünket és rokonszenvűkre méltattak. Ezen férfiak a bécsi udvari körökben akkor már oly személyes tekintettel bírtak, hogy hasonló kísérletre vállalkozni elbizakodás nélkül merészkedhettek. Segítségükre volt fiatalkori barátjuk, a nagy közönség által annyira félreismert Wirkner Lajos, akkoriban udvari titkár, később udvari tanácsos, ki hivatalos rendeltetésénél fogva a kancellárnak és Metternich hercegnek is jelentéseket irt a magyar országgyűlésről, s a ki ez úton Metternich hercegnek teljes bizodalmát birta.

Wirkner Lajos kassai születésű, az ottani városi főorvosnak fia, a m. kir. udvari kancelláriánál még Reviczky kancellár alatt kezdett szolgálni; ügyessége, műveltsége és tehetsége által főnökeinek bizodalmát csakhamar megnyerte. Maga is polgári eredetű lévén, a népnek meleg barátja és hűséges pártolója volt. Sikerral bizonyította ezt be az urbéri törvényeknek alkotása alkalmával, midőn a merev feudalisták kikerülésével közvetlenül érintkezett az ellenzékkel, egyrésztől azért, hogy minél több engedményeket nyerhessen a nép számára Pozsonyban, s azután Metternich herceggel, hogy ennek pártolása mellett a kivívott eredmények szentesíttessenek Bécsben. Wirkner bár nem volt ellenzéki értelemben liberális, de humanismus tekintetében senkinek se állt mögötte. Nem is azért aggódott az általunk szükségesnek jelzett új alkotmányos irányzatnak megindítása miatt, mintha ő azt személyesen perhorrescálta volna, hanem mert ismerve a monarchia belviszonyait, azt hitte és úgy volt meggyőződve, hogy a felelős kormányzási rendszer oly alakban, mint azt a magyar ellenzék követeli, a monarchiának felbomlására vezetne szükségképen; mindamellett hosszabb fejtegetéseink és beható értekezéseink után, melyek folytán a jelen állapotnak tarthatatlanságáról őt is meggyőztük, megígérte, hogy e tekintetben is kész elmenni velünk azon vonalig, melyen belől a monarchia integritása veszélyeztetve nem lesz, és ily korlátozás mellett nemcsak értesíteni fogja az öreg herceget nézeteinkről és terveinkről, de sőt iparkodni fog - mindig a kikötött korlátozás mellett - a herceg pártolását is megszerezni az általunk sürgetőleg szükségesnek jelzett actió megindítására.

Ilyen kölcsönösen elfogadott megállapodás után Apponyi, Jósika és Wirkner Bécsben, mi pedig Pozsonyban voltunk tevékenyek; de e mellett folytattuk patvarkodásainkat a radicális ellenzékiekkel, és különösen a kir. városok rendezése körül fölmerült viták alatt néha kellemetlenségeket is okoztunk nekik. Azonban nem czélom erről bővebben szólni, hanem az általam fogalmazott pontozatok keletkezését szándékom megírni és ezzel kapcsolatban bécsi és pozsonyi eljárásunkat igyekszem lehetőleg röviden ecsetelni.

Az 1843-diki országgyűlés nem minden eredmény nélkül záratott be. Ezen eredményeket az ellenzék nem csak nem méltányolta, sőt minden módon kisebbiteni igyekezett; mi pedig conservativ reformerek - így neveztük magunkat mi, míg a radicális ellenzék, köztük az én

igen szeretett barátom, Bónis Sámuel is, fából csinált vaskarikához hasonlította törekvéseinket, és pecsovicsoknak csúfolt el bennünket - előnyös sikerként tüntették fel azokat, mely sikerben biztosítást találtunk a nem sokára bekövetkezendő nagyobb szerű üdvös reformokra, melyeket az új kormány maga fog kezdeményezni.

Míg mi a megyékben így buzgólkodtunk, addig Bécsben Apponyi m. kir. alkanczellárrá, Jósika pedig erdélyi kanczellárrá neveztettek ki, mely kinevezések újabban megerősítették bennünk azon hitet, melyet nevezett barátainknak hatalmas befolyása iránt eddig is tápláltunk, a növelték azon reményt, hogy az új kormány már most elég erős lesz arra, hogy a Pozsonyban közösen megállapított alkotmányos actiót a legközelebbi országgyűlésen megindíthassa.

Wirkner iparkodott megnyerni, meg is nyerte Metternich herczegnek bizalmát; de ez minden további lépését attól tette függővé, lehet-e Magyarországon erős kormányt megalapítani és biztosítani? olyat, mely szemben a megyéknek nagyszabású autonomiájával a központi hatalom tekintélyét fentartani képes legyen; mert e nélkül az ősz herczeg meggyőződése szerint is minden lépés a felelős kormányzat felé anarchiára, utóbb a monarchia felbomlására vezetne; ez volt tehát a feltétel, illetőleg a feladat, melynek szerencsés megoldása által az akkor még mindenható herczeget actióra bírni és hatalmas pártolása mellett az alkotmányos fejlődést majdan inaugurálni lehessen.

Ezen igen nehéz feladatnak megoldhatására született bécsi barátainknak agyában a főispáni dignitás törvényes jogai és befolyása teljes mérvű érvényesítésének eszméje.

A megyék azidőben úgyszólván egészen magukra voltak hagyva, a főispánság nem csak dignitás volt, de ezen dignitárius főurak jobbára csak névszerint viselték fényes című méltóságaikat; nem voltak megyéiknek főnökei, még kevésbé pedig - mint kellett volna lenniök - a megyei közigazgatás ellenőrző felügyelői; de azután nem is volt ám, egyet, kettőt, a nádort és főkanczellárt kivéve, legkisebb befolyásuk sem a megyékben és megyéikre; eljátszották ezt gondatlan közömbösségük által, mert annyira nem méltatták figyelmökre a reájok bízott törvényhatóságokat, hogy kivéve a tisztujításokat, három év alatt alig látogatták meg azokat. Ily elhanyagolás mellett egészen a megyék józanságától függött a törvényes korlátok között maradva gyakorolni hatósági jogaikat és kötelességeiket, vagy ezeken túlsapongva, kedvük szerint önkénykedni. Ettől pedig még inkább lehetett, sőt kellett tartani, mióta a curialis nemességnek személyes szavazati joga gyakorlatilag elismertetvén, ez már nem községi küldöttjei által, hanem személyesen kezdett, és pedig évről-évre nagyobb számmal, utóbb tömegesen, a megyei gyűléseken megjelenni és a határozatok hozatalára döntő befolyást gyakorolni, mi által a régi magyar alkotmányosságnak azon főelvét: «pars sanior concludit» értelméből teljesen kiforgatták és nem ritkán erőszakoskodásokra, választások alkalmával még véres verekedésekre is vetemedtek.

Ezen abnormis, nem csak törvényeinkkel, de a józansággal is ellenkező állapotoknak megszüntetését mindenekelőtt szükségesnek tartotta az új kormány, s ezért a főispáni méltóság törvényes jogainak gyakorlati érvényesítését határozta el. E célból felszólította a főispánokat, hogy a vezényletükre bízott megyéknek gyűlésein és törvényszékein rendesen elnököljenek, a közigazgatás minden ága felett hivatásuk szerint éberén őrködjének, és méltóságuknak egész tekintélyével arra ügyeljenek, hogy a megyék hatósági jogaikat a törvényszabta korlátok között gyakorolják, kötelességeiket ezeknek értelmében teljesítsék; hogy pedig mindezeket pontosan teljesíthessék, ezentúl megyéjükben állandón lakjanak, vagy ha ezt nem tehetnék, viselt méltóságukról lemondjanak.

Ezen eszme, mely elméletileg a legjobb szándékból eredt és mely minden tekintetben megfelel törvényeinknek, gyakorlatilag nagy és sokféle nehézségekbe ütközött.

1. A felszólítás maguknál a főispánoknál is nagy ellenszenvre talált, s majd mindannyian mentegetődzve válaszoltak, állítván, hogy többféle okoknál fogva megyéjükben nem lakhatnak, de azért egy se jelentette ki lemondási készségét az eddig viselt méltóságról; szóval, ők főispánok maradni akartak, de olyanok, mint eddig voltak, sine cura dignitariusok. Ennek aztán az lett a következménye, hogy gróf Apponyi, kinek befolyása Bécsben napról-napra növekedett, kieszközölte, hogy azon főispánok, kik se megyéjükben lakni, se a főispánsági méltóságról lemondani nem voltak hajlandók, méltóságukat ugyan megtarthatják, de megyéjüknek kormányzása, a gyakorlatban levő törvényes szokás szerint, főispáni helyettesekre, vulgo administratorokra fog bízni. Ezen intézkedés által még inkább sértve érezték magukat az akkori főispánok s annyira nehezteltek Apponyira, s elidegenedtek az új kormánytól, hogy majd nyíltan, majd alattomban elkezdtek kaczerkódni az ellenzékkel.

2. Mivel pedig a főispánoknak ezen vonakodása miatt 32 helyettesnek, administratornak kinevezése vált szükségessé, ennyi alkalmas embert pedig egyszerre rögtön találni nem lehetett, lettek kinevezve nagy sajnálatunkra némelyek, kik azután azon jelentékeny állásnak, melyre felhivattak, megfelelni képesek nem voltak, sőt itt-ott avval vissza is éltek. Az ezen körülmény szülte hibákat és visszaéléseket nagy ügyességgel használta fel Kossuth az 1847-diki országgyűlésen az új rendszernek, melyet administratori rendszernek neveztek el, megtámadására.

3. Voltak még más nehézségek is, melyek az új administratoroknak kényelmetlen társadalmi helyzetéből eredtek; mert se a felsőbb körökben, hova nem tartoztak, se a középosztálynál, melyből kiléptek, nem voltak többé szívesen látott jelenségek.

Ily hangulat, ily elfogult és az ellenzék által előre lefoglalt ellenséges közvéleménnyel szemben hívta össze és nyitotta meg ő felsége az 1847-diki országgyűlést.

Az országgyűlés elé terjesztett királyi előadások a legloyalisabbak voltak; a magyar nyelv és a vallás ügye tekintetében megindított a szabadabb elvű irány s egyebekben is tág tér nyílt meg a KK. és RR.-nek hazafias működésére. Beismeri ezt maga Horváth Mihály is, midőn a Huszonöt év történetében így nyilatkozik: «A királyi előadásokban, melyek a tanácskozás tárgyait tüzték ki, felvéve volt minden fontosabb kérdés, mely a nemzeti életben eddig felmerült, - - - sőt az előterjesztésekhez kész törvényjavaslatok is kapcsolattak, mi, bár sok ellenzéki által veszélyesnek tartatott, - - - minden esetre haladásnak tekinthető törvényalkotási eljárásunkban.» De hát hiába! mert már nem részletes concessiókért küzdött az ellenzék, hanem általános alkotmányos elvekért s ezeknek egész teljességükben alkalmazásáért, mint ezt is híven ecseteli Horváth Mihály, írván: «E kormányi törvényjavaslatok eleve is elégtelenséggel, legalább gyanuval fogadtattak az ellenzék által, mi egyébiránt, tekintve a nemzetnek és kormánynak annyira különböző irányát, senkit meg nem lephet», tehát el voltak ítélve már előre a kormány intézkedései, sőt intentiói és legjobb szándékai is.

Ilyen ellenséges párttal szemben az összeütközések és ezekből fakadó heves vitatkozások elkerülhetők nem voltak, a mint hogy ilyenek, a királyi előadásokra adandó válaszfelirat tárgyalása alkalmával, bőven fel is merültek. Az első indítványt a felíratra én tettem meg, s hivatkozva a királyi akarat és a nemzet félszázad óta táplált forró óhajításainak szerencsés találkozására, ajánlottam, hogy viszonzásul mindezekért mondassék hála a királynak.

Az ellenzék nem fogadta el indítványomat, s annak már ekkor elismert vezére, Kossuth, hosszú beszédben fejtegette az el nem fogadásnak okait. «Nézeteim - így kezdé beszédét - Baranya követének nézeteitől a válaszfelirat egész philosophiájára nézve lényegesen különböznek.» S ezen lényeg nem volt egyéb, mint az, mit Kossuth hosszú beszédje folytán többféle variációban ismételve hangoztatott, t. i. Magyarország önállósága, függetlensége, a

bécsi hatalom alól való emancipációja, magyar felelős kormány és parlamentáris kormányzás, mely nélkül szerinte az első biztosítva soha se lehet. A vita erős volt és hosszadalmas. Széchenynek közvetítő indítványa is mellőztetett, a Kossuth által javasolt felirat pedig elfogadtatott.

A főrendek a hozzájuk átküldött felirati javaslatot nem fogadták el, hanem egy másikat fogalmaztak, és azt küldték a Rendei táblájához azon hitben, hogy e felett majd igen hosszú vita fog kifejlődni, mely alatt azután sikerülhet a kölcsönös kiegyezés.

Kossuthnak ügyes taktikája meghiusította ezen reményt, melynek hogy szárnyát szegje, a fölrati javaslat tárgyalásának a napirendről való letételét indítványozta, mely indítvány heves viták után többséget nyert. A válaszfeliratnak - mint mondani szokás volt - letételével azonban nem szűnt meg az ellenzéknek a kormány elleni harca; az egységes nagy csata után részletes csatározások következtek, melyekre egyes sérelmeknek felsorolása nyújtott alkalmat. Ezek közt azonban az úgynevezett adminisztratori rendszert tekintette az ellenzék az idő szerint a legégetőbbnek, mert ennek eldöntésétől függött a fennálló kormánynak maradása vagy bukása. Ezen kérdést annyira erős és éles fegyverének tartotta az ellenzék és vezére, hogy annak teljes felhasználása végett egy választmányt küldött ki azért, hogy ez az adminisztratori rendszerben rejlő soknemű sérelmeket rendszeresen elemezze és kidolgozza. A választmány tolla Kossuthnak ügyes kezére bízott. Irt is volna ő kétségkívül egy olyan jelentést, mely az adminisztratorok kinevezése által állítólag a haza alkotmányosságán, jelesen a megyei autonomia szabadságán vert sebeket egész keserűséggel és szenvedélyességgel túlozva ecsegette volna. Ezen jelentés azonban soha se jött a nagy nyilvánosságra, a minek egyik okát föl akarom deríteni.

Előbb még csak röviden azt említem meg, hogy a nádor által kieszközölt engesztelő kir. leiratban, melynek főadata volt az égető kérdést eltemetni, se én Somssich Pál, se Babarczy tényezők nem, sőt még beavatva se voltunk. Azt tudtuk, hogy ilyennemű engesztelő leirat készül Bécsben, mert hiszen ezt a nádor eszközölte ki; de azon taktikában, melylyel azt a pozsonyi dietán elfogadtatni akarták, nem volt részünk. Ezt Lónyay János udvari tanácsos, Menyhértnek atyja, Szentiványi Vincze helytartói tanácsos, ki több ideig időzött Pozsonyban, és Wirkner főzték ki, és ezen utóbbit azzal bírták reá, hogy tervüket titokban tartsa, mert máskülönben Lónyay Menyhért, Bereg vármegyének követe, nem szavaz reá, hacsak ő nem teheti meg az indítványt. Kezdetben ezen urak azt hitték, hogy biztos a többségük, mert Lónyay Gábor, Pázmándy, sőt Szentkirályi is megígérték pártolásukat, ezek azonban a tizenkettedik órában visszavonták szavukat, és a sérelem elejtésére és a leiratban való megnyugvás kifejezésére irányuló beregi indítvány ellen szavaztak, mely azután 23 contra 23, csak Horvátország szavazatával nyert kétséges többséget.

Midőn Lónyay Menyhért indítványa kétes többséget nyert, Kossuth hozzám fordulva nagy ingerültséggel így szólott: Kérem Baranya követét, tudja-e mire, és miért szavazott Bereg indítványára? Kossuth jól tudta, hogy én nem voltam beavatva ezen stratagemába. Azután meg Lónyay Menyhérthez, ki egészen meg volt zavarodva, e szavakat intézte: «Lucem quaesivit ingemuitque reperta»; végre nagy hevesen kezével fenyegetőzve kijelentette, hogy már most egészen a sérelmi politikára veti magát, s nem fog kimélni senkit és semmit!

Én, ki Kossuthal ha nem is bizalmas, de mindig olyan lábon álltam, mely a mindennapi közömbösséget meghaladva, a kölcsönös tekinteten és becsüléson alapult, s kivel a fiúmei vasút ügyében már ezelőtt is leveleket váltottam, látván a beregi indítvány elfogadásának sikertelenségét, az indítvány folytán támadott lázas ingerültséget, és ismervén a bécsi legmagasabb körökben nyilvánulni kezdő határozatlanságot, felkerestem őt, és arra kértem, hogy mellőzze a botrányokat, s ne hozza napvilágra az adminisztratori rendszer ellen írt vagy

írni szándékozott jelentését; mert ha az abban felhozott és valószínűleg szenvedélyesen fokozott vádak egynémelyike talán be is bizonyulna, egyes személyeket sujthatna csak, miből aztán sokkal kevesebb haszon, mint kár háromlana a közre; tanácskozzunk inkább bizalmasan azon módok és eszközök felett, melyekkel a felizgatott kedélyeket lecsillapítani lehessen, hogy azután higgadt nyugodtsággal, vállvetve, közös erővel működhessünk hazánk javára, s megkezdhessük az általunk is elodázhatatlannak beismert alkotmányos átalakulásunknak nagy munkáját, békés, törvényes úton, lépcsőnként haladva előre, rázkodtatás nélkül.

Kossuth bizalmas szavaimat bizalmasan fogadta és viszonzta, mondván: «Én hajlandó vagyok az értekezésre, és készséges a békés haladásra egy feltétel alatt: hogy az irány, mely felé törekszünk, Budapest legyen; mert avval, a ki alkotmányos törekvéseinkről úgy nyilatkozik, hogy igen, ő is Budapest felé szándékozik, de egyelőre csak Ötevényig mehet, s ott egy időre pihenőt tart szükségesnek, avval szóba állok; de avval, a ki míg fennen hangoztatja, hogy Budapestre menjünk, de aztán első megállapodó helyként Hainburgot vagy Schwechatot jelöli ki, avval szóba nem állok, vele nem egyezkedhetem.» Beszélgetésünknek eredménye az lett, hogy Kossuth a maga és az ellenzék nevében megígérte, hogy az administratori rendszer által okozott sérelmeknek részletezésére kiküldött választmány jelentését mindaddig be nem nyújtja, míg mi értekezni fogunk azon teendők felett, melyeket Magyarország alkotmányos, önálló függetlenségének megvalósítására azonnal szükségeseknek tartunk, s e mellett még azon napi kérdések iránt is megegyezni törekszünk, melyeknek elintézése szintén nem halasztható, és a felizgatott közvélemény lecsillapítására okvetetlenül szükséges. Én pedig megígértem, hogy az azonnal megkezdendő tanácskozásainknak eredményéről Apponyi kancellárt időnkint értesíteni, s az ő beleegyezését kinyerni törekedni fogok. Ez történt 1848. januárban, mely hónapban és a rá következő februárban Kossuth Lajos, Szentkirályi Mór és Bónis Sámuel az ellenzék részéről, én és Babarczy a conservatívek nevében, esti órákban majd mindennap találkoztunk Bohus Jánosnak tágas lakásán, és bona fide, egészen bizalmasan cseréltük ki nézeteinket a helyzet tarthatatlanságáról, és azon reformok megindításának módozatáról, melyek nélkülözhetetleneknek mutatkoztak arra, hogy Magyarország önállósága és függetlensége jövőre biztosíttassék.

Kossuthnak genialis fejtegetései élvezetessé tették ezen estéli tanácskozásokat, melyeknek reánk is nagy hatása volt, úgy hogy kifogásolnunk elvileg alig lehetett kívánatait; csakis az egymásután, a józan és lépcsőnkénti fejlődés és méltányosság tekintetében tettünk észrevételeket, sőt ellenvetéseket is, melyeket Kossuth teljes mérséklettel méltatott figyelmére, sőt Szentkirályinak merészebb és néha hevesebben vitatott terveit is nem egyszer mérsékelni törekedett. Ezen higgadt magatartása által arról győződött meg bennünket, hogy vele értekezni és egyezkedni lehet azoknak, kik a magyar alkotmányos alapon állva, ezen alkotmánynak korkövetelte fejlesztésére jó akarattal bírnak.

Ezen értekezletek folytán készültek azután ama pontozatok, melyeket Ön nekem felmutatott, és a melyeket én Desseffy útján megküldöttem gr. Apponyinak, azokat figyelmébe és erélyes pártolásába ajánlva.

Meggyőződtem ezen tanácskozásaink folytán arról is, hogy Kossuthnak célja nem volt a forradalom, hogy ő nem volt elvből forradalmi; ellenkezőleg erős hitem, hogy ő sokkal inkább szerette volna alkotmányos átalakulásunkat békés úton, rázkodás nélkül keresztülvinni. Bizonyítja ezt értekezéseink közben több kérdésben tanusított mérséklete.

1. Ő a parlamentáris felelős kormányzatra törekedett, a felelős miniszteriumért szinte rajongott, mert ebben hitte feltalálhatni mindazt, mit az általános szabadság, s különösen Magyarország önállóságának és függetlenségének biztosítására szükségesnek tartott. És mégis, midőn mi ennek rögtöni létesítését lehetetlennek, békés úton legalább nem kivihetőnek

bizonyítottuk be, engedett, és reáállott s elfogadta azon javaslatunkat, mely szerint jövőre a magyar kir. helytartótanács osztályokra felosztva vezérelte volna a közigazgatást, és minden ilyen osztálynak főnöke vagy előadója, és az összes tanács elnökeinek valamelyike írták volna alá a kiadandó intézkedéseket, de azután azért, a mit aláírtak, felelősök is lettek volna az országgyűlésnek.

2. A közterhek közös viselésének elvállalását és törvények által megállapítását és szabályozását egész terjedelmében és határozottan követelte Kossuth; de az ennek keresztülvitelére szükséges előkészítő intézkedésekbe beleegyezni nem vonakodott.

3. Az urbériség megváltásának;

4. a királyi városok democraticusabb rendezésének kérdését minél előbb kívánta ugyan megoldatni, de ezek tekintetében is hajlandó volt olyan enyhítő módosításokra, melyek a magyar központi kormánynak elegendő garantiát nyújtottak volna arra, hogy az általa tervezett megoldás se jogos érdekeket érzékenyen sérteni, se a közbékét háborító zavargásokat előidézni nem fog.

Mindezek után ismétlem: Kossuth nem volt elvből forradalmi, nem volt forradalmár minden áron, és azt hiszem, helyesen ítéltam és ítélem meg őt akkor, midőn róla azt állítom: Kossuth nem volt, hanem a bekövetkezett események folytán lett forradalmár. Hiszen ő a mi értekezleteinket higgadt nyugodtsággal és egész buzgósággal vezette egész január és február hónapokban, és noha én Bécsbe küldött leveleimre választ nem kaptam, - mert hát változni kezdett Bécsben is a helyzet, és az Apponyi föllépéséhez kötött reményeknek nemteljesülésével más befolyások kezdettek Metternich herczeg háta mögött érvényesülni - mégis mindaddig, míg a párisi forradalom híre hozzánk el nem jutott, buzgósága nem hanyatlott, míg végre egyik este imígy szólt hozzánk: «Barátim, bocsássatok meg, nem folytathatom, legalább én nem vehetek továbbra részt tanácskozásaitokban, mert az események fejlődése oly meglepőleg rohamos, és annyira ki nem számítható, hogy nem tudhatom előre, vajjon azt, mibe ma optima fide egyezem bele, megtarthatom-e holnap!» És ezzel márczius elején megszűntek értekezleteink, melyekről erősen hiszem, hogy ha a párisi forradalom és utána a bécsi zavarok nem következnek be, hazánk átalakulására és alkotmányos békés fejlődésére irányadó befolyást gyakoroltak volna; mert egyesítették volna a Rendek táblájának két nagy pártját. Ez volt tulajdonképen értekezleteinknek fő célja; ennek az egyesült két pártnak a közvélemény által istápoltt ereje pedig oly hatalmas lett volna, hogy azt se a főrendek többsége, se a bécsi kormány sokáig nem ignorálhatta volna.

Ennyiből áll azon pontozatok historiája, a melyek általam írt eredeti példányának fölmutatásával Ön engem annyira meglepett.

Legjobb szándékú törekvéseinknek nem lett sikere, az események rohama félrelökte a csendben működőket. Mi visszavonultunk, Kossuth kilépett a forradalmi térre.»

Apponyi György gr. magyar kanczellár Bécsből 1848. márczius 1-sején Pozsonyba Széchenyi István grófhoz a következő levelet intézte:

«Kedves barátom! Nagy és valósággal rettenetes események következtek be, mióta neked utolszor írtam; minden, a mit különben veled közölni kívántam, s a mit baráti leveleid és a számomra megküldött és általam a legnagyobb köszönettel fogadott kitünő munkák alkalmából veled meg akartam beszélni, ebben a pillanatban háttérbe szorúl. A monarchia, Európa a legnagyobb veszélyben forognak, hacsak erős összetartás és nyomatékos tevékenység útját nem állják a forradalomnak, mely általános fellobbanással fenyeget. Wirkner át fogja neked adni az Aachenből ma ide érkezett újságczikket, a melynek hitelessége iránt, fájdalom,

semmi kételyt nem táplálhatni. A francia királyi család kénytelen volt elmenekülni, nem tudni, hová és vajjon biztosságban van-e; iszonyú öldöklés után a csöcselék Páris városa urává lett, a tuileriák szét vannak rombolva, a trónt elégették, a palais royalt lerontották, a köz-társaságot kikiáltották és a radikális párt tagjaiból ideiglenes kormányt, vagy miniszteriumot alakítottak, a melynek ügyvédek és újságírók mellett egy Albert nevű munkás is tagja. Patakokban folyik a vér, a város minden összeköttetése el van torlaszolva, a távírók és a vasutak szét vannak rombolva, irtóztató anarchia uralkodik. Mindez a nálunk is utánzókra találó radikális pártnak a munkája. Híven értesítettem a történetekről a főherczeg nádort, a ki minden bizonynyal tanácsoddal fog élni, s azért sietek vele, hogy sürgetős kívánságaimról tudósítsalak. Mindenekelőtt lényegesnek tartom, hogy e hírek, a melyek holnap estig köztudomásuakká lesznek, általad és azok által, a kiknek a főherczeg azokat el fogja mondani, utilizáltassanak, azaz, hogy csak azokkal közöljétek, a kiknek loyaltására számíthatni és a kiket a monarchia valódi érdekei számára előre meg lehet nyerni, hogy ezek így elkészülve, a rosszakaratu töredékkel szemben annál erősebb ellentállást fejthessenek ki. Továbbá, hogy minden officiosus demonstratiók, például ezen események megvitatása, mi alkalmas volna arra, hogy a bel- és külföld közvéleményére kártékonyan hasson, megakadályoztassanak, utczai tüntetéseknek pedig nyomatékosan eleje vétessék. Az irtóztató események rohanó haladásánál fogva nem kételkedem benne, hogy az országgyűlés bezárásának - azonban annak legünnepeyesebb kijelentésével, hogy a lehető leghamarább ismét egybe fog hívatni, ha ezt a világ helyzete megengedi - nagyon rövid idő múlva be kell következnie; de épúgy meg vagyok róla győződve, hogy itt nem akarnak majd orosz segítségre, hanem a saját népek hűségére támaszkodni. Ily helyzetben engedményeket akarni kicsikarni, politikai bűn volna, de hiábavaló is lenne, mert erre - bármennyire őszinte is itt a jóakarát - nem állanának reá: értem engedményeket in stricto sensu, a mi mellett elveket vinnének a vásárra. Ha van, a ki képes honfitársaira hatni, te vagy az, s épen a Párisban történtek nyitják meg erre neked a pályát, mint a melyekben a legkiáltóbb érveket találni hazánk forradalmárai szerencsétlen politikája ellen és egyetlen egyet sem mellette. Kérlek tehát, mint hű barátomat és mint buzgó hazafit, tégy meg mindent, a mit csak tehetsz, az ország érzületének jó irányba terelésére és arra, hogy a radikálisok csábító hálójukba ne kerítsék. Ovatosságod, okosságod és bölcseséged kezeskednek érte, hogy a legbiztosabb úton fogsz haladni. Irj nekem mentől előbb, ha csak néhány sort is, mondj meg mindent, mert világosan kell látnom a valót. Ezt várja tőled igaz barátod.»

«Márczius elsején estve - írja *Dessewffy Emil* gr. - érkeztem Bécsbe Somssich Pál tervével, s egyenesen Apponyihoz szállottam. A mint szobájába belépek, több hölgygel együtt ott találom Jósikát, May udvari titkárt, Apponyi Károlyt és Györgyöt, a kancellárt. Mindnyájan szörnyen el voltak fogulva. Még alig tettem meg a szokásos köszöntéseket, midőn felém nyujtották az aacheni újság legújabb számát, melyet futár hozott több oldalról Metternichnek, ki Apponyival közölte. Elállott a lélekzet bennem, midőn Lajos Fülöp trónjának bukását és a francia respublica kikiáltását olvasám. Első szavam ez volt Apponyihoz: barátom, legfőlebb három nap alatt Kossuth az örökös tartományoknak alkotmányt, Magyarhonnak felelős miniszteriumot fog kívánni. Ezen megrázkódás után nem lehet többé az örökös tartományokban sem gátolni az alkotmányok létrejöttét. Tegyen tehát a kormány, míg nem késő.»

A párisi események hírére Bécsben ostromolták a bankot a papirpénz beváltásáért.

A KK. és RR.-nek Pozsonyban 1848. márczius 3-dikán tartott kerületi ülésében *Balogh Kornél*, Győr vármegye követe, indítványozta: «Kéressék meg ő felsége, hogy a bécsi bank állása és különösen a forgalomban levő bankjegyek mikénti fedezése iránt a nemzetet világosítsa föl és nyugtassa meg.»

Kossuth Lajos a tett indítványt alkalmul használta azon kérésre, hogy a rendek az országgyűlés politikáját az idő és a körülmények színvonalára emeljék föl. Feliratot indítványozott ő felségéhez és erre nézve javaslatot terjesztett elő, kiemelvén, hogy ha a benne foglalt alapkívánatok teljesülnek, ezzel meglesz Magyarország többi sérelmei orvoslására nézve is a biztosíték.

A fölrat javaslata utalt a birodalmi kormány nem alkotmányos irányára, mely Magyarország alkotmányossága kifejlődését hátráltatta, s ha folytatják, a trónt és a birodalmat elláthatatlan következményekbe bonyolíthatja, Magyarországra pedig kimondhatatlan kárt áraszthat. Előadta, hogy az országgyűlés, melyet ő felsége reformokra hívott össze, örömmel fogott a munkához, s elsorolta a közös teherviselés és az urbéri viszonyoknak kármentesítéssel összekötött megszüntetésére vonatkozólag eddig hozott határozatait, valamint a tárgyakat, melyekkel foglalkozni készül, minők a katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyebbítése; a kir. városok és szabad kerületek közigazgatási és politikai rendezése; a népnek politikai jogokban illő részesítése; a földművelés, műipar, kereskedelem fölvirágzása. «De - így folytatta - alkotmányos életünk is valódi képviselői irányban igényel fejlődést, szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek. Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek, s a honlakosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakítást kíván, ez pedig úgy Főlséged királyi széke, mint hazánk bátorlété tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé. A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségeinek számbavételét és felelős kezelés alá vételét tovább nem halaszthatjuk, mert csak így teljesíthetjük azon alkotmányos tisztunket, hogy úgy Főlséged királyi székének díszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerű kötelességeknek fedezéséről sikerrel intézkedhessünk. Sokban e kérdések közül az örökös tartományokkal érdektalálkozás kiegyenlítésének szüksége forog fön, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömet nyújtunk segédkezett. De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére és nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak az által nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbízva, mely a többség alkotmányos elvének legyen kifolyása, s ezért collegiális kormányrendszerünknek magyar felelős miniszteriummá átalakítását minden reformjaink alapföltételének s lényeges biztosítékának tekintjük.» Ezek eszközzésére - a javaslat szavai szerint - béke kell és kellene zavartalan nyugodt viszonyok. E tekintetben pedig aggodalmat keltenek a nyugalom bomladozásának azon jelei, melyek a birodalom némely részeiben mutatkoznak, s melyeknek súlyát a legujabb külső események előreláthatatlan fejleményei sokszerűen növelhetik. Ezekkel szemben a javaslat annak szükségét fejtegette, hogy ő felsége «fejedelmi székét minden uralkodói viszonyaiban a kor szükségei által multhatlanul igényelt alkotmányos institutiókkal» környezze. «Azonban Felsőges Úr - így végződött a javaslat - az események isten kezében vannak. Mi bízunk a gondviselés ótalmában, de érezzük a kötelességet: gondoskodni, hogy Főlséged hű Magyarországot a bizonytalan jövő készületlenül ne lepje meg. E gondoskodás halaszthatatlan kelleihez számítjuk mi a fönnemlített átalakulási kérdéseknek még ez országgyűlésen alkotmányos iránybani megoldását, s aggódunk, hogy a szokásos országgyűlési alkudozások és kormány-széki tárgyalások collegiális rendszer szülte hosszadalmassága, a Főlséged atyai szándokának és hazánk méltó várakozásának megfelelő sikert veszélyesen késleltetheti. És azért a királyi szék iránti tántoríthatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk Főlségednek: méltóztassék a fönforgó rendkívüli körülmények tekintetbe vételével is legkegyelmes királyi akaratának teljhatalmú organumai egyszersmind a fönnálló törvények szerint hazánk legfőbb kormány-székének, a m. k. helytartótanácsnak tagjai gyanánt, a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban, oly egyéneket az országgyűlésre utasítani, kik mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára Főlséged kegyelmes bizalmával előlegesen

kijelölt alkotmányos organumok, - s kiknek mint ilyeneknek személyes felelősségük alá leszen a hozandó törvények végrehajtása is helyezendő - országgyűlési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek, s Felséged királyi szándoka iránt az ország rendeit tájékozva s a kellő fölvilágosításokat és kimutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzviszonyok tekintetében is megadva, a főnforgó fontos kérdések megoldását oly sikerrel előmozdítsák, miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarább Fölséged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethessenek, s általuk a jelen körülmények bármi váratlan fordulatának esetére is biztosítva legyen hazánkban a béke, megszilárdítva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő és anyagi tehetség, melyben Fölséged, tántoríthatlan hűségünk mellett, a bizonytalan jövőendő minden eseményei között királyi székének legrendíthetlenebb támaszát fogja fölतालललतल.

Kossuth Lajos indítványa egy szó ellenmondás nélkül elfogadtatott, s a márczius 4-dikén tartott országos ülésben határozattá emelkedett.

A magyar *követi kar* márczius 14-dikén a következő nyilatkozatot intézte küldőihez:

«Az események rohanva következő jelenetei közt a követi kar érezve, hogy hivatásának teljes mértékben csak úgy felelhet meg, ha a nemzet osztatlan bizalma fogja kísérni, kötelességének ismeri nyíltan és leplezetlenül kiállani a közvélemény bíráló székének elibe, hogy ennek útbaigazításától erőt nyerhessen.

Olaszhon fényes egén a szabadság napja földerült. Február 27-én Franciaországban a juliusi trón, mivel a szabadságtól elvált, leomlott. Németország vidékein a fejedelmek alkotmányos institutiókkal ajándékozáék és illetőleg gazdagíták népeiket. Mindenütt a népek, szinte úgy mint uralkodók szíveiben a szabadság és alkotmány ütötte föl diadalos zászlóját; csak az ausztriai birodalom kapcsolatában élő nemzetektől látszék megtagadva azon vágyak való-sításának reménye, melyeknek igazsága és méltányossága az emberiség törvényszerűségénél fogva minden gondolkozó előtt régen kétségtelenné vált; nem azért, mintha hódoló határtalan hűséggel szeretett fejedelmünk népeinek bármely igazságos kívánatit teljesíteni bármikor vonakodott volna, hanem azon oknál fogva, mivel egy százados mozdulatlanságban megkövesedett burokratia fölfogta a népek szózatát és akadályozá a fejedelmet, megérteni az időnek mellőzhetlen szükségéit.

A dolgok ily aggodalomteljes helyzetében a követi kar akként fogta föl hivatását, hogy Magyarország alkotmányos rendéit megilleti azon okok fölött férfias nyíltsággal szót emelni, melyeknek a helyzet nehézségei tulajdoníthatók, és azon mód fölött, melynek időkori használásával a különben bekövetkező baleseményeket elhárítani sikerülhet.

A követi kar nem merengett túlságos reményekben e fölszólamlás sikere iránt, és nem is leplezte el lehető balkövetkezéseit egy oly kormány irányában, mely százados önkényhez szokott; de hallgatni kötelességmulasztásnak tartotta, kötelességmulasztásnak a trón, a nemzet és a birodalomban közös kapcsolattal egyesült népek irányában; kötelességmulasztásnak azért, mert a birodalom népei között egyedül a magyar nemzet bírt alkotmányos nyilvánossággal.

Így létesült azon fölirási javaslat, melyet a KK. és RR. táblája folyó márczius hó 3-án az országgyűlési teendők tárgyában egyes akarattal megállapított és márczius 4-én a főrendi táblához átküldött.

Márczius 13-án Bécs falai közt polgárvér folyt a szabadságért. A százados burokratia halomra dőlt. Metternich herczeg rendíthetlenné látszó minisztersége megszűnt, Apponyi gróf cancellár leköszönt. A fejedelem megadta a szabad sajtót és alkotmányt. A polgári őrsereg föllállítatott.

Ezen eseményekről márczius 14-én értesülve a követi tábla, haladéktalan lépéseket látott szükségesnek; elhatározta tehát:

1. Küldöttség által megkérni a nádort közremunkálásaért, hogy az általküldött fölirást a főrendi táblánál hováhamarább tanácskozás alá vétesse, és miután nem oly időket élünk, melyekben kifejezések fölött hosszú vitatásokat kár nélkül folytatni lehetne, oda munkálni igyekezzék, miszerint azt a főrendi tábla, ha különben lényegére nézve egyetért, változatlanul fogadja el.

2. A szomszéd szabad sajtó mellett hazánkban korlátozott sajtó meg nem állhat, semmi nem szenved tehát kevésbé halasztást, mint az országnak a szabad sajtó iránti soha el nem idegenített és el sem idegeníthető jogát helyreállítani; ennek következtében meghagyatott a sajtótörvény kidolgozásával megbízott választmánynak, hogy azon előmunkálatok nyomán is, melyek a múlt országgyűlési irományok közt föltalálhatók, a legrövidebb idő alatt járjon el.

3. A bizonytalan jövő előgondoskodást igényel, és ezért választmány küldetett ki törvényjavaslat készítésére, mely által a belnyugalom és béke, az élet és vagyon biztosítása, a honpolgárok védpaizsa alá állíttassék, és e célból a nemzeti őrsereg életbe lépjen.

Ezen határozatok közül az elsőnek következtében a nádor megkérte, ugyanazon napon délután 3 órakor a főrendi táblánál ülést tartott, és ez ülésben a fölírásnak változatlanul leendő elfogadását önmaga indítványozta, melyet a főrendi tábla is egyhangulag elfogadván, a nádor biztosította a főrendeket, hogy az országgyűlés eredményes befejezése és alkotmányunk kifejtése tekintetében, személyes és hivatalos befolyását szilárd elhatározással fogja használni.

A főrendi tábla megállapodásának híre a RR. táblájához meghozatván, elhatároztatott és a főrendi tábla által is elfogadtatott, hogy a fölírás egy országos küldöttség által nyujtassék be ő fölségének és ezen küldöttség vezére a nádor legyen. A küldöttség Bécsbe holnap utazand.

Márczius 14-én a KK. és RR. táblája minden közterheknek a nemesség által is közösen és aránylag leendő viselését elhatározta.

Elhatározta továbbá azt is, hogy minden urbéri viszonyok mindenütt az egész hazában egyszerre leendő megszüntetése iránt törvény akként alkottassék, hogy a magánbirtokosok kármentesítésének kötelességét a közállomány vállalja el.

Eddig a történetek.

Ezeknek folytatában a követi kar meggyőződését jelenté ki, hogy alkotmányunk szilárdítására, kiterjesztésére, átalakítására célzott érni, alkotmányos úton teljes reménye van, ha a nemzet bizodaljától törekvéseiben támogatva lesz. Továbbá:

Kijelenté, hogy földadataul kevesebbet nem ismer el, mint az alkotmánynak létesítését minden következményeiben.

Kijelenté, hogy a haza polgárai érdekeinek kiegyenlítését eszközölni fő kötelességének tartja.

Kijelenté azon meggyőződését, miszerint az elágazó érdekek egybeolvasztására és a honpolgároknak jogban, érdeken, kötelességben és hazaszeretben egy nemzetté összeforrasztására az eddieknél hatályosabb lépések kívántatnak.

Végre felelősségének súlyát egész mértékben érezve, kijelenté, hogy az óriási léptekkel haladó körülmények között hivatásának teljesen csak úgy felelhet meg, ha már jelen állásában is magát nem külön osztályok, hanem az összes nemzet képviselőjének tekintheti, és kötelességeinek körét is e mértékhez illesztheti.

A követi kar tagjai állásuk szilárdítására azon bizodalom megerősítését kérik, melylyel az országgyűlési pályára elküldettek.

Pozsony, 1848. márczius hó 14.»

Batthyány Lajos gr. márczius 14-dikén Wenckheim Béla bárót és Tolnay Károlyt leküldötte Zala vármegyébe, hogy rábirják Deák Ferenczet az országgyűlési követség elvállalására. Ugyanekkor a főrendek és követek közül számosan a következő levelet intézték hozzá:

«Kedves barátunk! Bécsben az alkotmányért polgárok vére folyt. Metternich absolutisticus irányú kormánya megbukott. Apponyi leköszönt. Ily roppant fontosságú körülmények közt alkotmányunkat és a trónt a nép fölkarolása által szilárdítani elhatározott komoly szándékunk. Szükségünk van azért rád, s bizton várjuk minél előbbi jelenlétedet.»

Zala vármegyének 1848. márczius 16-dikán tartott közgyűlése szintén fölhívta Deák Ferenczet az országgyűlési követség elfogadására. A közgyűlés jegyzőkönyvének erre vonatkozó pontjai így szólnak:

«1343. Tolnay Károly és ifjabb Csúzy Pál országgyűlési követ urak a megyéhez a következő tartalmú tudósításaikat megküldék: Tekintetes Karok és Rendek! Európának politikai látkörén legközelebb felmerült történeti események sokkal fontosabbak, hogy sem azoknak közvetve magyar hazánkat is érdeklő hatályossága törvényhozási figyelmünket kikerülhette volna. Nem csak azon bizalmatlanságok, melyek az ausztriai bankintézetnek jegyei iránt mindenünnen mutatkoznak, s itt Pozsony sz. k. városban közvetlenül minket is váratlanul meglepének, hanem azon körülménynek átgondolása is, miszerint oly időszakba jutánk, melyben trónok ingattatnak meg, a birodalmi tartományokban forradalmi nyugtalanságok ütik fel aggasztó táborukat, parancsolják, az idő rohamát be nem várva, a legfontosabb törvényhozási intézkedéseinket.

Folyó évi márczius 3-án tehát Győr vármegye követe indítványt tőn a kerületi ülésben az iránt, hogy az ausztriai nemzeti bank mérleg állapotának kimutatása, és a nemzetet e részben megragadó aggodalomnak elosztása iránt ő felsége megkéressék. Elhatározó intézkedés azonban e tárgyra nézve részint azért nem történt, mert a kérdéses körülményeknek avatottság nélküli feszegetése nemcsak a birodalmi hitelt károsan csökkenthetné, hanem egyesek aggályait is nevelné inkább mint eloszlatná, részint pedig mivel időközben a nemzeti banknak egyik tisztviselője itt Pozsonyban megjelenván, a követi testületnek egy része előtt az $\frac{1}{2}$ alatt párban ide mellékelte jegyzékhez képest a bank activ állapotát kimutatni iparkodott. Ezen jegyzéket nem mint oly hiteles okiratot küldjük meg a tekintetes RR.-nek, minek elvitázhatlan valóságáról jótállani merhetnénk; sőt az sem kerületi, sem országos ülésben bemutatva nem lévén, országgyűlési iratnak nem is mondathatik; hanem megküldjük annyiból, a mennyiben az aggodott kedélyeket leginkább ez csillapítja le, és egyik a követeket magánylag meggyőző ok éppen ez vala arra, hogy a győri indítvány leginkább alkalmul vétetett azon fontosabb lépésekre, melyek a $\frac{1}{2}$ alatt ide rekesztett felírás tolmácsolásához képest, békés utoni átalakulásunk biztosítására, és ezek folytán a trónnak s dynastiának megszilárdítására nemcsak a fentebb érintett kerületi ülésben, hanem mai napon tartatott országos ülésünkben is a követeknek egyhangulag nyilvánított akaratuk szerint intéztetni rendeltettek.

Ezen felírásnak, és az azt netán követendő eredményeknek a haza előtt sokkal érdekesebbeknek kell lenni, hogy sem ezekről szóló követi tudósításunkat a többi megyék képviselőinek is hasonló cselekedetéhez képest rögtön sebes postán megküldeni kötelességünknek ne tartottuk volna.

Kik egyébiránt stb.

Pozsonyban, 1848. márczius 4-én.

A mostani országgyűlésnek nélkülözhetetlen, és halasztást nem ismerő teendői iránt a RR. táblájának egyesült közakaratával megállapított, s ő cs. kir. felségéhez intézett, s követ urak e jelentésével megküldött felíratából örömmel látják a rendek: hogy az összes képviselői testület azok iránt, mik a nemzet törvényes alkotmányos állásának szilárdítására e megye által már oly hosszú évek során szorgoltattak, melyek a magyar föld lakosai szellemi s anyagi jobblétük előmozdítására megkívántatnak, s melyekkel a közpolgári jogokon alapult népszabadság üdvös áldása a haza minden lakosaira egyaránt kiterjesztethetik, a törvény előtt a honnak minden lakosa egy leendő, a haza közszükségei fedezésében és terhének viselésében, valamint javadalmainak használásában mindenki egyiránt részesülendő, s a magyar kormány az absolutisticus irányú összes birodalmi kormány túlnyomó, törvény és nemzet ellenies befolyása alul kibontakozva, az ország az 1790. évi 10-ik törvenyzikkely értelmében magyar kormány által fog kormányoztatni, s az mint a nemzet többsége akaratának, s alkotmányos elvének kifolyása, a törvényeknek miképpen teljesítéséről, és az ország közjövödelmeinek hová fordításáról a nemzetnek felelendő és számolandó, a magyar nemzet - a *pragmatica sanctio*-val vele összezsátolt birodalmi népek, valamint a felséges uralkodó ház iránti viszonyok és kapcsok sértetlen fentállása mellett - a polgári szabadság s alkotmányos törvényes függetlenség azon tető polczára, mely a népek szabadságon s jogegyenlőségen alapuló boldogságát képezik, eljutandó, és ezen intézkedések fogamatba vételei elvégre megtermendik üdvös gyümölcseit e sokat szenvedett és nyomatott magyar földre és népeire.

Nézeteikkel tehát egyezők lévén az egész nemzetnek képviselői által nyilvánított közkívánata, nem marad részükről más hátra, mint követeket ujabban utasítani, miszerint minden törekvéseiket oda irányozzák: hogy az elől érintett felíratban az országgyűlése által kijelölt teendők még a jelen országgyűlésén multhatatlanul megoldattassanak, s már valahára egyszer az ige testté váljon. Különösen pedig arra figyelmeztetik követ urakat: hogy a törvény ellen behozott előleges *censura* általában eltöröltetvén, a sajtószabadság behozattassék; mielőbb a népképviselői rendszer teljes és tökéletes létrehozásával, és a kasztok megszüntetésével, a hon minden lakosai érdekeik egyítettvén, a törvényhozásban az összes nemzet egyeteme befolyással birjon; és a nemzet belbékéje fentartására, úgy annak minden kül-megtámadások elleni biztosítására, és a királyi székek s nemzeti szabadságnak oltalmára a nemzeti védelmező erő a különböző osztályok érdekegységének alapján a kifejlett sürgetett események miatt is minél előbb czélszerűen szabályoztassék, és miután a magyar nemzetnek alkotmányos állása és törvényes rendszere csak önvédelmére, nem pedig más nemzetek birtokai elfoglalására, vagy szabadságaik elnyomására van irányozva, eszközölni igyekezzenek, miszerint a magyar katonaság az ország tudta, hire, s beleegyezése nélkül az ország határain kívül soha ne vitet-hessék, és a magyar katonaság, mely a *pragmatica sanctio* értelmében az összes birodalmat, s a felséges uralkodó házat minden külső ellenséges megtámadások ellen védelmezni ugyan köteles, új birodalmak hódítására, vagy a népek szabadságának elnyomására ne alkalmaz-tathassék, arra is iparkodván, hogy a megyének már az 1836-iki országgyűlésen előterjesztett azon kívánata, hogy a magyar sor és véghelyi ezereknél kizárólag Magyar- és a hozzákapcsolt országokban született s a magyar nyelvet tökéletesen értő és beszélő tisztek alkalmaztassanak, törvény által is kimondattassék.

De a mint egyrésről a megye rendei a nemzet alkotmányosságát s törvényes szabadságát biztosítani óhajtják, úgy reményüknek teljesülhetése felett mindaddig kétkednek, a meddig a kormány oly egyének kezében van, kik azt a nemzet érdeke és a törvény ellen és ezek sértésével kezelik; kívánják tehát követ urak e megye nevében az országgyűlésén azt: hogy

mind azon kormányi hivatalnokok, kik a részek visszacsatolása iránt alkotott 1836-iki 21. törvénycikkelynek foganatba vételét hátráltatták, mind azok, kik a horvát bonyodalmakat előidéztek, és a törvényszerű eszközök használatának elhanyagolásával a bajokat ottan öregbítették, a Zágráb megyében történeteket elősegítették, a horvátországi nemzeti gyűlésnek formáját egyoldalú kormányi rendeletekkel megváltoztatták, és az eddigi szokás ellenére az abbani részvétől és befolyástól törvény ellenien Zágráb megye és Turmező nemességét megfosztották; azon kormányi hivatalnokok, kik Magyarországon az újabb időkben behozott főispáni helyettesítési rendszerrel a megyék kormányzási rendszerét veszélyeztetni, és az ezen alapuló nemzeti szabadságot aláásni törekedtek, nem csak a fenálló hazai törvények értelmében hivataluktól elmozdítottassanak, hanem az ily törvényt sértő, és a nemzet érdeke ellen munkálódó királyi hivatalnokok törvény szerint meg is büntetessenek. Végre oda is utasítják követ urakat a megye rendei, hogy azon nem várt és reménylett esetre, ha a rendek táblájának egyező közakarata által az országgyűlés teendői iránt ő felségéhez intéztetni kívánt felírást a főrendek táblája bármely tekintetből s a kormánynak tulnyomó befolyása miatt ő felsége elibe juthatni meggátolni kívánná, akkoron, hogy e felírást a rendek táblája egy külön követsége által terjeszsze a nemzet koronás királya elébe, és az abban foglaltaknak létesülését maga a rendek táblája kérje: a megye nevében követ urak az országgyűlés előtt indítványozzák, s így a nemzet közóhajtságának koronás királya elébe juthatását, s a teendőknek megoldhatását e móddal is sikeresíteni törekedjenek, s ebbeli határozatukat követ urakkal gyors postával közleni rendelik.

Azon aggodalom és a közéleti viszonyokban most legújabban elterjedett zavarok, melyek a bécsi bankjegyeknek készpénz gyanánt a közforgalomban el nem fogadása és pengőpénzre leendő átváltása miatt, a lakosok, leginkább pedig a szegényebb s földművelő néposztály között elterjedtek, a megyei rendek figyelmét ki nem kerülhették, s miután követ uraknak fellebbi jelentéséből a megye rendei azon megnyugtatót merítették, hogy a bécsi nemzeti bank kötelezettségeit teljesíteni még mostan képes, s jelenleg attól, hogy a bécsi bankjegyek névértéküknél a forgalomban alább legyenek és essenek, félni nem lehetne, ezennel minden fő- és alszolgabíró urak által a megye kebelében közhírré tétetni rendelik: hogy a bankjegyek jelenleg még értékükben mint valóságos pengőpénz nem csak a királyi pénztárakban, hanem a megye által is az adóban elfogadtatnak, s ezért mint valóságos pengőpénz a közforgalomban és életben aggodalom nélkül elfogadtathatnak, s egyuttal tegyék a népet bizonyossá: hogy ha a bankjegyek névértéke, és a pengő, ezüst, és arany pénz belértéke közt valamely különbség keletkezni fog, a megye rendei első kötelességüknek fogják ismerni, hogy a mibenlétről a közönséget hivatalos uton értesítsék, és mindaddig, míg a mibenlétről a megye rendei nevében tudósíttatni nem fognak, mit se aggódjanak a bankjegyek értékéről és közforgalomban állapotról, ennél fogva semmi álhíreknek, mintha a bankjegyek jelenleg értékükben vesztek volna, hitelt ne adjanak, mert az ilyes híreket leginkább a pénztőzsérek szokják a nép közt azért terjesztetni, hogy a bankjegyeket a köznéptől olcsóbb áron beváltván, azokért akár magától a banktól, akár más utakon az egész névértéket magoknak megszerezzhessék; azért is fő- s alszolgabíró urak oda utasíttatnak: hogy az esetre, ha ilyenmű csalásokról, leginkább pedig az adózó nép nevében, előttök panaszok fognak emeltetni, mindazokat, a kik ellen ilyes csalással párosult nyerészkedések bebizonyulni fognak, az illető kármentesítése mellett, mint szoros értelemben csalókat meg is büntetessék; és ezért a végzés fő- és alszolgabíró uraknak ki fog adatni. Hogy pedig azon akadályok, melyek a bank jegyeinek pengőpénzre lehető átváltásában mutatkoztak, annál inkább megszüntethessenek, a tett intézetek bejelentése mellett ő cs. kir. felségét hódolattal megkérni rendelik a rendek: miszerint oly kegyes rendelkezéseket adni méltóztassék, hogy a bankjegyeknek a szükség eseteiben pengőpénzzel leendő felváltására a megyében levő kamarai pénztárak elegendő mennyiségű pengőpénzzel láttassanak el.

Hogy azok, mik legujabban Európában, s magában az örökös tartományokban történtek, és a napról-napra kifejlődő események a jelen országgyűlésére bizonyos befolyással leendenek, igen érzik a megye rendei, és ezért teljesen meg vannak győződve: hogy a magyar nemzetnek a jelen átalakulási korszakban jövődjének boldogsága vagy boldogtalansága a körülmények bölcs és okszerű felhasználásától vagyon felfüggesztve, és a mi a jelen időben vagy felhasználatlanul elhanyagoltatik, vagy célzott tévesztve alkalmaztatik, a jövő helyrehozni s kipótolni sohasem fogja: legszentebb kötelesség tehát minden erőt s minden módot arra alkalmazni, hogy a nemzet jövődjének boldogsága s törvényes független alkotmányossága biztosíttassék. Ezen eszközök legfőbbike az: hogy az országgyűlés czélszerű irányban folytattassék, s mivel érzik a rendek, hogy a magyar hazának fiai közt *Deák Ferencz* táblabíró úr azon legfőbb egyik egyén, ki rendíthetetlen jelleme, tiszta hazafiusága, mély belátása, a multat, jelent és jövődjöt összefüggesztetni képes ítélő tehetsége által a haza javára legtöbbet eszközölhet, polgári bünt követnének el a megye rendei, s hazájok és a nemzet iránti kötelességökről felejtkeznének meg, ha őt ismét a haza és az egész nemzet nevében fel nem hívnák, hogy ő a jelen országgyűlésen mint a megye képviselője megjelenve, azt, mit hazájára nézve jónak és üdvösnek ítélend, eszközölje. Elhatározták tehát: hogy holnap tüstént annyi számban minden rang és sors különbsége nélkül, a mennyiben lehet, másod alispán úrnak elnöklete alatt Kehidán *Deák Ferencz* úrnál megjelenvén, őt az országgyűlési követségnek elvállalására már a követválasztási gyűléskor a megye rendei általános közakaratóval történt elválasztása után újabban ismét megkérjék.

1343/1. A mint ezeket ilyképpen a rendek elhatározzák, megjelent a közgyűlésben Horváth János kamarás úr, s előadta Tolnay Károly egyik országgyűlési követ úrnak bár magán úton érkezett hivatalos levelét, melyben a Bécs városában történt eseményeket rövid vázlatban megírva tudtul adja: hogy ezek következtében az országgyűlésének egy igen számos tagokból álló küldöttsége magának a fenséges főherczegnek, az ország nádorának, vezérlete alatt, ő felségéhez Bécsbe az országgyűlési teendők iránt felment; arról is tudósítván őt, hogy az összegyűlt országos rendek pártszínezet nélkül, a mágnások s ott maga az ország fenséges nádora, közakarattal *Deák Ferencz* úrnak az országgyűlésen leendő megjelenését ohajtják, a körülmények szüksége pedig ezt parancsolja.

Megtették már felebbi végzésükben a rendek azt, mit *Deák Ferencz* úrnak az országgyűlési követség elvállalása reábirhatására egyeleve szükségesnek láttak; az őt megkérő küldöttség eljárásának sikerét várva, a jelen közgyűlekezetet ideiglen felfüggesztik, s annak azon helyen és napon leendő folytatását, mint azt a küldöttség eljárása igényelni fogja, ezennel elhatározzák.»

A küldöttség eljárásáról márczius 17-dikén tett a közgyűlésnek jelentést. A közgyűlés jegyzőkönyvének erre vonatkozó pontja így szól:

«1356. A gyülekezet következő napján 2-od alispán úr, mint *Deák Ferencz* táblabíró úrnak az országgyűlési követség elvállalása iránti megkérésére kiküldött választmány elnöke, a gyülekezetben jelentette: hogy mielőtt a választmány elindult volna, *Deák Ferencz* táblabíró úr ide Zalaegerszegre bejött, hol is a szállásán ő s a rendeknek s községeknek számos tagjai megjelentek, és midőn az általános közóhajtást annak elejbe adta, *Deák Ferencz* úr akképpen nyilvánult: hogy ámbár roncsolt egészsége miatt éreznél, hogy a követi pályát az országgyűlés végéig kibírni képes alig leend, de a benne helyezett bizodalom, s az ujonnan kifejlett körülmények kötelességévé teszik, hogy akármely áldozatába kerüljön is, polgári kötelességét teljesítse, s ha annak rende s módja szerint törvényesen a megye képviselőjének elválasztatik, a követséget igenis elfogadandja.

Mely elnöki jelentést a Karok és Rendek hangos és szünni nem akaró éljen kiáltásokkal fogadták.»

Zala vármegye ennek következtében a következő határozatokat hozta:

«1357. Ezek után Horváth János kamarás úr előadta, hogy a megyének a jelen országgyűlésén levő követe, Tolnay Károly úr, maga és követtársa nevében, az országgyűlése kezdetekor már kijelentette, hogy mind ő, mind pedig követtársa, Csuzy Pál úr, büszkéik leendenek arra, ha követi széküket, mihelyt Deák Ferencz úrnak, mint az országgyűlése előtt tartott követválasztáskor a megye által először elválasztott követnek, egészsége körülállásai a követség elvállalhatását lehetővé teszik, oda hagyhatják; később pedig Csuzy Pál táblabíró úr a mult évi december 13-án kelt, s hozzá intézett baráti levelében maga részéről ezt szintén nyilvánította, sőt követségéről ezen esetre határozottan lemondó levelét, melyet a mult télhó 17-iki közgyűlésre kívánt beadatni, megküldötte, melyet mindazáltal ő, mivel a követségnek elvállalására akkor még Deák Ferencz úr nem ajánlkozott, annak magán úton visszaküldötte, úgy jelenleg Tolnay Károly másik követ úr is írásbeli lemondását hozzája intézte; már most a rendek, hogy a két követ úr közül melyiknek lemondását fogadják el, határozzanak.

A megye rendei országgyűlési követeinek azon nemes és csak a haza boldogságát szemeik előtt viselő törekvésöket, hogy lemondásukkal Deák Ferencz táblabíró úrnak, mint az egész ország által az országgyűlésére a mostani körülmények közt közösen óhajtottnak, helyt adhassanak, méltó és teljes megismeréssel veszik, s ezennel ünnepélyesen kijelentik: hogy mind a két követ urak a rendek meglegedését s bizalmát megérdemlik; azért a követi pályáról lemondást nem a bizodalomvesztés következésének tekintik, s minthogy a pályáról írásban Csuzy Pál táblabíró úr volt az első, ki lemondott, annak lemondását fogadják el, fenntartván magoknak, hogy ötöt, ha a körülmények úgy fogják kívánni, országgyűlési követnek ismét elküldhessék, s miután Deák Ferencz táblabíró úr a követség elvállalását csak az esetre ajánlá meg, ha törvény szerint újra meg fog választatni, annak forma szerint s törvényesen követté leendő választására a parancsoló körülmények tekintetéből a folyó hónap 22-ikére, valamint a mostani közgyűlésnek is folytatása határoztatik, s e határnap a megye kebelében fő- és alszolgabíró urak által minden további végzés vagy elnöki meghívás nélkül közhirre tételni, s a követválasztás akkoron megtartatni rendeltetik.»

Az e határozat értelmében végbement követválasztásról a következő jegyzőkönyvi kivonat szól:

«1358. A követválasztásra kitűzött napon, úgy mint tavaszeli 22-ikén, az igen nagy számmal jelenlevő Karoknak és Rendeknek a megyeháza előtti téren közgyűlekezetét elnök alispán úr megnyitván, röviden a Karoknak és Rendeknek előadta: hogy mivel Csuzy Pál egyik országgyűlési követ úrnak lemondását a rendek már elfogadták, annak helyébe most törvényes joguknál fogva országgyűlési követet választanak.

Melyre egy hanggal, szívvel és lélekkel Deák Ferencz urat országgyűlési követjökké elválasztották, s annak a megbízó levelet oly meghatalmazással rendelik kiadatni: hogy Pozsonyban az országgyűlése helyén jelenjen meg, s ott mint a megye teljes hatalmu megbízottja a tanácskozásokban és törvények alkotásában minden utasítás nélkül, önbelátását s meggyőződését követve szavazzon; kijelenték a rendek ezuttal azt is: hogy az esetre, ha Deák Ferencz táblabíró úr akármely előre nem látott ok miatt a megyét tovább képviselni nem akarná, akkoron ifj. Csuzy Pál táblabíró úr minden újabb megválasztás nélkül követségét újra

folytassa, s ezért e végzésöket Csuzy Pál táblabíró úrnak, valamint a megbízó levelet Deák Ferencz táblabíró úrnak, siető postán megküldeni rendelik.»

«Márcezius 3-dikán - írja *Dessewffy Emil* gr. - jött Pozsonyból Bécsbe a telegraphicus hír Kossuth hires indítványáról. Egy pár nappal később egyhangulag elfogadtatott a Rendeknél. 7-dikén a dignitariusok és a nádor Bécsbe hivattak tanácsot tartani. Nem végeztek semmit. Apponyi folyvást beteg volt. 10-dikén ágyba feküdt. Magam is mindig rosszul voltam. 12-dikén föl és alá a városban. Már akkor nagy volt az ingerültség. 13-dikán ütött ki a bécsi forradalom; én délután $\frac{1}{2}$ 3-kor oda hagytam Bécsset és siettem családomhoz. 15-dikén ment föl Bécsbe Magyarország küldöttsége. 16-dikán Batthyány már miniszterelnöknek volt kinevezve. Én 17-dikén ismét Bécsbe mentem szegény Apponyihoz, a ki 14-dikén mondott le hivataláról és a kit 17-dikén estve már magánszállásán a Teinfaltstrasseban találtam. Itt azután több hétig időztem, csendben, távol minden politikai tevékenységtől, mint nézője a bécsi dolgoknak, s távol Pozsonytól, hol vágatva ment minden, tanácskozási szabadság többé nem létezett, kihágásoktól naponta félni lehetett, s a főrendek semmiségig sülyedtek, csupán a Rendek határozatainak belajstromozására lévén kénytelenek szorítkozni.»

«Tagja voltam - írja *Somssich Pál* e gyűjtemény szerkesztőjéhez - azon nagyszámú küldöttségnek, mely Bécsbe ment a királyhoz, és meghozta a magyar miniszterelnök kinevezését. Hajón mentünk és hajón jöttünk; de mielőtt Pozsonyban kikötöttünk, Batthyány Lajos gróf, a kinevezett miniszterelnök, hozzám közeledve felkért, hogy estére mennék el hozzá conferentiára. «Én, gróf úr?» kérdezém meglepetve. «Igen, igen, viszonzá ő, meg kell szünni minden pártoskodásnak, sorakozni kell most minden becsületes magyar embernek és jó hazafinak a rend és közbéke érdekében». Mert az ellenzéki urak se voltak minden aggodalom nélkül, kivált a Pestről érkezett hamis, vagy eltorzítva nagyított hírek folytán, Bécsben pedig Apponyi beteg, Metternich herczeg meg nagyon öreg lévén, egészen megzavarodtak, és mint mondani szokás, fejüket vesztették. - «Jó, válaszolám, elmegyek» és el is mentem, életemben legelőször, gróf Batthyány Lajoshoz. Ezen értekezletben kimondatott és tetteleg elhatározott az urbériség azonnal való megszüntetése stb. Mindezek már akkor postulatumaik voltak az inaugurált békés forradalomnak. Köztem és Kossuth között párbeszéd folyt le a lépcsőn, a mint Batthyánytól távozva ketten együtt lementünk. «A véletlen - így szóltam Kossuthhoz - kezedbe adta Magyarország sorsát; bocsáss meg, ha azt mondom, hogy a véletlen, mert hát derék, genialis, tudós és minden tekintetben kitűnő fia vagy a hazának; de vannak néhányan hozzád legalább is hasonló, azért ismétlem: a véletlen úgy akarta, hogy te legyél az, a ki jelenben Magyarország sorsa felett intézkedik; jó tanácsot, bárkitől jöjjön is az, meghallgat, esetleg elfogad az okos ember, azért ne vedd rossz néven, ha két dologra bátorkodlak figyelmeztetni: 1-ször. Ne bánts a dynastiát, mert, mellőzve minden más tekinteteket, a monarchicus érdek európaszerte oly hatalmas, hogy ezt nem tűrné el, a dynastiának még ellenségei is védelmére sietnének. 2-ször. Ne alapítsd Magyarország jövőjét népképviselőre, mert evvel akaratlanul a nemzetiségek harczát idéznéd elő; őseink bölcseségéről tanuskodik, hogy ily polyglott országban a hatósági képviselőt törvényesítették; ragaszkodjál ehhez, mint a mely kiterjesztve a királyi és nagyobb mezővárosokra, századokra biztosíthatja a magyarság fennsőségét, holott ellenkezőleg, ha nem is veszélyeztetve, de folytonos támadásoknak lesz az kitéve a különböző nemzetiségek részéről.» Erre Kossuth szóról-szóra ezeket válaszolta: «Mit! azt gondold te, hogy én most, midőn a hatalom kezemben van, azon elveket, melyek nem ifju ábrándok, hanem egy átvirrasztott férfiúi kornak meggondolt resultatai, nem fogom életbe léptetni? Egytől-egyig mind!» «Engedje az ég, - viszonzám én - hogy kétségkívül legjobb szándékú intézkedéseid annyi századokig tartsák fenn hazánkat, mint

megvédték azt ősi intézményeink nyolcz század alatt!» Erre ő így folytatá: «Kicsinyhitűek! nem ismeritek ti a szabadságnak varázshatását; erősebb az mint a nemzetiség, a vallás, a vér és baráti rokonság, melyeket mind egyesíteni képes a hazafiságban».

Az «országosan egybegyült KK. és RR.» márczius 18-dikán nyilatkozatot tettek közzé, melynek első két pontja így szól:

«Azon orsz. választmány, mely az alsó és felső tábla által az országgyűlési teendők tárgyait egyes akarattal megállapított fölírásnak ő felsége eleibe leendő terjesztése végett Bécsbe felküldetett, a legnagyobb sikerrel járt el hivatásában.

Márczius 16-dikán a küldöttség a főséges nádornak vezérlete alatt ő felsége koronás királyunk által kegyelmesen fogadtatván, a nemzet hő kívánatait magában foglaló fölírást a trónnak zsámolyához letette. Ez alkalommal kijelentette ő felsége, hogy folytonosan atyai szíven viselvén a trónja alatt álló népeknek boldogságát, az általa különösen kedvelt magyar nemzet óhajtásait mielőbb sikeresíteni óhajtja. És még azon napon a nádorhoz intézett kegy. k. leirata szerint megegyezvén abban, hogy a magyar beldolgoknak önállólag leendő kormányzása végett egy független felelős magyar miniszterium haladéktalanul összeszerkesztessék és activitásba lépjen, e célból a nádort, mint törvényeink értelmében kir. helytartót, fölhatalmazni méltóztatott, hogy gr. *Batthyány Lajost* a törvények értelmében független magyar miniszterium elnökévé kinevezvén, a gróf minisztertársait belátása szerint akként és oly számmal tegye legfelsőbb kir. megerősítés végett javaslatba, a mint azt a miniszterium föladatához, a minisztertársai törvények útján meghatározandó hatásköréhez és felelősségéhez képest szükségesnek itéli.»

Pozsonyból 1848. márczius 18-dikán ezt írta *Lónyay Menyhért* Lónyay Albert fivérének: «Felelős miniszteriuma van az országnak. Batthyány Lajos azonban Deák Ferenczre várván, a miniszteriumot még nem alakítá meg».

Deák Ferencz Wenckheim Béla b. kíséretében márczius 20-dikán érkezett Pozsonyba. Az az nap estve Batthyány Lajos gr. lakásán tartott értekezleten sok rábeszélésre végre késznek nyilatkozott miniszteri tárca vállalására.

A *Pesti Hirlap* 1848. 8-dik számában márczius 21-dikéről ezt írta: «Deák Ferencz tegnap délben megérkezett. Megnyugvással és bizalommal van függesztve reá a közönség szeme, mely a közelebbi napok villámzó eseményei közt káprázni és tévedezni kezdett. Most minden ember miniszteri combinatiókat csinál. Hogy Deák egyik combinatióból sem marad ki, természetes, s reméljük is tiszta hazaszeretetétől, hogy erős kezét nem fogja megvonni a kormányrudtól. A miniszterelnök sokat tanácskozik vele, s ezen tanácskozás eredménye csak üdvös lehet.»

A márczius 23-dikán tartott kerületi ülésben *Batthyány Lajos* gr. miniszterelnök kihirdette az alakuló első magyar felelős miniszterium kijelölt tagjainak névsorát. Igazságügyi miniszternek Deák Ferenczet nevezte meg.

Deák Ferencz márczius 28-dikán a következő levelet írta sógorának, Oszterhueber Tarányi Józsefnek:

Pozsony, 1848. márczius 28-án.

Kedves sógor!

Pozsonyba érkeztem márczius 20-án délután 1 órakor, s itt mindent lázas állapotban találtam. Már akkor a közteherviselés s az urbéri viszonyok megszüntetése mind a két tábla által elfogadtatott. Pesten minden a legnagyobb izgatottságban volt, sok követ az urbéri viszonyok megszüntetése iránti törvényjavaslatot azonnal megküldötte a megyének, sok megye azt a jobbágyoknak kihirdette, s így, mikor én ide érkeztem, már semmit javítani, igazítani nem lehetett. Sokan a főrendek közül, s maga a nádor is, felszólítottak, hogy ha lehet, eszközöljek valami változást az urbéri viszonyok iránti törvényben; de én kijelentettem: hogy ezen rögtönzését a törvényhozó testületnek épen nem helyeslem ugyan, s nem is vagyok arról meggyőződve, hogy azt épen így tenni szükséges lett volna; de miután ez megtörtént; miután a törvényjavaslatot mind a két tábla egyhangúlag elfogadta; miután azt sok megyében kihírdették: minden lépést veszedelmesnek tartok, s elvenni ismét az adottat, egyenesen annyi volna, mint öldöklő parasztháborút előidézni. Csütörtökön kaptam meg a credentionalist, s még az nap kerületi ülésbe mentem, hol épen azt akarták elhatározni, hogy az ősiség az uti possidetis alapján eltöröltetvén, még a zálogokat se lehessen visszaváltani; ezt csakugyan meggátoltam, s a határozat az lön: hogy az ősiség eltöröltetvén, a miniszterium készítsen új polgári codexet. Pénteken fölmentem Batthyány Lajossal Bécsbe, eszközölni a felelősség körének meghatározásáról szóló törvény felsőbb helybehagyását, s onnan csak ma délből jöttünk vissza. Sokat futkostunk, kértünk, okoskodtunk, fenyegetőztünk a főhercegeknél; sükere fáradozásainknak nem volt ugyan tökéletes, de mégis reményt nyujt, s a holnap érkezendő válaszból lehet, úgy hiszem, valami jót csinálni.

Az ország állapota nyugtalanító; ott fenn nem tudják megszokni a dolgok új rendét, s minden dolog több nehézségre talál, mint a mi e pillanatokban tanácsos, Pesten pedig minden órán tarthatni valamely indulatos, meg nem fontolt, s a hazát veszélyeztető zendülés kitörésétől. E pillanatban senki nem képes a legközelebbi jövőndőt még csak sejteni is. Hazánk talán nagyobb veszedelemben soha nem volt. Oroszok nyomnak el bennünket, vagy ismét az ausztriai hatalom, vagy talán a legborzasztóbb anarchia, ezt csak Isten tudja! minden pillanatunk bizonytalan.

Közzöld e sorokat Horváth Mukival is. Néki nem irhatok, mert annyi a dolgom, hogy alig bírom, pedig egészségem is rossz. Meddig leszünk itt; kiszámítani sem lehet, azt sem, ha végzünk-e vagy elkergetnek bennünket a körülmények. Európában, úgy látszik, minden rend közel a felbomláshoz. Titeket leginkább csak a nép felzendülése ejthetne veszélybe, de az talán nem történik, ha izgatók, kivált idegen érdekű izgatók nem dolgoznak. Isten oltalmazzon bennünket. Klárit ezerszer csókolom, barátinkat üdvözlöm, s téged öllelek, hű barátod

Deák Ferencz.

AZ ŐSISÉG ELTÖRLÉSE ÜGYÉBEN.

I.

A KK. és RR. 1848. márczius 19-dikén tartott kerületi ülésében *Somssich Pál*, Baranya vármegye követe, annak szükségét fejtegette, hogy a nemesi birtok az ősiség bilincseiből fölszabadíttassék. Az utána felszólalt követek mind e részben az uti possidetis elve mellett nyilatkoztak, s a kerületi gyűlés megbízta *Somssich Pált* az e tárgyban készítendő törvényjavaslat formulázásával. A törvényjavaslatnak, mely a márczius 23-dikán tartott kerületi ülésben tárgyalatott, 1. §-a így szól: «Minden keresetek, melyek joggyökössegből (ex radicalitate juris), vagy az örökvallások bármely cím alatti érvénytelenítésére az eddig fönnállott törvények erejénél fogva támaszthatók lennének, megszüntetnek.» A 4. 5. 6. 7. és 8. §§. a következők: «4. §. A zálogok és ideiglenes érdemdíjazások (inscriptio), melyeknek ideje még le nem folyt, ha ennek kitelte után egy év alatt per útján vissza nem követeltetnek, a birtokosok örök tulajdonivá válnak. 5. §. A mely zálogok és ideiglenes érdemdíjazások ideje már kitelt, de irántok eddig per nem indítatott, azok örök tulajdonként maradnak a mostani birtokosok kezei közt. 6. §. De a már megindított perek is csak azon esetben folytathatók, ha azokban eddig bírói odaitélés jött közbe. 7. §. A 6. §-ban említett zálogos perekbeni nyertes fél, ha a zálog régi, vagyis a kikötött évek letelte után 32 esztendő multával vétetett követelés alá, a földbirtok mostani valódi becsárát, az újabbi zálogokban pedig a zálogos összeget, és ezen fölül mind a két esetben minden befektetéseket, építéseket és javításokat megtéríteni tartozik. 8. §. Az eddigi bírói zálogok jelen törvény kihirdetésétől, az ezentúliak pedig a végrehajtástól számítandó három év alatt visszaválthatók, azontúl a birtokos kezén örök tulajdonként maradnak.» Törvényjavaslata tárgyalásánál *Somssich Pál* nem volt jelen, mert Baranya vármegye időközben más követeket választott.

DEÁK FERENCZ: Fejtegeti úgy az «uti possidetis» rögtöni kimondása következményeit, valamint a *Somssich-féle* részletes, de ki nem merítő törvényjavaslatnak gyenge oldalait. Kimondani, hogy az ősiség el van törölve, magában még nem elég, mert annak nyomán hézag marad, melyet pótolni kell, s új összefüggést hozni létre nem egy nap munkája. Viszont, ha a részletes törvényjavaslat fogadtatnék el, nagy zavar következne be. Tagadhatatlan, hogy vannak fontos okok az «uti possidetis» azonnal való elfogadására; de a szóló előtt a legfontosabb tekintet az, hogy a törvény soha se csalja meg a polgárok benne vetett bizodalját. P. o. ha a teljes és tökéletes «uti possidetis» elv nyomán a zálog örökre a zálogba vevő birtokában maradna, ez által meg lenne csalva a zálogba adónak a törvénybe vetett bizodalma, mert a birtokot oly véleményben, hogy csak ideiglenesen adja el, olcsóbban adta, mint különben adta volna. És erre nem elég azt mondani, hogy a fassió is érvénytelenítettik, mert a fassióban benne van, hogy a jószág örökösen adatott el, s az invalidálási szándok mindenkör erkölcstelenséget foglal magában. Ha az «uti possidetis» egyszerűen kimondatván, meg nem magyaráztatik s körül nem iratik, a polgári törvényen alapult minden magánviszonyok összebonyolódnak, összerogynak; őrizkedjenek tehát a RR., hogy visszaható törvények által a polgároknak a törvénybe vetett bizodalját meg ne ingassák. Mert, ha e tőrre lépünk, hol lesz a határ? ha a zálogra nézve ki merjük mondani az «uti possidetis»-t, mi tartóztat, hogy ki ne mondjuk az árendára nézve is? Felhozhatná valaki e tekintetben az urbéri viszonyok megszüntetését, mint e tábla factumát. De itt az európai körülmények határoztak. Franciaországban megingott a trón, Németország általános mozgalomban van, s mindez visszhangra és rokonszenvre talált Ausztriában s nálunk is. A törvényhozó test tehát, igen helyesen, azt hitte, hogy itt minden halogatás veszélyes lehet; ily mozgalmak idején akár kormánynak, akár törvényhozásnak egyéb feladata nem lehet, mint a mozgalmat vagy elnyomni, vagy annak élére állani; a RR. nem érezvén magokat elég erőseknek, hogy elnyomják, igen bölcsen tették,

hogy élére állottak, mert ez által polgári háború kiütését gátolták meg. A szóló mindezekről a leghidegebben, a legnyugodtabban ítélhet, mert betegsége által lelánczolva, távolról nézte az országgyűlést nem kevésbé, mint a francia eseményeket, s antecedentiák által elfogulva nincs. És, hidegen ítélve, úgy látja, hogy a RR. igen bölcsen tettek, midőn áldozatot hoztak nem ugyan egyesek értékéből, hanem a nemzet közös kincséből, s ez által azt eszközölték, hogy a mozgalom polgári háborúvá nem fajul. Az ösiségre nézve azonban e tekintet fenn nem forog, s itt a szóló valamely czélszerűbb módot óhajtana. Ekkorig nem szereté, hogy a kormány initiálgasson, mert a kormány nem volt nemzeti; ha azonban a kormány ezentúl nemzeti s felelős lesz, az ő feladata codex civilis-t készíteni. Most tehát nem kellene egyebet tenni, mint a végítélet által el nem döntött perekre nézve kimondani, hogy felfüggesztetnek, s a miniszteriumot megbízni, hogy az ösiség eltörlésének alapján polgári törvénykönyvet dolgozzon ki. Ezen eljárás a törvényekbe vetett hitet nem fogja csökkenteni; az emberek tudni fogják, hogy az ösiség el van törölve, s a kidolgozandó törvény az eszmének csak ruhát ad, de olyan ruhát, mely szükséges arra, hogy kilábolhatlan zavar ne legyen. Codexekkel föllépni szent kötelessége lesz az új kormánynak, mert most épen az a baj, azért nehéz a törvénytudomány, hogy a corpus juris tömkelegében kell keresgetni, s egyik egyre, másik másra hivatkozik.

II.

Deák Ferencz indítványa elfogadtatván, a határozat formulázása közben vita támadt az iránt, mi értetik az ösiségi perek alatt. *Szentkirályi Mór*, Pest vármegye követe, csak oly pereket értett e név alatt, melyek első bírósága a kir. tábla.

DEÁK FERENCZ: Más véleményben van. Az ösiségi perek neve alatt nem csak a juris pereket kell érteni, melyeknek száma aránylag kevés, hanem mindazon successionalis eredetű, fiscalis stb. pereket, melyek ide tartoznak, kivéven azonban a testvérek közti világos örökösödés eseteit.

ZSEDÉNYI ÉS AZ ELLENE INTÉZETT ZAVARGÁSOK ÁLTAL MEGSÉRTETT KÖZBIZTOSSÁG ÜGYÉBEN.

I.

Az országgyűlésnek 1848. márczius 29-dikén tartott egyes ülésében fölolvastatott a márczius 28-dikán kelt és ő felsége nevében *Zsedényi Eduárd* által aláírt kir. válasz a független felelős miniszterium alakítása iránt készült törvényjavaslatra. A válasz azt kívánta, hogy «az 1. §. e szavakkal: «ő felségének a királynak személye szent és sérthetetlen» fejeztessék be, úgy mint melynek csak első része tartozik a jelen törvény köréhez, mely ő felségének az országgyűlés iránti jogaira nem terjeszkedhet.» E szerint elejtését akarta e szavaknak: «az országgyűlésen hozandó törvényeknek szentesítése egyedül őt illeti.» A törvényjavaslat 2. §-a ez volt: «2. §. Ő felségének az országbóli távollétében a nádor és királyi helytartó, az országban és ahhoz kapcsolt részekben, a korona egységének s a birodalom kapcsolatának épségében tartása mellett, a végrehajtó hatalmat a törvény s alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja s személye ez esetben hasonlóképen sérthetetlen.» A kir. válasz e §-t így kívánta szerkeszteni: «ő felségének az országbóli távollétében a mostani nádor és királyi helytartó főherczeg István az országban és ahhoz kapcsolt részekben stb.» Az 5. §.-hoz pedig, mely szerint a miniszterium székhelye Budapest, azt kívánta világosan hozzátéetni: «miszerint ő felsége, tanácskozás végett, a miniszterek akármelyikét, bármikor maga eleibe hívni, magának fentartja.» A törvényjavaslat 3. 6. és 7. §§. így szólottak. «3. §. Ő felsége, s az ő távollétében a nádor s királyi helytartó, a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független magyar miniszterium által gyakorolják, s bármely rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a miniszterek egyike által is aláíratnak. 6. §. Mindazon tárgyakban, melyek eddig a m. kir. udvari kancelláriának, a kir. helytartótanácsnak s a kir. kincstárnak, ide értve a bányászatot is, köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna, s általában minden polgári és egyházi, kincstári, katonai tárgyakban ő felsége a végrehajtó hatalmat ezentúl kizárólag csak a magyar miniszterium által fogja gyakorolni. 7. §. Azon tárgyak, melyek a 6. §-ban említett kormánytestületek által végelhatározás végett ő felségéhez szoktak felterjesztetni, ő felségének az országbóli távollétében a miniszterium által a nádor s kir. helytartó elhatározása alá terjesztendőek.» Ezekről a kir. válasz így nyilatkozott: «Mi a 3-ik, 6-ik és 7-ik szakaszokat illeti, melyek egymással szoros összefüggésben állanak: legfőbb királyi tiszttel járó kötelességei s fejedelmi jussainak és az álladalom épségének fentartása, úgyszinte a rögtönzés veszélyes következményeinek megelőzése végett kegyesen figyelmezteti az országos KK. és RR.-et: hogy azon tárgyak, melyek - az eddig kezelt egyéb közigazgatásiakon kívül - jelenleg a magyar kir. udvari kancellária köréhez tartoznak, háromfelék legyenek. Az első rendűek ugyanis azok, melyek az egyházi és világi méltóságok, érsekek, püspökök és egyéb főpapok, úgy az ország zászlósai nevezését s a királyi adományozásokat illetik. Ezek iránt ő felségének kegyelmes elhatározása abban pontosul, hogy az illető miniszternek előterjesztésére, s illetőleg meghallgatásával, e kinevezések s adományozások továbbá is mindenkor egyenesen a koronás fejedelmet illessék, azonban a király elhatározása az illető miniszter által irattassék alá. A másik rendbeli tárgyak a kegyelmezés jogának gyakorlatára, a nemességnek, czímeknek és rendeknek adására (mikre nézve az illető minisztereknek fenmarad előterjesztéseket tenni), továbbá az itt tartózkodó honfiaknak magánjogi törvényes viszonyaikra és a magyar udvari kancelláriát, mint törvényes hitelességű helyet illető mindennemű tárgyalásokra vonatkoznak; melyek iránt ugyanezt figyelmeztetve az 1687-iki 8-ik törv.-cikkre - maga törvényes hatóságában továbbá is megtartatni kívánja. A 3-ik rendbelieket a magánperlekedésekben formák hiánya miatt kívánt orvoslatok s a visszahelyeztetési perek képezik; melyekre nézve azt a legközelebbi országgyűlésen jelen törvényjavaslat 17-ik szakasza értelmében teendő további törvényes rendelkezésig, szinte a mostani gyakorlatban hagyatni kívánja. A királyi kincstár tekintetében végre a királyi udvar fentartására szükséges s az öszves álladalmi költségeknek, melyek az egész birodalom, tehát Magyarország és az ahhoz tartozó részek érdekében is tétetnek, Magyarországot illető arányos részének fedezése iránt ő felsége a KK. és RR.-nek nyilváníttatni rendelte: hogy, az e végre Magyarországból jelenleg befolyt s kellőleg kimutatandó jövedelmek a birodalom középponti pénztárába továbbá is beszolgáltatassanak, ezeknek minden felebbemelésé ellenben országgyűlési egyezkedésnek tárgya legyen; minden vám és

pénznemi s kereskedelmi intézkedések pedig az illető német örökös tartományi közigazgatósági organumokkal kölcsönös értekezés útján történjenek. Mikhez képest e szakaszok újabban szerkezendők lesznek.» Ezután így folytatta a kir. válasz: «A 12-ik szakasznak f. alatti pontja a fentebbiek szerint levén módosítandó, a honvédelmi minisztériumra nézve kegyesen megjegyeztetni rendelte ő felsége, hogy e minisztérium hatáskörének, mindenek előtt az országosan egybegyűlt KK. és RR. által is kedveltnek tartott ama legszorosab kapocsnak kellő méltánylásától, mely a *pragmatica sanctio* által egyesült örökös tartományok közt létezik, - különösen pedig ő felségének, mind a *pragmatica sanctio* fentartására, mind a fegyveres seregnek törvényszerű alkalmazása s a katonai hivatalokra nevezésekre vonatkozó jussától - melyet ő felsége magának továbbá is fenntart - kell szükségképen feltételezve lennie, úgy mint melyekhez ő felsége nemcsak jussainak szentségénél fogva, hanem kedvelt Magyarországa s annak részei bátorsága s boldogítására törekedő atyai szándokához képest is királyi tiszte s kötelessége szerint állandóan ragaszkodik. A 14. §-hoz, mely így szólt: «A keblébeni ügykezelés módját a minisztérium maga határozandja meg», a kir. válasz hozzáteendőnek kívánta: «a nádor jóváhagyása mellett». A törvényjavaslat 18. §-át: «A külügyeknek ő felsége személye körül leendő minisztere mellé a kívántató hivatalos személyzettel két állodalmi tanács rendeltetik, kik jelenleg a magy. kir. udv. cancellária előadó tanácsosai közül fognak az illető miniszter előterjesztésére neveztetni», a kir. válasz ekként kívánta befejezni: «az illető miniszter előterjesztésére ő felsége által neveztetnek ki». Végül a 35. §-t akként kívánta módosítani, hogy a minisztérium tagjainak hivatalbeli fizetéseit, a törvényhozás további rendelkezéseig, a fenséges főherczeg nádor s kir. helytartó javaslatára, ő felsége határozandja meg».

Batthyány Lajos gr. miniszterelnök a kir. válasz fölolvása után úgy nyilatkozott, hogy az sem a nemzet törvényes igényeinek, sem az országos rendek méltányos várakozásának eleget nem tesz. Ezért arra kérte a nádort, eszközölje átalakítását, mert ha ez nem történik, sem ő, sem társai a felelős miniszterséget elvállalni nem képesek. A nádor erre kijelentette: «Ünnepélyesen szavamat adom, hogy azon észrevételeket, melyeket a felelős miniszterek nekem e tárgyban átadni fognak, ő felségénél nem csak előterjeszteni, de átvinni is fogom, és ettől, ha kell, állásunkat is függővé teszem».

«Mindenek előtt szükséges lévén az országgyűlést bevégezni, - írja *Lónyay Menyhért* 1848. márczius 29-dikén *Lónyay Albert*nek - a mult hét végével fölmentek Bécsbe a nádor, *Batthyány* és *Deák*, kivált azért, hogy a felelős minisztériumról szóló törvényjavaslat szentesítését kieszközöljék; azonban sokáig fönnmaradván, itt igen nagy nyugtalanság támadt, míg végre tegnap megérkezett a két miniszter. *Deákkal* beszélünk mindnyájan. Ő azt mondá, hogy első akadály volt azon kívánság, vállaljuk el a státusadósságok egy részét. Ez iránt capacitálta őket, s arra reáállottak, hogy az udvartartás és közös monarchiai költségek fejében fogjuk az előbbi jövedelmeket követelni - vagy talán ennél is kevesebbet. A hadi minisztériumot egyenesen ki akarták hagyni; azonban ebben is engedtek. A főltség fönn akarta magának tartani néhány hivatal kinevezését. *Deák* egyébiránt azt mondá, hogy a mi a leiratban kiegyenlíteni való lesz, ki lehet egyenlíteni; ha a nádor ki nem vihetné, egy fölírás által meglesz. Így állottak a dolgok tegnap estve. Egy férfiún kívül mindenki örvendett, hogy így alakulnak ügyeink. Ma reggel a nádor Bécsből megérkezett. Nem sokára köztudomású lett, mit hozott, s azonnal megkezdtek az agitációt az ifjuság között. 1 órakor volt az elegyes ülés. Már 12 órakor tömve volt a terem. A hallgatóság nagy izgatottságot mutatott, minek lecsillapítására *Teleki* nyilvánította, hogy a nádor ki fogja egyenlíteni a dolgot, s ehhez köti állását; ennél fogva őt nagy éljenekkel fogadták, holott ellenkezőleg talán lepíszsegik. Fölolvastatván nagy mozgás közt a leirat, *Batthyány* társai nevében leköszönt; a nádor megtette ígéretét. Én azok után, miket *Deák* mondott, nem igen reményltem más leiratot.»

Az elegyes ülés után márczius 29-dikén tartott kerületi ülésben *Madarász László*, Somogy vármegye követe, hevesen megtámadta *Zsedényi*t és őt, mint rossz tanácsost, *Ulászló* törvénye szerint kívánta büntettetni. A kerületi gyűlés azonban elmellőzte a *Zsedényi* perbefogatása iránt tett indítványt. Az nap estve egy tömeg ifju - köztük nemzetőrök - *Pozsonyban* a piacon elégette a kir. válasz egyik példányát, s ezután megrohanta b. *Meskóné* szállását, mert azt hitte, hogy ott találja *Zsedényi* *Eduárdot*. *Széchenyi István* gr., Mosony vármegye követe, szóba hozta e kicsapongást a márczius 30-dikán tartott kerületi ülésben, s keményen megróttá. Szavait a követeknek és a hallgatóságnak nagy része méltánylással fogadta, de píszsegés is hallatszott. Utána *Deák Ferencz* emelt szót.

DEÁK FERENCZ: Nem akarja elhinni, hogy az érintett esemény valami egyébből, mint túlradó hazafiui buzgóságból származott, mert óhajtja, hogy csak abból származott legyen. Legyen reform, legyen ennél több, a mit teszünk: mindez csak az által lehet gyűlöletessé, ha a rendet mi magunk bontjuk meg. Franciaországban rövid idő alatt két revolúció volt, melyek elseje dynastiát, másodika kormányformát is változtatott. És hallottunk-e oly eljárásról, hogy magánlakokba törtek, s egyes személyeket is üldöztek volna a francziák? És mi becsüljük őket, mert ők becsülni tudták a személy- és tulajdonbiztosságot. A legutóbbi februári napokban még a napszámosok is engedelmet kértek ott a véletlen utczai lökésekért. Ha hinnie kellene, hogy a mi történt, rendbontó szándékból történt, ezt Magyarország jövődjé halálának tartaná, mert ez oly veszélyes jel volna, mely a dolgok új fordulatától mindenkit elriasztana. Isten látja lelkemet, - úgymond - gyermekkoromtól fogva epedtem a dolgok átalakulása után; de ha ez anarchiával jár, elfordulnék tőle. Tudom, hogy az újjáalakulás sok convulsióval jár; de a személy- és vagyonbiztosság oly szentségek, melyek minden kormányforma mellett főczélok, s melyeket minden körülmények között tisztelni kell. S a legbotorabb eljárás volna, ha ugyanakkor, midőn a rossz kormányformát megváltoztatjuk, önmagunk rontanók le a korlátokat, melyek körülveszik a személy- és vagyonbátorságot, melynek épentartása a jó kormányformának első föladata. A ki tehát az említett esetet helyeselhetné vagy a nem helyeslést gyávaságból s félelemből elhallgatná, vétene a haza ellen. Nem oly időben élünk, hogy meg kellene szaggatni az újjászületett nemzet testét; sőt azokat is, kik a jelen átalakulásnak nem barátai, igyekeznünk kell barátaivá tennünk; csak kezet fogva érhetünk célzt, s ha magunk közt összebomlunk, nem is kell külső ellenség, mert az ország maga teszi magát semmivé. Pedig ha ez ország a legvirágzóbb, a legfényesebb ország lesz is, de nem lesz Magyarország: nekem nem lesz benne örööm; már pedig minden megszakadás egyenesen ide vezet. Ne menjünk hát a régi idők ösvényén, midőn egyes pártok s egyes személyek valának gyűlölség tárgyai, s a pártokat demonstratiókkal s egyes személyek üldözésével szoktuk gyöngíteni. Ha a szabadság ily védelemre szorul, hogy miatta egyes, kevésbé fontos egyéneket veszünk üldözőbe; ha a szabadság iránt egész lelkesedésünk csak ebben van: úgy menjünk inkább haza kertünk fáinak árnyékába, úgy reánk nem lehet bízni a haza javát. Kerüljünk mindent, mi szakadást okozhat; most egyek vagyunk, s párt közöttünk nincs; az erőt pedig, melyet keblünkben érezünk, tartsuk fel nagyobb dolgokra. Mi tette oly nagyszerűvé a francia eseményeket? Nem az, hogy párt párt ellen küzdött, s az egyik párt győzedelmeskedett, mert ez már sokszor történt; hanem az, hogy midőn a demokratia győzedelme kivíratott, a különböző pártok képviselői mindnyájan egyesültek annak zászlója alatt, s Odilon-Barrot és a St. Germaini töredék egyaránt felajánlák szolgálatukat azon új kormányformának, melytől remélék a béke és szabadság megszilárdítását. Ez tette nagygyá a francia revolútiót, s ily emberekben bízhatik a haza. Franciaországban nem hallánk személyes üldözésekről; a felelős miniszterek megtámadtattak ugyan, de nem személyes megrohanás, hanem per útján, a charta értelmében. Ezután eszmekapcsolatnál fogva Somogy követének tegnapi nyilatkozatára tért ki. Ulászló törvényeit, az elavult corpus juris-t, melyet a változott körülmények fordulata egészen félretett, épen nem tartá alkalmas fegyvernek a nemzet új átalakulásában. Ki akarna most ily elavult fegyverekkel harcolni, s lehet-e azokkal élni különösen az új rendszer emberének? A nézetek tévedhetnek; de a ki e körülmények közt egyenetlenség magvát szórja e hazában, feleletterhet vesz magára isten, a haza s az összes civilizált világ előtt. Egyes személyekkel vesződni ily nagy dolgok közepette, kicsinykedés. Reméli, hogy mindenki, ki hazáját szereti, legyen bár nemzetőr vagy nem, őre lesz a személy- és vagyonbátorságnak. Ha feláll a felelős miniszterium, teljesíttessék rajta a törvény; de akkor sem tette, s a törvényhozó és birói hatalom elmellőzésével. E tábla tegnap nem mondta ki

azon határozatot, hogy bizonyos tanácsosok büntetés alá vonassanak, s ha kimondta volna, bizonyosan tudta volna azt végrehajtani is.

II.

Madarász László Széchenyi István gr. és Deák Ferencz előadására azt felelte, hogy «nem tudja, mily alakban hozathatott itt elő a tegnapi esemény, hogy t. i. a nemzetőrség némely tagjai dűlást vittek végbe. Ha ez miniszteri plakát, nem itt a helye azt fölfüggeszteni.» Zsedényit ismételtlen «menthetetlen bűnösnek mondotta, mentse bár őt a pyramisoknál is magasabban álló hazafi». «A dolgot itt fölhozni fölösleges volt, s arról határozni sem a közlekedési miniszternek, sem a táblának nem föladata.»

DEÁK FERENCZ: Az előtte szólott miniszteri plakátról tett említést. Tudtára eddig csak egy miniszter van, és ez gróf Batthyány Lajos, a többi ekkorig csak miniszteri jelölt. A szóló még nem miniszter, s isten kezében van, lesz-e miniszter? őt tehát Somogy követének a miniszteri önkény elleni kifakadása nem éri. Egyébiránt az önkénynek sok neme van, s önkény az is, ha egyik követ a másiknak felszólalási jogát kétségbe veszi. Az említett esetet nem miniszterek, hanem Mosony és Zala követei hozták elő, kiknek éppen olyan joguk van itt szólani, mint Somogy követének. Míg nem miniszter, addig semmi felelősséget el nem vállal, s a mit mond, úgy mondja, mint Zala követ; azon joga, hogy felszólaljon, kétségbevonhatatlan; czáfolja meg előadását, a kinek tetszik; de oly visszautasítást, hogy előadása nem volt helyén, soha el nem ismer. (Helyeslés.) Azon joggal szólok mint akárki, - mond hévvel - s a szabadság és a rend érdekében szólani fogok, míg össze nem roskadok. (Hosszas éljenzés.)

Az ügy *Széchenyi István* gr. ama kérésének nyilvánításával ért véget: «legyen béke közöttünk és egyetértés, béküljünk ki, s bocsássák meg nekem, hogy őszintén kimondtam, a mit keblem istene sugalt!»

«A mai kerületi ülésben - írja 1848. márczius 30-dikán *Lónyay Menyhért* Lónyay Albertnek - Széchenyi, Deák a tegnap Meskónénál történt kihágások miatt megrótták az ifjuságot. Kossuth - így folytatja - a képviseleti rendszert oly alapokra kívánja fektetni, hogy a suffrage universel-től nem messze áll. Csudálom Batthyányt és többi minisztertársát. Meg kell neki adni, Kossuth hatalmas ember, ki e nemzetet vagy függetlenné vagy nyomorulttá teszi, vagy szabadságot teremt vagy az országot vérbe borítja és a nemzetet végmegsemmisüléséhez közel vezeti. Pedig most állunk a forduló ponton. Staféta által fölhívták ma a miniszteriumot Bécsbe. Eötvöstől hallám, ki lélekszakadva ment készülni. Andrássy Gyulával sétáltam, ki éppen a választói kis qualificatio ellen heveskedett, midőn Deákkal találkoztunk, a ki jót a fölhívásból sehogy sem tud magának kimagyarázni; ő csak azt látja, hogy ezen dieta nem mint dieta fog végződni. József főherceget az éjjel Bécsbe vitték; ez is egyik adat arra, a mit én a lehetőségek határai közt látok, hogy Istvánt le sem bocsátják többé, ha a concessiókat nem akarják megadni. Ez - úgy hiszem - egyedül a küldölgoktól függ. Oly állapotban vagyok, hogy nem is merek gondolkozni; ágyban fekvé nem bírok elaludni. Ha Ausztria akarja, nemzetiségek háborúja támad hazánkra.»

A MINISZTERIUM MEGALAKÍTÁSA S A FŐBB KÖZÖS ÜGYEK KIADÁSAIHOZ IDEIGLENESEN MEGHATÁROZANDÓ JÁRULÉK MEGAJÁNLÁSA ÜGYÉBEN.

A nádor - miként *Szógyény László*, 1848. márczius havától fogva a magyar kancellária vezetésével megbízott alkanczellár, naplójában írja - márczius utolsó napjaiban Bécsbe ment Batthyány Lajos, Deák Ferencz, Eötvös József báró és Széchenyi István miniszteri jelöltek kíséretében, hogy a felelős miniszterium alakításáról szóló eredeti javaslat elfogadását kieszközöljék. A Ferencz Károly főherceg elnöklete alatt e tárgyban tartott értekezleten a kancellária részéről jelen voltak Szógyény László és Bartal György. Szógyény László előadta, miről van szó, figyelmeztette az országos küldötteket azon nagyszerű engedményekre, melyeket az ország már nyert, és azt vitatta, hogy ezeknél még tovább menni nem lehet. Erre Batthyány Lajos szárazon és daczosan sürgette az országgyűlés kívánatának teljesítését. Ugyanezt tévé szokott hosszadalmas és geniális modorában Széchenyi István, azonban minden illedelemmel és tisztelettel a királyi család iránt. Legmérsékeltebben és tiszteletteljesebben szólott Eötvös József, a ki abbeli sajnálkozását is kifejezte, hogy a dolgok ennyire jutottak és a ki az akkori pillanatban az ellentállást az országgyűlés kívánatával szemben lehetetlennek tartotta. Annál ingerültebben szólt Deák Ferencz. Végre Bartal jutott szóhoz, a ki elmerült történeti és diplomatiái ismereteiben, és a helyett, hogy a kormány nézeteit pártolta volna, azt igyekezett kimutatni, hogy Magyarországnak tulajdonképen már első Ferdinánd idejétől fogva úgy kellett volna kormányoztatnia, mint a hogy most terveztetik. Ezek után a tanácskozmány, a nélkül, hogy eredményre vezetett volna, berekesztetett. A magyar küldöttek eltávozván, Hartig gróf és - Szógyény kérésére - Jósika Samu báró hivattak a kancelláriába és velük beszéltek meg a tárgyat. A megállapodás az volt, hogy az országgyűlés kívánatának elfogadása, főként a pénz- és hadügyminiszteriumok és az ő felsége civillistája iránti javaslat, a császárnak nem ajánlható. István főherceg, Széchenyi István és Eötvös József báró azonban felkeresték a főhercegeket, csillapították aggodalmaikat és rábirták őket a javaslat elfogadására.

A KK. és RR. 1848. márczius 31-dikén tartott kerületi ülésében *Kossuth Lajos* jelentette, hogy egy márczius 30-dikán érkezett távirati sürgöny következtében Batthyány Lajos gr. miniszterelnök, Deák Ferencz, Eötvös József b., Széchenyi István gr. miniszteri jelöltek Bécsbe mentek értekezni a királyi család tagjaival, s hogy egy újabb sürgöny szerint déli 12 órára jön a leiratot hozó hajó, s azon maga a nádor is. Nem szeretné, - így szólott - ha akár tulságos reményeknek, akár tulságos aggodalmaknak adatnék hely; azt azonban tudja, hogy a nemzet soká várakozni nem fog kívánatai teljesítésére, s hogy azok fölött alkudozni annyi volna, mint az országot anarchiába dönteni.

A KK. és RR. 1848. márczius 31-dikén estve tartott kerületi ülésében fölolvastatott *Ferdinánd* királynak ugyanazon napról kelt leirata, melyben a független felelős miniszterium alakítása iránt készült törvényjavaslatot jóváhagyja. A törvényjavaslat 6. §-át illetőleg arra szólította föl e leiratban ő felsége a rendeket, hogy «addig is, míg azon közállodalmi költségek aránya iránt, melyek az összes birodalmat közösen érdeklik, kölcsönös értekezés után a jövő törvényhozás királyi megegyezésemmel intézkednék, királyi udvaromnak föntartásához s a közös diplomatiához és a magyar hadsereghez megkívántató különbféle katonai testületek ellátására szükséges költségekről jövőendő beszámítás iránt, jóváhagyásom mellett, ideiglenes rendelkezés tétessék».

DEÁK FERENCZ: A felelős független magyar kormány megvan. Fölösleges mondani, hogy a felelős kormány csak forma, s annak a nemzet ereje ad életet. Ugyanazon felelősségi törvény mellett egyik miniszterium zsarnoka volt Franciaországnak, mert a nemzet nem mutatott elég erőt fékentartására; Póignac miniszteriuma pedig keményen büntettetett, mert a nemzet erőt fejtett ki. Ezen leirattal minden meg van adva, a mit papiron adni lehet; a többi a nemzet

gondja. A leirat dicséretére mit sem szól; szóljanak azon érzelmek, melyek mindnyájunk kebelében élnek. Nagy becse van annak, nem csak azért, mert általa a nemzet kívánata teljesített, hanem azért is, mert sok ezer ártatlan polgár életét kiméli meg, a mennyiben a polgári háború vészes ösvényétől rántá vissza a hazát. S a szóló ebben találja a legnagyobb nyereséget, föltéve, hogy a nemzetnek elég ereje lesz a felelősséget, melyet papíron bír, életbe is léptetni. Csak a két utolsó pontra kíván véleményt mondani, melyekre nézve okvetetlenül intézkedni kell. A független kormány legfőbb lényege, hogy a nemzet a maga pénzügyéről önmaga rendelkezék; és itt első lépés, s a külön, független financiának természetes folyadéka: a király udvartartásának, a civillistának meghatározása. Eddig költöttek, a meddig csak telt, és számot senki sem adott; most mi határozzuk meg, mennyit adunk. A jövő országgyűlés teendői közé fog tartozni, hogy meghatározza a civillistát, a közös diplomatiái költségeknek aránylag reánk eső részét, és ismét a közös katonai testületek, mint mérnökség, tüzérség stb. költségeinek illető, aránylagos részét. A pénzügyminiszterium hivatásához tartozik, a jövő országgyűlést e részben adatokkal látni el, s törvényt projectálni. De mivel ezen elhatározás csak a jövő országgyűlésen történhetik, szükséges, hogy most egy általános somma adassék, erga imputationem, mint a kir. leirat kívánja. Vagy adni kell ily általános összeget, vagy ellátatlan hagyatik a kir. udvar, vagy végre kénytelenek lesznek e terhet helyettünk mások viselni. E két utóbbit bizonyosan senki sem akarja; senki sem kívánja, hogy a magyar királyának udvara ellátatlan maradjon, vagy hogy jó német barátink és szomszédink tartsák fel helyettünk a magyar király udvarát, és ezért most kell azon sommát meghatározni, mely azután a jövő országgyűlésen imputáltatni fog. A civillista felett alkudni igen kényes dolog, s más országokban is előleges értekezés útján, vita nélkül szokott az megszavaztatni. A kellő mennyiséget számítások nyomán eruálni nincs többé idő, és így nem lehet egyebet tenni, mint valamely általános sommát ajánlani, mely azután a jövő országgyűlésen a forma szerint megszabandó civillistába beszámíttassék.

A követek helyeselték Deák Ferencz előadását. *Kossuth Lajos* szintén úgy látta, hogy a nemzet urává van téve önsorsának. Én - így folytatta - egyszerű polgár vagyok, nekem semmi hatalmam, semmi befolyásom nem volt más, mint a mely van azon igazságban, melyet isten lelkembe oltott; és ime ilyenek a gondviselés csodás utai! Én, egyszerű polgár, néhány óráig azon helyzetben voltam, hogy e kéz döntőleg határozott az ausztriai trón sorsa fölött, s most is, ha kimondom e leiratra: nem kell! - polgárvér folya szavaim után. De mélyen érzem, miként, ha oly alávaló lehetne valaki, hogy keresné az alkalmat, polgárháború szövétnekét vetni e nemzetbe, oly roppant felelősséget venne magára, melyet a legszigorubb büntetés, a pokol minden kínja sem büntethetne méltóképen; mert nem képzelhetni átkosabb, undokabb bünt, mint játszani a polgárok vérével és egy nemzet nyugalmaival. Midőn ekként gondolkodom; midőn e nemzetet saját sorsa urának látom; midőn látom, hogy ha egyik-másik kedvencz eszménk nincs is még e perczben biztosítva, de van lehetőség azokat kivívhatni: vissza kell borzadnom a polgárvértől, s forrón óhajtom, hogy a kik itt vannak, s kik itt nincsenek, egyenlően érezzék e szent kötelességet, hogy ily körülmények közt polgárvért ontani a legnagyobb bűn volna, mit ember elkövethet.

A fölírat, mely e tárgyban ő felségéhez intéztetett, így szól: «Addig is, míg azon közálladalmi költségek iránt, melyek az összes birodalmat közösen érdeklik, kölcsönös értekezés után a jövő törvényhozás intézkedendik, a kir. udvarnak fentartásához, a közös diplomatiához és a magyar hadsereghez megkívántató különféle katonai testületek ellátására szükséges költségek fejében, minden esetre jövőendő beszámítás mellett, 3.000,000 pftokat, Felségednek mult márczius hó 31-dikén kelt kegyes kir. leirata folytában ezennel megajánlunk.»

A KÖZHIVATALNOKOK ELMOZDÍTHATÓSÁGÁRÓL, TEKINTETTEL A MINISZTERI FELELŐSSÉG ELVÉRE.

A KK. és RR. 1848. ápril 2-dikán tartott kerületi ülésében *Bónis Samu*, Szabolcs vármegye követe, törvényjavaslatot terjesztett elő a kormány kinevezésétől függő közhivatalnokok iránt, mely szerint a törvény útján kívüli elmozdíthatatlanság egyedül az igazság kiszolgáltatásával megbízott bírói hivatalokra szoríttatik. *Pázmándy Dénes*, Komárom vármegye követe kérdésére, vajjon a megyei bírák is oda értetnek-e, az *indítványozó* azt felelte, hogy «a megyei bírákra ki van a választás elve mondva». *Madarász László* a municipális bíróságokra nézve az eddigi szokást kívánta föntartani, s az elmozdíthatatlanságot csak a felsőbb bíróságokra akarta érteni. Fölszólította a miniszteriumot, hogy a főispánokat, kik a kincstárból törvénytelen fizetést huztak, hivatalnokoknak ne tekintse; ez a felelős miniszterium kötelességében áll. Sok erőt lát - így szólt - abban, hogy most a felelősség nem pusztán hang; csak tőlünk függ, hogy a miniszterium felelős legyen; most már nem a bécsi kormánynyal van dolgunk, hanem azzal, kinek Budán a bőrit is meg lehet csipni. Abban sem látott logikát, hogy mikor a főispánok de facto elmozdíthatók valának, az örökös főispánságok miért ne törülthetnének el. *Kossuth Lajos* így nyilatkozott: A megyei rendszert szereti, habár némileg ellene van is a felelős miniszterium eszméjének; de az is igaz, hogy ha a közhivatalnokok elmozdíthatók nem lesznek, akkor nincs, ki felelős miniszter legyen.

DEÁK FERENCZ: Nézete szerint e táblánál a logika az események miatt cassálva van, s a törvényjavaslatok azért annyira eltérők. Megyei bíróság, felelős miniszterium: két összeférhetetlen eszme, és ott vagyunk, hogy vagy a municipiumot, vagy a felelősséget kell megmentenünk. Ily helyzetben még ország nem volt, s bár ott van a francia többszöri forradalom, de ezek a nemzet életébe annyira nem vágtak, mert ott megváltozott a kormányforma, s a dolog egyéb része maradt, míg minálunk gyökeres változtatásnak néz az egész institúció elébe. Somogy követe előadásához képest kérde a háztól, vajjon a felelősséget úgy érti-e, hogy ez a személyek választására is kiterjed?

Deák Ferencz után *Kossuth Lajos* szólalt föl. Részletekbe bocsátkozni - így nyilatkozott - fölösleges. Több teendőnk nincs, mint a megyék irányában annyit határozni, a mi okvetlenül is megkívántatik és a jelen országgyűlés missiójához tartozik, mert csak így maradhat meg a megye az újabb institúció mellett. Hogy minden, mit a miniszterium akar, teljesüljön, ebben ugyan gát a municipium; azonban ha a miniszterium csak törvényest akar, a törvényesnek meg fog tanulni engedni a nemzet, mely az eddigi rendszer mellett engedetlenségben látta az erényt. Ezekben látja a kiegyenlítést a municipiumok és a felelős kormány között. A közhivatalnokok irányában a jövő országgyűlésig ki kell mondani azt, hogy elmozdíthatók legyenek; ha itt a miniszterium szabadon nem mozoghat, a közigazgatás meg fog akadni; annál fogva kimondatni kívánja, hogy a ki nem bíró, elmozdítható.

A kerületi gyűlés *Bónis Samu* törvényjavaslatának kinyomatását határozta el.

A NEGYEDELKESEK VÁLASZTÓI JOGÁRÓL.

A KK. és RR. 1848. ápril 4-dikén tartott kerületi ülésekben pontonként tárgyalták a főrendek észrevételeit «az országgyűlési követeknek népképviselőt alapján választásáról» szóló törvényjavaslatra. A főrendek az $\frac{1}{4}$ teleknyi földbirtokot, mint a mely a választás gyakorlására jogot adna, fél telekre akarták emelni. Ők is óhajtják ugyan - így szólottak - a képviselői rendszert széles alapra állíttatni: első lépésül mindazonáltal azon tekintetből is, melyet a nemzetiség biztosítása az ország különböző vidékeinek sajátos körülményeihez képest igényel, a választók ingatlan birtokának egy negyed telekbeni megállapítását kelletlenül szélesebb alapnak tekintik, s e helyett fél telket kívánnak megállapíttatni, annnyival inkább, minthogy a nemzeti őrseregről szóló törvényczikkben szintén fél telek van határozva.

DEÁK FERENCZ: Maradjon a szerkezet. Nincs a dologban akkora fontosság, hogy érdemes lenne vele sok időt tölteni. Az aggodalom alapját csak abban látná, ha a különbség, mely egyik és másik qualificatio eredményei közt van, tetemes volna, és nagyon kevesbítne vagy szaporítná a választók számát. De ki az országban széjjelnéz, észre fogja venni, hogy az $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{2}$ telek birtokosai közt sem vagyoni, sem culturális tekintetben nincs oly tetemes különbség; a választók számára nézve pedig szintén nincs e kiterjesztésnek szembeűnő befolyása, mert ha p. o. összesen körülbelöl 1.200,000 választó van Magyarországon, az $\frac{1}{4}$ telkesek e számot legfeljebb százezerrel nevelik, a mi nagy különbséget nem tesz. Ha nagyobb procentuatióról lenne szó, megfoghatná az aggodalmat, de így annak semmi alapját nem látja. Több megye emlité, hogy ha az $\frac{1}{4}$ telkesek kizáratnának, a lakosok legnagyobb része választójog nélkül maradna. Ez pedig egyenesen a főrendek érdeke, a stabilismus ellen lenne intézve. Mi az, mitől ők legjobban félnek? Az általános szavazat; erre pedig a legegyszerűsebb út az, ha a qualificatio szűkre szabatik, úgy hogy igen sok ember marad a sánczokon kívül, s igen kevés belől. Mindazon miasma mellett is, mely most a levegőben látszik rejleni, s a mozgalmakat mindenűtt előteremteni, ha Franciaországban a választásnak szélesebb basisa lett volna, alig jutottak volna oda, hol jelenleg vannak. Ezért csodálja, hogy a stabilismus barátai a qualificatiót szűkíteni akarják.

A kerületi gyűlés a szerkezet megtartása mellett nyilatkozott.

A KÉPVISELŐK NAPIDIJÁRÓL.

A KK. és RR. 1848. ápril 4-dikén tartott kerületi ülésükben tárgyalták a főrendek észrevételeit «az országgyűlési követeknek népképviselőt alapján választásáról» szóló törvényjavaslatra. A törvényjavaslat 56. §-a így szólott: «Mindegyik országgyűlési követnek az országos pénztárból 5 pft napidíj, s lakbér fejében évenként 400 pft fizettetik». A főrendek erről a pontról következőleg nyilatkoztak: «Tekintve más alkotmányos országoknak példáját, s a parlamentáris kormányzási rendszernek természetét, legcélszerűbbnek látnák, hogy az országgyűlési követek semmi díjjal se láttassanak el; azon esetre mindazonáltal, ha a t. KK. és RR. a hazánkban jelenleg főnforgó körülmények közt e nézetüket elfogadhatónak nem tartanák, a napidíjnak s lakbérnek javaslatba tett mennyiségét - tekintve az országos pénztárra azoknak fizetéséből, a követek nagyobb száma mellett, háramlandó tehernek tetemesebb voltát - aránylag nagyoknak vélik, s azért lejjebb szállíttatni kívánják.»

DEÁK FERENCZ: Valamint egyrésztől igyekezni kell, hogy alkotmányos országban a legális hatalom a miniszterek kezében összpontosíttassék, úgy másrésztől őrizkedni szükség oly módoknak kezébe adásától, melyek által vesztegethessen s a felelősséget kijátszhassa. A felelősség kijátszásának pedig alig van biztosabb módja, mint ha a főrendi javaslat szerint a követek élélhetése nem biztosíttván, ők a megvesztegetésnek könnyű szerrel kitétetnek, mert a szűkölködés az emberek leggyöngébb oldala. A mit tehát a követek illő díjazása által anyagilag veszünk, bőven megnyerjük moraliter. Mondják, hogy a követ akkor is egyformán megvesztegethető, ha 6-8 forint napidíjt kap. De ez nem áll; mert a tapasztalás mutatja, hogy ugyanazon ember, ki ellent tud állani a fényüzési vágnak, nem képes ellentállani a szükség, az éhség sugallásainak s azon látványnak, ha családja pecsenye helyett száraz burgonyát eszik. A tapasztalás mutatja azt is, hogy a vesztegetések nem szoktak feltűnő szemtelenséggel üzenni, nem szokta senki mondani: «légy te gazember s fizetek ennyit és ennyit». Előbb a dolgot szép alakban, józan elv alakjában adják elő, a lehető legnagyobb simasággal; azután ellesik a szükség, az elkeseredés pillanatát. A lelkiismeret felszólal; de lassankint elalszik, az általa felhozott okokat lerontja a szükség, s az ember veszve van. Mondják, hogy szegény ne választassa meg magát; de ezzel a követség kizárólag a pénzaristokratia kezébe játszatik, mert azon javaslat, hogy a követ napidíjt ne kapjon, tetteleg iszonyú magas értékbeli qualificatió, s nem sokan lesznek, kik Pesten, azon drágaságban, mely ott keletkezni fog, családjukkal együtt 3-4 hónapot is tölteni könnyűnek és kíváncsnak tartanák. A szegényebb ember tehát, ha meg is választatik, el nem vállalja a követséget, vagy ha elvállalja, oly feltétellel vállalja fel, hogy majd szerez ő magának más úton is. (Helyes! Maradjon!)

A kerületi gyűlés a szervezet megtartása mellett nyilatkozott.

METTERNICH, APPONYI ÉS ZSEDÉNYI MEGBÜNTETÉSE ÜGYÉBEN.

A KK. és RR. 1848. ápril 5-dikén tartott kerületi ülésében *Balogh Kornél*, Győr vármegye követe, fölolvasta legújabb utasítását és ahhoz képest Metternich, Apponyi és Zsedényi megbüntetését kívánta. *Madarász László* a még el nem törölt törvények értelmében indítványozta, hogy «a Győr által megnevezett rossz tanácsosok a ház sorompói elé idéztessenek». *Beöthy Ödön*, Bihar vármegye követe, pártolta az indítványt.

DEÁK FERENCZ: Ha az indítvány csak azért volt felhozva, hogy a világ tudja, s magok a nevezett urak is tudják, hogy tetteiket rosszalják, ez ellen semmi kifogásom; de ha a büntetésnek sikert is akar szerezni a tábla, akkor egy száraz figyelmeztetésem van: vigyázzanak t. i., hogy valamikép inconsequentíába ne essenek, a mennyiben előbb minden politikai bűnös számára amnestiát kértek ő felségétől. (Zajos helyeslés.)

Beöthy Ödön kijelentette, hogy az előzményeket nem ismerte. *Kossuth Lajos* nem tartotta szükségesnek, hogy a főnforgó tárgyban határozat hozassék, «hogy a jövőben is történhető cselszövények ellen biztosítva legyünk, s arra nézve, mit jövendőben tenni fog, senki se vehesse magára a büntetlenség palástját».

AZ URBÉRI TERHEK MEGSZÜNTETÉSÉRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNY ÉRTELMEZÉSE ÜGYÉBEN.

A KK. és RR. 1848. ápril 4-dikén tartott kerületi ülésében *Batthyány Lajos* gr. miniszterelnök előadta, hogy az urbéri terhek megszüntetéséről szóló törvényt különböző megyékben különbözőleg magyarázzák, s azért kívánta, hogy az urbériség értelme tisztán határozassék meg. *A követek közül sokan* e fölszólalás nyomán óhajtották, hogy különösen a szőlőkről és irtványokról történjék valami rendelkezés.

Az ügy szóba hozatott az ápril 5-dikén tartott kerületi ülésben is.

DEÁK FERENCZ: Nem volt ugyan jelen a szóban levő t.-czikk készítésekor, de azért mellette jó lelkiismerettel vállalna biróságot; mert ha urbéri constitutivumra van ültetve a szőlő, akkor ezen törvény szerint nagyon természetes, hogy a kárpótlás szüksége fön nem foroghat; ha pedig a szőlő pl. kiirtott erdő helyére hegyvámfizetés kötelessége mellett ültettetett, akkor ismét természetes, hogy ki kell fizetni. E törvény szavai világosak, s egy tekintet kell csak rá, hogy fölfogja mindenki értelmét, mely szerint urbéri tenutumot a földesúrnak e törvény szelleménél fogva elvenni nem szabad. Zemplén megye ezt szintén így határozta, s határozatát azért küldötte meg a miniszterelnöknek, hogy megtudja az országos rendek értelmezését, s a kérdés a RR. elé most azért hozatott, vajjon csakugyan azon erőt tulajdonítják-e annak, a mi benne fekszik? Részéről a törvényt megnyugtatónak és eléggé világosnak látja; azonban ha úgy tetszik és a pótlék szükségesnek találtatnék, javasolja, várassék be a miniszterelnök, s a vele leendő értekezés nyomán, ha a felelősséget e törvény szellemében el nem fogadhatja, a kívánandó - különben is csekély - módosítás eszközölthetik.

A kerületi gyűlés elfogadta Deák Ferencz indítványát.

A VISSZALÉPETT MEGYEI TISZTVISELŐK HELYETTESÍTÉSÉRŐL.

A KK. és RR. 1848. ápril 6-dikán tartott kerületi ülésében, a megyei tisztújítások iránt készült törvényjavaslat tárgyalása alkalmával, kérdés támadt, hogy ha egyes tisztviselő visszalép, ki helyettesítse, a megyei választmány-e, vagy a miniszterium, s mi történjék, ha valamely megye egész tisztviselő kara lemondana?

DEÁK FERENCZ: Ne képzeljük, hogy a legközelebbi pár hónap a jövő országgyűlésig normális állapot fog lenni. Igyekeznünk ugyan kell, hogy a reformok keresztülvitele sehol fel ne akadjon és azt se egyes egyén, se hatóság meg ne gátolja. De ha akár egyes tisztviselő, akár az egész tisztviselői kar lelépne, mi egyébiránt csaknem hihetetlen, és csak pártoskodásnak vagy főispáni önkénykedésnek lehetne kifolyása, mit kellene tenni és mit bizonyít az élet? Surrogálni kell, s hogy a rend és béke - főleg most - föl ne bomoljék, ez a legközelebbi, bár nem a legczélszerűbb eszköz, melyhez nyulni lehet. Legközelebbi eset körünkben is van erre elég; midőn az alispán pl. itt van az országgyűlésen, hivatalát vagy a honmaradt másodalispán vagy helyettes viszi; Zalában jelenleg szintén nincs alispán, s azért a dolgok menete fel nem akad. Ha a KK. és RR. szükségesnek látják, ám intézkedjenek; részéről mindegynek tartja a közügyek folyamatára nézve, ha választatik, vagy helyettesítettik az alispán, s jónak látná ezt magokra a megyékre bízni. Tapasztalás bizonyítja, hogy a megyékben akkor volt legnormálisabb állapot, ha dolgukba nem avatkoztak. Mondassék ki: hogy a megyékben a jövő országgyűlésig tisztújítás tartatni nem fog s a bizottság viszi a közgyűlés teendőit, s ha valamely hivatal ürességbe jönne, a bizottság és a főispán együtt fogja azt helyettesítés útján betölteni.

A kerületi gyűlés az indítványt egyhangúlag elfogadta.

A KÖZLEKEDÉSÜGYI REFORMOKRA SZÜKSÉGES PÉNZÖSSZEG MEGAJÁNLÁSÁRÓL.

A KK. és RR. 1848. ápril 6-dikán tartott kerületi ülésében tárgyalatott *Széchenyi István grófnak* a közlekedési miniszterium teendőiről szóló törvényjavaslata, mely szerint az összes miniszterium felhatalmaztatik, hogy egész 10 millió forintig alapot alkosson, mely az ország által biztosítatik; s melyből 8 millió forint erejéig vasutakra, 2 millió forintig pedig vízszabályozásra a szükséghez képest pénzüsszegek fordíthatnak. *Madarász László* indítványozta, hogy míg a közlekedési miniszter nem mondja meg, miként akarja e 10 milliót előteremteni és letisztázni, a törvényjavaslat ne tárgyalassék. Parlamentáris országban a legfőbb biztosíték az lévén, hogy az alsóház a pénzeket megtagadhatja, ő e jogot kívánta gyakorolni. A közmunkákról szóló pontra megjegyezte, hogy «miután a polgári egyenlőség elve a már hozott törvényekben bennfoglaltatik, soha arra szavazni nem fog, hogy valaki a magyar földön közmunkában dolgozzék, míg Somogy követe nem dolgozik». A törvényjavaslat 5. §-a ugyanis így szólott: «5. §. A hatóságokban még most fönnálló közmunkáknak törvény szerinti alkalmazására a miniszterség ügyel föl, melynek tisztéhez tartozand: a létező utak, hidak és más közlekedési eszközök föntartásáról is, az illető hatóságokkal egyetértve, ideiglenesen intézkedni.»

DEÁK FERENCZ: Fontos és nehéz a kérdés, mely előttünk van, s annyiival nehezebb, mert valljuk meg, az e nemű dolgokban járatlanok vagyunk. Annyi azonban bizonyos, hogy ha felelős miniszteriumot akarunk, készen kell lennünk a fizetésre. A kinek tetszik a szabadság, tessék az azzal együtt járó költség is; ingyen csak a halál van; a szabadság bajba, veszélybe és pénzbe is kerül. Egy lengyel palatinus szavai jutnak itt eszembe: «Malo perniciosam libertatem, quam quietam servitutem», a mi a szabadságra és fizetésre is alkalmazható. Eddig a mi szerepünk igen kényelmes volt; rosszaltuk a kormányt, hogy semmit sem tesz, s én magam is e kényelmes úton jártam; most, ha tetteket akarunk, fizetnünk kell, ezt kikerülni nem lehet. Azon kérdés tétetett: minő tervet fog a kormány előmutatni, s miből fogja a költséget fedezni? mire nincs más felelet, mint: az én zsebemből s a tiedből és a többiekéből. A terv, melyet a miniszterium ki fog dolgozni, még tractátusoktól függ; erről tehát előre szólani nem lehet, s a tervcsinálást meg kell előzni annak, hogy a miniszterium felhatalmaztassék a tractátusra. A jelen törvényjavaslatban sok megnyugtató van; a 10 millió aligha fog egészen kimeríttetni; az egész miniszterium felelőssége alatt állván, csak nem lehet föltenni, hogy ez összesen véve oly könnyelmű legyen, hogy minden józan megfontolás nélkül kössön bármi szerződést; végre ha van a világon productiv kölcsön, ép ez az, mely a közlekedésre fordítatik, s a mely a tőke kamatait vagy legalább azok egy részét valószínűleg behozza. Ne ámítsuk tehát magunkat: a felelős kormány teendőit nem lehet ingyen eszközölni. Úgy, a hogy most állunk, azt sem tudjuk, a mindennapi költségekre való meglesz-e a pénztárban, mely még átadva nincs? Előre képzelem, mily lármát fog ütni a jövő országgyűlés, hogy nem lesz országháza, vagy legalább olyan hely, hol összegyűljön, minthogy a Rákos nagyon poros is, messze is van, s igen jó szónokokat kíván. De országgyűlés tartására már pénz kell, mert ingyen senki sem ad helyet. Ha a felelős miniszteriumot kivívunk nem sikerült volna is, mégis valószínű, hogy az országgyűlés el nem oszlott volna országos pénztár megszavazása nélkül. Azt akarják-e önök az átalakulás első stadiumán, s első lépésül a felelős miniszteriummal szemben, hogy semmi se történjék, holott a régi rendszer szerint is azt várták, hogy sok történjék? Higyjék el önök, hogy az exaltáció el fog mulni; ez arra való volt csak, hogy azt, a mivel most már bírunk, kivívjuk, s a veszély pillanatában megóvjuk; de arra, hogy azt, a mit az exaltáció kivívott, kellőleg organizáljuk s biztosítsuk, hideg megfontolás kell. E hideg megfontolás pedig eredményeket vár, bírálgat, hasonlítja a multat s jelent, az embereket s osztályokat. Nem szólok azon önzőkről, kik soha sem fogják az új rendszernek

megbocsátani, hogy őket a hatalomtól megfosztotta; szólok csak a jobbokról, kik hidegen fontolgatnak. Első kérdésük lesz: mit nyert a haza ezen átalakulás által? tetemes értéket vesztettünk az új rendszer kivívása kedvéért, hova tették ez értéket? Úgy vannak az emberek az ily áldozattal, mint a földműves a magtárból kivett s elvetett maggal; azon reményben veti azt el, hogy tízszeresze kapja majd vissza, s ha nem tudná, hogy kikel és vele a magtárt újra megtölti, sajnálná odaadni. A jelen mozgalomtól is azt várják, hogy a mit elvett, bőven visszapótolja. Sok ember azonban aggódik, vajjon a föld visszaadja-e az elvetett magot, sok más jégesőtől fél. Igaz, hogy a nemzetek aratására több idő s több béketűrés kell; de mégis sok ember legalább az aratásra reményt adó első csírákat szeretné látni. A kormánynak tehát, ha bizodalmat akar, legalább ilyeneket kell előmutathatni: nézzétek, ez itt jobb jövőt ígérő kezdet, reménynyel biztató csíra, ime egy út, egy híd, egy országház stb. És önök ezt nem akarják? önök meg akarják kötni az első felelős kormány kezét? Menjünk végig az osztályokon. Nem is szólván az aristokratiáról, ugyan van-e olyan osztály, melyet a körülmények súlya nem ért? Az iparúzó tetemesen vesz, mert az ekkorig fényűző aristokratia nem tesz annyi megrendelést, neki tehát vigasztalást kell adni abban, hogy lásson az ő javát eszközrendő közintézeteket; a földműves nem érzi az új rendszernek rögtön hasznait; a kereskedés ágai pangásnak indulnak; a gyárak biztos állása megrendül, s nem látja-e minden gazda máris a gypju árának csökkenését a posztógyárak csökkenése miatt? Ehhez járul a finaciális zavar, stb. Ily krízis közepén vigasztaló kilátás kell az embereknek, az a kilátás; hogy ha szerencsésen kiállják a krízist, jobb jövendő vár reájok, s hogy ezt elhiggyék, az előmenetel kézzelfogható jeleit, a reménynek csíráit kell nekik odamutatni. De ha azt fogják tapasztalni, hogy az új rendszer óta hónapok teltek el s még sem történt semmi, elégületlenül fognak nézni ezen új rendszerre, mely nem ad eszközöket a felelős kormány kezébe, hogy ezt az új rendszert az országgal megkedveltesse. Még egy tekintetet említek, mely szintén igen fontos. A mozgalomnak, mely nem lép, hanem ugrik, sok ember lesz áldozatává. Tekintsük p. o. azon művelt, tudományos osztályt, mely az átalakulást tetemes részben előkészítette, s ügy iránti buzgósága és liberalismusa által a kívánt eredményre oly sokat tett; ezen osztály: a művészek és a mezei gazdák. Ezek megszokták, ha nem is fényesen, de kényelmesen élni becsületes munkájok után, és most mi sors vár reájok? Áldozatul esnek a mozgalomnak, valamint számos nagyreményű ifju is, ki magát e pályák valamelyikére előkészíté. Az államnak tehát dolgoztatni kellene még akkor is, ha a munka productiv nem volna s kamatot nem adna, csupán azért, hogy élelmet adjon, s elégületlenség ne támadjon e nagyhatású osztályokban. Ki még elég fiatal, könnyen adhatja magát új pályára, új foglalatosságra, de évekig várakozni nem győz. Vegyük a dolgot practice. Az országgyűlés 5-6 hónap mulva elkezdődik; de mikor fog végződni? Ennyi munka, ennyi tárgy a franczia convent óta még soha egy törvényhozásra sem várt, még pedig mindez kivétel nélkül szükséges. A kormány minden ágát, a finaciákat, a vármegyéket el kell rendezni, Erdélylyel az uniót végrehajtani, s ráadásul néhány codexet készíteni. Ki hiszi, hogy e munkát 400 beszélni szerető ember, kéttáblai rendszer s királyi sanctió szüksége mellett, pár hónap alatt bevégezzi? Addig legalább is esztendő mulik, s a közlekedési miniszter azért, hogy kidolgozott tervet nem mutatott be, egy egész évig ne tegyen semmit, mint bámuljon, s járja az országot és győződjék meg arról, a mit úgy is tud, hogy t. i. rossz utaink vannak? Hát csak eddig terjed a felelős miniszterium iránt a bizalom? Ez még a régi systema maradványa, miszerint, miként Fáy meséjében meg van írva, egyik gyűlésben azt végezzük, hogy majd máskor végezzünk. Felelős miniszteriumot állítani fel, s azonnal reá azt mondani, hogy benne nem bízunk, hogy nem fog azon korlátok közt maradni, miket okosság s a haza java parancsol, ezt tenni van ugyan joga a háznak, de czélszerű-e? azt nem tudom; én legalább, mint Zala követe, azt hiszem: nem. Ne csináljunk magunknak illusiókat; ezen eset elő fog fordulni más országgyűléseken is; igen téved, ki azt hiszi, hogy a financminiszter teendője nem más, mint kiadni azt, a mit bevett; ez szép gazdálkodás volna - more patrio, de a vége az lenne, hogy az

ország úgy maradna, a mint van. Így kár volt annyi exaltációval szólni a felelős miniszteriumról, oly nagy lármát ütni a kivívott győzelemmel; a világ azt fogja mondani: «vég nélkül és haszon nélkül», s ha lesz ember, ki még régi deák nyelven szól: «multum clamoris, sed parum lanæ». Somogy követét a közmunkák tekintetében nem értem. Fényes szavakat hallottam, hogy a közmunkát meg kell szüntetni, hogy ez nem illik a szabadsághoz, a demokráciához; jó, de akkor helyébe kell tenni valami mást, különben az utak és hidak használhatatlan állapotba jönek, s az ipar és kereskedelem egészen megakad; a közlekedési miniszter pedig azt fogja mondani: «segítetek magatokon, a hogy tudtok, én sétálok». Az emberek pedig boszankodva fogják mondani: köszönöm én az ilyen új rendszert, mely mellett házamból sem mehetek ki, vásárra sem juthatok stb. A közmunkák iránt nincs újabb rendelkezés, de abból, hogy a közteherviselés csak novemberben lép életbe, egyenesen következik, hogy novemberig kiki teljesíteni tartozik a közmunkákat is, vagy a ház ismét cassálta a logikát. A ki az által, hogy a nép közmunkájában részt vegyen, lelkiismeretét akarja könnyíteni, most is részt fog vehetni, valamint eddig is akadtak egyesek, kik a közteherviselésben önjószántukból részt vőnek. Azt pedig a közlekedési miniszter sem érti az 5. §-ban, hogy a közmunkával a nép terhére p. o. úgy rendelkezék, hogy a zalaít Somogyba vigye, mert így bizony egy munkást sem fogna kapni, holott, ha a Zala hídját kell megcsinálni, ehhez a magok érdekében is szívesen hozzájárulnak a zalai lakosok. A közmunkáknak tehát legalább addig, míg a közteherviselés bejő, okvetetlenül meg kell maradni. Röviden tehát: tenni kell, s a miniszteriumot felhatalmazni, hogy tehessen; ha a miniszterium vagy épen nem, vagy csak rossz feltételek mellett s a haza kárával szerezhethetne kölcsönt, én fölteszem az összes miniszteriumról, s különösen a közlekedési miniszterről is, hogy becsületével s a haza javával könnyelműen játszani nem fog. De hogyan áll a dolog, ha a miniszterium legelső kívánságát megtagadjuk azért, mert részletes tervet nem terjesztett elő? A jelen idő terv készítésére épen nem alkalmas s kölcsön föl vételére a mostaninál fatálisabb pillanat alig lehet, holott talán egy pár hónap múlva a körülmények változnak s kedvező feltételek mellett lehet valamely finansziális munkálatot tenni. Vagy mondjuk ki tehát nyíltan, hogy a miniszteriumban nem bízunk; vagy pedig a bizodalom szempontjából indulván ki, tegyük fel róla, hogy magyarán mondva, lesz annyi esze, hogy az országot kárba nem keveri; hiszen felelősség nyomván vállait, valami bolondot önértékében sem fog tenni. Mikép s mily alapon történjék azon finansziális munkálat, ez a körülményektől függ, s a finansminiszter bizonyosan mindent el fog követni, hogy legkedvezőbb eredményt eszközöljön. Ez véleményem, de nem úgy mint miniszteré, - a mi még nem vagyok - hanem mint Zala követéé.

Az ápril 7-dikén tartott kerületi ülésben Széchenyi István gr. törvényjavaslata elfogadtatott.

A KATHOLIKUSOKNAK SZABADSÁGAIK KORLÁTOZÁSA ELLEN BEADOTT KÉRVÉNYE ÜGYÉBEN.

A KK. és RR. 1848. ápril 7-dikén tartott kerületi ülésében *Rónay János*, Csanád vármegye követe, bemutatta számos r. catholicus világi és egyházi rendűeknek kérvényét, melyben kívánták, hogy a kath. egyház szabadságát törvényen túl korlátozó minden kormányrendelet megszüntessék; zsinatok és egyházi gyülekezetek tartása ne akadályoztathassék; saját iskoláik alapítása, czélszerű rendezése és igazgatása iránt az egyéb vallásfelekezetűek nevelési ügyeire nézve is fönnálló felsőbb fölügyelés mellett szabadon intézkedhessenek; egyházi, iskolai és más ájtatos alapítványait, azokat is ide értvén, melyek eddig a kir. helytartótanács alatt állottak, - kivéve a m. k. egyetemet - egy csupán egyházi és világi r. catholicusokból álló bizottmány által önmaguk függetlenül kezelhessék.

DEÁK FERENCZ: Sajnálattal fejezi ki, hogy e tárgy korábban nem került a tábla elé; most már az idő rövid, s vannak megkezdett multhatatlan teendők, melyeknek bevégezésére alig van néhány óra. Legegyszerűbb volna a petitióra azt mondani: nincs többé idő; ezt azonban nem tanácsolná, mert a petitióban sok van, mi méltányosságon alapul, s a legszámosabb vallásfelekezet tagjainak kedélyét megnyugtató nélkül hagyni nem lehet. Azt javasolja tehát, hogy e fontos tárgyban más napon conferentia tartassék.

Ápril 8-dikán a KK. és RR. táblája értekezletté alakult át, a catholicusok kérvénye megbeszélése végett. A tanácskozás folytán a kérvény, az illető felek beleegyezésével, a napi rendről levétetett.

AZ ORSZÁG ÁLLAPOTÁRÓL.

Ő felsége 1848. ápril 7-dikén kelt kir. leiratában a Batthyány Lajos gr. miniszterelnök által fölterjesztett férfiakat miniszterekké kinevezte. Igazságügyminiszterré *Deák Ferencz* lett.

Ápril 10-dikén a király, a királyné, Ferencz Károly és Ferencz József főherczegek Pozsonyba érkeztek. Ápril 11-dikén szentesítették az országgyűlésen alkotott törvények, és ezen a napon oszlattatott el az országgyűlés.

A miniszterium tagjai részben ápril 13-dikán, részben ápril 14-dikén érkeztek Pestre. Ápril 15-dikén Pest és Buda nemzetőrsége fáklyászenével tisztelkedett az összes miniszteriumnak. *Kacskovich Lajos* Pest városa főjegyzője üdvözlő beszédére *Deák Ferencz* válaszolt, a kül- és belbéke fönttartását ajánlván polgártársainak.

Magyarország helyzetéről *Deák Ferencz* a következő levelet írta Pesten 1848. ápril 30-dikán *Tarányi József* sógorának:

«Dolgaim özönében csak alig érek rá szives leveledre válaszolni. Igazak panaszaid a megbomlott viszonyokból eredett s eredhető rendetlenségek iránt. Tudod, hogy én az ország gyűlésére csak akkor érkeztem, midőn a fő dolgok már el valának döntve; tudod, hogy némelyeket én sem helyeslek, de hiszem azt, hogy korábban érkezve sem lettem volna képes az események rohamát föltartóztatni. Elgondolhatod, mennyire keserű volt nékem azon elhatározás, hogy részt vegyek azon miniszteriumban, mely a hazának ily viszonyai között alakult; de kényszerített a becsület és kötelesség, mert Batthyány kijelentette, hogy nélkülem miniszteriumot nem alakít, s ha ő akkor miattam visszalép, aligha találkozott volna, ki helyette a miniszterium alakítását elvállalja, s így engem vádoltak volna, hogy miattam s gyáva vonakodásom miatt vált lehetetlenné az első felelős magyar miniszterium alakítása. Igértem tehát Batthyáynak kénytelenségből néhány hetet, s nevemet és közreműködésemet, mig egészségem engedi. Örömetst menekülnék most is, de dolgaink mindinkább bonyolódnak, az ország állapota s jövődjöje minden nap bizonytalanabb, s így távoznom legalább még egy ideig lehetetlen.

Fájdalmas és aggasztó azon anarchicus irány, mely a népben is több helyeken mutatkozik, de kivált városokban véres kitörésekbe megy által. A földművelők legelőket, földeket foglalgatnak vissza, a polgárok s néhol a nép a zsidókat üldözik, s a tisztviselőknek sincs tekintélyök sehol. De e bajokat gátolni s elnyomni nem volna lehetetlen, ha katonáink volnának; a magyar hadsereg azonban Olaszországban s Gallicziában vagyon nagy részt, s azokat minden sürgetéseink, sőt mondhatni fenyegetéseink daczára sem hagyják vissza. És mindezeknél még sokkal veszélyesebb baj a szláv népeknek kitöréssel fenyegető mozgalma. A horvátok nem akarják elismerni a magyar miniszteriumot, s nagy részben elszakadásra készülnek és sokan közülök egy külön Szlovánszágnak felállítását tervezik s ahhoz Magyarország déli részeinek szláv lakosait is hozzászámítják. Bánátban és Bácsban a rácok mind felzendültek, halált kiáltanak a magyarokra és németekre, már több gyilkolás is történt, úgy hogy biztost kellett oda küldeni, s katonaságot és ágyúkat; a tótoknál még ki nem tört, de lappang, s félő, hogy ki is lobbanik ellenünk egy engesztelhetetlen gyűlölség; s mindezek ellen sem fegyver, sem katona, sem pénz nincs rendelkezésünkre. Bécs örül e bajoknak, mert haragusznak reánk, hogy a státusadósságokból egy pár száz milliót elvállalni nem akarunk, ezt pedig nem tehetjük, mert fizetni képesek nem volnánk a kamatokat; a megbukott pártnak néhányai szintén örülnek, sőt titkon talán táplálják is a már kitörő mozgalmakat. S közel vagyunk

ahhoz, hogy Horvátország s tán Magyarország is, nyíltan kitűzi a lázadás zászlaját, s ha lehet, eltipor bennünket. És mi ezeknek mivel álljunk ellent! S mind ezekhez járul még itt Pesten egy sereg fiatal és nem fiatal ujságírónak hangos, de üres declamációja, kik úgy szólnak, mintha ők volnának egyedül az egész nép, és pedig erős nép; folyvást energiát, hatalmas, erős föllépést emlegetnek, mindent keveselnek, gáncsolnak, s akarva felejtik, hogy az energia támogatására hangos szó nem elég, oda anyagi erő is kell, ez pedig fájdalom, nincs, és teremteni sem igen lehet a jelen körülmények közt. Nincs közöttünk, a ki ezt ne látná, ne érezné, s ki örömet át ne adná a hatalmat másnak, akárkinek; de nem igen találkozik, ki átvenné, s a nemzet bizalmát csak egy kissé is bírná. Ily érzelmek között képzelheted helyzetemet roncsolt egészségemmel, s azon lelket maró fájdalmas aggodalommal, hogy ha több nem, legalább nemzetiségünk végveszélyben forog, pedig e nélkül semminek nem tudnánk örülni.

LEVÉL SZALAY LÁSZLÓHOZ, MAGYARORSZÁG KÖVETÉHEZ FRANKFURTBAN.

Pest, 1848. június 3-án.

Kedves barátom!

Mittermeiernek mondj szíves köszönetet közleményéért, mely nékem szerfelett érdekes. A kívánt miniszteri rendeletet küldöm, de csak magyarul, mert német fordításban nem bírjuk; mikép fordítod németre, az a Te gondod; de figyelmeztess azon hiányokra, melyeket a törvény helytelen rendelete miatt, s nem önmeggyőződésünk következtében valánk kénytelenek abban elkövetni.

Itteni dolgainkról, melyek fontosak és nem igen kecsegtetők, nem írok neked semmit, de épen semmit, viszonzásúl azért, hogy a frankfurtiakról Te sem tévél csak egy szóval is említést; qua mensura mensi fueritis, azt tartja az írás.

Mennyi lesz a haszon, mit hazánkra Frankfurtban eszközölni tudtok, az csak Isten kezében van; de sok legyen az, hogy csak némileg is pótolhassa a hátramaradást, mit távolléted okoz, mely miatt nem fogom bevihetni a jövő országgyűlésre a büntető törvényeket s eljárást; nincs ember, kire a munkát bízni akarnám, s ezt elvállalná; jobb embereink amúgy is szerfelett elfoglalvák; pedig nagy bajnak tartom, ha a codex épen jelen körülményeink között elmarad.

Isten veled kedves barátom, Pázmándyt szívesen köszöntsd nevemben,

hű barátod
Deák.

AZ ORSZÁG ÁLLAPOTÁRÓL.

1848. május 20-dikán kelt, s István nádor kir. helytartó és Szemere Bertalan belügyminiszter által aláírt értesítéssel ő felsége nevében 1848. július 2-dikára Pest városába országgyűlés hivatott egybe.

Deák Ferencz 1848. június 15-dikén Pestről a következő levelet írta sógorának:

Kedves Sógorom

E pillanatban veszem június 9-én írt szíves leveledet, s így arra válaszomat az általad kitűzött időre meg nem kaphatod. Én ugyan sokkal jobban szeretnék követ nem lenni, de ha megválasztatom, azt vissza nem utasíthatom, mert minden minisztertársam követ lesz, s ha én azt nyilatkoztatom, hogy a követséget nem tartom megférhetőnek a miniszteri hivattal, mivel a miniszter számot ad a képviselői testületnek, hogyan legyen tehát tagja azon testületnek, mely az ő tettei fölött határoz? ha mondom ezt nyilatkoztatom, akkor egyenesen minisztertársaim ellen nyilatkoznám, mit tennem nem szabad; más okot pedig nem adhatok, mert mint miniszternek úgy is jelen kellennem az ülésekben. Melyik kerületben választanak, az nekem mindegy, valamint az is, hogy valakinek ellenszenve van személyem ellen; mi itt annyi gúnynak, rágalomnak, sértéseknek vagyunk kitéve, hogy már elfásultunk a bizalomnak, vagy bizalmatlanságnak nyilatkozatai iránt.

Az idő s körülmények annyi veszéllyel fenyegetik honunkat, hogy azok közepette önegyéniségünk eszünkbe sem igen juthat, pedig bizony azt sem tudjuk: a rácok fognak-e felakasztani, ha ide jöhetnek, vagy Jelasics, vagy az itteni nép konczol-e össze, mert ezek mind a könnyen megtörténhető dolgok sorába tartoznak. A felbőszült ellenség minden oldalról fegyveres berohanással fenyeget, s nincsen erőnk, mit elébe állíthatnánk, fegyver nincs és pénzen sem lehet szerezni sehol, s ha veszünk is külföldön, például Angliában, semmiféle be nem hozhatjuk, mert mindenütt elfoglalnák; pénzviszonyaink rosszak; mikor az ország gyűléséről haza jöttünk, 480,000 forint volt minden pénze az országnak, ennyivel pedig egy ekkora országnak kormányát megkezdeni is alig lehet, és még ezen felül a rendes jövedelemnek is nagyobb részét már felszedte az előbbi kormány. A közjövödelmek is folyvást csökkennek; adót nem igen fizetnek, a vámjövödelem naponként alább száll, kölcsönt pedig Európa mostani viszonyai között kapni alig lehet. De legsúlyosabb az: hogy valószínűleg perfidia vesz körül minden oldalról; a király aláír mindent, mi annak folytán rendelkezünk, de segítségre, bizalomra, engedelmességre, kivált a katonai karnál nem találunk; mindenütt azt hirdetik: hogy mi üztük el a királyt, s a császár nevével, de az ő akaratján kívül izgatnak ellenünk. Itt szláv és német izgatók folyvást ingerlik a népet, s nem vagyunk biztosak, ha minden órán nem idéznek-e elő zavargásokat. Hogy állásunk, tekintélyünk, sőt személyünk s életünk veszélyben forog, az nem érdemel most figyelmet; de veszélyben forog az ország s könnyen megtörténhetik: hogy iszonyúan véres polgári háborúnak küszöbén állunk. Már Ujvidék s Karlovicz táján véres összeütközés is történt a magyar seregek és a fellázadt rácok között. Hrabovszky Karloviczot gránátokkal gyújtatta föl. A koczka el van vetve, a kimenetel isten kezében.

Mi teszünk, a mit tehetünk, de fegyver nélkül, pénz nélkül mire mehetünk, s még ezen felül a minden oldalról szórt szemrehányások, keserőségek, vádak, kárhooztatások, hogy miért nem tettünk többet s nem teremttünk fegyvert, pénzt és erőt: sem anyagi, sem szellemi erőnket nem nevelik; sőt bizalmatlanságot gerjesztve irántunk és a polgárok egyes osztályai között is,

még inkább lehetetlenné tesznek minden hatást. Örömet engednék helyünket, legalább mi néhányan, másoknak, ügyesebbeknek, erősebbeknek; de minden megbomlásunk még inkább siettet a közelgető anarchiát, s ezt lelkünkre nem vehetjük; pedig talán nem hibázok, ha azt mondom: hogy magunk között is van egymás iránt, legalább egy iránt, bizodalmatlanság. Mindez barátom, pokol e földön, látni a haza közelgető veszélyét, ott állni a dolgok élén hatalom s tekintély nélkül, nem bízhatni senkiben és semmiben, s érezni azt: hogy életünk, becsületünk hihetőleg süker nélkül lesz kockáztatva, és még sem léphetni le ezen helyről a haza miatt, s a legszentebb kötelesség miatt: ez kínos, iszonyúan kínos érzés. Ily érzelmek között kell a közigazgatás mindennapi száraz dolgait is végeznünk, s ha oly komoly dolog nem volna, nevetségesnek mondhatnám, midőn igazsági ügyekkel, tervekkel s törvényjavaslatokkal foglalkozom, de lelkem a hazát fenyegető veszélyek elhárításának gondjain csügg szakadatlanul.

Azt irod: gondoskodjunk, hogy a zsidók természetényeinket megvegyék. Barátom! az országnak, de Európának e helyzetében, midőn a kereskedelem pangása általános, vajjon hatalmunkban áll-e e részben valamit sükeresen tehetni?

Otthoni dolgainkról én itt gondolkodni sem tudok. Csak Te és Klári s Emma és gyermekei, meg jó barátink vannak igen gyakran eszemben. Hidd el, mióta itt vagyunk, ennyi baj, munka és aggodalom között csak egy örömsugár sem vidította fel lelkemet. Egészségem nem más, mint az idegek lázas feszültségének következtése; kevesebbet szenvedek, mert a test baját lelki aggodalmak, nem magam sorsán, de lelkünkre, becsületünkre bízott hazának sorsáni aggodalmak nyomják el; meddig bírom ezt, isten tudja.

Gazdasági dolgaimat intézd barátom, a hogy tudod. A gyapju itt úgy hallok 15 forinttal olcsóbban kelt, sőt 20-szal is, mint tavaly.

De sietek bezárni leveletem, ismét hívnak, távoznom kell. Isten áldjon! Klárit szívesen, igen szívesen csókolom, nyugtasd irántami aggodalmát. Bízunk istenben, még minden jóra fordulhat. Engem a körülmények önhibám nélkül sodrottak a helyzetbe csak azért: hogy ha lehet, szolgáljak a honnak. Hiszem, hogy isten el nem hagyja e hazát. - Vagyok hű barátod

Deák.

Barátinkat szívesen köszöntsd.

DEBRECZEN VÁROSA HARMADIK KERÜLETE VÁLASZTÓIHOZ.

Jegyzőkönyv szabad kir. Debreczen városa harmadik választókerülete, mely Hatvan és Piacz-utczából áll, követválasztási eljárása felett 1848-ik év június 14-dikéről:

Kerületi választási elnök Toót Sámuel, helyettes elnök Jeney József, jegyző Szanka József, választási hely Sárközy Mihály háza, választás kezdete reggeli 8 óra, mint mindezek eleve meghatározva s a választóknak külön-külön nyomtatott iveken tudtul adva valának.

Elnök megnyitván a választási gyűlést, közönséges felszólítást intézett a választókhoz, hogy törvényadta jogaikkal élván, az országgyűlési követségre meggyőződésük szerint alkalmas egyént vagy egyéneket ajánljanak.

A választók tömege, a nélkül, hogy más egyén csak ajánltatott és így a törvényszabta szavazás szüksége beállott volna, közfelkiáltással igazságügyminiszter Deák Ferencz urat, mint különben is e város díszpolgárát, kiáltá ki országgyűlési követül.

Megválasztatván e szerint Deák Ferencz úr országgyűlési követül, ezen jegyzőkönyv nekie követi megbízó levél gyanánt a törvény értelmében kiadatik.

Toót Sámuel,
választási elnök.

Jeney József,
másodelnök.

Szanka József,
jegyző.

Deák Ferencz a következő levelet intézte választóihoz:

Igen tisztelt sz. k. városi község!

Mennyivel élénkebb örömet gerjesztett bennem a magyar alföld ős, tősgyökeres fővárosának, a romlatlan magyar nemzetiség tűzhelyének, Debreczennek azon kitüntető s megtisztelő figyelme, miszerint engemet országgyűlési képviselőjévé választván, a bizodalomnak azon legbecsesebb nemével ajándékozott meg, mely szabad alkotmányos országban minden alkotmányosan érző polgárra nézve a legszebb megbecsültetés: annyival inkább fájlalom, hogy a kitüntető bizodalom felhívását elfogadnom nem lehet. Kedves szülőföldem Zala, melyet már más alkalommal is képviselni szerencsém volt, azon vidék, melyben életem legnagyobb részét töltöttem, mely látta bölcsőmnek ringását, melyhez a legszorosabb, legszentebb lánczok kapcsolnak, parancsolt újra velem s követévé választott. A kegyelet ezen érzelmének, a gyermekkor óta szakadatlanul edződött szoros baráti s rokoni kapcsolat ezen szent kötelességének tulajdonítsa a tisztelt választó község, hogy nagy becsű felhívásának nem engedhetek, s arra, forró köszönetem kijelentésén kívül, csak azon ígérettel válaszolhatok, hogy legyek bár Zala, vagy Debreczen követe, mindenesetre szeretett hazánk követe leszek, s ennek javára köröm s tehetségemhez képest munkálni, míg élek és mozgok, soha meg nem szünöm. A mit a közös haza érdekében jót és üdvöst szóval és tettel eszközölnöm sikerül, az egyformán szolgál a Duna és Tisza, a Mura és Hortobágy vidékének hasznára, mert egy hazában csak egy közérdek, egy vég cél lehet.

Hazaíúi őszinte tisztelettel maradván
a tisztelt választó községnek

alázatos szolgálja
Deák Ferencz.

ALAKULÁS.

A magyar minisztertanács 1848. június 18-dikán tartott ülésének jegyzőkönyve így szól:

«Külügyminiszter herczeg Eszterházy Pál Innsbruckból június 15-én kelt és futár által küldött levelében értesíti a miniszteriumot a következőkről:

1. Hogy ő felsége súlyosan megbetegedett, úgy hogy orvosai tanácsára ágyban maradni kénytelen, s e miatt a Morvából f. hó 14-én Innsbruckba érkezett küldöttséget sem fogadhatá el.
2. Mivel könnyen megtörténhetik, hogy ő felségének felgyógyulásához hetek, sőt hónapok is kellenek ő felsége az ausztriai miniszterek javaslatára öcscsét, főherczeg Ferencz Károlyt, az ausztriai országgyűlés megnyitására, de egyszersmind az ausztriai tartományoknak saját legmagasabb nevében átveendő ideiglenes kormányzatára mint alter egot felhatalmazta.
3. Hogy a külügyminiszter akkor, midőn a fentebbi tárgy felett folytak a tanácskozások, kijelentette: miután a fennálló törvények szerint Magyarország és az ahhoz kapcsolt részekre nézve ő felsége betegsége esetében más alter ego nem lehet, mint az ország nádora, kit mint királyi helytartóját az 1848: III. t. cz. által ő felsége máris a végrehajtó hatalom gyakorlatával megbízta: az érintett ideiglenes kir. meghatalmazás csak az ausztriai tartományokra terjedhet. Mely észrevételére az innsbrucki tanácsban kifogás nem is volt, ő tehát e részben a miniszteri tanácstól utasítást kér.
4. Kérdést teszen a miniszteriumnál, vajjon a magyar országgyűlés megnyitására főherczeg Ferencz Károly küldessék-e ki mint kir. biztos, vagy pedig ez a megnyitási szertartás a nádor, mint alter ego tulajdonihoz tartozik?

Határoztatott:

Az 1-ső pontra: Fájdalmas érzéssel értette a miniszterium ő felségének súlyos betegségét, de bízik az isteni gondviselésben, hogy ő felségének kívánt egészsége rövid időn ismét visszatér, s így ő felsége azon ígéretét, hogy az országgyűlést önszemélyében nyitandja meg, talán teljesítheti. Megkérte tehát a miniszterium a nádort, hogy gr. Széchenyi István és b. Eötvös József miniszterekkel Innsbruckba siessen és ott, ha ő felségének egészsége addig javult volna, őt a miniszterium és az egész nemzet nevében legbuzgóbb hódolattal kérjék meg, hogy bennünket legmagasabb személyével szerencsétlenszen s az országgyűlést, ha csak lehet, ő maga nyissa meg.

A 2-ik pontra: Miután Ferencz Károly főherczeg egyedül az ausztriai tartományokra lőn kinevezve ő felsége által alter egonak, az ellen a magyar miniszterium semmi észrevételt nem tehet.

A 3-ik pontra: Azon nem reménylett szomorú esetre, ha ő felsége egészségi állapota nem javulna, s ő mind az oly igen nagy fontosságú leutazásban, mind az uralkodás magas gondjainak és terheinek viselésében betegsége miatt egy ideig gátolva volna, alaposnak tartja a magyar miniszterium a külügyminiszter azon nézeteit, hogy Magyarországon törvényeink szerint csak az ország nádora s kir. helytartó főherczeg István ruháztathatik fel a szükséges főhatalommal. Ugyanazért egyenesen és az esetre megküldi a miniszterium az ő felsége által kiadandó kir. leiratnak javaslatát. E kir. leiratban ő felsége mind az országgyűlésen alkotandó törvények helybenhagyására és ha addig ő felsége fel nem gyógyulna, szentesítésére, mind pedig a végrehajtó hatalom körében szükséges kinevezéseknek és rendelkezéseknek teljesítésére megbízza ideiglenesen főherczeg nádor királyi helytartót. E leirat egyenesen az országgyűléshez leszen intézendő, de egy másik hasonló tartalmút a nádorhoz is kell küldeni. Sem szükségesnek, sem czélszerűnek nem látja a miniszterium, hogy a leiratokat a miniszterek előre aláírják, mert könnyen úgy tűntethetnék fel, mintha arra ő felségét épen a miniszterium akarná rávenni. Jobb lesz azt ő felsége által aláíratni, aztán az ellenjegyzést minden miniszter megteheti, s a lepecsételés itt is megtörténhetik.

A 4-ik pontra: Szoros forma szerint az országgyűlés megnyitását is az ország nádorára lehetne bízni, de épen a horvát viszonyokat, és a mindenféle ártalmas gyanúsításokat tekintve, nem lesz czélszerűtlen, hogy az országgyűlés megnyitásával Ferencz Károly főherczeg bízassék meg. Erről is két

királyi leirat szükséges, egyik az országgyűléshez, a másik magához főherceg Ferencz Károlyhoz; ezeket is megküldi a miniszterium. Az ellenjegyzések ezekre nézve is ő felsége aláírása után tétethetnek meg. A trónbeszédet, melyet a főherceg fog mondani, szintén megküldi a miniszterium.

Ezekon kívül a jövő országgyűlésre a főrendi tábla elnökéül Majláth György országbíráját, alelnökül báró Perényi Zsigmondot terjeszti fel a miniszterium.»

István főherceg nádor, kit ő felsége a nemzeti gyűlés folyamára a magyar korona országaira nézve teljes hatalmú királyi helytartóvá nevezett ki, az 1848. július 2-dikára Pestre egybehívott országgyűlést július 5-dikén a képviselőház termében V. Ferdinánd nevében nyitotta meg. A trónbeszéd előadta, hogy az országnak rendkívüli körülményei tették szükségessé az országgyűlés haladék nélkül való összehívását. «Horvátországban nyílt támadás van; Magyarország aldunai vidékén föllázadt fegyveres csoportok zavarták meg az ország békéjét, s valamint ő felségének legforróbb óhajta, hogy a polgári háború elkerültesse, úgy más részről meg van győződve, hogy a nemzetnek összegyűlt képviselői gondoskodásuk első és legfőbb tárgyának tekintendik mindazon eszközöknek előállítását, mik a megzavart békének helyreállítására, a magyar szent korona épségének megóvására s a törvények sérthetetlen szentségének ótalmára szükségesek.» «Fájdalmas érzéssel s legmélyebb nehezteléssel értette ő felsége, hogy ámbár ő, az ország minden lakosainak boldogságát mindenkor atyai szíven viselvén, ön kegyes indulatának sugallatát követte akkor, midőn a legközelebb lefolyt országgyűlésen, hű magyar nemzetének kérelmére, legfelsőbb kir. helybenhagyásával szentesítette azon törvényeket, melyek a hon jobblétének fölvirágozására a kor igényei szerint szükségesek valának, találkoztak mégis, különösen a kapcsolt országokban s Magyarországnak aldunai vidékén rossz akaratú lázítók, kik az országnak külön nyelvű s vallású lakóit álhirekkel s rémítésekkel egymás ellen ingerelték, s azon álkoholmánnyal, mintha az említett törvények nem ő felsége királyi akaratának szabad kifolyásai volnának, arra izgatták: hogy a törvények rendeletének, s a törvényes hatalomnak tettelesen ellene szegüljenek, sőt némelyek annyira vetemedtek lázításaikban, hogy a tettelesen ellenszegülést ő felségének s felséges kir. házának érdekében, ő felsége vagy kir. háza tudtával s elnézésével történtenek hirdetgették.» Az ország minden nyelvű és vallású lakosainak megnyugtatóra tehát kijelenti ő felsége, hogy «erősen s változhatatlanul el van határozva, magyar kir. koronájának egységét és épségét minden külső támadás és belső szakadás ellen kir. hatalmával megvédeni, s az általa szentesített törvényeket mindenkor sértetlenül föntartani. S a mint egy részről ő felsége a hon polgárainak törvény által biztosított szabadságát senki által csonkíttatni nem engedi, úgy másrésztől mind ő maga, mind kir. házában minden tagjai szigorúan kárhoztatják azoknak vakmerőségét, kik bármely törvényelleni cselekvést, vagy a törvényes hatalom iránti engedetlenséget, ő felsége legmagasabb akaratával megférhetőnek, vagy épen kir. háza érdekében történhetőnek merik állítani.» «A külviszonyokat illetőleg: a lombard-velencei királyságban, hol a sardiniai királynak s némely más olaszországi hatalmasságoknak ellenséges seregei is harczczal támadták meg ő felségének seregeit, a háborút bevégezni nem lehetett.» «Nem kételkedik ő felsége, hogy az országgyűlés a kir. székek és alkotmányos szabadságnak elválaszthatatlanul egyesült érdekében haladék nélkül fog intézkedni mindazokról, miket a hon java oly igen sürgetőleg kíván.»

A képviselőháznak 1848. július 6-dikán tartott második ülésében *Nyáry Pál* fölvetette a kérdést, nem volna-e helyes, a Magyarországgal csak az imént egyesült Erdély képviselőinek megérkezésére várakozni, s csak ez után választani meg a ház elnökét és tisztviselőit? Ezt azonban - így szólott - csak az esetben merné javasolni, ha a kormány kijelentené, hogy ezen néhány nap alatt nem következhetnek be események, melyek a ház tanácskozásai elhalasztása miatt a házára károsakká alakulnának. *Deák Ferencz*, kit ez országgyűlésre Zala vármegye Szt.-Gróth kerülete választott képviselőnek, e tárgyban így nyilatkozott:

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Uraim! (Felkiáltások: A szószerkre menjen fel! Többen: Nem szükséges! Zaj. Halljuk!) Különös dolog volna, midőn a háznak még szabályai sincsenek, arra kényszeríteni valakit, hogy hol nyilatkozzék, ha vajjon a miniszterium a

szószékben adjon-e felvilágosítást, vagy más helyen? Míg ez el nem határoztatik, kinek-kinek ott szabad nyilatkozni, a hol neki tetszik. (Helyes! Éljen!) Az interpelláció következtében azt jelentem ki, hogy ő felsége az országgyűlést rendkívülig hívta össze a körülményeknek rendkívül sürgetős volta miatt. A ház tudja, hogy háború fenyeget, még pedig a legszomorítóbb, a legveszélyesebb, mert belháború. Az eseményeknek bekövetkező kifejlődését senki előre nem láthatja. Tehát a miniszterium az interpellációra nem felelheti, hogy a körülmények ennyiben vagy annyiban kevésbé sürgetősek, mint voltak, midőn a ház összehívott. Hanem, hogy a mi a haza megmentésére szükséges, úgy mint a katona és pénz, később lesz-e állítva, ha egy-két nappal később kezdődik meg annak megajánlása: ennek megítélését a házra bízom. A képviselők tudják a dolog gyakorlati oldalát, hogy azért, mert később kezdődik meg a megajánlás, tesz-e ez különbséget a kiállításban? Ha azt hiszi a ház, hogy ez semmi különbséget nem tesz, bele ereszkedhetik az ülések elhalasztásába; de a miniszterium a tekintetben nem vállalhat felelősséget, hogy azt mondhasa: a haza körülményei kevésbé sürgetősek és veszélyesek, mint voltak akkor, midőn az országgyűlés összehívott.

A BIZOTTSÁGOK KISORSOLÁSÁRÓL.

A képviselőház 1848. július 6-dikán tartott ülésében elfogadta *Nyáry Pál* indítványát, hogy az elnök és a tisztviselek választása július 10-dikéig elhalasztassék, s hogy választmány küldessék ki a házszabályok kidolgozására. *Több*ben a választmányt sorshúzás útján akarták megalakítani.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Bátor vagyok a házat figyelmeztetni, hogy midőn valamely munkának kidolgozására választmány küldetik ki, ennek megalakítását ne méltóztassék sorsra bízni. Tisztelet a képviselőház minden egyes tagjának, de nem lehet minden ember mindenben egyaránt alkalmas. Vannak specialitások; p. o. ha valamely codificatió-nális munka jön elő, erre a bizottságot választás, nem pedig sorshúzás útján kell megalakítani. Ha azt mondja a ház, hogy a kilencz osztály előadói legyenek a verificatióval megbízva, ez ellen nincs kifogásom; de ha a ház valamely specialitásra akar választmányt, azt válaszszuk, s ne bizzuk a sorsra, mert idővel lehetne eset, hogy meg is bánhatnók. Válaszszunk olyanokat, kik a specialitásokban jártasak. A ház szabályai olyan tárgyak, melyekre bizonyos előkészültség, avatottság kell, legalább szükséges, hogy az ember gondolkozott, foglalkozott legyen vele, pedig itt igen sok érdemes úr van, ki éppen ezen specialitással nem foglalkozott. Ne alakítsuk tehát a bizottságot sorshúzás útján, hanem válaszszuk meg. (Helyeslés.)

A képviselőház magáévá tette Deák Ferencz véleményét.

A VÁLASZTÁSI ÜGYEKBE ELRENDELTE VIZSGÁLATOK TÁRGYÁBAN.

I.

A képviselőház 1848. július 8-dikán tartott ülésében tárgyalta 176 kun-szt.-miklósi választó fölterjesztését Nagy Károly országgyűlési képviselő választása ügyében. A választók panaszkodtak, hogy *Petőfi Sándor* képviselőjelöltjüket az ellenfél azzal rágalmazta, hogy lázító, orosz kém, kinek agyonütését vagy fölakasztását a miniszterium csak örömmel hallaná; hogy midőn Petőfi Szabad-Szálláson megjelent, a felbőszült tömeg ellene rohant; midőn a panaszt tevő választók a választáson megjelentek, választásra nem bocsáttattak, hanem a helybeli fölfegyverzett választók által agyonütéssel fenyegettetvén, távozni kényszerítették; a város tanácsa kijelentette, hogy ha ők Petőfire szavaznak, lemond hivataláról; hogy a főbíró parancsára nem a kezes (igás), hanem a szilaj ménes hajtván be, e miatt sokan nem mehettek a választás színhelyére. A panaszlok kijelentették, hogy ha sérelmük nem orvosoltatik, kilépnek a nemzetörségből.

A képviselőház e választás ügyében vizsgálatot határozván el, *többen* három tagból álló vizsgáló bizottság kiküldését kívánták. *Csiky Sándor* attól félt, hogy több ily kiküldetés válik majd szükséges-sé, pedig nem tartotta a törvények szellemével megegyeztethetőnek, hogy a ház vizsgáló bizottságokra oszolják, s azért a vizsgálatot a hatóságra akarta bízni.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Úgy szólok a dologhoz, mint képviselő. Figyelmeztetem a házat, hogy ez az első eset, midőn talán vizsgálatot küldünk ki, de hogy ez könnyen következtetéseket vonhat maga után; figyelmeztetem a házat, hogy a verificatio s az ennek foly-tában megrendelt vizsgálatok néha oly kérdéseket foglalhatnak magokban, melyek minisz-terialis cabineti kérdések. Azon tekintetből, mivel azok valaha oly fontosak lehetnek, óvakodni kell, hogy ezen hatalmat a ház kezéből ki ne szalaszsa, nem csak azért, mert ez a ház jogaihoz tartozik, hanem azért is, mert igen sokszor lehet a miniszterium részes fél, a ház pedig soha sem. A ház felette áll minden hatalomnak, ez fél nem lehet, mert a ház többsége előtt minden félnek el kell enyészni. (Helyeslés.) E jogot tehát a háznak kezei közül kiereszteni nem lehet. A ház ítél a verificatio felett, s hogy ezt tehesse, adatok szükségesek. Hogyan szerzi meg azokat? Akkép, hogy megbíz valakit azoknak megszerzésére. Kit bíz meg? Jurisdictiót? Az igen sok esetben fél lehet. De ez csak politikai tekintet; én jogi tekintetre mutatok, s állítom, hogy a háznak, mint olyannak, a végrehajtó hatalommal csak a miniszterium, vagy az elnökség által lehet érintkezésbe jönni, ezt pedig miért tenné a ház, midőn a maga kebeléből küldhet ki? Ha a ház jurisdictióval akar rendelkezni, akkor nem azt kell mondani: kiküldetik, hanem: a miniszterium megbíztatik, hogy így és így rendelkezék. Azt hiszem, nem lehet másképp, mint a háznak kell kiküldeni, még pedig a maga tagjai közül, ha több eset lesz is. (Helyes!) De éppen azért nem tartom szükségesnek, hogy hármat küldjünk, mert a küldöttség nem fog ítélni, csak vizsgálni. Elég lesz tehát egyet kiküldeni. (Helyes!)

II.

Az elnök a ház határozataképen kimondotta, hogy ez ügyben a vizsgálat megejtésére három képviselő küldetik ki. A tanácskozás legközelebbi tárgya: Varga Sándor czeglédi képviselő választási ügye volt. 412 választó panasa alapján a képviselőház itt is vizsgálatot rendelve el, *többen* azok közül, kik előbb arra szavaztak, hogy Szabad-Szállásra három képviselő küldessék ki, most a hozott határozat megváltoztatásával, oda is, úgy mint Czeglédre, csak egy képviselőt akartak kiküldeni.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Osztozom azon nézetben, hogy vannak és lehetnek esetek, midőn több kifejtett körülményeknél fogva a kimondott határozatot nem csak lehet, de kell, sőt kötelesség megváltoztatni. Azt kötöm azonban hozzá, hogy az ilyen esetekkel igen kényesen kell bánni, s a változtatást a ház érdekében csak akkor kell tenni, midőn nagy fontosságú okok vannak reá. Jobb szerettem volna én is Szabad-Szállásra csak egynek kiküldetését; de ha azon elvet követi a ház, hogy önmagától fog egyet, kettőt vagy hármat küldeni, a mint akarja, semmi veszélyt nem látok benne, ha megmaradunk a mellett, hogy Szabad-Szállásra három küldessék. (Felkiáltások: Czeglédre csak egy!)

A képviselőház magáévá tette Deák Ferencz nézetét.

A KRASZNA-ZILAH VÁLASZTÁSOKRÓL.

Kraszna vármegye Zilah városával, melyek együtt két képviselő küldésére voltak jogosítva, az országgyűlésre három képviselőt küldöttek, Kraszna megye kettőt, Zilah városa egyet. *Nyáry Pál* kérdésére *Szemere Bertalan* belügyminiszter a képviselőház 1848. július 10-dikén tartott ülésében ez ügyben előadta, hogy Kraszna vármegye magára nézve sérelmesnek találván az előbbi törvényhozás rendelkezését, mely szerint Zilah városával két képviselő küldésére szorítottatott, holott hasonló nagyságú más megyék maguk küldenek két képviselőt, fölterjesztést intézett a miniszteriumhoz, mely azon hibás föltevésen épült, hogy a miniszteriumnak hatalmában van oly joggal ruházni föl a megyét, melylyel ezt a törvényhozás föl nem ruházta. A belügyminiszter ennek következtében rendeletet bocsátott ki Kraszna vármegyéhez, melyben kifejtette a megye felfogása helytelenségét, s mert sem a megye új fölterjesztést nem tett, sem a főispán, sem Zilah városa e részben soha panaszt nem emeltek, azt hitte, hogy Kraszna megye rátért a törvényes útra. A belügyminiszter úgy vélekedett, hogy mind a három választást törvénytelennek kell kimondani. *Madarász László* azt tartotta, hogy a mikor a miniszterium a szóban levő választásokról értesült, tisztében állott volna a megyét és Zilah várost a törvények megtartására rögtön fölszólítani. Itt a törvény végrehajtásáról van szó, ez pedig nem a kamarát illeti, hanem a miniszterium kötelessége.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Azt hiszem, interpellálva levén, szólni kötelességem, s ennek folytában egy kérdéssel vagyok bátor válaszolni. Ha a törvényhatóságok vagy választókerületek nem tartják meg a törvény rendeletét, azt mondja Madarász képviselő úr: a miniszteriumnak kötelessége a törvényt teljesíteni. Óhajtja, akarja-e a ház, hogy mikor valamely választás nem történt törvényesen, azt a miniszterium semmisítse meg? (Nem!) A ki kettő helyett hármat választ, szintúgy nem tartja meg a törvényt, mint ki olyant választ, ki törvény szerint nem alkalmas, vagy ki nem is választ, vagy három helyett egyet választ. Ezek egyformán nem teljesítették a törvényt. Épen alkotmányos szempontból, s véleményem szerint helyesen, gondolta a belügyminiszter úr, hogy a választás megsemmisítése e házat illeti. Ne terjeszszük a miniszterium hatalmát, mert egykor nyakunkra fordulhat. Egyébiránt, ha a ház parancsolja, fogunk mi példát hozni arra is, hogy a miniszterium rendelkezett s a vármegye a rendelkezést közigazgatási tárgyban is némi megrovással utasította vissza. S talán eljő ezen törvényhozási cyclus alatt az idő, midőn a miniszterium kényszerítve lesz a ház elé törvényjavaslatot terjeszteni az iránt, hogy a municipiumokkal miként rendelkezék a miniszterium, nehogy az autonómiát állítsák elébe. Ha az idő megengedné a büntető törvénykönyv fölvételét, ott van törvényjavaslat az iránt is, hogy ha a tisztviselő szándékosan vagy hanyagságból nem teljesíti vagy megszegi a törvényt, mikép bűnhődjék. Ha szükséges leend, magából a codexből kiemelve, elő lehet venni ezen törvényjavaslatot. A jelen kérdésnél alig lehet egyebet tenni, mint a háznak meg kell semmisíteni, a mi törvénytelenül történt, a miniszteriumnak pedig kötelessége felügyelni, hogy a választás történjék törvényesen. Lehet eset, nem akarom mondani, hogy lesz, midőn az élet fogja kifejteni az ily hiányokat. Talán itt is ki fogja fejteni. Ha Kraszna ismét vonakodik a megyét kerületekre felosztani, a jelen körülmények mellett minő eszközökhöz nyul a miniszterium, hogy ez megtörténjék? Más-különben nem járhat el, mint ha törvény vagy határozat hozatik, a mely szerint az olyan esetben, midőn a megye vonakodik a kerületeket kijelölni, a kijelölés a miniszterium hatalmában álljon. Mert ha a kerületek ki vannak jelölve, akkor minden ember, ki azon kerületbe tartozik, élhet jogával, s ha nem él vele, a választás mégis törvényes lesz, mert tőle függött részt venni a választásban; de míg a kerület kijelölve nincs, addig egyes egyének meg vannak fosztva a jogtól, hogy választhassanak. Hogy tehát minden embernek választási joga biztosítva legyen, akár akar vele élni, akár nem, ilyen provisiót látok szükségesnek még ezen

törvényhozási cyclus alatt. Elég lesz-e erre határozat, vagy törvény lesz-e rá szükséges, azt a ház ítéletére bízom. De azzal végzem, hogy meggyőződéseim az volt, s most is az, s ha a ház másképp nem határoz, az is marad, hogy a miniszteriumnak a választás megsemmisítésébe bocsátkozni nem szabad, sőt nem is szabad oly lépést tennie, mely a megsemmisítést vonná maga után, hanem ha helytelen volt a választás, a ház határozzon felette.

A képviselőház a kraszna-zilahi választásokat, mint törvényteleneket, érvényteleneknek nyilvánította.

VÁLASZ MADARÁSZ JÓZSEF VÁDJAIRA.

A minisztertanács 1848. július 8-dikán tartott ülése jegyzőkönyvének egyik pontja így szól: «Szóba hozatván *Kossuth Lajos* pénzügyminiszter által azon körülmény, miszerint a trónbeszédre adandó válaszfőirati vitatkozások előtt kívánná a katona és hitel megadását eszközölni, s a minisztertanács ezen javaslatot elfogadván, a kérdésben levő tárgy indítványba hozatalára *Kossuth Lajos* pénzügyminiszter bízott meg.»

A képviselőház 1848. július 10-dikén tartott ülésében az *elnök* jelentvén, hogy *Kossuth Lajos* pénzügyminiszter július 11-dikén indítványt akar tenni a haza védelme tárgyában, azon véleményét fejezte ki, hogy ezt kellene a tanácskozás első tárgyaúl kitűzni s azután át lehetne térni a válaszfőliratra. *Nyáry Pál* ennek ellenében indítványozta, hogy legelőször is a válaszfőlirat tárgyalassék. *Madarász József* már előre kimondotta, hogy nem ajánl meg pénzt és katonát semmi áron, «mert - mint bizonyosan tudja - a mult országgyűlés óta nagy részben ármány kezelé e hazának rábízott képviseletét; nem ajánlja meg, mert tudja, hogy a 200,000 katona csak arra lesz megadva, hogy szűnő kötéssék lázadókkal azoknak további megerősítésére.» *Kossuth Lajos* felszólítására, hogy bizonyítsa be állítását, «különb kinyilatkoztatja isten és ember előtt, hogy a ki e szót kimondotta és be nem bizonyítandja, azt ő az ország belbékéje felháborítójának és jövődjé kockáztatójának fogja nyilvánítani», *Madarász József* kijelentette, hogy «ő az ármányt arra értette, hogy vannak némelyek, kik a lázadókkal fegyverszünet kötése által a nemzet elleni erőt nevelni engedték, a mi erőnket pedig ez által fogyasztották.»

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: *Madarász József* képviselőtársunk csak a maga szavainak tulajdonítsa, ha félreértetett. Én szavait azért hallgattam nagy figyelemmel, mert először kötelességem figyelmeznem a fontosabb tárgyakban a fontosabb szavakra, de másodszor azért, mert beszéde menetéből azt kellett hinnem és a ház tagjainak is azt kellett hinniök, hogy az egyenesen a kormányra vonatkozik. (Felkiáltások: Úgy van!) Nem vala szokásom soha szavakon kapkodni, vagy azokat feljegyezni; de azért, mert tudtam, hogy kötelességem feleletet adni rájuk, tüstént feljegyeztem azokat azon pillanatban, midőn a szóló szájából elperegtek. A szavak ezek valának: «A mult országgyűlés óta ármány kezelte nagy részben az országnak reabízott képviseletét.» Ennek uraim egy betűje sem volt másként mondva; hivatkozom azokra, kik úgy vigyáztak, mint én, s kezeskednek érette ép érzékeim és önök előtt ismert igazságszeretetem. Nincsen ember, ki magyarul tud, ki e szavakat másképp érthet, mint a kormány eljárására, mert a mult országgyűlés óta az országnak képviselete másra nem volt bízva, mint a kormányra, és itt az van mondva, hogy «az országgyűlés óta ármány kezelte nagy részben az országnak reá bízott képviseletét.» Uraim! ha az urak közül valaki pusztán, okadatolás nélkül, azt fogja mondani, hogy neki a miniszterium iránt semmi bizodalma nincsen, jogom sincs őt okadásra felhívni; ha valaki azt mondja, hogy a miniszterium kifolyása az ügyetlenségnek, a taktikátlanságnak; hogy szerencsétlen maradványa a régi táblabírói politikának, jogom sincs őt feleletre kényszeríteni. (Halljuk!) De ha valaki a miniszteriumról e ház előtt nyíltan azt állítja, hogy ármánnyal kezelte az ország képviseletét az országgyűlés óta bármi részben is, ez már bizonyítást kíván, még pedig nem csak azért, mert egyes ember becsülete van vele sértve, hanem azért is, mert ha ez igaz, a miniszterium becsülettel kötelességének teljesítésében egy óráig sem járhat el, (Közbekiáltások: Az olyanok fejét kell venni!) mert nem csak alkalmatlan és ügyetlen, hanem áruló is, az ilyenek kezébe pedig a haza nem teheti le a hatalmat. Ha magánkörben és társaságban lett volna e szó kimondva, lehet, hogy barátságosan figyelmeztettem volna a szólót, hogy nyelve talán mást mondott, mint a mit akart, vagy a szavaknak nem azon értelmét érti, nem azon gondolatot rakta beléjük, melyet minden embernek bennök keresni kell. Hanem a ház előtt nyilvánossággal mondott ezen szavakra, midőn a sajtó útján minden szó széthordatik, a miniszterium

nem hallgathat, mert ha elmellőzi azokat, és azok a lapokban terjesztetnek, minden ember azt fogja mondani: ime ez mondatott és nem mertek reá felelni. Uraim! hívják fel önök feleletre a minisztereket, kérjék elő az adatokat, vizsgálják meg azokat; de a kárhoztató, becsstelenítő szót kimondani senkinek, nem mondom, nem illik, hanem azt mondom, nem szabad. (Felkiáltások: Ugy van! Nem szabad!) Ezt követelni a világon minden egyes embernek megvan a joga, s megvan azon testületnek is, melyet a nemzet és a fejedelem bizodalmaival megajándékozott, s ezzel a joggal bírni fog, míg a nemzet és a fejedelem által a bizodalom tőle el nem vétetik. Egyeseknek megcsökkenhetik bizalma, elmondhatják, hogy nem akarják, hogy a testület így álljon fönn tovább is; hanem a vádat be kell bizonyítani vagy azt kimondani nem szabad. Ha pedig Madarász úr nyíltan a mellett marad, mit most mondott, hogy nem a kormányra értette azon szavakat, akkor azon szavaknak olyan értelmű mondását, mint a hogy mi fölfogtuk, visszavonta, és én tovább nem szólok.

Madarász József közbeszól: Becsületemre mondom, nem úgy értettem! (Felkiáltások: Nyilatkozzék a szószekekről!)

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Egyébiránt nagyon szerettem volna, és ezt nem csak mint miniszter, hanem mint képviselő is szerettem volna, ha a képviselő úr előadásának és magyarázatának másik része is, mely szerint akár a miniszteriumnak, akár másoknak vétkül tulajdoníttatik ama bizonyos fegyvernyugvás a lázadókkal, nem pusztán odavetve a ház elé, hanem interpelláció alakjában mondatott volna; mert lehet, hogy a miniszterium felvilágosította volna a dolgot a házat kielégítőleg; lehet, hogy a kérdést tevő nem lett volna megelégedve és azt mondotta volna, hogy az urak hibáztak, ha az vala meggyőződése, hogy vétettek; hanem megrovólag ilyen dolgot odavetve pusztán előadni a nélkül, hogy interpelláció tétetett volna, ez más tekintet alá jön, ez, nem mondom hogy vétek, hanem parlamentáris hiba. Méltóztassanak az iratokat előkérni a miniszteriumtól, szívesen fogja a miniszter e részbeli kötelességét teljesíteni, és akkor aláveti magát a ház helyeslésének vagy helytelenítésének. Hivatkozom tehát minden emberre és Madarász úrnak jobb érzésére, vajjon azon szavakat, ezen a helyen ülven, szó nélkül hagyta volna-e? Nem lett volna szabad azokat szó nélkül hagynia, mert a ki ezt teszi, azon szavakat megérdemli. (Felkiáltások: Igazság! Nyilatkozzék Madarász!)

Madarász József ismételve kijelentette, hogy «szavait a kormányra nem értette.»

A ház ezután elfogadta az elnöknek a napi rendre vonatkozó javaslatát.

Madarász József támadása a szerb lázadókkal kötött fegyvernyugvásra vonatkozott. *Kossuth Lajos* ez ügyet a képviselőház július 11-dikén tartott ülésében következőleg derítette föl: Míg a seregek összevonulnának, Csernovics Péter kir. biztos jónak látta a békéltetés eszközeit megkísérteni, s érintkezésbe bocsátkozván a pártütés főnökeivel, egyezkedést kötött, melynek tartalma az, hogy tíz napi fegyvernyugvás adatik, miszerint azon idő alatt a pártütés vezérei szétoszlátván seregeiket, a törvény iránti engedelmességre mind maguk visszatérjenek, mind az elcsábított szerencsétlen népet visszatérítsék. Ezen fegyvernyugvás kötésének ideje július 4-dikén járt le, s ezen kötést a kir. biztos önfelelősségére tette; különös meghatalmazással erre nem volt fölruházva, de ki volt küldve kir. biztosul oly általános fölhatalmazással, hogy a megzavart csendet minden szükséges eszközökkel állítsa helyre, s ő úgy vélte, hogy azon eszköz a csend helyreállítására alkalmas leszen.

A MINISZTERIUM ÉS A HÁZ JOGAINAK VISZONYÁRÓL.

A képviselőház 1848. július 10-dikén tartott ülésében *Nyáry Pál* két iratot terjesztvén elő, melyek a torontáli lázadásra s azon eszközök hiányára vonatkoztak, melyek e lázadás elnyomására használtathatnának, követelte, hogy a ház *Stratimirovics Györgynek* több szerb lakosságú községhez intézett lázító és fenyegető manifestuma következtében intézkedjék, «hogy azon hű polgárokat egymás után el ne veszítsük.»

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: *Nyáry Pál* képviselőtársunk felszólalásának kettő lehet a célja s értelme. Az egyik az, mint minisztertársam *Kossuth Lajos* úr megemlé, hogy az iratokat a háznak bemutassa, hogy így ezek a miniszteriummal közöltetvén, a miniszterium kész legyen ezen tárgyban felvilágosítást adni. A másik pedig, a mit azon szavaiból kell hinni, melyekkel az iratok tárgyalását kívánta, s melyekben megemlé, hogy ha a ház elé folyamodottakon a ház nem segít, akkor ki segít rajtok? tehát a ház rendelkezék, hogy ebben micsoda intézkedés tétessék. Az első igen természetesnek találom, mert minden képviselőnek szabadságában áll az interpelláció, sőt némelykor kötelessége is felvilágosítást kívánni; s *Kossuth Lajos* minisztertársam már mondá is, hogy az interpelláció következtében a bel- és a hadügyminiszter felvilágosítással fognak szolgálni. A másodikat, hogy a ház a miként való segítség iránt határozzon, megvallom, parlamentáris renden lenni nem látom; mert a ház a végrehajtó hatalom körébe nem avatkozhatik, hanem legfeljebb is csak azt mondhatja, hogy kötelessége a miniszteriumnak a dologban rendelkezni; annyival is inkább, mert a ház sem az eszközökkel, melyek már megvannak, nem rendelkezhetik, sem a módot, melylyel ezen eszközök használatni fognak, nem ismeri. Ha tehát a képviselő úr akkor, midőn mondá: «kihez folyamodjanak? ki segít rajtok, ha a ház nem segít?» ha mondom, e szavakat oly értelemben vette, miszerint a háznak kell abban rendelkezni, hogy mi történjék ez ügyben: úgy ezt nem látom a parlamentáris renddel összeegyeztethetőnek. (Igaz!) A ház egyebet nem tehet, mint tudomására adni a miniszteriumnak a dolog mibenlétét, s a miniszterium kötelessége az ügyben intézkedni.

A képviselőház helyeselte Deák Ferencz előadását és az iratokat a miniszteriumhoz tette át.

AZ ÜLÉS FOLYTATÁSÁRÓL KOSSUTH INDITVÁNYÁNAK ELFOGADÁSA UTÁN.

A képviselőház 1848. július 11-dikén tartott ülésében *Kossuth Lajos* pénzügyminiszter a következő indítványt tette: Mondja ki a ház, hogy azon rendkívüli körülményeket, melyeknél fogva a hongyülés rendkívülig is egybehivatott, méltó tekintetbe vévén a nemzet, el van határozva koronájának, szabadságának, önállásának védelmére a legnagyobb áldozatokat is meghozni, s hogy e tekintetben oly alkut, a mely a nemzetnek önállását, szabadságát legkevésbé is sérthetné, senkitől semmi áron el nem fogad, hanem minden méltányos kívánatokat akárki irányában is örökké teljesíteni kész. Hogy pedig ezen komoly határozatát valósítsa, miszerint becsületes békét eszközölhessen, ha lehet, vagy győzelmes harczot vívhasson, ha kell, fölhatalmazza a kormányt arra, hogy az ország disponibilis haderejét 200,000 főre emelhesse, s e végett első perczben 40,000 embert mindjárt kiállíthasson, a többit pedig úgy és a szerint, mint a haza oltalmának, a nemzet becsületének szüksége kívánni fogja. A mennyiben a hadi erőnek kiállítására, mely a körülmények szerint szükséges leend, a kivetendett adók elegendők nem lennének, hitel nyittatik a kormány számára azon határig, a melyet a képviselők kiszabandanak, s a kormány fölhatalmaztatik, hogy azon határig vagy kölcsön, vagy papiros pénz kibocsátása, vagy más finaciális munkát által segítsen az ország szükségéin. *Kossuth Lajos* azzal indokolta indítványát, hogy a haza veszélyben van. Rámutatott a panszláv izgatásokra a felső vidéken; utalt arra, hogy Horvátország nyílt pártütésben van Magyarország ellen; a szerbek lakta vidékeket lázadás borítja el; a Pruth szélén hatalmas orosz sereg áll, melyre nézve az orosz követség a miniszterium kérdésére azt felelte, hogy ha Oláh- és Moldvaországok kormánya az oda bemenetelre fölszólítaná, ezt meg fogja tenni; a bosnyákországi széleken a török vezér 40-50,000 emberből álló tábort gyűjtött össze a végből, hogy Szerbia nyugtalanságait figyelemmel kísérje; végre, hogy Ausztriából támogatják a honbeli pártütöket.

Kossuth Lajos beszéde közben *Nyáry Pál* fölemelkedett helyéről, példáját az egész képviselőház követte; «megadjuk!» harsogott az egész teremben. *Kossuth Lajos* beszédét így fejezte be: «Önök fölállottak, mint egy férfiú, s én leborulok e nemzet nagysága előtt, s csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiúságot tapasztaltam a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem döntendik meg.»

Miután az *elnök* kimondotta, hogy a képviselőház az indítványt egyhangúlag elfogadja, *Irinyi József* azt javasolta, hogy a trónbeszédre adandó válaszfölrirat elkészítésére a bizottság akként alakíttassék meg, hogy oda a ház kilencz osztályainak mindegyike két-két tagot válaszszon. *Palóczy László* úgy vélekedett, hogy «a nagy nap megünneplésre lévén méltó, a ház oszoljék el.»

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Nem vagyok azon véleményben, hogy a ház minden további határozat nélkül oszoljon szét. A háznak mai határozatát azon körülmény idézte elő, hogy a haza veszélyben léte sürgeti a minélelőbbi segílyt. A szó ki van mondva, de a szó még nem tett; nincs katona, nincs pénz, ennek elő kell állíttatni, s hogy előállíttassék, a végett kell, hogy törvény készüljön, hogy pedig törvény készüljön, tanácskozásokra s határozatokra van szükségünk. E tekintetből én, hogy e mai naptól csupán megünneplés végett foszszuk meg magunkat, s ne tanácskozzunk, az elhalasztást nem pártolhatom. Azt hiszem, fogjunk mindjárt munkához, s ne ünnepeljünk a győzelem előtt. Az indítvány megtétetett az iránt, hogy a trónbeszédre a válaszfölrirat mikép készíttessék el; e tekintetben a vélemény többfelé ágazik; én *Irinyi József* előadásához járulok, mert nem bocsátkozhatunk a dologba csak úgy more patrio, minden formulázott terv nélkül, hogy előbb a tárgyhöz összevissza szóljunk, s azután, a midőn már hetekig vitatkoztunk, jegyzőre bízunk, a ki a hosszas tanácskozások eredményét szerkezetbe összevissza férczelgetvén s aggatván, ez ismét hetekig tanácskozás tárgya legyen; hanem akár egy, akár más módon menjen a tárgyalás, szükséges volna a válaszfölrirat

tervezetének előadása s ennek bizottságra való bízása. Legcélszerűbb s magát a kezelést is igen könnyítő e tekintetben Irinyi József javaslata; t. i., hogy az ideiglenesen megállapított szabályok szerint alakult osztályok saját kebelökből két-két tagot küldenének ki, s az osztályokból kiküldött ezen 18 tag összeülne s elkészítené a válaszfeliratot, részt vevén a bizottságban egyszersmind a miniszterium is a netalán szükséges felvilágosítások megadása végett. Az iránt volna még egy pár észrevételem, nem lenne-e célszerű, ha azon bizottságban a rendes elnök helyett más elnökölne, t. i. az alelnökök egyike? azért, mert azt szeretném, hogy míg ezen bizottság dolgozik, addig a ház állapítsa meg szabályait; (Helyes!) mert oly törvényhozásnál, mint a magyarhoni, hol sem gyakorlati, sem megállapított szabályok nincsenek, habár, mint az eddigi vitatkozásokból tapasztaltuk, nem lesz is sokféle ágazó véleménykülönbség, mégis kívánatos, hogy legyenek szabályaink. Míg tehát comité nem lesz, jó lenne, hogyha itt az összes testület a ház szabályairól tanácskoznék. Egyébiránt, ha a válaszfelirat elkészítésére kiküldendő, 18 tagból álló bizottság iránt, melyben az alelnökök egyike elnökölne és a szükséges felvilágosítások megadhatása végett a miniszterium részvéte is megkívántatnék, határozott a ház, akkor óhajtanám, hogy bocsátkoznánk egyéb tárgyak felett tanácskozásba; mert azt, hogy most határozat nélkül eloszoljunk, már csak azon oknál fogva sem pártolhatom, mivel különben nem csak a mai nap, hanem határozat nem léte miatt a holnapi nap is elveszne. (Helyes! Elfogadjuk!)

A képviselőház kimondotta, hogy a fölirati bizottság minden osztály által választandó két-két tagból alakíttassék, és mialatt a bizottság dolgozik, a ház a szabályokat vizsgálja át.

FONTOS ÜGYEK ELINTÉZÉSE A HÁZ ELOSZLÁSA ELŐTT.

I.

A képviselőház 1848. július 11-dikén d. u. tartott ülésében *Nyáry Pál* jelentette, hogy a válaszfőirat tárgyalása után javaslatot fog előterjeszteni a hűbéri viszonyok maradványainak jog alapján és törvényhozás útján megszüntetésére, kérvén, hogy az a válaszfőirat után napi rendre tűzessék, *Berzenczey László* ennek ellenében indítványozta, hogy «egy nemzet sérelme se hozassék addig szőnyegre, míg a haza nem lesz megmentve.» «A székely sorsa a legsanyarúbb; ott a föld népe keze között van minden birtok; a földbirtokos nem tudja, mi lesz az övé; mindent kezében tart a nép és aggódva várják a birtokosok a pillanatot, vajjon fog-e maradni valamijük?» De minderről most ne legyen szó, mert a haza védelme a legelső. *Nyáry Pál* előterjesztett kérését szintén úgy értette, hogy csak a főirat és a honvédelem kérdéseinek elintézése után tárgyalassék indítványa.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: *Nyáry Pál* képviselő úr indítványát elsőben is így értettem, s azért értettem így, mert a mikor ő kimondta, hogy a felirati tanácskozás befejezése után kívánja indítványa tárgyalását, azt hitte, hogy ennek válhatatlan kapcsolata - mi a főirati tanácskozásnak is főtárgya lesz - a honvédelem és pénzügy. Egyébiránt, ha találkozik valaki, kinek ebben kétsége volt, nem csodálom, mert ezek annyira új formák, hogy az embernek szinte össze kell szedni emlékezetét a más országok formáiról, hogy megmondhassa, mi összeférhető, mi nem? Én tehát azt hiszem: a válaszfőirat és a pénzügyi munkálatok kifejtése a ház legelső teendőihez tartoznak; a mint ez megtörténik, akkor belemegyünk akármely indítványba, mely formulázva elő fog adatni. Igazat mondva, én *Nyáry Pál* képviselő úr indítványának alapját és okát, a miért hogy azt előre bejelentette, az 1848-iki törvényben keresem, hol t. i. az van: hogy addig ő felsége el nem oszlathatja az országgyűlést, míg a pénz és efféle ajánlatok meg nem történnek. Ezek megtörténte után tehát eloszlathatja. De a képviselő úr nem tartotta czélszerűnek, hogy akkor eloszolják az országgyűlés, mert vannak kérdések, melyeket még ezen cyclus alatt elintézendőknek vélt. Bejelentette tehát a háznak, hogy az általa szóba hozott tárgyat oly fontosnak tartja, miszerint arra nézve ezen cyclus alatt a törvényjavaslatot elő fogja terjeszteni. S erre a ház azt mondta: igenis, a felirat tárgyalásának bevégezése után nem kíván eloszolni, míg ezen törvényjavaslatot el nem végzi. Én így fogtam fel. Ő tehát javaslatát be fogja hozni és a ház fog felette tanácskozni. Mibe és mennyire ereszkedik bele, az ismét a háztól függ. Bizonyosan hiszem, hogy e hazára nézve nem maradnak hatás és pedig mély hatás nélkül azon vonások, melyeket a tisztelt székely képviselő úr a képnek másik oldalára is festett, hogy ne csak egyik oldalát nézzük a képnek, hanem a másikat is, hogy a ház megfontolja, meddig lehet menni, s nem engedi magát a discussiók folytán messze ragadtatni. S a székely képviselő úr előadásának ezen hatása is nyereség a hazára nézve. Véleményem szerint oszolják el a ház sectiókra, azok válaszsák meg elnöküket és dolgozzanak.

II.

Bethlen János gr. aggódott, hogy «ezen országgyűlés eloszlásával is a régi állapotban hagyatnak a székelyek.» Kérte tehát annak elhatározását, hogy «addig el nem oszolnak, míg az Erdély részéről kinevezett deputatio s a miniszterium javaslata után a jogok kiegyenlítéséről törvényt nem készítünk.»

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Kötelességem fölvilágosítást adni. Mi várjuk minden órán azon küldöttséget, s óhajtanók, hogy az mentül előbb itt legyen, hogy vele értekezhessünk. Hogy a ház addig el nem oszlik, míg a dologban a mi történhetik, megtörténik, az

kétségtelen. De minden félreértés eltávoztatása tekintetéből előre kijelentem, hogy ezen cyclus alatt minden meg nem történhetik. Az erdélyországi magánjogi törvények és az erdélyi törvénykezés annyi sajátáshoz kötvék, annyira eltérnek a magyarországiaktól, hogy azokat az eddigi magyarországiakba áttenni nem lenne czélszerű; de azért sem lehet, mert a magunkéit is ki akarjuk dobni az ablakon; új codexek készítése pedig ezen cyclusnak nem lehet föladata; míg ez megtörténhetik, ők is, mi is megmaradhatunk az eddigi állapotban. De mindenben, a miben röviden intézkedni, határozni nem lehet, a miniszterium, meghallgatva a küldöttséget, bizonyosan fog javaslatokat a ház elé terjeszteni.

A képviselőház kimondotta: Nyáry Pál bejelentése úgy értetvén, hogy az indítvány és illetőleg törvényjavaslat a ház elibe a honvédelem, pénzügy és a válaszfölirat iránti tárgyalás berekesztése után fog kerülni, előterjesztése megengedettik.

A HÁZSZABÁLYOK MEGALKOTÁSÁNAK SZÜKSÉGÉRŐL.

A képviselőház 1848. július 13-dikán tartott ülésében a napi rend előtt, melyen a házsabályok tárgyalása volt, *Madarász László* fölhívta a miniszteriumot, adja elő tervét, mely szerint a házat meg akarja védeni, s tűzze ki legalább a napot, a mikor e terv tanácskozás alá vétessék. *Deák Ferencz* igazságügyminiszter a fölszólításra azt felelte, hogy mihelyt a ház a házsabályokkal és a válaszfölrattal elkészül, a kívánság azonnal teljesülni fog. Utána *Sembery Imre* emelt szót, interpellálván a honvédelmi minisztert a hon védelme tárgyában. A 200,000 katona meg van ugyan ajánlva, - így szólott - de még sarlót tart a kezében. Elégedetlenségét fejezte ki az eddig történetekkel, s így folytatta: Lelkesedés elég volna, de ha ezen lelkesült sereg ellenség elé nem vezettetik, kedve és lelkesedése le fog lohadni. Világosítsa föl tehát a hadügyminiszter a házat, s a ház határozzon, tetszik-e neki az eddig követett rendszer, érti a fegyverszünetet és a cordonrendszert, vagy inkább támadó rendszert akar? Lázadókkal fegyverszüneteket kötni, alkudozni nem kell; azokat meg kell támadni.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Világos példa arra, hogy mennyire baj, ha a háznak szabályai nincsenek, az, a mi ma történik. Szabályokkal bíró háznál ez nem történhetett volna; nem történhetett volna azért, mert szabályokkal bíró háznál mindenki tudja, hogy ugyanazon miniszter, kinek a comitéban is legtöbb dolga van, mert az adresseben is legfőbb rész a katonaállítás, ugyanakkor a házban felvilágosításokat nem adhat. Egyébiránt, ha házsabályaink volnának, azt is tudná minden ember, a mi természetes, hogy midőn valaki valamiről felvilágosítást kér, mindaddig, míg azt meg nem kapja, függeszsze fel abban az ügyben ítéletét, mert nem tudja, milyen lesz a felvilágosítás, s ne fakadjon ki ellene, míg a körülményeket nem ismeri. Ezért ismételve sürgetem, állapítsuk meg mindenek előtt a ház szabályait, hogy tudhassa mindenki, micsoda körben, formában van az interpellationális jog, s mennyire köteles a miniszterium nyílt ház előtt felelni. Mert épen ezen tárgyak olyanok, melyekre nézve a legnevetésesebb politikai eljárásá válnék az, ha bennök minden különbség nélkül a legkisebb körülmény is, s midőn hadi intézkedésről van szó, az egész positio miként létezése, a terv kivitelének megkezdéseig, vagy a katonaságnak megrendelt használatáig, nyíltan fölfedeztetnék. Ha szabályaink lesznek, meg fog állapíttatni, hogy mikor és mi módon kell az interpellatiót tenni; mikor és mi módon kell arra felelni; mikor és mi módon kívánhatni a kisebb comitét; mikor és mi módon kívánhatni, hogy maga a ház comitévá alakuljon. Ez persze - a szabályok megállapítva nem lévén - csak akkor fog megtörténhetni, ha ezek megvitatásába azonnal belemegyünk. De ha azt hiszi a ház, hogy multhatatlanul kell tudomást szereznie a dologról, mely itt szóba hozott: kérem, méltóztassanak rendelkezni, hogy comitévá alakuljunk, és a hadügyminiszter röviden, a mennyire a dolgot felfedezheti, elő fogja adni a körülményeket. Csak arra kérem a házat, hogy ha interpellatiót tesz valaki, akkor, míg a dolgokról felvilágosítva nem lesz, függeszsze fel ítéletét, s a kárhoztató vagy megrovó kijelentésekkel méltóztassanak felhagyni. (Helyes! Helyes!) Ennek pedig egyszerű alapos oka az, mert ha a kárhoztató ítéletet valaki utóbb vissza is vonja, hatását már nem fogja megsemmisíthetni. Így például a fenforgó esetben fegyvernyugvásokról volt szó, melyek kötöttek, és nem egyről, hanem fegyvernyugvásokról; már hogy egy fegyvernyugvás kötött, erről a pénzügyminiszter, mikor előadását tévé, nyíltan és határozottan szólott, s megemlíté, hogy egy fegyvernyugvást a kir. biztos és a commandirozó, mint ottani hadiparancsnok s tapasztalt katona, a magok felelősségére, a körülmények ismerete szerint, kötöttek, az általuk megkötött ezen fegyvernyugvást a miniszterium elé terjesztvén. Ez már lefolyt, ezen idő elmúltával a miniszterium megtette a rendelkezést, hogy a kiküldött hadvezér a hadi kormányzat szabályai szerint járjon el. Erre nézve tehát adatott felelet a háznak, s úgy hiszem kielégítő; mert a pénzügyminiszter előterjesztése nagy megnyugvással fogadtatott. Hogy újabb

fegyverszünet kötöttetett volna, tudtunkra nincs; s addig is, míg a hadügyminiszter a körülményeket elő fogja adni, kijelenthetem, hogy eszében sincs fegyvernyugvást kötni, vagy abba beleegyezni. Egyébiránt ha a ház, mielőtt szabályait megállapítja, ez ügyben mindjárt kíván rövid tudósítást, méltóztassanak comitévá átalakulni, s meghatározni, hogy nyíltan vagy magánuton történjék-e az értesítés? s ekkor a hadügyminisztert ennek megadására azonnal föl lehet szólítani. (Jól van! Helyes!)

Az *elnök* kimondotta: az igazságügyminiszter nyilatkozata szerint a kellő fölvilágosítás meghallgatására nézve a ház holnap bizottmányi magán ülésre fog alakulni.

PATAY JÓZSEFNEK AZ ÁLLÍTÓLAG OLASZORSZÁGBA RENDELT KATONÁKRA VONATKOZÓ INTERPELLATIÓJA ALKALMÁBÓL.

I.

A képviselőház 1848. július 11-dikén tartott ülésében, melynek napi rendjén a házszabályok megvitatása volt, *Táncsics Mihály* elmondotta, hogy a pesti forradalmi csarnokban katonaujoncok értesítették az ifjúságot, hogy július 26-dikán Olaszországba fognak küldetni. *Patay József* nemcsak nem akarta, hogy Olaszországba katonák küldessenek, hanem az ott levőket is vissza akarta hívni. Indítványozta, hívassék meg az ülésbe a hadügyminiszter és adjon a dologban fölvilágosítást. *Mészáros Lázár* hadügyminiszter a teremben megérkezvén, előadta, hogy küldetnek katonák, kik elmaradoztak, ide-oda, kiki a maga ezredéhez; hogy egy szlavoniai ezredhez tartozó megszökött harmincz katonára nézve úgy rendelkezett, hogy «közülök a ki magyar, magyar ezredhez soroztassék, a ki pedig szlavoniai, a maga helyére azonnal útnak indíttassék»; egyébiránt annak idején, mihielyt az adatokat megszerzi, bővebb fölvilágosítást adand, s mivel sürgetős a dolga, eltávozik a teremből. *Teleki László* gr. és *Patay József* nézete szerint a hadügyminiszter egy szót sem felelt a távollétében hozzá intézett kérdésre, ez ügyben pedig rögtön kell intézkedni, mert, mint *Patay József* mondotta, meg lehet, hogy e miatt holnap a városban zavar lesz. Erre nagy zaj és zúgás támadt a teremben. *Mészáros Lázár* hadügyminiszter visszahivatván, kijelentette, hogy «annyit mondhatok, hogy semmiféle ember Olaszországba nem megy, a ki oda nem tartozik.»

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Az interpellációra nézve nem tudom, eljutott-e a ház a szabályoknak erre vonatkozó pontjáig, vagy fog-e erről valamit határozni a ház szabályaiban? De akár határoz, akár nem, a dolog természete azt hozza magával, hogy midőn a miniszteriumnak akármelyik tagja interpelláltatik, ha az adott felvilágosítást a ház valamelyik tagja nem tartja elegendőnek, új kérdést intézhet, s a minisztertől függ a kérdésre, ha a körülmények engedik, rögtön felelni, ha nem engedik, megmondani, hogy erre még nem felelhet, vagy világos tudomása nem lévén a dologról, a háznak benne előterjesztést nem tehet. (Helyes!) Ez a dolog természetes rendje. Ezen most felhozott egyes esetről természetesen a hadügyminiszter felelhet csak, de semmi egyébről, a mi tudomására nem lehet. Egyébiránt hallottam említeni az Olaszországba küldendő katonákat. Erre nézve van szerencsém megjegyezni, hogy ha majd a válaszfelirat fog szőnyegre jönni, méltóztassék a miniszteriumot interpellálni, majd elő fogja adni azon politikát, melyet az ausztriai monarchia olaszországi tartományaira nézve követ és követni fog; a háznak ítélete fogja azt aztán helyeselni, vagy kárkoztatni, minthogy természetesen minden politikai irány, melyet a miniszterium követ, a ház elé fog kerülni, s a követett irányért a miniszterium felelős. A miniszterium előterjeszti politikáját, melyet követni akar és követ is; a ház majd kimondja ítéletét. Én ezt épen nem tartom rendelle-
nességnek, sőt a rend folyadékából származottnak tartom a történt felszólítást is, csak hogy *Patay* barátom a kérdéssel tovább ment. Ha a hadügyminiszternek több hivatalos tudomása lévén, kimerítőbben felelhetett volna, ő is meg lett volna elégedve. (Helyeslés.)

II.

Bónis Samu felszólította *Patayt*, hogy «ha a készülendő zavar felől valami tudomása van, terjeszse a ház elé». *Patay József* így felelt: «Az ifjúság által terjesztett azon hír a város népét zavarba hozta; ezen zavart el akarván távoztatni, tettük előadásunkat; a miniszter úrnak azon kijelentése azonban, hogy Olaszhonba többé katonák küldetni nem fognak, engem megnyugtat.» Erre hosszan tartó nagy zaj támadt és ilyen fölkiáltások hangzottak: Hol van az a nép? Talán a Pilvaxban? *Kovách Lajos* fejtegetvén az interpellációk természetét, szemére vetette *Pataynak*, hogy utczai pletykákból hallván, hogy egy pár ujoncot Olaszországba akarnak vinni, miért nem ment el az illető miniszterhez és kért

tőle fölvilágosítást, a helyett hogy itt hozta elő a dolgot. *Bernáth József* követelte, hogy minden képviselőnek joga legyen interpelláció iránt indítványt tenni, de ebből ne következzen, hogy egyes képviselőnek felszólítására mindjárt akármelyik miniszter tartozzék egyszerre fölvilágosítást adni, hanem ez iránt a háznak többsége határozzon. Egyébként kijelentette, hogy «öt efféle márczius 15-diki demonstrációk ítélete és meggyőződése kimondásától el nem rettentik.»

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Bátor vagyok megjegyezni, hogy a szőnyegen levő tárgy feletti vitatkozások folytán új kérdés merült fel, t. i. az interpelláció joga gyakorlatának kérdése, hogy egyes képviselőnek mennyire van joga azt gyakorolni, és mennyire szükséges hozzá a háznak pártolása vagy határozása? Legyen szabad a házat arra figyelmeztetni, hogy ezen tárgy a házszabályok során előforduland, s az itt indítványkép előadottak akkor a legcélszerűbben fognak tárgyalatni. Annyival inkább bátor vagyok ezt figyelembe ajánlani, mivel a fennforgó esetben ily nagy fontosságú tárgy elővételének helyét nem látom. Akkor majd mindenki előadandja nézeteit, és a ház határozni fog. Különben minden félreértés eltávolítására azon megjegyzést teszem, hogy bizony gyakran a keserűség, mely a tanácskozó testületen előmlik, nem oly forrásból ered, mely egyébként nagy fontosságú volna, hanem egy rosszul felfogott, vagy rosszul kifejtett, vagy rosszul magyarázott szóból. Úgy hiszem, midőn Patay József tisztelt barátom azt mondá: hogy azon zavargások eltávolztatását akkor fogjuk elérni, ha ezen dolog tisztába jő, nem azt érté, hogy neki vagy barátainak kedve volna zavarokat előidézni, (Fölkiáltások a baloldalon: Úgy van!) hanem úgy érté, hogy a körülmények ezen különben is mozgalmas időkben nem teszik lehetetlenné, hogy egy rosszul felfogott dolog zavarokat idézend elő; pedig valamint a zavarokat soha sem szereti a jó ember, úgy vannak idők, midőn azoktól nem igen ijednek meg az emberek. A jelen idők olyanok, midőn a zavarok nem annyira a személyes bátorságért veszélyesek, hanem azért, mert az ország nyugalma válhatnak károsokká, s ha mást nem veszek fel, csak azt, hogy óhajtjuk, hogy ő felsége köztünk megjelenjék, s kérni is fogjuk bizonyosan rá a válaszfeliratban: valóban gyönyörű előkészületeket tennék fogadására, ha zavarokat tűrnék; ez a legbiztosabb út volna arra, hogy ő felsége ide ne jöjjön; pedig az, hogy ide jöjjön, minden időben, de főképp a mai időben, oly nagy fontosságú, hogy most ő felségének köztünk való megjelenése a haza megmentésére többet tenne, mint egy hatalmas hadsereg. Úgy gondolom, hogy Patay úrnak szavait ekként talán nem helytelenül magyaráztam. Bátor vagyok emlékeztetni a tisztelt házat a közelebb lefolyt országgyűlésre, midőn az urbéri tartozások megszüntetésének szükségét szélitiben azzal indokolták, hogy ha ezt nem tesszük, zavarok lesznek az országban. Ez inkább megjövendölése, mint okozása volt a zavarnak, s valóban vétenénk magunk ellen, ha keserűség támadna közöttünk ilyesekért. (Zajos tetszés a baloldalon.) Ha a ház a hadügyminiszter úrnak kijelentésével meg van elégedve, és a dolog megvizsgálása után teendő további jelentését bevárja, úgy e tárgyat bevégezettnek tekinthetjük, bevárván azon időt, midőn a válaszfelirat tárgyalásakor a miniszterium előadandja Olaszország irányában követett politikáját. (Közhelyeslés.)

Deák Ferencz beszéde után az ülés eloszlott.

AZ ÜGYNEVEZETT HÜBÉRI VISZONYOKRA VONATKOZÓ TÖRVÉNYJAVASLATNAK A HÁZ ELOSZLÁSA ELŐTT IGÉRT BENYUJTÁSÁRÓL.

A képviselőház 1848. július 19-dikén tartott ülésében *Kossuth Lajos* pénzügyminiszter indítványt tett, hogy a trónbeszédre adandó válasz tárgyalása után előlegesen vétessék tanácskozás alá a haza jövedelmeit, költségeit és számadásait tárgyaló törvényjavaslata. *Madarász László* az 1849-diki költségvetés tárgyalását akkorra kívánta elhalasztani, «midőn már látja a ház, hogy azon nehézségek és aggodalmak, melyeknek megszüntetését kívánja, eloszolva, és kívánatai törvény által biztosítva vannak.» Alkotmányos monarchiában egyike a legnagyobb biztosítékoknak a budget; ha egyszer a költség meg van szavazva, a kormány, ha neki tetszik, eloszlathatja az országgyűlést. Nem kívánta összekötni a haza érdekével a hűbéri viszonyokból kibontakozást, de most mindenekelőtt azt kívánja, hogy Nyáry bejelentett indítványa vétessék föl, s azt, ha Nyáry elő nem adja, maga terjesztendi elő.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Madarász László képviselő úr előadása következtében az ő és a mások megnyugtatóra a miniszterium nevében ezennel kijelentem, hogy hacsak a ház többsége el nem határozza az országgyűlésnek rögtöni eloszlatását, azon viszonyokra nézve, melyeket a képviselő úr hűbérieknek nevezett, a menynyiben a miniszterium szükségesnek látja, önmaga fog törvényjavaslatot előterjeszteni, még pedig e törvényjavaslatnak a miniszterium által sürgetendő tárgyalása csak akkor maradhatna el, ha azt a többség tárgyalni nem akarná. Hacsak a ház eloszlatására nézve a szükség sürgetősb nem lesz, mit én sem nem óhajtok, sem nem szeretnék, midőn majd a miniszterium javaslatát benyújtotta, jogában áll minden képviselőnek akár más javaslattal, akár, ha úgy tetszik, módosítvánnyal előállani. Ezt csak azért nyilatkoztatom ki, hogy Madarász úrnak és másoknak is aggodalma megszűnjék, mert a miniszteriumnak az országgyűlés eloszlatását eszközölni mindaddig szándékában nincs, míg ez a szükséges dolgok iránt tisztában nem lesz. (Helyes!)

A képviselőház elhatározta, hogy a benyújtandó költségvetést előzetesen az osztályok vegyék tárgyalás alá.

A VÁLASZFELIRATI JAVASLAT TÁRGYALÁSÁNAK MÓDJÁRÓL.

A képviselőház 1848. július 20-dikán tartott ülésének napi rendjén volt: a trónbeszédre készült válaszfelirat javaslatának általános tárgyalása. E javaslatnak az olasz kérdésre vonatkozó pontja így szólott: «A mily hő örömmel érté a nemzet, miszerint Felséged és a külhatalmasságok legtöbbjei közt sértetlenül fönnáll a béke és egyetértés, mit jövőre Felséged kegyelmes atyai gondjai csak állandósíthatnak: oly sajnálattal értesült, hogy a lombard-velencei királyságban, hol a sardiniai királynak s némely más olaszországi hatalmasságoknak seregei harczzal támadták meg Felséged seregeit, a háborút bevégezni nem sikerült. És a mily őszinte azon hódolat, melylyel a hű Magyarország Felséged iránt viseltetik, szintűgy óhajtja, hogy e kérdés a trón méltóságához s a viszonyos jogos igényekhez képest oldassék meg.» *Kossuth Lajos* pénzügyminiszter fölvilágosítást adott a miniszteriumnak a horvát bonyodalmak iránt, s az olasz kérdésben követett politikájáról, s ez utóbbira nézve fölolvasta a július 5-dikén tartott minisztertanács jegyzőkönyvét. Ennek 3., 4., 5. és 7. pontjai így szólnak:

A minisztertanács «abban állapodott meg, hogy ő fenségét megkérje, miszerint az olasz dolgokra vonatkozólag a trónbeszédben egyszerűen azon ténynek megemlítésére szorítkozni méltóztassék: hogy a lombard-velencei királyságban, hol ő felségének seregeit a sardiniai király s némely más hatalmasságok seregei is megtámadák, a háborút még bevégezni nem lehetett.

Midőn azonban a miniszterium ő felségének ezen javaslatot teszi, egyszersmind közakarattal jegyzőkönyvbe iktatni elhatározza: miként ezt korántsem kívánja oly értelemmel vétetni, mintha a *pragmatica sanctio*ból, melynek alapján a birodalom kapcsolatának épségben tartását az 1848: 3-ik t. cz. 2-ik szakasza is kikötötte, Magyarországra háruló azon kötelezettséget, miszerint ő felségét külmegtámadás ellen védeni tartozik, kétségbe vonni akarná.

Sőt inkább az ő felsége iránti hűségre s törvény iránti engedelmességre letett esküje szerint kinyilatkoztatja a miniszterium, hogy mihelyt a magyar koronának territorialis épsége tökéletesen biztosítva, annak területén, a kapcsolt országokat s a határőrvidékeket is világosan ide értve, a rend és törvényeink iránti engedelmisség helyreállítva és bátorságba helyezve; nem különben hazánk törvényes önállása és szabadsága minden csorbitási törekvések felhagyásával tökéletesen megóva, s az ausztriai kormány részéről is, jogszerűség, igazság s a köztünk szövetség természete szerint nyíltan és minden kivétel és hátrtartott gondolat nélkül elismerve; szóval hazánknak és királyunk koronájának materialis és moralis integritása teljes biztosságba helyezve lesz: a miniszterium összesen és egyenkint az országgyűlés irányában állását is kész ahhoz kötni, hogy az országban rendes hadseregnek azon része, mely az országban rendnek, békének, s a nemzet jogainak és szabadságának védelmére nem szükséges, ő felségének külmegtámadás ellen dispositiójára bocsáttassék a *pragmatica sanctio* értelmében.

Midőn azonban a miniszterium az országban rend és béke biztos helyreállításának és az ország önálló, materialis és moralis épségének biztosítása esetére ő felségének külmegtámadás elleni ótalmazására a *pragmatica sanctio* értelmében ígérkezik, világosan megjegyezni kívánja, miként az ellen, hogy ezen ígéret a lombard-velencei olasz nemzet elnyomásában részvét szándékára magyaráztassék, világosan tiltakozik; s ez ügyben csak arra lehet a fentebbi esetben segédkezet nyújtani hajlandó, hogy a lombard-velencei nemzettel oly béke és egyesség megkötése eszközöltessék, mely egyrészt ő felsége méltóságának, másrészt az olasz nemzet jogainak, szabadságának, méltányos kívánatainak egyiránt megfelel.»

Miután a miniszterium politikájához többen hozzászóltak, *Halász Boldizsár* kérdésére: ki áll jót a miniszteriumnak arról, hogy ha Ausztriát az olasz háború bevégzésében segítjük, Ausztria irányunkban teljesíteni fogja azon föltételeket, melyeket kikötünk, *Kossuth Lajos* pénzügyminiszter így felelt: «E részben mi önmagunk állunk magunknak jót, mert Magyarországot assecurizáltatni akarjuk minden beavatkozástól, valamint a csendet, a békét, az ország szent koronájának épségben maradását, a magyar nemzet önállóságát, jogait és szabadságát is; s csak ha ezek elérésére nekünk tiszta, őszinte barátsággal segédkezet nyújtottak, ha mindezek teljesültek: csak akkor fordulhat elő azon kérdés,

hogy mi segítsük őket az olasz háború becsületes bevégzésében». «Mondatott továbbá, - így folytatta beszédét Kossuth Lajos - hogy ha segítséget nyújtunk Ausztriának az olaszok elleni háboruban, az lesz e politikából, hogy az absolutismus érdekében az olasz nemzet el fog nyomtatni. Erre nézve figyelmeztetem a házat, hogy a miniszterium protocollumának utolsó pontja e részben világosan kimondja, miként mi arra, hogy az olasz nemzet elnyomassék, segédkezet nyújtani nem akarunk, sőt egyenesen tiltakozunk ellene. A parlamentáris kormány természete azt hozza magával, hogy ezen itt kijelentett nézetet a magyar kormány természetesen csak akkor fogja valósítani, ha mindazokat, miket ennek valósításához kötött, megnyerte. Nevezetesen, ha az országban rend, csend és béke lesz is, nem fogjuk mi simpliciter azt mondani: tessék seregeinkkel disponálni; hanem megkérjük az ausztriai miniszteriumtól, mit adtok az olaszoknak? Itt mindenekelőtt kikötjük azt, hogy az olasz nemzetnek a legszabadabb institutiók garantiroztassanak, legyenek bár azok még szabadabbak, több önállást, több jogokat nyújtok, mint mennyivel a magyar az ausztriai kormány irányában bír, szóval, legyenek azon institutiók a legszabadabbak, mik a monarchiai kormányzat alatt lehetségesek, - mi ezen alapon fogjuk a kibékítést megkísérteni. Azt nem akarjuk mondani, hogy az ausztriai kormány alatt az olasz tartományokból semmi se maradjon; hanem azt fogjuk mondani, hogy Ausztria assicuráljon magának egy oly strategicus vonalt, - legyen az Etsch folyó, vagy bármi egyéb határvonal, - mit a körülmények szerint kívánatosnak fog tartani. S az ezen vonalon kívül eső rész ne csak szabad alkotmányos institutiókkal láttassék el, hanem egyszersmind annak Ausztriától elszakadásába is beleegyezzünk. Azon részre pedig, mely Ausztriánál maradna, mindenestre a legszabadabb institutiók garantiroztassanak. Tehát mi az olaszoknak azt kívánjuk mondani: itt van független kormányok, itt van alkotmányok; függetlenségek s alkotmányok elismerésének ára az, hogy segítsetek az ausztriai monarchiának terheit viselni, melyek minket is nyomnak; mert banqueroute fenyeget bennünket. Én banqueroute-ot nem akarok. Ha isten békét ad, három év múlva Magyarországot paradicsommá lehetne változtatni: semmi sem fáj annyira a becsületes ember szívének, mint az, hogy a drága idő elpazaroltatik a veszély elhárítására, melynek perczét arra kellene fordítanunk, hogy hazánkat paradicsommá tegyük. Mi a parlamentáris kormány terén vagyunk. Ezen szempontból véve fel a dolgot, a miniszterium szavai alatt nekünk az értelmet kell nézni. Mit mond a miniszterium? Azt mondja: legyen béke, ha tetszik a béke ily és ily föltételek alatt a lombard-velencei népnek. Ha pedig el nem fogadják az olaszok a békét ezen föltételek alatt, akkor azt mondom: te haszontalan, te méltatlan ember vagy, te nem akarsz szabadságot, hanem egyebet; azért én segítem az ausztriai császárt. Ez az értelme annak, mi a minisztertanácsi jegyzőkönyvben foglaltatik.»

Nyáry Pál kijelentette, hogy nincs magával tisztában az iránt, vajjon a miniszterium politikája az-e, a mi Kossuthé? Ha az, s ha Kossuth Lajosnak most tett nyilatkozata betétezik a válaszfölriratba, akkor tökéletesen meg van nyugtatva. Indítványozta, hogy a válaszfölrirat ez új pontjának formulázásával Kossuth Lajos bizassék meg. Kossuth Lajos pénzügyminiszter erre azt felelte, hogy igen szerencsésnek fogja magát érezni, ha magyarázatával azon sikert eszközölheti, hogy a ház közegyetértéssel vagy többséggel dönt a kérdésben. A formulázott szöveg előterjesztését a következő ülésre ígérte meg. Batthyány Lajos gr. miniszterelnök tiltakozott ellene, hogy azon kitétek, melyekkel Kossuth élt, a válaszfölriratba tétessenek. Ebbe csak az való, a mit ő felségének akarunk mondani. Kossuth Lajos fölvilágosításai csupán határozatba iktatandók.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Én a háznak tanácskozási modorára nézve akkor, midőn a tárgyalást megkezdette, nem akartam észrevételt tenni, mert azt hiszem, hogy e háznak tökéletes szabadságában állott - ámbár megállapított az, hogy a válaszfölrirat, melynek több fontos része van, először általánosságban tárgyalassék - annak egyik pontját, mely a ház és a miniszterium politikáját tárgyalja, a nélkül, hogy a ház a válaszfölriratnak egyéb pontjait egyáltalában s szellemére nézve is tárgyalta volna, kikapni s felette tanácskozni. Ez a háznak szabadságában állván, csak azt óhajtanám, hogy ha már arra hajlik a háznak nem csekély része, hogy formuláztassék az, mit Kossuth Lajos pénzügyminiszter úr előadott s elhatároztatni kívánt, valamint az is, mit a miniszterelnök úr feleletül előadott, most vegyük elő a válaszfölriratot pontonként, és vegyük elő előbb azon pontokat, melyek előbb következnek, s

midőn majd azon kérdéses pontra rátérünk, akkor lehetne tanácskozás alá venni a két formulázott határozatot, és bennök végezni. Ezt kívánná a dolog szoros logikai rendje. Igaz ugyan, hogy ezen válaszfeliratban nincs egy pont is, melyre nézve a vélemények annyira eltérők volnának, mint épen a szóban volt pontra nézve; igaz az is, hogy ez a pont nagy befolyással van a háznak és az országnak politikájára: de mégis nem teszi főtárgyát a válaszfeliratnak, és nem első pontja annak. Azt hiszem tehát, hogy nem igen van során, a válaszfeliratnak végéből egy pontot, mely érdekesebb, kikapni, átugorva a többi, s ezeket kevesebb figyelemmel tárgyalni. Ez nekem olyannak tetszik, - hogy a magam szakáról hozzak fel példát - mint ha egy codexet terjesztenék a ház elé, és a ház annak egyes pontjait, melyek érdekesebbek, kiválogatná s előre tárgyalná. Azért bátor vagyok indítványozni, hogy mivel az általános tárgyalással - mely most történt - meglehetősen ott állunk, hogy sok embernek van már határozott nézete a dologban, hanem abban akadunk meg, hogy a mindenfelé ágazó vélemények nem positivumot támadnak meg, hanem hypothesisekre mennek át: várjuk be azon határozatot, melyet Kossuth Lajos pénzügyminiszter úr formulázva fog előterjeszteni, valamint azt is, mit a miniszterelnök úr mondott, s ekkor minden szakasról külön lehet tanácskozni. (Fölkiáltások: Holnap!) Ha ma nem, lehet holnap. Nekem azon gyengeségem van, hogy szeretek ragaszkodni a logikai rendhez, még pedig nem pedansságból, hanem azért, mert tapasztaltam, hogy semmi sem segíti elő annyira a tanácskozásnak vitelét s annak hamarítását, mint a logikai rendnek követése. Ha azt ezúttal is követtük volna, nagyrészt keresztülestünk volna már a válaszfeliraton, most pedig el van vesztve az idő. (Fölkiáltások: Nincsen!) Nincsen annyiban, ha e tárgyalásnak azon szerencsés eredménye lett, hogy az egyik rész a másikat némileg capacitálta; s lehet azon haszna is, hogy meglehetősen meguntuk a tárgyalást, s az ismétlésektől megkiméltetünk. Ezen haszna lehet a tárgyalásnak, azontúl nincsen semmi. Várjuk be tehát a formulázást holnapra, és menjünk azután a válaszfeliratnak pontonkénti tárgyalásába.

Kossuth Lajos pénzügyminiszter nyilatkozata után, hogy «nem indítványozott semmit, politikát fedezett föl, s csak magyarázta azt, mit a ház kívánata szerint holnap formulázva fog előterjeszteni», az ülés eloszlott.

KOSSUTH NYILATKOZATÁNAK KINYOMATÁSÁRÓL, ÉS VÁLASZ NYÁRY PÁLNAK A MINISZTERIUM ELLEN INTÉZETT TÁMADÁSÁRA.

I.

A képviselőház 1848. július 21-dikén tartott ülésének kezdetén *Kossuth Lajos* pénzügyminiszter a következő nyilatkozatot tette:

Parancsolt a ház velem, hogy a mit tegnap mondtam, azt formulázva adjam elő ma. Van szerencsém jelenteni, hogy a mit tegnap mondtam, azt magam mondtam, a mit pedig ma annak következtében felolvasok, az az összes miniszterium megegyezésével történt. A formulázás a következő:

«A pénzügyminiszter meg akarván a házzal ismertetni azon politikát, melyet a miniszterium az olasz kérdésben követni jónak vélt, felolvasá a miniszteri tanács f. é. július 5-ki tanácskozmányának e tárgyra vonatkozó jegyzőkönyvét, melynek tartalma itt következik stb.

Az ennek következtében folytatott tanácskozmány közben kérdés támasztatván az iránt, mikép gondolja a miniszterium magát biztosítani az iránt, hogy a magyar szent korona tartományainak tökéletes pacificatioja, a törvényeink iránti engedelmesség, rend és béke biztos helyreállítása, s hazánk önálló materialis és moralis épségének teljes biztosítása esetére, a magyar nemzet által Ausztriának az olasz háború bevégzésére netalán az eddiginél bővebben nyújtandó segély nem fog az olasz nemzet elnyomására az absolutismus érdekében fordíthatni. Erre a pénzügyminiszter, a felolvasott jegyzőkönyv utolsó §-ára hivatkozva maga részéről bővebb szóbeli utasítást adott, a háznak pedig azon kívánata nyilvánult, hogy ezen értelmezés a ház jegyzőkönyvébe iktatás végett az előterjesztő miniszter által írásba formuláztassék. Mire a pénzügyminiszter teljes készséggel ajánlkozott, épségben maradván annak helyeslése vagy nem helyeslése iránt a ház további határozatának szabadsága.

Ennek következtében július 21-én a miniszterium részéről következőleg formulált világosítás adatott be:

A miniszterium július 5-kén jegyzőkönyvében nyíltan kijelentvén: hogy midőn az országban rend és béke biztos helyreállásának és az ország önálló materialis és moralis épségének biztosítása esetére ő felségének kül-megtámadás elleni ótalmazására ígérkezik, világosan megjegyezni kívánja, miként az ellen, hogy ezen ígéret a lombard-velencei olasz nemzet elnyomásában részvét szándékára magyaráztassék, nyíltan tiltakozik, s ez ügyben csak arra lehet a fentebbi esetben segédkezetek nyújtani hajlandó, hogy a lombard-velencei nemzettel oly béke s egyesség megkötése eszközöltessék, mely egyrészt ő felsége méltóságának, másrészt az olasz nemzet jogainak, szabadságának s méltányos kívánatainak egyiránt megfelelel.

Ezen nyilatkozat által a miniszterium határozottan biztosította a nemzetet arról, hogy a segítség-szolgáltatás beállhatásának esetére a magyar segéderő az olasz nemzet szabadságának elnyomására nem fordíthatatik; mert ezen kiindulási pontnál fogva, a miniszterium természetesen mindenekelőtt megkívánandja, hogy a lombard-velencei olasz nemzet pacificatiojára, Ausztria részéről, önálló kormányzat mellett, oly szabad alkotmányos institutiók ajánltassanak meg, s biztosíttassanak, minők csak a monarchiai országlással összeférnek. És ha a béke ezen alapon sem volna eszközölhető, a miniszterium a segéderő nyújtás kívánata esetében, azt is kívánandja megkísértetni, hogy egy oly strategicus vonalnak megalapítása mellett, minőt az ausztriai birodalom biztossága minden esetre megkíván, az ezen vonalon tul eső terület az ausztriai birodalomtól egészen is elválasztassék, a vonalon inneni résznek pedig minden esetre teljesen szabad s liberális alkotmányos institutiók önálló nemzeti kormányzattal biztosíttassanak, - s a miniszteri jegyzőkönyvben előrebocsátott feltételek esetében nyújtandó segéderő, csak az ily szabadságot biztosító egyességnek az olaszok általi el nem fogadása esetében alkalmaztassék.»

Madarász László e nyilatkozat kinyomatását követelte. *Nyáry Pál*, ki e kívánságot támogatta, kiemelte, hogy tegnap Kossuth beszéde után nem volt tisztában magával a miniszteriumnak Olaszország iránti politikája felől. Tegnap nem a kormány általános politikájára, hanem a pénzügyminiszter előadására nézve mondatott ki az elfogadás. Először tehát tudni kell, mi volt az, mit tegnap a pénzügyminiszter mondott, s mi különbség van a közt és a minisztertanács fölvilágosítása közt. A most fölolvastott értelmezés oly fontos, hogy egy hallásra iránta határozni nem lehet.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Megbocsát nekem a ház, ha nyiltszívűen kimondom, hogy törekvésem mind magamat, mind a házat megmenteni attól, mit én következtetlenségnek tartok; vagy pedig kérek felvilágosítást, ha azon nézetem, melynél fogva valakit következtetlenséggel vádolok, vagy valamit annak tartok, helyes-e, vagy sem. Ha azon urak, kik a kinyomatást sürgetik, felvilágosítanak arról, micsoda következtetességben van ezen sürgetésök tegnapi eljárásukkal, tüstént fejet hajtok. Tegnap a pénzügyminiszter úr a miniszterium nevében előadta a horvátországi politikára nézve a miniszterium eljárását. Ez igen nagy fontosságú dolog, talán még nagyobb, mint az olasz kérdés, s eszökben sem volt azon uraknak az ezen politika iránt előadott felvilágosításnak kinyomatását sürgetni, hanem azt mondták reá: helyes! A pénzügyminiszter úr előadta a miniszterium politikáját az olasz kérdésre nézve is. (Fölkiáltások: Nem úgy van!) De igenis úgy van; felolvasta azon jegyzőkönyvet, melyben az egész politika okadatolva, körülményekkel és részletekkel együtt kifejtve van. Most Nyáry képviselőtársunk azt mondja, ő tegnap nem volt tisztában a miniszterium politikája iránt. De azért tegnap még sem kívánta a miniszterium jegyzőkönyvének kinyomását, hogy azt újabban megfontolhassa, hanem vele együtt igen sokan egyenesen belementek azon politika taglalásába. Hogyan történt a dolog? Némelyek felvilágosítást kértek egy pontra nézve. Kossuth miniszter úr a felvilágosítást előadta. Azt mondták rá, ezt is formulázza, mert hisz a többi is formulázva van. Ő formulázta; s most mit kívánnak ezek az urak? Azt, hogy ezen felvilágosítást nyomassuk ki, mert másképp nem tudnak arról tanácskozni; holott tegnap az egészet, melyen a politika alapul s melynek ez a pont csak részlete, nem kérték kinyomatni újabb, bővebb megfontolás végett, hanem egyenesen beleereszkedtek. Mihelyt ebben a consequentiát kimutatják, tüstént ráállok a kinyomásra; hanem hogy az egyik pontot kiemeljük, vagyis inkább, az egészet nem nyomatjuk ki, hanem egyik részét igen, ezt inconsequentianak tartom. Méltóztassanak felvilágosítani, hogyan fér ez egymással össze? Miért lehetett tegnap magának a politikának vizsgálatába beleereszkedni, most pedig miért kell a részletes felvilágosítást elhalasztani, által nem látom. Egyébként kijelentem, ezt csak azért nem ohajtom, mert inconsequentiát látok benne, hanem attól legkevesebbet sem tartok, hogy ez 100,000, vagy akárhány példányban is circuláljon, mert a legkisebb titok sincs benne. De ezt inconsequentianak hiszem, s ohajtom, hogy ezt a ház elkerülje. (Helyes!)

II.

Perczel Mór nem talált egyenességet az igazságügyminiszter kívánatában, mert azzal, hogy a ház Kossuth Lajos tegnap kifejtett értelmezésének írásba foglalását kívánta, még nem mondotta ki, hogy többé nem lehet hozzászólni, a mint hogy őt véleménye nyilvánításától semmiféle közbeszólás sem fogja visszatartani. A ma fölolvastott nyilatkozat egészen új, s nagy részben eltérő attól, a mit a pénzügyminiszter tegnap előterjesztett. «Részemről, - így szólt - ki a miniszterium politikáját az országgyűlés megkezdése óta nem tudtam tovább osztani, nem abban látok nehézséget, hogy azon segedelem, melyet mi némileg, habár csak szóval is kimondunk Ausztria részére, mikép fog alkalmaztatni. Hanem az eltérő pont a két vélemény közt ott van, vajjon szabad-e Magyarországnak kimondani, hogy segélyt ad? S épen azért, miután itt oly nyilatkozatot hallottam, hogy ezen kérdés már el lenne döntve a ház többsége által, a nélkül, hogy azon töredék, melynek e tekintetben én is részese vagyok, határozott véleményben nyilatkozott volna: miután ez praecooccupálja véleményünket, kötelességemnek tartom ezen eljárás ellen tiltakozni.»

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Felvilágosításul azon vádra, hogy a miniszterium eljárása nem egyenes, és azon vádra, mintha a miniszterium a pénzügyminiszter által formulázott felvilágosításnak azonnal való tárgyalás alá vételével által akarná ugratni azon kérdést, melylyel Perczel képviselő úr a dolgot megindítandónak állítja, t. i. hogy kell-e általában és miképen kell segítyt adni az olaszok ellen, kijelentem, hogy ilyesmi senkinek sincs szándékában, s tökéletesen meg lehet nyugodva a képviselő úr, hogy őt a szólásban senki sem akadályozza. A miniszterium felszólíttatván az olasz ügyben, kitérte politikáját, és azt mondotta, hogy a monarchiának megtámadása ellen segítyt akar adni bizonyos feltételek mellett. Itten tehát kettőről volt szó: először, hogy a miniszterium akar segítyt adni, és másodsor, miképen akar segítyt adni. S midőn ez tegnap kijelentetett, sem Perczel úrnak, sem másnak nem jutott eszébe a miniszterium ebbeli nyilatkozatának kinyomatását kívánni. Némelyek nehézséget tettek a miképre nézve, s e részben a pénzügyminiszter úr felvilágosítást adott, s azt most formulázta; Perczel úr pedig, ki nem azon akadt fenn, hogy miképen adassék segíty, hanem azon, hogy adassék segíty, most a kinyomatást kívánja, hogy a miképhez hozzászólhasson. A kérdés tegnap épen úgy állott, mint ma, s e kérdést senki sem akarja általugorni. A dolog abban van, hogy a miniszterium előadta politikáját, mely szerint bizonyos feltételek mellett segítyt akar adni az olaszok ellen. E tárgyban senki sem szavazhat könnyebben, mint épen Perczel úr, ki azon kérdésre, hogy adjunk-e segítyt, nemmel felelt, neki tehát semmi feltétel nem kell. (Helyes!) Minden embernek megvan a saját logikája, és mindenki a magáét tartja a legjobbnak. Engedjék meg tehát nekem is azon gyöngeséget, hogy a magamét tartsam a legjobbnak. Midőn a legelső kérdés az: megtörténjék-e valami vagy nem; a másik kérdés pedig az, miképen történjék meg? annak, ki azt mondja, hogy semmikép se történjék meg, igen könnyű hozzászólni a dologhoz. Kik azt mondják, hogy absolute ugyan nem, de kedvező körülmények és jó feltételek mellett hajlandók a dologhoz járulni, de ha a modor nem megnyugtató, nemmel kívánnak szavazni, azoknak logikáját belátom; de azokét nem értem, a kik első kérdésnek tartván, hogy adjunk-e, s azon véleményben levén, hogy ne adjunk: most, miután a ház tegnap belement a dologba és szólott a miképen felől is, a határozatot el akarják halasztani. A kik tehát nemmel akarnak felelni, nem akadátnak fenn, hogy a miképennek egyik pontja előttük nem világos. (Helyes!) Mennyire egyezik meg a miniszterium kívánata a politikai egyenességgel, azt a ház ítélje el. Mi titokban nem tartunk semmit; a mit 450 ember és más hallgatóság előtt itten előterjesztünk, az nem lehet titok. Csak egyre vagyok bátor a házat figyelmeztetni. Ha a háznak valamely tagja a miniszteriumtól nagy fontosságú kérdésben felvilágosítást kér, és ez megadja a felvilágosítást, hol és melyik parlamentnél van szokásban, hogy az mindjárt kinyomassék, és csak azután mondja ki a ház, megelégszik-e vele, vagy nem? Pedig a dolog nem egyéb, mint a tegnap értelmes vita alá vett tárgy egyik pontjának újabb felvilágosítása. Magát a dolgot értelmesen elkezdték tegnap tárgyalni, s a midőn felvilágosítást kérnek és ez megadatik, még pedig oly felvilágosítást, mely az egésznek csak egyik részletére vonatkozik, akkor épen azok, kik az egészet úgy is értelmesen el akarják vetni, kívánják a dolgot továbbra halasztani. Én ezt nem értem; lehet, hogy fontos alapja van, a melyet be nem látok. Az eljárásnak ezen modora az, mely ellenkezik a politikai egyenességgel. Engem és társaimat görbe és szövevényes politikával senki sem vádolhat. A magyar státusférfiaknak bele kell még szokni az olyan eljárásba, hogy többet elhallgassanak, mint kimondjanak, s a ház egyes tagjainak minden kérdésére ne mindig feleljenek. Így van ez szokásban az egész világ civilizált népeinek parlamentjeinél. Mert sok dolog van, a mi még nincs bevégezve, s a nélkül, hogy sérteni akarnék, kimondom, hogy egy indiscret kérdésre adott felelet által koczkáztatik a dolog kimenetele. A miniszteriumot nem lehet arról vádolni, hogy bárminemű pártnak titkos

töredéke által be volna hálózva. Egyébiránt minden ember elmondhatja itten gondolatát és szándékát, a többség pedig határozni fog. (Helyes!)

III.

Deák Ferencz után *Kossuth Lajos* pénzügyminiszter emelt szót, s következőleg nyilatkozott: «A parlamentáris világnak szokásán túl a miniszterium többet mondott, mint kellett volna, s már most kijelentem, hogy itt a bizalomnak és bizalmatlanságnak kérdése forog fönn. Tessék már most taglalni, a mint tetszik, de én egy szó fölvilágosítást többé e tárgyban nem adok, s fölhívom a házat, vajjon az eddigi fölvilágosítások nyomán akar-e bizalmat szavazni? (A háznak igen nagy többsége föláll és e fölkiáltást hangoztatja: Akarunk! Zaj és fölkiáltások a baloldalon: Nem ez a kérdés! Ez nincs a maga rendjén!) Nem óhajtottam, nem akartam provocálni ezen scenát; de midőn a loyaltást nem tekintik, hanem azt mondják, hogy a miniszterium el akarja vágni a ház szabad akaratának nyilatkozatát, erre azt felelem: törpüljön el az olyan minoritás, mely így violentálni akarja a dolgokat. (Zaj és ingerültség.)»

Nyáry Pál azt tartotta, hogy *Kossuth Lajos* a július 20-dikán tartott ülésben mint képviselő és nem mint miniszter tette nyilatkozatát, a mint ma is azzal kezdte első beszédét, hogy tegnap mint egyes képviselő szólott, ma pedig a miniszterium nézetét terjeszti elő. Hogyan lehet - így kérdezte - illogikusnak mondani, a mint *Deák Ferencz* tette, ha bővebb megfontolás végett nem egyes képviselő, hanem a miniszterium nyilatkozatának kinyomatását követelik? *Kossuth Lajos* ellenében megjegyezte, hogy a kik azt akarják, hogy «ne tömegesen határoztassanak el e szerencsétlen hazának annyi ideig elnyomott, kiszarolt, megfertőztetett viszonyai folytában legfontosabb kérdései; kik azt követelik, vitatassék meg és kölcsönös fölvilágosítás után mondassék ki a helyes vagy nem helyes, nem érdemlik meg a vádat, hogy e töredék a miniszterium ellen tör». Nem fojthatja el azon való fájdmát, hogy a ház már két oly jelenetnek volt tanuja a miniszterium részéről, mely által ő a ház méltóságát megsértve találja. A minisztereknek nincs itt több joguk, mint az egyes képviselőknek, s azért követeli, hogy ha érdemet tesznek rá, rendre utasíttassanak.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Én a dologhoz egész nyugalommal szólok. Valóban nem látom, mi az a két eset, mely által a ház méltósága meg volna sértve, különösen a miniszterium részéről. Az egyik eset valószínűleg az, midőn *Madarász József* úr oly kifejezéssel élt, melyet én igazságtalannak tartottam a miniszterium irányában. Én a szavakat tüstént feljegyeztem magamnak, s azokra észrevételemet megtenni szükségesnek láttam, és midőn *Kossuth Lajos* minisztertársam azok iránt szólni akart, és útban volt a szószék felé, ő neki is elmondottam azon szavakat. A pénzügyminiszter úr a házra hivatkozott, ha úgy voltak-e mondván azon szavak, s erre az mondatott, hogy igen. Hogy ez történt, senki sem hozta kétségbe; az értelmezést megadá *Madarász József* képviselő úr, és ezzel a dolog megszűnt. Mi van ebben, mi a ház méltóságát sérti? Mi van ma, mi a ház méltóságát sérti, és mi az, a miért *Nyáry Pál* képviselő úr szerette volna a miniszteriumot rendre utasíttatni? nem tudom. Én semmi privilegiumot nem követelek a miniszternek, és ha olyant cselekszik, mi a ház szabályaival ellenkezik, igenis utasíttassék rendre. Politikai pályámon ezen elvvel következetlenségbe nem estem, és remélem, nem is fogok esni. Azt gondolom, azonban, rendreutasításra méltónak senki sem fogja tartani, ha valakinek előadását logikámmal nem egyezőnek mondom, mert tanácskozásokban a logikai fegyver az, mely a leghatalmasabb; vannak más fegyverek is, de én azokhoz nem értek; meglehet, ezen egyet is hibásan forgatom, de használom, mert bizalmam van hozzá. A midőn a kinyomatást emlegeték, én alternatívát tettem: vagy maradjunk a tegnapi modor mellett, vagy világosítsák fel azokat, kik azt mondják, hogy a kinyomtatás követelésében nincs következetesség. De a háznak nem tetszett inconsequensnek lenni. Azon urak nem bizonyították be, hogy nem lenne inconsequentia, most egy részletre nézve kinyomást követelni, midőn kinyomás nélkül tárgyalták a fődolgot. Egyébiránt az én logikám sajátságos. P. o. nekem sajátságosnak tűnt fel az, a mi itt mondatott,

hogy Kossuth miniszter úr felvilágosítást adott nem tudom melyik képviselőnek, de ezen felvilágosítást mint képviselő adta és nem mint miniszter. Ezt nem értem, mert azon képviselő úr, a mennyire tudom, felszólításképen az iránt tette kérdését, mit fog a miniszterium cselekedni, hogyan fogja ezt és azt meggátolni stb.? Már most ha ezen kérdésre olyan személy felel, a ki képviselő és miniszter is, nem valószínűbb-e a feltevés, hogy azon ember úgy beszél mint miniszter és nem mint képviselő? Felfogásom szerint a felvilágosítást valószínűleg úgy adta, mint miniszter. Azt hiszem, ha miniszter nem lett volna, sokkal kevesebb bizonyossággal adhatta volna a felvilágosítást. A logika iránt általam használt kifejezés mennyiben sérti a ház méltóságát, nem tudom. Ha engem logika elleni hibával vádolnak, nekem az nem fáj, mert vagy belátom, hogy logikám nem felelt meg a mértéknek, s akkor megváltoztatom, ha pedig nem látom be, maradok a magamé mellett; de hogy ilyesmi a ház méltóságát sértene, azt nem látom be. (Tetszés.) A másik, a mi történt, az, hogy azon kifejezések ellenében, melyekkel egy képviselő a miniszterium politikájának egyenességét kétségbe vonta, azt állítván, hogy a miniszterium leszorítja a házat a discussió teréről, s hogy nem akarja a fönnforgó tárgyat tanácskozás alá bocsátani, egyik minisztertársunk azt hitte, hogy épen azon miniszterium, mely nyílt politikával áll a ház előtt, e vádakkal méltányosan nem illelhető, s ennek következtében nyilatkozatra szólította fel a házat, vajjon a miniszterium politikáját helyesli-e vagy nem? s mondja ki bizodalma vagy bizalmatlanságát. Midőn ezt tévé, a legloyalisabban cselekedett. Kértem, miben van megsértve a ház méltósága, midőn felhivatik: mondja ki, bizodalommal van-e vagy sem? S ha ezután azt mondotta a miniszter: fölhívása eredményéből látja, mily törpe a minoritás ezzel sem sértette meg a ház méltóságát. A csekély minoritás csakugyan törpe minoritás a nagy majoritás ellenében. Lehetnek valamely minoritásnak a legkitünőbb egyénei, s ezen kitünő egyének egytől egyig lehetnek nagy emberek, de ha százak ellenében vannak, e minoritás mint testület törpe. A corporatióban majoritásnak vagy minoritásnak collectiv szám ad erőt minden oly esetben, midőn az embereket voks szerint kell számítani. Ezzel tehát a ház méltóságát megsértve nem látom, annál kevésbbé, mert minisztertársunk hivatkozott a ház teendő kijelentésére, és nem azt mondotta: tömegestől keljenek fel a képviselők s mellőzzék a discussiót, sőt határozottan kimondotta: discutiáljanak, határozzon a ház a helyeslés vagy nem helyeslés felett, mondja ki, van-e a miniszterium iránt bizodalma vagy nincs? Higgyék el az urak, nyugodtabb lélekkel senki sem várja el önök ítéletét, mint mi, nem azért, mert hiszszük, hogy majoritásunk lesz, hanem mert bizalommal vagyunk a ház iránt. Ezt nem hoztam volna elő, ha épen ezen körülmény nem kényszerít rá. Hivatkozom a ház minden tagjára, az egész nyilvánosságra, az egész országra: van-e, vagy volt-e valaha miniszterium, mely a képviselők megválasztásába kevesebbé avatkozott volna, mint ezen miniszterium? Tudnék eseteket, a midőn a miniszterium nevével igyekeztek megválasztatni némelyeket, a miniszterium tudta és akarata nélkül. Tudnék eseteket, midőn épen a legszabadabb elvű képviselők mellett azzal iparkodtak voksokat szerezni, hogy a miniszterium is akarja megválasztásukat, ámbár nem voltak erre megbízva a miniszteriumtól, s ezt csak mint eszközt használták. Ellenben a miniszterium senkit különösen ki nem tűzött, senkit bármely tekintetnél fogva az én tudtommal nem ajánlott, nem történt semmi, hogy a miniszterium a képviselők megválasztásánál magának többséget szerezzen. Felhivom a tisztelt házat, nem az volt-e a panasz a miniszterium ellen, hogy nem gyűjti össze az erőket; nem az volt-e a panasz, hogy nem akar értekezni és őket valamely ösvénybe bevezetni; nem az volt-e a panasz, hogy szét engedi ernyedni azon többséget, mely neki bizonyos volt? S miért tévé ezt a miniszterium? Azért, mert nekünk nem csinált bizalom, nem szerzett többség, nekünk magától fejlődő bizalom kellett. Ez volt próbaköve annak, hogy állásunk lehető-e vagy sem? Ezt nyugodtan vártuk, és ha bizalmatlanság nyilatkozik, szintoly nyugodtan fogjuk tűrni. Midőn oly miniszterium, mely nem szerzett többséggel akar fellépni, mely semmi lépést nem tett, hogy a többség övé legyen, hogy azt megtartsa, s mely magában a vitatkozásban is

igyekszik még az irányadást is elkerülni; midőn ily miniszterium a háznak bizalom vagy bizalmatlanság iránti nyilatkozatára hivatkozik: azt nem lehet arról vádolni, hogy a ház méltóságát a legkevésbé is megsérteni akarta. Én tehát ezen vádat el nem ismerem, el nem fogadom; az ország fog fölötte itélni, mennyire érdemeljük meg a vádat, hogy a többségre való hivatkozással a ház méltóságát sértettük meg. A dolog tárgyalására nézve pedig absolute nem kívánom, hogy az épen felállással vagy másképp történjék; én minden módon, mely célhoz vezet, megegyezem, és igen szívesen hallom az egyes vitatkozásokat a tárgy érdemére nézve. Ha a ház elhatározza a kinyomatást, szívesen megnyugszom benne. Ha úgy akarja, a dolog akármely részletére nézve folyjon a tanácskozás annyi ideig, a meddig tetszik, és ha nem látja tovább szükségesnek azt folytatni, határozzon szavazás által. Én egyiket sem erőltetem, minden erőltetés gyanuját visszautasítom. Különösen azon vádat el nem ismerem, hogy a véleményeket praëoccupálni és a ház méltóságát megsérteni akartuk volna. (Helyeslés.)

A képviselőház elhatározta, hogy Kossuth Lajosnak a július 21-dikén tartott ülésben formulázva előterjesztett nyilatkozata a 20-dikán tartott ülés jegyzőkönyvébe fölvétessék.

A MINISZTERIUM POLITIKÁJÁRÓL AZ OLASZ KÉRDÉSBEN.

I.

A képviselőház 1848. július 22-dikén tartott ülésének napi rendjén volt a válaszfőirat javaslatának tárgyalása. *Nyáry Pál* a miniszteriumnak az olasz kérdésben követett politikáját a reactió politikájának mondotta. Magyarország mint önálló ország nem köteles Ausztria háborujába avatkozni; Magyarország nem tartozik az osztrák monarchiához. A *pragmatica sanctio*nak ezelőtt még soha sem adták azt a magyarázatot, hogy annál fogva Magyarország az osztrák birodalommal véd- és dacszövetségre lépett; az értelmezés soha sem terjedett tovább annál, hogy az osztrák monarchiának fején van a magyar korona is. Mi szükség ezt most tenni? «Vajjon - így szólott - nem azt a következtetést huzhatja-e ebből akárki, mintha el akarnók árulni a hazát, nem rossz szándékból, de gyávaságból? De én azt mondom, akkor van csak Magyarország legyőzve, ha az utolsó magyar is leöletik, s ezt meg fogja érteni egész Európa, s nem fog minket megróni; s ha ez nem történik is, csak egy magyar maradjon meg, megmarad legalább az eszme.»

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Nem ereszkedhetem czáfolatokba, mert a ház nem örömet hallgatja azokat; hanem azért, hogy hallgatással ne tűrjük a vádat, mintha politikánk reactionárius politika volna, szükségesnek tartom a feleletet. A reactió alatt a kivívott szabadságnak elnyomását és az absolutismus visszahozását érti az egész világ lexicon. Ezen pillanatban ezt a vádat sem a miniszterium nem érdemli meg, sem a dolgok körülményei nem mutatnak arra. Ha valakinek hatalma van valamely szót kénye szerint elcsavarni, a praemissát ráfogni valakire, s azt mondani, te ezt mondtad, ezt akartad mondani, az a leggyönyörűbb következtetésekre jut. Így tett *Nyáry Pál* úr is a házban nyilván felolvasott jegyzőkönyvre nézve. A pénzügyminiszter úr ismételve kijelentette, hogy a hadsereget nem az olasz szabadság elnyomására akarja fordítani, hanem a monarchiai elvekkel megférhető szabadságot és alkotmányt kíván az olaszoknak adatni. Egyébiránt bőven a dolgot nem fejtegetem, mert különben taglalások és viszonttaglalások keletkeznének, s oly hosszúra terjedne a főirati vita, hogy *Nyáry Pál* úr közt és köztem, úgy szintén a háznak más tagjai között a messzelátó politika fölött sokáig folya a harcz, Magyarország pedig e közben elveszne. Csak kettőt jegyzek meg *Nyáry Pál* úr politikájára, ha már az enyim hibás. Először mondja meg, hogy ha Olaszországot szabadnak és Ausztriától elszakadottnak elismerjük, - mert ez volna természetes következtetése, ha onnét visszaparancsolnók a katonaságot - nem az olaszokkal szövetezünk-e az ausztriai császár ellen? Már pedig akárhogy vélik értelmezni a *pragmatica sanctio*t, úgy csak senki sem fogja értelmezni, hogy Magyarországnak a *sanctio pragmatica* szerint az ausztriai császár ellen józanul szövetezni lehessen. A másik pedig az, a miben politikáját nemcsak én nem követem, hanem - mivel gyakran történt itt hivatkozás a közvéleményre, még pedig a házon kívüli közvéleményre, én is erre hivatkozom - ha valaki netalán kérdést tenne a házon kívüli közvéleményhez, és a legöregebb embertől kezdve le a gyermekig, individuális módon titkos és nem titkos szavazásra bocsátaná, ha vajjon elfogadják-e *Nyáry Pálnak* azon politikáját, hogy inkább egyetlen egy magyar maradjon fenn, a ki Magyarországot képviselje: legfeljebb talán egyes ember találkozónék, ki ezen politikát pártolná, oly feltétel mellett, hogy ő legyen az az egy ember. (Kaczaj.) De általános országos nemzeti politikának, azt tartom, ezt sem itt, sem máshol el nem fogadnák. Ha egész Magyarországon csak egy magyar volna és ez képviselné a magyar nemzetet, kevés baja lenne, nem kellene neki sem miniszterium, sem közvélemény, sem képviselő; csak hogy mikép képviselhetné egy ember az egész nemzetet, nem értem. Ezt tekintve, feladatunk az, hogy az országot mint országot fentartsuk, s gondoskodni is fogunk róla, hogy Magyarország

egy emberre ne reducáltassék, mint ezt Nyáry Pál úr politikája mondja, hanem minél több, minél erősebb és nemzeti fennállásában minél függetlenebb legyen. Elutasítom tehát a vádat, mintha a miniszterium reactionárius politikát követne. A háztól függ ezt helyeselni vagy nem helyeselni. (Helyes!)

A képviselőház július 22-dikén tartott ülésében befejezte a fölrati javaslat általános tárgyalását,

II.

A képviselőház 1848. július 22-dikén délután tartott ülésének napi rendjén volt a válaszfölrati javaslat részletes tárgyalása. Ennek az olasz kérdésre vonatkozó pontját a miniszterium a következő szavakkal kívánta megtoldani: «Ha hazánkban a rend és béke biztosan helyreállítva, s országunk erkölcsi s anyagi épsége biztosítva lesz, örömet nyujtandunk Felségednek segédkezet oly békés egyesség megkötésének eszközzésére, mely egy részt a trón méltóságának, más részt az olasz nemzet alkotmányos szabadságának s méltányos kívánatainak egyiránt megfeleljen.» *Szále Antal* kijelentette, hogy ha úgy értendő a miniszterium írásbeli nyilatkozata, hogy Olaszhon és Velence, ha akar, el is válhat Ausztriától, akkor megnyugszik benne.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Minden magyarázatoknak és félreértéseknek eltávoztására társaim nevében is kijelentem, hogy a miniszterium sem nem alkuszik, sem nem magyarázgat; hanem ahhoz ragaszkodik, mit jegyzőkönyvileg előadott. Kit ez meg nem nyugtat, szavazzon meggyőződése szerint.

233 képviselő a miniszterium politikája mellett szavazott, 36 képviselő ellene nyilatkozott.

A ZAVARGÁSOK ALKALMÁBÓL INDITVÁNYOZOTT RENDKÍVÜLI INTÉZKEDÉSEKRŐL.

I.

A képviselőház 1848. július 24-dikén tartott ülésében *Hadzsics Lázár* törvényjavaslatot nyújtott be, mely szerint Temes, Torontál és Bács vármegyék ostromállapotba helyeztessenek, polgáriak helyett hadi törvényszékek állíttassanak, a martialis törvények kihirdetessenek, s kérte, hogy a törvényjavaslat nyomban tárgyalassék. Az alvidéken összevont sereg - így szólott - nem képes az országnak ezen részét megvédeni, mert az ellenség száma nagyobb, s a lázadás terjedvén, naponként növekedik. Az eddig csak egyesek ellen alkalmazott hadi törvényszékek ilyen körülmények közt nem elégségesek. *Gorove István*, ki a törvényjavaslatot nem kívánta Temes vármegyére kiterjeszteni, kiemelte, hogy «nem emlékezik esetre, midőn parlament ily martialis törvényeket önkebléből határozott volna».

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: A képviselő úrnak tökéletes joga volt a házhoz ily törvényjavaslatot benyújtani és tárgyalását sürgetni. Én ugyan - megvallom - a jelen körülmények közt czélszerűbbnek láttam volna, hogy a képviselő úr előbb a bel- és a hadügyminiszterrel barátságosan értekezzék, ha vajjon azon vidékekre nézve tanácsosnak látják-e az efféle rendelkezést, vagy fog-e a miniszterium intézkedést tenni a ház elé terjesztendő ily törvényjavaslat iránt, vagy elégnék gondolja-e azon intézkedéseket, melyeket eddig tett? S ez annyival is inkább kíváncsi lett volna, mert a ház előtt előleges készüllet nélkül benyújtott ilyen törvényjavaslat először is az országban a rémülést - ámbár körülményeink felette veszélyesek - oly óriási fokra emeli, mely mint minden rémülés, a cél elérését csak nehezíti. Veszély idejében legnagyobb foka a bajnak az, hogy az emberek egymást - habár nem mindig alap nélkül is - rémítik. A második meg az, hogy a miniszterium maga is tudja, s a ház előtt sem titok, mi történik ott. A képviselő úr semmivel sem tud többet, mint a ház; mert a mi egyes eseményeket tud, azok csak egyes vonásai azon képnek, mely magában elég fekete. De azt az egész ház tudja, hogy ott egész népfaj lázadásban van, hogy fegyveres erő áll fegyveres erő ellenében, hogy amazok részéről az erő naponként szaporodik, de a magyar kormány is szaporítja mindinkább a sereget; szóval: hogy belháború van. A miniszterium mindazon eszközöket felhasználta, melyeket eddig constitutionális körben felhasználni szükségesnek látott, nemcsak, hanem a melyeket felhasználni joga volt; mert a körülmények ily állásában joga van a kormánynak kir. biztosokat küldeni, s őket felhatalmazni, hogy azt, mit rögtönítelő bíróságnak nevezünk, kihirdetessék. Hol a biztos ezt szükségesnek látta, a miniszterium felhatalmazta rá, hogy megtegye. Meglehet, hogy a körülmények olyanok, hogy a miniszterium talán maga is kérni fogja a házat, adjon neki több hatalmat; hanem azt csakugyan nem hiszem, hogy akarjon a ház egyes vidékeket defigálni, s akarná azt mondani, hogy e vagy ama vidék tétessék ostrom alá. A ház joga alig terjed egyébire, mint azt mondani: ily esetben a miniszterium felhatalmaztatik ezekre és ezekre. Ekkor a miniszterium a törvényhez képest fog rendelkezni arról, hogy Torontálra vagy Bácsra, vagy melyik vidékre terjesztessék ki az ostromállapot. Minthogy azonban a törvényjavaslat már be van adva, azt visszavonni nem volna czélszerű, a menynyiben ez a mostani körülmények közt talán több kárt okozna, mint hasznot; hanem, mint Madarász képviselő úr mondotta, nyomassék ki, vétessék holnap tanácskozás alá, s az illető miniszterek - úgy hiszem - nyilatkozni fognak mind az ország mostani állapotáról, mind az egyes részletekre, mind pedig a teendőkre nézve. Arra mindenestre figyelmeztetem a házat, hogy ezen szó: ostromállapot, Magyarországon oly tág, oly bizonytalan értelmű, hogy mielőtt kihirdetnék, a legnagyobb megfontolást igényli, és sokszor nagyobb rémülést okoz, mint hasznot.

II.

Nyáry Pál nem tartotta szükségesnek, hogy az alvidék meghatározott részére hozassék törvény, hanem óhajtotta, alkottassék törvény, mely fölhatalmazza a kormányt, hogy a hol szükségét látja, felelőssége mellett magát az alkotmányos törvényt is felfüggeszthesse.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Egyéni nézetem szerint az alkotmányos törvények mind az egész nemzet jogait, mind pedig az egyes polgárnak törvényes szabadságát biztosítják, és ezen törvényes szabadságnak megszorítását bizonyos formákhoz kötik. Ezen formákat szorosan meg kell tartani minden egyes polgár elleni eljárásban a kormánynak szintúgy, mint akárkinek az országban. De mivel vannak rendkívüli esetek, midőn a rendes formáknak megtartása káros következtetéseket szül a közbátorságra, és a státus czélját veszélyezteti, azért gondoltak ki több országokban különféle szabályokat a rendkívüli esetekre, meghatározott korlátok között alkalmazhatókat. A magyarországi törvénykezés minden egyes ember ellenében különös korlátok közé van szorítva és olyan formákhoz kötve, melyek békés időben nem károsak, és habár néha hosszadalmasak is, de az egyes polgárok személyes szabadságának nagyobb biztosításul szolgálnak, mint más rögtönös eljárás. Oly országban is, hol esküdtszéki eljárás van, melynek alapelve, hogy inkább mentessék fel tíz bűnös, mint egy ártatlan elítéltessék, melynél arra törekedett minden törvényhozás, hogy a személyes biztosság erősebb lábra állíttassék, olyan országban is a rendkívüli esetekben nem esküdtszéki eljárás, hanem más rögtönzött eljárás mellett ítélnék a vádlottak fölött. A törvényben meg kell határozva lenni a büntettek fogalmainak; innen magában értetik, hogy a mit a törvény büntettnék ki nem jelöl, azt szabad tenni, az polgárilag szabad cselekedet. De jöhet a haza olyan körülmények közé, midőn a legszabadabb nép némely polgárilag szabad tetteket nem szabadoknak nyilvánít. Így p. o. a badeni hercegség institutiói bizonyosan a legliberálisabbak, s ez év folytában az ottani revolutionális mozgalmak következtében - a napokban került kezemhez a badeni nagyherceg rendelete, melyet az ottani törvényhozás helybenhagyott - a martiális törvény kihirdettetett, s ennek egyik pontja az, hogy az is katonai commissio elé állíttatik, ki a mozgalmas seregeknek vagy az ellenségnek irányáról, hatalmáról, mozgalmairól, terjedéséről nem igaz híreket terjeszt. Egyébkint más körülmények között valami hírt beszélni nem büntett, s most mégis a hamis hír terjesztését Badenben a haza rendkívüli körülményei közt büntettnék nyilatkoztatta azon törvényhozás, mely bizonyosan a legelső liberális törvényhozások közé tartozik. Magyarországon a kormány ilyesmit törvényes felhatalmazás nélkül nem tehetett; tett, a mennyit tehetett az eddigi formák között; biztosokat küldött, statáriumot hirdetett, mit tennie az eddigi gyakorlat szerint szabad volt, és ezt bizonyos lázítási esetekre is kiterjesztette. Ellenben több olyan tárgyak adhatják elő magokat, melyek iránt az eddigi formák között, eddigi törvényeink szerint, intézkedni nem lehet. Ez az, a mire szorítkozik és a mennyire kiterjed e ház hatalma, hogy t. i. előáll a miniszterium és azt mondja: «uraim! az eddigi formák és törvények nekünk nem adnak annyi hatalmat, a mennyi szükséges volna a rend helyreállítására, töletek függ a szükséges hatalmat megadni, és töletek függ a korlátokat is megszabni; íme ezt előtökbe terjesztjük». Ezt joga van a miniszteriumnak tenni, sőt kötelessége is, és a háznak van joga benne határozni. A határozatnak alkalmazása azon körülményekhez, melyeket a törvényhozás kiszabott, a végrehajtó hatalomnak dolga. Szóval, a miniszteriumnak, ha általános vagy speciális törvény által meghatalmazva nincsen, az eddigi formákhoz nem illő, az eddigi törvényekkel ellenkező módon az egyes polgároknak szabadságát korlátozni és oly tetteiket büntetni, melyeket a törvény büntettnék nem ismer, nem szabad. Nem szabad a formákat megszegni, hacsak a törvény nem ad rá hatalmat. Tehát ezen szempontból és ezen alapon a formákat megszabni és törvényeket alkotni a háznak köréhez tartozik. Én úgy értettem Nyáry Pál előadását, hogy erről szólt, nem pedig arról,

hogy dictatori hatalmat adjon valakinek, a mitől Isten mentsen meg bennünket és az egész hazát. Eddig a miniszterium ily törvényjavaslattal nem járult a ház elé; mert megvallom, azt hiszem, - lehet, hogy a körülmények más hiedelemre vezethetnek, s lehet, hogy a hadügy-miniszter és a belügyminiszter több részleteket tudnának előadni azt hiszem, hogy Temes, Torontál, Bács megyékben több szükség volna most ágyura, és katonákra, mint akasztófára. Lehet, hogy némely intézkedések szükségesek volnának ottan, s használnának is; de mind-
eddig tartózkodott a miniszterium az ilyen lépésektől, mert az ilyenekkel óvatosan kell bánni, mert a mit heroicus szereknek neveznek az orvosok a betegségre nézve, olyan szer ez is a politikában. Eddig a miniszterium nem terjesztett elő ily javaslatot; de most a ház egy részében aggodalom mutatkozik, és ha a ház csakugyan ily rendkívüli hatalmat kíván adni, azt a miniszterium csak akkor fogja használni, mikor a körülmények parancsolják, még pedig a törvény által kiszabott korlátok között. Én tehát azt gondolom, nyomassék ki a beadott javaslat, mennénk vele az osztályokba, s hogy ne hosszabbítsuk a dolgot, igyekezzenek azt formulázni, s legalább az osztályokban legyenek jelen azok, a kik leginkább érdeklődnek a dolog iránt. (Helyes!)

A képviselőház Deák Ferencz indítványát elfogadta.

AZ OSTROMÁLLAPOTRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT BENYUJTÁSA.

A képviselőház 1848. július 29-dikén tartott ülésének napi rendjén volt Hadzsics Lázár törvényjavaslata a martiális törvényeknek Bács, Temes és Torontál megyékben leendő alkalmazása iránt. A képviselőház a középponti bizottság azon véleményének ellenére, mely szerint a martiális törvények bekövetkezhető szükségét elismeri ugyan, de nem kívánja a miniszteriumot utasítani, hogy e tárgyban még ezen ülősszak alatt terjeszsen elő javaslatot, meghagyta a miniszteriumnak, hogy még a folyó ülősszakban terjeszsen elő általános véstörvényjavaslatot.

A július 31-dikén tartott ülésben *Deák Ferencz* nyilatkozott e tárgyban.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: A mult napokban Torontál megye egyik kerületének képviselője törvényjavaslatot adott be három megyének ostromállapotba leendő helyeztetése tárgyában. Ez a törvényjavaslat az osztályokra utasított, és ott nem fogadtatott el. Tegnapelőtt azonban e háznak nevezetes többsége által meghagyatott a miniszteriumnak, hogy az ostromállapotról törvényjavaslatot készítsen. Van szerencsém tehát az ostromállapot iránti törvényjavaslatot a háznak bemutatni. A dolog siettetése végett fölkértem az elnök urat, szíveskedjék kinyomatását eszközölni, hogy annak idejében tanácskozás alá vétethessék. Én nehéz szívvel teszem e lépést, mert az ilyen törvény dictátori hatalmat ad, ez pedig alkotmányos országban kényes hatalom; a hazának jelen körülményeit pedig, és a hangulatot, melyben vagyunk, nem tartom alkalmasnak ily törvény megvitatására, melyhez tökéletes higgadtság szükséges. Mikor ilyen törvény alkottatik, indulatnak, félelemnek, aggodalomnak, haragnak távol kell lenni; pedig nem hibázok, ha azt állítom, hogy a jelen körülmények között erre vonatkozólag nem vagyunk abban a hangulatban. Azonban a ház parancsolt; méltóztassanak megfontolni a tárgyat, én a javaslatnak egyik pontjához sem kötöm magamat; de újra figyelmeztetem a házat, hogy mi nem kértük e nagy hatalmat; de hiszem, míg ezen hatalom kezünkben lesz, nem fogja a ház tettét megbánni; adja isten, hogy a nemzetnek azt megbánni soha oka ne legyen.

A képviselőház kimondotta, hogy: az osztályok hovahamarább megvizsgálván a benyújtott törvényjavaslatot, az a napi renden levő, tárgyak bevégezése után tárgyalás alá vétessék.

MAGYARORSZÁG ÉS A NÉMET EGYSÉG.

A képviselőház 1848. augusztus 3-dikán tartott ülésében, melyben Batthyány Lajos gr. és Deák Ferencz nem voltak jelen, *Gorove István* fölszólította a házat, helyeselve a miniszterium azon eljárását, hogy Frankfurtba, az egyesült német nemzeti gyűléshez, követet küldött, s nyilatkozzék ünnepélyesen a Németországgal közös érdekeink alapján kötendő szövetség mellett. *Teleki László* gr. a leghevesebben kelt ki azon osztrákok ellen, kik a német egység ellen nyilatkoznak, kijelentvén azon meggyőződését is, hogy «Ausztria érdekét legtisztábban fölfogta a bécsi aula, melynek egyes túlságokat talán lehet szemére vetni, de a melynek hazafiságát és ügyes tapintatát csak dicsérni lehet». *Kossuth Lajos* pénzügyminiszter úgy látta, hogy Bécsben négy elem van küzdésben. Az egyik Ausztriának azon népeisége, mely fölfogva saját, az ausztriai dynastiának, a szabadságnak és a jövőnek érdekét, a német birodalom egységéhez szít. A másik a reakció, mely vissza akarja állítani a régi hatalmat; a harmadik az ausztriai miniszterium, mely szeretne Magyarország haderejével és pénzével is disponálni; a negyedik a szláv elem, mely szláv monarchiát szeretne alkotni. E négy tényező együtt dolgozik. Magának az ausztriai háznak jövője kívánja, - így szólott - hogy az ausztriai német birodalom az egyesült német birodalomhoz tartozzék, mert ha ez nem lesz, a reakciónak működései még igen soká nem fognak megszűnni egészen. Az ausztriai házat pedig semmi sem veszélyeztetheti, mint egyedül csak a reakció; mert nyíltan kimondom, miszerint ha a reakció csak egy perczben is győzni találna, vagy csak oly szint venne magára, miszerint a német népnél alkotmányos szabadságának fentartása iránt némi kétséget kezdene támasztani, úgy ennek azon következése volna: hogy az ausztriai ház megszűnnék lenni az uralkodók sorában, s így a reakciót semmi sem annihilálhatja annyira, mint a német népnek csatlakozása az egyesült német birodalomhoz, mely magában hordja egy részről a civilisációnak, szabadságnak s alkotmányosságnak garantiáját; más részről pedig urunk királyunk számára leteszi Magyarországon egy részről - egy részről mondom, mert legnagyobb részben mi magunk tesszük le azon talapot, melyen az ausztriai ház szilárd jövője fekszik, s nyújtja neki azon szövetséget, mely az alkotmányos szabadság és polgárisodás alapján itt Magyarországon az ausztriai háznak jövőjét a mult történelmi kapocs következtében, de az érdekek egységénél fogva is kétségtelenül garantirozza. Érdekében van ez tehát az ausztriai háznak, s magának az ausztriai birodalomnak, mert ha az nem történik, az ausztriai birodalom vagy semmivé szétporlik, vagy ha nem, szolgaságra jut. Mi ezen szolgaságban osztozni nem fogunk. *Nyáry Pál* *Gorove* indítványához a következő tordalékot ajánlotta: «Ha pedig az ausztriai bécsi kormány a frankfurti összpontosított német hatalommal a német egység kérdése miatt háboruba keverednék: Magyarország képviselői kijelentik, hogy azon esetben Magyarország pártolására ne számítsen». Miként *Mészáros László* «Emlékiratai» 108-dik lapján elbeszéli, ő *Nyáry Pál* indítványának hallatára *Széchenyi István* gr. minisztertársához fordult, hogy «ezt hallgatással tűrni nem lehet»; ekkor azonban *Pázmándy Dénes* elnök már kimondotta a képviselőház határozatakint, hogy *Gorove István* indítványa *Nyáry Pál* tordalékával elfogadtatik.

A KÖZÖS ISKOLÁKRÓL, TEKINTETTEL A FELEKEZETEK JOGAIRA ÉS A NÉP VALLÁSOS ÉRZÉSÉNEK KIMÉLETÉRE.

A képviselőház 1848. augusztus 8-dikán tartott ülésének napi rendjén volt: az elemi oktatásról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalása. A közös vagy hitfelekezeti iskolák fölállítása tárgyában a 13., illetőleg a 14. §-nál szavazásra bocsátott kérdésre, hogy: «azon községekben, hol egy-egy hitfelekezet iskolába járó gyermekeinek száma 50-re megy, mindenik hitfelekezet számára álladalmi költségen nyitthatik-e külön is iskola, vagy nem?» 181 képviselő 86 ellen nemmel szavazott. Az augusztus 9-dikén tartott ülésben *Pázmándy Dénes* a képviselőháznak augusztus 8-dikán hozott amaz elvbeli határozatát, hogy azon községekben, hol külön hitfelekezetek vannak, az állam közös iskolát állítson, nem értette úgy, hogy a külön hitfelekezeteknek saját erejükből ne legyen szabad külön elemi iskolákat állítani, s ezen nézetéhez képest a 13., 14. és 15. §§-ra nézve a következő szerkezetet ajánlotta: «13. §. Minden községben a közállodalom által egy közös elemi iskola fog fölállítatni. 14. §. A mely községekben több hitfelekezet van, szabadságában állandó a külön hitfelekezetek testületének a kormány fölügyelete alatt saját erejükkel külön elemi iskolát állítani; azonban csak akkor, ha ezt azon felekezet többsége kívánja. 15. §. Ezen esetben a külön iskolát fölállító felekezeti többség elemi iskoláira tett alapítványainak a 6. §. értelmében birtokában marad». *Madarász László* úgy látta, hogy *Pázmándy* indítványa paralyzálja a ház határozatát. *Madarász* egyes embereknek meg akarta adni a jogot, hogy magániskolát állítsanak, de nem a felekezeteknek. A papokról úgy nyilatkozott, hogy «ők a reactió ármányát a nemzet kebelében ápolják; a hierarchia befolyását tehát a nemzetnek nem kell szenvedni». Elszámlálta ezután a papság vétkeit, *Isis* papjaitól kezdve. A 15. §-ra nézve a következő szerkezetet indítványozta: «15. §. Szabadon hagyatván mind egyeseknek, mind testületeknek - kormányfelelősség alatt - önkéntesen, saját erejükre tanítóintézeteket fölállítani, a nélkül, hogy erre valakit kényszeríteni bárkinek is jogában legyen, s a nélkül, hogy ez által a közös iskola főtartására kívántató és aránylag kivetendő községi adó alól bárki is fölmentetné».

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Csak néhány rövid szóval mondom el véleményemet. Ha a tegnapi végzéshez lehetett volna szólanom, kimondtam volna, hogy a hazának jelen körülményei között tévesztett lépésnek tartom annak elhatározását, hogy a státus által felállítandó iskolák közösek legyenek. Ámde a ház hatalmával élt, és én nem fogom kétségbe hozni, hogy a háznak joga van rendelkezni, minők legyenek azon iskolák, melyek a nemzet költségén fognak felállítatni és fentartatni. Ma *Pázmándy* képviselő úr indítványa folytán arról van kérdés, hogy miután a státus által felállítandó iskolák közösek lesznek, vajjon legyen-e joga egyes hitfelekezeteknek a maguk költségén iskolákat állítani, és vajjon azon hitfelekezetbeli többségnek lesz-e joga a magánalapítványokat egyenesen ezen célra fordítani? Ez iránt nézetem az, hogy az elsőt megtiltani, és még akkor is, midőn a státus által állított iskolák közösek, az alapítványokat lefoglalni nincs az államnak jogában. Hatalmi lépést tehet a státus, erőszakot követhet el, de bizonyosan igazságtalanságot fog elkövetni. (Helyes!) Ne hasonlítsa senki ezzel össze a katolikus alapítványokat, mert ezeknek nem csekély része a státus javaiból adatott már *szent István* által azon jószágok közül, melyeket a státus közszükségeinek fedezésére kiszakítottak eleink akkor, midőn az országot felosztották. A protestansok és óhitűek minden alapítványai magánalapítványok, ezekhez a státus nem járult semmivel; ha a státus meg akarja nekik tiltani, hogy magán hitfelekezetbeli iskolákat állítsanak, miután a magukról való gondoskodást egyenesen az ő nyakukba vetette és alapítványukat elveszi: nem respectálja a tulajdont; ha pedig a törvényhozás a tulajdont nem respectálja, az önkényt gyakorolja. (Helyes!) Ha Magyarország oly helyzetben volna, hogy békés nyugalom környezné, és mi a zöld asztalhoz ülve, theoriák nyomán indulnánk el rendezni a dolgokat, és azt vitatnók, hogy mi jobb és czélszerűbb a theoriában; és a theoriák között kifelejténők az ember ezer gyöngeségeinek alig kiirtható előítéleteit, s ha mi ideális

tulajdonságú embereknek csinálnánk törvényeket: akkor sokat értenék azokból, a mik mondattak. De fájdalom! a törvényhozót nem csak az okoskodás higgadt fonala, hanem az élet és annak körülményei s az emberiségnek sajátosságai is vezérlik, és jaj annak a törvényhozásnak, mely oly ideális törvényeket alkot, melyeket az emberi élet naponként s a tapasztalás minden órán meghazudtol. Azt mondják talán, ne ismerjük el a hitfelekezeteket. Ám adjon nekem valaki mindenható hatalmat, és első lesz teendőim között, hogy az üldözéssé fajulható véleménykülönbségeket oly dologban, mely a legszentebb, vagy szelidíteni vagy kiirtani fogom; de kinek áll ez hatalmában? Ha a létező hitfelekezeteket ignorálni lehetne, épen oly okoskodással lehetne mondani: ne ismerjük el a bűntényeket, tehát nem kell büntető codex. És vajjon miért akarjuk ezen kényszerítő módot, hogy a hitfelekezeteknek magániskolákat állítani ne lehessen? Azért, mert összeolvadást reménylünk általa? Meglehet; ámde még a legokoszerűbb eszköz is valamely cél elérésére csak akkor lesz elég hatályos, ha az időt eltalálja az ember, mikor azt alkalmazza. Kezdjék meg önök ezen teoriát ily nagy ingerültség között alkalmazni, s meglátják következeit. Ha figyelemre veszem a hallottakat, úgy látom, önök közül egyik sem érzi magában az erőt, elmondani a mea culpát. Azokra nézve, mik Horvátországban történtek, azt mondjuk, nem követtünk el semmi igazságtalanságot; ámde csak néhány szó odavetése, néhány kifejezés, vagy néhány rosszul magyarázott javaslat, a mi magában ártatlan, ha nem egyedüli ok, de eszköz volt az indulatok felzaklatására. Midőn az egész ország lázban van; midőn ezen országnak millióit veszély környezi; midőn attól félünk, hogy a hajó elmerül; midőn azt hangoztatjuk, hogy az Istennek mindenható hatalma tud csak bennünket megtartani: akkor mondhatjuk-e, hogy egy kis hitfelekezetességből származó surlódással több vagy kevesebb nem tesz semmit? Van-e jogunk ezt mondani? Felelhetünk-e a nemzet előtt, hogy ezen dolgot oly könnyen és minden komolyabb óvatosság nélkül vesszük? Emlékezzünk vissza a legközelebb elmúlt időkre. Az oláh atyafiak aggodalommal léptek a törvényhozás elé, aggodalommal a kormány elé minden panaszaikban, hogy uniálni akarják azokat, kik a nem egyesült szertartáson vannak. A törvényhozás ügyekezett őket megnyugtatni; templomaik visszaadását elhatározta. Azt hiszik-e az urak, ha most ily közös iskolákra lesznek kényszerítve, ha alapítványaik is közösek tételnek, és nem lesz megengedve, hogy saját alapítványaikat saját iskolákra fordítsák, azt hiszik önök, hogy adott ígéreteinknek hinni fognak? Azt gondolják önök, hogy mivel a felvilágosodásban oly fokig mentek, melyen túl előítéletekkel nem küzdenek, s elmondhatják, hogy nincs oly szokás, melyhez mindvégig ragaszkodnának, azt gondolják, mivel ez áll önökről, így áll ez a népnél is? Hivatkozom azon urakra, kik nem vakbuzgók: ha valamely intézkedésben kényszerítést látnának saját vallásuk vagy véleményük szabadságára nézve, ezen zsarnokság ellen felzúdulna az urakban minden érzelem és készek volnának fegyvert ragadni annak védelmére, a mi még most, úgy hiszem, nincs megtámadva. Ez az emberi természetben van és van még inkább a nép természetében, a mely sokkal inkább küzd a sorsnak terhével, csapásaival, s a mely minél kevésbé felvilágosodott értelmű, annál inkább ragaszkodik a vallásosságához és annak külformáihoz, mintsem annak lényegéhez. A külformákat megsérteni a népre nézve annyi, mint a népnek vallásos érzelmeit sérteni meg; ezeket pedig megsérteni akkor, mikor a sértést a státus célja nem kívánja, s csak azért, mert bizonyos teoriák szebbnek festik a tárgyat: azt hiszem, vétek a nemzet és a nemzet biztonsága ellen. (Igaz!) Vagy talán azért járunk el így, mert József császár is megpróbálta a közös iskolákat, mert azok itt és ott megpróbáltattak? Menjünk végig Európán, s nézzük, ezen közösség minő állapotban van s mennyire vezet célra? Európa legszabadabb nemzeteinél hogy áll e dolog, annak elszámolásával a házat nem untatom. Csak egyet említek, a hol az egyéni szabadság leginkább van biztosítva. Melyik ország az, melynek sorsát okunk van irigyelni? mert Magyarország még soká fog oda fejlődni. Északamerika. És vajjon ott kényszerítőleg cselekszik-e a státus a vallásfelekezetek iskoláival? nem ad-e nekik szabad kezét? nem respectálja-e a tulajdont? Azt mondja talán valaki, hogy ott kezdetben a

státus nem avatkozott a vallások dolgába. Igaz, és én Magyarország legnagyobb átkának tartom, hogy Magyarországnak először státusreligiója volt, melyből annyi igazságtalanság, annyi átok áradott a népre; de miután ezen átok reánk nehezedett, azt még nagyobbá tegyük? Azt gondolja valaki, hogy a közös nevelés azt ki fogja lassanként irtani? Meglehet; én nem hiszem; de ha igaz volna is, ezt nem akkor kell kezdeni, mikor Magyarországon az indulatok úgy fel vannak zaklatva, mint talán Árpád ideje óta nem voltak. Azt pengetjük szájunkon, hogy a szabadság, egyenlőség és testvériség e századnak jelszavai? Meglehet; bár ezen jelszók inkább a jövődőt mutatják, mint a jelent. De kérdek minden embert, vajjon a polgárok egyéni szabadsága egész Európában volt-e egyhamar több megtámadásnak kitéve, mint épen a jelenben? És vajjon a szabadsággal egyező-e, ha egy felekezetet kényszeríteni akarunk, hogy külön jogával mint hitfelekezet ne élhessen? Azt mondják, hogy egyenlőség legyen. Azon egyenlőség, mely a szabadsággal meg nem fér, s mely abban állana, hogy nem egyenlő szabadságot adjunk a felekezeteknek? A testvériséget emlegetjük, és annak oly értelmet adunk, hogy azzal akarjuk testvérekké tenni az embereket, ha súlyos lánczokra lánczoljuk? Ez a világon testvériséget soha nem szült. Még ha csak az előítéleteket sértenők is meg, vétket követünk el akkor, ha ezen sértést oly körülmények között követjük el, midőn a státus szüksége nem parancsolja; nekünk még azokat is respectálni kell, ha nem károsak; mert a mit mi előítéletnek hiszünk, az a népben sokszor oly érzelem, mely őt boldogítja, s melynek védelmére fegyvert ragad. Nézzünk körül, mi az, miben mi bízunk? hol az erő? Ezen testületben? Ezen testület bölcsesége igen sok kárt elháríthat; ezen testület azonban csak rendelkezhetik a cselekvés terén; és vajjon a cselekvés kinek kezében van inkább, mint a nép kezében? Nekünk meg kell értetni a néppel, hogy a haza és annak szabadsága veszélyben van; és mikor ezt meg akarjuk vele értetni, mikor fegyverre akarjuk buzdítani a népet, mely eddig nem érezte, hogy hazája és szabadsága van, ugyanakkor azt a népet meg akarjuk fosztani szabadságának legmelegebb, legédesebb érzetétől? Uraim! ez nem eszköz arra, hogy a népet magunkhoz és a hazához kössük; ez eszköz arra, hogy az egymás ellen ingerült indulatok közé a veszekedés almáját vessük. Azt hallom gyakran, hogy a reakció hatalmától félünk. A reakció hatalma sokkal veszélyesebb, ha nem egynehány ember tollából és kezéből áll; a reakció hatalma akkor veszedelmes, ha van neki mire támaszkodni. És mire fog támaszkodni? A nép érzelmeinek pártolására, és annnyival inkább fog erre támaszkodni, mert a népet mi ellökjük magunktól. Azt mondjuk, hogy a papság ennyi meg ennyi vétket követett el? Nem tagadom, hogy sokszor nem teljesítette szent kötelességét, melyre hivatva volt; nem is fogok panegyrist a hibázók mellett tartani. De azt mondják az urak, a papság a reakció eszköze, félnek a papság reactionarius hatalmától. És mit csinálnak? Egy hatalmas eszközt adnak kezébe, hogy a vallás megsértett érzelmeinél fogva zúdítsa fel a népet a reakció kezére. Igen könnyű aggodalmat teremteni; az aggodalomnak megnyugtatóra nem erő szükséges, nem parancsoló eszközök valók, hanem enyhítő, édesítő, hozzánk csatoló eszközök, nyelv-, vallás- és nemzetiségi különbség nélkül. Azt hiszem, alig van köztünk valaki, ki azt mondaná, hogy azt, mi eddig történt az idegen nemzetiségek irányában, újra kezdhetnők; alig lesz valaki, ki ugyanazon nyomon menne jövőben, mint eddig ment. Elhibázott lépések, a körülményeknek meg nem fontolása, teoriákra épített következtetések csak kifelejtik az embert, az embert minden makacsságaival, előítéleteivel, minden sajátságaival, minden jó és rossz érzelmeivel. Pedig ezen egy kis hiba oly lyukat üthet a számítás, hogy félni lehet, hogy az elhibázott számítás talán többbe kerül Magyarországnak, mint gondoltuk volna. Óvatosaknak kell lennünk, és ezen óvatosság azt parancsolja, hogy ne menjünk messzebb, mint a hova a státus célja kényszerít; ne tegyünk oly intézkedéseket, melyek az indulatokat felizgatják haszon és cél nélkül; ne áldozzunk a szépeknek látszó teoriáknak, mert az élet gyakorlati, s mert mi adjuk meg az árát. Ha a magunk sorsáról volna a szó, akkor nemes büszkeséggel vagy önhittséggel mondanánk: igenis áldozunk; de a mi kezünkbe egy nemzet tette le sorsát vak bizodalommal,

és merem mondani, ha ezen törvényjavaslatot úgy, a mint Madarász László előadta, a nép elébe adjuk, legfeljebb sok ember lesz, a ki azt közönyösen fogadja, de igen kevés lesz, a ki annak örül, és igen sok lesz, ki az által legszentebb érzelmeit sértve fogja érezni, a nélkül, hogy a haza szent célja igényelte volna. Átalában, ha mi azt mondjuk ki, mit Pázmándy Dénes indítványozott, hogy szabad minden hitfelekezetnek külön iskolát felállítani és annak fenntartására használhatja azon vallásfelekezetbeliek többségének elhatározása szerint saját alapítványait, ezzel senki meg nem sértetik, ezzel respectáljuk a tulajdont és a népnek vallásos érzelmeit, s elkerültünk sokat, mi talán kárt okozhatna a hazának. Avval végzem szavaimat: nem akarom a testvériséget úgy érteni, hogy a kiket testvérekké akarunk tenni, lánczra verjük, vagy tetszik vagy nem tetszik; hanem úgy szeretném testvérekké tenni az embereket, hogy a szabadságot ne korlátozzuk ott és akkor, hol ezt a státus célja multhatatlanul meg nem kívánja. (Helyes!)

A képviselőház augusztus 10-dikén tartott ülésében névszerinti szavazás útján 231 szóval 84 ellenében elfogadta Pázmándy Dénes indítványát.

A KÉPVISELŐK ÁLTAL BEJELENTETT INDÍTVÁNYOK TÁRGYALÁSÁRÓL.

A képviselőház 1848. augusztus 10-dikén tartott ülésében arról folyt a vita, hogy az egyes képviselők által bejelentett indítványok az osztályokhoz utasíttassanak-e? *Széll József* ez idő szerint az indítványokat sem az osztályokhoz utasítani, sem a házban tárgyalni nem kívánta, kivéven a katonaállítás, a pénzügyek, a hűbér és az erdélyi unió iránti törvényjavaslatokat. Többen a bejelentett indítványoknak egyenként való föl vételét sürgették. *Széchenyi István* gr., közlekedésügyi miniszter, a hosszas tanácskozást az ország körülményei közt egyenesen polgári bűnnek állította. *Madarász László* Széchenyi előadását pusztá szalmacsépelésnek mondta. A sok szó épen a miniszteri székekből jön. Álljon elő a kormány a maga javaslataival; de épen a kormány részéről volt a katonaállítás elhalasztva.

Mészáros Lázár hadügyminiszter ugyanis a képviselőház augusztus 7-dikén tartott ülésében azt kérte, halasztassék el egy időre az ujonczállítási törvényjavaslat tárgyalása, mert neki személyes tudomást kell magának szereznie arról, hogy az alsó részeken kitört zavarok fékezésére megtett intézkedések végrehajthatnak-e?

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Én nem a sok beszédben látom a szerencsétlenséget, hanem mindinkább sajnálkozásra bír az országgyűlésnek azon typusa, hogy az emberek örülnek, ha a másiknak valamit szemére vethetnek; joggal vagy jogtalanul, alaposan vagy alaptalanul, szükséges vagy nem szükséges a közdolgok viteléhez, nyer vele a haza, vagy nem nyer, tisztább lesz általa a tárgy vitatása vagy nem, nekik az mindegy; de örülnek rajta, ha másnak valamit szemére vethetnek. Ez bizonyosan nem a testvéri szeretet, nem a szabadság, nem az egyenlőség alapján folytatott tanácskozás; jellemezni nem akarom, bélyegezze kiki magának, a mint tetszik. Azt mondják, hogy a miniszterium igen gyakran szól? Meglehet, hogy az urak között vannak, kik az eddigieket is sokallották; voltak, kik szemünkre vetették, hogy ritkábban szólunk, mint szeretnék, voltak mások, kik ennek ellenkezőjét szeretnék. Én bizony nem igen alkalmatlankodtam a háznak eddigi előadásaimmal; ime most is egy hétig vitatkoztak az urak, s csak egyszer szoltam. Egyébiránt az nem is baj, ha valaki többször szól a dologhoz, szólási szabadsága minden embernek van, csak hogy oly tárgyak ne vétessenek vitatkozás alá, melyek ez idő szerint talán nem épen szükségesek. Most leginkább csak ezért szólalok fel az indítványokra nézve is, és azt mondom, ne töltsük az időt annak elhatározásával, hogyan kezdjük el a dolgot, mert eddig mindig ilyesekkel töltöttük el az időt. Tegnap az ülés végével a legingerültebb, a legélénkebb vitatkozás volt, olyan, mely megszűnt tanácskozás lenni, s az ingerültséget az a kérdés okozta, hogy ezen vagy azon módosítást bocsássuk-e szavazás alá, pedig úgy hallom, hogy az első módosítás érdemileg ugyanaz volt, a mi Pázmándy szerkezetében foglaltatott. Az ülés eloszlott, a nélkül, hogy a tárgy befejeztetett volna, mi különben, ha azon ingerültség nem keletkezik, egy óra alatt megtörténik. Nekem tehát mindegy, akár hogy megyünk bele az indítványokba; tökéletesen egyetértek vele, akár így, akár úgy: csak menjünk, s nehogy ismét azt mondják némelyek, hogy tudja isten hány miniszter és hány ízben szolt ezen indítványok valamennyiére, kimondom ezuttal nézeteimet. Nagy része a benyújtott indítványoknak olyan, hogy a tanácskozásra kijelölt négy tárgy egyikével atyafiságban van, s vele együtt tárgyalható; így p. o. a nádori tiszti díj, midőn a finantcerv előkerül, szépen megvitathatik; a királyi kisebb haszonvételek, az ital- és húsmérés, midőn az 1848: IX. t. cz. szerint a miniszterium a szükséges intézkedésekről javaslattal előálland, éppen úgy megvitathatók, mint azon indítvány, melyet Nyáry Pál beadott. A dolognak œconomiája ez, és nem is lehet más. Itt van p. o. egy indítvány a tulajdon szentségéről; ez oly

dolog, melyet nem akarok törvényben kimondatni, hanem a törvényhozás által meg akarom tartatni; mert ha a törvényben kimondjuk és meg nem tartjuk, semmi sikere nem lesz; ha pedig megtartjuk, nem lesz szükséges törvénybe tenni; azonban ha kimondjuk és meg nem tartjuk, akkor tetteleg rontjuk meg a törvényt. A katonáskodó székelyekre, majd ha az erdélyi unió kérdése előjön, lesz figyelem, a mennyire lehet. Az egyházi szerzetekről: ez olyan tárgy, a mivel nem érdemes tölteni az időt; ezek a jó barátok olyanok, kik megmaradhatnak, a nélkül, hogy kárt okoznának, a jövő ülészig; a cultusminiszter úr majd gondoskodni fog rólok, hogy addig is ne zavarják a rendet. Ezek nem olyan dolgok, hogy megérdemelnék a hosszabb időtöltést. A nemesi hadnagyszékek megszüntetése sem olyan, hogy perfunctorie el lehetne végezni: ennek a polgári törvénykönyvvel szoros összeköttetése van, ez pedig még most kézen nincs; szeretném tudni okát, miért ne maradhatna el ez is a jövő cyclusig. Itt jön még egy utolsó indítvány. Ez egyikkel sincs atyafiságos összeköttetésben, ez oly külön indítvány, mely egy egészet foglal magában, t. i. a községek jegyzőiről. Ez ismét nagy fontosságú, de perfunctorie nem lehet elvégezni, mert mindenestre a pénzalap lesz a legnagyobb kérdés, mit itt fel kell találnunk; nem látom át, miért ne lehetne ezt is egy pár hónapra elhalasztani. Ezen indítványok nagy részben olyanok, melyek akár a beadott, akár a beadandó, multhatatlanul felveendő tárgyakban, mint a pénzügy, katonaállítás, erdélyi unió, hűbéri viszonyok iránti törvényjavaslatokban, mind absorbeálják magukat: nem látom tehát okát, az osztályok ily egyes indítványokkal most miért töltsék el az időt. A mi a katonai ügy elhalasztását illeti, ez a mennyire tudom, úgy keletkezett, hogy Mészáros hadügyminiszter lement a hazának azon részébe, hol a lázadás dúlong, s a ház visszajöveteléig elhalasztani kívánta a törvényjavaslat tárgyalását. Az iszonyú vád volna, a mi itt mondatott, hogy azért ment el, hogy a katonaságot ki ne állítsa. Akár a hadügy, akár a pénzügy vétetik elő, legkisebb különbséget sem tesz; a pénzügy is olyan, melybe be lehet menni; én tehát nem értem azon vádat, kin van a felelősség, hogy a hadügyminiszter elment, s be nem adta a törvényjavaslatot. Ha tette volna, érdemes volna vitatkozni fölötte, Nehogy a sokszori szólással vádoltassam, nézeteimet most egyszerre voltam bátor előadni; méltóztassanak, ha tetszik, akár egyenként voksolás alá bocsátani az indítványokat, akár egyszerre, a hogy jobbnak látják.

Az indítványkönyv fölolvastatván, a képviselőház az egyes indítványok miként leendő tárgyalása iránt határozott.

A LEGELŐK ELKÜLÖNZÉSÉNEK FÖLBONTÁSÁRÓL.

A képviselőház 1848. augusztus 10-dikén tartott ülésében *Táncsics Mihály* indokolta azon indítványát, hogy eltöröltessék az 1848: X. t.-czikk 1. §-a, mely szerint a már végbement legelő-elkülönzések többé föl nem bonthatók. *Barthos Ede* az indítványnak tárgyalását kívánta, minthogy vannak, kik az 1848: X. t.-czikket úgy értelmezik, hogy a bevégezett ilyenmű pörökben elkövetett hibákat nem lehet orvosolni.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Figyelmeztetem a házat, hogy a mit kívánnak, kétélű fegyver. Midőn az 1848-diki törvény kimondotta, hogy a legelői elkülönzések többé fel nem bonthatók, azt hiszem, két szempontból indult ki. Egyik szempont az volt, hogy az ország új felforgatásokkal meg ne zavartassék. Meg vagyok győződve, ha a törvényhozás 1848-ban ezen törvényt nem alkotja meg, most Magyarországon minden eddig regulázott helységek, még ott is, hol igazságtalanság nem követtetett el, a pert megindítják. E részben senki sem szólhat annyit tapasztalásból, mint én, mert előttem fordulnak meg az ilyen panaszok. P. o. a többi között eljön hozzám egy helység küldöttsége, s keserves instantiájában, mire az ember keserű könyeket sirhatott volna, elpanaszolja, hogy földek vétettek el tőlök ezelőtt 56 évvel. Azt kérdelem tőlök, talán rendes úton ítéltettek el azon földek? Azt felelik reá: hisz eddig csak megvoltunk, uram; de azt hiszszük, hogy mivel most revolutió van, mindent visszakapunk. A másik folyamodás valóságos paradigmája Jeremiás siralmainak; elbeszéli benne a község, hogy mennyire szerencsétlen, a rabszolgaság súlyos lánczait hordja, keserű könyek közt eszi kenyérét, az egész világ szabad, csak ő rabszolga. Azt gondolná az ember, hogy iszonyúan kínozzák; s a dolog abból áll, hogy sessionális jobbágyok, s minden praestatióik megszűntek; de a szomszéd uraság pusztáját bírják három évről három évre árendában; az utolsó árendális szerződést 1848-diki január 1-ső napján kötötték, és panaszkodnak, hogy a földesúr, a kinek a pusztáját három évre kivették, nem akarja nekik elengedni az árendát. Sok méltó panasz mellett ilyen is van, s a törvényhozás 1848-ban előrelátással volt, s azért rendelte a már megtörtént elkülönzésnek felbonthatatlanságát, mert különben a pereknek vége-hossza nem lenne. A második szempont pedig az volt, hogy meglehet, hogy A. helységnek a legelő elkülönzésében talán sérelme van, B. helység talán nem kapott olyan legelőt, mint a milyent kaphatott volna, ha rendesen védelmeztetik; úgyde akkor, midőn a legelőelkülönözés történt, azért a jobbágyoknak szolgálatot kellett teljesíteni, most pedig ingyen kapták meg a sessiót, s azt gondolta a törvényhozás, hogy midőn ingyen kapták a sessiót, megelégedhetnek vele, habár kevesebbet is kaptak, vagy rosszabbat, mint kapniok kellett volna. Az egyes panasz-kodók meg is nyugodtak, s midőn azt kérdezte valaki tőlök, megéri-e a föld azon árendát, melyet érte fizetnek? azt felelték reá: biz uram, hála isten, megéri. Ha akar a ház némely - úgy mint családi - eseteket kivenni, ám próbálja meg ezt formulázni akkor, mikor az urbéri törvények itt előjönnek; de különösen ezt kiszakítani nem lehet. Azt mondom most is, hogy ez kétélű fegyver, s a ki tudja, próbálja meg a dolgot formulázni. Figyelmeztetem a házat még kettőre. Az egyik azon hasonlatosság, mely a többi polgári perek és az urbéri perek közt állítatik; a másik, a mely belevág, az: ha ilyen törvény nem léteznék, utoljára oda menne ki a dolog, hogy a septemvirátus is hozhatott sok igazságtalan ítéletet, s azokat is mind fel kellene forgatni, mi a polgári törvénykezést labyrinthusba vezetné, melyből kigázolni nem lehet. S figyelmeztetem önöket, hogy az újítás a septemvirátus ítélete után nem is engedtetik meg, csak néha, cum gratia. Ha épen azt akarják önök, hogy a nagyobb urbéri perekben legyen orvoslás, próbálják meg javasolataikat előadni akkor, midőn az urbéri tárgy előjön; de ezt külön indítványképen előadni nem tartom czélszerűnek. A házszabályok értelmében az urbér

tárgyalásánál mindenki tehet amendement-t, s beadhatja tanácskozás végett; lehet, hogy olyasmi lesz bennök, a mit magam is elfogadok; de nem tartom szükségesnek, ennek külön indítványképeni tárgyalását. (Szavazzunk!)

A képviselőház kimondotta, hogy az indítvány az urbér iránt az igazságügyminiszter által benyújtandó törvényjavaslattal kapcsolatban tárgyalassék.

AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÜLDÖTTSÉG INNSBRUCKBAN.

A képviselőház 1848. július 24-dikén tartott ülésében elfogadta *Teleki László* gr. indítványát, hogy küldöttség menesztessék Innsbruckba, fölszólítandó a királyt, hogy mentül előbb jöjjön hű magyarjai közé és maradjon köztük. A főrendiház július 25-dikén tartott ülésében hozzájárult e határozathoz. Az országgyűlési küldöttség eljárásáról a képviselőház augusztus 16-dikán tartott ülésében tétetett jelentés. Ő felsége a hozzá intézett fölszólításra így felelt: «A hű magyar nemzet személyem iránti ragaszkodása kifejezése nekem igen kedves. A mi azon kívánságot illeti, miszerint az országgyűlést, a törvények szentesítése által, személyesen befejezném, azt, ha az isteni gondviselés ebbeli kívánságomat sikeresíti, minden bizonynyal teljesíteni fogom.»

A HADSEREG MAGYAR LÁBRA ÁLLÍTÁSÁRÓL.

A képviselőház 1848. augusztus 16-dikán tartott ülésének napi rendjén volt az ország védelmére szükséges katonai erőnek kiállításáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalása. A hosszas vitában szemére vetették a hadügyminiszternek, hogy javaslatával a magyar hadsereget az eddigi, azaz német lábon akarja tartani, s csak fokozatosan kívánja magyarrá átalakítani; fölhozták, hogy a jelenlegi katonaság nagyobb részének szelleme most sem igen megnyugtató, s hogy az eddigi rendszer mellett az ujonnan állítandó katonák is a régi szellemet fogják magukba szívni; ehhez képest szükségesnek mondták, hogy a magyar hadsereg egészen magyar lábra állíttassék.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Igen rövid leszek. Ezen katonai törvénynél s egyéb itt fenforgó kérdésnél két dologról van szó: az egyik, hogy Magyarországnak hadserege magyar legyen; a másik, hogy ez a részletekben miként vitessék keresztül, a mihez, nyíltan megvallom, nem értek. Ezen előttem tisztában álló két dolognál fogva azt óhajtanám kimondatni: hogy a nemzet követeli, hogy a magyar hadsereg, a mint lehet, minél előbb magyar lábra állíttassék; mikép lehet és mikor engedik a körülmények ezen követelésnek teljesítését, a miniszterre bízza; ő teljesítse ezt minél előbb, ki az országnak felelni fog. Ha többet teszünk, bajba keveredünk s ellenmondásba jövünk, mert oly dologhoz szólunk, melyhez nem értünk, s ez az eljárás nem is vezetne célra, s nem egyeznék meg a felelős miniszterium fogalmával.

A képviselőház az augusztus 19-dikén tartott ülésben befejezte a törvényjavaslat általános tárgyalását.

A HÁZ ELJÁRÁSÁRÓL PERCZEL MÓR AZON VÁDJÁVAL SZEMBEN, MELY SZERINT A HADÜGY VEZÉRLETÉBEN ÁRULÁS KÖVETTETETT EL.

A képviselőház 1848. augusztus 21-dikén tartott ülésében kimondotta, hogy *Perczel Mór*nak ugyanabban az ülésben tett azon kijelentését, hogy a hadügy vezérletében árulás követtetett el, rosszalja. Az elnöknek a tett fölszólalások értelmében előadott azon további kérdését, «kiván-e a ház oly bizottságot kiküldeni, mely előtt Perczel Mór vádját bebizonyíthassa?» a képviselők közül többen a ház rosszalásának kimondása után helytelennek mondták. *Perczel Mór* kijelentette, hogy kész adatait a miniszteriummal közölni. Ha egyébiránt - így szólott - a ház bizottságot tart szükségesnek, nincs kifogásom ellene, csak hogy az a rosszalás után ne ellenem intézettnek látszassék.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Nem igen szoktam a kérdésekhez szólani, azonban ezen kérdésnél olyanok a körülmények, hogy multhatatlanul szükséges néhány szót mondanom. Midőn Perczel képviselő úr előadta vádját, kimondta az «árulás» szót, és az ellen ellennyilatkozatok történtek, előttem úgy állott a dolog, hogy három közül valamelyiket kell határoznia a háznak: vagy helyeselni Perczel előadását, vagy rosszallani, vagy az ítéletet felfüggeszteni és a vizsgálatot előbocsátani. E három közül valamelyiknek meg kell vala történni. A ház rosszallotta a használt kifejezést, minthogy a képviselő úr nem positiv esetet hozott elő, hanem általános árulással vádolta az illetőket. Még mielőtt ezen kérdés így eldöntetett, azt mondta Kossuth pénzügyminiszter úr, hogy bizottság neveztessek, mely előtt Perczel úr mutassa meg, miben áll ezen árulás; azután ítéljen a ház, van-e árulás vagy nincs? Így tehát Perczel képviselő úr ellen teljességgel nem lett volna vizsgálódás, ő csak azon esetben jöhetett volna, mint bárki, ki vádját nem bizonyítja be. A ház kijelentette, hogy általános esetről kimondott vád, az «árulás» szó, rosszaltatik, s már most, midőn arról van szó, neveztessek-e bizottság, mely előtt a képviselő úr előadása igazoltassék? nem abba helyeztetik a kérdés, hogy neveztessek-e bizottság vagy sem? hanem abba, hogy neki alkalmá legyen vádját bebizonyítani. A dolog valóságos, lényeges különbsége ebben van. Rendes állapotban a kormány végrehajtó hatalommal van megbízva, tehát azt, mi a végrehajtó hatalom köréhez tartozik, ha akár polgári, akár katonai, a közigazgatás körébe tartozó valamely hiba, árulás vagy vétek követtetik el, a kormánynak kötelessége megvizsgálni, utána járni; ha valamely polgár - legyen az képviselő vagy nem, és akármi magas állású - egy vagy más ágában a közigazgatásnak hibát lát, polgári kötelessége azt felfedezni, a kormánynak pedig azon hatalomnál fogva, melylyel fel van ruházva, kötelessége a hibát orvosolni, a vétkest büntetni. Következésképp, ha Perczel úrnak adatai vannak arra, hogy a közigazgatásnak e fontos ágában nemcsak hiba, hanem vétek, sőt árulás követtetik el, az egyenes út - melyet követni kell - az, hogy ő a közigazgatási kormánnyal megbízott végrehajtó hatalomhoz járuljon s fölfedezze az előtte tudva levő adatokat, és ekkor a kormánynak kötelessége elégtételről gondoskodni. Mikor lehet ezen módtól eltérni? Akkor, ha a kormány vagy nem teljesítette kötelességét, s a ház ezt úgy találja; vagy a háznak nincsen bizodalma az iránt, hogy a kormány, habár az adatok elibe terjesztetnek is, részrehajlatlanul fog intézkedni. Csak ekkor lehet parlamentális országban eltérni azon rendszertől, hogy a végrehajtó hatalom köréhez tartozó kérdések megvizsgálása egyenesen a végrehajtó hatalomhoz tartozzék. Következésképp a vád és feladásnak adatokkal való bebizonyítása a végrehajtó hatalom elibe való. A kérdés az ügynek mostani állásában a között van: kívánja-e a ház, hogy bizottság előtt adassanak elő az adatok, vagy pedig azt kívánja, hogy Perczel úr - ha vannak adatai - azokat a dolog természetes rendje szerint a végrehajtó hatalom elébe terjessze? Midőn Kossuth pénzügyminiszter úr indít-

ványát tette, nem állott a dolog így; mert akkor a helytelenítés még nem volt kimondva; akkor Perczel szavaiban némileg a miniszterium s jelesen a hadügyminiszter volt megtámadva, s ha a miniszterium oly váddal illetetik, hogy részese valamely árulásnak, akkor meg lehet kívánni, hogy bizottság előtt vizsgáltsák meg a dolog; de mivel specificumra nincs reducálva a vád, a ház kimondotta rá a rosszalást. Megegyezem mindegyikben; ha tetszik, utasítsa a ház a dolgot oda, hova minden polgárt kell utasítani, hogy az, kinek felfedezni valója van, tegye azt a végrehajtó hatalom előtt; de ha a ház azt hiszi, hogy ez nem elég, hogy a miniszterium nem lesz részrehajlatlan, és a bizottságban több biztosítást lát, ám tessék ezt tenni. A normális állapot azonban az: hogy minden vádnak feladása a végrehajtó hatalom előtt történjék, és csak rendkívüli esetekben történik az, hogy a vádnak megvizsgálása bizottságra utasíttatik. A kérdés tehát az: hogy a rendes utat kívánják-e önök követni e részben is, vagy mint kivételes dolgot ki akarják-e ezt venni a közigazgatás rendes vágásából? Következésképp az elnöki kérdésre, hogy kívánnak-e bizottságot vagy nem? a felelet igennel vagy nemmel igen könnyű; mert azzal, ha a ház kimondja, hogy nem kell bizottság, még korán sincs kimondva, hogy el van zárva ezen dolog megvizsgálásának útja; sőt Perczelnek s mindenkinek nyitva van az út, vádját a végrehajtó hatalom előtt előadni sőt még azon különbség is van, miszerint, hogyha ily állapotban a végrehajtó hatalomnál adja valaki elő próbáit, némileg morális felelősséget sem vállal magára azon próbák hitelességeért. Ha tehát a többség azt végezi, hogy bizottságot nem kíván, a vádnak bizonyításától azért nincsen senki elzárva; s így fogva fel az elnöki kérdést, azt a szavazásra alkalmasnak tartom. (Szavazzunk!)

A képviselőház kimondotta, hogy nem kíván bizottságot kiküldeni, hanem Perczel Mórt utasítja, hogy ha előadott vádjának bebizonyítására adatai volnának, azokat a miniszteriumnak terjeszsze elő.

A KATONAI SZOLGÁLAT TARTAMÁRÓL.

A képviselőház 1848. augusztus 22-dikén estve tartott ülésének napi rendjén volt az ujonczállítási törvényjavaslat részletes tárgyalása. Ennek 12. §-a a központi bizottság szerkezetében következőleg szólott: «A jelen törvény következtében állítandó ujonczok katonai szolgálata négy évig fog tartani». *Mészáros Lázár* miniszter a hat évi szolgálat mellett szólott.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Én a hat és négy év közt nagy különbséget s így a dologban nagy fontosságot nem látok. Ha a katonaállítás a régi modorban történék, azt mondanám, hogy minél rövidebb legyen a capitulatio. De a mint tudom, a hadügyminiszter úr a legközelebbi törvényhozásnak Magyarország katonáskodásának tervét elő fogja terjeszteni, s e tervben az alapeszme az, hogy minden évben egy bizonyos categoria be fog lépni a katonaságba; ha azonban a háború annyi ideig tart, hogy azon hat év is a háborús viszonyokba esik, óhajtunk kell, hogy a mostani katonamennyiségben kiképzett, gyakorlott katonák benmaradjanak; ha pedig a béke helyreáll, akkor a dolog természetében van, hogy miután a jövő évben azon categoria beállítatik, a seregtől annyit bocsátanak haza, mennyit nélkülözni lehet, nehogy béke idején annyi fegyveres embert kelljen az álladalomnak ellátnia. Hozzájárul, hogy az országgyűlés minden évben összejő, s kimondhatja azon emberekre, hogy három vagy négy év múlva elbocsáttatnak, minthogy a hiányt pótolni fogja azokkal, kik a kategoriákból be fognak lépni. Tehát a hat évi állításban az országra nézve veszteség semmi sincsen; mert habár hat évre vannak is kiállítva, mindig le lehet szállítani ezen időt négy évre a kategoriák felállítása miatt. Ismételve mondom: veszteség semmi sincsen; meglehet, hogy lesznek oly körülmények, melyekben szeretném, hogyha 60,000 ember nem menne el egyszerre a seregből, mert gyakorlott katonára van szükség, s ez okból inkább hajlok arra, mit a hadügyminiszter mondott, t. i. inkább a hat, mint a négy évre. (Szavazzunk!)

Az e kérdésben történt szavazásról Mészáros Lázár «Emlékiratai» 113. lapján ezt írja: «Pázmándy elnök úgy tette föl a kérdést, hogy a zajban nem értettük, és a miniszteri propositio helyett a négy évit tévén ki, Deák maga is e mellett kelt föl, s így önön véleményét le is szavazta».

A KIRÁLY UJRA ÁTVESZI AZ ORSZÁGLÁST.

A képviselőház 1848. augusztus 22-dikén tartott ülésében fölolvastatott ő felségének augusztus 14-dikén kelt kir. leirata, melyben ő felsége tudatja az országgyűléssel, hogy egészsége helyreállván, az országlást ismét átvette, s így a június 26-dikán kibocsátott kir. leiratával István nádorra ruházott teljhatalmat megszünteti.

BATTHYÁNY LAJOS GRÓF ÉS DEÁK FERENCZ BÉCSI KÜLDETÉSE.

Batthyány Lajos gr. miniszterelnök és *Deák Ferencz* igazságügyminiszter augusztus végén Bécsbe mentek, hogy ő felségénél a miniszterium következő kívánatai teljesítését kieszközöljék: Parancsolja meg a király az országban levő hadseregnek, hogy a pártütők ellen, kik a törvény ellen föllázadtanak, híven és vitézül teljesítse honvédelmi kötelességét, szintúgy mint a magyar hadseregek a hon védelmétől elvonva szolgálnak Olaszországban az ausztriai császár érdekében. Mondja meg ő felsége, hogy a Horvátország irányában főnforgó kérdéseknek, a magyar nemzet azon készségénél fogva, miszerint minden méltányos és igazságos kívánatot teljesíteni hajlandó, békés úton kelletvén kiegyenlítettetni, Jelačić ne merészelje az országot megtámadni. Jöjjön le ő felsége az országgyűlést személyesen berekeszteni. Szentesítse azon törvényeket, melyeket saját fölhívása következtében, saját felelős miniszteriuma előterjesztésére, az ország védelme s a pénzügy tekintetében a törvényhozás alkotott.

Batthyány Lajos gr. és Deák Ferencz Bécsben időzésének az volt az eredménye, hogy egy emlékiratra utasítottak, melyet a bécsi miniszterium ő felségének nyújtott volt be, s melyet ő felsége saját ajánló kézírata mellett a nádorhoz leküldött. Ezen emlékiratban az foglaltatott, hogy Magyarország önálló kormányzata (hadügy, pénzügy és kereskedelem) ellenkezik az ausztriai birodalom egységével és jólétével, nincs összhangzásban a *pragmatica sanctio*val, s hogy ő felségének nem volt joga a múlt országgyűlés törvényeit szentesíteni.

AZ ORSZÁGGYÜLÉSI KÜLDÖTTSÉG BÉCSBEN; A MINISZTERIUM LEMONDÁSA, A NÁDOR LEVELE, AZ IDEIGLENES KORMÁNY, KOSSUTH INDÍTVÁNYAI ÉS A NÁDORNÁL JÁRT KÜLDÖTTSÉG JELENTÉSE.

A képviselőház szeptember 4-dikén tartott ülésében elfogadta *Kossuth Lajos* pénzügyminiszter indítványát, hogy manifestum szerkesztessék Európához, mely a magyar nemzet multját és jelenét, s a jogos tért, melyen működik, kimutassa, s hogy kötéssék ez össze nyilatkozattal a magyar nemzethez, melyben világosságra legyen hozva, hova vezetik a nemzetet. Továbbá, hogy küldöttség indíttassék Bécsbe, mely kérje meg ő felségét, jöjjön le az országba, s igyekezzék királyi hatalmának mérlegbevetésével a trónt és a nemzetnek békéjét megszilárdítani és megalapítani. «És hozzon a háznak határozott bizonysgot a küldöttség a felül, vajjon a dynastia akarja-e őszintén a nemzetet azon törekvésében támogatni, hogy ez országot ő felségének csorbítlanul megtartsa, s az ő felsége által szentesített törvények minden pártütés ellen sértetlenül föntartassanak? Az idők súlya minden halogatást veszélyesnek mutatván, a képviselőház a küldöttséget oda utasítja, hogy 24, legfeljebb 48 órán túl Bécsben ne időzzön, hanem ő felségének tudomására juttassa, miként ha rögtön meg nem hallgattatnék, a halogatást tagadó válasznak lesz kénytelen venni.»

A képviselőház szeptember 11-dikén tartott ülésében *Pázmándy Dénes* elnök jelentést tett a Bécsbe indított küldöttség eljárásáról. A küldöttség 7-dikén Bécsben összeült, s megállapította az ő felségéhez intézendő beszéd szövegét. Deák Ferencz azt német fordításban közölte ő felségével, s erre ő felsége Lobkowitz segédje által azt a választ adta, hogy a beszédben magas személye iránt több sértő kifejezés lévén, ha ezek nem módosíthatnak, a küldöttséget el nem fogadja. A módosítások megtételén, a küldöttség 9-dikén elfogadtatott. Ő felsége - mint mondá - elgyengült egészsége miatt nem mehet Magyarországra; a fölterjesztett törvényjavaslatokat meg fogja vizsgálni; a küldöttség által érintett többi pontot illetőleg a miniszterium útján fogja szándékát tudatni.

Pázmándy Dénes jelentette továbbá, hogy a miniszterelnök és igazságügyminiszter több nap óta sem a magokkal vitt törvénycikkre, sem más kérelmekre nézve nem nyerhettek kihallgatást; hogy tőlük sem ezekre, sem pedig a küldöttségnek adandó válasza nézve tanács nem kéretett, s nem is adatott, s ők ennek következtében mint felelős miniszterek ezen eljárással nem identificálhatják magukat, a miért is a küldöttséggel már csak mint egyszerű követek jelentek meg; Eszterházy hg. külügyminiszter pedig leköszönt és Bécsből eltávozott. A küldöttség ki nem puhatolható, kik most azok, kiknek tanácsával ő felsége a magyar dolgokban él.

Ezután felolvasta a nádor következő levelét:

A királyi Helytartó a képviselőház elnökének! Miután a miniszterelnök hivataláról lemondván, az összes miniszterium és annak egyes tagjai működése megszűnt, én pedig ezen lemondást elfogadván, a jövő miniszterelnököt ő felsége jóváhagyása alá terjesztettem, Elnök úr a törvényhozó testületet értesítendi, miszerint a törvény értelmében gyakorlandó kormány gyeplőit kezembe vettem, és a két ház erélyes támogatására számolok.

Kelt Budapesten, sept. 11-én 1848.

István nádor, k. helytartó.

Bezerédy István figyelmeztette a házat a törvény azon rendeletére, hogy ha a király távol van, a nádor viszi a miniszteriummal a kormányt, (Zajos fölkiáltások: Éljen Kossuth!) s azért indítványozta, hogy az új miniszterium megalkotásáig a nádor a mostani miniszterium által folytassa a kormányzást. *Kossuth Lajos* jelentette, hogy Szemere Bertalan, mint a közrend és bátorság föntartására ügyelő belügyminiszter, a hozzá intézett kérelmekre «a miniszteri tollat kezében fogja tartani addig, míg nem lesz törvényes organum, kinek azt átadhassa». Tagadta, «hogy István főherczegnek joga legyen

miniszteri ellenjegyzés nélkül parancsolni ezen országban». Ime én, - így szólott - ki lemondtam hivatalomról, széket a miniszteri asztal mellé teszem, ráülök, s azon erőnél és hatalomnál fogva, melyet nekem a törvény nyújt, akarom látni azon embert, ki tagadni merje, hogy itt azon körben, melyet a törvény a pénzügyminiszterre ruházott, én parancsolok. (Hosszas éljenzés.) *Szemere Bertalan* annak kimondását kívánta, hogy a minisztereknek nem szabad helyüket elhagyni, míg azt mások el nem foglalják. *Batthyány Lajos* gr. ennek ellenében utalt arra, hogy «épen jelenleg minden nap, sőt minden óra oly elhatározó és oly eldöntő, hogy valósággal összekötött cselekvést igényel, melyet csak egy egyéniség vagy legalább oly testület, mely egy forrásból keletkezik és hasonnemű és egyforma meggyőződéstől van lelkesítve, vihet végbe; tehát kötelességének tartotta kilépni a miniszteriumból, s szükségesnek tartotta, hogy olyanok foglalják el a helyet, kik egymás közt tökéletesen tisztában vannak, s összhangzásban tudnak és akarnak cselekedni. A miniszterium részéről a mult napokban előfordult hibák onnan eredtek, «mert két eltérő vélemény levén egybekapcsolva, az egymást fölemésztette és így a pozitívus erő kifejtés lehetetlenné vált». Én is azt mondom, - így végezte - hogy egy nem felelős helytartói kormányzás és intervallum nem lehet, minden perczen felelős ember kell; hanem elégségesnek tartom, ha csak egy emberre bízatik is a felelősség; a közbizodalom már nyilatkozott, bízzunk meg *Kossuth Lajos*-ban. *Kossuth Lajos* erre úgy nyilatkozott, hogy ha a képviselőház azt akarja, hogy ő vagy akárki más ideiglenesen viselje a kormányt, akkor jelentse ki ülését mindaddig permanensnek, míg egy küldöttség átmegy a nádorhoz, megviszi neki a ház akaratát és meghozza a hírt, vajjon hozzájárul-e ő fensége, vagy nem. E szerint fog azután a ház intézkedni. Részéről kijelenti, hogy ha ő találja az lenni, kit a háznak bizalma előbb mintegy fölhívni látszott, ő az üres helyeknek kitöltésével öt perc alatt készen lesz.

A képviselőház hét tagját Budára küldötte a nádorhoz annak kijelentésére, hogy levelének tartalmát a képviselőház alkotmányellenesnek és az 1848: III. t.-cikkkel merőben ellenkezőnek tartván, azt, mint ilyent, érvénytelennek nyilvánítja; továbbá annak kijelentésére: «hogy a képviselőház addig, míg ő felsége törvényszerűleg új miniszteriumot alkotand, a mostani minisztereket hivataloskodásuk szakadatlan folytatására utasította, s a képviselőház osztatlan kívánságánál fogva *Kossuth Lajos* és *Szemere Bertalan* a kormány vezetésére fölhivattak addig is, míg ő felsége törvényesen új miniszteriumot nevezend; valamint az aldunai táborban levő hadügyminiszter is illető tárczájának ideiglenes megtartására utasított».

Kossuth Lajos ezután a pénzügyre nézve és az ország védelme iránt tett indítványokat:

Parancsolja meg a ház a pénzügyminiszternek, hogy öt pengő forintos bankjegyeket, melyekért az ország minden jövedelmei és jószágai alapul szolgálnak, bocsásson ki. Határozza el, hogy addig is, míg ő felsége a katonaaállításra vonatkozó törvényjavaslatot szentesítené, a miniszterium minden törvényhatóságra a katonai illetőséget kivethesse s ezen illetőséget a törvényhatóságok toborzás útján tartozzanak kiállítani.

A képviselőház *Kossuth Lajos* indítványait elfogadta.

A küldöttség *István* nádortól visszaérkezvén, ő fensége sajnálatát jelentette ki, hogy levelét a ház törvénytelennek nyilvánította; ő levelét sem törvénynek, sem határozatnak nem tekintvén, hanem tudósításnak, hozzá miniszteri ellenjegyzést szükségesnek tartott. Sajnálkozását jelentette ki továbbá azon, hogy a ház az ő elmellőztével *Kossuth Lajos* és *Szemere Bertalan* urakat megbízta a közigazgatás vitelével, s ezt iránta való bizalmatlanságnak vette.

A képviselőház szeptember 12-dikén tartott ülésében *Nyáry Pál* indítványára teljes bizalmát nyilvánította a nádor iránt.

SZÜKSÉGES-E, HOGY A KÉPVISELŐHÁZ MAGÁT PERMANENSNEK NYILVÁNÍTSA?

A képviselőház 1848. szeptember 12-dikén tartott ülésében *Sembery Imre* a következő indítványt tette: «A népképviselők mindaddig, míg a magyar birodalomban a béke és a törvényes rend a nemzet önállásának s alkotmányos jogainak tökéletes biztosításával helyre nem állítatik, eloszolni nem fognak, s gyűléseket állandónak nyilvánítják.» Az indítvány hosszas vitát támasztott. Miután végre az *elnök* a kérdést fölvetette, s a ház fölállással szavazott, *többen* névszerinti szavazást kértek.

DEÁK FERENCZ: Azon kérdést vagyok bátor a házhoz intézni, hogy miután, a mint hallom, mert nem voltam jelen, a ház felállással már szavazott is, megengedi-e, hogy e tárgyhoz hozzászóljak? (Halljuk!) A tárgyhoz magához azon észrevételt teszem, hogy én azon határozatnak, miszerint a ház magát permanensnek declarálja, szükségét nem látom. Nem látom pedig szükségét azért, mert a haza jelen körülményei között, azaz értem azon esetet, ha ő felsége netalán oly miniszteriumot nevezne ki, mely a nemzet érdekét nem ennek szempontjából vagy nem a ház szempontjából fogná fel, és ha nem remélne többséget, a házat, az országgyűlést el akarná oszlatni, s így a haza utolsó támaszától foszthatnék meg: ezen aggodalom engemet nem aggaszt, mert a házat törvényesen el nem lehet oszlatni bizonyos ideig, t. i. addig, míg az 1848: IV. t. cz. 6-ik szakaszának elég téve nincs, a mely törvény azt mondja: «Az évi ülés az utolsó évrőli számadásnak és a következő évi költségvetésnek a miniszterium által leendő előterjesztése és az irántoki határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés el nem oszlatatik». Én egy ideig távol voltam ugyan innen, de hallom, hogy a költségvetés vizsgálata még nincs befejezve; figyelmeztetem tehát a házat, hogy ha ennek befejezése előtt akarná az új miniszterium az országgyűlést feloszlatni, ezen törvény erejénél fogva a legtörvényesebb téren mondhatná a ház, hogy eloszlatni nem lehet. (Helyes! Hosszasan tartó éljenzés.)

Deák Ferencz felszólalása után *Sembery Imre* visszavonta indítványát.

A KORMÁNYZAT VITELÉRŐL AZ ÚJ MINISZTERIUM ALAKÍTÁSÁIG.

I.

A képviselőház 1848. szeptember 12-dikén estve tartott ülésében *Kossuth Lajos* indítványozta: szólíttassék föl a nádor, hogy az 1848-diki törvények által kezébe adott hatalomnál fogva vessen véget az ideiglenes állapotnak. *Batthyány Lajos* gr. erre tudatta a házzal, hogy a nádor őt már fölhívta miniszterium alakítására.

Szeptember 15-dikén atyjához írt levelében *Lónyay Menyhért* ezt írta: «Tegnap estve kellett volna Wenckheim Bélának haza jönni a felség válaszával azon föltételekre, a melyeket Batthyány kikötött; ezek közé tartozik, hogy nyíltan ismerjék el hazánk új törvényeit, s hogy Jelasicsot azonnal állítsák meg.»

A képviselőház szeptember 15-dikén tartott ülésében *Kossuth Lajos* indítványára hat tagú bizottság kiküldését határozta el, mely «a haderő állapotáról, s mindazon erőről, melylyel rendelkezni lehetne, körülményesebben értesülhessen, hogy a háznak a körülményekhez képest határozni lehessen.» A honvédelmi bizottmány tagjaiul szeptember 16-dikán megválasztottak: *Kossuth Lajos*, *Nyáry Pál*, *Madarász László*, *Pálffy János*, *Patay József*, *Semberey Imre*.

A szeptember 16-dikán tartott ülésben *Batthyány Lajos* gr. jelentette, hogy mivel azon föltételeket, melyek mellett miniszterium alakítására késznek nyilatkozott, ő felsége nem fogadta el, s mivel a képviselőház bizalmát sem bírja, a miniszterelnökségről lemond. A képviselőháznak lelkes szónoklatokban nyilvánuló közkívánatára *Batthyány* hajlandónak nyilatkozott a miniszterelnökség megtartására, s a szeptember 17-dikén tartott ülésben felsorolta azoknak nevét, kiket mint miniszteri jelölteket ő felsége elé szándékozik terjeszteni.

Szeptember 18-dikán anyjához intézett levelében *Lónyay Menyhért* ezt írta: «Az egyetlen örömdetes hír, hogy a baloldal teljesen megadta magát. Hogy meddig, nem tudom, annyi bizonyos, hogy ambícióik nem fognak sokáig nyugton maradni, különösen ha tünedezik a félelem. A miniszterek neve a hirlapokban van. *Ghyczy*, *Szentkirályi*, *Vay Miklós*, *Kemény Dénes*, *Mészáros*, *Eötvös* és *Erdődy Sándor*. Ki minő tárczát kap, még nincs elhatározva, mert nem akarnak lemondani a reményről, hogy *Deák Ferencz*et reábirják a belügy elvállalására.»

A képviselőház 1848. szeptember 22-dikén tartott ülésében *Kossuth Lajos* kérdezte: bekövetkezett-e az új miniszterium legfelsőbb megerősítése? s indítványozta, hogy az esetre, ha nem következett be, foglalják el helyüket a miniszteri jelöltek, vagy pedig nyilatkozzék a miniszterelnök, nem látja-e szükségét, hogy a ház bizottság által nyújtson neki segítséget az ország kormányzatának vitelében.

DEÁK FERENCZ: Nekem a dolgról hivatalos tudomásom nincs; csak privát tudomásom van annyi, hogy *Pulszky Ferencz* álladalmi titkár úr a miniszterelnök úr levelét hétfőn kapta meg, és ezen levélben gr. *Batthyány* közli az álladalmi titkár úrral azon felterjesztést, melyet ő a nádornak megküldött. Meglehet tehát, hogy ő felségéhez a felterjesztés talán kedden, vagy hétfőn este érkezett meg; azt tudom bizonyosan, hogy tegnap, mikor én Bécsből elindultam, még nem volt rá semmi válasz adva; mikor jön, nem tudom. De a dolgok vezetésével addig is meg vannak bízva az álladalmi titkárok. Azt kimondhatná a ház, hogy az aláírásokat ők is megtehetik; gondolom, úgy is tesz; de teljesítsék az álladalmi titkárok, mert idegen ember,

ki a dolgokkal nem ismeretes, sokkal nehezebben tehetné. A külügyi miniszteriumban úgy is Pulszky államtitkár úr viszi a dolgokat. Ha a ház határozatot kívánna arra nézve kimondani, hogy az álladalmi titkárok vezessék az ügyeket, ez sokkal czélszerűbb volna, mint azt mondani, hogy a jelöltek foglalják el helyöket, annyival inkább, mert a mint tudom, kettő a jelöltek közül még itt sincs, de a tárczák sincsenek köztük felosztva. Tehát azt hiszem, a dolgot az álladalmi titkárokra sokkal czélszerűbben lehetne bízni.

II.

Kossuth Lajos másodszor is fölszólalt indítványa mellett, *Többen* a távollevő miniszterelnökért kívántak küldeni, hogy nyilatkozzék, nincs-e különösen a honvédelmi dolgokban a haza megmentéséhez a ház rendkívüli gyámolítására szüksége?

DEÁK FERENCZ: Én szívesen beleegyezem, hogy a miniszterelnök ez iránt megkérdeztessék, de a házhoz egy kérdést vagyok bátor intézni. Ha a nyújtandó segélyt úgy érti a ház, hogy mindenfelé biztosokat határoz küldeni, hova a haza megmentésére az elnök kívánja annak értem hasznát; de hogy legyen mellette minél előbb nyolcz miniszter, annak hasznát épen e veszélyes körülmények közt nem értem, mert benn voltam én is azon körben, s tudom, hogy veszélyes körülmények közt nincs nehezebb, terhesebb és zsibbasztóbb, mint nyolcz embertől körözve lenni, kik gyakran nem értenek egyet. Ha a miniszterelnök erélyességét meg akarjuk zsibbasztani, egyik módja, tanácsot adni melléje, melynek felette nem áll, hanem melynek többsége szabályozza az ő tehetségét. Midőn ő maga viszi a dolgokat, az alatt az álladalmi titkárok viszik a különböző tárczákat; hanem mivel ezek álladalmi titkárok, ő pedig miniszterelnök, az egyetlen felelős miniszter: mindazt, mi az összes politikát tárgyalja, ő határozza meg. Régen megmondta Martinuzzi: «qui socium habet, dominum habet», s ha a körülmények olyanok, hogy erélyesség szükséges, s ha ezen erélyesség olyan mértékben megvan a miniszterelnökben, a mint kételkedni nem lehet, hogy megvan: én nem sietnék, hogy másokat rakjak melléje, hogy azokkal tanácskozzék, s azok többségének alárendelje magát. Ha az erélyesség valaha szükséges volt, most szükséges; az erélyesség pedig, ha egy személyben lesz pontosítva, néhány hét alatt is többet tesz, mintha a designált minisztereket melléje ültetjük. Kérdezzük meg tehát a miniszterelnököt, ő bizonyosan azt fogja felelni: óhajtja, hogy a ház tanácsával segítse; de hogy azt óhajtja, hogy az általa designált miniszterek mint miniszterek foglalják el helyöket, azt nem hiszem. Egyébiránt ha a mi segélyünk járul az elnök támogatására, hogy ez hasznos, azt senki sem hozza kétségbe, hanem másrésről, ha az urak a tábor ellen teszik azt a kifogást, hogy ott nem ütköznek, ámbár a miniszterelnök megparancsolta, s hogy onnét nem küldenek katonát, ámbár a miniszterelnök ezt is megparancsolta, s mindez nem történt most, mikor Mészáros mint generális van ott, mint olyan generális, ki alatta van a miniszterelnöknek: kérdem, ha a designált miniszterek elfoglalják helyöket, s azon Mészáros épen úgy nem lesz alatta a miniszterelnöknek, mint nem volt alatta előbb, míg miniszter volt, vajjon akkor majd jobban megfelel-e azon rendeleteknek? (Felkiáltások: Félrevetik!) Az most is megtörténhetik; most nemcsak a ház hívhatja vissza, hanem a miniszterelnök is; ha pedig miniszter lesz, a miniszterelnök nem hívhatja vissza. Míg nem mint miniszter cselekszik, addig a miniszterelnök is visszahívhatja; sőt több hatalma van a miniszterelnöknek addig, míg a miniszterek kinevezve sincsenek. Én óhajtánám, hogy neveztessenek ki, de nem azt, hogy mi rendeljük meg, hogy a designált miniszterek foglalják el helyöket, azon designált miniszterek, kikről bizonyos sem vagyok, hogy politikájuk összevágó lesz-e, s nem fogják-e zsibbasztani a miniszterelnök erélyességét. A miniszterelnök hatalmának előmozdításához szívesen járulok; de nem osztozom azon eszmében, hogy szükséges az erélyesség emelésére, hogy a kijelölt miniszterek helyöket minél előbb elfoglalják, s hogy a miniszterelnök akkor nagyobb

erélyességet fejthet ki, mint ha most az álladalmi titkárok által viszi a mechanicumot, az összes politikát pedig a maga belátása szerint intézi. Azért ám kérdezzük meg a miniszterelnököt, meglátjuk mit felel; de figyelmeztetem a házat, hogy a kijelölt miniszterek helyének elfoglalása a helyett, hogy növelné, megeshetik, hogy zsibbasztja az erélyt.

A képviselőház kimondotta, hogy a miniszterelnököt, mint a ki rendkívül el van foglalva, nem kívánja maga elé hivatni, s Kazinczy Gábor jegyzőt küldi ki, hogy a kérdéseket a miniszterelnökkel közölje és feleletét meghozza.

A képviselőháznak ugyanazon napon délután tartott ülésében *Kazinczy Gábor* előterjesztette a miniszterelnök következő válaszát: Az általa fölterjesztett miniszterjelöltek még ekkorig megerősítve nincsenek; ő bármely pillanatban kész akár az egész ház, akár pedig bizottmány előtt számolni azon intézkedéseiről, miket a haza védelme körül tett és tenni fog; de ha a képviselőház a kiküldött bizottmányt oly felhatalmazással látná el, mihez képest azon intézkedések hozatalába vagy azoknak végrehajtásába határozólag folya be, azon esetben kénytelennek érezné magát a ház bizalmából viselt kormányt annak kezeibe letenni.

A képviselőház erre a következő határozatot hozta: A megválasztott hatos bizottmány oda utasíttatik, miszerint a miniszterelnök urral magát érintkezésbe tévén, minekutána a haza védelme körüli elfoglaltsága a miniszterelnöknek a ház előtti megjelenését alig engedné meg, a ház által kívántatandó fölvilágosításokat ezen bizottmány fogja adni, kötelességeül tétetvén: ha valamely ügyben a ház intézkedésének szüksége forogna fönn, azt ez iránt haladéktalanul fölhívni.

AZ OSZTRÁK BIRODALMI TANÁCSHOZ MENESZTETT ORSZÁGGYÜLÉSI KÜLDÖTTSEG ELJÁRÁSÁRÓL.

A képviselőház 1848. szeptember 15-dikén tartott ülésében elfogadta *Kossuth Lajosnak* következő indítványát: A bécsi camarillának példátlan árulása a nemzetek szabadságának elnyomására egyik eszköz gyanánt azzal is élt, hogy a magyar és osztrák nemzet között a legújabb időkben mesterséges cselszövényekkel kölcsönös idegenkedést szítogatna, s ekkint megzavarná azon testvériességet, s szabadság szellemétől lelkesített rokonszenvet, mely Magyarország és az ausztriai birodalom népeit az alkotmányos szabadság kivívására egyesítette. Tegye magát ennél fogva a képviselőház az ausztriai országgyűléssel, mint nemzet nemzettel, közvetlen barátságos érintkezésbe, s küldjön e végett egyenesen az ausztriai birodalmi gyűléshez 12 tagból álló küldöttséget, mely ott a magyar nemzetnek azon meggyőződését jelentse ki, hogy úgy a magyar, mint az ausztriai szabadság és alkotmányosság megvédésére a kölcsönös egyetértést és testvéri barátságot a legbiztosabb eszköznek tekinti. Jelentse ki azon meggyőződését, hogy a birodalom és Magyarország között idegenséget szítogató cselszövényeknek teljességgel nem sikerült a magyar nemzetnek a birodalom nemzetei iránt táplált testvéri rokonszenvét megingatni, s hogy a magyar nemzet a birodalom nemzeteitől e szíves rokonszenv viszonzását biztosan várja. Jelentse ki azon meggyőződését, hogy ha a reakciónak, mely Magyarországot hallatlan árulással körülövezte, hazánk szabadságát és önállását megcsonkítania sikerülne, ez bizonyosan a birodalom ifju szabadságának is megdöntését vonná maga után. És azért, kijelentvén, hogy a magyar nemzet óhajtja, miként a birodalom nemzetei Magyarországnak, s viszont a magyar nemzet az ausztriai nemzeteknek önállását, szabadságát és alkotmányosságát kölcsönösen biztosítsák, egyszersmind adja a birodalmi országgyűlésnek tudtára, hogy azon érdektalálkozásokat, melyek köztünk és a birodalom közt szomszédság, barátság és fejedelmünk egységénél fogva fönforognak, az alkotmány, igazság és méltányosság alapján kiegyenlíteni és szabályozni, mint szabad nemzet szabad nemzettel, legszívesebben hajlandónak nyilatkozik.

A képviselőház ezen határozatát a főrendek is magukévá tették.

Az osztrák birodalmi tanács 1848. szeptember 19-dikén Bécsben tartott ülésében *Strobach* elnök a következő jelentést tette: Deák, a magyar küldöttség tagja, a magyar nemzetgyűlésnek - az egyik hasábon magyarul, a másikon németül írott - eme megbízó levelét adta át nekem a birodalmi tanácshoz rendelt küldöttség meghatalmazását illetőleg: «A magyar nemzetgyűlés alulírott elnöke bizonyítja, hogy Deák Ferencz, Eötvös József, Balogh János, Pulszky Ferencz, Szemere Bertalan, Kállay Ödön, Szirmay Pál, Irányi Dániel, Gorove István, Teleki Domonkos, Raiszig Alajos, Bezerédy István magyar népképviselőket a magyar nemzetgyűlés az osztrák egyesült birodalmi tanácshoz abból a célból küldötte ki, hogy a f. é. szeptember 15-dikén hozott és nekik átadott határozat szerint járjanak el. A magyar nemzetgyűlésnek Pesten 1848. szeptember 15-dikén tartott üléséből. Pázmándy Dénes, a magyar nemzetgyűlés elnöke. «Az a kérés - így folytatta *Strobach* elnök nyilvánítatott, hogy a magyar küldöttség maga a birodalmi tanács elé bocsáttassék. Erre nézve a küldöttség vezetőjével szemben nyilatkoztam, s a házszabályok eme rendeletére utaltam: «Küldöttségek a birodalmi tanácsnak sem ülései, sem osztályai és bizottságai elé nem bocsáttatnak». Úgy vélem, nincs szükség további tárgyalásra, hanem elégséges a házszabályokra való egyszerű hivatkozás, hogy nem engedhető meg a magyar küldöttségnek a birodalmi tanács elé bocsátása; ehhez képest az a nézetem, hogy a megbízó levél a magyar küldöttségnek visszaadandó.

A birodalmi tanács hosszas és heves vita után 186 szóval 108 ellenében elfogadta *Helfert* indítványát: A birodalmi tanács a jelenlegi magyar küldöttség esetében a ház szabálya alól kivételt nem tesz. Kimondotta továbbá *Lasser* indítványára: A magyar nemzetgyűlés küldöttsége a birodalmi tanács elnöke által fölhivandó, hogy közleményeit írásban az elnöki iroda útján hozza a gyülekezeti elé. A szeptember 22-dikén tartott ülésben *Strobach* elnök így szólott: Az utolsó ülésben hozott határozat értelmében az elnöki irodából jegyzéket intéztem a magyar nemzetgyűlés küldöttségéhez, s ebben fölhívtam, hogy közleményeit írásban terjeszsze a birodalmi tanács elé. Erre a következő feleletet kaptam: Minthogy a magyar nemzetgyűlés küldöttei közvetlenül az osztrák birodalmi tanácshoz

küldettek, nem érzik magukat fölhatalmazva arra, hogy a birodalmi tanács elnökével írásbeli közleményekbe bocsátkozzanak. A mit tettem, - folytatta az elnök - a kamara fölhatalmazása alapján tettem; azt tartom, nincs szükség további commentárra, s abban a véleményben vagyok, hogy ez az elintézés ad acta teendő.

A képviselőház 1848. szeptember 22-dikén tartott ülésében *Deák Ferencz* jelentést tett a bécsi küldöttség eljárásáról.

DEÁK FERENCZ: Tisztelt ház! Méltóztattak küldöttséget nevezni ki azon megbízással, hogy az az ausztriai birodalmi alkotmányozó országgyűléssel a nemzet nevében közvetlen érintkezésbe tegye magát, és nyilatkoztassa ki, hogy a magyar nemzet meg van győződve, hogy kölcsönös szabadságunk és önállásunk csak úgy lesz biztosítva, ha egyetértés, barátság és rokonszenv alapján nyugszik; jelentse ki a háznak a magyar nemzet azon kívánságát, hogy valamint Magyarország Ausztria alkotmányosságát, úgy Ausztria is Magyarországot kölcsönösen garantirozza; s jelentse ki, hogy mindazon érdektalálkozásokat, mik Magyarország és az ausztriai birodalom tartományai között fenforognak, az alkotmánynak, igazságnak és méltanyosságnak alapján Magyarország igen szívesen kész kiegyenlíteni. Mi ezen kiküldetésünknel fogva elérkezvén Bécsbe, a megbízó levelet átadtuk a ház elnökének; a ház elnöke bemutatta azt magának az országgyűlésnek, és az országgyűlés hosszasabban tartott tanácskozások után azt határozta, hogy miután az ausztriai országgyűlés házsabályai között egyik pont azt tartja, hogy küldöttséget az országgyűlés el nem fogad, reánk nézve ezen szabály alól kivételt tenni nem akarnak, vagy nem tehetnek, hanem megbízzák az elnököt szólítsa fel ezen küldöttséget, hogy ha kívánnánk vele valamit írásban közölni, azt közöljük írásban, és ő azt a háznak elő fogja terjeszteni. A háznak ezen határozatát az elnök levélben közölte velünk, melynek felolvasását méltóztassanak megrendelni. Mi az ő levelére azt feleltük, hogy a magyar országgyűlés által nem vagyunk felhatalmazva arra, - minthogy az országgyűlés kiküldetése szerint közvetlen érintkezésbe kívántunk lépni az ausztriai országgyűléssel - hogy bármely írásbeli közléseket tegyünk az ausztriai országgyűlés elnökével, és kijelentettük, hogy az elnöknek az országgyűlés ezen határozatáról szóló levelét be fogjuk mutatni küldőinknek. Van szerencsém tehát bemutatni mind az elnök levelét, mind az arra adott feleletünket.

Az ausztriai országgyűlés elnökének irata, mely a magyar képviselőházban eredetiben olvastatott föl, a következő:

An die löbliche Deputation der ungarischen National-Versammlung, zu Händen des Herrn Franz Deák.

Der unterzeichnete Präsident der konstituierenden Reichsversammlung beehrt sich, der löblichen Deputation der ungarischen Nationalversammlung hiemit anzuzeigen, dass er in der gestrigen Sitzung der hohen Reichsversammlung das ihm vorgelegte Beglaubigungsschreiben vollen Inhalts bekannt gemacht habe, und dass sohin über diesen Gegenstand folgende zwei Beschlüsse abgefasst worden seien:

Erstens, dass die Reichsversammlung im Falle der gegenwärtigen magyarischen Deputation keine Ausnahme von den Regeln des Hauses eintreten zu lassen habe.

Zweitens, dass die Deputation der ungarischen Nationalversammlung von dem Präsidenten des Reichstages einzuladen sei, Ihre Mittheilungen schriftlich durch den Vorstand des Reichstages an die hohe Versammlung zu bringen.

In Folge dieser Beschlüsse ist daher der gewünschte Vortritt der löblichen Deputation in der Reichsversammlung nicht zulässig, dagegen ergeht von dem unterzeichneten Präsidenten die höfliche Einladung, die löbliche Deputation wolle dem zweiten Beschlüsse gemäss ihre allenfälligen

schriftlichen Mittheilungen an den Unterzeichneten gelangen lassen, wo er sich sodann zur angenehmen Pflicht machen wird, dieselben ungesäumt der hohen Reichsversammlung vorzulegen.

Mit dieser Mittheilung wolle die löbliche Deputation die Versicherung der vollkommensten Hochachtung genehmigen. Wien, 20. Sept. 1848. Der Reichstags-Vorstand: Strobach m. p. Präsident. Ullepitsch m. p. Schriftführer.

A küldötségnek erre adott felelete:

An den Herrn Präsidenten der konstituierenden Reichsversammlung, Herrn Strobach.

Nachdem die Abgesandten der ungarischen Nationalversammlung unmittelbar an die österreichische konstituierende Reichsversammlung geschickt worden sind, fühlen sie sich nicht ermächtigt, sich mit dem Herrn Reichstags-Präsidenten in schriftliche Mittheilungen einzulassen. Sie werden die im Namen der Reichsversammlung gegebene Antwort des Herrn Präsidenten der ungarischen Nationalversammlung mittheilen.

Wollen Sie Herr Präsident die Versicherung der vollkommenen Hochachtung genehmigen. Wien, den 20. Sept. 1848. Im Namen der Abgesandten der ungarischen Nationalversammlung.

A képviselőház a küldöttség eljárását helyeselte, s jelentését tudomásul vette.

A MAGYAR ÜGYEK ÁLLAPOTA SZEPTEMBER VÉGE FELÉ.

Deák Ferencz 1848. szeptember 22-dikén Pestről a következő levelet intézte Tarányi József sógorához:

Tegnap este érkeztem Bécsből, tagja valék azon küldöttségnek, melyet a magyar országgyűlés az ausztriai országgyűléshez küldött, s melyet a bécsiek el nem fogadtak. E tárgyról nem írok, mert a hírlapokból fogod olvasni, mit róla tudni érdemes.

Több leveledre nem válaszoltam, és most már elmondhatom okát. Hónapok óta kínos aggodalomban élek itt, mert hónapok óta láttam, miként dolgozik titkon és nyilván egyik rész az alkotmányos szabadság és nemzetiség megdöntésén, s miként segítik ezeket törekvéseikben akaratlanul azok, kik forradalmi térre lépni, forradalmi lépéseket előkészítgetni óhajtanak idétlen könnyelműséggel, s kik talán csak most sejtik: hogy számításaik a nemzet erejére s a nép rokonszenvére, alaptalanok voltak. Így álltam én e kettős erőnek vészes működése között, fokról fokra közelíteni láttam a veszélyt, szóltam, figyelmeztettem, de süketenül, míg végre bekövetkezett, mitől minden pillanatban rettegettem. Ilyen lelki állapotban nem mertem, nem akartam neked írni. Kebledbre öntsem én azon keserű aggodalmakat, miket én tápláltam? Nehezítettem volna minden órát, megtörtem volna közléseimmal, aggodalmaimmal erőt, melyre néked is oly igen szükséged volt, s minden haszon nélkül magadra és a közügyre, mert az eseményeket, miket mások idéztek vagy segítettek elő, mi megállítani, vagy bármi részben változtatni nem valánk képesek. Sokkal inkább éreztem, mennyire kínos, fájdalmas azon állapot, melyben az ember naponként, óránként közelíteni látja a veszélyt, mely a haza függetlenségét elsodorja, mint hogy ne tartozkodtam volna mindazt, mit láttam s tapasztaltam, s mi nálam az aggodalmat bizonyosságra emelte, veletek is közleni, s kebletekben az aggódó sejtelmeket annyira kínos bizonyossággá emelni. Akartam írni szárazon és mellőzve állapotunk fejtegetését, de ez meg lehetetlen volt, s így inkább szemrehányásodnak tevém ki magamat, semhogy azon parányi lelki nyugalmat, melyet talán tápláltatok, elraboljam tőletek.

Azt írod: lépjek vissza ismét a miniszteriumba, s a haza szent nevére kersz: hogy ezt cselekedjem. Vagy nem ismered még most is a dolgok állását, vagy nem gondolkoztál komolyan, épen nem gondolkoztál. Én a miniszteriumból kiléptem, midőn az felbomlott, mert az udvarnak (a miniszterium megkérdezése nélkül, s ismételt előterjesztése ellen) követett politikája mellett, hacsak részese nem akart lenni azon politikának, fenn nem állhatott. Az udvar ezen honunk elleni gonosz politikája nem változott, sőt még gonoszabb lett, midőn Batthyányt a nádor miniszterelnöknek felterjeszté. Batthyány feltételül kötötte ki: hogy Jelasicsot ő felsége visszaparancsolja. Batthyány miniszterelnöknek kineveztetett, de a feltétel el nem fogadtatott, s Jelasics az udvar akaratjából, a fejedelem tudtával s annak nevében háborút folytat ellenünk, s ő felsége még csak parancs által sem gátolja ezen háborút. Most már miként lehessen én azon hatalomnak minisztere s eszköze, mely hazám ellen háborút folytat, s mely a békeesség feltétele gyanánt nemzeti önállásunk s alkotmányos szabadságunk leglényegesebb részének föllázdozását követeli? Monarchiában a miniszter mindig a király minisztere, s mint ilyen felelős az országnak; de midőn a király nevében s tudtával, sőt tettelegesen engedelmeivel háborút folytat a nemzet ellen, hogyan legyek én minisztere a királynak? Azt mondhatnád, legyek minisztere az országnak; de monarchiában az országnak külön, a fejedelemtől elvált s azzal ellentétben álló miniszteriuma képzelhetetlen. Lehet provisorius kormánya, dictatura, revolutió alkalmával; de ily provisorius országos kormány nálunk nincs, nem is igen lehet, mert ennek első feltétele volna: kijelentett fellépés a király ellen, ez pedig nálunk balgatag,

sükeretlen lépés volna. Batthyány más állásban van. Ő kénytelen volt elfogadni állását, mert csak ő volt, kit ott fenn is mint elnököt megerősítettek, itt alant is elfogadtak; nélküle tüstént anarchia lett volna. Kivüle a többi miniszterek egyénisége nem nagy fontosságú jelenleg, sőt minél később töltenek be a többi tárczák, minél tovább áll maga, nem korlátozva minisztertanács által, annál több erélyt fejthet ki, a közigazgatás rendes dolgait pedig a státus-titkárok vihetik. Még ha én lettem volna hadügyminisztere, nehezebb volna lelépésem, mert most a hadügy mindenek felett szükséges; de az én tárczám rendes folyamát más is elviheti, s én magamat az udvarnak jelen politikájával egy óráig sem identificálhatom.

Sorsunk itt felette bizonytalan. Semmit, de semmit előre gyanítani nem lehet, csak annyi bizonyos, hogy veszély környezi hazánkat is, magunkat is; de hiszen ez közös bajunk az egész honban. Jelasics közelget seregével, a tótoknál, oláhoknál lázító izgatások nevelik a közbajt, s az ország általános bomlásnak indul. Ez az, mit hónapok óta jövendöltem, de pessimistának tartottak, s azt mondták, felette feketén látok. Szavaim itt is elhangzottak némelyek öröm-mámorában, mások, különösen egy, forradalmi számíthatásai közben nem akart hallgatni reám, s most együtt iszszuk meg a levét e menthetetlen bajnak.

A ZSELLÉREK TARTOZÁSAI MEGVÁLTÁSÁRÓL, TEKINTETTEL AZ EGYES OSZTÁLYOKNAK ADOTT ÁLLAMI KEDVEZMÉNYEKNEK A KÖZJÓHOZ VALÓ VISZONYÁRA.

I.

A képviselőház 1848. szeptember 22-dikén d. u. tartott ülésében tárgyalta *Deák Ferencz* volt igazságügyminiszter törvényjavaslatát az 1848: IX. t. cz. folytán szükséges intézkedésekről. Ennek 11., 12. és 13. §-ai így szólottak: «11. §. A házas zsellérek majorsági zselléreknek csak akkor tekintetnek, ha a földesúr világosan be tudja bizonyítani, hogy azokat akár szóbeli egyesség, akár írott szerződés mellett, vagy saját majorsági birtokára, vagy a határnak oly részére telepítette, mely még sem egyeseknek, sem a jobbágyközségnek elkülönözve birtokában nem volt. 12. §. Ily majorsági zsellérektől sem lehet ugyan házhelyeiket elvenni, ha csak ez a szerződésben világosan kikötve nincs, de tartoznak a szerződésben kikötött vagy eddig gyakorlatban volt tartozásaikat pontosan kiszolgálni mindaddig, míg magukat meg nem váltják. A megváltási summa ott, hol a tartozások akár szerződés, akár gyakorlat szerint változatlanok, ezen tartozások becsértékéhez irányoztatik; ott pedig, hol a tartozások időnkint változtak, a jelen törvény kihirdetése előtt közelebb lefolyt hét évi jövedelem közép száma vétetik alapul, s mind egyik, mind másik esetben a becslési és megválthatási eljárás ugyanaz leend, mely a fentebbi 2., 3., 4., 5., 6. és 7. §§-ban a szőlőkre nézve megállapított. 13. §. Azon házas zsellérek, kikre nézve a földesúr azt, a mi a 11. §-ban kívántatik, bebizonyítani nem tudja, habár az urbéri tabellába vezetve nem volnának is, urbérieknek tekintendők, s mint ilyenek semmi uri szolgálattal többé nem tartoznak, hanem a volt földesúr az 1848: IX. t.-czikk értelmében országos becslés után a közállománytól nyerendi kárpótlását.»

A központi bizottság nem tartotta szükségeseknek a 11. §. ezen szavait: «kik a határnak oly részére telepítettek, mely még sem egyeseknek, sem a jobbágyközségnek elkülönözve birtokában nem volt», s azért e szakasz kihagyását kívánta. A 12. §. ezen szavai után: «ha csak a szerződésben világosan kikötve nincs», a következő szavak beszurását ajánlotta: «ekkor is minden beruházások kifizetése mellett». Továbbá meg akarta toldani e §-t ezzel: «Ha pedig a földesúr majorsági földére maga építette a házat, ez megváltás tárgya nem lehet».

Kapy Ede a 11. §-nak a szóbeli vagy írott szerződési telepítésre vonatkozó rendeletét ki akarta hagyni, «mert az a zsellér, ki majorsági földre telepítve van, akár szerződés mellett, akár nem, oly vagyont bir, melyet tőle bármikor el lehet venni», *Somogyi Antal* azt tartotta, hogy «miután a ház még az $\frac{1}{4}$ telkes jobbágyokra nézve is, kik szőlőkkel birnak, azt határozta, hogy azoknak szőlőit a státus fogja megváltani, következtetésbe esnék akkor, ha a zselléreket önmaguk által kívánná megváltatni». Ennél fogva a 11., 12. és 13. §§. helyett a következő szakaszt ajánlotta: «A házas zsellérektől, habár majorsági földekre telepítettek is, házaikat és házhelyeiket elvenni nem lehet, hanem az azoktól járó tartozások az 1848: IX. t.-czikkben meghatározott móddal a közállomány által lesznek megváltandók.» *Kubinyi Ödön* Kapyval szemben a törvényben ki akarta mondani, hogy «majorsági zselléreknek egyedül azok tekintendők, kik a földesuraság által épített házakban a majorsági birtokból kihasított telkeken laknak; a többi a megváltásnak tárgya legyen». *Farkas Pál* úgy vélekedett, hogy «nem csak azt kell urbérinek tekinteni, mi a Theréziai tabellákban foglaltatik, hanem legalább is azt, mi az 1723-diki összeírás óta telepített le».

DEÁK FERENCZ: Az urbéri táblák nem vétethetnek fel cinosurául arra, hogy mi az urbériség, s mi a majorság; nem vétethetnek pedig két oknál fogva. Először is azért, mert az urbér behozatalakor igen sok el volt tagadva, vagy hibásan volt beírva, s mégis valóságos urbér. Maguknál a telki állományoknál ez leginkább szembe tűnik; mert midőn a régi urbériségek felméretnek, sokszor kitűnik, hogy nagyobbak, mint a milyeneknek az urbéri táblákban ki

voltak téve, s ez az, mit a törvény maradványoknak nevez, s a mire nézve hozatott az urbéri törvénynek azon rendelkezése, hogy a maradványokból új telkeket kell csinálni, mert ezen földek akkor, mikor az urbér behozatott, már csakugyan a jobbágyok kezén voltak, következésképp, ha helyes lett volna a beírás, akkor ezek is belementek volna a beírásba, s így mindenki által valóságos urbériségeknek tekintetnének. Épen ez áll a házas zsellérekre nézve is. Sok helyen a zsellérek száma megszorodott, de szaporodott csak az által, hogy a zsellérek belső telkén 2-3-4 ház is építtetett. A földesúr ezzel nyert, mert több haszon élvezetében részesült, a nélkül, hogy ezért több földet adott volna, kivéven, a mennyiben ezen zselléreknek a legelőben is részük volt. E miatt tartottam szükségesnek kimondatni ezen törvényjavaslatban, hogy valóságos majorsági zsellérnek csak az tekintethetik, kiről be van bizonyítva, hogy írás vagy szóbeli szerződés mellett telepíttetett le a majorsági földekre. Van itt még egy másik határozat is, melyben az mondatik, hogy majorsági zselléreknek tekintendők azok, kik a határnak oly részére telepíttetek, mely sem egyeseknek, sem a jobbágyságnak elkülönzött birtokában nem volt; de ezt a központi bizottság kihagyatni kívánja; s hogy most már, miután a szőlőkre nézve szintén úgy intézkedett a ház, per analogiam ez is ki fog maradni, ezt kérdésbe sem veszem. De megvallom, hogy itt sem osztottam volna ezen nézetben, mert én más szempontból indulok ki arra nézve, hogy mi a közös és mi a külön birtok. Úgy látszik, a ház azon szempontból indul ki, hogy közös birtoknak tekinti a határnak azon részét, melyet a jobbágyság eddig a földesúrral mint közös legelőt birt, vagyis régi kifejezés szerint, a jobbágyság e részben is compossessornak tekintetik a földesúrral. Az én nézetem szerint pedig a fennálló törvények szempontjából kiindulva ez nem áll; mert midőn valamely földesúr jobbágyokat telepített a határára, történt legyen ez bármikor, akár az urbér behozatala előtt, akár utána, nem kötelezte magát másra, mint egy bizonyos mennyiségű földnek, a belső teleknek kiadására, s arra, hogy a jobbágyoknak annyi legelőt fog adni a határból, mennyi azon telekhez akár a törvény, akár tapasztalás szerint szükséges. Ha például valamely határban két, három ezer holdnyi közlegelő volt, s oda például 10 jobbágyot telepített a földesúr, nem kötelezhette őt sem a törvény, sem a természetes igazság arra, hogy az egész két, három ezer holdnyi legelőnek használatát közöttük annyira átengedje, hogy a maga hasznára abból semmit sem tarthatott volna meg; hanem csak arra köteleztetett, hogy a közös jobbágyságnak közlegelője kikerüljön annyira, a mennyiben az megkívántatott a sessiókhoz képest, melyeket a jobbágyok birtak. És ha más szempontot veszünk fel, akkor az egyik következtetlenségből a másikba esünk; akkor abszurditás minden legelő-elkülönzés; akkor abszurditás az, hogy például valamely határban, hol nagy a közlegelő, s nem sok a sessiók száma, 22-30 holdat adtak egy sessióra, s nem 300-at, mert ennyi került volna a közösség szempontjából; akkor abszurditás, hogy eltúrja a ház, hogy minden allodiatura bizonyos tekintetben vissza ne adassék, mert ha a törvényhozás a compossessorátus szempontjából tekinti közösnek a közlegelőt, hogyan engedhetné meg azt, hogy a földesúr abból valamit elfoglaljon s a maga hasznára fordíthasson? Ez meg volt eddig engedve, valamint a legelő-elkülönzésnél is nem az tekintetett, hogy a legelő közös volt; hanem a szerint osztották fel, a mint elegendőnek találtatott a sessiók számához képest; s ha nagyobb volt a sessiók száma, ehhez képest több hold jutott, ha pedig kisebb, akkor kevesebb. S ha ez igaz, akkor nem áll azon elv, melynél fogva a feljebb említettem tétel kihagyatni kívántatik; hogy pedig igaz, erre nézve még többeket is felhozhatnánk. Például ha valamely határban bizonyos számú jobbágyok az urbér behozatala előtt letelepedtek, mikor ezen helységet classificáltak, - occasione introducti urbarii - mit vettek fel? Meghatározták, hogy például A. helység az első classisba tartozik, B. a másodikba, s így tovább; s az első, második, harmadik classis közti különbség nem azon szempontból határozatott meg egyedül, hogy milyen a földnek kvalitása, mert a földnek minősége egy másik classificatio alá tartozik, t. i. az alá, mely szerint 1000-1200 -öllel mérték ki a holdat; hanem a helység minőségének

classificatiójánál minden beneficium és maleficium tekintetbe vétetett; tekintetbe vétetett az emporiális hely közelsége, a keresetmód könnyebbsége, a faizás, s tekintetbe vétetett, hogy bőven vagy nem elegendő bőven van-e legelője; ugyanazért a kilencz kérdőpontok egyik feleletében van: pascuum habent abundans, pascuum sufficiens, pascuum exiguum. S mikor meghatározták a sessio classisát, ezen meghatározása a classisnak nem volt következés nélküli, hanem az volt a következése, hogy ha valamely helység az első classisba került, a földnek constitutivuma 2, 3, 4 holddal kevesebb lett, mint azon helységnél, mely a második classisba jutott. Ezen szempontból kiindulva, tehát: ha igaz, hogy a hol a földesúr azóta a legelőt elfoglalta, vagy akárminő szerződés mellett kiadta, vagy allodiaturává fordította, s most akarja a pascuumot elkülönöztetni, ha igaz, mondom, hogy ezen elkülönözésnél figyelmezní kell az elfoglalt részekre is, mert különben a classificatiónak basisa lesz megdöntve, s ezen ember károsodik; ha ez áll, korántsem következik az, hogy mindazon legelő, mely még most közös, az oly közös, mint a compossessorialis birtok. S azon elvet ne felejtse a ház, hogy midőn itt a kárpótlásról intézkedik, korántsem teszi azt, hogy ajándékot osztogatna valamely bizonyosan s kétségtelenül ajándék tárgyát tehető massából; hanem azt méltóztassék megfontolni, hogy ajándékot osztogat az állam közértékéből; s valamint igaz az, hogy a szegény osztály iránt méltó figyelemmel kell lennünk, úgy más részről azt is meg kell kérdeznünk, hogy midőn ajándékozunk, kiéből ajándékozunk? A magunk zsebéből egyedül? Épen nem. Szép generositás lenne, ha 400 ember százezreknek a magáéból ajándékozna! Hanem ajándékoz az országéból, épen azon zsebből, melybe a legszegényebb emberek véres veritéke foly be. Van-e tehát igazság ezen ajándéknál? Ám méltóztassanak megfontolni, hogy egy első lépés, ellentétben a néha már kinevetett logikai consequentiával, akarátja ellen hova viszi az embert. Ime a mult országgyűlésen azt mondták: 150 milliót fogunk ajándékozni az adózó népnek. De ajándékozzuk kinek? Az adózó nép azon osztályának, mely sokkal szerencsésebb helyzetben volt, mint nálánál szegényebb sok ember, mint például a házatlan zsellér, a cselédség nagy serege, sok városi lakos, sok mesterember, s ezeknek cselédei; ajándékoztuk azon osztálynak, mely már azért is szerencsésebb helyzetben volt, mert magát azon telket is ingyen kapta, melyet a törvényhozás most oda ajándékozott. De nem szólok ellene, szólni nem is akarok; lehet, hogy talán isten áldása fogja követni ezen lépést, s ezt óhajtom; annyi bizonyos, hogy a hűbéri viszonyok megszüntetése egyik legfontosabb, legsürgetősb teendő volt. De mi következett már most belőle? Az, hogy midőn a szőlődézsma megváltása jött szóba, már akkor előhozaták, s talán igen szoros logikai consequentiával hozaták elő, hogy ha az aránylag gazdag telkes embernek ajándékozott az állam, ajándékozza el tehát a szőlődézsma is annak, kinek egy fertály telke van csak, vagy még kevesebb. Ime most már egy képviselőtársunk ugyanazon logikai consequentiával, - s épen a logika szempontjából nem szólhatunk ellene - azt indítványozza, hogy ha a fertálytelkeseknek ajándékozunk, ajándékozzunk a szegény zselléreknek is. Igenis, mert a következetességnek épen azon ereje van, hogy azzal a dolgok közepén nem lehet megállni, s azt fogja mondani a nép: ha már oly jó kedvetek van az állam értékéből ajándékozni, tehát miért nem ajándékoztok nekünk is, kik még szegényebbek vagyunk? értem a házatlan zselléreket, a cselédeket, kiknek a legnyomorultabb helyzetök van, mert ha a kenyérkereső családfő megbetegszik, az egész család inségre jut; értem a városi munkásokat, napszámosokat, kik nem biztosak, hogy másnap megtalálhatják mindennapi kenyerüket. S miből ajándékozunk a szőlő megváltásánál? Ajándékozunk a felső vidék értékéből, hol a szőlőnek hire sincs. S kinek? Ajándékozunk például Zalának, hol sok szőlő van. Ajándékozunk a városi polgár értékéből, ki ezen törvény rendelkezésével nem nyert semmit, s ajándékozunk az álladalom rovására, s kiteszszük az államot annak, hogy nem lesz képes a reá rakott terhet elviselni. S ezen eljárásnál könnyen fogunk tévedhetni s belemenni egy más ösvénybe, melynek követése még veszedelmesebb; mert kimondhatatlanul kell vigyázni az államnak azon határvonalra, hol az államnak az

egyesekek vagyona feletti rendelkezése megszűnik jogos lenni; vigyázni kell pedig azért, mert csak egy lépés ezen túl, s nemcsak a tulajdon szentsége van némileg megsértve, hanem a tulajdonról való fogalom is fel van forgatva. Midőn az országgyűlés azt mondotta: akarom, hogy az urbéri viszonyok megszűnjenek, azt mondtam rá: ennek jó philosophiai alapját látom. Midőn ismét az országgyűlés azt mondotta, hogy a földesurak ezen jövedelmei megszűnnek, s az állam fogja pótolni, azt mondtam reá: ennek jogalapja van, mert az urbéri viszonyok, az urbéri birtok, s az ezért járó adózás már háromszáz év óta oly neme volt a tulajdonnak, mely felett a földesúr szabadon nem rendelkezhetett; s már Ulászló idejében van megemlítve, hogy az urbéri szolgálatok szabályozása az államot illeti, s a kilenczed és a tized már a legrégibb törvényekben is meg van említve, s oly tulajdonnak tekintetett, mely az állam intézkedése alatt állott. És az állam e tekintetben többször változtatásokat tett, s a többi közt Mária Terézia alatt behozatott az urbarium, míg végre a sok folytonos intézkedés után az állam azt mondotta: ezen természetbeni adózások nem felelnek meg az állam céljának, e részben a földesúr a jövedelmeket úgy sem szaporíthatja, s a birtok attól, kinek kezében van, el nem vehető: tehát nem történik semmi károsodás, hanem ezen természetbeni kiszolgáltatás megszűnik, s e helyett a földesurak kárpótlást kapnak az államtól. Itt szívesen hajoltam meg az államnak rendelkezési hatalma előtt, mert az állam oly tulajdon hasznáról rendelkezett, a mely feletti rendelkezés mindig az államot illette. De már kevésbbé illik ezen törvény rendelete a szőlőkre, mert a szőlő magántulajdon volt, mely felett az állam nem intézkedhetik, minthogy magánszerződések mellett adatott ki; és szint ily kevésbé illik e törvény rendelete azon majorsági zsellérekre, kik csupán majorsági földön laknak. De nem is oly könnyű e részben célszerűen intézkedni. Nem könnyű pedig azért, mert azt hiszem, jól organizált államban kettő lehet a tulajdon iránti fogalom: vagy a tulajdonnak sérthetetlensége, vagy az egyéni tulajdonnak megszüntetése; az első az egész civilizált Európában eddig fennáll; a másik azon theoriák egyike, melyek felett igen sok eszes fő sokat írt, s melyek létesítése után sokan ábrándoztak, de a mely nem hozatott még eddig létre; mely lehet, hogy majd egykor mint státusforma megállapodik, t. i. a communismus. De Európában a jelen államokban a tulajdon sérthetetlensége még fennáll; a communismusnál nincs egyéni tulajdon, minden tulajdon az államé, s annak minden haszna az államot illeti. Ezen theoriák egyike tisztán a gyakorlatnak felel meg; másika megfelel a philosophia fogalmának, hanem gyakorlati nehézségekbe ütközik, melyeket még eddig senki elhárítani nem tudott. De a kettő között lehet még egy harmadik egyéni tulajdon, de nem oly föltétlen egyéni tulajdon, a melyről kényünk szerint rendelkezhetünk; ezt oly státusállapotnak tartom, mely ideiglenes hasznat ígér bár, de előbb-utóbb megbünteti magát. Nem a szegény nép érdekében teszünk, ha mi az egyéni tulajdont nem tiszteljük. Vegyük fel gyakorlatilag. Néhány százezer embernek ajándékot adunk. Emlékezzünk arra, hogy a historia nem mutat fel példát, hogy a népet az ajándékozás tette volna boldoggá; a népet a szorgalom, iparkodás, mely a megválthatást könnyíti, teszi szabaddá és boldoggá. Ámde ha azon lépést szükségesnek látja a ház azért, mert a jelen aggasztó körülmények között még inkább akarja megmutatni ily módú gondoskodását a népről, nincs ellene kifogásom, csakhogy szükségesnek tartom megemlíteni itt szintén, mint a további pontoknál azt, hogy ez által magával a néppel nem sok jót teszünk jövőre nézve. Az urbéri viszonyok megszüntetése a hazába egy sajátságos állapotot hozott be, a mely hazánk fölvirágzására üdvös következtetésű lehetett volna, azt t. i., hogy a nagy területek birtokosai a majorsági gazdálkodást lehetetlennek fogják találni, mert sem annyi tőkepénzök nincsen, hogy a szükséges javításokat beruházhassák a birtokokba, sem annyi erejük, hogy a majorsági gazdálkodást megbirják. Ebből egy célszerűbb gazdálkodási rendszernek kellett volna támadni, t. i. annak a józan bérrendszernek, a mely Európának több más országaiban az industriát nagyon emelte, és a hol hibái vannak, ott nem a bérrendszer, hanem annak nem szabályozása okozta a hibákat. Sok ember iparkodása után élelmét találta volna meg s vagyont

szerzett volna; hivatkozom Fejér és Tolna megyékre, a hol korábbi időkben épen a haszonbérleőkől származott oly osztálya az ottani polgároknak, kikre most is legtöbbet lehet építeni, s a kik más régibb családokkal concurrálhatnak értelem, vagyonosság s hazafiságra nézve. Ha mi a tulajdont nem tiszteljük, ezt lehetetlenné teszszük hosszú időre. Kérdezzük meg gyakorlatilag önmagunkat vagy akárkit. Egy földesúrnak terjedelmes majorsági birtoka van, a melyet eddig urbéri adózások mellett a szegény néppel munkáltatott: ezt a törvény igen helyesen megszüntette; ezen majorsági birtokot újra kellene marhákkal és egyéb szükséges gazdasági instructiókkal ellátni. Erre tőkepénze nincs; s nagyobb szorgalmat kíván a művelése, mintsem hogy azt megbírhathná; természetes következése volna haszonbérbe kiadni, és pedig nem egy évre, hanem hosszabb időre; így jövedelme több lesz a birtokosnak és sok szegény ember élél belőle. De ha ezen törvény példát ad arra, hogy a tulajdonos nem bizonyos arról, ha vajjon a mit haszonbérbe adott ki, a jövő évben nem veszi-e el a törvényhozás, és nem adja-e oda a haszonbérleőnek, hova fog ez vezetni? (Igaz!) Kérem már most, ha oda visszük a dolgot, jót tettünk-e azon szegény néposztállyal, mely iparkodása és szorgalma által akar magának élelmet, vagyont szerezni s meggazdagodni? Azt hiszem, nem. Én nem a földbirtokosok érdekében emelek e részben szót, hanem a nép érdekében, nem a nép egy osztályának érdekében; én nem azt veszem, hogy azon 10, 20, 200, 1000, 2000 embernek ajándékozunk-e, hanem előttem ezen fogalom «szegény nép» áll, és magasabb törvényhozási szempont, az a szempont, hogy ezen fogalomnak «szegény nép» a szorgalom és iparkodásra útát kell nyitni, a helyett; hogy alamizsnát kellene adni annak, a ki kevésbé szorult az alamizsnára, mint az, a ki adja. (Helyes!) Azt hiszem, a philanthropia oly dolog, melyet a törvényhozásnak szem elől tévesztetni nem szabad; de oly dolog, a melylyel azért kell óvakodóbban bánni, mert kétélű fegyver, és midőn egyiknek kedvezni akarunk, akkor a másikat, s pedig épen oly szegényt sújtjuk. Midőn egy részről generosusok akarunk lenni, akkor egy másik szegény osztály iránt ne legyünk igazságtalanok: pedig minél többet ajándékozunk, s ezt minél inkább teszszük az állam rovására, annál inkább kiteszszük magunkat annak az igazságtalanságnak, hogy olyanok által fizettetjük az ajándékot, a kik szintoly szegények, és a kiknek a nyereségből semmi hasznuk. Felhoztam a szőlődezsma megváltására nézve a felföld példáját, s a városok példáját minden megváltásokra nézve. A generositást igen szép dolognak tartom, de az igazság és igazságszeretet nem csak szép dolog, hanem kötelesség. Ezért azoknál, a kik az urbéri 1848-iki törvény szerint valóságos urbéresekkül tekintendők, nem léphetni vissza az állam általi kárpótlástól, mert ott van a törvényben, hogy minden urbéri szolgálatot az állam fog kárpótolni; de a nem urbéri szerződésekre ez nem áll. Hogy mi az a pótló urbéri szerződés, gyakorlatilag igen könnyű megérteni. Van-e Magyarországon ember, a ki azt, ha valaki egy darab erdejét kiirtatta, avagy pusztáját vidékbeli embernek szőlő alá hegyvám mellett szerződéskép kiadta, urbéri pótló szerződésnek nevezte volna? Én nem hiszem, ha prókátor is akar lenni valaki, hogy azt urbéri pótló szerződésnek nevezhesse. Az urbéri pótló szerződések sem az 1848-diki törvényben, sem a régibb törvényben nem azt teszik, hogy azt a birtokot változtatják urbérivé, hanem azt teszik, hogy a valóságos urbéri birtokoktól járó szolgálatot szabályozzák; mert ha nem ezt tennék, akkor ki fogja nekem megmagyarázni, miért mondja az 1836-iki törvény, hogy azon szerződésnek nem szabad terhesebbnek lenni, mint az urbéri szerződések? Következőleg, ha a szőlők és majorsági földek iránt kötött szerződések urbérieknek volnának tekintendők, akkor a fizetések jogtalanok és törvénytelenek volnának, mert általában mind terhesek. Például itten hallottam, hogy vannak majorsági zsellérek, kik szerződés mellett egy kis darab földet bírnak; ha ezen szerződések urbérieknek lennének tekintendők, nem volna szabad azoknak terhesebbnek lenni az urbérieknél, s akkor törvénytelenek volnának. A valóságos urbéri birtokot szabályozzák a szerződések, de azért, hogy valamely birtok árendába adatik, nem következik abból, hogy urbérinek tekintendő. Végre egyet említek még, azt t. i., hogy mi néhány évek előtt iszonyú aggodalommal

tekintettünk körül az országban. S miben gyökerezett ezen aggodalmunk? Abban, hogy Magyarországnak ipara általában nincs. Most e veszélyes pillanatban is érezzük súlyát annak, hogy Magyarországnak ipara századokon keresztül el volt hanyagolva. Akkor minden erőnk és tehetségünk arra volt irányozva, hogy Magyarországnak az ipar emelésére tőkepénzeket szerezzünk, mert láttuk, hogy a legsúlyosabb adó mirajtunk fekszik, hogy iparművek jönnek az országba s Magyarország elszegényedésének oka az, hogy többet adunk ki az iparcikkért, mintsem beveszünk termékeinkért. Ezt az eszmét súlyosabb dolgok háttérbe szorították; de azt hiszem, hogy mikor valami lépés szükséges a haza megmentésére, akkor más tekintetnek hallgatni kell. A salus publica suprema lex esto esetén kívül is gondosan kell a törvényhozásnak figyelni, hogy maholnap bekövetkezik az idő, mikor gondjainkat az ipar emelésére fordítandjuk. Pedig mi által történik az ipar emelése? Ha Magyarországnak a tőkepénzt szaporítjuk. Vajon eszköz-e arra, hogy a tőkepénz Magyarországra befolyjék, hogy idegen pénz özönljön ide, ha magát a birtokot és tulajdont bizonytalanná tesszük? ha nem lesz neme az értéknek, melyet Magyarországnak biztosnak mondhatni? Ha azt mondja valaki, hogy értéke tőkepénzekből áll, gondoskodtunk arról is, hogy a tőkepénz ne legyen bizonyos érték, mert utasítottuk a hitelezőket az állampapírosok bizonytalan értékére. Nem azért mondom ezt, mert bizonytalannak akarom állítani a magyar állampapírosokat, hanem mert minden állampapír a világon bizonytalan érték, az iparvállalatok általában mindig kocka. Ennek basisának kell lenni, és az iparvállalatok csak úgy jövedelmeznek, ha az a jövedelem, melyet hoznak, a kamatlábhoz mérve nagyobb, mint a közönséges kamat. Tehát az államnak igyekezni kell, ha az ipart elő akarja mozdítani, hogy a kamatlábat leszállítsa. Ezt nem akkép lehet eszközölni, ha törvényben kimondjuk, hogy 4 vagy 5%-nél többet követelni nem szabad, hanem azzal, ha a pénz az államban olcsóvá lesz. A pénzt olcsóvá másképp nem lehet tenni, mert azt teremteni nehéz, mint hogyha idegen helyről minél több pénz foly be a hazába; ez pedig csak úgy történik, ha a pénznek befektetési alapját biztosítjuk. Például egy birtokosnak a beruházáshoz szüksége volna 10 ezer forintra, és azt hiszi, hogy ezen pénz neki 12%-et behoz. Ha a fekvő tulajdon, mely kezén van, biztos és ingatlan, akármely hitelező fog neki 6%-re pénzt adni; ha ezen pénz külföldről hozatik be, a pénzmennyiség szaporíttatik s a birtokos 6%-et nyervén rajta, szaporítja az állam értékét. De ha a hitelező azt mondhatja: neked ennyi birtokod van, de nem vagyok benne biztos, hogy a jövő törvényhozás nem veszi-e el tőled, akkor nem fog neki kölcsönözni. Meggyőződése szerint azon törvényhozó, ki akár a néposztályoknak egy részét, akár az érdekeknek egy nemét, akár a teendőknél egy ágát veszi csak figyelembe, csak félig teljesítette kötelességét, s ez oly fél lépés, mely gyakran többet árt, mint használ. A törvényhozónak az ország összes érdekeit kell figyelembe venni, s szavamat csak azzal végzem, a mit először mondtam: azt hiszem, hogy mind ezen, mind a többi pontoknál el kell kerülni azt, hogy az állam által történjék a kárpótlás, és hogy ajándékozzunk valamely osztálynak, mely nem szorult rá annyira, mint az, a ki ajándékozik. Vagy ha azt hiszi a ház, hogy azon következetességnél fogva, mely a szőlőkre nézve megállapított, most a zselléreknek az ajándékot meg akarja adni, ám tegye; de a további pontoknál méltóztassanak figyelembe venni, hogy éppen oly kötelesség a tulajdon sérthetlenségét tekintetbe venni, mint bármely osztályán a népnek segíteni. Ha a földbirtokosoknak kedvezni akarunk, ne tegyük azt, mert minden igazságtalanság megbünteti magát, s leginkább félszeg lépés lenne, ha százezer embernek alamizsnát adunk más százezernek rovására. Törvényhozási fogalmammal ez nem egyezik meg. (Helyes!) Azt óhajtanám tehát, hogy ezen szakaszt hagyjuk meg, a mint van, s erre sem állottam volna rá, hanem a szőlőkre nézve el van fogadva az elv. Kihagyva tehát, mit a központi bizottság kihagyott, hagyjuk ki ezen szakaszt, azaz a mi urbéri, váltsa meg az állam, mert a márciusi törvényekben ez ki van mondva, a mi pedig nem urbéri, váltsa meg az, a ki bírja. (Szavazzunk!)

II.

A többség a 11. §-t az eredeti szerkezetben fogadván el, az *elnök* előadta, hogy a 12. §-ra nézve azon elv lesz eldöntendő, mely a szerkezetben foglaltatik. Azok, kik a szerkezetet pártolják, az állam által való kárpótlást nem fogadják el. Azok pedig, kik a szerkezetet nem pártolják, az állam által való kárpótlást fogadják el, fennmaradván, hogy, mint a szőlődézmánál is volt, a ház ebben tehet módosítást és különböztetést, hogy t. i. vajjon mindenkinek az állam adjon-e kárpótlást vagy nem?

A ház 152 szavazattal 105 ellenében elvetvén az eredeti szerkezetben foglalt elvet, s ezzel megállapítván az álladalom által való kármentesítést, az *elnök* azon kérdést vélte a szavazásra kitűzendőnek, hogy minden curiális zsellér, akármilyen legyen, az állam által kapjon-e kárpótlást?

Szentiványi e kérdés ellenében fölhozta, hogy a zselléreknek elnevezése különböző vidékeken egymástól különbözik. Különösen a felső vidéken zselléreknek neveztetnek, kik az allodiális birtokon saját maguk által épített házat bírnak; de olyanok is, kik a földesúr által épített házzal bírnak, s ha már most a kérdés egész általánosságban bocsáttatik szavazás alá, félreértések fognak támadni, s olyanok is fognak értetni, kik a földesúr házában laknak.

DEÁK FERENCZ: A mi a házatlan zselléreket illeti, a házatlan zselléreknek csak azon adózása lehet itt tanácskozás tárgya, melyet a földesúrnak, nem azon házért, melyben laknak, hanem titulo protectionis dominalis eddig szolgáltak, és ezen tartozásoknak tökéletes és kárpótlás nélküli megszüntetése van ezen törvényjavaslatban indítványozva. Természetes is, mert a házatlan zsellérnek a földesúr törvény szerint semmit sem adott mást, mint hogy bírāja volt, és a régi törvényes állapotban az uradalmi ügyvéd tartozott őt védelmezni; most az 1848-iki törvény által meg lett szüntetve ezen földesúri viszony, tehát nincs semmi, a miért azt a 12 napot szolgálni kellene. Ennek magától meg kell szűnni, kárpótlás nélkül. De erről rendelkezik egyik következő szakasz, hol ez előjön. A mi pedig a házatlan zselléreknek akár robot, akár azon pénzbeli szolgálatát illeti, melyet ők a földesúrnak a házban lakásért fizetnek, ez nem az itteni tanácskozás tárgya, mert ez tisztán házbér. Mert az egyik zsellér lakik a másik helyes jobbágnak házában, és ezzel megalkudott, hogy mit fizet neki, a másik lakik egy árendásnak egyik szobájában, a harmadik valamely úrnak házában. Tehát ez tisztán házbérnek tekintetik. Itt Pesten a kik itt ülünk, kevés kivétellel, mind házatlan zsellérek vagyunk, mindnyájan más házában lakunk s titulo protectionis dominalis semmit sem fizetünk; hanem fizetünk azon szobákért, melyekben lakunk. Tehát az előttem szólott képviselő úr aggodalmaiban azért nem osztozom, mert a mit az, ki a földesúrnak saját házában lakik, ezért fizet, az házbérnek tekintetvén, nem ide tartozik, és ez ki is van emelve az egyik következő szakaszban. A mi pedig a szavazás alá bocsátandó kérdést illeti, az *elnök* úr kitűzte, hogy miután az, hogy a szerkezet álljon-e, elvben nemmel dőlt el, következve a többség azt mondotta, hogy kárpótlást az állam ad a majorsági zsellérek tartozásaiért is, most eldöntendő: valamennyi ide értetik-e vagy sem? Arra is megfelelek röviden, mit közben szólottak, hogy ez el van döntve. Eldöntve nincs, mert az *elnök* a kérdést másképp tette. Én a különbségtevést nem tartom czélszerűnek; nem tartom jónak, hogy egyik majorsági zsellér helyett az állam adjon kárpótlást, a másik maga fizessen. Először elvre nézve nem látom ezt jónak, másodszor káros következesei miatt. Megvallom, hogy ámbár tisztelem a ház határozatának bölcsességét, midőn a szőlőbirtokosokra nézve bizonyos értékbeli különbséget tett; de aggodalmam van arra nézve, hogy iszonyú viszálykodásokra ad okot, hogy egyiknek szőlőjétől az állam fizet, másik maga tartozik megváltani. De ezen túlestünk. Hanem már itt nem szeretném azon határozatot, mely itt még kevésbé van motiválva, hogy az egyik zsellér és a másik között - ha mindenik majorsági, s ha már az elv eldöntetett, hogy minden majorsági zsellér helyett az állam adjon kárpótlást - különböztetésekbe ereszkedjünk, melyek sok zavart és kellemetlenséget okoznak. És ha csakugyan azt határozza a többség, hogy minden különbség nélkül a majorsági zsellérek

szolgálataiért az állam adjon kárpótlást, akkor figyelmeztetem a házat, ha a forma megengedné, méltóztassanak a 11. §-t kihagyni, mert akkor felesleges különböztetést tenni a majorsági és urbéri zsellérek között.

A képviselőház megtartván a 11. §-t, a 12. §. helyett a következő két új szakaszt állapította meg: «12. §. Mindezen majorsági házas zsellérektől házaikat és házhelyeiket elvenni nem csak nem lehet, sőt az azoktól járó tartozások az 1848. IX. t.-czikkben meghatározott mód szerint a közállomány által lesznek megváltandók. Ha pedig a földesúr majorsági telkére maga építette a házat, ez a földesúr tulajdona maradván, megváltás tárgya nem lehet. 13. §. A kártalanítás a földesúr részére az állomány által történvén, annak alapjául nem a zsellér által tett szolgálatok vagy fizetések, hanem a zsellértelek becsértéke vétetik föl; a kielégítés az urbéerekre nézve megállapított módon lesz eszközözlendő.» A régi 13. §. kihagyatott.

A BIRODALMI MINISZTERIUM ÁLTAL A MAGYAR MINISZTERIUMHOZ KÜLDÖTT ÉS A KÉPVISELŐHÁZZAL KÖZLÖTT ÜGYNEVEZETT STÁTUSIRAT TÁRGYÁBAN.

I.

A képviselőház 1848. szeptember 23-dikán tartott ülésében fölolvastatott ő felségének a nádorhoz intézett, s ez által Batthyány Lajos gr. miniszterelnöknek megküldött, Schönbrunnban szeptember 19-dikén kelt, német nyelven írt, ellenjegyzés nélkül való levele, melyben a nádor felszólíttatik, hogy miután az ausztriai miniszterium előterjesztésére hozzá leküldött ügynevezett státusirat folytán mindekkoráig semmi lépések nem történtek, ezeknek megtétele végett a netaláni akadályokat hováhamarább elhárítani igyekezzék.

A nádornak a miniszterelnökhöz intézett levele így szólott: «Az ausztriai miniszterium által a magyar miniszteriummal már közölt emlékiratra vonatkozólag újabban legf. kézirat érkezett hozzám, melyet oly megkereséssel teszek át Méltóságodhoz, hogy ezen tárgy iránt a képviselőháznak minél előbbi nyilatkozatát eszközölje.»

Az *elnök* a képviselőház határozatakint kimondotta, hogy mielőtt ezen tárgy nyilvános ülésben fölvetetnék, a ház iránta bizottmányilag fog tanácskozni.

A képviselőház 1848. szeptember 24-dikén tartott ülésében *Kossuth Lajos* előadta, hogy a miniszterelnök formális megbízása következtében félóra mulva elindul Szolnok felé, fölemelendő szavát a nép között s a fölkelte tömeget Jelačić bitor hadára zúdítandó. Fölhívta egyúttal képviselőtársait, hogy példáját követve, kiki a mely vidéken hatással bír, minél előbb induljon oda. Ezzel az ülésből eltávozott. A képviselőház áttérvén a napi rendre, tárgyalta ő felségének a nádorhoz küldött kéziratát és a nádornak a miniszterelnökhöz intézett levelét. *Madarász László* úgy vélekedett, hogy «e családi közlést azon az úton kell visszaküldeni, a melyen jött». Tagadván, hogy Magyarország képviseletének joga volna az 1848. III. t.-cikkben a király által a nemzet szeme láttára aláírt és megerősített jogokat és szabadságot avagy csak tanácskozás alá is venni, nyilatkozatra szólította föl azokat, kik az államiratot elfogadják.

DEÁK FERENCZ: Annyiszor hallottam már azon felszólítást, hogy álljanak fel, kik az államiratot el akarják fogadni, hogy valóban nem tudom, gúnynak tartsam-e azt ezen házra nézve, vagy pedig csak a magas paripára fellépésnek. Úgy hiszem, elég bizonyosságát adta ezen ház annak, hogy senki sem akarja az államiratot elfogadni, és így minden ilyen felszólítás felesleges. Nekem a dolog æconomiájára nézve van más nézetem. Én nem úgy tekintem a kéziratot, mint mely az országgyűléshez lett volna intézve. Az országgyűlés sem a kéziratra, sem az államiratra nem felelhet. A német miniszterium ő felségének bemutatta a státusiratot, melyben elmondja, miképen kívánja a magyarországi viszonyokat kiegyenlíteni. Ő felsége elküldötte azt a nádorhoz, és azon kéziratban, mely mellett megküldötte, a magyar miniszterium van felszólítva a kiegyenlítésre. A magyar miniszterium pedig a nádor által az utolsó napokban ismételve fel levén szólítva, hogy a háznak jelentse be a dolgot, a miniszterelnök azt a háznak előadta, megtudni óhajtván, mit akar a ház. Ezen dolognak természetes folyama az, hogy ne a bécsi miniszteriumnak feleljünk, hanem határozatot hozzunk, a miniszteriumot kötelezőt, és azt mondjuk: a miniszter urak mindazon kérdések kiegyenlítésében, melyek közöttünk és Ausztria között fennforognak, szorosan tartsák magokat az alkotmányhoz, a törvényekhez, jelesen az 1848-ik évi III. törvénycikkhez, és az ő felsége által szentesített ezen törvénynek rendeletétől egy hajszálnyira se távozzanak. (Helyes!) Nem tartom szükségesnek sem a kéziratra, sem a nádor kísérő levelére felelni; mert ez úton a fejedelemtől

a házhoz rendelet nem jöhet. Hanem a miniszterelnök határozatot kérvén, mondja ki a ház: hogy e kérdéseket csak a törvények korlátai között egyenlítheti ki a miniszterium, következve a törvényektől elállania nem szabad, nem lehet. Tehát ezen tárgyban nem a nádornak adandó valamely feleletet kívánnék, hanem egyenesen határozatot, azt magában foglalót, hogy az 1848: III. törvény és egyéb törvények rendeletétől egy hajszálnyt sem térhetünk el, s a miniszterium is ehhez tartsa magát.

II.

Irányi Dániel jegyző fölolvasta a határozatot, melyet e tárgyban a képviselők értekezletén Kossuth Lajos indítványozott, s az értekezlet magáévá tett.*

DEÁK FERENCZ: Nekem a felolvasott szerkezetre azon észrevételem van, hogy czáfolatnak igen kevés, mert a Staatsschriftben nagyon sok van mondva, mi ezen czáfolatban megérintve nincs. Pedig a közönséges életben úgy áll a dolog, hogy ha valaki egy számos okokkal vagy álokokkal támogatott irattal áll elő, s azon okok közül egyre-kettőre feleletet adok, a többit elhallgatom, igen kétséges, a többiek erejét elismertem-e? vagy legalább tudatnom kell, miért nem adtam azokra feleletet. Ha így szerkeszti a ház határozatát, a hogy fölolvastatott, akkor tetteleg elismerte, hogy a Staatsschriftet tanácskozás alá vette, mert a Staatsschrift azon részére, mely a sanctio pragmaticáról szól, beszél, czáfolgatja és nyilatkozik, hogy azt miként érti s hogy a sanctio pragmaticát meg akarja tartani. Mihelyt lelépünk azon terrenumról, melyen a dolognak állani kellett volna, ennyit mondani kevés, hanem bele kell ereszkedni a Staatsschrift egyéb pontjainak czáfolatába is. Az én eszmém az volt, hogy azt a Staatsschriftet akár a miniszterium, akár annak megbízottja czáfolja, mert abban több rágalom és álmagyarázás van; különösen a sanctio pragmaticára nézve azon értelmezés is van benne, hogy a csehországi s több tartományok határozatai nem ellenkeznek a sanctio pragmaticával, a mieink ellenkeznek. Ezekről a fölolvasott szerkezetben nincs szó; azzal pedig, hogy per tangentem megérintjük, több kárt teszünk, mint hasznót. Azért mondom, szerettem volna azon a téren maradni, melyen ezen Staatsschrift a ház elé került; t. i. a miniszterelnök iránta kikérte a ház véleményét, s nézetem szerint a ház nem mondhat rá egyebet, mint hogy a ház csak azon kiegyenlítési módokat tartja elfogadhatóknak, melyek szorosán Magyarország fennálló alkotmányához és a magyarországi törvényekhez, jelesen az 1848: III. t.-cikkhez alkalmazvák, s melyek ezen törvény korlátin túl nem lépnek, s a miniszteriumtól megvárja, hogy ezen törvénynek értelméből egy hajszálnyt sem enged, s tőle egy lépést sem távozik. Ha akarja a ház, azt is bele teheti, hogy minden egyéb kiegyenlítésekre nézve is mind a miniszterium, mind a ház csak akkor bocsátkozhatik tanácskozásba, ha minden fegyveres kényszerítő hatalom eltávolíttatik, s minden ellenség a hazából kitakaríttatik. Ezt meg lehetne mondani; hanem egy-két tételbe belebocsátkozni, a többit pedig érintetlenül hagyni, nem a legjobb világításba teszi a dolgot, és e mellett azt mutatja, hogy ezen Staatsschrift tárgyalás alá vétetett. Ez pedig nem áll, mert tárgyalás alá nem vétetett, nem is vétethetett, sem formája, sem tartalma miatt. (Helyes! Fölkiáltások: Formulázza Deák!)

* Szövegét e gyűjtemény szerkesztője nem találta meg. Megküldötte a róla folyt vitát Kossuth Lajosnak azzal a kéréssel, hogy ha képes rá, közölje vele, mi volt indítványában. *Kossuth Lajos* felelete ez volt: «Sajnálom, de teljességgel nem emlékezem a dologra; hanem Deák Ferencz második beszédében világosan meg van említve, hogy mi volt vezéreszmém.»

III.

Irányi Dániel Deák Ferencz előadására megjegyezte, hogy a határozatot úgy fogalmazta, a mint Kossuth indítványozta s a ház el is fogadta, mire *többen* azt felelték, hogy ez értekezleten, s nem a házban történt.

DEÁK FERENCZ: Nekem egy kérdésem van. Azt mondotta a jegyző úr, hogy a jegyzőkönyvet a ház határozata következtében tette így fel. (Nem!) Ha ez a ház határozata, akkor én visszaveszem indítványomat, s a szerkezetre teszek észrevételt. Kossuth úrnak egyik főeszméje maradt ki a szerkezetből. Mert ő nyíltan kimondotta, és a ház helyeselte, hogy mindazon külön kormányzási ágak, melyekről itt szó van, Magyarországra nézve eddig is megvoltak, csak hogy az alap volt más, és valamint 1723-ban az előbbi kormány helyébe consiliumot alkottunk, úgy most ennek helyébe az újabb eszmék folytán miniszteriumot állítottunk. E szerint ez nem új concessio, hanem átalakítása a réginek. Ha tehát Kossuth indítványa fogadtatott is el, ez a pont a jegyzőkönyvből kimaradt, pedig ennek kimaradnia nem lehet:

Nem emlékszem, mennyire kívánja a kézirat, hogy a ház nyilatkozzék; ha kívánja, hogy positivitással kéressék a háztól nyilatkozat, akkor azon észrevételt teszem, hogy ő felsége Magyarország képviselétével kézirat által nem bocsátkozhatik érintkezésbe. Egyébiránt bármikép jött, kettőt felelhet a ház: először, hogy a ház mindaddig semmiféle érintkezéseket, kiegyenlítéseket nem hisz sikerrel megkezdhetőknek, nem is akar azokba bocsátkozni, míg az ellenség hatalma az országban van és ki nem takarodik. A másik eszme pedig az, hogy ezentúl is csupán a törvények és az alkotmány alapján egyezkedik és semmit a fennálló törvényekből s az alkotmányból fel nem áldozhat. Ezen két ideának kell benne lenni. (Fölkiáltások: Formulázza!)

IV.

A képviselőház elfogadta *Deák Ferencz* határozati javaslatát, mely így szól: «A miniszterelnök a nádor és kir. helytartó ő fensége felszólítására fölkérvén a képviselőházat, hogy a Bécsből a birodalmi miniszterium által a magyar miniszteriumhoz küldött, s a magyar képviselőházzal már közlött, s nyomtatásban is szétosztott államirat iránt nyilatkozzék, határoztatott: hogy egyfelől a magyar képviselőház a birodalom és Magyarország között létező érdektalálkozások kiegyenlíthetése fölött mindaddig sikeresen nem tanácskozhatik, míg a hazában lévő ellenség ő felsége által el nem távolíttatván, a tanácskozási teljes szabadság helyre nem állíttatik, másrésről pedig a miniszterium oda utasíttatik, hogy valamint minden, úgy e jelen tárgy körüli eljárásában is Magyarország területi épségének, független önállásának, polgári szabadságának s alkotmányának, az ő felsége által is szentesített 1848-ki törvényeknek, melyekhez e képviselőház mindenkor és mindenben szorosan ragaszkodik, értelmében leendő szigorú megóvását és fönntartását elmulasztathatatlantul szeme előtt tartandó, attól egy hajszálnyit se távozzék el». *Kazinczy Gábor* ezután indítványozta, hogy a ház magára az államiratra is feleljen, s a válasz elkészítésével bizza meg Deák Ferenczet. «ki fölött elsőseget bizonyosan nem követelhet e házban senki sem».

DEÁK FERENCZ: Az irat egyenesen a miniszteriumhoz küldetett, a miniszteriumnak kell tehát arra felelni, s nem is bír ezen házban senki képességgel az iratra megfelelhetni azon adatok nélkül, melyek a miniszterium kezénél vannak. Ha a miniszterium be lesz töltve, bizonyára fogja tudni kötelességét, s fog felelni, s feleletét a háznak is elő fogja terjeszteni; ha akkor a miniszterium valamelyikünkkel parancsolni fog, bizonyára mindenikünk, s én is e részben szívesen, fogom közremunkálásomat felajánlani, annyival is inkább, mert némely dolgok, mik a kérdéses iratban említetnek, akkor történtek, mikor én is a miniszteriumnak egyik tagja voltam. Hanem akár elmellőzésével, akár tudta nélkül a miniszteriumnak, nem lehet czáfolatot írni, minthogy az irat egyes esetekre és adatokra hivatkozik, melyeket csak azon iratokból lehet megczáfolni, melyek a miniszteriumnál vannak. A miniszteriumra kell tehát bízni, hogy feleljen. (Fölkiáltások: Igazsága van!)

AZ EURÓPÁHOZ INTÉZENDŐ MANIFESTUM SZERKESZTÉSE TÁRGYÁBAN.

I.

A képviselőház 1848. szeptember 24-dikén tartott ülésében, Deák Ferencznek a státusíratra nézve tett indítványa elfogadása után a képviselők közül többen sürgették, készíttessék Európához intézendő manifestum, melyben az ország állapota, az újabb törvények és ezen törvények alkotása óta lefolyt események kifejtessenek, s mindnyájan Deák Ferenczet kívánták e munka elkészítésével megbízni. Az *elnök* megjegyezte, hogy a ház e végből már ki is küldött egy öt tagú bizottságot, melynek ő - az elnök - is tagja, de e bizottság nem készítette el munkáját, mert ő nem ér rá, minthogy délelőtt és este is ülésben és tanácskozmányokban van elfoglalva. Legczélszerűbbnek tartotta ő is, ha e munka Deák Ferenczre bízatik.

DEÁK FERENCZ: Az ilyen dolgot egy ember nem készítheti el czélszerűen. Az öt tagra nézve szintén lehet mondani azt, mit az elnök úr mondott; mert akár ülés, akár tanácskozmány van, azoknak szintűgy ott kell lenniök.

II.

Az *elnök* újra fölszólította Deák Ferenczet, hogy mivel Kossuth Lajos is, ki a bizottság tagja, távol van, lépjen be a bizottságba, s vállalja el az elnökséget.

DEÁK FERENCZ: Én nem voltam ezen bizottságba választva, én a dolog megkezdéséről semmit sem tudok. Az elnök urat fel lehet menteni az elnökléstől, minthogy már úgy sem lesznek érdekes tanácskozások, és a tanácskozást vezesse az alelnök.

AZ URBÉRI VISZONYOKRA VONATKOZÓ TANÁCSKOZÁSOKNAK NYUGODTABB IDŐKRE HALASZTÁSÁRÓL.

A képviselőház 1848. szeptember 25-dikén tartott ülésében *Bezerédy István* indítványozta, hogy a ház a hűbéri viszonyokról alkotandó törvények tárgyalását, melybe már bele is kezdett, végezze el. *Tar Károly* nem fogadta el az indítványt, mert különben a ház adna azon néposztálynak, a mely nem hadakozik, s elvenne azon néposztálytól, a mely hadakozik. Hivatkozott a keserű tapasztalásra, hogy csak a magyar nemzetség, s ennek nemes faja az, mely a hazának utolsó szükségeire leginkább áldoz. A képviselők közül *többen* felelni akartak *Tar* beszédére, de az *elnök* megjegyezte, hogy az vita tárgya nem lehet, melyik osztály tesz eleget kötelességének, s hivatkozással a képviselőházhoz már egy alkalommal intézett felszólítására, hogy oly tárgyú tanácskozást ne engedjen meg, mely eredményre nem vezet, fölhívta a házat azon végzés kimondására, hogy ezen tárgyhoz többé senki nem szólhat.

DEÁK FERENCZ: *Bezerédy István* képviselő úr indítványát nem azon szempontból nem óhajtanám elfogadni, mely előttem meg volt említve, hanem azért, mert többen megbízva a ház által, megbízva a miniszterelnök által, eltávoztak a háztól, működni az ország megmentésére szükséges eszközök előszerzése végett. Meglehet, hogy minden óra, minden pillanat hozhat elő körülményeket, miszerint ismét többeknek kell eltávozni talán hasonló célból, s azt hiszem, ha vannak oly kérdések, melyek a háznak teljes számú jelenlétét s a leghiggadtabb tanácskozást megkívánják, épen ezen kérdések azok. Akármit fog a ház az urbéri viszonyokra nézve rendelni, most ne tegye ki magát azon szemrehányásnak, hogy ebbeli határozatát elhamarkodva, az időnek sürgető körülményei között, talán néha nem teljes számmal a talán néha nem oly higgadtan hozta, a mint szükséges a végzések sikerességére. Sőt ha jól emlékezem, ámbár határozat e részben nem volt is, a midőn eltávoztak tőlünk többen, a ház hangulata az volt, hogy semmi részletes törvényjavaslatok tárgyalásába addig, míg az idők vészsúlyosabb napjai el nem mulnak, nem bocsátkozunk; maradjunk meg e mellett, maradjunk meg az eltávozott képviselőtársainknak tett ígéret mellett, s ne ereszkedjünk olyanokba, a mikhez nekik is igen fontos szólásuk van. De azt hiszem, nehezen is vennék, ha akkor, midőn ők a haza megvédésére szükséges eszközök előteremtése végett innen eltávoztak, a képviselőház az ő és pedig nagy számú hozzájárulásuk nélkül rendelkezne e tárgyról. Én tehát azt gondolom, ha az isten szerencsét ad, a mit teljesen remélek, a nemzet ereje vagy talán azoknak, a kik bünt követtek el ellenünk, magokba szállása, vagy akármi körülmények meg fogják mutatni a szerencsés időpontot, midőn ebben rendelkezhetünk; meglehet, néhány nap alatt - s adja isten, hogy úgy legyen - körülményeink jobb fordulatot veendenek; tanácskozzunk akkor e tárgyról, de ne most. Azt hiszi talán valaki, hogy a népet fogjuk ezzel megnyerni? Hiszen azon néhány nap, azon 4-5 nap alatt, mely addig eltelik, híre sem mehet ki. Határozzunk igazság és méltányosság szerint. Tekintsük a néperdekeket s ne védelmezzük csak az egyik osztályt. Tegyük mindent, mit jónak s célszerűnek látunk; hanem most várjuk be azon tárgyra nézve a vészszel fenyegető néhány nap elmúltát, s ne szóljunk hozzá; de azután üljünk hozzá nyugodtabb kebelrel s teljes számmal, a mint ezt a törvényhozási érdek megkívánja, s határozzunk. A mit az elnök úr a nép érdekét illetőleg felhozott, hogy engedjünk, bár nem a ház határozatának, de azon felszólításnak, hogy harczot ne idézzünk elő, én ezen felszólításnak engedek; a ház határozatának azonban azért nem akarnék engedni, mert a ház ily határozatot nem hozott, s hozni joga nem is lett volna. Én úgy tekintem ezt, mint hivatkozást minden egyes ember discretiójára, hogy most, midőn a legnagyobb egyetértésre van szükség, azon nevetséges és gyűlöletes ellenségeskedés magvát, a mely néposztály és néposztály közt támad, ne terjeszszük. Nem szólok tehát, ámbár sok

mondani valóm volna, s ámbár el lehetne mondani, hogy ha csak a nemesség védené meg a hazát, nem lenne megvédve, mert most is a táborban több nem nemes, nem privilegiált osztálybeliek vannak, holott ezt a mostani vészteljes körülmények közt a haza java igényelvén, az enthusiasmus ébresztésére mindenkinek, kinek módjában van; kötelességében áll tenni. Bezeredy István képviselő indítványát jelenleg nem fogadom el. (Helyes!)

A képviselőház Deák Ferencz felszólalása után kimondotta, hogy nem fogadja el Bezeredy István indítványát.

A HONVÉDELMI BIZOTTMÁNYRA RUHÁZOTT FELELŐSSÉG ÉS TAGJAI SZÁMÁNAK GYARAPÍTÁSA.

A képviselőknek 1848. szeptember 27-dikén tartott értekezletén jelentés tétetett arról, hogy a nádor lemondott állásáról, s hogy a király nem erősítette meg a Batthyány Lajos gr. miniszteriumát.

A képviselőház szeptember 28-dikán tartott ülésében «utasította a hat tagból álló honvédelmi bizottmányt, miszerint a miniszterelnök visszaérkeztéig a haza védelme, úgy a béke és rend föntartása iránt, felelősség terhe alatt intézkedjék».

A képviselőháznak szeptember 29-dikén tartott ülésében *Kossuth Lajos* fejtegetvén a honvédelmi bizottmány tagjai szaporításának szükségét, indítványozta annak kimondását, hogy «minden miniszteri státustitkár, mint különben is legális auctoritás, csatlakozzék ezen bizottsághoz». Az indítvány elfogadtatott.

A KÉPVISELŐHÁZ EGYÜTTMARADÁSÁNAK ÉRDEKÉBEN.

A képviselőház 1848. szeptember 30-dikán tartott ülésében az *elnök* jelentést tett a szeptember 29-dikén Sz.-Fehérvár mellett a horvátokkal vívott ütközetről. Az éjjel - így folytatta - a honvédelmi választmánynak azon két tagjával, kik még a városban jelen vannak, a városháznál összeültünk, s a következő intézkedéseket tettük. Elsőben a város belbékéjére mindazt, a mi tehetségünkben áll, megtettük; a nemzetőrséget lábraállítottuk; Buda várának megőrzésére nézve is tettünk rendelkezéseket; másrésztől küldöttünk nemzetőrségi huszárcsapatot Bia felé, valamint gyalogságot is, nehogy az ellenségnek valami kis csapata erre tévedvén, valami zavart csináljon a városban. Csak arra figyelmeztetem - így végezte - a ház tagjait, hogy így állván a dolog, míg jobbra vagy balra el nem dől, az ülésedést nem tartom szükségesnek; hanem a követek közül, kik el nem mehetnek, méltóztassanak együtt lenni, kik pedig elmehetnek, jó szolgálatot tesznek; a mennyire lehet, rendes katonaságot is rendeltünk melléjük; ez tudtára van adva a vezérőrnagynak, s ő is fog melléjük katonát adni, hogy magokat veszélynek ki ne tegyék; de délután 2 óráig mindenesetre el kell menniök. Az üléseket illetőleg, ha az ütközet ránk nézve szerencsésen üt ki, - mit a tegnapi eredmények után várni lehet - akkor az országgyűlés azon órában és napon, a mikor a bizottmány, vagy a Bécsből visszatérő miniszterelnök szükségesnek tartja, rögtön össze fog hivatni. Azon nem várt esetben, ha itt elvesztenénk az ütközetet, azt fogom tenni, mit a körülmények javasolnak; kik itt leszünk, össze fogunk jönni, mert a nélkül, hogy mindent meg ne próbáljunk, Pestet elhagyni nem fogjuk. Ha elhagyta a nádor, elhagyták többen, én elhagyni nem fogom addig, míg csak nem látom, hogy jelenlétem már semmit sem használ, s azt gondolom, ezzel nem a magam, hanem az egész ház nézetét mondom ki. Most tehát semmi egyéb nincs, mint szétmenni, lelkesíteni mindenkit, s összegyűjteni a sereget.

DEÁK FERENCZ: Az elnöknek azon előterjesztését, hogy ez a képviselőtestület most végkép el ne oszoljék, annyira szükségesnek látom, hogy én azt még egy rendelkezéssel szeretném megtoldani. Azt hiszem, hogy akármily csekély számú legyen is a ház, csak existáljon, jobb lesz, mintha absolute elmosódnék, vagy bevégezi üléseit és szétmegy. Törvények felett tanácskozni úgy sem fog, hanem a miniszterelnök nincs itthon, a végrehajtó hatalom tetteles gyakorlásával egy bizottság van megbízva, s én azt hiszem, a bizottságnak is nagy segítségére leend, ha ezen testületnek akármilyen része itt marad, s arra mindig számítani lehet. Legyen akármily csekély számú, csak legyen, mert törvényes tekintély, mely minden egyes esetek felett, mikor a bizottság kívánja, intézkedhetik. S azt gondolnám, kik itt maradnak, ne várják azt, hogy az elnök vagy a bizottság hívja össze őket, hanem minden nap reggel és délután is bizonyos órában jelenjenek meg itt, s hacsak a bizottmánytól üzenetet nem kapnak, hogy a bizottmány semmit sem akar velök közölni, tartozkodjanak együtt. Ez szükséges, mert sokszor a bizottmány a felelősség könnyítése végett is kívánhat velök valamit közölni, de az is meglehet, hogy az itt maradottak közül egyes tagokat ide vagy oda akar küldeni, vagy valamire felhasználni. Kik tehát most el nem mennek, tartozkodjanak nemcsak Pesten, hanem mindig jelenjenek is meg itt; ez azon hely, hol a bizottmány őket minden nap meg fogja találni bizonyos órákban, azon esetre pedig, ha rendkívüli időben akarja őket összehívni, tegyünk oly rendelkezést, hogy megtaláljanak bennünket.

Az *elnök* Deák Ferencz fölszólalása után kimondotta, hogy a képviselők minden nap délelőtt 10 órakor és délután 5 órakor össze fognak jönni.

A FÖRENDIHÁZ IZENETE, RÉCSEY MINISZTERELNÖKSÉGE, KOSSUTH MINT A TELJHATALOMMAL FELRUHÁZOTT HONVÉDELMI BIZOTTMÁNY ELNÖKE.

A főrendiház október 4-dikén tartott ülésében kimondotta, hogy Magyarország jelen állapotában tökéletesen identifikálja magát a képviselőház intézkedéseivel, s azért kebeléből négy tagú bizottságot küld ki, mely a képviselőház részéről a hadi munkálatokra kiküldött bizottsághoz csatlakozzék.

A képviselőház október 7-dikén tartott ülésében az *elnök* jelentette, hogy Jelačićnak némely levelei elfogattak, s azon levelekben ő Magyarország törvényhatóságai és katonai hatalmai felett már úgy intézkedik, mint egy oly kormány- és királyi biztos, a ki fel van hatalmazva, azt lehet mondani, mintegy királyi hatalommal. Ezen elfogott levelek mellett találtatik nyomtatásban egy irat, melynek alá van írva Ferdinánd király és Récsey Ádám mint miniszterelnök. Ő felsége október 3-dikán kelt ezen leiratával fölosztatja az országgyűlést, ennek általa nem szentesített minden határozatait érvényteleneknek nyilvánítja, a Magyarország és melléktartományaiban, valamint az Erdélyben levő minden sereget Jelačić József b. főparancsnokságának alája rendeli, Magyarországot hadi törvények alá veti és Jelačić József bárót teljhatalmú kir. biztosul kiküldi. A képviselőház az elnök ezen jelentése következtében *Kossuth Lajos* indítványára kimondotta, hogy ő felségének fölolvastott iratát koholtnak és hamisnak nyilvánítja; az esetre azonban, ha valószínűnek bizonyulna, kijelenti, hogy az mind belső tartalmára, mind alakjára és külső formájára nézve törvénytelen és semmit érő, s hogy a képviselőház törvényhozói kötelességét a törvény értelmében folytatni fogja; végül, hogy Récsey Ádám b. törvényes kereset alá vonatik s vád alá helyeztetik.

A képviselőháznak ugyanazon napon estve 9 órakor tartott ülésében az *elnök* jelentette, hogy Récsey Ádám b. aláírásával levelet kapott, melyhez mellékelve van ő felségének két kézírata; az egyik Récsey Ádám bárót miniszterelnöknek nevezi ki; a másik azonos azzal, mely délelőtt fölolvastatott.

A képviselőház 1848. október 8-dikán tartott ülésében *Kossuth Lajos* indítványozta annak kimondását: 1. A honvédelmi bizottmány addig, míg az ország normális állapotba jöven, törvényes kormánya nem lesz, mindazon hatalommal, mellyel az ország kormányának birnia kell, fölruháztatik. 2. Valamint egy részről Magyarország és annak képviselőháza az absolutisticus iránynyal saturált camarillával és annak eszközeivel alkura lépni nem fog, úgy szabad néphez illőleg az ausztriai néppel mindazon érdekeket, melyek háromszázados viszonyaikból erednek, a legbarátságosabb úton fogja kiegyenlíteni.

A képviselőház az indítványokat elfogadván, egyuttal kimondotta, hogy *Kossuth Lajost* a honvédelmi bizottmány mint az ország teljhatalmú kormánya elnökének nyilvánítja, s reá egyszersmind azon hatóságot is ruhazza, hogy az ország kormányzatára megalkotott honvédelmi bizottmányt önbeltatása szerint rendezze, s egyes tagjainak teendőit jelölje ki.

A főrendiház október 9-dikén tartott ülésében hozzájárult e határozatokhoz, valamint magáévá tette a képviselőháznak október 7-dikén hozott határozatait, s Récsey Ádám b. perbefogatása ügyében megválasztotta a 36 főrendi tagot.

A képviselőház október 10-dikén tartott ülésében fölolvastatott ő felségének október 8-dikán kelt kézírata, melylyel Récsey Ádám bárónak miniszterelnöki állásáról való lemondását elfogadja.

AZ OLASZ FOGLYOK ÜGYÉBEN.

A képviselőház 1848. október 10-dikén tartott ülésében *Kossuth Lajos* értesítette a házat, hogy a szegedi várban fogva tartott 480 olaszra nézve, kikről nincs tudva, politikai foglyok-e vagy nem, a honvédelmi bizottmány azt rendelte, hogy Pestre vitessenek; intézkedést kért, hogy itt mi történjék velők.

DEÁK FERENCZ: Ezen foglyokra nézve én némileg adhatok felvilágosítást, mert én mint akkori miniszter, legelsőben is a nádort szólítottam fel, hogy írjon Bécsbe ezen foglyokról való rendelkezés végett, mert mi idegen foglyokat nem tarthatunk. Nem akartunk nyíltan fellépni a bécsi miniszterium ellen, nehogy ellenségeskedésnek tekintessék; azonban részéről rendelkezés nem történvén, hivatalosan szólítottuk fel. Ezen hivatalos felszólításra azalatt, míg én Batthyányval mint miniszter Bécsben voltam, érkezett az ausztriai igazságügyminiszteriumtól Bachnak egy levele. Ezt a levelet az igazságügyminiszteri álladalmi titkár előadhatja, mert az én távollétemben tárgyalattott, s akkor tárczámat Klauzál miniszter töltvén be, ő írta alá a határozatot. E levélben, mely az iratok között megtalálható, Bach miniszter azt írta, hogy ő az ausztriai miniszterium iratai között, a régi kormány iratai között semmi nyomát nem találja annak, hogy azon emberek valaha bíró elibe lettek volna állítva (Tompá zúgás), annál kevésbbé tehát azt, hogy ezek ítélet mellett lennének elzárva. Okául, a miért ezen foglyok bezárattak, azt mondja: «wegen unbezwinglichem Hang zu Missethaten». Erre nézve Klauzál, ki akkor az igazságügyminiszteri tárczát betöltötte, azt felelte neki, hogy «már ezután akár mit csináljatok foglyaitokkal, mi azzal nem törődünk; hanem mulhatatlanul szükséges, hogy innen vigyétek el, s rendelkezzetek róluk». Bach miniszter azt kívánta, hogy csak néhány hétig, míg rendelkezést tesz, várakozzunk. Ekkor, mint Klauzáltól értesültem, szeptember végét tűzték ki, mint a mikor a foglyokat átveszik. Bizonyosan tudom, hogy az akkori belügyminiszter, Doblhof, írt az olaszországi kormányzó főtisztnek a foglyok átvétele iránt, azonban szeptember utolja elmúlt és még nem történt semmi; természetes, hogy a ház most a dologban határozhat; legcélszerűbb lenne, hogy az ügy a bizottmányhoz tétessék át.

A képviselőház a honvédelmi bizottmányt megbizta, hogy az olasz foglyokra nézve «a szabadság alapján intézkedjék».

KOSSUTH INDÍTVÁNYÁRA A HÁZ ELITÉLI ISTVÁN NÁDOR ELJÁRÁSÁT.

A képviselőház 1848. október 10-dikén tartott ülésében *Madarász László* szóba hozván, hogy István nádor a legveszélyesebb pillanatban hagyta el a sereget és az országot, a képviselőház *Kossuth Lajos* indítványára kimondta, hogy «a milyen nagy volt a remény, a melyet a nádor iránt tápláltunk, s a milyen nagy volt a bizalom, a melylyel magas székébe helyeztük, úgy ezen cselekedete közte és a magyar nemzet közt ledönthetlen elválasztó falat emelt».

ROTH ÉS PHILIPPOVICH TÁBORNOKOK ÜGYÉBEN.

Kossuth Lajos, mint a honvédelmi bizottmány elnöke, 1848. október 12-dikén a következő «rendelet»-et bocsátotta ki Roth és Philippovich elfogott tábornokokra nézve: «Miután Roth és Philippovich tábornokok nem csak hogy hazájuk ellen maguk fegyvert fogtak, de még ezen fölül a parancsnokságuk alatti ezredeknek törvényes katonai felsőbbbségeiktől elszakításával, s a haza elleni fegyverfogásra fellázításával és általában oly vétségekkel vádoltatnak, melyek a honárulásnak, s a hon ellenségeiveli szövetségnek legmagasabb fokát foglalják magukban; annál fogva a honvédelmi bizottmány elmulaszthatlan kötelességének ismerte Roth és Philippovich foglyok vétségeinek szoros bűnvádi megvizsgálására Kóczán József országos közvádoló közbejöttével működendő vegyes bizottmányt rendelni, s azt rögtöni és folytonos eljárásra utasítani.»

A képviselőház 1848. október 22-dikén tartott ülésében az *elnök* jelentette, hogy Roth és Philippovich tábornokok ellen a vizsgálat be van fejezve, és határozatot kért arra nézve, hogy e két fogoly minő törvényszék elé állíttassék. *Barthos Ede* czélszerűnek tartotta, hogy a kormány, mely a végrehajtásért felelős, saját felelőssége mellett intézkedjék a törvény korlátai között. *Madarász László* ennek ellenében figyelmeztette a házat arra, hogy a kormány nincs megalakítva, s hogy a honvédelmi bizottmány elnöke, ki e részben a rendezést teljesíthetné, a táborban van. «Ha a kormány folyamodik a törvényhozáshoz, méltóztassék a törvényhozás azon hatalmával élni, mely már sokkal nagyobb tárgyakra is kiterjedt, mint ily kicsinységekre». «Nem osztózik azon nézetben, hogy itt statáriális bíróságnak helye nem volna; de ha a ház azt helyén nem látja, utasítsa őket a kir. tábla által kinevezendő különös osztályra.» «Ott az ügyvitel tökéletesen nyilvános legyen és kísérje a közvélemény az eljárást.»

DEÁK FERENCZ: Én a fenforgó kérdésre nézve *Barthos Ede* úrral egyetérték, és absolute nem látok nagyobb veszélyt magára a kormányra, azaz a honvédelmi bizottmányra nézve, mint ha a törvényhozó testület a végrehajtó hatalom részleteibe beavatkozik, mert ez magára az országra is veszélyt hozna. A körülményeknek részletes combinációja nélkül a háznak ezt vagy amazt elhatároznia bajos dolog. Azért bízta meg a ház a bizottmányt a kormányzással, azért adta neki által azon hatalmat, hogy teljesítse azt, mit törvény és igazság szerint a haza javára szükségesnek lát. Egyébiránt igaz az, hogy a bizottmánynak elnöke nincs itt és nem osztotta ki a dolgokat, és személyekre nem bízta; de nem lesz távol az elnök hónapokig, s ezen dolog várhat még tovább is. A ház abba, hogy ezt vagy amazt az igazgatási lépést miként kell tenni, ne avatkozzék, mert ha ezt megkezdjük, holnap előjöhét olyan, miben megakadunk. De továbbá, ha a képviselőház határoz a törvény szigorú rendelete szerint, meglehet, hogy ezen normális állapoton kívül a bizottmány nem fog a törvény rendelete szerint cselekedni, mert oly körülmények között, midőn valamely ország veszélyben és háborúságban van, mint Magyarország, a politikának is nagy befolyása van az igazság kiszolgáltatására. Jó-e ez vagy nem? azt nem vitatom. Úgy hiszem, nem fog megfelejtkezni a bizottmány arról, hogy - meglehet - ezen ítélet felfüggesztése több hasznot hozhat, mint az elítélés, mert megtörténhetik, hogy Magyarország jelesebb polgárai közül is egyik vagy másik az ellenség hatalmába kerül, s akkor a kicseréléssel több hasznot hajthat az országnak, mint egy-két ember feláldozásával. Óhajtom ezt tekintetbe vétetni. Minden belháborúnak szomorú bélyege az, mint Spanyolországban is történt, hogy valakit megfogatni és felakasztatni egy pillanat műve volt, mert indulat vezette a tetteket. A bizottmány a körülményeket meg fogja fontolni. Perczel Móríczt úr, ki azon egyéneket elfogta, ha őket hazaárulóknak és lázítóknak tekintette volna; ellenök tüstént haditörvényszék szerint járt volna el. Mindezen körülményeket megfontolni a bizottmány dolga; elnöke jelenleg nem lévén itt, be kell őt várni; azért a dolog még elveszve nincs. Meg nem felejtkezve mindazon körülményekről, melyeket itt megfontolni szükséges,

kell e dologban határozni, mert az ilyen első lépés egy iszonyú láncolatot húzhat maga után logikai következetesség szerint mind egyik, mind másik oldalról, és midőn az első lépést megteszszük, el ne felejtsük Magyarországnak, és el ne felejtsük Spanyolországnak régi történetét.

A képviselőház szavazás útján elhatározta, hogy: a honvédelmi bizottmány elnökének visszajöveteléig e tárgy függőben tartassék, a szükséges ilyenmő intézkedés úgyis a honvédelmi bizottmány mint végrehajtó hatalom köréhez tartozván.

A NÉPHEZ INTÉZENDŐ PROCLAMATIÓ SZERKESZTÉSE ÜGYÉBEN.

A képviselőház 1848. október 24-dikén tartott ülésében fölolvastatott Vay Miklós b. k. biztos levele, mely mellett megküldötte Puchner Antal b. erdélyi főhadikormányzónak Erdély összes hatóságaihoz és lakosságához intézett proclamatióját. Vay b. egyuttal jelentette, hogy már sajtó alatt van Erdély minden nemzetiségéhez intézett ellen-proclamatiója. *Nyáry Pál* szükségesnek tartotta, hogy a nép fölvilágosíttassék az iránt, hogy Magyarhon országgyűlése és az ez által meghatalmazott kormány, a honvédelmi bizottmány, semmi egyebet nem akar, mint az 1848-diki törvények által nyert szabadság biztosítását, s a ház helyeslése közt indítványozta, hogy Deák Ferencz bizassék meg a népet fölvilágosító ilyen proclamatió elkészítésével.

DEÁK FERENCZ: A proclamatió készítését bízzuk mi is a honvédelmi bizottmányra. B. Vay Miklós írta, hogy már készített egyet, mely nyomtatás alatt is van. Ha még több proclamatiót is akarunk a néphez bocsátani, bízzuk a bizottmányra, a ház ebbe ne avatkozzék. Ehhez járul még az is, hogy a proclamatióknak egy oly saját stylusa van, melyhez én absolute nem értek. Ha az urak törvényjavaslatot akarnak készíttetni, parancsoljanak velem, meg fogom tenni; de proclamatiók írásába sem most, sem máskor nem fogok bocsátkozni.

BÉCSBEN ALKALMAZOTT MAGYAR HIVATALNOKOK ÜGYÉBEN.

A képviselőház 1848. október 28-dikán tartott ülésében tárgyalta a bécsi cs. kir. kamara magyar-erdélyi osztályában szolgált, s a közigazgatás átalakítása után, minthogy rájuk a magyarországi adminisztrációnál szükség nem volt, a birodalmi német kamara hivatalnokai közé sorolt egyéneknek kérvényét, a melyben a képviselőház azon határozata következtében, hogy Magyarországnak külföldön tartozkodó honfiai 15, illetőleg 30 nap alatt térjenek vissza, esedeznek, hogy ők már hivataluknál fogva is Bécsben maradhassanak. *Madarász László* indítványozta, hogy e folyamodvány, mint a melyen aláírás nincs, érvénytelennek nyilváníttassék. *Madarász József* elfogadta «*Madarász László* polgártársa és előtte szolt képviselő» indítványát, de nem helyeselte okoskodását, mert ő a folyamodványt, még ha alá volna is írva, félre akarta tenni.

DEÁK FERENCZ: A fenforgó folyamodásra nézve *Madarász László* képviselő úr véleményében osztozom, osztozom pedig igen egyszerű oknál fogva, osztozom azért, mert tudni akarom, s tudnia kell a képviselőháznak is, hogy ki a folyamodó, s micsoda viszonyban áll ott, hol szolgálatban van. Mert ha abszurditást nem akar elkövetni a ház, nem mondhatja ki, hogy minden ember, ki Magyarországon kívül bármely államban szolgál, tartozzék haza jönni. Mi Ausztriával, magával a nemzettel, legkevésbé sem vagyunk ellenséges viszonyban, már pedig az ilyen lépés könnyen ellenségeskedést idézhet elő. Kérdem a tisztelt házat, ha például most megtámadtatásunk közepette Franciaországból egy pár geniális tiszt ide jönne Magyarország harczában részt venni s nekünk szolgálatot tenni, s Franciaországnak egyszerre eszébe jutna elhatározni, hogy noha Magyarországgal ellenséges viszonyban nincs, mégis tartozzék minden francia haladék nélkül haza menni: vajjon minő kedvvel vennők a határozatot? Meg kell tehát tudni, hogy kik azok, a kik folyamodnak s milyen viszonyban vannak ott. Lehet, hogy vannak közöttük, kik az ausztriai államnak hasznos szolgálatot tesznek, itt pedig nem akarják őket alkalmazni, mert ha akarták volna, alkalmazhatták volna eddig is; meglehet, van közöttük ember, kitől elvennők a kenyeret, s itt nem adnánk helyette mást. Ilyen tekinteteket figyelembe kell venni, mert ha ellenséges állam szolgálatában lennének, s az ország irányában ellenség gyanánt állnának: akkor az okoskodás állana; de azt hiszem, hogy a politikának egyik főbb feladata, a szomszéd nemzetekkel barátságos viszonyban lenni, s a létező barátságos viszonyt fentartani; az ily lépések pedig az ügynek is több kárt tesznek, mint a mennyi hasznót hajtanak. Ezeknél fogva nem a határozat alól kibúvhatás végett, hanem épen hogy alóla kibúvás ne történhessék, kell megnevezni a folyamodókat, mert különben olyan emberek, kik ezt ürügyül akarnák használni, könnyen azt mondhatnák, hogy a ház határozata őket is illette; de nem látok nehézséget olyanoknál, kik alapos okokat hoznak fel, s kiknek megadni az engedelmet több haszon, mint kár, s nem is igazságtalan. Osztozom tehát *Madarász László* nézetében, hogy mondjuk ki, hogy a folyamodás nem lévén aláírva, most benne nem határozunk, hanem majd ha a folyamodók aláírják magukat s így tudva lesznek: akkor fog a ház határozni. (Általános helyeslés.)

A képviselőház kimondotta, hogy «a folyamodás névaláírás nélkül adatván be, névtelensége miatt tárgyalhatónak nem találtatott».

A LUDOVICEUMRA VONATKOZÓ ELŐTERJESZTÉS KINYOMATÁSÁRÓL.

I.

A képviselőház 1848. november 23-dikán tartott ülésében *Mészáros Lázár* a honvédelmi bizottmány útján előterjesztést tett a háznak az iránt, hogy a jövő évi január 7-dikén megnyitandó Ludoviceumban a növendékek száma 200-ra emeltessek, s az alapítványokból a költségekre ki nem telő összeg megszavaztassék. *Kazinczy Gábor* az előterjesztés kinyomtatását követelte, *Záborszky Alajos* ellenben úgy látta, hogy «nem forog itt fönn elvi kérdés, és nem is térünk el az eddigi gyakorlat ösvényétől, ha e kérdésben rögtön határozunk».

DEÁK FERENCZ: Akár van valami tárgyban elvbeli kérdés, akár nincsen, arra nézve, hogy a ház határozhasson, multhatatlanul szükséges, hogy tagjai a kérdést ismerjék. Itt egy több íves hosszú irat olvastatott fel, melynek harmad részét sem bírtam felfogni. Tudom, hogy a Ludoviceum rég óhajta a nemzetnek; tudom, hogy arra alapítványok történtek, de azt is tudom, hogy a Ludoviceum felállítatott volna mindamellett is, hogy egy ideig pénzhiány miatt nem állíthatott fel, mert az országgyűlés megajánlotta volna a szükséges sommát, sőt a KK. és RR. táblája ezt meg is ígérte; hanem megbukott az intézetnek felállítása, mert ő felsége nem egyezett abba, hogy a tanítási rendszerbe az országgyűlés beleszólhasson. Ezen intézet rendszerére nézve a hadügyminiszter úr már terjesztett javaslatot a ház elé. Nem tudom, keresztülment-e az a ház határozatán; ha igen, úgy akkor kellett történnie, midőn Bécsben valék, mert itt létemkor a ház határozatán keresztül nem ment. De bármiként legyen, minden esetre ezen új javaslatot combinálva a másikkal kell tárgyalni; mert ha együtt nem tárgyalatik ezen kérdés, örökös zavar lesz, annyival inkább, mert a háznak azt is kell tudni, hogy mennyi azon pénzalap, mely már eddig megvan, s mennyivel kell azt pótolni, hogy egy bizonyos szám kikerüljön. Arról nem tehetünk, ha ez 48 vagy kétszer 48 órai késedelmet vonna is maga után; de figyelmeztetem a t. házat, hogy az elhamarkodás minden esetre több kárt okoz, mint a tárgyalásnak két, három nappal való elhalasztása, annyival inkább, mert a rövid időre való elhalasztás nem húzná maga után semmi esetre az intézet felállításának elhalasztását, minthogy azt csak január elején szándékolják megnyitni; szomorú volna pedig, ha a ház addig a tárgyalást nem tudná elvégezni. Ennélfogva azokkal tartok, kik azt mondják, hogy kapkodva határozni bajos, mert ritka ember szeret szólani ahhoz, mi iránt tisztában nincsen, ritkán van pedig tisztában oly tárgy iránt, mely nem adatik úgy elő, hogy tökéletesen érthesse. Legcélszerűbb lesz tehát a beadott javaslatot kinyomtatni, és a szabályok értelmében a másik javaslattal együtt tárgyalás alá venni. (Közhelyeslés.)

II.

Az *elnök* szavazásra bocsátotta a kérdést, hogy a hadügyminiszter előterjesztése kinyomassék-e, s az előbbi tervszel együtt tárgyalassék-e?

DEÁK FERENCZ: A szavazásnak nem vagyok ellene, meg levén győződve, hogy a többség a tárgyalást kívánni fogja. De nem hallgathatom el azon véleményt, hogy az előadott javaslatnak kinyomtatását s a képviselőknek részletes tudomására juttatását még a többség sem gátolhatja, mert azt követelni minden egyes képviselőnek van joga. (Helyes!)

A képviselőház elfogadta Deák Ferencz indítványát.

A KÖZMUNKÁK FEJÉBEN KIVETENDŐ ADÓRÓL.

A képviselőház 1848. december 4-dikén tartott ülésében előterjesztetvén a közmunkákra nézve a december 2-dikán hozott határozat alapján készült javaslat, mely szerint mindennemű közmunkák és személyes szolgálatok 1849. január 1-sejétől megszüntetnek, *Lónyay Menyhért* szükségesnek tartotta annak kimondását, hogy minden törvényhatóságban az országos adó minden forintja után ennyi meg ennyi krajczár azon maximum, mely hatósági munka fejében kivethető, valamint szükségesnek tartotta ennek kimondását a községi munkára nézve is. *Asztalos Pál* fölöslegesnek vélte az ilyen rendelkezést Magyarországon, hol mindenki befoly az adómennyiség meghatározásába.

DEÁK FERENCZ: A közmunkák fejében fizetendő adóváltságára nézve akármely maximumot meg kellene határozni, és szeretném tudni, van-e már erre határozat vagy nincs? (Fölkiáltások: Nincs!) Én erre nézve határozatot akarok, dőljön az jobbra vagy balra; mert nem áll az, mit Máramaros egyik kerületének képviselője mondott, mintha nálunk mindenki befolya az adó kivetésébe. Ez gyakorlatilag nem áll, mert valamint a megyékben nem minden ember foly be, hanem a bizottság, úgy a bizottságoknál sincs minden ember ott; pedig óvakodjék az állam a zsarnokságnak akármilyen megállapítani, mert a kis zsarnokság szintúgy veszedelmes, mint a magas zsarnokság. Ki a megyei életet ismeri, tudja, hogy a jelenlegi bizottságoknál a dolog nem sokat változott és nem úgy állnak ott a dolgok, mint képzeljük, hanem ott is csak bizonyos szám határoz. A zsarnokság, mely mindennapi viszonyainkra hat, sokkal veszedelmesebb és szenvedhetetlenebb, mint akármely magas zsarnokság, akár törvényhozás, akár bárki gyakorolja azt. Én azon elvet, hogy a többségnek akármely testületben minden különbség nélkül minden felett határozni szabad, most először hallom törvényhozásban, és azt soha el nem fogom fogadni, mert azon többség határozó hatalmának a végrehajtásban korlátjának kell lenni. Vegyük fel például a községi adót. Mi történik itt? Gyakran az adónak, mely birtok arányában viseltetik, $\frac{4}{5}$ vagy $\frac{9}{10}$ részét viseli egy ember, és század részét viseli a szám szerinti többség. Tudjuk, Magyarországon a községek még rendezve nincsenek, és tudjuk, hogy a határozatok micsoda alapon hozatnak. Kikből állanak ott a határozók? Állanak egyes birtokosokból s egyes polgárokból. Azt mondják, a többség nem gyakorolhat zsarnokságot? De igenis gyakorolhat, mert azon többség oly arányban veti ki a munkát, hogy annak egyes ember nem szólhat ellen. Azt hiszem, a közmunkák mennyisége tudva nincs; mondják, hogy ez nem nehézség, mert ha félévre vették ki valamely summa, és látja az ország, hogy ez nem elegendő, a közelebbi évben felemelheti; de önkényes határozatoknak kitenni a polgárokat, éppen ezen országgyűléstől, mely a szabadság basisán akarna dolgozni, hibás cselekvés volna. Ezen indítvány iránt, akárhogy dőljön el, de minden esetre határozni kell. Ha határozni kíván a ház, akkor majd szólhatunk hozzá; de minden esetre mulhatatlanul szükségesnek tartom, hogy határozzunk benne, mert ha nem határozunk, előre megjövendőlköm, hogy lesz oly törvényhatóság, melyben a közmunkák fejében kivetett adózás, kivált a rossz gazdálkodást tekintetbe véve, felülhaladja nemcsak a házi, hanem az országos közadónak mennyiségét kétszeresen; ennek pedig nem lehet kitenni a polgárokat, mert ha valami okoz méltó elégedetlenséget, bizonyosan ez okozna. Nem áll az, hogy a teher, ha aránylagosan van felosztva, bármily nagy legyen is, nem elviselhetetlen; mert ha valamely államférfiu azon titkot kitalálná, hogy minden állam mindenféle terhet megbír, csak aránylagosan vettessék ki, azt hiszem, a világon az emberiségre nézve legnagyobb érdeme volna. Én azt hiszem, a terheknek is van határuk, melyen túl vinni a terhet annyi volna, mint az állam célját kockáztatni. (Helyeslés.)

A képviselőház elfogadta *Lónyay Menyhért* indítványát.

V. FERDINAND LEMONDÁSA.

I. Ferdinand ausztriai császár, Magyarországnak e néven V. királya, Olmützben december hó 2-dikán az ausztriai császári trónról lemondván, Schwarzenberg ausztriai miniszter által ellenjegyzett manifestumában minden népeit az ő iránta való kötelességek alól, s minden közállományi tisztviselőket az ő iránta való hűség esküje alól föloldozottaknak jelentette ki, s egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy testvéröccse, Ferencz Károly főherczeg, az ausztriai császári koronáról legidősb fiának, Ferencz József főherczegnek javára szintűgy lemondott. Ennek következtében Ferencz József főherczeg, magát ausztriai császárnak és Magyarország királyának nevezve, ugyancsak december 2-dikán Schwarzenberg ausztriai miniszter ellenjegyzése mellett kelt nyilatkozatában trónra lépését a birodalom minden népeinek kijelentette, s azon szándékát fejezvé ki, hogy a birodalom minden országait és törzsökeit egy nagy státustestben egyesíti, tudtul adta, hogy e végből mindenek előtt a lázadás legyőzésére az intézkedéseket már megtette.

A képviselőház december 7-dikén tartott ülésében erre kimondotta, hogy: Az ausztriai császári székről való lemondás az ausztriai birodalomba különben sem tartozó Magyarország és a hozzá kapcsolt részek és országok önállásán, alkotmányán és sarkalatos jogain semmit sem változtathatván, az országgyűlés, mint Magyarország törvényes organuma, ezennel kinyilatkoztatja, hogy az országgyűlés hire, tudta s megegyezése nélkül a magyar királyi szék birtokával egyoldalulag senki nem rendelkezhetik. És ezért az országgyűlés az ország törvényes függetlenségéhez, alkotmányához s a magyar nemzet sarkalatos jogaihoz szorosan ragaszkodva, az ország és a hozzá kapcsolt részek minden egyházi, polgári és katonai hatóságainak, tisztviselőinek, hadseregeinek s minden lakosinak a nemzet nevében meghagyja és parancsolja, hogy az alkotmány iránti hűség kötelessége szerint senkinek, kit erre jogosítottnak a törvény, alkotmány s az országgyűlés el nem ismerének, bármely hatóságát el nem ismerve és senki ilyennek nem engedelmeskedve, az ország dolgaiba gyakorolni szándéklándott bármely avatkozását jogtalan bitorlásnak tekintsék, s az ország és alkotmány iránti hűség törvényszerű zászlója alatt hazánkat minden idegenszerű usurpatiótól, avatkozástól s ellenséges megtámadástól megóvni és megvédelmezni hazafiui szent kötelességöknek ismerjék. Senki a honárulás törvényes büntetésének súlya alatt másképp nem cselekvendvén.

A KATONAI FŐTANODA ELŐADÁSÁNAK NYILVÁNOSSÁGÁRÓL.

A képviselőház 1848. december 9-dikén tartott ülésének napi rendjén volt a központi bizottság jelentése a hadügyminiszter terve és költségvetése tárgyában a magyar katonai főtanodáról. A bizottság azt javasolta, hogy az állam költségén csak oly ifjak neveltessenek az intézetben, «kik szegénységöket, vagy legalább azt, hogy a nevelés évi költségeit családjuk tetemes megrongálása nélkül épen nem fizethetik, hatósági hiteles bizonyítmánynyal tanúsítandják». *Többen* fölvetették azt a kérdést, hogy ha találkoznak, kik sem a megállapított évi 400 forint fizetésére nem képesek, sem ingyenes helyet nem kapnak, megengedtetik-e nekik, hogy a nyilvános előadásokra bejárhassanak?

DEÁK FERENCZ: Azt hiszem, az alig lehet kérdés, hogy bejárhat-e valaki a tanodába, vagy nem; hanem az, hogy a mennyire a hely megengedi, és a tanítás czélszerűsége nem kockáztatik, lehessen-e bejárni. Mert például a terem befogad 60 egyént, s ha még ezeken kívül más huszat is befogadnak, akkor azon 60-at sem lehet rendesen tanítani, mert fogalmam szerint a katonai tanodákban bizonyosan nem úgy fognak tanítani, mint eddig a philosophiában, hogy a tanító bemegy, egy óráig beszél, s azután haza megy, nem sokat gondolván azzal, ki mennyit fog fel. Itten foglalkozni kell különösen az egyes növendékekkel, annyival inkább, mert némely tanulmányok folytonos utánnézést kívánnak; például hogy képes a tanító oly sok növendéknek rajzolásait végig nézni, vagy egy vivómester 200 egyént beoktatni? Ha a hely elegendő lesz és a tanítás czélszerűsége nem veszélyeztetik, az igazgatóság meg fogja engedni többeknek is a bejárhatást, de ha ezt korlátlanul megengedjük, oly intézet lesz belőle, mint az egyetem, s néhány bejárók miatt rossz nevelést kapnak az intézet tagjai is.

A képviselőház változatlanul elfogadta a központi bizottság javaslatát.

A BÜNTETŐ CODEX SZERKESZTÉSE DEÁK FERENCZRE BIZATIK.

A képviselőház 1848. december 14-dikén tartott ülésében *Kossuth Lajos* előadván, hogy a kormány nem ér rá rendszeres törvényhozási munkák kidolgozására, «mert bataillonokat kell kiállítani, fölszerelni, mi sok gondba kerül», azon véleményét fejezte ki, hogy «oly perczekben, mint a minőket most Magyarország él, ki kell keresni azokat az egyes polgárokat, kik egy vagy más dologra nézve méltán megérdemlik a nemzet bizalmát, s azt kell neki mondani: ime ennek elkészítése te reád bízatik, majd meglátjuk, hogy készíted el, ha rosszul, fölakasztunk, ha jól, akkor az isten áldjon meg érte, kötelességedet teljesítetted». Ezután indítványozta, bizná meg a ház *Deák Ferenczet* azzal, hogy «csinálja meg a büntető codexet, összekötve az esküdtszéki institutió behozatalával». Az *elnök* a képviselőház határozatakint kimondotta, hogy *Kossuth Lajos* indítványa elfogadtatik, remélvén, hogy *Deák Ferencz* a munka «összeszerkesztését el fogja vállalni».

AZ URBÉRI KÁRMENTESÍTÉS TÁRGYÁBAN.

I.

A képviselőház 1848. december 14-dikén tartott ülésében *Kossuth Lajos* indítványára válaszmányt küldött ki az urbéri kármentesítés végrehajtásának módja tárgyában. A válaszmány munkálatát a december 20-ikán tartott ülésben az osztályokhoz tették át.

A képviselőház 1848. december 23-dikán tartott ülésének napi rendjén volt a központi bizottság jelentésének általános tárgyalása az urbéri kárpótlás végrehajtása iránt hozandó országos határozat tárgyában. A válaszmány javaslatának 1. §-a így szólt: «1. §. A kárpótlás kiszámításánál főtekintet lévén, hogy az mielőbb végrehajtható legyen, a részletes becslés mellőzésével általános osztályzatok állapíttatnak meg. A legmagasabb osztályba eső egész telekért 700, az utolsó osztályba eső egész telekért 300 ffrt kárpótlás fog fizettetni.» A központi bizottság e szakasz elé a következő szerkezet elfogadását javasolta: «1. §. Addig is, míg az ország egyes vidékeinek kárpótlás tekintetébeni osztályozása véghez mehetne, s ezen arány szerint az illető birtokosok a kárpótlás egész összegéig kármentesíthetnének, minden egész telek után 300, minden házas zsellér után 60 ffrt előlegezés fog adatni.» *Palóczy László* nem helyeselte, hogy a kárpótlás kiszámításánál kilencz osztály állapíttatik meg, hanem kívánta, hogy legyen általában egy osztály, s kapjon minden földesúr egy házhelyért 400 pengő ffrt kárpótlást. *Többen* pártolták indítványát.

DEÁK FERENCZ: Ha a tisztelt ház mennél rövidebben és könnyebben akar keresztülesni a dolgon, akkor *Palóczy* képviselőtársunk indítványát kell elfogadni, mert az elmetszi a dolgot, mint *Nagy Sándor* kardja a gordiusi csomót, hanem fel nem oldja azt, még pedig azért nem oldozza fel, mert igazságtalan, s e miatt nem pártolhatom indítványát. Hogy ezen indítvány igazságtalan, azt mutogatni nem igen szükséges, mert midőn szerinte az egyik teljes kárpótlást kap, akkor a másik felét sem kapja annak, a mit vesztett, a harmadik pedig többet is kap, mint kapnia kellene. De én a központi bizottság véleményében sem osztozom. A márcziusi törvény kimondotta, hogy az urbéri veszteségekért teljes mértékben fog kárpótlás adatni, s ennek tekintetéből az elvesztett jövedelem lelkiismeretesen ki fog számíttatni. Ezen törvénynek fogamatba vételét megkezdte már a volt földművelési miniszter az által, hogy a vidékekre összeírókat küldött ki; mennyire haladt a dolog ezen háborús időkben, azt nem tudom, de annyit tudok, hogy sok eredménye nem lett. Most már azon kérdés áll elő, mit kell jelenleg csinálni? Legegyszerűbb az, hogy meg kell tartani a törvénynek ebbeli rendeletét, t. i. tökéletes kárpótlást kell adni, ha lehetséges; ha pedig nem lehetséges, ismét az a kérdés, mit kell tenni akkor? Nézzük, hogyan áll a dolog a gyakorlatban. Az állam mindig rendelkezett az urbéri javak felett, s meghatározta, hogy egy telektől járó szolgálat 52 napot fog tenni, későbbben megállapította a törvényhozás, hogy ezen munkának egy részét nem köteles a jobbágy természetben megtenni, hanem pénzzel is megválthatja azt; 1848-ban a közállomány azt mondotta, hogy az állam céljával nem egyez meg, hogy ezen természetbeni szolgálatok továbbá is fennmaradjanak, ennél fogva megszűnnek, s a vesztő fél kárpótlást nyer értőök. Tehát az állam kisajátította az urbéri jövedelmeket, s azokat az állam céljainak áldozta fel. Czélszerű volt-e ezen eljárás, az már más kérdés. Ha czélszerű volt, a milyennek én is tartom, épen nem volt czélszerű az ajándékozás, hanem helyesebb lett volna azt mondani mindjárt kezdetben, hogy megszűnnek az urbéri viszonyok, s a volt birtokosok kármentesítést nyernek az állam pénztárából, de nem egyszerre, hanem időközönként, s ha húsz évre lett volna is felosztva a kárpótlás megadása, most nem volna semmi nehézség, mert a megváltásnak volna hypothekája, s egy másik haszon volna belőle: hogy nem zavartatott volna meg a népnél a tulajdonnak fogalma s nem ébresztettek volna fel annyi követelések, melyeket kielégíteni

képesek nem vagyunk és semmi hatalom lecsillapítani képes nem lesz. (Zaj a baloldalon.) Ezt azonban már megváltoztatni nem lehet. Most arról lehet szó, mennyi a kifizetendő somma. Hogy ezt tudhassuk, okvetetlenül ki kell mutatni, kinek mennyi vesztesége van. Ebből az következik, hogy a somma oly nagy lesz, hogy az állam azt meg nem bírja; például néhány száz millióra felrughat, s az állam kénytelen lesz azt mondani, mit minden egyes ember, kinek kiadásai értékét meghaladják, t. i. hogy nem tud fizetni. Ebből ismét az következik, hogy az illetők a lehetetlenség miatt kénytelenek lesznek kevesebbel megelégedni. Tehát mi a teendő? Az-e, hogy az állam azt mondja: valamennyinek ki nem fizethetem az egész sommát, tehát adok mindenkinek 400 forintot egy telekért? Ez nem igazság; hanem igazság lesz az, hogy határozassék meg a procentuatio, s mindenki kapja a kárpótlást bizonyos procentuatio szerint. Ha már a státus áldozatot igényel, azt szívesen fogja mindenki viselni, csak hogy az áldozat arányos legyen mindenkire nézve, ne pedig hogy egy általános somma állapíttassék meg, mely szerint az egyik semmit sem vesz, a másik nyer, a harmadik pedig három negyed részét is elveszíti annak, a mit kapnia kellene. A törvényes igazságot tekinteni az államnak kötelessége. Azt mondá valaki, sok idő telik abba, míg a veszteségek eruálása megtörténik. Az igaz, hogy ez évekig is eltarthat, de éppen ez oknál fogva a javaslat csak előlegezést vett fel. Ne csináljunk magunknak illúziót. A telkeknek egyszerű összeírása sem mehet oly hamar végbe. Igaza volt a trencsini képviselőnek abban, hogy az összeírások némelyeknél bizalmatlanságot okoznak, de azért a telkek számát mégis össze kell írni. (Fölkiáltások: Az már megvan!) Engedelmet kérek, én jól tudom, hogy ezen összeírás nem találta mindenhol a megyei levéltárakban, s a hol létezik is összeírás, a zsellérek száma nincsen benne. Ki a gyakorlati manipulációt ismeri, tudni fogja, hogy a mennyiséget összeírás nélkül kimutatni nem lehet. Könnyű azt mondani, hogy modica non curat praetor, de ennek majd az a következése lesz, hogy némely ember koldusbotra jut. Ha az összeírást nem lehet elvégezni hamar, ne végezzük el hamar, s teljesítsük a törvény rendeletét; az igazságügy élén álló egyén nevezzen ki bíróságot, a kereskedelmi ügyek vezérője pedig rendeljen összeírókat; addig pedig adjunk valamit előlegesen. Én abban nem látok igazságtalanságot, ha előlegesen az egyik aránylag véve többet kap, mint a másik; ha ez némileg igazságtalannak látszik is, nincs benne annyi igazságtalanság, mintha egyszerre végezzük a dolgot és azt mondjuk valakinek: te nem kapsz többet. Mi az osztályozást illeti, azt elkészítheti valaki a kezénél levő adatokból, vagy pedig a hely színének megtekintése kívántatik ahhoz, s ha ez szükséges, akkor az osztályozás nem fog hamarabb menni, mint valószínű kiszámítása annak, ki mennyit veszített; ha pedig itt akarja valaki az osztályozást megcsinálni, sok szerencsét kívánok annak, ki azt hiszi, hogy elég lelkiismerettel bír, ezen tárgyat per bausch kidolgozni. Lehet ember, ki azt mondja, hogy megnyugszik abban, mit a képviselőház tesz; de azon egyénnek, ki az osztályozás elkészítésével meg lesz bízva, kell magamagától követelni, hogy ne nyugodjék meg abban összeírás nélkül. A prudens arbitrium azt kívánja ugyan, hogy a körülményeket fontolja meg mindenki, s ne vegyen mindent szorosán latra; ámde az ilyen osztályozást a prudens arbitrium sem készítheti el adat nélkül, és bizonyosan senki, ki annak elkészítésével lesz megbízva, nem fog megnyugodni abban, miért tette egyiket az egyik, másikat a másik osztályba. Még az összeírás sem segít ki a bajból, mert az urbéri telek jövedelmeinek alkatrészei mások, mint a mi a portális összeírásban és az urbéri tabellákban van; vagy pedig azt mondani, menjenek ki a hely színére, annyit tesz, mint a jövedelmeket kiszámítani. De ha mindez nem volna is, magában az eszmében, a maximum és minimum meghatározásában, benn van az igazságtalanság, mert sok telek lesz, melyre nézve a 300 forint minimum is sok, például hol urbéri szerződések értelmében kevesebb szolgálat járt a földesuraságnak a telektől, a maximum pedig az ország nem csekély részében felette kevés. Az imént mondotta valaki, hogy 50 forintért vétetett ki árendába az urbéri jövedelem egy megyében, már pedig ezen somma 1000-tól linek megfelelő kamat. E szerint mi eltérünk az igazságtól. Ha tehát azt akarjuk, hogy minél előbb

keresztülessünk a dolgon, s nem törődünk az igazsággal, akkor állapítsuk meg az általános summát. Ha pedig a törvényt meg akarjuk tartani, de az állam nem bírja az egészet kifizetni, akkor aránylag húzzunk le mindenkinek, s ez esetben szükséges az elvesztett jövedelmeket valóságosan kiszámítani. Ha pedig azért, hogy a földesurak valami előlegezést kapjanak, egy részt most kifizetni akarunk, ezt helyén találom, de sem a bauschalis meghatározást, sem a bauschalis osztályozást nem tartom helyesnek.

II.

Az általános vita a december 24-dikén tartott ülésben folytatvatván, *Plechl József* az urbériséget mint legatum acquisitumot gyenge alapon állónak mondotta, s azért kérdezte, okosan tesz-e az aristokratia, midőn azt kívánja, hogy a robot, dézsma és egyéb praestatiók teljes árban számíttassanak? *Keresztesy Ambró* elvárta volna az aristokratiától, hogy tekintetbe veszi az ország jelenlegi állapotát. *Gozmán János* kiemelte, hogy «800 évekig megszolgálták a jobbágyok a telkek árát, s jövődre is a kármentesítési terhet maguk a jobbágyok fogják teljesíteni».

Az 1. §. tárgyalásánál *Palóczy László* előterjesztette az általános tárgyalás alkalmával bejelentett módosítványát. Deák ellenében megjegyezte, hogy soha sem mondotta, hogy módosítványa hollandus kereskedői hidegvérűséggel megegyezik a szoros igazsággal, de állítja, hogy attól nem is jár távol. Az aristokratia az urbéri praestatiók elengedését úgy tüntette föl, mint áldozatot, s így itt nem szabad a szoros igazságot emlegetni, különben megszűnik az áldozat. Ha a földesurak itt szoros igazságot követelnek, legyenek az adókulcs kidolgozásánál is szorosan igazságosak. Az *elnök* a szavazásra bocsátandó kérdéseket sorolta elő.

DEÁK FERENCZ: A szabályok szerint először a szerkezetre kell szavazni. Ha ezt a szerkezetet a ház elvetette, akkor jöhet elő *Palóczy* indítványa; mert ha a szerkezet, t. i. az, hogy előlegezés adassék, el nem fogadtatik, akkor az én indítványom egészen elmúlt, mert ez abban áll, hogy ne ereszkedjünk a kármentesítési sommának általános meghatározásába, hanem becsül-tessük meg a kárt, s habár a teljes kárpótlás lehetetlen is, ez nem baj, mert állítottam és állítom, hogy azt tartom igazságosnak (Zaj. Halljuk!), hogy ha áldozatra van szükség, vigyük azt aránylag, és mindenki veszítsen egyforma procentuatiót, nem pedig az egyik semmit, a másik pedig sokat, s így mindaz, mit az ékesszóló és szellemdús *Palóczy* kifejtett, egyedül a teljes kielégítés ellen van. (Zaj.) Azt mondtam én, hogy hozzon az aristokratia áldozatot, de aránylag, s erre a nehézségre ő szóval sem felel, mert ügyes taktikájával átvitte a dolgot a másik térre, és fegyverével, melylyel megtámadta az aristokratia előjogait, annyival inkább nem czáfolt meg, mert a mely okot előhozott, az egyenesen a teljes kielégítés ellen szól, de nem az ellen, hogy mikor az egyik teljes kielégítést kap, a másik felét kapja meg, vagy ennél is kevesebbet. És épen az, mit az adóra nézve felhozott, ő ellene szól, mert szeretném tudni, mit mondana hozzá az ország, ha a képviselőház azt mondaná: sok bajunk lesz az adó-kivetéssel, azért tehát egyforma mennyiségű földtől mindenki fizet egyformán Nyitrában, Trencsinben, Torontálban stb. Ezen mód is keresztülvágná a gordiusi csomót: tehát mondása szerint ez is czélszerű lett volna. A teherviselés olyan dolog, melyet kiki aránylag viselni tartozik, úgy szintén a kárpótlást is aránylag kell mindenkinek kapni; egy kalap alá valamennyit nem lehet venni. Szellemdús modorára *Palóczynak* lehetetlen, hogy eszembe ne jusson azon sajátyszerű argumentum, melyet egy megyének alispánja szokott használni a sedriában, a ki, midőn elhagyta a békétűrés, és nem akart vesződni az igazságszolgáltatásnak hollandiai hidegvérűséggel eszközlésével, ezt mondá: soha se vesződjünk vele oly igen, az államra nézve mindegy, akár a felperes, akár az alperes nyeri meg a pert. (Zaj.) A törvényhozásnak kötelessége a közterheket aránylagosan szabni ki, s nem mondhatja: az idők zavarosak, erre rá nem érünk, s szintúgy a kármentesítésnek is aránylag kell történni. Az előlegezés ellen is áll ugyan az az ok, hogy igazságtalan, ha az egyik mind megkapja, a mi

neki jár, a másik pedig nem; de nagyobb igazságtalanság, ha azt mondjuk, hogy mindegyik csak 400 forintot kap most, és jövőre semmit. Azt mondá Palóczy, a 300 forinttal nem segítünk a birtokosokon. Ezt én által nem látom, mert a mennyire én tanultam az aritmetikát, 300 a 400 forintnak három negyed része, tehát 300 forint előlegezést adni akarni, nem annyi mint semmi. Azt hiszem, ha Palóczy javaslata elfogadtatik, a dolgon keresztülesünk, a szél elfujja a sok panaszokat, de nem sok köszönet lesz benne azok előtt, kik az igazság szerint szeretnek mérni. Egyébiránt Palóczy maga is megvallotta, hogy nem igen vitatja tervének igazságosságát, de igyekezett legalább némi igazságot mutatni; hallottam azonban olyanokat is az igazságra nézve, melyekre most nem lehet felelni. Meghajlok az ilyen mély politika előtt, de olyan politikus nem vagyok, hogy mint törvényhozó akárminemű politikai tekintetnél fogva az igazság elve alól akarjam magamat feloldoztatni. Igazságtalanságot elkövetnünk nem szabad, s azért inkább egyezem az előlegezésbe, és az utóbbi evalvatióba, csak ne per bausch röviden vessünk véget a dolognak. Nem az aristokratia érdeke ez, hanem az igazságé. Lehet, hogy az aristokrátiának nagy része 400 forintot sem kapna, de én erre nem gondolok, hanem arra van gondom, hogy igazságos arányban osztassék fel, mi az ország védelmének fenntartásához multhatatlanul megkívántatik.

Az *elnök* azzal a kijelentéssel bocsátotta a központi bizottság 1. §-ának szerkezetét szavazás alá, hogy ha az elfogadtatik, Palóczy László módosítványa megbukottnak tekintendő. Név szerint való szavazás útján 83 képviselő a szerkezet mellett, 107 ellene nyilatkozott. Minthogy a szabályok szerint törvényes határozat hozatalára a képviselőház tagjainak általános többsége kívántatott, a 190 azonban az általános többséget meg nem ütötte, a határozat nem mondatott ki.

A képviselőház december 27-dikén tartott ülésében a központi bizottság javaslatának 1. §-a 117 szóval 89 ellen elejtetett. *Palóczy László* módosítványa mellett 102 képviselő szavazott, ellene 91, s e szerint a szavazók száma nem volt elégséges határozat hozatalára.

A december 29-dikén tartott ülésben az *elnök* ötödször bocsátotta szavazás alá *Palóczy László* módosítványát. 129 képviselő elvetette, 105 elfogadta, s így a módosítvány elesett. A képviselők egy része ezután elszéledt, úgy hogy a ház azon a napon más határozatot nem hozhatott.

AZ URBÉRI KÁRMENTESÍTÉSRE VONATKOZÓ TÁRGYALÁSOK ELHALASZTÁSÁRÓL.

A képviselőház 1848. december 30-dikán tartott ülésében *Dedinszky József* indítványozta, hogy az urbéri kárpótlás végrehajtása iránt hozandó határozat tárgyalása elhalasztassék, nehogy egyes képviselők arra kárhoztassanak, hogy idejüket ily törvényjavaslat tárgyalásával töltvén, útjok a haza védelmétől elzárassék.

DEÁK FERENCZ: Tisztelt ház! Mióta ezen tárgy tanácskozás alá került, engem, megvallom, fájdalmasan érintett mind a tárgynak felvétele, mind a tanácskozás modora. Ha én tőlem függ vala, ezt a tárgyat addig, míg az ország békésebb állapotban nem lesz, fel nem vettük volna; de kormányunk, mely a körülményeket legjobban ösmeri, a többi közt egy osztály megnyugtatására szükségesnek látta, hogy erről intézkedjünk. Akkor, midőn e tárgy előkerült, megvallom, miután már a kormány azt fontos okoknál fogva fölhozta, szerettem volna a dolgon mennél rövidebben keresztülesni. Azaz szerettem volna azt mondani a földbirtokosoknak: igaz, inség, nyomorúság vár reátok, de látjátok, az ország mostani állapotjában ily dolgokról alaposan tanácskozni nem lehet, ezek békés időket kívánnak, már maga a dolognak gyakorlati kivitele majdnem lehetetlenné teszi, hogy e fölött czélszerűen határozhassunk; az országnak nem csekély része háborúnak tere, s nem tudni, mikor és miként fog a szükséges összeírás megtörténhetni? Várjunk tehát a kárpótlással, míg az ország békésebb állapotba jut, addig pedig hogy sokan az inségtől megmentessenek, az állam kötelességeihez képest kárpótlás fejében fog valamit előlegezni. Ezen javaslat azonban nem tetszett, az előlegezés elvét a ház elvetette, és megtörtént, a mitől rettegtem, hogy nem igen szép lapot írunk a historiába: hogy mikor az országot veszedelem fenyegeti, akkor a magyar képviselői testület a fölött vitatkozik, - pedig nem minden ingerültség nélkül, s talán nem sértek senkit, nem minden egoismus nélkül - hogy mennyit adjon az állam pénztárából, melynek fennállásáért még küzdeni kell, mely akkor fog fennállani, ha ezen országot az isten megmenti. Pirulnunk kell a jövő előtt, ha az időt most ilyenekkel töltjük. Az előttem szólott képviselő megelőzőtt ezen véleménynek előadásában; de mondom, nekem fáj minden óra, minden pillanat! Kérdezzük csak meg magunkat, vajjon azon szempontból indultunk-e ki mindig, hogy mi lenne az országra nézve a leghasznosabb, a legczélszerűbb? Már az a körülmény is, hogy egy fertály óráig teljes számmal volt a ház s azután ismét megfogyott, arra mutat-e, hogy szivőkön fekszik a képviselőknek ezen ügy országos szempontból? A mikor az állam megmenekszik a veszélytől, majd megadja a kárpótlást, most, e pillanatban pedig még az előlegezés felett is alig volna czélszerű intézkedni. Tehát halaszszuk el most a tárgyat, s ha a körülmények megengedik, nyuljunk hozzá higgadt kebellet; de ne piszkoljuk be a historia lapját az által, hogy most olyan tárgyat veszünk elő, mely a képviselőket különösen érdekli. A mint az elnök úr előadásából értettem, vannak a közigazgatáshoz tartozó kérdések, melyeket még az osztályokba kellene vinni. Ezekkel foglalkozzunk tehát, mert valami bántó van abban, ha most zsebünkről tanácskozunk, még pedig annyival inkább, mert ne feledjük el, hogy ámbár népképviseleti alapon vagyunk választva, talán nagyobb részét teszik a háznak azok, kik kárpótlást kapnak, mint azok, kik kárpótlást nem kapnak. (Helyeslés.)

A képviselőház elfogadta *Dedinszky József* indítványát.

AZ ORSZÁGGYÜLÉS BÉKEKÜLDÖTTSEGE WINDISCHGRAETZNÉL.

I.

A képviselőház és a főrendiház 1848. december 31-dikén estve tartott vegyes ülése elhatározta, hogy az országgyűlés az ellenséges táborba néhány tagból álló választmányt küld, mely az ország szabadsága, becsülete és jóléte alapján fegyverszünetet, s ha lehet, békét eszközöljön, s e küldöttség egyik tagjává Deák Ferenczet választotta.

DEÁK FERENCZ: Tisztelt képviselők! Én ugyan az egész békekísérletből sikert nem remélek, mert meglehetősen gyanítom, hogy mindjárt első lépésünkben hajótörést fog szenvedni a dolog, ott t. i., hogy az a hatalom, mely ezen pesti országgyűlést el nem ismeri az ő fogalma szerint törvényes testületnek, minket semmi esetben elfogadni nem fog; azonban ha a ház velem parancsol, részemről kötelelességemnek tartom teljesíteni mindazt, a mi az ország javára, habár a siker reménye nélkül is, minden esetre megkísértendő. Hanem mulhatatlanul szükségesnek tartom, a haza jelen körülményei között kivált, de általában más körülmények között is megkívánni, hogy a tisztelt ház a kiküldöttekre nézve némely dolgokat határozottabban mondjon ki. Az ellen nincs semmi kifogásom, hogy általános elvet állapít meg a ház a szabad alkudozásokra, mert ha ezek egyszer megkezdődhetnek, úgyis a tisztelt ház beleegyezésével lennének folytatandók. De a dolog érdemére nézve tegyük fel az eventualitásokat. Arról nem is szólok, hogy ha azon hadvezér vagy alvezér, a ki az ellenség táborát vezérli, a küldötteket tovább nem ereszti, hanem visszautasítja; mert ekkor természetesen magában megszűnik a megbízatás; hanem mit tegyenek a küldöttek akkor, ha azon vezér azt mondja: én semmire nem vagyok felhatalmazva, én veletek semmi tractatusokba nem ereszkedem, hanem ha akartok beszélni, beszéljetelek például a fővezérrel, a ki távol van, de én addig semmi fegyvernyugvásba bele nem egyezem, s a hadi munkálatokat folytatni fogom. Mit csináljanak akkor azon küldöttek? Visszajöjjenek-e vagy tovább menjenek, ha azon főtábornok maga mondaná: én veletek semmi alkuba nem ereszkedem, mert sem felhatalmazva reá nem vagyok, sem el nem ismerlek titeket, mint törvényes testület küldötteit, de ha fejedelmemhez akartok járulni, fogalmunk szerint azt megkísérteni hatalmat adunk, de a hadi munkálatokat azért folytatni fogjuk: ekkor menjünk-e tovább? És mennyire s mikép hatalmazza fel a ház a küldötteket azon esetre, ha, a mit adna isten, hogy megtörténhessék, fegyvernyugvást készek ajánlani? hogy ez micsoda feltételek mellett és mennyi időre köttessék? Szóval ezt általában a küldöttekre bízzák-e avagy oda utasítják-e a megbízottakat, hogy fegyverszüneti munkálatok iránt a magyar hadsereg tábornokával intézkedhessenek-e? Mert másképp a küldöttek meg fognak akadni. A másik pedig, a mit meg akarok jegyezni, az, hogy addig, míg ez iránt a határozat formulázva lesz, jó volna a ház vegyes üléséből a többi tagokat is tudósítani, elfogadják-e vagy képesek-e elfogadni ezen békekísérleti megbízatást, mert a háznak nem igen lesz alkalma holnap vagy holnapután intézkedni, s mihelyt fogalmazva lesz az utasítás, a küldötteknek egymással kell érintkezni az igen hamar bekövetkezendő elindulás órája iránt; mert másképp majd késő lehetne. Jó volna tehát a megválasztott érdemes tagokat felszólítani: nyilatkozzanak az el- vagy el nem fogadás iránt, hogy ehhez képest azután a ház még ezen ülésből intézkedhessék.

II.

Az *elnök* úgy vélekedett, hogy a küldöttségnek más utasítás ne adassék, mint hogy a határozatban említett alapon késznek nyilatkozzék a békére, következőleg mindazokat megajánlhassa, mik e célra vezetnek; a határozat vezérelni ellen pedig ne tehessen.

DEÁK FERENCZ: Azt mindenesetre világosan ki kell mondani, hogy tisztában legyen a dolog, mi lesz ezen küldöttség teendője; mert némelyek azt kívánnák, hogy ha fegyvernyugvást a fővezértől eszközölni nem tudunk, térjünk vissza, mások pedig, hogy ha akár lesz, akár nem lesz fegyvernyugvás, mindenesetre igyekezzenek a küldöttek a fejedelemhez jutni.

A határozat, mely e tárgyban hozatott, a következő:

A képviselőház határozatának következtében felszólíttatván a honvédelmi bizottmány, hogy hazánkban átalán, de különösen hadseregünk állapotáról és működéséről jelentést tegyen, ennek folytán a honvédelmi bizottmány elnöke előadta, hogy az ellenségnek a fővároshoz közeledése miatt az országgyűlés tanácskozása minden pillanatban mostani helyén lehetetlenné válhatván, az országgyűlés és kormánya Debreczenbe által tétessék és minden törvényhatóságok ezentúl is az ország kormányának engedelmeskedni tartozzanak. Továbbá indítvány tétetett, hogy a haza jelen eldöntő perczeiben a békés kiegyenlítés a nemzet becsülete, törvényes szabadsága és jólétének alapjain és biztosításával megkísértessek. Mindezek határozattá váltak, mire Majláth György országbíró, gr. Majláth Antal, Lonovics József érsek, gr. Batthyány Lajos és Deák Ferencz megbízatván, oda utasíttatnak, hogy az ellenség fővezérétől fegyvernyugvást és a czéloztatott békekötést kieszközölni iparkodjanak, sőt a körülmények úgy hozván magukkal, magához ő cs. kir. felségéhez, Ferencz Józsefhez is járuljanak. Miről a törvényhozáshoz jelentésük elváratik.

III.

A képviselőháznak 1849. január 13-dikán Debreczenben tartott II. ülését *Palóczy László* korelnök a következő szavakkal nyitotta meg: «Emlékezik a t. ház, hogy a Pesten december 31-dikén tartott országos vegyes ülésben öt tag küldetett ki az országgyűlés kebeléből azon határozattal, hogy a császári seregek főtábornokához menvén, ott mint a nemzet küldöttei jelentsék ki azt, hogy a magyar nemzet és annak képviselői a hazát csak védelmezvén, mindent el akarnak távoztatni, a mi ellenségeskedésre magyarázható, s annál fogva a nemzet oly békére, mely becsületével, jólétével és szabadságával nem ellenkezik, kész. A kitűzött helyre elutazott öt tag tegnap küldött az országgyűléshez hivatalos jelentést, melyet a jegyző úr föl fog olvasni.»

Ezután *Irányi Dániel* jegyző fölolvasta a küldöttségnek *Deák Ferencz* által szerkesztett következő jelentését:

«Magyarország gyűlésének.

Mult évi december hó 31-én történt kiküldetésünk következtében, f. évi január 1-ső napján délután Promontoriumba mentünk a főhadiszállásra. Onnan két tisztnek kíséretében Hamzsabékra értünk, hol az ottani katonai parancsnok Géczy huszárhadnagyot adta mellénk 12 legénynyel és egy trombitással katonai kíséretül, s a tisztnek meghagyta, hogy minket a császári tábor előőrségeig kísérjen. Mi Hamzsabékról megindultunk későn este, s mivel Martonvásáron sem tudták megmondani, hogy az érintett tábornak előőrsei mely tájon állanak, a kísérő tiszt nem tartotta czélszerűnek tovább menni s a sötétben bizonytalanra tévelyegni. Ott késtünk tehát néhány óráig, és reggel megindultunk Vál felé, mert értésünkre esett, hogy herczeg Windischgrätz főtábornokot hihetőleg Csákvár vagy Bicske táján fogjuk találni. Válban megtudtuk, hogy azon éjjel Verebre érkezett egy tetemesebb hadsapat, általmentünk tehát azonnal Verebre, de mire odaértünk, onnan az egész cs. katonaság előnyomult Baracska

felé. Verebről tehát elküldöttük a kísérő huszártisztet Baracska felé azon megbízással, hogy ott, hol az említett tábornak bármely részét találja, ittletünket jelentse be s a parancsnokot szólítsa fel, hogy minket a szokott módon Windischgrätz herczeg főtábornok úrhoz kísértessen. A tiszt este visszaérkezett s a Baracska-n talált tábor főparancsnokától, b. Jelasics-tól, azon választ hozta, hogy mi a főtábornokot másnap délben már Bicskén találándjuk. Katonai kíséretet nem küldött, de kísérő huszártisztünknek adatott egy iratot, melyben Bicskéig háborítatlan utazás biztosított. Mi tehát másnap január 3-án dél tájban kísértünkkel együtt háborítatlanul ide érkeztünk, s azonnal Majláth Antalt elküldöttük, hogy minket Windischgrätz főtábornok úrnál jelentsen.

Csakhamar értesítettünk arról, hogy a herczeg főtábornok a küldöttségnek négy tagját elfogadja ugyan, de gróf Batthyány Lajost nem fogadhatja. Ezen izenetre, miután egyik társunk elfogadása megtagadtatott, mint országos küldöttség érdemileg ugyan nem működhetünk volna, nehogy azonban bármit elmulasztjunk a cél elérésére, s remélve azt is, hogy ha a herczeg főtábornok bölcs kiegyenlítésre célzó küldetésünkről értesítve lesz, talán hajlandó leendő az összes küldöttséggel érintkezésbe bocsátkozni, mi négyen, úgymint Majláth György, Lonovics József, Majláth Antal és Deák Ferencz a herczeg főtábornok előtt megjelentünk. Majláth György ország bírása előadá, hogy mi a magyar országgyűlésnek küldöttei vagyunk, s erre a herczeg főtábornok azonnal azt felelte, hogy ő a magyar országgyűlést el nem ismeri, minthogy azt ő felsége eloszlatta. Elmondá mégis az ország bírása békés kiegyenlítésre célzó kiküldetésünket, de a herczeg főtábornok határozottan azt válaszolá: hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésekről szó sem lehet, hanem egyedül csak feltétlen alávetésről (unbedingte Unterwerfung). Ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni, katonai kormányt hozand be, s majd akkor ő felsége fogja elhatározni a jövőre teendőket. Most azonban ő felségéhez sem bocsát minket, mert őtet ő felsége teljhatalommal ruházta fel, s ő felsége sem adna egyéb feleletet. Ő tehát tanácsolja, hogy feltétlen alávetéssel igyekezzünk kegyelmet nyerni ő felségénél. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert, s esküdjék hűséget ő felségének, az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által.

Mi ezen válasz után látva, hogy miután az ország gyűlése sem ismertetné el, s mi országos küldötteknek nem tekintetünk, s ő felségéhez sem bocsátatunk, kérdést tevénk az iránt, hogy mikor és mi módon mehetünk vissza? s kérdésünkre az válaszoltatott, hogy mivel a herczeg főtábornoknak előrenyomuló seregei hadi munkálataikat már Buda közelében is megkezdették, visszamenetelünkre most intézkedések nem tétethetnek addig, míg azt a hadi munkálatok megengedik.

Eltávozván a herczeg főtábornoktól, azonnal szállás rendeltetett számunkra s gr. Batthyány Lajos is velünk együtt van. Ellátásunkról rendelkezések tétettek s a legillendőbben bánnak velünk. Kísértünk, a huszártiszt és legényei, szintén nem levének visszabocsátva.

Ez volt küldetésünknek eddigi lefolyása, melyről sietünk az ország gyűlését előre tudósítani. A herczeg főtábornok ajánlotta, hogy tudósításunkat szokott katonai úton tovább juttatja.

Kelt Bicskén, 1849. január 4-én.

A kiküldött országos választmány.»

A jelentés kapcsán támadt vita közben Asztalos Pál indítványa ellen, «mondassék ki, hogy az elküldött követek békélési fölhatalmazása ezennel megszűnt», fölszólalt *Bezeredy István*, ki azt kívánta, hogy «a küldöttség kísértsen meg tovább is mindent, mit a nemzet becsületének, jólétének és szabadságának alapján megkísérthet». E véleményt támogatta *Kubinyi Ferencz*, *Kossuth Lajos*

azonban azt fejtegette, hogy «békealkudozásról többé szólni sem kell», s hogy akár azt mondani, hivassék vissza a küldöttség, akár mást mondani «haszontalan beszéd». *Nyáry Pálnak* Bezerédy István és Hunfalvy Pál által támogatott következő indítványa pedig: «mondjuk ki, hogy mi erőszakkal voltunk a védelmi térre szorítva; hogy védjük magunkat, a meddig lehet, s föl nem adjuk a nemzet jogait; mindamellett a nemzet törvényes jogainak és függetlenségének alapján készek vagyunk minden pillanatban a békére», szintén *Kossuth Lajos* ellenzése következtében elejtetett.

A képviselőház a következő határozatot hozta:

Miután a magyar nemzet nem valami új jogok megnyerése, hanem csupán királyi esküvel is biztosított, s most hitszegőleg fegyveresen megtámadott ezredéves országos létele, önállása és alkotmányossága megvédése végett kényszerült az önfenntartás természeti törvényénél fogva szinte fegyveresen ellenállani; s miután, hogy a további vérontást megszüntesse, az alkotmány biztosítása feltétele alatt maga részéről békeajánlatot tön, s a helyett, hogy az elfogadtatott volna, az ausztriai császár teljhatalmú fővezére által a nemzet küldöttsége népjogellenesen letartóztatott, s föltétlen alávetés követeltetvén, az alkotmány megsemmisítésével az ország elfoglaltatni, s katonai kormány alá vettetni fenyegettetik; a képviselőház ezen feleletből teljesen s a legméltóbb indignációval meggyőződén, mikép az ausztriai ház, mely eddigi fennállásáért is annyi hálával tartozik ezen nemzetnek, oly fennhéjázó hangon, s oly zsarnok feltételeket nem által szabni, minőket még tökéletesen megvert nemzet irányában sem szabad tennie, holott a magyar nemzet eddig nemcsak hogy leverve nincs, sőt seregeink száma és vitézsége, s a nép áldozatkészsége győzedelmet is ígér, egy akarattal elhatározta: miszerint országos lételét, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét utolsó emberig, utolsó csepp vérig tovább is védelmezni fogja.

Mely határozat sok ezer példányban kinyomatni, a nép és hadsereg közt mielőbb kiosztatni rendeltetett.

Kossuth Lajos kormányelnök indítványára minden egyes képviselő ünnepélyes ígéretet tön, s illetőleg a képviselőház elhatározta:

Hogy mindaddig egy sem fog eltávozni, és a képviselőház együtt maradand, míg a haza megmentve nem leend.

Ugyancsak a kormány elnöke további indítványaira még a következő határozatokban történt megállapodás:

1-szor. Miszerint ezen határozat kihirdetése napjától mindaz, ki a harcban gyáván megfutamlík, főkép a tisztek, mint hazaáruló fog büntettetni.

2-szor. Miszerint a kormány főbb gondjai közé számítsa, ügyelni, hogy a hadjáratok által a nép minél kevesebb terhet érezzen: minden zsarolás, bárki kövesse is el, szinte halálbüntetést huzandván maga után. Végre

3-szor. Hogy mindazt, mit a nép kiszolgált, a kormány vagy adóban elfogadja, vagy pedig készpénzben kifizesse, s mennyiben az álladalom pénzereje a tüsténti kifizetést itt-ott meg nem engedné: a képviselőház ezennel ünnepélyesen fogadja s ezen kötelezést a nemzeti becsület oltalma alá helyezi, hogy mihelyt a körülmények megengedik, az álladalom részére történt bárminemű kiszolgáltatás törvényes kamatokkal együtt fog megtérítettetni.

IV.

Minthogy Budapesten az a hír volt elterjedve, hogy a békeküldöttség jelentése nem érkezett meg rendeltetése helyére, a küldöttség tagjai egy újabb jelentés elküldésére határozták el magukat, s ennek megírásával megbízták *Deák Ferenczet*. *Deák Ferencz* a következő levél kíséretében küldötte meg *Majláth György* országbírónak e jelentést:

Nagyméltóságú Országbiró s Elnök Úr!

Küldöm újabb jelentésünket, méltóztassék azt átnézni, pro re nata kijavítani, s ha lehet, még ma gróf Antallal és Lonovics ő excellentiájával közleni; ha azután megállapíttatik, jó volna talán tisztára iratni, hogy gróf Antal, midőn holnap átmegy, magával átvihesse, ha elfogadják elküldését, legalább nem késik a dolog.

Mély tisztelettel

Excellentiádnak

Pest, 1849. január 14-én

alázatos szolgája
Deák Ferencz.

A jelentés így szól:

Magyarország gyűlésének.

Küldetésünk eredménytelen lefolyásáról azonnal, még Bicskén folyó hó 4-én elkészítettük jelentésünket az ország gyűléséhez s azt herczeg Windischgrätz főtábornok úr kezeihez küldöttük, ki nekünk azt ígérte, hogy jelentésünknek elküldetését szokott katonai úton eszközölni. De mivel tegnap hírből azt értettük, hogy ama jelentésünk még a folyó hónap tizedikén sem jutott rendeltetése helyére, sietünk annak másolatát % alatt ide mellékelve újra megküldeni s egyszersmind jelentjük a következőket:

Miután herczeg Windischgrätz főtábornok seregei Budapestet folyó hónap 5-én ellentállás nélkül elfoglalták, minket folyó hó 8-án Bicskén az ottani katonai parancsnok arról értesített, hogy már mehetünk Budára, határozzuk meg indulásunk óráját s ő katonai díszkíséretet (Ehrenbegleitung) rendelend mellénk. Egyszersmind tudósított minket arról is az említett parancsnok: hogy azon huszárkíséret, mely velünk Bicskére a főhadiszállásra érkezett, egytől-egyig szabad akaratból a császári táborban kíván maradni, s már a hitet is letette. Mi tehát Bicskéről 20 vagy 24 dsidásnak s egy tisztnek kíséretében délután elindultunk s este felé Budára a várba érkeztünk, hol a kíséretünket vezető dsidás-tiszt a főtábornoknál azonnal bejelentette megérkezésünket s a főtábornok köszönve bejelentésünket, azt izente, hogy most már lakásunkra mehetünk. Mi haladék nélkül által is mentünk Pestre minden kíséret nélkül.

Gróf Batthyány Lajost, ki folyvást velünk volt utunkban, s velünk együtt jött által Pestre, még azon éjjel 11 óra tájban katonai karhatalommal elfogták, s Budára kísérték, hol még most is fogva tartatik.

A sokféle bizonytalan hírek mellett nem tudjuk, ha ezen jelentésünk eljuthat-e rendeltetése helyére. A város ostromállapotban; Pest és Debreczen között pedig hadseregek s többféle fegyveres csapatok gátolják a közlekedést.

De még e bizonytalanság mellett is szükségesnek véltük e jelentésünknek herczeg Windischgrätz főtábornok úr közbenjárásával leendő elküldését megkísérteni, annyiival inkább, minthogy említett első jelentésünknek, melyet Csányi k. biztos úrhoz utasítva küldöttünk herczeg Windischgrätzhez, véletlen eltévedése miatt is aggódunk.

Kelt Pesten, 1849. január 14-én.

Deák Ferencz Pestről Kehidára ment. Innen többször elindult Debreczen felé; de az útja közben levő osztrák katonaság miatt mindannyiszor kénytelen volt visszafordulni.

DEÁK FERENCZ HADBIRÓSÁG ELŐTT.

1849-ben az osztrák császár hadserege, szövetségesének, az orosz cárnak segítségével, legyőzte a magyar forradalom seregeit. A háború bevégeztével a fejedelem, félretéve Magyarország alkotmányát abszolút hatalommal rendelkezett Magyarország fölött.

1850. tavaszán *Deák Ferenczet* Pécsre hadbiróság elé idézték. «Önnek abbeli kérése következtében; - írja *Bylandt-Rheidt* gr. közös hadügyminiszter e gyűjtemény szerkesztőjének, Bécsben, 1885. november 11-dikén 5062. elnöki szám alatt - hogy a hadbirósági purificationális commissió által 1850. tavaszán Pécsen Deák Ferenczczel fölvelt jegyzőkönyvről és az e tárgyban hozott határozatról engedjek Önnek másolatot készíteni, értesítem Önt, hogy az ez ügyre vonatkozó vizsgálati okirat többé nem létezik, s így a szóban levő jegyzőkönyvről nem adathatok Önnek másolatot. Egyes-egyedül a vizsgálat megszüntetésére nézve találtam egy rövid jelentést és ennek elintézését, s ezt az Ön számára ide mellékelém.»

A vizsgálat megszüntetésére vonatkozó jelentés így szól:

«184. sz.

Minthogy Deák Ferencz, volt magyar igazságügyminiszter és Zala vármegye képviselője, Debreczenben nem jelent meg és ott a rebellisek conventjének tárgyalásaiban részt nem vett, s ennél fogva az 1849. december 4-dikén kelt hadparancsnoksági rendelet szerint nem tartozik azok kategóriájába, a kik ellen hadbirósági vizsgálatnak még helye lehet, az ezen körülményt kiderítő iratot az alulírott előadó, certificatum útján való elintézés végett, ide mellékelve átszolgáltatja.

Pest, 1850. május 17.

Kraft,
kapitány, mint törzshadbíró.»

Hátsó irat:

«Ezen ügy, a vizsgálat megszüntetéséről a vizsgálat alá vont számára ma kiállított hivatalos bizonyítvánnyal elintéztetvén, ad acta tétetik.

Pest, 1850. május 18.

Nedelkovic,
törzshadbíró.»

A PASSIVITÁS POLITIKÁJA.

«Deák Ferencz 1849-től 1860-ig - írja *Gorove István* 1866. június végén naplójában - a passivitást ajánlotta a nemzetnek, előre megjelölve a hibákat, a melyeket a germanizáló absolutista politika el fog követni. A passivitas példájával maga ment elől; tűrt és hallgatott; sem maga, sem környezete semmiféle titkos áskálódásokban részt nem vett.»

1850. ápril havában *Schmerling* osztrák igazságügyminiszter megkérte Deák Ferenczet, hogy a magyar magánjog körébe tartozó több kérdés iránt Bécsben folytatandó tárgyalásokban vegyen részt.

Deák Ferencz e fölhívást a következő levéllel utasította vissza:

An Se. Exz. Herrn Ritter Anton von Schmerling, k. k. österreichischer Justizminister etc. in Wien.

Ew. Exzellenz!

Die gütige Aufforderung, welche Ew. Exzellenz an mich zu richten die Gewogenheit hatten, noch mehr aber die ehrenvolle Art, in der diese Aufforderung gestellt ist, verpflichten mich meinen Dank an Ew. Exzellenz unversäumt auszusprechen.

So sehr aber diese ehrenvolle Aufforderung für mich schmeichelhaft sein dürfte, bin ich dennoch gezwungen, den Antrag achtungsvoll, aber bestimmt abzulehnen. Nach den traurigen Ereignissen jüngstvergangener Zeiten, unter Verhältnissen, wie sie jetzt noch bestehen, ist es mir unmöglich, bei den öffentlichen Angelegenheiten thätig mitwirken zu wollen.

Ich bin überzeugt, von Ew. Exzellenz ja nicht missdeutet zu werden; nichtige Vorwände wollte ich nicht gebrauchen und glaube durch freimüthige Offenheit Ihrem anerkannten Charakter die grösste Achtung zu erweisen.

Genehmigen Ew. Exzellenz die Versicherung der ausgezeichneten Hochachtung, mit der ich die Ehre habe zu sein

Ew. Exzellenz

Kehida, 25. April 1850.

unterthänigster Diener

Franz Deák.

LEVELEK SZÖGYÉNY LÁSZLÓHOZ BIRODALMI TANÁCSNOKI ÁLLÁSA TÁRGYÁBAN.

I.

Szögyény László 1851-ben ezeket írta naplójába:

«Az év tavaszán hozták a lapok a hirt, hogy a felség az 1849. évi márczius 4-dikén kelt birodalmi alkotmányban ígért birodalmi tanácsnak felállítását elhatározta s b. Kübecket elnökéül kinevezte. A kinevezendő nyolcz birodalmi tanácsosok egyikéül a lapok engem is említettek, mit én kósza hirnek tekintettem. A nagyhét szombatján vettem a felségnek hozzám intézett kéziratját, melylyel birodalmi tanácsosnak kinevez. Sokáig haboztam, elfogadjam-e? mert a kormány elveivel miben sem értettem egyet és irányának megváltoztatásához mi reményem sem volt, és így önmagam eddigi nyilatkozataival jellemem rovására ellentétbe jönni s benső meggyőződésemmel meghasonlani félttem. Minthogy azonban kinevezésem közvetlenül a felségtől jött és így bizalma ily jeles bizonyosságának visszatartásával őt magát fogtam volna megsérteni, mi a nemzetünk s kivált a conservatívek ellen Bécsben létezett ingerültség mellett az ügyre nézve is káros lehetett volna; minthogy továbbá a birodalmi tanács felállításához a józanabbak által az utolsó remények fűzettek s épen az én csekélységemnek, kinek érzései és gondolkozásmódja közönségesen ismertettek, a birodalmi tanácsba lett meghívása kedvező előjelnak tekintett a hazánk iránti jogtalan politika megváltoztatására, s minthogy Bécsből és Pestről barátaim és elvrokonaim számos levélben biztattak az állás elfogadására, sőt Deák Ferencz is, kivel levelezésben nem álltam, de kinek ez alkalomból tanácsát kikértem, igen szívélyesen és méltányosan nyugtatta meg scrupulusaimat: elhatároztam magamat ez állás elfogadására.»

Deák Ferencz levele ez volt:

Kehida, 1851. május 1.

Különösen tisztelt nagyméltóságú birodalmi tanácsnok úr!

Erős és ingatlan szokott lenni bizalmam oly férfiak iránt, kik tiszteletemet teljes mértékben birják, és pedig birják az által, hogy tiszta jellemüket minden körülmények között egyaránt sértetlenül fentartották. Midőn a hirlapokban olvastam, hogy épen Nagyméltóságod egyike azoknak, a kik honfiaink közül a birodalmi tanácsba meghivattak, az vala hiedelmem, hogy egy részről valódi szándéknak, más részről némi kilátásnak kell léteznie honunk szellemi és anyagi állapota javítására, különben a hatalom kezelői oly férfiút, minő Nagyméltóságod, bizonyosan meg nem hívtak, a meghívott pedig jobb jövővel biztató remények nélkül a meghívást el nem fogadta volna. A mit e részben Nagyméltóságod nekem ír tiszta szándékáról és becsületes törekvéseiről és azon elhatározásáról, miszerint ha törekvései hiusulnak és reményei enyésznek, állásáról azonnal ismét visszalépend, én előttem csak azért nem újak, mert mindezek természetes következhesei Nagyméltóságod ismert és igazán tisztelt jellemének. Nagyméltóságod, a ki a körülményeket közelebbről tekintvén, jobban ismeri, mint én itt elzárt magányomban azokat ismerhetem, oly meghívást, melynek nehézségei annyira súlyosak, csak azért fogadhatott el, mert reménye van, hogy állásában honunk valódi érdekeit mozdíthatja elő. Mélyen érzem én becsét azon gyöngédségnek, melylyel Nagyméltóságod némi súlyt látszik helyezni abban, hogy általam félre ne értessek. Engedje meg Nagyméltóságod ismételnem, a mit föntebb mondtam: hogy azon férfiak iránt, a kiket tiszta jellemük és jobb, nemesebb egyéniségük miatt a szónak legszebb, legvalódibb értelmében tisztelek, erős és ingatlan az én bizalmam. Nagyméltóságodat félreérteni akkor sem fognám, ha valamely lépését nem érteném.

Isten vezérelje Nagyméltóságodat szegény honunk javára intézendő szent törekvéseiben és

fáradásaiban. Fogadja Nagyméltóságod tisztelem megújított nyilvánítását, a melylyel vagyok

igaz tisztelője
Deák Ferencz.

II.

Szögyény László 1854-ben le akart mondani birodalmi tanácsnoki állásáról, de megváltoztatta ebbeli szándékát. Hivatalban maradása okait közölte Deák Ferenczczel, a ki levelére így felelt:

Pesten, 1854. december 14-dikén.

Különösen t. kedves barátom!

Ágyból írom e sorokat; pár hét óta beteg vagyok, de írok mégis, mert biztos alkalmam van Tóth Lőrincz által e levelet hozzád juttatni. Midőn az ősszel szíves soraidat vettem, azt hittem, hogy azokra szóval felelhetek, mert szándékom volt Pestre jöttöm előtt Bécsbe rándulni, azonban ez meg nem történhetett, mióta pedig itt vagyok, folyvást betegeskedem. De remélem, még a télen Bécsben látlak. Addig is tehát csak annyit írok, hogy értem, méltánylom és teljesen helyeslem nézetedet, és ha azon becsülés és tiszta, ingatatlan tisztelet, melylyel irántad vagyok, növekedhetnék, bizonyosan növelné az, hogy áldozatul hozod idődet, örömeidet, nyugalmadat helyzetednek csak azért, hogy valami jót eszközölhess közügyre és egyesekre, s nem riadsz vissza még akkor sem, midőn a kivihető csak igen csekély.

Isten áldjon és erősítsen jó szándékodban. Te birni fogod minden jóknak becsülését.

Isten veled.

Tisztelő barátod
Deák Ferencz.

LÁTOGATÁS SZÉCHENYI ISTVÁNNÁL.

Deák Ferencz 1854. november havában Kehidáról Pestre költözködött. «Márton napján - írja 1854. november 15-dikén sógorához intézett levelében - szerencsésen Pestre érkeztem. Márton ludjával azonban nem kínáltak. Út közben bementem Vörösmartyhoz, s fél napot nála töltöttem; beszélőttem Pázmándy Dinihez is Szt-Ivánon. Itt Pesten az Európához szállottam Szentiványi tanácsára; de szerencsémre nem fogadtam előre hónapos szállást, szerencsére mondom, mert a szolgálat ezen vendéglőben rendkívül rossz. Által fogok tehát holnap menni az Angol Királynéhez, melyet gróf Mikes és Kemény Zsiga, kik régen ott laknak, igen ajánlanak. Mikes fölveszi számomra ott azon szállást, melyet legcsendesebbnek mondanak; a két szoba hónaponként 50 ft lesz. Most gróf Bethlen József lakik bennök; de ő e napokban házassodik, elveszi Leiningen volt magyar tábornoknak özvegyét, s így a szállást a jövő hét közepe táján nekem átadja. Talán jó omen olyan szállásba kerülni, melyből a lakó kiházassodik; talán engem is impregnál a szoba levegője olyanféle szándékkal; pedig biz az vén embernek csak parádé volna.»

Ugyancsak sógorához intézte volt a következő levelet:

Marienbad, 1857. július 21-dikén.

Kedves Sógor!

Tegnapelőtt érkeztem ide, mert három napig Bécsben késtem. Két nap óta használom a vizet; lótok-futok, keveset alszom, s oly fáradt vagyok, mintha megverték volna; amúgy is nem a legjobban érzem magamat, de talán majd jobban lesz.

Magyar az idén sokkal kevesebb van, mint tavaly. Mikes holnap már elmegy. Szívesebb ismerős épen kevés; valószínűleg nagyon unni fogom magamat.

Az idő itt is sok hetekig szárazabb volt a szokottnál. Tegnap hajnalban egy igen szép, de igen borzasztó égi háború verte fel a vendégeket. Dörgött, villámlott, csattogott három fertály óráig szakadatlanul, s ez idő alatt egy akkora téren, mint a sőjtöri alsó mező, nyolcz helyen leütött a menykő; jobbára fákat sujtott, az egyik fürdőbe is kettő csapott le, de nem gyújtott.

Bécsből meglátogattam Széchenyit Döblingben. Öregült ugyan, de nem többet, mint bárhol is annyi idő óta öregült volna; valamivel kövérebb, de fehérebb, s fogait elvesztette; de 65 éves embernél ez sem rendkívüli.

A mi lelki állapotját illeti, abban, úgy látom, semmi nyoma a betegségnek. Eszejárása épen olyan, mint előbb volt; előadása épen olyan érdekes. Negyedfél óráig voltam nála. Igen örült, igen szívesen fogadott.

Isten veled, kedves sógor! Klárit ezernyi ezerszer csókolom, s vagyok

hű barátod
Deák.

A MAGYAR NYELV ÉRDEKÉBEN.

Egy zalavármegyei nőnek német nyelvű levelére - miként az *Egyetértés* című hirlap írja - Deák Ferencz így felelt:

Pest, 1857. január 10.

Kedves Szidim!

A legszívesebb örömmel olvastam kedves sorait. Forrón köszönöm nyájas megemlékezését, s teljes mértékben viszonozom a szíves kívánságokat, mikkel engem oly igen megörvendeztetett.

De megvallom gyengeségemet. Az emberek azon sajátsága vagy talán hibája, miszerint soha ki nem elégíthetők s minden örömnél, szerencsénél azt feszegetik, hogy az még nagyobb is lehetett volna, az én hibám is. Alig olvastam végig a kedves, nyájas levelet, azon gondolat lepott meg, hogy azt még kedvesebbé s az én örömetet még sokkal nagyobbá tehetné volna az által, ha magyarul írta volna a szíves sorokat.

A reánk zúdult vihar eltemette minden örömünket, reményünket, s mi a hajótörésből a hitvány, örömtelen életen kívül csak egy kincsünket menthettük meg: nemzetiségünket. De ez is a hatalom folytonos megtámadásainak van kitéve, s leszorítva a nyilvános élet teréről csak ott ápolhatjuk, ott tarthatjuk fel azt, hova a hatalom szava nem hat, a társas élet magán-körében, s ha itt is elhanyagoljuk, elvész az örökre s visszahozhatatlanul.

Ezért fáj az nekem, ha derék, lelkes magyar nő németül beszél és németül ír, mert mindig úgy tekintem ezt, mint újabb sebet nemzetiségünknek, s mint fenyegető haladását az elnémetesedésnek.

Megbocsát úgy-e kedves Szidim! hogy köszönet helyett, a mivel szívességeért tartozom, elég vakmerő vagy legalább gyengédtelen vagyok, megrovás színét viselő észrevételeket tenni. De szíves barátsága feljogosított és hozzászoktatott, szíves szeretettel, tartozkodás nélküli bizalommal tárni fel érzelmeimet. Tekintse ezt úgy, mint legvalódibb jelét őszinte tiszteletemnek.

Isten áldja meg legszebb áldásával, s tartson meg szíves barátságában.

Tisztelő barátja
Deák Ferencz.

A M. TUD. AKADEMIA MŰKÖDÉSÉNEK MAGYAR NYELVEN FOLYTATÁSA, AZ ELNÖKÖK ÉS A TAGOK VÁLASZTÁSA S A FELÜGYELET GYAKORLÁSA TÁRGYÁBAN.

«A budapesti rendőrség főnöke - így közli a *Fraknoi Vilmos* által szerkesztett mű: «Vázlatok a magyar tudományos akadémia félszázados történetéből» - 1853. október 13-dikán, «gróf Teleki József Akadémiai Elnökhöz intézett» levelében jelenté, «hogy a cs. k. helytartó-tanács 1853. szeptember 27-dikén kelt kiadványa szerint, a M. Akadémia, további fennállhatásának engedményezése végett, az 1852. november 26-diki egylettvörvénynek hódolva, rendszabásait tekintettel az e részben kiadott határozatokra, névszerint az idézett egylettvörvényre, változtassa meg, s terjeszsze elé a rendészetnek, német nyelven, három példányban, a kieszközlendő helybenhagyatás végett.»

Az elnök 1853. deczember 30-dikán, Szirákról kelt levelében, «ezen igen kényes munkálat kidolgozására gróf Károlyi György elnöklete alatt, Kubinyi Ágoston, b. Eötvös József, Fogarasi János, Horváth Cyrill, Wenzel Gusztáv tagokból, a titkár és pénztárnokból álló bizottságot kért fel; megemlítvén, hogy az 1845-ben ajánlott változtatásokra csak annyiban legyen tekintettel, a mennyiben azok magokkal a rendszabásokkal nem ellenkeznek.»

A bizottság munkálatát az 1854. márczius 9-dikén tartott összes-ülésen mutatá be.

Az elnöklő gróf Teleki József ez alkalommal azt az előleges kérdést veté fel, vajjon «czélszerűnek és üdvösnek tartja-e az ülés, hogy a felsőbb rendelet kötelező kívánalmain túl a tapasztalás nyomán, némely egyéb, magokban különben üdvös javítások indítványoztassanak?»

Az összes-ülés erre nézve abban állapodott meg, hogy «a felsőbb helyt kötelezőleg kívánt alkalmaztatásán túl a rendszabásoknak az egylettvörvényhez s a fenforgó viszonyokhoz, csak oly változtatásokat tart tanácsosoknak, melyek az országosan helybenhagyott rendszabásokban kitűzött czélok, az ezek létesítésére vezető eszközök és formákkal nem ellenkeznek.»

Az összes-ülés azonnal tárgyalás alá vette a munkálatot, s ezt több pontjában lényegesen megváltoztatva, a márczius 14-dikén tartott rendkívüli nagygyűlés elé terjesztette, mely a módosított alapszabályokat elfogadta. Mire ezeket márczius 18-dikán az Igazgató Tanács tette tanácskozás tárgyává, és szintén több jelentékeny változtatást tett rajtok.

A legfontosabb változtatás a régi alapszabályok első pontjában történt. Míg ugyanis e szerint «A M. Tudós Társaság a tudományok és szépművészségek minden nemeiben a nemzeti nyelv kimíveltetésén igyekszik egyedül»; az új szerkezet szerint az Akadémia célja: «a tudományok és szépművészetek magyar nyelven művelése és terjesztése; egyszersmind a magyar nyelvnek egész gonddal csinosbítása és gazdagítása».

Az alapszabályok továbbá az osztályrendszert törvényesítik és szervezik. Az osztályülésekhez utasítják a tudományos előadásokat, a beküldött közleményeket, a szakbeli indítványok és kiadványok fölötti tanácskozást, a jutalom-ügyet és a választások előkészítését.

A havonkint egyszer tartandó összes-üléseknek csak az emlékbeszédek, az osztályok működésére való felügyelet, az összes Akadémiát illető ügyek tárgyalása van fentartva.

A fölterjesztett alapszabályok megerősítése soká késett. Ennélfogva, mikor gróf Teleki József elnök halála után, az Igazgató Tanács 1855. ápril 17-dikén az elnökválasztás végett egybegyűlt, a gyűlésre kiküldött cs. k. biztos, Bujanovics Ernő helytartótanácsos kijelenté, hogy a választások csak ideigleneseknek tekintendők.

Midőn az Igazgató Tanács több mint két esztendő multával, 1857. junius 6-dikán, ismét összegyűlt, gróf Dessewffy Emil elnök azzal a nyilatkozattal nyitotta meg tanácskozásait, hogy «miután nem csak félhivatalos hírlapi tudósítás után, de magának ő cs. k. felségének szóbeli legkegyelmesebb nyilatkozása, úgy a cs. k. főkormányzó ő fensége kegyes kijelentéséből az akadémiai rendszabásoknak

f. évi május 3-dikán történt cs. k. megerősítéséről értesülnie szerencséje volt, sietett az Ig. Tan. tagjait egybehívni, hogy ez örvendetes eseményt tisztelettel üdvözlőlvén, mind az ezt megillető hálanyilatkozat formája, mind ez új Rendszabások alapján, az akadémiai élet hatályosb élesztése eszközeiről tanácskozni lehessen. Azonban némely, időközben az elnökséghez intézett közbevetőleges kérdések, melyek különben lényegteleneknek mutatkoznak, s rögtön fölvilágosítottak, a tárgyaláson még át nem menvén, s így a Rendszabások szövege mind e napig le nem érkezvén: azoknak kihirdetése meg nem történhetik.»

Gróf Dessewffy Emil értesülése nem bizonyult alaposnak. Az akadémiai alapszabályok iránt a cs. k. kormányzéseknek még folytak a tárgyalások. Azok lényeges átalakuláson mentek keresztül, és csak 1858. február 27-dikén nyerték el a legfelsőbb megerősítést.

Az Igazgató Tanács május 29-diki ülésén bemutattatván ez alapszabályok, az Akadémia elnöke mindenekelőtt azt a kérdést tűzte ki a tanácskozás tárgyává, «mennyiben tartja (az Igazgató Tanács az új alapszabályok szerkezetét) az Akadémiának, az alkotók alapítványlevelei, az országos terv, az 1827. XI. törvényczikk, úgy az akkori királyi megerősítő leiratban kitűzött célja és meghatározott rendeltetésével egyeztetethetőnek.»

Erre a jelenlevő országfejedelmi biztos, dr. Palló Sándor helytartótanácsos kijelenté, hogy az Igazgató Tanács az Alapszabályok értelmében egyedül az akadémiai vagyon kezelésére lévén hivatva, a már megerősített Alapszabályok tárgyalásába nem bocsátkozhatik, a mi a nagygyűlés hatásköréhez tartozik.

Azonban az elnök kifejtette, hogy bár az Alapszabályok betűje, természetesen a dolgok rendes folyamában, a vagyonra való ügyelést tűzi ki az Igazgatóság teendőjeül, azonban ez nem szorítkozhatik egyedül a bevételek és kiadások ellenőrzésére és a vagyon épségben tartására; benne foglaltatik az a gondoskodás is, hogy a vagyon az intézet elé tűzött célokra fordíttassék; mire az Igazgató Tanács, különösen mint az alapítók képviselője s jogaiknak letéteményese, hivatva és kötelezve van. És abból, hogy a Helytartótanács, a megerősítési záradék kinyerése végett, az új Alapszabályoknak három példányban felterjesztésére az Igazgató Tanácsot hívta fel, következteti, hogy a felterjesztés előtt az Alapszabályok felett való tanácskozás eltiltását nem vehette célba.

A biztos megnyugodott. Kinyilatkoztatá, hogy a tárgyalást nem kívánja gátolni; de észrevételét jegyzőkönyvbe iktattatja.

Ezek után az Igazgatóság az Alapszabályok tárgyalására térvén át, úgy találta, hogy «több lényeges pont lön megváltoztatva, olyképen, miszerint azok ez újabb szerkezetben az alapítók szándékától s az Akadémia kitűzött céljától eltérnek». Elhatároztatott egy ő felségéhez intézendő kérvény szerkesztése, és annak kidolgozására bizottság küldetett ki, melynek tagjai: Deák Ferencz, báró Eötvös József, báró Prónay Albert és Toldy Ferencz titkár valának.

A folyamodást *Deák Ferencz* fogalmazta. Az irat, mely az Igazgató Tanács május 31-diki ülésében egyhangúlag elfogadtatott, így szól:

Felséges Császár és Apostoli Király! Legkegyelmesebb Urunk!

Hódoló tisztelettel vette a Magyar Tudományos Akadémia Igazgató Tanácsa, a Császári Királyi Apostoli Felséged által legkegyelmesebben megerősített Akadémiai Alapszabályokat; s hálás érzéssel fogadja Császári Királyi Apostoli Felséged azon legmagasabb kijelentését, hogy a Magyar Akadémia, mint tudományos intézet, Felségednek fejedelmi különös oltalma alatt áll.

Midőn e hálás érzésünket kifejezzük, legszentebb kötelességünknek tartjuk egyszersmind őszinte bizodalommal kitárni Császári Királyi Apostoli Felséged előtt súlyos aggodalmainkat is, miket a legkegyelmesebben megerősített Alapszabályok némely pontjainak szerkezete bennünk támasztott.

Leglényegesebb ezek közül az első szakasz második része, mely a Magyar Akadémia célját fejezi ki.

A Magyar Akadémia nem az álladalom költségén, hanem magán polgárok adakozásából keletkezett; annak fentartásához az álladalom pénzbeli segélyezéssel soha sem járult. Az első alapítók, kik tetemes áldozataik által e tudományos intézet alapját letették, az 1825-diki országgyűléshez folyamodtak a végett, hogy az, egy felállítandó Magyar Akadémia tervét dolgoztassa ki. Az országgyűlés e folyamodás következtén küldöttséget nevezett, mely a folyamodott alapítók hozzájárultával elkészítette a tervet (áll az Acta Comit. Regni Hung. 1825. To I. a 270. s köv. II.), melyben határozottan kimondatott, hogy a felállítandó Magyar Akadémiának célja leszen, «hogy általa édes hazánkban a tudományok és szépmesterségek édes anyai nyelvünkön műveltessenek, s így a szép nyelv tökéletesedjék». E terv az országgyűlés által az akkor uralkodott Császári Királyi Apostoli Felséghez fölterjesztetvén, ez legkegyelmesben megegyezni méltóztatott abban, hogy a magyar nyelv kiművelésére, magán ajánlatok alapján, Akadémia alapíttassék (mint azon Acta Comit. II. kötete 1120. lapján látható). Az országgyűlésileg kidolgozott terv nyomán beadták az első alkotók alapítvány-leveleiket, s azokban határozottan kikötötték, hogy ajánlataik az országgyűlési tervben meghatározott célra és módok szerint fordíttassanak (mint az a B. alatti kivonatokból kitetszik). Ezek nyomán lőn aztán 1827-ben a Magyar Akadémia törvénybe iktatva, melyben ennek céljául szintén a magyar nyelvnek a tudományok minden nemeiben kiművelése mondatott ki. A későbbi alapítványok ugyanezen alapra lőnek fektetve (kivonataik a C. alatt). Az országgyűlés bevégezése után a Nádor Ő Császári Királyi Fensége a szabályok részletei kidolgozására egy bizottmányt nevezett ki, mely a négy első alapító tettleges közremunkálásával elkészítette azokat (D. alatt alázatosan ide mellékelve), miket a Fenséges Nádor, Ő Császári Királyi Apostoli Felsége elébe terjesztvén, azok Ő Felsége által némi módosításokkal megerősítettek (a nádori kegyes levél mása itt E. alatt). De ezen módosítások sem az Akadémia kitűzött célját, sem a szerkezet lényeges részeit nem érintették, s az ekkép megerősített Alapszabályok első pontjában is világosan kimondatik, hogy a Magyar Akadémia «a tudományok és szépművészségek minden nemeiben a nemzeti nyelv kiműveltetésén igyekszik egyedül». S ezen Alapszabályok mellett állott fenn az Akadémia, hosszú évek során, mind maiglan.

A Császári Királyi Apostoli Felséged által most legkegyelmesebben megerősített Alapszabályok első szakasza említett második részében, a Magyar Akadémia célja így fejeztetik ki: «Dasselbe (wissenschaftliche Institut) hat den Zweck, die Wissenschaft und schöne Literatur zu pflegen und zu verbreiten, und zugleich die ungarische Sprache mit aller Sorgfalt auszubilden und zu bereichern».

Ellenben mind az 1825-diki Országgyűlés tervében s az 1827-diki XI. törvényczikkben, mind a dicsőn uralkodott Ferencz Császár és Király által kegyelmesen megerősített Alapszabályokban, úgy azon szerkezetben, melyet rendőrségi felszólítás folytán a Magyar Akadémia 1854-ben német nyelven bemutatott, az alapítók szándékához híven azon eszme mondatik ki, hogy a Magyar Akadémiának célja a magyar nyelvnek bővítése és csinosbítása, s a tudományok és szépművészetek magyar nyelven miélése. És ezen eszme, a végül említett német szerkezetben, a következő szavakkal van kifejezve: «Die Ungarische Akademie der Wissenschaften hat den Zweck, die Wissenschaften und schönen Künste in ungrischer Sprache zu pflegen und zu verbreiten, und zugleich die Sprache selbst mit aller Sorgfalt auszubilden und zu bereichern.»

Így tehát a Császári Királyi Felséged által legközelebb megerősített Alapszabályok első §-ának szerkezetében az előbbinek e lényeges szavai: «in ungrischer Sprache» egészen kimaradtak.

S ezen szavak kihagyása az, mi bennünk a legmélyebb aggodalmat támasztja. Mivel pedig teljes meggyőződésünk, hogy Császári Királyi Apostoli Felséged az alapítók szándékát és azon feltételeket, mikhez ők alapítványukat kötötték, megsérteni engedni nem akarhatja és nem akarja; s biztosítást nyújt nemzeti nyelvünkre s annak kimívelésére nézve Császári Királyi Apostoli Felségednek Laxenburgban 1857. szeptember 9-dikén kiadott legkegyelmesebb kézírata is, hódoló tisztelettel kérjük fel Császári Királyi Apostoli Felségedet: kegyeskedjék aggodalmunk megnyugtatóására s minden felmerülhető kétség eltávolztatására elrendelni, hogy az Alapszabályok első szakaszába az előbbi szerkezetek ezen lényeges szavai: «magyar nyelven» (in ungrischer Sprache) ismét belé iktattassanak.

Másik, a mi aggodalmat szült bennünk, a legkegyelmesben most megerősített szabályok azon pontjai, melyek az Akadémia elnökeinek, tiszteleti, rendes és levelező tagjainak választására vonatkoznak. Ezen pontokban a két elnökre nézve, mindenikre külön három tagnak kijelölése van egyedül az akadémiai igazgató tanácsnak megengedve; a tiszteleti, rendes és levelező tagokat pedig a nagygyűlés csak javaslatba hozhatja, s nem is a megerősítés, hanem az egyenes kinevezés van a Császári Kir. főkormányzónak fentartva.

Nem említve, hogy az Akadémia maga, mely rendeltetésénél fogva a magyar tudományosság és irodalom terményeit és a jelesebb tudományos férfiakat leginkább ismerheti, látszik leginkább hivatottnak lenni az akadémiai tagok megválasztására: e részben is bátorcodunk különösen kiemelni, hogy valamint az első alapítók, úgy az Akadémiának fenn említett Terve és Alapszabályai is, magára az Akadémiára bízták a választásokat. E jogot az Akadémia eddig szakadatlanul gyakorolta, és soha nem adott okot arra, hogy abban megszoríttassék. Az álladalom közérdeke sem tesz ily változást szükségessé, mert az eddig fennállott Alapszabályok és azokon alapult választási jog mellett is megmaradt az Akadémia mindenkor a szorosan törvényes ösvényen; soha, még a lefolyt legsúlyosabb időkben sem feledkezve meg arról, hogy rendeltetése és szabályai minden más ügyeket kizárnak működése köréből. A Magyar Akadémia, mely közintézet ugyan, de egyenesen és egyedül magán alapítványokból keletkezett, nem adott okot arra, hogy belső elintézésére s a választásokra nézve szűkebb korlátok közé szoríttassék, mint a közönséges egyesületek, melyek tagjaikat maguk szabadon választhatják.

De különösen az elnökök kijelölésére nézve bátorcodunk azon gyakorlati nehézséget felhozni, hogy mind a két elnöknek külön-külön három férfit, kik vagy koruk, vagy egészségi állapotjuk, hivatalos vagy egyéb viszonyaik, lakhelyök vagy végre hajlamaiknál fogva ezen állásokat képesek vagy készek volnának elvállalni, s így nem pusztán formaságból lennének a hat jelölendők közé sorozhatók, találni gyakran lehetetlen leend.

Ezeknél fogva esedezünk Császári Királyi Apostoli Felségednek e részben is, kegyeskednék megengedni, hogy a Magyar Akadémia, elnökei, kik amúgy is az eddigi Alapszabályok értelmében mindig legfelsőbb megerősítéstől függöttek, továbbá titoknok és tagjai választásában is, eddigi módja szerint járhasson el.

A tagok fizetésére nézve hódoló tisztelettel kérjük Császári Királyi Apostoli Felségedet, méltóztassék kegyelmesen megegyezni abban, hogy az eddig is fennálló idősebségi elv ezentúlra is megtartathassék, mely a méltányosságnak leginkább látszik megfelelni; s ezt annál inkább, mert ugyanezen elv több kormányi közintézetnél is fennáll.

Az utolsó szakasz, mely a felügyeléssel megbízott országfejedelmi Biztosnak jogot ad, hogy ne csak az Akadémia szabályaiba, hanem a legmagasb kormány céljaiba ütköző végzések ellen is tiltakozzék, azért okoz nekünk leginkább aggodalmat, mert azon kifejezés: «a kormány céljai» nem eléggé határozott értelmű s gyakran kétes magyarázatú lehet. Ebbeli kétségeink megszüntetését is Császári Királyi Apostoli Felséged legmagasb kegyelmétől kérjük.

Ezek azok, miket állásunkban szent kötelességünknek tartottunk Császári Királyi Apostoli Felségednek, hódoló tisztelettel s őszinte bizodalommal előterjeszteni, alázatos kérelmeink kegyes meghallgatását és teljesülését reménylőn.

Mely alázatos esedezésünk után, Császári Királyi Apost. Felséged legmagasabb kegyelmébe ajánlván magunkat és az Akadémiát, jobbagyi hódoló tisztelettel öröklünk Császári Királyi Apostoli Felségednek, legkegyelmesebb Urunknak, Pesten, 1858. május 29-én tartott ülésünkben, hű jobbagyi és alázatos szolgálói, a m. Tudom. Akadémia Igazgató Tanácsa. Gróf Dessewffy Emil a M. Akad. ez idő szerinti elnöke, Toldy Ferencz, titoknok.

Az Igazgató Tanács, báró Eötvös József másod-elnök vezetése alatt, gróf Andrássy György, gróf Czirák János és gróf Károlyi György igazgató tagokból álló küldöttséget nevezett ki, a mely a német nyelvre lefordítandó kérvényt Albrecht főherczeg főkormányzónak bemutatassa s ő felségének benyujtsa.

A főherczeg kifejezván «a Magyar Akadémia iránti kegyes hajlamát», magára vállalta a legfelsőbb kihallgatás kieszközlését. Mire ő felsége július 1-sején fogadta a küldöttséget és átvevén a folyamodást, báró Eötvös József beszédére adott válaszában kijelenté, hogy «minden a birodalomban létező nemzetiségek iránt egyforma hajlandósággal viseltetvén, minden haladást, melyet azoknak bármelyike az általános műveltség és tudományos kifejlődés ösvényén tesz, egyforma megalégedéssel tekint; a miért az Igazgatóság folyamodásában kifejezett aggodalomra semmi ok nem forog fenn; hogy mindazáltal, bár az Alapszabályzat jelen szerkezete bővebb megfontolás után adatott ki, ő felsége mégis a folyamodás egyes pontjait újabb vizsgálat alá vétetni méltóztatik».

Azonban a küldöttség eljárásának nem volt sikere. Az Akadémia 1858. augusztus 23-dikán értesítettett, hogy «ő felsége a cs. k. belügyminiszteriumtól az Igazgató Tanács folyamodása tárgyában nem kívánt előterjesztést, s ennél fogva azon miniszterium nincs azon helyzetben, hogy ama folyamodást tárgyalás alá vehesse.»

Azonban a kormány azon volt, hogy az Akadémiát megnyugtassa. A belügyminiszter az Akadémia elnökét biztosítá, hogy «az államigazgatásnak egyáltalán nem szándéka az Akadémiában a tudományok és a szépirodalom művelése körül a magyar nyelv használatát bármely módon megszorítani.»

Az Igazgató Tanács, ezek után, 1858. november 20-diki ülésében kimondá, hogy «miután a legfelsőbb helyen beadott folyamodásban előterjesztett kérelmek meg nem adattak, az Igazgatóság aggodalmai teljesen nem szűntek meg; de további sikeres lépések lehetőségét maga előtt nem látván, és bízván ő cs. kir. ap. felségének legkegyelmesebb nyilatkozatában, miszerint birodalma minden nemzetiségei iránt egyforma hajlandósággal viseltetni, s tudománybeli haladásait egyforma megalégedéssel tekinteni méltóztatik; tekintve az államkormány szándékát tolmácsoló cs. kir. belügyminiszter úr fentebbi kijelentését is: hiszi, hogy valamint az Igazgatóság el van határozva az Akadémia eredeti célját s az alapítók szándékát mindenkor szem előtt tartani, úgy az Akadémia is, működése gyakorlati terén, ugyanezt fogja tenni.»

Az Igazgató Tanács az Alapszabályokat áttette az Akadémiához, és az elnököt felkérte, hogy azokat a megerősítési záradék hozzáiktatása végett terjeszsze föl.

Az Akadémia követte az Igazgató Tanács példáját. Meghajolt a helyzet kényszerűsége előtt: de el volt határozva, hogy híven fog ragaszkodni céljaihoz és hivatásához. A november 29-diki összes-ülésen kijelenté, hogy «bár óhajtott volna, hogy az Igazgatóság lépései ez ügyben szerencsés sikerrel

koronáztassanak, mégis azon bizodalommal fogadja az új Alapszabályokat, hogy ezek alapján az eredetileg elébe tűzött célnak megfelelnie lehetséges lesz.»

Osztozott e reménységben az Akadémia halhatatlan nevű alapítója, gróf *Széchenyi István* is. A hazafiúi fájdalom kínjaitól már-már megrepedő nemes szíve elkeseredését, de egyúttal egy szebb jövőbe vetett rendíthetetlen bizalmát fejezi ki, döblingi magányából, az Akadémiához intézett nagyhatású levélben (1858. november 6.).

A néhány héttel utóbb - 1858. december 20-dikán - tartott ünnepélyes közülésen gróf Dessewffy Emil elnöki megnyitó beszéde hatalmas nyilatkozattal igyekezett megnyugtatni az Akadémia alapítójának aggodalmait és biztosítani a nemzetet, hogy az Akadémia a reá erőszakolt bilincsek között is szabadon fog működni.

És csakugyan, bár az új Alapszabályok életbe léptek, az Akadémia tagjait ezentúl a «cs. kir. general-kormányzó» nevezte ki, császári kormánybiztos ellenőrizte az Akadémia munkálkodását, tényleg a legkisebb engedményt sem kényszerült tenni a hatalom igényeinek; nemzeti szelleme tekintetében nem tért el az alapítói által kijelölt ösvénytől.»

A PESTI NAPLÓ ÁLTAL KÖVETENDŐ IRÁNYRÓL.

Miként *Falk Miksa* beszéli, 1858-ban hozzája intézett levelében *Deák Ferencz* a következő utasítást adta a Pesti Napló szerkesztőségének:

Első sorban az a föladat, hogy a nemzetben ébren tartassék az alkotmányos szabadságért való érzék és lelkesedés, mert akkor egy kedvező pillanatban egy tollvonással lehet helyreállítani a magyar alkotmányt és huszonnégy óra alatt lehet szabad, alkotmányos államunk; holott, ha a népből kihalt az érzék ezen legmagasabb javak iránt, sem a sors kedvezése, sem az uralkodó kegyelme nem adhatja nekünk vissza az igazi, alkotmányos szabadságot.

AZ 1848-DIKI ALAPRÓL.

«Deák Ferencz jogi érzete - írja *Somssich Pál* e gyűjtemény szerkesztőjének - annyira erős és következetes volt hogy elfordult mindentől, visszautasított mindent, a mit jogilag correctnek nem tartott. Egyetlenegyszer történt, hogy tőle álláspontjának védelmére oly érveket hallottam, a melyeket a jog szigorú fogalmának megfelelőeknek nem tartottam. Ez akkor volt, a mikor én ő ellenében bátor voltam az 1848-diki alaphoz törvényességét kétségbe vonni, állítván, hogy ez, utasításuk félretétele által törvénytelenekké vált országgyűlési követeknek jogtalan és önkénykedő hatalmaskodásával alkottatott, ennél fogva törvényes nem lehet. Ezen állításom ellen csak azzal védekezhetett, hogy a nemzetnek utólagos helyeslésére, és ezen helyeslés által történt szentesítésére hivatkozott; meg még azzal is, hogy a lezajlott forradalom után - minthogy az 1848 előtti alkotmányt maga az absolut hatalom is megtagadta - más törvényes alapot felállítani nem lehet. Különböztetve ismétlem, Deáknak jogi érzése, és ehhez való ragaszkodása annyira erős és szigorú volt, hogy se az én röpiratomat, (*Das legitime Recht Ungarns und seines Königs. Bécs, 1850.*) se a conservativeknek ő felségéhez intézett ismeretes feliratát - a melynek szerkesztésében különben nekem részem nem volt, annak aláírására föl nem hívtam, nem is irtam alá - soha se helyeselte. Az első nem, mert nem az 1848-diki elvekből merítette érveit; az utóbbit nem, mert szerinte nélkülözött minden jogi alapot. Ő minden ilyen opportunitási kísérletet haszontalannak, sőt károsnak tartott. A passiv magatartást és minden köztevékenységtől visszavonulást hitte az egyetlen helyes és hatalmas eszköznek, mely a körülmények fordultával hazánkat törvényes jogi alapjára újra felemelni képes lehet: minden más actió szerinte csak compromittálhatta ezt. Deáknak ily határozott nyilatkozatai tartották vissza az akkori sajtót (jelesen Kemény Zsigmondot) a conservativek memorandumának kedvezőbb megbeszélésétől, és bátorították arra, hogy midőn lehetett, az ellen nyíltan felszólaljon.

E tekintetben Deák annyira szigorú volt és következetes, hogy valamint 1861-ben híven a monarchicus elvhez, érte tétozázás nélkül teljes eréllyel küzdött az akkori határozati párt ellen, úgy a királyi hatalom előtt is mindig férfias nyíltsággal fejezte ki azon meggyőződését, hogy míg az 1848-diki törvények el nem ismertetnek, addig a magyar nemzet és királya közti kiegyezésről szó sem lehet. Ezen szigorú állandóságnak megvolt a maga kedvező eredménye; igaz, csak az olasz és porosz hadjáratok után, a mikor azonban Deák ép oly mérséklettel használta fel a kedvező helyzetet, mint a milyen állandósággal tartotta fenn meggyőződését a legmostohább körülmények között. Deáknak ezen magatartása tanuskodik meggyőződésének egy másik vonásáról. Ő nem bízott a magyar nemzet erejében kizárólag és feltétlenül; féltette ezt a nemzetiségektől idebent és az európai nemzetközi viszonyoktól és érdekektől odakint; de számított Ausztria gyengeségeire és vezérő férfiainak elbizakodottságára, meg a sors változékony szeszélyeire, s ezekre számítva ragaszkodott a passiv politikához, ezt vélte az idő szerint célszerűnek arra, hogy a bekövetkehető kedvező esélyek felhasználásában semmi praecedens által feszélyezve, vagy éppen lekötve ne legyünk. És ez ismét egy nagy és határozott eltérés volt az ő és Kossuth nézetei közt, a ki a magyar nemzet erejében bízva, egy újabb erőszakos felkeléstől kedvező körülmények közt, nem ijedt volna vissza, sőt erre hajlandó lett volna, holott Deák az egyezkedés útjához ragaszkodott.

Az ötvenes évek derekán - így beszéli *Kerkapoly Károly* e gyűjtemény szerkesztőjének - meglátogattam Deák Ferenczet, a kit még patvarista koromból ismertem. Szó volt az ország jövődjéről és az absolutismus megszüntének eshetőségéről. Ekkor ő úgy nyilatkozott, hogy ha a provisorium, a minek az akkori rendszert tartotta, megszűnnék és normális állapotokra akarnának áttérni, ennek kiinduló pontja csak az 1848-diki törvények jogérvényének a hatalom által való elismerése lehet, a mi nem zárja ki, hogy egyszer elismertetvén, e törvények a törvényhozó tényezők akaratával módosulhatnak.

Azok közt, - folytatja *Kerkapoly* - a kikkel akkorában érintkeztem, a bátrak legbátrabbikának sem volt eszében, hogy a 48-hoz lehessen kötni a jövődjöt, hanem mind úgy vélekedtek, hogy a forradalmi 48 elhagyásával az 1847-re kell visszamenni, s a mit a 48-ból elengedhetetlennek találnak, mint pl. a

jobbágyság eltörlését, azt szemelvényileg kell újra megalkotni. Szóval, akkor a közvélemény előtt az 1847 látszott lebegni. Velem szemben Deák Ferencz volt az egyetlen, a ki azon meggyőződésnek adott kifejezést, hogy kiinduló pontul, a melylyel a jövőt a multhoz lehessen kötni, nem lehet mást elfogadni, mint a legutolsó alkotmányos multat, a mi: 1848.

«1859. július havában - így írja naplójában *Szögyény László* - itt Bécsben meglátogatott Deák Ferencz, a ki Marienbadba akart menni, útközben megbetegedett s ezért néhány napot Bécsben töltött. Ebből a hirlapok alaptalanul azt következtették, hogy a magyar dolgok iránt tanácsadásra hívták fel. Bizalmas beszélgetésünk közben megkérdeztem, vajjon ha meghívnák, feljönne-e és mi úton-módon gondolná ő a magyar ügyeket rendezendőkné. Az elsőre határozottan és föltétlenül tagadólag felelt; a másodikra így: az 1848-diki törvények alapján egybehivandó magyar országgyűlés által véli egyedül a törvényes rendet helyreállíthatónak, a mely úton azután a Magyarország és a birodalom közti viszonyok a változott körülményekhez képest rendezendők lennének.»

«Ön azon kérdést intézte hozzám, - írja *Horvát Boldizsár* e gyűjtemény szerkesztőjének - tudnék-e némi felvilágosítással járulni ahhoz, mint vélekedett Deák Ferencz az ötvenes években a jogfolytonosságról, vagyis arról, hogy a törvényes állapotnak visszaállítása hazánkban az 1847-diki vagy pedig az 1848-diki alapon lenne-e eszközzendő?

Én az ötvenes években sógorommal, Szabó Samuval, jelenleg a m. kir. Curia tanácselnökével, akkor zalaegerszegi ügyvéddel, a ki Deák Ferencznek igen bizalmas embere és családi ügyeiben jogi tanácsadója volt, évenként a nyári hónapokban rendesen egyszer meglátogattam az öreg urat, kezdetben Kehidán, később pedig Pusztaszőlőn, a hol sógoránál, Oszterhűbernél tartózkodott. A ház rendesen vendégekkel volt tele. Deák Ferencz ilyenkor nem politizált, a beszélgetés gazdasági dolgokról és napi eseményekről folyt, miközben az öreg úr folytonosan esztorgályos művek faragásával foglalkozott. Ebben a művészet nem kis fokát érte el. Csak szűkebb, bizalmas körben, többnyire akkor, midőn a vendégek eltávoztak, s csak azok jelenlétében, kiket éjjelre is ott marasztott, szellőztette a jövő esélyeit. Kiinduló pontja mindig 1848 volt, s éppen azért, mert az 1848-diki törvények restitúcióját nem igen lehetett remélni, nem nagy bizalommal nézett a jövőbe. Mi, a kik az ő gondolkodása módját ismertük, még ha helyeseltük volna is az alkotmány visszaállítását az 1847-diki alapon, nem mertük volna ezt előtte szóba hozni.

Ha jól emlékezem, 1859. december havában, vagy 1860. január elején egy névtelen röpirat jelent meg, mely az 1847-diki alap mellett emelt szót. E röpiratot éppen azon órában kaptam meg, a midőn Szombathelyről Budapestre voltam indulandó. Talán figyelem nélkül hagytam volna, ha a hír az anonym szerzőt egy oly kiváló egyénnel nem hozta volna kapcsolatba, a ki activ részt vett a szabadságharcban, s a kit én addig az 1848-diki alap hívének tartottam. Az érdeklődésnél fogva, melyet bennem e körülmény fölkeltett a röpiratot magammal vittem és az úton elolvastam. Budapestre érve, közöltem e röpirat tartalmát Deák Ferenczcel, elmondván neki azt is, hogy a hír kit tart a röpirat szerzőjének. Deák határozottan helytelennek mondotta az irányt. Néhány nap múlva hazaindulásom előtt búcsulátogatásomat tévén az öreg úrnál, ismét szóba hozta a röpiratot s utolsó szavai is, melyekkel elbocsátott, ezek voltak: «Te csak maradj meg eddigi véleményed mellett!»

Nagyon tévednek tehát azok, kik azt vélik, mintha Deák Ferencz eszméje, hogy a jogfolytonosság az 1848-diki alap visszaállítását követeli, csak az 1861-diki országgyűlés alatt keletkezett volna; mi, a kik oly szerencsések voltunk, bizalmas nyilatkozatainak az ötvenes években tanui lenni, bizonyíthatjuk, hogy Deák Ferencznek már akkor az volt nézete, és soha nem hallottuk egyetlenegy nyilatkozatát sem, a melyből azt lehetne következtetni, hogy az alkotmány visszaállítását az 1847-diki alapon is hajlandó lett volna törvényesnek elismerni.»

ÉLJEN A HAZA.

1859. október 27-dikén a magyar tudományos akadémia Kazinczy Ferencz születésének százados ünnepét ülte meg. A hivatalos ülés után az Európa szálló oszlopos termében ebédre vagy háromszázan gyűltek össze mágnások, földbirtokosok, írók, művészek, ügyvédek, orvosok az ország minden vidékéről. A felköszöntők sorát *Deák Ferencz* zárta be, ezeket mondván:

Lakoma után imádkozni kell. Az én imádságom rövid, csak három szóból áll: éljen a haza!

VÉLEMÉNYELTÉRÉS DEÁK FERENCZ ÉS SZÉCHENYI ISTVÁN KÖZÖTT AZ 1848-DIKI ALAPRA NÉZVE.

«A viszony, - írja *Hollán Ernő* e gyűjtemény szerkesztőjének - melyben gróf Széchenyi Istvánhoz 1859-ben álltam, rég feledésbe ment. Nem igen szólottam arról senkinek. Nem mintha okom lett volna azt elhallgatni, de mert a kérkedésnek még látszatát is kerülni akartam. Most azonban midőn becses közleményeiből arról értesültem, hogy találkozott valaki, a ki arra hivatkozik, szívesen elbeszélem az esetet, mert a részletek s a keletkezés módjának ismerete nélkül a felett helyes ítéletet mondani nem lehet, és mert kötelességet vélek teljesíteni, melylyel az igazságnak s a történelemnek tartozom, ha Önnek művéhez egy adalékkal járulok, a melyből kitűnik, hogy Deák Ferencz már 1859-ben a 48-diki alapot vallotta a magáénak.

A villa-francai békeelőzményekkel az olasz háborúnak vége szakadt, de nem szüntek meg a veszélyek, melyektől az állam fenyegetve volt. A laxenburg-i manifestum megnyugtató hatással volt ugyan, a mennyiben abból látni lehetett, hogy a létező bajok legfelsőbb helyen többé nem ismeretlenek. De a békés kiegyenlítésnek kísérletei Magyarországon hitelre nem találtak, nem azért, mert a bizalom meg volt rendítve s a bécsi kormánynak őszinte szándékában nem bízott senki. A nagy többség kibékülésről hallani sem akart s a haza sorsának jobbra fordultát a külföldi constellatiók kedvező alakulásától, vagy helyesebben mondva, külföldi complicatióktól várta. Még azok is, kik higgadtabb vérmérséklettel bírtak vagy a békés kiegyenlítésnek őszinte barátai voltak, nem bírták elképzelni, hogy miképen lehessen azt keresztülvinni. Hitték, hogy a közállapotok javítására célzó intézkedések tétetni fognak, de meg voltak előre győződve, hogy azok a várt eredményt meg nem hozandják, legfőlebb abban reménykedtek, hogy a meghiusult kísérletek elvégre mégis a nemzet jogos aspiratióinak kielégítésére fognak vezetni.

A közvélemény általában azon jelszavak után indult, melyek elismert hazafiak nyilatkozataiból képződtek s az országban gyorsan elterjedtek.

Így például tudva volt Deák Ferenczről, hogy a békés kiegyenlítés sikerében nem bízik, de viszont a forradalmat határozottan perhorrescálja. Kehidai magányában közelről és távolról számos látogatója volt. Megszokták az emberek, hogy a közállapotokat illetőleg a haza bölcsének nyilatkozataiból vigaszt merítsenek, de sőt a mindennapi életviszonyokra nézve is tőle tanácsot kérjenek. Ő mindenkit szívesen fogadott. Én is gyakran megfordultam vendégszerető házában. Sokat beszélt a multról, szívesen vette a szárnyaló hírek közlését; de nem emlékszem, hogy az olasz háború előtti időben tőle hallottam volna, és nem hallottam, hogy mások előtt nyilatkozott volna a törvényes állapot mikénti visszahelyezésének eshetőségéről. Barátjai közül azokat, kik a sajtóban közreműködtek, egyre buzdította, hogy a nemzet kebelében az alkotmány iránti lelkesedést ébren tartani törekedjenek. A kiegyezés módozataira nézve azonban, minthogy annak sikerében maga sem bízott, tudtommal ez időszak alatt nem nyilatkozott.

1859. évi július 24-én - tehát az olasz háború után - egyik közel rokonom közvetítése mellett oly férfiú részéről, ki születésre magyar volt, s az ország politikai administrációjában előkelő állást foglalt el, felszólítottam, közölném vele nézeteimet, mit gondolok, mi módon lehetne a nemzetnek óhajait a monarchia fennállhatóságának érdekeivel összeegyeztetni? Állásomban teljesen független lévén, sem magánviszonyaim, sem más egyéb tekintetek által le nem kötve, szívesen megfeleltem e kívánságnak magánlevélben, azon nyíltsággal, melyet a becsületes szándék sugallatából merítettem. Nem vártam e levél megírásától pozitív eredményt, de az illem szabályainál fogva helyesnek a fenforgó viszonyok közt indokoltnak találtam, válaszolni a kérdésre, midőn azt látom, hogy befolyásos emberek a nemzet valódi óhajaival megismerkedni hajlandóságot mutatnak, mire nézve a fegyelem és szolgálati szabályok által korlátolt kormányközegek jelentéseiből megbízható értesülést nem nyerhettek. Megkísérlettem tehát a monarchiának általános politikai helyzetéből kiindulva, a közhangulatnak lehetőleg hű képét feltüntetni, miből azon következtetésre jutottam, hogy az állam biztonsága nem a politikai experimentatiók kétes eredményében, de a nemzetnek visszanyert bizalmában keresendő, a mi pedig a

százados törvények által szentesített jogállapotnak visszahelyezése nélkül el nem érhető. Ennél tovább nem mentem.

Gróf Széchenyi Pálnak irányomban tanusított jóindulatából gyakran megfordultam Vas megyében levő apáti-i kastélyában. Bizalmas társalgás közben elbeszéltem neki a történeteket, s az ő biztatása folytán beleegyezésemmel történt, hogy levelem fogalmazványát testvéröccsének gróf Széchenyi Istvánnak megküldötte. Rövid idő múlva meghívást kaptam Döblingbe, hol mint az akadémiának nem rég elválasztott tagja nem várt szívélyes fogadtatásban részesültem. Elmondotta nekem a nagy hazafi, hogy gróf Rechberg külügyminiszter őt meglátogatta, s a közelebbi teendőkre nézve tanácsát kikérte. Ezen első felhívásra addig még nem tett semmit, most azonban hajlandó lenne, a válasz megadása végett, engem levelemmel együtt gróf Rechberghez küldeni, de ehhez még megkíváncsit, hogy első levelemet, mely főképen a negatív terén mozog, kiegészítsem egy másodikkal melyben a teendők sorozata, pozitív javaslat alakjában, kifejtetnék. Megvallom, hogy e missió és a vele járó megbízás kissé megdöbbentett. A haza s a közügy szolgálatában kész voltam megtenni mindent, a mi gyenge erőmből kitelik. Mint volt katona azonban a politikához nem sokat értettem, sem állásom és multamnál fogva annyira elbizakodott nem lehettem, sem szerény képességeimnél fogva magamat arra hivatottnak nem tekinthettem hogy önmagamtól ily fontos kérdésben programot készítsék. A váratlan esetek véletlen találkozásából történt tehát, hogy Széchenyi nézeteinek gyarló redactorává lettem, és megíratott ekképen a második levél, mely augusztus 22-dikéről volt kelezve. A benne foglalt javaslat, a pactum conventumra támaszkodva, a magyar alkotmányunk visszaállítását, a kormányhatalomnak a *pragmatica sanctio* értelmében gyakorlását követelte, a megyei municipális szerkezetet a magyar alkotmány sarkköve gyanánt tüntette föl, az ország integritásának helyreállítását, a magyar nyelvnek mint állami nyelvnek törvényes használatát, az idegen hivatalnokok eltávolítását s az országgyűlésnek, melyen a koronázás véghez viendő, egybehívását sürgette. Az országgyűlés tagjainak megválasztását illetőleg, valamint a törvényhatóságok életbe léptetésére vonatkozólag, a jogegyenlőség elvénél fogva, általános census megállapítását javasolta, s a főrendiháznak időszerű reformját ajánlotta. Az imígy vázlatosan feltüntetett javaslat tehát lényegileg a reformált 47-diki alapra vezetett vissza. De a nagy szellem, mely azt sugallta, az előrehaladott kornak vívmányait számba véve, általában a modern jogállamnak jogosult követelményeit kielégíteni, a szabadelvű eszmék diadalát egészséges fejlődés útján, előmozdítani kívánta.

Szeptember 8-dikán és 14-dikén vettem gróf Széchenyinek értesítéseit, hogy a leveleket gróf Rechbergnek megküldötte; csakhamar Bécsbe felidézett, tudtomra adván, hogy a miniszter velem beszélni kíván, s egy szeptember 14-dikéről kelt levélben az utóbbival szemben követendő eljárásomat és magamtartását illetőleg részletes utasításokat adott. Szeptember 20-dikán és 21-dikén kihallgatáson voltam, előbb a külügyénél, később báró Hübnernél. Mindketten udvariasan fogadtak, előadásomat türelmesen meghallgatták, egy és más tekintetben kérdéseket intéztek hozzám, de a meritumra nézve nem nyilatkoztak.

Darab ideig gróf Széchenyi bevárta, hogy minő eredménye lesz e lépésnek. Minthogy azonban válasz nem érkezett, a javaslatot elejtettnak tekintvén, arra határozta el magát, hogy azt Lipcsében kinyomatja, s ez uton a közönség tudomására hozza. Néhány példány november közepe táján bizalmas körökben kiosztott, a kiadás egészben a bécsi rendőrség által lefoglaltatott. Széchenyi István grófnak a javaslat Rechberghez juttatása és kinyomatása tárgyában hozzám intézett nyolcz levele kezemnél van.

Kétségtelen, hogy gróf Széchenyi Istvánnak már október havában biztos tudomása volt arról, hogy Deák Ferencz a kiegyezés dolgában vele egyet nem ért, s én magam közvetlen tanuja voltam annak, hogy e tudat őt nagyon bántotta. Ugyancsak október havában a magyar lapok a Kazinczy-ünnepély lefolyásáról szóló híreket közölték. Nagy hatású toastokat mondott Deák Ferencz ez alkalommal a hazára s a nagy hazafira, gróf Széchenyi Istvánra. Ennek fonalán fel is szólíttatott gróf Széchenyi, írjon Deáknak, és használja fel ezen incidenst a köztök fenforgó nézeteltérések kiegyenlítésére.

December havában névtelen röpirat jelent meg: «Offenes Promemoria an Seine Majestät», melyet Széchenyi tollából eredőnek mondtak, s a melynek tartalma a Lipcsében megjelent röpirat tartalmával lényegileg megegyezett. Egy példányt belőle a gróf maga adott át nekem. Kevéssel utóbb

a bécsi rendőrség korlátozó rendszabályokat alkalmazott, melyeknél fogva gróf Széchenyinek a bécsi és magyar politikai körökkel fentartott összeköttetései félbeszakítottak.

1860. ápril 8-dikán a nagy férfiú megszűnt élni. A megrendítő hír gyászba borította az egész országot.

1860. október 20-dikán kiadatott az ezen napról elnevezett ismeretes diploma.

1860. november havában, tehát egy évre a történetek után, melyeket elbeszéltem, a Pesti Napló, Deák Ferencznek azon időben elismert organuma, proclamálta a 48-diki alapot s e pillanattól kezdve az egész nemzet Deák Ferencz lobogója alá sorakozott.»

AZ OKTÓBERI DIPLOMA.

A magyar conservativ párt tagjai 1849-től fogva az alkotmányosság eszméjének megóvásán és érvényre juttatásán fáradoztak. Eötvös József báróhoz 1866. január havában intézett levelében *Lónyay Menyhért* róluk ezt írta: «A hazánkra 1849-ben súlyosodott katastropha s az arra következett általános levertség és elcsüggedés ólomsúlya alatt Dessewffy Emil volt éltető lelke a külszinre sem igen vergődhetett s alig érezhető ama mozgásnak, melyet társai Bécsben kifejtettek. Pozsonyból, hová lakását télire áttette, számtalanszor ment Bécsbe. Jósika, Apponyi, Sennyey, Ürményi, Barkóczy, Andrassy György, Szécsen s mások tőle meríték a végképi elcsüggedés ellen az erőt. Délelőtt Jósikánál, este színház után Szögyénynél jöttek össze. A tiszai kölcsön ügyében sokszor mentem Dessewffyvel Bécsbe, s néhányszor jelen voltam ezen magyar fronde barátságos összejövetelein; egy-egy kedélyes elbeszélés alkalmával fel-fellebent a függöny az évek során soha meg nem szűnő leplezett működésükről. Valójában érdekes jegyzeteket lehetett volna tenni az absolutisticus terreur eme korszakáról, melynek az olmützi napoktól kezdve az októberi napokig minden szálait apróra ismerik ezen férfiak, a kik folyvást hullatták azon cseppeket, melyek végre megbomlasztani segíték a változhatatlannak hiresztelt rendszert.»

1859. június 24-dikén az olasz és francia seregek Solferinonál döntő csatát nyertek az osztrák seregek fölött. Június 28-dikán *Jósika Samu* báró Rechberg gróffal, Ausztria külügyminiszterével, Bécsben értekezést folytatott, a melyről egyik barátjához intézett levelében ezeket írta:

«A beszélgetés azzal kezdődött, hogy Rechberg a magyar ügyekről kívánt tájékozódni, mint a melyeket aggasztóknak lát.

Azt feleltem neki: Abban a feltevésben nyilatkozom, hogy nem tart conservativ intrigánsnak, a ki mindenütt csak azért agitál, hogy mód nélkül való becsvágyát kielégítse s újra hatalomhoz jusson. Egy félórával előbb ugyanis azt a hírt hozták hozzám, hogy egy igen előkelő állású egyén ilyennek festett engem.

Rechberg: Mindenekelőtt azt hiszi, hogy a kormánynak a conservativ párttól nincs miért tartania, különben meg kellett volna szűnnie conservativnak lenni; néhány barátságos szó, hogy mit sem óhajt annyira, mint hogy engem ismét kormányon lásson. A kormány sokat mulasztott, sokat ferdén és helytelenül tett. Változásoknak kell történni. Ebben a pillanatban azonban ez lehetetlen; most nem is tartaná czélirányosnak; de a háború után azonnal hozzá kell látni s ezt most elő kell készíteni. Mutatott egy magyar röpiratot, melyet nem régiben kapott; még nem fordított le; a mint hallja, Magyarországnak adandó concessióról van benne szó; azt kérdezte tőlem, minő concessióval hinném én Magyarországot megnyugtathatónak?

Válaszom részleteit nem iktatom ide; hogy mit mondhattam a conservativoknak tulajdonított befolyásról és állásukról, mindegyiktek tudhatja. Minden további értekezést feleslegesnek tartottam, mielőtt az ország állapotáról hitelesen nem értesül; részletes előadásom végén azt kérdeztem tőle, hogy mint okos ember azt következtetheti-e ezekből, hogy a kormány a magyar társadalom bármely rétegének támogatására számíthat? Az általam mondottaknak foglalatja ez volt: A helyzet olyan, a milyennek ecseteltem; indokolása a tíz év óta követett rendszerben van; az egyetlen concessio, mely sikert ígér, az eddigi rendszer teljes elejtése.

Rechberg figyelemmel hallgatott meg. A monarchia egysége létezésének alapfeltétele. Sajnos, hogy ezt az uniformitást akarták kiterjeszteni. Az egység nem követeli azt, hogy a tartományokat egyformán szervezzék és igazgassák. Mit gondolnék arról, ha pl. a belügyminiszter alatt az egyes tartományok számára külön főnökökkel külön osztályok állíttatnának fel, a melyek azután azt, a mi szükséges, előkészíthetnék és kezdeményeznék?

Én: Néhány évvel ezelőtt az ilyféle rendszabály megnyugtatólag hatott volna, mert azt a reményt keltette volna fel, hogy általa minden megíúsíttatik, a mi azóta ténynyé vált. Azok után, a mik bekövetkeztek, minden hit és bizalom megszűnt. Azt hiszi-e ön, hogy akadna jóra való magyar ember, ki a jelenlegi körülmények közt akár egy miniszteri állást is elfogadjon?

Rechberg: Magam sem hiszem. Közölték velem a tartományi képviselökre vonatkozólag készült munkálatokat. Még nem volt rá időm, hogy a részletekkel foglalkozzam. Már első pillanatra is úgy látom, hogy egy és más benne kivihetetlen, de mivel különben sem vagyok a dologban annyira járatos, hogy ellenkező nézeteimet indokolhatnám, nagyon lekötelezne, ha velem szemben írásban nyilatkoznék róluk.

Én az utolsó pontra rátérni nem akartam és felelet nélkül hagytam. A tervezett tartományi képviselöek lehetetlenségéről kategorice nyilatkoztam. Végül azt mondtam, hogy a célnak megfelelő egyetlen concessio Magyarország törvényes állapotának visszahelyezésében áll, utalván arra is, hogy a többi tartományok irányában is úgy kell eljárni, hogy az egész monarchia érdekeinek solidaritása keletkezhessék.

Rechberg: Ön azt érti alatta, hogy a vármegyékhez, az országgyűléshez, a rendi alkotmányhoz térjünk vissza?

Én: E pillanatban igenis, fentartva azon változtatásokat, melyeket az idő körülményei multhatatlanokká tettek.

Rechberg: Ámde vannak kérdések, melyek a monarchia egységének alapfeltételei, minő a pénzügy, a hadügy, stb.

Én: Hiszi-e ön, hogy a monarchiát ezentúl absolutisticus módon lehet kormányozni?

Rechberg: Nem, mert meg vagyok róla győződve, hogy a mint az absolutismus mindenütt forradalomhoz vezetett, nálunk is oda vezetne.

Én egy tanácsadó testület eszméjét vetettem föl minden tartományból, a nélkül, hogy különösen támogattam volna.

Rechberg ellene volt. Ez fölkeltené a tartományok minden külön érdekét; nagyjában ismétlődése lenne a dán viszonyoknak. Ezután így folytatta: Hogyan remélheti ön, hogy a korábbi állapotok felelevenítésével a most uralkodó elégedetlenség ne szűljön még keményebb harczokat?

Én: A harczra el vagyunk készülve, de a siker reményével, mert lenne törvényes alapunk és ennek folytán pártunk, a melynek csak a kormány becsületes támogatására volna szüksége. Egyről legyen tisztában magával: ránk csak úgy számíthat, először ha meggyőződünk róla, hogy a mostani rendszert teljesen elejtik, másodszor ha elégséges valódi bizonyítékaink vannak, hogy a népben a hitet és bizalmat újra feltámaszthatjuk. A fődolog pedig az, hogy irányt adó helyen tisztán lássák a dolgok igaz állását és meg legyenek róla győződve, hogy a mostani állapotnak a rendszer az oka.

Rechberg: Ez idő szerint ez még nincsen így, de meglesz, természetesen nem egyszerre.

Azt tanácsoltam neki, beszéljen másokkal is, és különösen megneveztem Apponyi Györgyöt és Dessewffy Emilt.

Vagy négy óráig voltunk együtt; kért, hogy elutazásom előtt még egyszer mennék el hozzá s erre a legközelebbi szombatot, július 2-dikát, tűzte ki. Beszélgetésünkből ezeket vonom le: Igyekeztem állapotainknak oly hű képét ecsetelni, a milyen csak lehető, és ismételve nyomatékosan kifejtettem, hogy palliativ eszközökkel semmire sem mehetünk. Úgy látszik, belátja ezt; lesz-e elég ereje és erélye egy nagyszabású gyógyító eljárás felfogására és keresztülvitelére, azt inkább vagyok hajlandó kétségbe vonni.

Két kedvező eredménye mégis van beszélgetésünknek. Először meghallotta az igazságot és praventio nélkül hallgatta meg; másodszor úgy tetszik, az a meggyőződése, hogy a dolgok nem maradhatnak úgy, a hogy vannak. De hogy a ravasz B. új tervekkel és kísérletekkel nem tereli-e őt ferde irányba, persze más kérdés.»

Ausztriának a villa-francai békével végződött olasz háborúja után a *fejedelem* Laxenburgból 1859. július 18-dikán manifestumot intézett népeihez, a melyben tudatja, hogy a hadi szerencse nem kedvezett fegyvereinek, s hogy a neki tett békeajánlatokat elfogadta, a melyeknél fogva Lombardia legnagyobb része a császári állam összességéből kiszakíttatik. Ő felsége már most egész idejét és gondoskodását a maga elé tűzött ama földadatok megoldásának szentelendi, hogy Ausztriának belső jólétét és külső hatalmát szellemi és anyagi gazdag erejének célirányos fejlesztésével s a törvényhozás és közigazgatás időszerű javításával tartósan megalapítsa. Népei bizalommal segítsék előmozdítani a béke műveit és ez által az ő jóakarató szándékai megvalósítását.

Dessewffy Emil gróf - így írta ő maga 1862. október 22-dikén 1850-től kezdve folytonosan azon törte a fejét, mikép lehetne elejét venni az osztrák birodalom romlásának, a melyet Bach rendszere nagyszerű szabásokban mozdított elő, s mely maga után vonná Magyarországot is. Két dolog tisztán állott előtte: 1. Hogy ha Bach rendszerének bukása még soká halad, oly osztrák férfiak juthatnak a császár tanácsába, kik a francia-német (1815-1845 között szerepelt és kifejlődött) alkotmányos iskolához tartozván, az 1849. márczius 4-diki «Reichsverfassung»-ban fogják a mentő szert keresni és azt «cum variatione» újra megkísértendik életbeléptetni az egész birodalomban, mi az osztrák-magyar viszály lecsillapítását lehetetlenné tenné. 2. Tisztán állott előtte, hogy Bécsben az 1848-diki forradalmat és mindazt, a mi vele összefügg, sokkal határozottabban gyűlölik, hogy sem a magyar alkotmányos állapotok visszaállítása körül csak megkísérteni akarni is lehessen olyas valamit, a min az 1848-diki magyar törvények által megteremtett kormányzási formáknak csak színe is rajta volna. Ezen körülményekkel tehát számolnia kellett, ha sikert, azaz az absolutismus megdöntését akarta. Az Ausztriára nézve szerencsétlen 1859-diki hadjárat idején Dessewffy Emil gr. sokat forgott az országban, a hol akkor osztrák katona alig volt. A hangulatot olyannak tudta, hogy az ellenség közeledtével a keserűségnek véres tényekben kitörését bizonyosnak tartotta. Rechberg grófot, a kit a császár a hadjárat közben - május 14-dikén - nevezett ki külügyminiszterének, személyesen nem ismerte ugyan, de tudta, hogy nem tartozik a francia-német alkotmányos iskolához, hanem a Metternich-féle történeti iskolának adeptusa, s ennek alapján azt hitte róla, hogy fogékony ama veszélyek megértésére, a melyek a magyar történeti jogok eltapodása következtében a dynastiát fenyegetik. Örömmel hallotta tehát, hogy Rechberg gr. Jósika Samu b. előtt 1859. június végén úgy nyilatkozott, hogy az absolutismussal mulhatlanul föl kell hagyni. Dessewffy gr. a villa-francai békét, mely az olasz hadjáratnak véget vetett. 1859. július 14-dikén Szt.-Mihályon tudta meg. Július 15-dikén és 16-dikán tervet dolgozott ki, melyben a monarchia újjáalakításának szükségét, a követendő elveket és a cél elérésére vezető módokat adta elő. Dolgozata első sorban arra volt számítva, hogy hasson Rechberg grófra, a történeti iskola hívére, mint a kinek segítsége nélkül kedvező eredményt nem várhatott. Az absolutistikus légkörben nevelkedett államférfiura való tekintetnél fogva Dessewffy Emil gr. javaslatában, alkotmányos szempontból ítélve, szerény követeléseket támasztott. Dolgozatát hevertette, nem lévén módjában, hogy barátaival közölje. Július végén útnak indult Tavarnára, s itt találkozott Barkóczy János gróffal, a kinek azonban munkáját nem mutatta, mert tudta róla, hogy őt az ilyen merész tervek megijesztenék. Tavarnán Zichy Ferencz grófnak Barkóczyhoz intézett leveléből megértette, hogy Bécsben a dolgok forduló ponton állanak, s hogy a császár el van határozva Bach elbocsátására. Szt.-Mihályra visszautaztában megállapodott Sárospatakon, tudván, hogy Jósika Samu b. ott időzik. Véletlenül oda vetődtek Sennyey Pál b. és Ürményi József is. Jósika b. a Rákóczy-féle pataki várnak nyugot felé levő egyik erkélyes szobájában volt elszállásolva. Itt olvasta föl Dessewffy gróf dolgozatát neki, Sennyey bárónak és Ürményinek. Előrebocsátott egy commentárt, a mely, mint Sennyey Pál b. beszéli, másfél óráig tartott. Barátaikat eszméinek nagy és széles hordereje meglepte; de meggyőződtek, hogy tenni kell, még pedig az általa kijelölt irányban kell tenni. Elhatározták, hogy Sennyey Pál b. menjen föl Bécsbe, tájékozódjék s ha van kilátás és nyílt mező Dessewffy eszméi számára, adjon róla hírt. Arra a kérdésre, Bécsbe ki vigye föl a javaslatokat, *Jósika Samu b.* Sárospatakon augusztus elején Dessewffy Emil grófhhoz írt levelében így felelt: «Neked kell Bécsbe menned, mert egyesegyedül te vagy arra képes, hogy a *te* eszméidet, ámbár azok a mieink is, úgy képviselj, az ellenvetéseket akként megczáfoljad, a nehézségeket úgy megoldjad, hogy elfogadásukat némi valószínűséggel remélni lehessen. Egyikünk sem fogalmazta nézeteit a részletes kérdésekre nézve oly szabatosan, mint te, egyikünk sem számította úgy ki az eshetőségeket, és

mindenek felett: egyikünk sem oly illetékes a pénzügyi kérdésben, - a sok fontos kérdés közül a legnagyobb fontosságúban - mint te. Ezzel már most tisztában volnánk. Menj tehát és Isten áldása kíséreljen.» Augusztus 12-dikén *Sennyey Pál* b. távirat útján Bécsbe idézte Dessewffy Emil grófot. Dessewffy 14-dikén reggel érkezett oda és még délelőtt a következő levelet küldte Rechberg grófnak:

Excellentiád

nem fogja tőlem rossz néven venni, ha a nélkül, hogy Önnek be volnék mutatva, indítva érzem magamat arra, hogy ezen sorokat intézzem Nagyméltóságodhoz. A legelőkelőbb kötelességérzetből származó benső parancsnak engedek ezzel, s követem vele régi szokásomat. Mint két elődnek, Metternich és Schwarzenberg Bódog hercegeknek, régi évektől fogva jó ismerőse, gyakran éltem a kínálkozó alkalommal és közöltem ezen államférfiakkal nézeteimet leplezetlen nyíltsággal, írásban vagy szóval. Jelenleg még kritikusabb a helyzet, és soha sem bocsátanám meg magamnak, ha ilyen percben semmis ürügyek miatt hallgatnék. Bátorkodom tehát magamat Excellentiádnak mint olyant bemutatni, a ki régtől fogva feketén lát, a kinek azonban, fájdalom, még mindig igaza volt. Engedje meg nekem ez okból, hogy egynémelyeket a magam személyéről előrebocsássak. A dologhoz tartozik az, a melyet levelem folyamán tárgyalni készülök. Szóbeli további fejtegetésekre szívesen vállalkozom, ha Excellenciád nekem erre időt tűz ki.

1844-ben volt, a mikor Magyarországon az osztrák ipar ellen irányult védegylet alapításával egy forradalmi és demagog mozgalom kezdett nyíltan mutatkozni. A herceghez intézett és később Kübeck báróval is közölt emlékiratban a politika megváltoztatását és a rendszabályoknak egész sorát ajánlottam, a melyeket alkalmasoknak hittem arra, hogy a kormányt, a mely nem törvényes vagy anyagi eszközöknek, hanem erélynek és elhatározottságnak hiánya miatt tekintélyében mindinkább vesztett, legalább Magyarországon rehabilitálják. Öt évvel előbb könyvet írtam volt a nemesi adómentesség megszüntetéséről, a robot megváltásáról, bankokról, hitelintézetekről és más anyagi érdekekről. Emlékiratomban ugyanazt az eszmemenetet követtem s annak bebizonyításán igyekeztem, hogy a kormánynak kell a reformok élére állania. Rég beláttam én egyébiránt, hogy az állapotok a monarchia más részeiben is tarthatatlanokká lettek. Magyarországot illetőleg Metternich herceg sokban osztozott nézeteimben. Küzdöttem ezek mellett hasonló hévvel a magyar kormányzat főnökeivel szemben is, meg lévén győződve, hogy elérkezett a parancsoló szükség: a helyzet urává lenni. Rövid idővel azelőtt elvtársaim kívánságára és kérésére cserben hagytam házi teendőimet és birtokaimat s élére állottam egy conservatív hirlapnak, a melyet, mint az elhunyt Aurél testvérem által nagy sikerrel megindított organum folytatását, barátaim és én azon célból alapítottunk, hogy a kormányellenes párt haladásának útját vágjuk. Metternich herceg akkorában lithographirozott és közöttünk szétosztott följegyzéseinek «Magyarország állapotáról 1844-ben», a melyek később nyomtatásban is megjelentek, s azzal a kijelentéssel kezdődnek, hogy Magyarország a forradalom poklának előcsarnokában van, az volt a speciális céljuk, hogy előadják a herceg nézeteit a követendő általános politikai irányról és a quid faciendumról. Excellentiád ezen fölötté nevezetes fejtegetéseket, a melyek a bekövetkezett fejlemények megértésére lényegesek, bizonyára nagy érdeklődéssel fogja olvasni. Annak elbeszélése, mi történt azután, nem tartozik ide. Az 1848. márczius haváig vívott politikai harcok lefolyását, az elkövetett ballépéseket és okaikat később, és nekem úgy tetszik, szakszerűen s az igazságnak megfelelőleg, a «Lloyd» című bécsi hirlaphoz intézett és ott 1850 elején kinyomatott nyílt leveleim egész sorában állítottam össze. Elég az hozzá, hogy a marasmus, a mely az állami gépezet akkori vezetőin erőt vett, lehetetlenné tette, hogy idején és erőteljes elhatározás keletkezzék.

Bekövetkezett az 1848-diki márcziusi forradalom, a háború, az 1849-diki márcziusi birodalmi alkotmány. Ezt dr. Ettel udvari tanácsos munkájának mondják. Különböző compendiumokból volt leírva nagyhangzású theoriák szülötte s annak jellegét hordta magán, hogy szerzője a tényleges viszonyokat nem ismeri. Abban a pillanatban bocsátották ki, a mikor Apponyi gr., Jósika b., Barkóczy gr., Ürményi és Szentiványi urak és én a császár parancsára éppen Bécsben összegyűltünk, hogy véleményt mondjunk a politikai és közigazgatási teendőkről, a melyek az országnak Windischgrätz herceg hadjárata következtében rövid idő múlva várt pacificatioja után foganatosítandók lennének. Egy pillanatig sem kételkedtünk benne, hogy a márcziusi alkotmányt nem lehet keresztülvinni -

miként később Metternich hercegtől magam hallottam, Schwarzenberg herceg tulajdonképen ép úgy vélekedett róla mint mi - s egyuttal féltünk ezen rendszabály rossz következéseitől Magyarországon hol a lázadás még mindig tartott, az izgatottság még növekedőben volt.

Aggodalmainkat írásban közöltük a miniszteriummal s a félt rossz benyomás enyhítése végett a császárnak Magyarországhoz intézendő külön rendelete hozatott javaslatba. A miniszterium három hétig hevertette. Végre a tábornagy által ő felsége nevében Budáról közzététetett. Ezen rendeletben az az ígéret van, hogy a háború befejezte után, az országnak a törvényhozói tevékenység mezeje ismét meg fog nyílani; de ezen ígéretet mindeddig nem váltották be. Aggodalmaink csakhamar alaposaknak bizonyultak. A márcziusi alkotmány Kossuthot 50 ezer újonczhoz segítette, Windischgrätz herceg kénytelen volt Budáról eltávozni és Győrig visszavonulni. Ekkor beállott a változás a vezényletben, s az orosz interventio, mely ugyan engem nem kevésbé, mint elvtársaimat bámulatba ejtett, mindazonáltal a háború gyors befejezését előreláthatóvá tette.

Időközben gyakran érintkeztem Schwarzenberg herceggel és az akkori igazságügyminiszterrel. Bach-chal. A márcziusi alkotmány keresztülvihetetlenségéről vallott meggyőződésemet egyikük előtt sem hallgattam el és a herceggel szemben gyakran kiemeltem a nagy és leküzdhetetlen nehézségeket, a melyeket ez az alkotmány a magyar viszonyok kielégítő rendezésének okoz. A herceg állhatatosan a mellett maradt, hogy meg kell a kísérletet tenni, sőt egyszer - a mi eléggé csodálatos - azon ellenvetésemre, hogy ily kísérlet a monarchiát tönkre is teheti, tőle ezt a jellemző feleletet kaptam: majd azután mást fogunk próbálni!

1849. május havában helyesnek tartottam, hogy Bach miniszternek rendelkezésére bocsássam magam, ha megígéri nekem, hogy néhány elvtársammal együtt, nem hivatalos állásban, a magyar ügyekről meghallgatnak bennünket és megengedik, hogy javaslatainkat a quid faciendumról előadjuk. Kezdetben ráállott erre a miniszter. - kezemenl van még a levele - egy későbbi magyarázat következtében azonban ismét dugába dőlt az egész s arra a meggyőződésre jutottam, hogy a valóságos pacificációnak két előfeltételét, az integritást és a nemzetiségi kérdést illetőleg megegyezés nem érhető el. Nem mulasztottam el, hogy írásbelileg közöljem a miniszter úrral aggodalmaimat azon útra nézve, a melyre lépni készült és - még kezemenl levő hosszabb emlékiratot intéztem hozzá, a melynek foglalatja ez: a kormány ne hozzon határozatot, mielőtt az ügyek valóságos állását át nem tekinti és alapos tudomást nem szerez magának arról a mélységről, a meddig a magyar ügynevezett forradalom elhatott. Mindez eredmény nélkül maradt. Bach miniszter Geringer bárót küldte le, hogy Magyarországot organizálja. Időközben a bécsi sajtó és a burokratia, mely már akkor nem titkolt sóvárgással tekintett arra a nagy mezőre, mely neki Magyarországon megnyílani látszott, mindent mozgásba hoztak, hogy a magyar conservativeket mint Kossuthnak alattomos híveit, mint forradalmárokat és Ausztria ellenségeit kiáltsák ki. Egyidejűleg a nemzetiségek egyenjogúságának popáncával üzték azt a játékot, mely azután oly szomorú véget ért, és az a felfogás, hogy Magyarországon a forradalom következtében teljesen tabula rasa van, hogy ott minden lehetséges és minden könnyű, mindinkább tért kezdett foglalni azon körökben, a honnan a jelzett magasabb elhatározások - fájdalom - benyomásaikat kapták. Ez a felfogás teljesen jellemezte Schwarzenberg herceget, a ki egyébiránt Magyarországból ennek egy-két szép asszonyán kívül semmit sem ismert, s a kinek minden más magyarországi viszonyok ellenszenvesek voltak. Ezen mindenképen hamis felfogásnak tulajdonítható az a szerencsétlen elhatározás, hogy Magyarországnak teljesen be kell olvadnia Ausztriába, egész történeti és államjogi állása gyökerestül megsemmisítendő, absorbeálandó, és hogy ezen experimentum in corpore vili szükségessé teszi az absolut kormányzatnak a monarchia többi országaiban is fentartását. 23 elvtársam és én úgy hittük, hogy föl kell lépünk ez ellen a dynastia és a monarchia érdekeire egyaránt káros irányzat ellen. 1850. ápril havában, a mikor még Haynau b. Excellentiától is jól ismert módon járt el Pesten, benyújtott ő felségének a memorandum, a melynek szerkesztője én vagyok és a mely az akkori összes bécsi lapokban olvasható volt. Az ezen iratban kifejezett nézetek minden gondolkodó és a dynastiához ragaszkodó magyar ember fejéből és szívéből szólnak és csupán ama körülménynek, hogy abban a kritikus perczen az agitációnak semmi eszközét nem akartuk mozgásba hozni, tulajdonítandó, hogy az csak 24 és nem sok ezer aláírást számlál. Ez a lépés azonban eredmény nélkül maradt, az ügynevezett birodalmi egység declaráltatott és a dologhoz oly módon fogtak, hogy a siker lehetősége ki volt zárva. Egyidejűleg megtettek mindent, hogy az igazság sehol és

semmi irányban ne jusson napfényre. Ezen a téren a systema fejei tervszerű következetességgel jártak el. Az igazat a császár előtt éveken át eltitkolták, és ha látjuk a pusztításokat, a melyeket ezek az emberek minden irányban véghez vittek; ha megfontoljuk, hogy egyetlen magasabb vagy alsóbb rendű kormányhivatalnok sem nyilvánítja a legcsekélyebb kételyt sem a rendszer tarthatatlanságáról, de hogy másfelől a tények annyira kiáltók, hogy azokat észre kell venni: csaknem lehetetlen arra a gondolatra nem jutni, hogy itt vagy árulás vagy tökéletes esztelenség játszott közbe, vagy csak az irányt adó férfiaknak egy «vice de position»-ja képes a megmagyarázhatatlant megmagyarázni. Nincsenek merevebb absolutisták, mint a Rotteck-féle iskolának márczius előtt conspirált egykori liberálisai, ha hatalomhoz jutnak. Sokat, a mit tettek, most el kell felejtetniök, elveik nincsenek és a legmesszebbre menő túlzásokra hajlandók. Így jutottunk el azon eredményekhez, a melyeket mindnyájunknak fájlalnunk kell és a melyek 1200 millió új államadósságban, Lombardia materiális és Magyarország morális elvesztésében nyilvánulnak.

Ő Felsége második körútja Magyarországon az elsőnél néhány évvel később történt. Ismételtetett a kísérlet, hogy az ügyek állása tudomására hozassék. A legtekintélyesebb férfiak egy feliratot irtak alá, - melynek szerkesztésével az aláírók bizalma engem tisztelt meg - és az Magyarország hercegprimásának, a ki szintén aláírta, kezébe tétetett le, hogy ő felségéhez juttassa. Kübeck báró már akkor nem volt az élők sorában. Örökké sajnálni való, hogy ezen nagytehetségű államférfi, a ki velem szemben soha sem titkolta el, hogy nézete szerint ferde irányban haladnak az ügyek, nem birt egyszersmind a megfelelő bátorsággal, hogy befolyását érvényesítse. Mint az osztrák pénz ügyek alapos ismerője pl. már 1852-ben előre látta mindazokat a nehézségeket, a melyekkel a rendszer járni fog. Megbeszélte azokat velem, mint a kit bizalmával megtisztelt. Az 1852. évi kölcsön alkalmával rendkívüli úton a birodalmi tanácsba meghivatván, rendelkezésére bocsátottam magam, hogy a rendszert erről az oldalról támadjam meg. Ajánlatomat nem fogadta el, sőt arra kért, hogy álljak el szándékomtól. Az előbb érintett felirat, sajnos, nem fogadtatott el. Ezen legfelsőbb elhatározást mélyen kell fájlalnom. Nem használtatott fel ezen becses alkalom a kiegyezésre, a melynek nagy és jótékony hordereje lehetett volna! Szívesen közlöm Excellentiáddal ezt a nyilvánosságra nem került iratot is; a helyzet teljes megértésére talán nem lényegtelen az.

Ezzel talán eleget mondtam a feketén látóról. Bátorkodom már most levelem tárgyára áttérni.

A hosszú és mesterségesen elfödött krízis kitört. Ez a krízis - fájdalom - még veszedelmesebb, mint volt az 1809-diki. Ezen állításom igazolása céljából legyen szabad Metternich herceg tekintélyére hivatkoznom. Ugyanezt a kijelentést tettem ugyanis előtte rövid idővel az olasz háború előtt folytatott beszélgetésem alkalmával. Tökéletesen helyeselte szavaimat és hozzátette: «Az az oka, mert azóta az alapok ingatagokká lettek, de nem az 1848-diki év által lettek ilyenekké. Mert mi volt a márcziusi forradalom? Egy zenebona; az alapok az által váltak ingatagokká, a mi azóta történt.» Ezután elhallgatott. A herceg ritkán ragadtatta el magát ilyen pozitív nyilatkozatra, a minőt szomorú elégtételemmre ekkor tett.

Ugy van, tisztelt gróf úr, 1809-ben a birodalmi egység nem volt decretálva, de azért létezett. Napoléon császár a wagrami csata után Bécsben resideált, a fiatal császári háztartás egészen Magyarországra menekült, a hol Kassa városában alig állva őrizet alatt, nagy biztosságban volt. Olaszország helyettes királya egy hadtesttel Győr közelében állott, előőrseit Buda közeléig tolva. Napoléon proclamatiót intézett a magyarokhoz, fölszólította őket a dynastiától való elszakadásra, a függetlenség kinyilatkoztatására, biztosítván őket segítségéről: s az országban egy macska sem mozdult ki helyéből. Az akkori krízis tisztán külső volt. Az alapok mindenütt egészségesek és épek voltak. A dynastia erős talajon nyugodott, Magyarország jó osztrák volt. A vármegyék ujonczokat és önkénteseket állítottak és egyidejűleg összegyűjtötték őket. Arczulcsapása lenne az igazságnak, ha azt akarnók állítani, hogy rövid idővel ezelőtt nem az ellenkező történhetett volna meg. Nagyméltóságod teljesen meg lehet róla győződve, hogy ha III. Napoléon császárnak négy-öt héttel ezelőtt conveniál a forradalom színhelyét Magyarországra áttenni, itt azonnal lázadás tör ki, a mely a legrövidebb idő alatt a legnagyobb mérveket öltötte volna. A császári hivatalnokok legnagyobb része megszökött volna, egy másik részét szétkergették vagy agyonütötték volna. Ugyanez a sors érte volna azokat, a kikről tudják, hogy a dynastiához ragaszkodnak. Éppen nem vonakodom annak kijelentésétől, hogy hazugság és szemfényvesztés az ügyek állásának nem ekként való feltüntetése. Idáig juttatták el az oly népeket, a

melyek dynastiájukhoz hívek voltak és rég beleélték magukat abba a gondolatba, hogy Ausztriával egy nagy monarchiát képeznek. Ez a hangulata azon népnek, a melyet a császárnak évek óta úgy mernek festeni, mint elégedettet. Nem jobb a hangulat abban a szerencsétlen creatióban, a melyet Woywodinának hívnak, nem jobb Horvátországban és Erdélyben. De meg is történt mindenütt minden kigondolható, hogy rövid tíz év alatt mindent aláássanak, mindent ingataggá tegyenek, minden köteléket tökéletesen meglazítsanak, a melynek ereje föltételezi a monarchia cohæsioját. Ha az ország hangulatának igaz képét akarnók festeni, nem tehetnénk jobbat, mint ha jobbra és balra III. Napoléon császárt és Sándor czárt állítanók, közvetlenül elejükbe Magyarországot, térden feküdve és összekulcsolt kezekkel könyörögve: az istenért, kegyeskedjenek Fölségtek Magyarországot meghódítani. Tréfásan hangzik, de igaz, ugyanez a kérés intéztetett volna China császárához, ha azt akarta volna a véletlen, hogy mandarinjait bár ágyúk nélkül, de menedéket nyújtó esernyőkkel fölszerelve az országba küldje. A villa-francai béke a tények ezen állásán mit sem változtat. Az előbb ecsetelt kép ma is hű, csak hogy a perspectiva szabályaihoz képest Sándort és Napoléont nagyobb távolságba kellene tolni.

Ennyire jutottunk, tisztelt gróf úr, oly országokban, melyek a monarchia területének csaknem felét, lakosságának több mint egy harmadát teszik. És hogyan vagyunk a többi részekben? Élhetünk-e abban a hitben, hogy mindazok után, a mik történtek, a hangulat megelégedett vagy megbízható és hogy nem gyűlt-e össze egyebütt is nagy mennyisége a gyújtó anyagnak? A császárnak nemes és nagy szándékait rosszul értesült és önző szolgálai meghamisították. Szándékosan megtagadnám az igazat, ha azzal vigasztalnám Nagyméltóságodat, hogy a dynastia Magyarországon még mindenek daczára erős talajon áll, vagy hogy mindazonáltal az osztrák ideának itt bármi említésre méltó gyökere van. Ebben az órában ez nincs így, és Magyarország a dynastia s Ausztria számára moraliter el van veszve. Kötelességemnek tartom ezeket a császári ház miniszterének elmondani, azon ház miniszterének, a melyhez a legnagyobb hűséggel ragaszkodom, melynek Ausztria és hazánk annyit és oly nagyot köszönnek és - nem mondhatok le a reményről annyi nagyot fognak még ezután köszönni!

Excellenciád csak rövid idő óta jött érintkezésbe Ausztria belső politikájával. De államférfiú az Ön tapasztalataival és belátásával nem hiheti, hogy a dolgok, ha egyszer odáig jutottak, a hol ma vannak, ugyanazon a ponton megmaradhatnak, vagy hogy nagy bajok kis palliativákkal orvosolhatók. Magyarországon egy Kossuthok és Klapkákából álló ifju nemzedék nő fel, és alig hiszem, hogy másutt a helyzet jobb volna. Ez az áramlat egyre általánosabbá s ellenállhatatlanabbá lesz. Ezen disharmonia megszüntetésére egészen más eszközöket és emeltyüket kell megindítani, mint a milyenek tíz év óta mozgásban vannak. Bambasággal határos önámítás lenne, ha föl akarnók tenni, hogy az ilyen hangulattal úgy lehet szembeszállani, hogy német vagy cseh iskolatanítók az ifjúsággal a «Gott erhalte den Kaiser» dalt szorgalmasan elénekeltetik, vagy az ilyenféle professorok Magyarországnak azt demonstrálják, hogy soha sem volt története, s a szolgálatok, melyeket Mária Terézia és Ferencz császár idején a monarchiának tett, tisztán mesék!

Az állapotok és kormányrendszerek, a melyeket betegeknek és elhalóknak látunk, mindenekelőtt híjával vannak a belső igazságnak. A mostani osztrák kormányrendszer pl. nagy valótlanságoknak kártyavarán nyugszik, a melyeket nem vonakodom azért nagy hazugságoknak nevezni, mert habár fel vannak ilyenekül ismerve, mégis szántsándékkal terjesztetnek.

Bátorkodom ezeket a valótlanságokat sorban elszámolni:

1. Hamis az, hogy a monarchia gazdasági állapota már annyira fejlődött, hogy a mostani manipulatiók költségeit hosszú időre elbírja.
2. Hamis az, hogy a törvényhozói és municipális tevékenység kifejtésére az elemek ne volnának meg a monarchia minden országában, hogy tehát csak az absolut kormányzat és a hivatalnokok állama állhatna fenn, mint egyedül lehető államforma; ép oly hamis az, mintha ezt a tevékenységet nem lehetne úgy rendezni és vezetni, hogy a kormánynak megadja a szükséges hatalmat a sikeres működésre.
3. Hamis az, hogy a magyar nemzetiség fejlődésének nem lehet más, mint Ausztriára nézve ellenséges és veszélyes iránya; hamis, hogy az 1848/49-diki események Magyarországon tabula rasát csináltak és minden történeti alapot szétromboltak, hogy tehát lehetetlen lett volna a reformokat ezekre fektetni, és

hogy ennél fogva szükségképpen valami egészen újat kellett teremteni; hamis, hogy a magyar viszonyok általában oly benső antagonizmusban voltak a helyzet követelményeivel, hogy még az 1848/49-diki események után is a reformáló hatalomnak ne lett volna szabad tere arra, hogy az ellentétet kiegyenlítse; hamis, hogy a magyar institúciók életrevalóságukat 1849-ben már elvesztették és mivoltuknál fogva észszerű haladást és erős kormányt lehetetlenné tettek.

4. Hamis az, hogy a Magyarországon lakó népek közt valaha kiengesztelhetetlen és igazi ellenségeskedés uralkodott.

5. Hamis az, hogy erős és sikeres kormányzásra nézve a közigazgatási és törvénykezési formáknak és a hivatalos nyelvnek uniformitása nélkülözhetetlen.

6. Hamis az, hogy csak a német kultúrának erőszakos, mentül gyorsabb és kíméletlenebb terjesztése hozhatja létre ama köteléket, mely képes a monarchia heterogen alkotó részeinek összetartására.

Ha Excellentiád a fennálló visszasságokat tüzetesen szemügyre veszi, csakhamar be fogja látni, hogy legnagyobb részben az imént előadott téves gondolatmenetből származtak. Gyógyulás csak úgy lehető, ha ez útról egészen visszafordulnak. A tévedést csak az igazság verheti le. A vég nélkül való visszaélést, melyet a «birodalmi egység» szóval üztek, Ön t. gróf úr amúgy is ismeri. Nem szükséges, hogy Excellentiádnak azt a kérdést tegyem: vajjon a birodalmi egység lehet-e csupa merő mechanizmusnak következménye, minthogy szükségképpen erkölcsi alapokon kell nyugodnia és csak az által válhatik a kormány és a népek szabad együttműködésének eredményévé, ha mindketten ugyanazokat a célokat ismerik el magukéinak, egyetértve törekednek feléjük és készséggel megragadnak és alkalmaznak erre minden eszközt, ép úgy mint alárendelik magukat a cél elérésére megkívántató minden szükségességnek. Bármely állam, kivált pedig az osztrák, osztatlan épségének, hatalmi állásának, erkölcsi és anyagi jólétének biztosítása céljával kormányzandó, és egy kormány sem lehet el, ha feladatának meg akar felelni, az eszközök és a hatalom nélkül, hogy az ezen célok elérésére irányuló tevékenységnek a kellő egységes nyomatékot megadja. Ámde egymagával az elv proclamálásával még semmi sem történt; a célra vezető eszközök ezzel még nincsenek megadva, sőt ezeknek helyes megválasztása a fődolog. A tíz évi tapasztalatok után, melyeket tettünk, ezentúl már nem lehet kétség az iránt, hogy az osztrák burokrácia által kigondolt eszközök egyáltalában helytelenek voltak. Ki akarná tagadni, hogy némely üdvös dologra törekedett és véghez is vitte; hogy nagy tevékenységet fejtett ki, hogy mindent jobban megcsinálni és mindent rendszabályozni volt sajnálatra méltó bátorsága? De másfelől ki ne látná, hogy azon erkölcsi alapoknak egyikét sem teremtette meg, a melyeken egyedül nyughatnak a birodalmi egység; hogy sehol sem erősítette meg, a mi ingataggá vált; ki hunyhatna szemet az előtt, hogy kísérleteivel hajótörést szenvedett, és végre hogy a nagy kérdés, mely Ausztriában még megoldandó, egyesegedül paragraphusokkal meg nem oldható. Én legalább az utolsó tíz év tapasztalatait döntő súlyúaknak látom. Nem akarhatok a tényeknél okosabb lenni. Azt tartom, hogy az abszolutizmus Ausztriában kiadta utolsó kártyáját és bebizonyította képtelenségét a monarchia legfőbb érdekeinek megóvása és előmozdítására. Kimondhatatlan szerencsétlenségnek tartanám, ha az eddigi vonalon meg akarnának maradni; a mint hogy örökké fogom sajnálni, hogy a békének 15 éve 1815-től 1830-ig használatlanul folyt le; hogy II. József hasonló kísérletei 60 év múlva ismétlődtek és hogy 10 drága év fordított egy újabb kísérlet sikertelenségének feltüntetésére. De mivel az ember csak tervez és egyedül isten végez, a feladat csupán az lehet, hogy az összegyűjtött tapasztalatokat a köznek javára fordítsuk. Az abszolút hatalom folytatása Ausztriában immár erkölcsi lehetetlenséggé vált, de lehetetlenség az anyagilag is. Ez a rendszer túlságosan drága és hosszabb ideig már nem lehet vinni a nélkül, hogy a pénzügyeket tönkre tegye. Ehhez képest a kérdés így alakul: minő minden irányban a mai állapot? Vannak-e eszközök, a melyekkel hiányai és veszélyei elkerülhetők? Minő legyen az átmenet az alkotmányosságra, hogy egyuttal az államhatalom megerősödését és a létező bajok és veszélyek mellőzését lehetővé tegye? Alkotmányosság vagy valóságos legyen-e? Mit kellene mindjárt tenni, és mi legyen a teendők sorrendje?

Épességgel nem tekintem érdememnek, vagy éleselműségnek, hogy már évek óta gondolkodom ezen kérdésekről és hogy iparkodtam velük tisztába jönni. A dráma kifejlődését rég előre lehetett látni. Azon a napon, a mikor a villa-francai békéről értesültem, eszméim konkrét alakot öltöttek, és a feleletet a fentebbi kérdésekre papírra vettem. Nem vállalkozom ezen actus vagy az ezt megelőzőt esemé-

nyek kritikájának megírására. Elég az hozzá, nem élhetek oly sokáig, hogy ezen tényt megemészssem. Facit indignatio versum. Az irat, a melyet Nagyméltóságod elé akarok terjeszteni 10-12 órának materiális munkája. Az aphoristicus és epigrammaticus forma ebben és azon körülményben találja magyarázatát, hogy az egésznek csak az volt rendeltetése, hogy fontosabb kérdésekről és eseményekről tett följegyzéseim halmazát növelje. Három hétig hevertettem a nélkül, hogy valakinek megmutattam volna; néhány nappal ezelőtt újra átnéztem és nem találtam benne semmi változtatni valót. Semmi esetre sem nyerhetne vele a dolog, ha eredetiségéből kivetköztetném. A kép, a melyet benne az állapotokról általában festek, úgy tetszik nekem, még ma is megfelel az objectiv igazságnak. A rendszabályoknak összege, a mely lelkem előtt lebeg, még ma is szükségesnek látszik nekem arra, hogy a helyzetnek urává legyünk. A nehézségeket ma is látom, de nem tartom leküzdhetetleneknek; ellenkezőleg azt hiszem, hogy minden más modalitás, melyet csak el tudok képzelni, még nagyobb nehézségekkel járna, a nélkül, hogy hasonló előnyöket nyújtana.

Szándékosan éltem e szóval, hogy elő akarom terjeszteni Nagyméltóságodnak az említett iratot. Csak Öntől függ t. i., hogy ez megtörténjék-e vagy abba maradjon. Engem házi ügyeim Bécsbe szólítottak, hol néhány napig az «Erzherzog Karl» szállóban szándékozom időzni. Ha netalán a végleges határozatok már megválnának, idővesztegetés lenne ezzel a dologgal tovább foglalkoznunk; ellenkező esetben Nagyméltóságod tán nem érdek nélkül áldozna fejtegetéseimnek egy órai meghallgatást. Több oldalú megfontolás az ügynek csak hasznára válhatik. Nekem pedig legalább az a közönséges vigasztalás jutna: «Dixi, et salvavi animam».

Meg kell jegyeznem, hogy eszméim menete a rendszabályok egy sorozatához vezetett, mint az orvoslás eszközhöz. Ezen rendszabályok összességükben mint államcsíny tűnnek föl, mely kivitelében nem ugyan egy pár nap alatt, de mégis aránylag rövid idő alatt fejeződnek be. Ezen nézetemnek megfelelőleg a kivitel formája dictatori lenne s az átalakulás a koronától eredne. Mindkét feltétel oka abban van, (a mit döntő súlyúnak tartok) mert a mai állapotok olyanok, hogy sem a nyilvános, sem a hosszabb tárgyalást a legnagyobb veszély nélkül meg nem bírják, másfelől azonban az egész helyzetnek azonnal való javítását követelik, a mi csak a koronától indulhat ki és csak dictatori formában vihető keresztül. A magyar viszonyokat az ausztriaiak nélkül ép oly kevésbé lehet szabályozni, mint ezeket amazok nélkül, s azért az átalakítás egybefoglaltan és comprehensive történnék meg. Javaslataim egyidejűleg megoldást iparkodnak találni arra nézve, hogy a három fő nehézségnek: a magyar, a pénzügyi és a hivatalnoki kérdésnek minden hátrány nélkül való elkerülésével az absolut confusióból törvényes rendhez és egy önkényűleg alkotott és sok felől contestált jognak tömkelegéből dictatura útján a legalitásnak történeti alapokon nyugvó állapotához jussunk.

Ha eszméim menetét rövid szavakba kellene foglalnom, csak azt mondhatnám: nincs más orvosság, mint ha a császár hűtlenné lesz nevéhez, de hű marad jelleméhez. Se annyira absolutistice és mereven, mint Ferencz császár, se annyira központosítólag és németesítőleg, mint József császár, hanem erőteljesen és bátran, mint Ferencz József császár és minden jóvá tehető még Ausztriában.

Oly perczben, midőn a leplezetlen igazságra van a legnagyobb szükség, elengedhetem magamnak, hogy nyíltságomat kimentsem. Lépésem szokatlanságát megmagyarázzák az idők viszonyai. Soha sem viseltem hivatalt és nem juthat eszembe, hogy 48 éves koromban állásomnak függetlenségét, zavartalan családi boldogságom és békés nyugalom örömeit, fáim árnyékát és a nemes vadászatot az irodai élet tikkasztó levegőjének körével és unalmával, az acták porával és az ülő életmóddal cseréljem föl, a mit nekem cousineom, a köszvény, amúgy sem engedne meg. Ön ennél fogva talán hajlandó lesz eljárásom indokait «d' un meilleur aloi» inkább ebben keresni, mint szereplés vagy hivatalos állás utáni hiú hajhászatban. A nagy és nemes ügynek, melyet politikai pályámon eddig szolgáltam, kész vagyok jövődében is a magam módja szerint és buzgósággal szolgálni.

Fogadja t. gróf úr kitünő nagyrabecsülésem kifejezését, a melylyel vagyok Nagyméltóságodnak alázatos szolgálja

Gróf Dessewffy Emil.

Rechberg gr. külügyminiszter augusztus 15-dikén fogadta Dessewffy Emil grófot, a ki neki a következő dolgozatát olvasta föl:

Tervezte egy hadjáratnak Ausztria belsejében, hogy az 1859. évi szerencsétlen háború következtéseinek eleje vétessék és tartós erőhöz lehessen jutni.

A) *Az osztrák hatalom jelenlegi tényleges állapota.*

1. Valóságos és megbízható külső szövetségek teljes hiánya és egyúttal

2. súlyedt tekintély a külföldön.

Előidéztek ezt:

a) a több éven át ferde irányban vezetett külügyi politika, kapcsolatban

b) ama vég nélkül való phrasisoknak a külföldön jól ismert alaptalanságával, a melyek nem győzik eléggé dicsőíteni e politikának a belföldön elért úgynevezett sikereit;

c) a pénzügyek általánosan ismert ziláltsága és amaz eszközök ferdesége, a melyeket eme folyton növekedő baj gyógyítására eddig alkalmaztak;

d) az 1859. évi hadjárat szerencsétlen kimenetele és

e) azon szerves kötelékeknek a külföldön jól ismert meglazulása, a melyeknek szilárdsága a monarchia heterogen elemei cohæsiójának feltétele.

3. Súlyedt tekintély ide benn.

Előidézte ezt:

a) az 1848-diki mozgalmak valódi természetének teljes félreismerése, valamint

b) amaz eszközök ferdesége, a melyeket alkalmaztak, hogy a márczius előtti szervezet valóságos fogyatkozásait elmellőzzék;

c) amaz eszközök sikertelensége, a melyeket a monarchia szerves egységének érdekében fogamatba vettek;

d) az, hogy ezen eszközök bomlasztó eredményre vezettek és mindinkább terjed az a nézet, hogy a belső politikának Schwarzenberg-Bach-féle rendszere nem nyugszik egyében, mint nagy hazugságok kártyavaráján, s hogy eddig is csak azért tartotta fenn magát, mert ezen rendszer tényezőinek árulással határos impudentiája ki tudta vinni, hogy az igazság ne jusson el a császárhoz;

e) az 1848/49-ben tett ígéretek visszavonása, a nélkül, hogy időszerű, tartós, végleges állapotot teremtetten volna;

f) ama rendszabályok sikertelensége, melyeket jobb közigazgatás és törvénykezés szervezésére alkalmaztak;

g) a sok végleges provisorium és a sok ideiglenes definitivum, a melyeknek nem láthatni végét;

h) a törvénykezési és közigazgatási törvények s rendeletek belső hibái, melyek 10 év alatt a kormányra nézve idült betegséggé váltak és őt a sok ellenmondás miatt, melyekbe önmagával jutott, rossz hírbe keverték;

i) ama szemérmetlen merészség, a melylyel a mozgásba hozott megvásárolt vagy buta tollak a kudarcot sikernek kürtölgették;

k) azon tisztességtelenség, a melylyel a megvásárolt tollak kenyéradói az elkövetett ballépéseknek napvilágra került rossz következeit évek óta eltagadták és a császárnak mint elért sikereket tüntették fel;

l) az állam pénzével és vagyonával folytatott nyilvánvaló rossz gazdálkodás;

m) Bruck báró pénzügyi politikájának szédelő volta és még előbb a nemzeti kölcsön körül tett zaklató és szédelő műveletek, a melyek az osztrák pénzügyi igazgatást lealacsonyították, soliditása és tisztessége híréből megfosztották;

n) a törvénykezés és igazságügy terén mindinkább elharapózott önkény, a melynek uralma alatt tulajdonképeni jogállapot immár nem is létezik;

o) a kormánygépezetnek minden részében lábrakapott corruptio.

4. Az állam pénzügyi hitelének bel- és külföldön egyaránt tapasztalható súlyedése.

5. Elégedetlenség, rossz hangulat, elcsüggedés, nyílt vagy titkos forrongás, elkeseredés, a mely az állam népességének minden elemében és osztályában el van terjedve.

6. A magyar koronához tartozó országokban minden dynastikus ragaszkodás kihalása; növekedő gyűlölet Ausztria ellen az olasz tartományokban a csalódott remények következtében, melyeket a háború kimeneteléhez kötöttek; forradalmi eszmék érlelődése a többi tartományokban.

7. Mély és növekedő gyűlölet a németiség ellen, a szerencsétlen germanizáló politika miatt, elterjedve a monarchia minden nem német elemében.

8. Ama kormányférfiak képessége iránt, kiknek végzetes működése a bajokat létre hozta, mély és növekvő bizalmatlanság, hogy ezen vigasztalan állapot helyébe jobbat tudjanak állítani.

9. Eltűnt remények, hogy a császár akaratának egymagában sikerülhetne az utóbbi eredmény létrehozatala; ezzel ellentétben azon általános meggyőződés, hogy ez csak új úton, a népek közreműködésével érhető el.

10. A fentebbiek következtében kétségtelen erkölcsi és anyagi elgyengülése az osztrák hatalomnak.

B) A tényleges állapotnak közel álló elmaradhatatlan következtései.

1. A külföld becsülésének folytonos apadása.

2. Ugyanannak növekvő étvágya az osztrák monarchiára, megindult széthullásának mint célpontnak szemmel tartásával.

3. A forradalmi pártoknak növekedő reményei.

4. E pártoknak ugyanabban az arányban növekedő áskálódásai céljaik elérésére.

5. Növekedő pénzügyi nehézségek; az elégedetlenségnek, forrongásnak és elkeseredésnek, a dynastikus talaj aláásásának és a kormány tekintélye s hitele csökkenésének folytonos terjedése.

6. Az alkotó elemek növekvő benső szétbomlása.

7. Hasonló mértékben teljes elgyengülése a szerves kötelékeknek, melyek a monarchiát összetartják.
8. Ugyanabban az arányban a külső és belső válságokkal szemben ellenálló képességük gyengülése.
9. Tovább haladása a megindult szétbomlásnak.
10. Teljes szétbomlás.

C) A baj elhárítására alkalmas egyedüli eszköz.

Teljes és becsületes szakítás a rendszerrel, azaz: a koronától kiinduló szabad, minden külső és belső nyomástól független, dictatori módon keresztülvitt reformatori átalakítása a külső és belső politikának, mely egy államcsiny rohamosságával és ellenállhatatlanságával volna életbe léptetendő, nyilvánulván gyorsan egymásra következő sorában messze kiterjedő nagy rendszabályoknak, melyeknek célja volna, hogy a conservativ historiai jogalapon megindítva, a jogállapotot egyszerre helyreállítsák és javításának szabad útát nyissanak. Ezen átalakításnak ki kellene terjednie:

1. a külső politikára. Abba kellene tehát hagyni:

a) a Schwarzenberg herczeg által inaugurált és Buol gróf által a külföld irányában folytatott politikát, a mely egy tarthatatlan tervből ered;

b) a német rokonszenvvel való kaczerkodást, mely azon nagy hazugságon alapszik, hogy Ausztria német állam, vagy hogy valaha azzá lehet, továbbá hogy egyedüli igaz és hatalmas bajnoka a német érdekeknek, vágyaknak és kívánságoknak, észak, kelet, nyugat és dél felé, valamint kötelességszerű vértese mindennemű német phantasteriának és pedanteriának.

2. Ezen átalakulásnak ki kellene terjednie a belső politika összességére. Egészen abba kellene tehát hagyni:

a) a szerencsétlen II. József császártól egyszer már siker nélkül megkísérlett germánizáló politikát az államélet minden irányában;

b) a Schwarzenberg-Bach miniszterium alatt bureaukraticus szörnynyé nevelt mechanicus centralisatiót, mely azonban, miként a rendszer tényezői maguk is megvallják, mindenütt csak félig van befejezve, a mi kétségtelenné teszi e gépezet szörnyeteg voltát és elviselhetetlen költségeit;

c) a Ferencz császár óta következetesen nyilvánuló politikát, hogy minden tartománybeli önállóság, minden tartománybeli élet rendszeresen megsemmisítendő és a burokratia korlátlan uralmával helyettesítendő;

d) le kellene mondani ama nevetséges igényről, hogy azt akarják a világgal vagy a népekkel elhitetni, hogy a már nagyban előrehaladt benső rothadás egy szép jövőt ígérő állapot, és hogy a dolgoknak mai helyzete kitünő, holott mindenki tudja és érzi, hogy a monarchia az örvény szélén áll;

e) teljesen abba kellene hagyni az eddigi több mint könnyelmű pénzügyi gazdálkodást;

f) szakítani kellene a senkit meg nem győző, senkitől sem vallott ama tannal, mely szerint a monarchia léte vagy népeinek boldogsága szükségessé teszi, hogy a legfőbb államhatalom a népek összes adóerejéről és gazdasági helyzetéről korlátlanul rendelkezék, és hogy az összes törvényhozói hatalmat abszolút módon magában egyesítse, vagy hogy a közigazgatás és törvénykezés ezen polyglott monarchiában egy mechanicus minta szerint egyformán rendeztesék;

g) egyszer s mindenkorra abba kellene tehát hagyni az absolutismust, a mely valójában nem az úr teljhatalmát, hanem szolgáinak elbizakodottságát és túlkapását jelenti;

h) lemondani a conservativ eszmék színleléséről, a melyeket a demokráciának és a demagogiának egyidejűleg adott engedmények a gyakorlatban meghazudtolnak s minden történeti jogot kímélet nélkül lábbal tapodnak.

D) Okok, melyek a historiai jog alapján való átalakítást halaszthatatlanul követelik.

1. A legitimitás a maga legnagyobb veszedelme nélkül nem utasíthatja el magától a historiai jogot; ha pedig Ausztriában meg akarják tagadni a *pragmatica sanctiót* és következményeit, akkor a császárnak a monarchia legnagyobb részében nincsenek többé alattvalói, hanem csak anyagi hatalom erejével meghódoltságban tartott lakossága; akkor a monarchia nem közjogi intézmény, hanem csupán egy ez idő szerint fennálló államforma.

2. Semmiféle államhatalom nem képes valamely jogfogalmat a maga tetszése szerint megalkotni, vagy meggyökerezett fogalmakat és szokásokat egy tollvonással eltörölni, megsemmisíteni; egy sem állhat tartósan más alapon, mint a kormányzottak részéről megnyugvással fogadott legalitás alapján, és egy sem merítheti tartósan erkölcsi tekintélyét, erejét más forrásból

3. A legalitás eszméje a jog fogalmához van kötve, ez pedig az idők folyamán született és nevedezett, a hagyomány nemzedékről nemzedékre átszállítja, tehát függ azoktól a nézetektől, melyek a szokások folytonossága által képződtek.

4. Az osztrák kormányt az ő tettei a monarchia többi részében sok év óta, az utolsó évtizedben pedig Magyarországon és a koronájához tartozó részekben teljesen eltávolították az uralkodó jogfogalomtól; itt is, ott is alig van valaki, a ki az absolutismust fönnálló jognak tartaná, vagy mást látna benne, mint oly létező állapotot, mely minden inkább, mint kielégítő.

5. Szemben az uralkodó jogfogalmakkal, az osztrák kormány sem itt, sem ott nem tehetett szert arra az erkölcsi tekintélyre és erőre, a melyet az általánosan elismert legalitás forrásából lehetett volna merítenie.

6. Ugyanazon okból az osztrák kormány nem lehet képes arra, hogy octroi útján új közjogot teremtsen; ellentétbe kellene jönnie az uralkodó jogfogalommal; különösen Magyarországot és a koronájához tartozó részeket illetőleg új alkotmány octroyálása egyértelmű volna egy létező jognak felforgatásával, mert az uralkodó jogfogalmak szerint Magyarország alkotmányossága jogilag még fennáll, habár ez idő szerint hatályon kívül van helyezve; törvényeket csak az ország közreműködésével lehet hozni, és az oly államhatalom cselekvényei, a melyet a körülmények hatalma törvényen kívüli körbe kényszerített, legalább is az ország utólagos jóváhagyása alá terjesztendő.

7. Minthogy a jogfogalmak hagyomány útján nemzedékről nemzedékre szállnak át, a kormány természetszerűen soha sem remélheti, hogy itt szert tehessen arra az erkölcsi tekintélyre, mely az általánosan elismert legalitásból származhatik, s mindennek, a mit a kormány tesz, mindinkább a bitorklás színében kell feltűnnie, következőleg az egész lakosságnak a forradalom karjai közé tereltetnie. Ugyanennek az eredménynek szükségkép be kell következni a monarchia többi részeiben is, főleg mivel az utolsó évtized tapasztalatai minden hitet tönkretettek az absolut kormányforma közhasznúsága iránt.

8. Szilárd alapon nyugvó jog nélkül nincsen szilárdul megállapodott rend és közbizalom; új alkotmányok octroyálása, a létező historiai jogalapok mellőzésével, nem teremthet szilárd alapon nyugvó jogot, mert azt támadja meg, a mit meg akar alapítani.

9. Új alkotmányok octroyálása, a hol a historiai jogalapok még léteznek, arra mutat, hogy az államhatalom magának tulajdonítja a constituáló hatalmat, a mely pedig őt nem illeti meg, tehát ugyanazt a hatalmat más irányban is felidézi.

10. Ez idő szerint csak a legmélyebb bizalmatlanság uralkodik és semmi bizalom, az utóbbit még csak ébreszteni kell. Ez azonban lehetetlen, ha a kormány oly hatalmat tulajdonít magának, a mely őt nem illeti meg; épen úgy lehetetlen, ha egyik helyütt a historiai jognak hódol, másutt meg semmibe sem veszi azt, itt az alkotmánynak, ott az absolutismusnak talapjára áll.

11. A Magyarországon és a koronájához tartozó részekben uralkodó jogfogalmak már egymagukban döntő okot képeznek arra, hogy a monarchia többi országaiban is, a hol csak történeti alapok vannak, az átalakítást ezekre kell építeni. Ehhez még hozzájárul az, hogy a körülményeknél fogva az államhatalomnak Magyarországon korlátozó, a monarchia többi részeiben fejlesztő irányban kell működnie; ha tehát a történeti alapokat mellőzni akarná, szükségkép ingatag térre jutna.

12. Egy további ok az ellen, hogy a historiai alapot mellőzve új alkotmányokat octroyáljanak, abban van, hogy nem létezik osztrák nép, hanem csak osztrák monarchia, összealkotva a legkülönbözőbb népekből és országokból, a melyek sajátságaikhoz és hagyományaikhoz ragaszkodnak; a kormány tehát nem lehet képes arra, hogy mindnyájára nézve egyformát és mindnyájukat kielégítőt octroyáljon reájok.

13. Új rendi alkotmányok ott, hol historiai jogokkal bíró régi rendek vannak, ép oly kevésbé octroyálhatók, a mint az államhatalom nem képes új rendek teremtésére; ezen felül alig van valaki, a ki a kormánynak ily eljáráshoz való jogát elismerné; jogtalanságot követne tehát el, midőn új jogot akarna teremteni.

E) Okok, melyek a mellett szólnak, hogy ezen átalakulás gyorsan, mindenre kiterjedőleg és dictatori módon történjék.

A döntő ok itt abban van, hogy az ily átalakulás, ha üdvös akar lenni, csak a koronától indulhat ki, és mert jelenleg összes állapotaink oly zűrzavarban vannak, hogy egy hosszabb, előzetes megfontolások után csak később bekövetkező, fokozatos átalakítás útjának választása elkésett és lehetetlen. Sőt csak a császár képes dictatori beavatkozással a fenyegető veszélyt elhárítani, minthogy csak ő felségének állanak rendelkezésére amaz eszközök, a melyekkel az egész helyzetet azonnal lényegesen megjavítani, az uralkodó zavarból a rendre, a törvényen kívüli állapotból egyszerre a törvényesre áttérni lehetséges.

Ezenkívül e mellett szólnak a következő politikai és tényleges indító okok:

1. Ama történeti igazság, hogy a monarchia területi épségét 1849-ben nem a tulajdon benső erők közreműködése, hanem egy véletlen körülmény, a mely el is maradhatott volna, - az orosz interventio - mentette meg.

2. Amaz igazság, hogy a monarchia 1859-ben megint nem saját benső erejének köszöni, hogy Lombardián kívül sokkal többet nem veszített, hanem más körülményeknek, nevezetesen Ausztria ismert szerencséjének; de ily véletlenre a monarchia fennállását hosszú időn át nem alapíthatni.

3. Az a további igazság, hogy miként az események, nevezetesen az 1855. és 1859-diek, mutatják, az európai területi jogállapotnak, a mint azt az 1815. évi szerződések megalapították, nincsen többé valóságos benső szilárdsága és igaz biztosítéka, nem számíthatni tehát tartós békére, s így közel a veszély, hogy a külső válság összeesik a belsővel, a mely minden valószínűség szerint a monarchia szétbomlását vonná maga után.

4. Ama nyilvánvalóvá lett tény, hogy Ausztriának a külhatalmak közt nemcsak hogy becsületes szövetségese nincsen, de ellenkezőleg csak hamis barátai vagy igen hatalmas ellenségei vannak, és hogy különösen az a Németország, a melynek kegyét a monarchia ben-sejében követett germánizáló politikával évek óta hajhászszaak, semmi más, mint geographiai fogalom, mely alatt egy csapat philisterszerű apró állam értendő.

5. Európa állapota általában, a bonapartista politika természete és különösen Olaszország állapota, a hol a felrázott forradalom Ausztriának ezentúl még kevésbbé fog békét engedni, mint eddig.

6. Magyarországnak és a koronájához tartozó részeknek tényleges állapota, melyet az utolsó tíz év óta követett szerencsétlen politika rendszeresen egy második Lombardiává nevelt, a mely azonban a valóságos Lombardiánál tizenkétszer nagyobb és harcra százszor képesebb; örvény ez és az ország már ennek szélén áll és csakis a dolgoknak gyors és mindenre kiterjedő fordulata ránthatja onnan vissza.

7. Ama tagadhatatlan igazság, hogy az osztrák politika minden irányban veszélyes tévutakra jutott, hogy tehát nem ezen utak új elágazásaira, hanem egészen új utakra kell rátérni.

8. Annak bizonyossága, hogy ilyenmő teljes átalakulással a kormány sülyedt erkölcsi tekintélye minden irányban egyszerre emeltetnék, mert általa az államhatalom jogérzetet, ruganyosságot, elhatározottságot és önismeretet tanusítván, e fordulat másfelől rohamossága- és ellenállhatatlanságával a mostani lehangolt, elkedvetlenedett, eltompult nemzedékre oly módon hatna, a mely egyedül alkalmas nagy siker létrehozására.

9. Az osztrák betegség rendkívül aggasztó előrehaladásából következő ama kényszerűség, hogy a minden irányban sajnálatos, egynémely tekintetben siralmas, sokban nagyon veszélyes jelenlegi állapotot haladék nélkül és egyszerre mással és jobbal kell felváltani, s így a lefolyt tíz év mintegy eltöröltetvén és mint rém-álom a feledésnek adtván át, egyúttal a császárnak a reformátor nagy szerepe vindikáltassék, a forradalmi párt lába alól a talaj elvonassék és a közel multa vonatkozó recriminációk fonala egyszer s mindenkorra elszakíttassék, az elkeseredést, a bizalmatlanságot, elcsüggedést egy jobb állapot és a megnyílt pályán további haladással biztató remények váltsák fel, s a stagnatióra kényszerített szellemi erők előtt (otium pulvinar Diaboli!) a tevékenység sorompói újra megnyílnak.

10. Annak szüksége, hogy a nem sikerült soknemű kísérlet után egyszer már állandósághoz jussunk, mely a tán már ebben a pillanatban megszüntethető visszasságokat elenyésztetné, csak így lévén elkerülhető annak veszélye, hogy a külföld és a forradalom nyomást gyakoroljanak a kormányra, és viszonyaink, ha a létező miasmákat tovább engedik tenyészni, beláthatatlan forradalmi zavarba jussanak.

11. Magának a betegségnek természete, mely egy rákszerű daganatban mutatkozik, a melyet nyomban ki kell vágni, ha a fene veszélyétől és a reá következő feloszlástól meg akarunk menekülni; tehát nem az orvosi consiliumnak, hanem a műtét végrehajtásának van itt az ideje.

F) Az átalakításnak formulázása főbb vonásaiban.

1. Oly miniszterium kinevezése, a melyben:

a) a minisztertanács elnökének nem volna tárczája, hanem hivatása lenne őrködni az ügyek rendes és összevágó menetére s a politikai vezetésre; ugyanő közvetítené a miniszterium viszonyát a császárral;

b) csak három szakminiszterium volna: a külügyekre, a pénzügyekre és a hadseregére;

c) továbbá legalább három, legfeljebb hat állam- és tanácsbeli miniszternek és miniszteri ranggal bíró három udvari kancellárnak volna benne ülése és szavazata.

2. Ennek következtében eltörlése az igazság-, a bel-, a kereskedelem- és az oktatásügyi négy miniszteriumnak. (A kereskedelmi ügyek a pénzügyi tárczához tartoznának; a közmunkaügy számára egy kevés tagból álló igazgatóság, ép úgy a közoktatás számára egy felügyelő tanács alakíthatnák.)

3. Eltávolítása amaz öt miniszternek, a kik köztudomásúlag rossz tanácsaikkal a mostani állapotot előidézték vagy állásukra köztudomás szerint képtelenek; ezek név szerint: Bruck, Bach, Thun, Nádasdy, Toggenburg.

4. A három udvari kancellária, az egyesült, a magyar és az erdélyi kancellária visszaállítása. Az egyesült kancelláriában két osztály felállítása: a) az olasz, b) a galicziai ügyekre; ezen osztályok élén két alkancellár állana.

5. Visszaállítása a magyar, az erdélyi, a horvát alkotmánynak, az 1849-diki eseményekből folyó három nagy elv szemmel tartásával, a melyek: a) az urbér eltörlése, b) a nemesi adómentesség megszüntetése és c) a katonakötelezettségnek mindenkre való kiterjesztése. Ehhez képest a szerb vajdaságnak és a temesi bánságnak, a Muraköznek és a magyar tengerpartnak Magyarországgal való egyesítése; a helytartó-tanácsnak Budán és a hétszemélyes, valamint a királyi táblának Pesten visszaállítása; helyreállítása a városi, a vármegyei és a kerületi szervezetnek, a szükséges reformokkal; egész terjedelmökben visszaadása azon jogoknak, a melyek Magyarországon és Erdélyben a protestánsokat törvény szerint megilletik; a hat helytartóság és a hat felső törvényszék eltörlése.

6. Életre keltése a többi országokban a márczius előtti rendi alkotmányoknak, összeköttetésben olynemű fejlesztésekkel és bővítésekkel, - nevezetesen a polgári és a paraszt elem képviselője útján - a minőt az idők körülményei parancsolnak, és a minő alkalmas arra, hogy a siralmas «Postulatenlandtage» emléke elenyésztesse, s a mi megadja ezen intézményeknek a szükséges életrevalóságot, elkerülésével egyfelől a merev conservativismusnak, másfelől a hebehurgya szabadelvűségnek, valamint gyakorlati és közhasznú hatáskörüknek a legtágabb értelmű országos ügyekre való korlátozásával. Vezérlő elv: 1. nem restaurálni túlhaladott előjogokat, de megóvni azon befolyást, mely a conservativ elemeket, különösen a nagy földbirtokot megilleti, tehát nem adni engedményeket a theoreticus szabadelvűségnek és nem nyitni tért a demagogiának. 2. Ezen országoknak összevonása több csoportba: a) Csehország, b) Morvaország és Szilézia, Felső- és Alsó-Ausztriával és Salzburggal, Stiria-, Krajna- és Karinthiával, c) Galiczia és Bukovina. d) Illyria és a tengerpart, e) a velencei tartományok, f) Tyrol és Vorarlberg.

7. A birodalmi tanács átalakítása - az azt megalapító pátens szellemében - a császárnak alkotmányos, rendi, törvényhozó és pénzügyi tanácsává, az egész monarchiát érintő és külön-külön felsorolandó ily természetű ügyekre nézve. A birodalmi tanácsot a császár évenként december havában, legfeljebb három hónapra, hívná össze, hogy az imént említett tárgyakat elintézzze, - rendkívüli esetekben a császár tetszése szerint híván azt össze - a midőn a császár a fennálló összes adóügyi törvényeket, továbbá azokat, melyek a vámokra, a pénz- és bankügyekre és az újonczozásra vonatkoznak, szerves birodalmi törvényeknek nyilvánítaná, egyúttal ezekre nézve a kezdeményezés jogát a birodalmi tanácsnak adná meg, korlátozva oly törvények javaslatba hozatalára, a melyek a létező adók megváltoztatását vagy új adók kivetését, a vámügyi törvényhozást, az újonczozási törvényt, a pénz- és bankügyet illetik. Hasonló kezdeményezési joga volna, de korlátlanul, a kormánynak, a mely a birodalmi tanács közreműködése nélkül az egész monarchiát kötelező törvényt jövőben se ki nem bocsáthatna,

se meg nem változtathatna, a birodalmi tanács beleegyezése nélkül államkölcsönt nem köthetne sem a létező adók mennyiségét fel nem emelhetné, sem új adót ki nem vethetne. A költségvetés mindig egy évvel előbb - például az 1861-diki már 1860-ban - terjesztetnék elő. Az előirányzatot az állam bevételeinek hováfordítása iránt *pro futuro* a kormány a birodalmi tanács elé terjesztené, szintúgy a hováfordítás kimutatását *pro praeterito*; a birodalmi tanácsnak megvolna az a joga, hogy ezen kimutatásra megjegyzéseket tegyen, vagy az előirányzatokon változtatásokat javasoljon. Az elintézés a császár elhatározása által történne, a melynek alapján a birodalmi törvények a császár által, a minisztertanács ellenjegyzésével közzétételnek. A birodalmi tanács állana: 1. egy elnökből és húsz tagból, kiket három évre a császár nevezne ki; ezek nem viselnének más állami hivatalt és a monarchia legkitünőbb és legfüggetlenebb férfiai közül volnának kiszemelendők; ezen férfiak nem kapnának fizetést. 2. Legfeljebb százhusz tagból, a kiket az országgyűlések kebelükből három-három évre választanának (a választás módja tekintettel az országok terjedelmére, népességére, adójára és egyébkénti fontosságára volna megállapítandó); ezen férfiak, ha az országok úgy határozzák el, országos alapból kárpótlásban részesülhetnek. A tárgyalások nyilvánosak volnának. A házszabályokat a birodalmi tanács maga alkotná meg. A minisztereknek a birodalmi tanácsban sem ülésök, sem szavazatuk nem volna. A kormány fentartaná magának a jogot, hogy esetről-esetre kormánybiztosokat nevezzen ki, a kik a netán szükségeseknek mutatózó felvilágosításokat és magyarázatokat megadnák. A birodalmi tanács először 1860-ban gyűlne össze.

8. A jelenlegi birodalmi tanács föloszlatása, minden mostani tagjának nyugdíjazásával, vagy egyébkénti alkalmazásával.

9. Előzetes reformok a belső közigazgatásban és a törvénykezésben a német örökös, a galicziai és a velencei tartományokban, abból a célból, hogy a legkiáltóbb visszasságok azonnal megszüntessenek, lényeges megtakarítások eléressenek, alapja vettessék további javításoknak, a bürokraticus mindenhatóság korlátozásának és az észszerű önkormányzatnak. További reformok az országgyűlések meghallgatása után fogantatosítandók.

10. Egy 1860-ra szóló költségvetés összeállítása és nyilvánosságra hozatala, mely a kiadásokban 1858-hoz képest legalább is 50-60 millió forinttal kisebb összeget mutatna föl s a kiadások és a bevételek közt az egyensúlyt mindenestre helyreállítaná.

11. Ezen megtakarítások elérésére: *a)* a csendőrség beosztása a cs. k. hadseregbe (11 millió forintnyi megtakarítás); *b)* a szárazföldi hadsereg és a tengerészet költségeinek 85 millió forintra leszállítása (30 millió forintnyi megtakarítás); *c)* a közigazgatás különböző ágaiban teendő megtakarítások 10-15 millió forint erejéig, mindenestre oly összeggel, hogy a bevételek és a kiadások közt az egyensúly helyreálljon.

12. Az anyagi teher enyhítésére: *a)* az örökösödési adó eltörlése; *b)* az 1859-ben 1859-re nézve 50%-kal emelt hadi adópótlék leszállítása; *c)* ennek teljes eltörlése az 1859/60-diki katonai évtől kezdve; *d)* az úgynevezett országos szükségletek czímén kivetett adópótlékok leszállítása 20-30%-kal 1859/60-ra; *e)* azoknak 1860/61-től kezdve az országgyűlések rendelkezése alá bocsátása; *f)* az úgynevezett községi pótlékokkal üzőtt visszaélések megszüntetése; *g)* földhitelintézetek felállításának engedélyezése a monarchia minden országában, a nélkül, hogy a birodalmi hitel igénybe vétetné; *h)* megszüntetése amaz elharapódzott visszaélésnek, hogy a pénzügyminiszter árva- és letéti pénzeket, valamint földtehermentesítési alapokat magához vonjon, és ezen alapoknak jelzálogos beruházásokra utalása, illetőleg az országgyűlések kezelése alá bocsátása.

13. Az úgynevezett országos pótlékok hováfördítésének kimutatása, a mi tíz év óta nem történt; ezen kimutatásoknak az országgyűlésekkel való közlése.
14. Az 1849-től fogva kibocsátott birodalmi és országos törvények revisiója, tekintettel tárgyukra, abból a célból, hogy azok, a melyek a mostani rendszabályokkal ellentétben vannak, hatályon kívül helyezzessenek.
15. A császárnak mint magyar királynak megkoronázása Szt. István koronájával Pozsonyban, s mint Csehország királyáé Prágában, s az országgyűlések egybehívása.
16. Eltörlése, illetőleg fölfüggesztése azon rendeleteknek és rendszabályoknak, melyek a concordatum következtében bocsáttatván ki, alkalmasak arra, hogy a különböző vallásfelekezetek közt elidegenedést, gyűlöletet és elkeseredést tápláljanak, kapcsolatban a protestáns kérdés megoldásával a német örökös és a galicziai tartományokban.
17. Fölfüggesztése az államvizsgáknak és az előléptetéseknek a közigazgatás és a törvénykezés körében.
18. Megszüntetése azon rendszabályoknak, a melyek által a német nyelv a politikai közigazgatás, az igazságszolgáltatás és az oktatás körében Magyarországon s a tartományokban és általában ott, a hol 1848 előtt mint olyan nem létezett, hivatalos vagy oktatási nyelvvül behozatott, s visszaállítása az ott 1848 előtt dívott hivatal- és oktatásbeli nyelveknek, azon hozzáadással, hogy minden panaszos, fölebbező vagy folyamodó jogosítva van az országabeli nyelvek valamelyikén szerkesztett panaszos-levelében, fölebbezésében vagy folyamodványában megjelölni, hogy az ítéletet, a végzést vagy az elintézést melyik nyelven kívánja, s hogy ezen kívánságnak mindenütt meg kell felelni.
19. A nemzeti banknak 1861-től kezdve fölmentése azon kötelezettség alól, hogy jelzálogra kölcsönt adjon, s új rendezés vele, hogy a neki jelzálogba adott korona- és államjavak ezen teher alól felszabaduljanak.
20. Egy koronabeli nagy hitbizománynak kiszakítása a korona- és államjavakból, hogy a civillista kelletlen kérdése elenyészszék.
21. A községi törvény fölfüggesztése és az országgyűlések elé utalása tárgyalás és alkotmányos elintézés végett. A közbeeső időben ideiglenes választási mód a célból, hogy a községeknek ügyeik önálló igazgatása biztosíttassék és megszabaduljanak a burokratia túlkapásaitól.

G) A megjelölt rendszabályok sorrendje

- A) A minisztertanács kinevezése.*
- B) A 2. alatt megnevezett négy miniszterium megszüntetése.*
- C) A 3. alatt megnevezett miniszterek elbocsátása.*
- D) A visszaállítandó három udvari kancellária főnökeinek kinevezése.*
- E) A rendeletek revisiójának megkezdése, miként 3. alatt.*
- F) Pénzügyi rendszabályok, mint 10., 11., 12., és 13. alatt.*
- G) A mostani birodalmi tanács felosztása, mint 8. alatt.*
- H) A concordatumra és a protestáns kérdésre vonatkozó rendszabályok, mint 16. alatt.*
- I) Az államvizsgák felfüggesztése, mint 17. alatt.*

K) A német nyelvre vonatkozó rendszabályok felfüggesztése, mint 18. alatt.

L) A községi törvény felfüggesztése, mint 21. alatt.

M) A magyar és a többi rendi alkotmányok életre keltése, mint 5., 6. alatt.

N) A birodalmi tanács átalakítása, mint 7. alatt.

O) Bankügyi rendszabályok, mint 19. alatt.

P) Koronázás Pozsonyban és Prágában s az országgyűlések egybehívása.

Ezen rendszabályok életbe leptetésének időpontja.

1. *ABCDEFGHIKL*: 1859. szeptember hava folyamában.

2. *FG*: 1859. szeptember végén.

3. *M*: 1859. november havában.

4. *O*: 1859: november havában.

5. *N*: 1859. december 2-dikán, mint a császár trónra lépte napján.

6. *P*: 1860. január végén Pozsonyban, február végén Prágában, és így tovább.

Ezen átalakítások végrehajtásának módozata.

1. Ő császári és apostoli királyi felsége egy meghatalmazott udvari biztost, azon joggal, hogy öt további tagot hozzon javaslatba, vagy pedig legfelsőbb bizalmát bíró hat tagból álló szervező bizottságot kegyeskednék kinevezni. Ezek a legfelsőbb helyen elfogadandó elvek alapján megtennék javaslataikat a megjelölt rendszabályok végrehajtására; azokat a legfelsőbb helybenhagyás alá terjesztenék és azután életbe léptetnék.

2. Ezen bizottság tárgyalásait a legteljesebb és legszigorúbb titokban folytatná.

3. Ahhoz képest, a mint ezen rendszabályok életbe lépnek, minden kinevezésre nézve az új igazgatási főnökök közreműködésével tétetnének meg a javaslatok és következnek be az elintézés, illetőleg azok, a kiknek helyettesítése, áthelyezése, nyugdíjazása, ideiglenes szabadságra küldése vagy elbocsátása szükségesnek mutatkoznék, ily módon helyettesítettének, áthelyeztetnének, szabadságra küldetnének, nyugdíjaztatnának vagy elbocsáttatnának.

H) *A siker feltételei.*

Csak három van: 1. A béke fönmaradása; 2. a szervező bizottság tagjainak szerencsés választása; 3. a császárnak szilárd és rendíthetetlen akarata, hogy ezen átalakítást dictatori módon hajtja végre, és hogy magát a végrehajtásban személyekre vagy tárgyakra való semmiféle tekintet által nem zavartatja.

Ezen feltevésekben a teljes siker kétségtelen.

Dessewffy Emil gr. bécsi élményeiről Pesten 1859. augusztus 22-dikén kelt következő levélben értesítette Szögyény Lászlót:

Kedves Barátom! Tegnap indultam el Bécsből. Valék Rechberg és Hübnernél. Összesen 11 óráig értekeztem a kettővel. Gondolhatod, ily hosszas értekezés közben mily mélyen bocsátkoztunk a tárgyba. Ismered eszem járását. Eszméim comprehensivus természetűek. Így volt ez most is. Eszméimet azon nap tettem írásba, midőn a villa-francai békét megtudtam. Sámuel és Józsefet Patakon találtam. Ott ismerttem meg velük eszméim vázolatját; de nem

végleg és tisztán formulázva. Sz.-Mihályon aztán tisztázva leírtam. Ehhez járult egy levél Rechberghez. Bécsbe menve, elküldtem a levelet. A válasz mindjárt jött, s így lőn, hogy háromszor valék nála, összesen 8 óráig, és az ő kívánságára Hübnernél - 3 óráig. Mindkettőnek elolvastam aphorismáimat. A hatás nagy és mély volt. A rögtöni sikerhez nem volt reményem. Meggyőződtem, hogy a legfőbb akadály nem bennük fekszik. A miket a mai újságban olvasok, azt már Bécsben tudtam. Ezek engem nem lepnek meg. Nem változtatják a «quid inomisse, in complexu et sine mora faciendum» iránti nézeteimet. Sámuel, József és Sennyey osztják őket. Nézeteim comprehensivusak; egy a mostanival egészen ellenkező országlási rendszert contemplálok. Rövid szóval: a legfelsőbb hatalom erősítése, a helyzet nagybani javítása; mint *mód*: dictatura útján megalapítása a legalitásnak és ezért névmegtagadás (azaz nem oly absolutista, mint Ferencz, nem oly németesítő, mint József, de bátor és szilárd, mint Ferencz József). A bécsi újsági program újabb nagy hiba. Én annyival inkább állok a magamé mellett. Ha Te felhívatol, legjobb mindezt ignorálnod, kivált, hogy rólam tudsz valamit. Ha e monarchia megmentéséhez járulni akarunk, ne devalváljuk egymást. Concordia res parvæ crescunt. Hæc pro statu notitiæ. Ama tuum Aemilium.

Dessewffy Emil gr., a ki azt óhajtotta, hogy a minisztertanács elnökének ne legyen tárczája, és hogy csak három szakminisztérium legyen, ezalatt: «a miket a mai újságban olvasok», ő felségének Laxenburgban augusztus 21-dikén kelt legfelsőbb kéziratát értette, a melylyel Rechberg gr., a császári ház és a külügyek minisztere, miniszterelnöknek, Hübner Sándor b. rendőri miniszternek, s Goluchowski gr., Galiczia helytartója, belügyminiszternek neveztettek ki. Egyuttal fölmentetett Bach Sándor b. a belügyminisztérium vezetésétől s Kempen b., a legfőbb rendőri hatóság és a csendőrség főfelügyelője, nyugdíjaztatott. A legfelsőbb kézirat a kereskedelmi, iparügyi és a nyilvános építkezések minisztériumát megszüntette, s elrendelte, hogy teendői a külügyi, a belügyi és a pénzügyminisztérium közt osztassanak föl. Ennek következtében Toggenburg lovag rendelkezési állapotba helyeztetett.

A hivatalos *Wiener Zeitung*-ban augusztus 22-dikén megjelent programnak, a melyről levelében Dessewffy Emil gr. megemlékezik, tartalma ez volt: Hogy a kormányzat különböző ágaiban a szükséges összhang létrehozassék; hogy a javítások, melyeket a császár manifestuma kilátásba helyezett, valósággá váljanak, mindenekelőtt a sikeres működés föltételei és a szükséges rendszabályok iránt kell tisztába jönni. Ez volt a császár előlülése mellett tartott tanácskozmányoknak czélja s azok tárgyát több fontos kérdés képezte. Az utóbbiak közül megemlítjük: a pénzügyi helyzetet; annak szükségét, hogy a kiadások hatályosabb ellenőrzés alá helyezettessenek; hogy a törvényesen elismert nem katolikus vallásfelekezeteknek önkormányzat és vallásuk szabad gyakorlása biztosíttassék; az izraeliták állása időszerű módon, de a hely- és tartománybeli állapotok tekintetbe vételével rendeztessék; a községi törvény, a tartományok minden osztályából bizalmi férfiak meghívásával, haladék nélkül az egyes koronaországok viszonyaihoz alkalmaztassék; az ügyeknek egy jelentékeny része, a melyeket most a felség által kinevezett hatóságok kezelnek, a mennyire lehetséges, maguknak az illetőknek autonóm közegeire ruháztassék, s ezen sürgős legelső föladatak megoldása után az egyes koronaországokban rendi képviselvek életbe léptetése.

Dessewffy Emil gr. 1859. szeptember 2-dikán Pozsonyból eme levelet intézte Jósika Samu báróhoz:

«1. Szécsen Antal barátom aug. 30-dikán Bécsből ide jött hozzám. Beszéltünk eleget. Tőle hallám, hogy Téged Rechberg Bécsbe meg akar hívni, és hogy ez a Császár akaratjával történt. E szerint egy pár nap múlva Bécsben lehetsz.

2. Megjegyzem, hogy én - Zichy Feri távozása miatt Diószegen nem vadászhatván - itt mulatok 5-dikéig bezárólag, és ekkor Waldsteint Csicsön - ki csak 5-dikén estve érkezik haza - akarom meglátogatni és onnét per Pest Sz.-Mihályra visszatérni.

3. Minapi Bécsből távoztom előtt írtam Apponyi György barátunknak, s a levelet Kalksburgban hagytam. Ebben tudósítom, hogy Rechberg és Hübnerrel összesen 11 órai conversatióm volt; hogy ezeknek eszméimet formulázva felolvastam; hogy Te, Ürményi és Sennyey eszem járását ismeritek és azzal egyetértetek; hogy tehát kívánatos, hogy ő is megismerkedjék vele: így hát, ha 30-dika és 2-dika között térne vissza, látogatna meg itt engem Pozsonyban. Ma pedig megírtam napamnak Hitzingbe, hogy 5-dikéig bezárólag itt maradok, a mit ő Apponyival közleni fog, ha már ott van.

4. In nucleo közlöttem Veletek S.-Patakon eszméimet, azóta azokat tisztán kidolgoztam, bővítettem és szabatosabban formuláztam. Sennyey és Szécsen ezen új és már teljesebb alakban olvasták és mindenkben osztják nézeteimet.

5. Jelenleg egy Függelékét készíték, melyben az osztrák alkotmányos és beligazgatási kérdés számára igyekeztem egy megoldást formulázni. Ez több értelmes osztrák férfiakkal hosszasan és régtől fogva folytatott értekezésemnek abstractiója. Ámbár ez ügyben magamat teljesen otthonosnak nem mondhatom, de úgy hiszem, hogy ezekben sok hasznavehető és praktikus eszmék foglaltatnak, miket lényegesekeknek tartok.

6. Minapi Pesten létem alatt írtam Szögyény László barátunknak és közlöttem vele azokat, miket Apponyinak írtam.

7. Ugyanakkor Ürményi barátunkat fölkértem, bánatosi és bácskai értelmes emberektől igyekezzék az ottani hangulatot voltaképen kitudni. Tegnap biztos úton kapott levelét ide rekesztem. Bizonyosan hasznát veheted ezen nagy figyelmet érdemlő közleménynek.

8. Rechberg és Hübnerrel folyt conversatióm abstractiója ez: Eszméim , comprehensivus és sokoldalú természetüknél fogva, meglepték őket; a benyomás mély és nagy volt; tetszettek nekik eszméim, de egyik sem érzi magát a Császár bizalmában elég erősen állónak, hogy ilyen nagy dologgal föllépni merjen. Hogy ezen 11 óra alatt mindent elmondtam, a mit eszméim támogatására csak birtam, gondolhatod. A magyar kérdést nem érti és nem értheti egyikük sem. Teljesen téves eszméket találtam náluk két dologra nézve: 1. a Woywodina tekintetében, melynek visszakeblezését a szerbek miatt tartják veszedelmesnek; 2. a tabularásra nézve, mely hogy létezett és létezik, velök is elhitették. Megczáfoltam mindkét téveszmét. Egyébiránt mindketten a Metternich-féle iskolában nevedtek, és így az alkotmányos eszmékre nézve némi balitéletektől el vannak fogulva. Eszemjárása azon főfő árnyéklatát, hogy a történeti alapra állás által erőre kap a kormány, holott az octroyirozások mezején a legnagyobb bajoknak megy elibe, nem birták teljesen felfogni. Ez onnan van, mert a beldolgokkal való ismeretlenségöknél fogva nem vetettek magokkal számot, hogy az octroyirozás útján szükségképen hová kell jutniok. Ép oly kevésbé értették meg, hogy az én methodusom mindenek között a legkiméletesebb a legfelsőbb hatalomra nézve, mert nem mint ismétlése a 2-dik József-féle hátrálásoknak, hanem mint egy egészen új és epochalis országglási rendszer megalapítása jelenik meg. Egyébiránt mindkettőnél a németesítés kártékonyására, nagyszerű változtatások szükségére nézve elég tiszta fogalmakat találtam. Így különösen Rechbergnél sok praktikus eszmét és jóakaratot sejtek a beligazgatás egyszerűsítésére nézve, sőt annyira ment, hogy a magyar megyei rendszert mint példányt állítá oda, mely után kellene képződni a többi ilyenműeknek. Az én Függelékem e tekintetben sokat tartalmaz. Az alkotmányos eszmék között, miket formuláztam, a Reichsrath tanácskozásainak nyilvánossága megijesztette Rechberget. Én azonban nem tágítottam és e körül soha sem

fogok tágitani. Ugyancsak ezen testület öszvealakításának általam javallott módja nem tetszett nekik. E tekintetben is megfelelttem neki. Különben mind ő, mind Hübner a «Ständische Vertretung» eszméjének alapján állanak, de ezt nem értik úgy, mint én és mi. Különösen kiemelttem nekik, hogy nekünk vagy másoknak valami újat teremteni képtelenség, és így hogy nincs más út, mint a történelmi alap itt is, ott is, valahol még csak létezik. Függetlenem ez iránt becses adatokat tartalmaz az örökös német tartományokra nézve; a dolog magyar oldalát úgy is tudjuk. Egyébiránt az octroyirozási eszme kártékonyosságát, sőt lehetetlenségét bőven fejtettem ki programomban, mely különben aphoristicus alakját megtartotta. Figyelmeztettem mindkét minisztert, hogy ha a régi miniszteriumból csak egy tag, vagy pedig a régi Reichsrath megmarad, úgy nincs kilátás a közbizodalom helyreállíthatásához, és hogy egyáltalában kevesebb, mint a mit tervezek, azt helyreállítani *nem lehet*. Diagnosisomat mindketten igaznak találták, Hübner különösen egész methodusomat helyeselte, de megjegyzé, hogy sem Rechberget, sem magát nem hiszi ez idő szerint elég szilárd állásúnak, hogy kivihessék. Rechberg nem nyilatkoztatta ki lehetetlennek, de mégis felette nehéznek ismerte. Igen nagy contestatiókkal váltak el tőlem. Én a legnagyobb nyíltsággal és egyenességgel léptem fel, téveszméiket, azon hazugságokat, melyeken az egész mostani rendszer áll, kiméletlenül és mélyre hatva bonczolgattam és döntöttem fel. Programomat mindketten óhajtották volna maguknál tartani. *Nem adtam oda*. Én tervkoholó és terveket hurczolgató nem vagyok. Az én eszmém a magam szemében csak egész complexusokban birnak becssele. Azokat én a Felség mostani tanácsosaival közölni magamat elhatározhattam; de minthogy azon sikerhez, melyet én tőlök várok, reményem csak úgy lehet, ha 4-5 embernél több nem tudja őket, és ha életbe léptetésükhöz magam is járulhatok és abban tanácscsal és tettel közremunkálhatok, programomat azon veszélynek, hogy ide s tova hurczoltassék és lényegéből kivetköztetve, elvégre azt lehessen reám fogni, hogy egy vagy más kisebb dolog, mit netalán tenni találunk, az én programom következtében történt, ki nem tehettem. E felett ezen programot nem tekinthettem már akkor sem csupán a magam eszméjének. És ezért, úgy hiszem, jól cselekedtem, hogy magamnál tartottam.

9. Megjegyzem: Goluchowski még nem volt mint miniszter kihirdetve Bécsbe érkeztemkor, de már az első beszélgetésből láttam, hogy a belügyi tárczának gazdája van. Okaim egy belügyi tárca létezése ellen hatottak Rechbergre, de kimondta, hogy e tekintetben elkéstem.

10. Mind Rechberg, mind Hübner megigérték, hogy programom létezéséről hallgatni fognak. Mint Szécsen beszédjéből látom, szavukat megtartották.

11. Szécsen volt 1½ óráig Goluchowskinál; mint állítja, értelmes ember. Az értekezés tartalmát nem tudhattam meg, rövid volt ennyire az idő.

12. Szécsen *nem* adott be emlékiratot Rechbergnek, hanem csak egy hosszú levelet írt, melyben, állítása szerint, a gondolatmenet az enyimmel összevág, csak hogy a conclusiók nincsenek oly tisztán formulázva.

13. Én Bécsbe érkezve, egy hosszú levéllel köszöntöttem be Rechbergnél. Ennek folytán kért magához. Öszvesen háromszor voltam nála, 3½, 2½ és 3 óráig. Szeretném, ha olvasnád e leveletem; ha említi, kérd el.

14. Szécsen beszédjéből értém, hogy a Te meghívásod az öreg Windischgrätz sürgetésére történt. A Császárnak nem volt hozzá kedve, de az öreg úr insistált és a mint némi praeventiókat sejtett, egyenesen kimondta, hogy a Te irányodban ilyeneknek helyt adni nem szabad. Szécsent Rechberg kérte meg, hogy adná neki adressedet, nem tudta, innét küldtük el Rechbergnek.

15. Jól megjegyezni kérem: *nem mondtam* Rechbergnek, hogy programomat néhány barátaim ismerik, sőt egyenesen csak azt, hogy in genere ismerik eszemjárását, és hogy nem hiszem, hogy bármelyik desavouirozzon; valamint, hogy teljesen hiszem, hogy bár az országtól megbízásom nincs, de az, mit Magyarországra nézve formuláztam, az ország legáltalánosabb óhajtása, és hogy a nélkül a dynastia soha sem lehet képes ezen országban ismét morális erőre vergődni. E szerint eddig a programra csak úgy ismeretes Rechberg és Hübner előtt, mint az én meggyőződésem, ha csak Szécsen nem vallotta magáénak is, midőn tegnapelőtt Rechberghez ment búcsúzni.

16. Szécsen állítása szerint Károlyi Lajos, az ifjabb, igen helyes szempontból fogja föl az öszves ügyállást és nevezetes szolgálatokat tehet körüle. Jelenleg az alföldre ment, de várják vissza Bécsbe.

17. Hübnernek, ki a magyar közjogi állapotokról informáltatni kívánt, elküldtem Cziráky Jus Publicumát és Somssich munkáját.

18. Megjegyzem: Rechberg és Hübner okos emberek; az utóbbi gyorsabb felfogású, azonban arról, hogy a dolgok ide, a hol látjuk, mikép jutottak, informálva nincsenek, és ezért nem is foghatják fel egész öszvegökben őket. Utasítottam őket a herczeg Metternich-féle Aufzeichnungokra, az én nyílt leveleimre a bécsi Lloydhoz jan.-februárban 1850., a memorandumra, ugyancsak a bécsi Lloydra ápril 1850. és az 1857-diki Petitióra, mely, mint Sennyeytől tudom, Nádasdynál megvan. De ezeken kívül, ha azt akarod, hogy teljesen megértéssel, felolvasásokat kell nekik tartanod. Legjobb, ha öszveszeded eszméidet és úgy aztán feljegyezve őket, sorjában rectificálad és illetőleg megfundálad az egész procedurádat.

19. Windischgrätz, mint hallom, a napokban távozik magyarországi jószágára és ott akar több heteket tölteni. Részemről szeretni fogom, ha távol leszen Béctől ottléted alatt.

20. Az öreg Hummelauer sem lesz ottan, ezt is szeretem. Ő is azok közé tartozik, kik a mai helyzet szükségéit felfogni nem bírják.

21. E szerint egészen magad leszel; ezt igen szeretem, és ajánlom, tartsd zárva ajtaidat holmi alkalmatlan, pletykáló interveniensek előtt, kik csak zavarni fognak és semmit sem használni. Különösen kérlek, a Wirkner és compaignie-féle embereket tartsd most távol magadtól. Senki se tudja jobban, mint én, hogy azon præventiója a publicumnak, mely irányodban létezik, nem igazságos, de azért kimélni kell a balitéleteket is és kivált mostan.

22. Nem kétlem, hogy a Császárhoz menned kellend. E tekintetben, mint barátod, tartozlak figyelmeztetni, hogy Ellened benne præventiók léteznek. Azonban csak Tőled függ azokat eloszlatni. Ha már az első kihallgatáson megbizonyítod, hogy ötöd reád nézve *is* csalták, és hogy Te nem vagy szenvedélyes és egyoldalú, sőt éppen az ellenkező, egészen más fordulatot vehet a dolog. Egyébiránt, ha meggondolom, hogy 10 év óta mennyire csalták a Császárt, mennyi téveszméket kürtöltek a fülébe, mint axiomákat, nincs reménységem, hogy ha mint Chrysostomos fogsz is szólani, nevezetes benyomást tehess, ha csak Grünne által (ki Badenben volt még nem régen) ki nem viszed, hogy 4-5-ször beszélhess fesztelenül és *hosszasan* a Császárral, és ekkor a legnagyobb szelídséggel és nyájassággal a formákban, de a legnagyobb hatálylyal a dolgokban, rendszeresen nem igazítod meg eszméit, egy előre megállított terv szerint, egészen ad captum szólván vele. Én részemről nem szólnék, ha csak eleve fel nem szabadítana, hogy mondhassak *mindent*, a mit lelkiismeretem az ő javára kimondani parancsol.

23. Megjegyzem: Rechberg és Hübner, mint Szécsentől tudom, mai napig sincsenek tisztában magukkal a quid és quomodo faciendum részleteire vagy öszvegére nézve. E szerint magadnak igen kedvező vitatkozási mezőt fogsz biztosítani, ha nem *Te* kezded rendszeredet

előadni, hanem tőlök kérde, hogy mit akarnak és miben áll végcéljuk? Concret feleletet *nem* fogsz kapni; tétovázásaik irányában annál nagyobb sikerrel és hatálylyal fogod a magad rendszerét mint egyedüli mentőszert feltűntethetni, minél világosabban látandják, hogy nekik nincs kész és átgondolt rendszerük. Ugyanazt a rendszert követném a Császárral. Ő bizonyosan azt fogja felelni, hogy a birodalmat meg akarja tartani és erősíteni és népeit boldogítani, és ekkor könnyebb lesz bizonyítanod, hogy azon az úton, melyen jár, egyikhez sincs remény.

24. Megjegyzem a magam programjára nézve: az ma is úgy áll, mint azt S.-Patakon veletek közlöttem, csak hogy ki van gyalulva, argumentumokkal jobban megspékelve és tisztára leírva. S.-Patakon abban (lényegét és nem legapróbb részleteit értve) megnyugodtál. Jelenleg a Császárhoz vagy híva, hogy neki tanácsot adjál a birodalom ezen válságos percében. Ily alkalomkor legfőbb szükség, hogy az országférfiú és hazafinak ítélete teljesen szabad legyen a quid consilii, quomodo, quando és quibus auxiliis-re nézve. Én tehát abból, hogy programomat ismered, sőt lényegében el is fogadtad, legkisebb politikai vagy elvbaráti köteleztetést nem származtatok Reád nézve irányomban. Tégy és járj el legjobb és legtisztább belátásod szerint. A következők mindenesetre megfontolandók: 1. Kíváncos-e, hogy legyen valamely megállapított és részletekig formulázott terv, melyből kiindulni lehessen? 2. Ha kíváncos, jelen van-e a perc, hogy azzal előálljon az, ki arra hivatva van? 3. Ha ezen perc jelen nem volna, meg kell-e azt in petto tartani és időközben semmibe sem avatkozva, kedvezőbb pillanatot várni? 4. Indicálva van-e, hogy az osztrák országlási rendszernek átmenete az absolutismusról a történeti alapon nyugvó alkotmányosságra, *általunk* formuláztassék és mint az öszves ügyek czélszerű rendezésének conditio sine qua non-ja felállíttassék? 5. Nem veszélyes-e hazánkra és nem lehetetlen-e magunkra nézve bármibe is avatkoznunk, mielőtt azon tekintetben teljesen biztosítva nem vagyunk, hogy az absolutismus végkép megdőlt?

25. Ezek után egészen természetesnek kellene találnod, ha programomat Neked se küldeném el. Nagyravágyás és hiúság bennem nem dolgoznak. Azonban ezen programot azon abstrakciónak tartom, mely egy igen nagyszerű fontosságú percben, igen nagy nehézségek irányában, egy epochalis megoldást tartalmaz. Ezen program atyja én vagyok. Gyermekeit senki sem szeretheti jobban, senki sem ismerheti teljesebben, mint az atya. A gyermek fölnevelésének főfelelőssége, hogy az atyát illesse, természetes és igazságos. És ezen felelősséget elvállalni kész is vagyok, - hogy micsoda minőségben? az iránt fentartom elhatározásomat. Ha tehát a felebbieknek ellenére mégis leteszem kezeid közé ezen programot, magában értetődik, hogy mint barátom és becsületes embernek kezébe teszem le. Nem azért teszem le, hogy Te lépjél fel vele helyettem. Rechberg és Hübner nyilatkozatai után ezt indicálnak nem tarthatom. Hanem egyszerűleg azért teszem le, hogy újra *elolvasd és megfontold*. Vagy újra is elfogadod, vagy nem? Az utóbbira, nem tekintve a már történetekre, egyenesen felszabadítlak. *Ha azonban elfogadod*, mint magában értetődő dolgot tekintem, hogy az utakat fogod elkészíteni egy ily comprehensivus intézkedésre és ha az illetők készen lesznek reá, a részletek meghatározásában, a kiviteli módok megállapításában kellő befolyásomat biztosítani fogod. Az én programom csak úgy vihető ki, ha 5-6 embernél több nem tud róla. Ép úgy nem szabadítlak fel, hogy bárkivel is közöld, az egy Apponyi Györgyöt kivéve, de ezzel is csak titokban. Hogy kezedből kiadjad, arra egyáltalában *nem* szabadítlak fel. Goluchowski és legvégső esetben a Császárral csak azon esetben közölheted, ha az ily comprehensivus intézkedésre készeknek látod. Ezen értelemben megvan a pactum közöttünk - befolyásom később conditio sine qua non, mint ezen programra atyjáé, kinek tehát méltányos azon kívánsága, hogy gyermeke felneveléséhez hozzászólhasson. Ez tehát azt is feltételezi, hogy semmiféle «fait accompli»-k addig ne foglaljanak helyet, melyek programom életbe lépésének útját állhatnák.

26. Ez így állván, szükségesnek tartom röviden resumálni eszmémet.

A) Teljes rendszerváltoztatás, azaz átmenet az absolutismusról a historiai alkotmányosságra az egész birodalomban. B) Mint kiviteli mód: egy Staatsstreich, több mélyre vágó intézkedések kíséretében. C) A németesítő politika *teljes* abbanhagyása. D) Mint lényeges feltételek: a régi miniszterium még meglevő három tagjának elbocsátása, a régi birodalmi tanács feloszlatása, jövőre *csak* három tárca-miniszteriumnak, u. m. a pénz-, a kül- és a hadseregügyinek fennállása és az «Obercommando der Armee»-nek a Császár által való abbanhagyása.

27. Annyit kénytelen vagyok kimondani, hogy valamíg ezek, habár nem kihirdetve, de véglegesen elhatározva nem lesznek, addig a Te helyeden azt, hogy kész vagyok hivatalba lépni, ki *nem* mondanám, annyival kevésbbé lépnék bele, míg elhatározva nincsenek és míg nem tudom, kik lesznek kollegáim, azokkal a quid faciendumra nézve egyetértés létezik-e és vajjon úgy állanak-e a dolgok, hogy a legfelsőbb elhatározások a miniszterium mellőzésével és tudtán kívül többé helyt nem foglalhatnak.

28. Most még némi egyebekre nézve teszek némi megjegyzéseket:

a) Igen czélszerű lesz tudni Neked, hogy Deák Ferencz és azok, kik vele egyetértenek, micsoda szempontból fogják fel a mostani perczet és létező nehézségek megoldására nézve mikép gondolkoznak? Igyekezni fogok Pesten átmenve, Ürményi útján, ezt kezedbe juttatni.

b) Tegnap Schwarzenberg Frigyes barátunkkal találkoztam. Valami igen figyelemre méltót mondott: eddig katonásdit játszottak, már most attól fél, hogy alkotmányosdit fognak játszani! Fogod látni ezen igen okos embert a napokban. Igen nagy szerencsének tartanám, ha a Császár conferentiális miniszterének nevezné ki; a csehek és főaristokratáknak egy okos bók volna az ilyen.

c) Szécsentől hallám, hogy neki Schmerling izent és értekezni kíván vele. Vedd figyelemre és igyekezzél ezen okos és becsületes emberrel öszvejönni.

d) Hogy mit tegyél, nem mondom, Te azt tudni fogod. Csak azt mondom, mit tennék én a Te helyeden. És ez az volna: a formákban felette nyájas volnék, a dolgokban felette feszes és nehézkes. Mert hiába, ha azon fordulat, melyre a birodalomnak most *szüksége* van, *nem* magyar kezeken keresztül és nem általok intézve történik, sem komoly és valódi, sem helyes nem lehet.

e) Megjegyzem: én 6-dikán Waldsteinnál leszek, 8-dikán Pesten, 9-10-dikén Sz.-Mihályon, de ott csak 18-dikáig maradok, mert nagy urbéri dolgom van. Ekkor megyek Ladányba és ott maradok 23-dikáig, akkor vissza Sz.-Mihályra. Ha Sz.-Mihályra akarsz nekem valami olyat írni, mi nem postára való, úgy legjobb lesz a tiszai vasut hivatalos iratai között küldeni nyiregyházi főesperes Perger Jánoshoz, reá írva, hogy sietve küldje hozzám futárral.

Ha Ladányba akarsz írni, ugyanezen módon lehet a tiszai vasut mezőberényi állomására küldeni, azon rendelettel, hogy az ottani kasznár, Megele Bertalan, küldje sietve nekem Ladányba.

Egyébiránt elvárom barátságod és okosságodtól, hogy engem Bécsbe citálni nem fogsz, ha csak nem positivum az, hogy az általam formulázott eszmék általam formulázott módon való kivitelére az illetők el vagnak készülve. Semmi egyébben résztvenni nem akarok és nem is fogok, el levén határozva a politikai mezőn semmiben mint mozdító és intéző részt nem venni, a mivel teljesen egyet nem értek.

f) Felfogásom szerint sokat leszel Bécsben Magad és lesz reflexióra időd elég, és ezt nagyon kívánom és minden tekintetben jobbnak tartom, ha ez így van, mintha sok mindenféle ember jár Reád és aztán minden, mit teszel vagy szólsz, ex conducto történtenek állittatik. Minthogy Te vagy a hivatalos, a felelősség is a Tiéd magadé, azonban mint becsületes magyar ember,

attól nem igen fogsz Te megijedni. Így levén ez, ime küldök némi könyveket, melyeket olvasgatni üres óráidban felette ajánlok; megmondom mindegyikben, mire hívom fel figyelmedet:

1. Somssich könyvében a 91-dik laptól a 105-dikig egy octroyirozott birodalmi alkotmány képtelensége győzelmesen van kimutatva.

2. Az 1849-diki Reichsverfassung-ot méltó elolvasni, hogy egy részről abszurditása, másodszor azon roppant különbség kitűnjék, mely a mi eszünk járása és az octroyirozók között létezik. Hiszen az én általam contemplált Reichsrathban minden ország a sajátlag ötlettel jogokat gyakorlani, per delegationem, midőn ellenben a márcz. 4-diki alkotmány azon kezdi, hogy minden ország öszves historiai jogát elveszi tőle és a Reichsversammlungra transferálja. Ezért az én Reichsrathom csak négy dologgal foglalkozik: egész monarchiát illető budget és adóügy újítása vagy változtatása, vámügy, bank- és forgó pénzügy és katonaujonczozási törvény.

3. Ide zárom az 1849. decz. 30-án a cseheknek adott Landesverfassungot. Méltó elolvasni és látni, mily absurdumokra vetemedtek akkor az emberek.

4. Ide zárom az 1791-diki törvényeket. Benne a diploma és a cardínalis articulusok. Könnyű belátni, hogy mily bölcsek voltak eleink és mily szépen tudták a hæreditarius Rexet a legitimustól (legitime coronatus) megkülönböztetni. A diploma nem nagy változtatással megmaradhat.

5. Rauch compendiuma becses kis könyv. Megtalálod benne az 1848. ápr. 25-diki alkotmányt is.

6. Bárány Marzell könyvecskéje a confusioról, némi eredeti és figyelmet érdemlő nézetet tartalmaz.

7. A magyar miniszterium névkönyvét mint nevezetességet küldöm.

8. Fiquelmont hasztalan könyvecskéjét is méltó megtekinteni, nevezetesen a 91-dik laptól kezdve. Látni belőle, mily fonák volt az ő felfogása.

9. A practica sanctio historiájában Wolfftól sok a becses adat.

10. Szabó Béla könyve ugyane tárgyban 1848-ban jött ki, méltó olvasgatni. Egymással szembe van benne állítva az ellenzéki és conservatív 1847-diki programm.

11. Eötvös könyve a Gleichberechtigungról, mindig igen nevezetes marad.

12. «Rückblicke auf das Memorandum», jól fejtegeti azon absurdumokat, miket akkor reánk fogtak.

13. A manifestumok Sammlungjában meg vannak a lapok jegyezve, melyekre figyelmedet felhívom, nevezetesen a melyek a practica sanctióra provocálnak.

14. Wildner könyvét a magyar alkotmányról csak azért küldöm, mert magában foglalja azokat, miket 1843-ban a németek felhozni szoktak alkotmányunk ellen.

15. A Genesisben sok becses adat foglaltatik.

g) Még egyet befejezésül. A mint Szécsentől értém, Rechberg, ki nagy dicsérettel emlékezett meg rólam, engem a theoria emberének és az általam contemplált fordulat hatásaira nézve ábrándosnak tart. Ha méltónak tartod, e tekintetben rectificáld eszméit. Szécsen azon magyarázatot adta, hogy journalistá voltam és így hozzászóltam a legnehezebb kérdésekre nézve is megoldást találni. Fejtsd meg Te hát neki, hogy mi és ki vagyok, és hogy mi volt az az én journalistaságom?

Az Isten áldja meg útjaidat és működésedet. Ne felejtsd azt az egyet: a megrendült közbizodalmat csak egy nagyszerű fordulat állíthatja helyre. Ezen fordulat nem lehet egyéb, mint az önkény megszűnése, a törvényesség helyreállítása. Ez fogja a kormány morális tekintélyét helyreállítani, a közbizodalmat ismét feléleszteni és e kettő a dolgok állandósága iránti hitet megszülni és fölnevelni.

Dessewffy Emil.»

Hübner Sándor b. rendőri miniszter Bécsből 1859. szeptember 14-dikén eme levelet írta Dessewffy Emil grófnak:

Méltóságos Uram!

Ön oly jó volt s készen nyilatkozott Bécsbe jönni, ha jelenlétét a mindnyájunknak annyira szívünkön fekvő ügyek rendezése óhajtandóvá tenné. Meg vagyok hatalmazva, hogy gróf Rechberg nevében kérjem meg Méltóságodat, szíveskednék bizalmas értekezésre október 6-dika felé Bécsbe jönni. Egyelőre csupán alárendelt, de természetüknél fogva sürgős ügyekről leszen szó, a melyeken kívül az Ön jelenléte alkalmat adhat még a Magyarország állapotait illető nagy kérdések bizalmas megbeszélésére is. Gróf Goluchowski, a ki e pillanatban távol van, s csak október 5. vagy 6-dikára várható vissza Galicziából, szintén igen nagy súlyt fektet reá, hogy Méltóságod átlátszón világos és a helyi viszonyok ismeretén alapuló nézeteit hallhassa. Hogy részemről teljesen osztozom miniszterelnökünk és az utóbb említett miniszter kívánságában, azt alig kell különösebben kiemelnem.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Hübner.

Dessewffy Emil gr. szeptember 23-dikán Körös-Ladányról felelt Hübner b. levelére:

Nagyméltóságod

szeptember 14-dikén becses soraival tisztelt meg, melyek ide küldettek utánam, hol családstul látogatóban vagyok sógoraimnál. Levelében október 6-dikára, bizalmas értekezésre hív meg engem. E meghívás, be kell vallanom, meglepett, a mint hogy alig is tudom belátni, mi hasznát vehetnék Nagyméltóságod és Rechberg gróf úr újabb időzéseimnek Bécsben és nézeteim ismételt meghallgatásának. Sőt inkább azt vagyok hajlandó hinni, hogy Önökre nézve nem segítő, hanem zavaró elem volnék. Midőn augusztus közepén kötelességérzetem parancsára, felszólítás nélkül is közlém Rechberg gróffal eszméimet, akkor a tények állása a mostanitól felette különböző vala. A belügyminiszteri állás még nem volt betöltve, s jogosnak hittem ama várakozásomat, mely szerint egészen új miniszterium alakítását és az eddigi rendszerrel való teljes szakítást vettek szándékba. Azt tartám továbbá, hogy a jövőben követendő rendszer iránt, valamint egyáltalában még nem történt végleges elhatározás. Csakis e föltevésekben láthattam akkor tett lépésemnek elégséges indító okát. Ám manap egészen másként látszanak a dolgok állani. A kormányzat élén oly kabinet áll, melynek tagjai felelőrszben a régi miniszteriumból kerültek ki, s e kormányt oly eszmekörben látom elfogódva, melyben azt követnem vagy támogatnom meggyőződéseimnél fogva nem lehet. E fölfogásomat a Wiener Zeitung-ban közzétett miniszteri programra, gróf Goluchowski körlevelére, a községi törvényt illetőleg elfogadott eljárásra, a protestánsok ügyében szeptember 1-sején kibocsátott pátensre és a Tyrolt illető rendeletre alapítom. A legutóbbi határozottan és egész általánosságban kimondja, hogy országos szabályzatok fognak kibocsáttatni s egyúttal mindjárt præcedenst állít fel kidolgozásuk módjára nézve. Úgy látszik tehát, hogy már végleges

megállapodásokhoz jutottak, s én az Önöktől ekkint elfogadott irány és a Bach-miniszteriumé közt nem voltam képes eddigelé oly lényegesb különbséget fölfedezni, mely arra birhatna, hogy Önökkel akár csak nem hivatalos jellegű összeköttetésbe is lépjek. Minthogy ily szempontból tekintem a dolgokat, Excellentiád és gróf Rechberg is természetesnek fogja találni, ha méltó kétség támad bennem kölcsönös értekezéseink lehető haszna iránt, s ha indítatva érzem magam, hogy Önt erről értesítsem. Úgy tetszik nekem, hogy amaz elvi eltérés, mely, a mint ezt már Bécsben észrevettem, gr. Rechberg és Nagyméltóságod eszmejárása s az enyém között van, immár egészen világosan nyilatkozik. Ezzel egyszersmind azon reményem is tova tűnt, hogy valahára oly politikai irányzatra térnek reá, a mely nekem, mint a jognak megfelelő, célravezetőnek és az ügyek állása által követeltnek mutatkozik. Minthogy legkevésbbé sem áhítozom a nagy államkormányzati ügyekben való részvétel után, s mivel másfelől nem szokásom közelebbi érintkezésbe lépni olyanokkal, kiknek végcéljait nem ismerem, vagy a kik az enyéimtől különböző célokat követnek: mindezek folytán Önökkel való közremunkálásomról nem lehet szó. Ilyentől meggyőződéseim, egész multam és Magyarországon vitt nyilvános szereplésem jelleme egyaránt eltiltanak. De nézeteim meghallgatása már csak azért sem lehet kíváncsú Nagyméltóságod és gróf Rechberg részéről, mivel már a lehető legteljesebb mértékben szolgáltam velök. Eszméimet igen világosan fogalmaztam s azok beható és hosszadalmas értekezések tárgyát képezték. Az azóta történtek számomra annak bizonyítékaiként szolgálnak, hogy nézeteim nem tettek nagyobb hatást, s azt engedik hinnem, hogy köztünk a quid et quomodo faciendum-ra nézve, a mindkét részen követett eltérő gondolatmenet folytán, megegyezés nem várható. Mindkettőjük iránt sokkal nagyobb tisztelettel vagyok, hogysem föltehetném, hogy egy Bach-féle bizalmi férfiú méltatlan és szármalmas szerepét szánták volna nekem. E miniszternek ugyanis az a jó szokása volt, hogy a midőn saját eszméivel már tisztába jött, akkor úgynevezett bizalmi férfiakat hitt meg, a kiket meghallgatva, rendesen a legszebb reményekkel bocsátott haza. Némi idő multán e jó emberek arra ébredtek, hogy mind annak, a mit ők ajánlottak, egyenes ellentéte, már rég el volt határozva, s most végre is hajtatik. Nagyméltóságod mindezek után természetesnek fogja találni, ha nem lelek választ e két kérdésre, mit tehetnék Bécsben s miért mennék oda? Amaz ismert szabályt követve, mely szerint «in dubio abstine», tartózkodom meghívásának eleget tenni. Ha Excellentiád abban a helyzetben vagy azzal a szándékkal van, hogy a talányt megfejti, kérem, tegye meg ezt a lehető legőszintébben. Pár nap mulva haza megyek. Ha a történtek dacára is arra a meggyőződésre juthatnék, hogy föltevéseim tévesek, és hogy, a mint a deák mondja: «res semper integra adhuc est», akkor nem haboznám október 6-dika táján Bécsben megjelenni.

Fogadja Nagyméltóságod legőszintébb és kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Gr. Dessewffy Emil.

Hübner bárónak szeptember 28-dikán kelt válasza ez volt:

Méltóságod

nyílt és egyenes szót kíván. Soha sem élek mással, s azt hiszem, levelemben is így tettem. Ama bizalmas értekezések folyamán, melyekre Önt gr. Rechberg és gr. Goluchowski részéről, valamint a saját nevemben is meghívni szerencsés voltam, a belügyminiszternek a községi törvényt illető rendeletében érintett kérdések lettek volna első sorban megvitatandók, s ezek után Magyarország nagyobb ügyei is megbeszélés tárgyát képezték volna.

Magától érthető ugyan, de ezuttal határozottan is szerencsém van Önnek kijelenteni, hogy a kabinet tagjai és magyarországi független államférfiak között folyó ilyen értekezletek legkevésbé sem korlátozhatják akár az egyik, akár a másik fél nézeteit. Bármilyen is ez összeövetel eredménye, nézeteinek teljes és tökéletes szabadságát mind a két fél sértetlenül megőrizné azontúl is. A császár tanácsában ülő férfiaktól távol áll ama szándék, mely Önt aggasztani látszik, hogy a másként gondolkodókat átsalogassák saját táborukba. Elutasítják maguktól az ily eszközöket. Csupán azt óhajtják, hogy meghallják néhány oly férfiú nézeteit, kik a magyarországi viszonyok beható ismeretével bírnak, teljesen független és befolyásos állást foglalnak el hazájokban, s e mellett a császár hűségese alattvalóinak hírében állanak. Egyebet azon megbeszélésekkel elérni nem óhajtának.

Teljesen saját belátására kell bíznom, s elhatározására sehogyan se akarok befolyást gyakorolni, vajjon meggyőződése megengedi-e Önnek meghívásunk elfogadását, vagy hogy jobbnak tartja-e, a mit őszintén sajnálnék, a kölcsönös megértés minden reményéről lemondva, kérésünket visszautasítani.

Legmélyebb tisztelettel

Hübner.

Október 7-dikén *Dessewffy Emil* gr., *Jósika Samu* b., *Majláth György* és *Szécsen Antal* gr. együtt voltak Bécsben s ott többször értekeztek *Rechberggel* és *Hübnerrel*. Fáradozásainak semmi sikere sem volt. *Hübner* b., a ki az október 19-dikén tartott miniszteri tanácsban két órai beszédben hiában fejtette ki, hogy az alkotmányosságra át kell térni és Magyarország jogait vissza kell állítani, október 21-dikén lemondott állásáról.

A *Tagesbote aus Böhmen* nyomán a *Pester Lloyd* 1859. október 18-dikán egy bécsi tudósítást közölt, mely a magyar conservatívek törekvéseiről következőleg szólt: Magyar- és Erdélyország conservatív pártjának négy legjelentékenyebb egyéniségei, úgymint *Dessewffy Emil* gr., *Majláth György*, *Szécsen Antal* gr. és *Jósika* b. Bécsben vannak, hol tizenegy év óta most lehet látni ezen uraknak legelső közeledését a kormány köreihez. A híres *Széchenyi István* gr. is, ki bár évek óta teljesen jól van, de a *Görgey-féle* örültek házában *Döblingben* még nem akarta odahagyni, most ismét élénken foglalkozik a politikai ügyekkel. Ezen párt kiinduló pontját minden esetre a történelmi jog képezi, a nélkül azonban, hogy ama régi intézményekhez, melyek már többé nem korszerűek s nevezetesen a nemességi előjogok megszüntetése folytán keresztül nem vihetők, szorosan ragaszkodnák. A magyarok a nekik engedményezendő jogokra nézve legnagyobb biztosítékot abban találnának, hogy azokban a császári állam többi országai is részesüljenek; tehát szó sincs Magyarországnak különös előjogokban való részesítéséről, s ez az által kerülné ki, hogy a többi országok is hasonló előnyöket élveznének, nem pedig az által, hogy mindannyian a mostani helyzetben maradnak. Időelőtti lenne részleteket közölni ennek kiviteli módjáról. Csak annyit említünk még, hogy mindenekelőtt az egész császári államban levő conservatív elemek consolidációjára törekvesznek. Mint értesülünk, ezen törekvések rövid időn publicistai úton is nyilatkozni fognak. Irányt adó körökben a legnagyobb hajlandósággal vannak, hogy ezen fontos mozgalom iránt a lehető figyelmet tanúsítsák, s legalább pontosan átvizsgálják a tett indítványokat, melyek, mint a föntebbiekből kitűnik, nem szorítkoznak csupán Magyarországra, hanem a többi koronaországok igényeivel összhangba hozandók. Figyelemre méltó, hogy a szabadelvű párt Magyarországon - *Deák*, *Eötvös* és a többi - az eddigi történet lépésekhez nem csatlakozott.

«Nyilvános titok, - írja 1859. október 20-dikán a *Pester Lloyd* - hogy a miniszteri tanácskozmányokban főleg Magyarország szerepel s a kormány komolyan azon van, hogy az országnak, mely a lefolyt évtized több intézkedése által leglényegesebb nemzeti érdekeit látja megsértve, rokonszenvét visszanyerje. Szükségeink és kívánataink pontos felvilágosítása végett oly férfiakat hívtak a székvárosba, mint a minők Dessewffy, Jósika, Majláth, Szécsen. Önként értetik, hogy mindenki izgatottan várja ezen tanácskozmányok eredményét. Sietünk a legjobban értesült tollból folyt következő tudósításunk közzétételével: Ön ismeri - írja levelezőnk - a hazánkból ide hívott egyének nevét; ők csupán személyes, bizalmas tanácskozmányok végett hívtak meg, a miért is az eredményről kevés biztosat lehet mondani. Annyi bizonyos, hogy a császár tanácsosai függetlenebb és a dolgok állását jobban ismerő férfiak nézeteit meg akarják hallgatni. Ez most már megtörtént, még pedig a legtagabb értelemben. A nevezett négy mágnás meggyőződhetett, hogy a miniszterek, kik őket hallani óhajtották, őszintén, elfogulatlanul meg akarnak ismerkedni az ügyek valódi állásával. Közbenjárásról, transactionról s határozott tervek formulázásáról itt szó sem volt, épen oly kevésbé együttműködésről. Miután a miniszterek előleges célja elértetett, a négy mágnás ismét elutazott. Tévedés volna ezen elutazásból valamely hátrányos következtetést vonni ama reményekre, melyeket a dolgok jobb fordulatára vonatkozólag a dynastia minden őszinte híve és a monarchia minden igaz barátja táplál.»

A *Pesti Napló* 1859. november 5-dikén megjelent számában a lap élén a közönségeseknél nagyobb betűkkel a következő cikket tette közzé: «Több felől föl vagyunk híva, felelnénk azon epés cikkekre, melyek némely bécsi lapokban a magyar dolgokról, az általuk úgynevezett «conservatív párt» kívánatairól stb. megjelentek. Részünkről fölöslegesnek tartunk e részben minden polemikát. Nem reméljük azon urakat megtéríthetni. Legyen elég ez okból nem az ő, hanem az általuk félrevezetett közönség felvilágosítására egyszer mindenkorra megjegyeznünk, hogy már maguk a tények is, melyekre okoskodásaikat építik, merőben alaptalanok. Magyarországon ugyanis 1848 előtt voltak ugyan pártok és különböző nézetek a reformkérdések fölfogása körül: de e pártok azon nagy átalakulás következtében, melyet hazánk szenvedett, elenyésztek, s jelenleg minden nemzeti fontosságú közkérdések körül *lényegileg* teljes egyértelműség uralkodik, alárendelt részletek lehetvén csupán, a mikre nézve eltérések mutatkozhatnak. A «conservatív» párt emlegetése ez okból, midőn magyar ügyekről van szó, oly dolog, melynek viszonyaink közt nincs értelme. Nem kevésbé alaptalan mindaz, a mit az általuk úgynevezett «ó conservatív» férfiak programjából ausztriai és némely németországi lapok idéztek. A legnagyobb határozottsággal mondhatjuk, hogy azon négy magyar úr, kiknek nevét az érintett lapok emlegetik, semmi ilyen részükről készített programról nem tudnak semmit, hogy ilyes program általuk benyújtva nem volt; s ha az említett magyar urak egy vagy más alkalommal kívánatokról beszéltek, nem valamely conservatív párt, hanem az összes nemzet kívánatait tolmácsolhatták, melyekről a bécsi lapok szerkesztősegei is meggyőződést szerezhetnek, ha nem röstellnek Magyarország bármely vidékére leutazni, s a honpolgárok bármely osztályát megkérdeni.»

Dessewffy Emil gr. - miként maga írja - az 1859. augusztus havában Bécsben tett lépések sikertelensége miatt és a rendszer merev változatlansága ellen, 1860. január havában nyilatkozatot szerkesztett, a melyről azt akarta, hogy ezer tekintélyes magyar ember írja alá és így tétessék közzé a bel- és külföldi lapokban.

«1. Azon hazugságokat, - írja *Dessewffy Emil* gr. - melyeket ellenünk terjesztenek, 11 pontra vittem vissza és így igyekeztem, azokat megcáfolva, az igazságot ellenükbe állítani.

2. Ezen hazugságokon alapul az egész mostani osztrák kormányzási rendszer.
3. A nyilatkozatot úgy igyekeztem szerkeszteni, hogy minden olvasó átlássa, hogy itt elhatározott férfiak, higgadtan és minden szenvedély nélkül, nyilatkoznak.
4. Száraznak akartam, mert a hatás az ezer tekintélyes aláíró s a dologtól várható úgy is, és nem az írásmódtól.
5. Oly formát igyekeztem a dolognak adni, hogy francziára könnyen fordíthatassék.
6. Minél jobban átgondoltam e dolgot, szüksége és korszerűségéről annyival inkább meg vagyok győződve.
7. Az ily lépés kimaradhatatlan nagy hatását kétségtelennek tartom. 8. Kivihetőségéről, ha Deák Ferenczcel iránta értekezhetek, semmi kétségem sincs.
9. A dolgozat csak kísérlet és terv, melynek módosítása tekintetében Deák Ferencz ellenokainak engedni kész vagyok.»

A dolgozat így szól:

«Tekintettel arra, hogy a közvélemény oly hatalom, a melynek minden tévedéstől való megóvása közérdek; tekintve továbbá, hogy a magyarországi viszonyokról s ez ország lakóinak érzületéről évek óta hamis híreket és véleményeket terjesztenek; figyelembe véve azt, hogy a művelt olvasó közönség elámítását és tévútra vezetését czélozó ezen szakadatlan törekvés félre nem ismerhető alapját ama szándék képezi, hogy a közvéleménnyel szemben az így költött álhírek oly állapotok föntartásának igazolásául szolgáljanak, a melyek gyökeres javításának szükségét minden oldalról elismerik; tekintettel arra, hogy az alulírottak honában ez idő szerint föl van függesztve azon közegek működése, a melyek az ország szükségeinek, nézeteinek és óhajtságainak törvényes kifejezést adni hivatva lennének; tekintettel arra, hogy a rendelkezésre álló egyéb utak és módok egyikétől sem várható a közvélemény oly sikeres felvilágosítása, mint a minőt alulírottak egy a valódi tényállást földerítő és nevük aláírásával megerősített őszinte nyilatkozattól remélnek; továbbá az igazság szüntelen folyó elferdítése és az ebből keletkező fogalomzavar veszélyének elhárítása szempontjából; nem különben azon szándékban, hogy az ezen egészségtelen helyzet nyomán támadható károknak, úgy mint a szenvedélyek fölizgatásának és a kedélyek elkeseredésének eleje vétessék; hogy egyúttal minden gondolkodó és ítéletre képes főnek, a kit csak illet, a tényállás tiszta megértése lehetővé tétessék; hogy az elfogulatlanok az említett tévedésektől és a belőlük netán levonandó hamis következtetésektől megóvassanak; s mindezek fölött azon óhajtól hevülvén, hogy a jogszerű állapotok általános és szilárd megalapítását, a mennyire legalább rajtok áll, az igazságnak régi jogaiba való visszahelyezésével mintegy előkészítsék; a felsoroltakon kívül még polgártársaik igényei, óhajai és érzületének ismeretére támaszkodván, mindennemű kötelességeik teljes tudatában s azon meggyőződésben, hogy polgártársaik a becsületes és értelmes emberek egyetemének elfogulatlanságához intézett eme nyilatkozatukat helyeselni fogják, indítatva érzik magukat alulírottak az alábbiak nyilvános kijelentésére:

I. Alaptalan amaz állítás, a mely szerint Magyarorszáiban egymással egyet nem értő és elérni szándékolt céljaikra nézve egymással ellentétes pártok léteznek; valamint alaptalan az is, hogy Magyarországon a különböző nyelvű nemzetiségek közt viszály dúlna, avagy hogy e nemzetiségek valamelyike a német nyelvnek a hivatalos érintkezés minden ágaiban és a közoktatás legnagyobb részébe is szándékolt bevitelét és kiterjesztését az ország érdekében állónak ismerné.

Az igazság ezekkel szemben az, hogy: alulírottak tapasztalatai szerint nyelvviszálynak nyoma sincs az országban; az egy évtizeddel ezelőtt lángra szított egyenatlenségek rég megszűntek, a az egyetértés helyreállott; Magyarországon ugyan több különböző nyelvű nemzetiség él, de csak magyar szívek dobognak, s ezek egyeteme egy osztatlan nemzetet képez, a mely egyetért közös hona iránt ápoló szeretetében és e hon anyagi úgy mint szellemi javára irányuló törekvésében; e nemzet egyuttal rég belátta, hogy a német nyelvnek a hivatalos érintkezés minden és a közoktatás több ágába való bevitele korántsem áll az ő érdekében, hanem pusztán az emberek azon osztályára nézve lehet kívánatos, a melyről köztudomású tényként ismeretes, hogy más úton, mint ezen, a nyilvános életben nem érvényesülhetne.

Az igazság továbbá az, hogy a mint alulírottak tapasztalták, Magyarországon pártok egyáltalán nem léteznek, hanem hogy az ország gondolkodó és bírálatra képes egyéneinek osztatlan egésze egyetért a mostani állapotok elítélésében, valamint azon meggyőződésben, hogy az utóbbi évtized folyamán megkísérlett eszközök és követett utak semmiképp sem vezethetnek üdvös eredményre; hogy minden oly kísérlet, a mely ez ország elégtelenségét alkotmányos állapotai visszaállítása nélkül remélné megszüntetni, a jövőben is teljesen eredménytelen lenne, s hogy ezek folytán ez ország ügyeinek rendezése semmi más módon, mint alkotmányos tényezői együttes működése útján, el nem érhető.

II. Alaptalan azon állítás is, hogy Magyarországon, bármely oldalról, bármely osztály avagy egyének részéről reactionarius törekvések lennének folyamatban, avagy észrevehetőek.

Az igazság alulírottak tapasztalatai értelmében az: hogy valamint a törvényes úton már régebben elhatározott reformok, úgy a magyar alkotmánynak 1848-ban a magyar törvényhozó hatalom által eszközölt nagy átalakítása, mint: a jobbagyság és robotszolgálat megszüntetése, a nemesség adómentességének és kiváltságainak eltörlése, a törvényhozásban való képviselthez és az ország municipális szabadságaihoz való általános jogosultságnak osztálykülönbség nélkül az állam minden lakójára történt kiterjesztése, az egyébként régebben sem törvényes alapon dívott censura eltörlése, továbbá a városi községeknek saját ügyeikben önjogú rendelkezése, valamint igazságos és szabadelvű alapon rendezett képviselők és belső szervezetők, minden oldalról s általánosan jogos elhatározáson nyugvó és befejezett tényekül ismervék el és sehonnan, senki részéről kérdésessé nem tételnek, meg nem támadtatnak.

III. Alaptalan, hogy az alkotmányos állapotok helyreállítását célzó kívánságoknak bármi közülük is volna bizonyos retrográd irányzatokhoz.

Az igazság, a mint alulírottak tapasztalták, az: hogy e minden oldalról és általánosan nyilvánuló óhajtasok minden retrográd irányzattól oly messze távol állanak, hogy inkább azt a reformokat alkotó törvényhozói munkásság újra felvételét szándékolják, mely a belső szükségletek helyes fölismeréséből indulván ki, az 1848-1849-diki események folytán ugyan félbeszakadt és álútra került, manap azonban az időközben szerzett nagy tapasztalatokkal csak gazdagabb lőn; kiemelve itt is azt, hogy e törvényhozói munkásság folytatásánál minden felől elismert államjogi alapul a II. pontban említett nagy átalakulások logikai következményei ismertetnek el s tartatnak szem előtt.

IV. Azt állítják, hogy az 1848-1849-diki háborús és egyéb események halomra döntötték a magyar alkotmányt és a benne gyökerező jogokat; hogy különben is a magyar alkotmányos intézmények már régebben elveszték életrevalóságukat, a mint hogy ez intézmények egyáltalán lehetetlenné tettek volna minden észszerű haladást, s így eltörlésök nem vala egyéb, politikai kényszerűségnél.

Az igazság ezzel szemben az: hogy alulírottak tapasztalatai szerint emez állítás első része teljes ellentmondásban áll a magyar jogtudattal. Mert a midőn egyrészt már a jog fogalma eleve is egyáltalán kizárja annak lehetőségét, hogy háborús és erőszakos tényeknek alkotmányos állapotok felforgatását eszközlő hatása jogosnak ismertessék el, s midőn másrészt e tények folyamán olyatén más természetű események nem történtek, a melyekből ily jogérvényű hatás következhetnék: világos, hogy a Magyarországon uralkodó jogi felfogás értelmében, ez ország alkotmányos jogai bárminő háborús vagy egyéb erőszakos tények folytán fölforgathatók csak úgy nem valának, a mint hogy a magyar alkotmány jogi léte az 1849. márczius 4-dikén erőszakkal életbe léptetett birodalmi alkotmány következtében korántsem szűnt meg, sőt még csak nem is csorbult, nem is érintetett.

A fenti állítás második részére vonatkozólag, alulírottak tapasztalatai szerint, az ország gondolkodó és ítéletre képes egyéneinek egyetértő véleménye az, hogy az ezen állításban foglalt vád teljesen alaptalan, minden bizonyíték híjával szűkölködik és úgy a történelem, mint a fennálló tények tanuságával homlokegyenest ellenkezik; a mennyiben ép oly elvitáztatlan az alkotmányos és másnemű előhaladás, mely éppen a szóban forgó magyar intézmények fennállásának köszönhető lendületét, a mily kétségtelen és köztudomású másfelől ama szüntelenül élő hű ragaszkodás, melylyel az egész ország ez intézményei iránt viseltetik. A józanul ítélők egyetemének nézete szerint tehát ez intézmények félrelökésének állítólagos szükségessége teljesen koholt s már csak azért is légből kapott, mivel maga az ország, melynek véleménye pedig e részben az egyedül irányadónak lett volna tekintendő, e felől soha sehol nem nyilatkozott, s így a fenti állítást merőben illetéktelen oldalról s minden jogosultság híjával hangoztatják és terjesztik; ama kérdésekben ugyanis, mennyire felel meg az ország alkotmánya népe igényeinek, s esetleg mennyiben óhajtható ez alkotmány módosítása, csupán Magyarország törvényes és alkotmányos tényezőinek alkotmányos úton kifejezett ítélete tekintendő illetékesnek, s más ezen kérdésekben bíró nem lehet.

V. Alaptalan továbbá azon állítás, hogy az alkotmányos állapotok visszavívására célzó óhajásoknak bármi közülük volna a forradalomhoz, avagy hogy ez óhajok mögött oly szándék lappangna, mely a saját területünkön visszaállítandó alkotmányosság mellett, annak a szomszédos országokban való létrejöttét meggátolni törekednék.

Az igazság ezzel szemben az, hogy Magyarország soh'sem táplált oly óhajt, soh'sem árult el oly törekvést, minőt az utóbbi vád szemére vet; Magyarország sokkal becsületesebb, hogysem a jog mindenütt leendő elismerését és érvényre jutását melegen ne óhajtaná, és sokkal értelmesebb, hogysem a valódi haladást mindenütt őszinte rokonszenvvel és örömmel ne kísérné, elég belátással bírván arra, hogy a jog általános uralmában saját jogainak van becses biztosítéka. Magyarország alkotmányos jogait továbbá, alulírottak tapasztalása szerint, az ország gondolkodó és ítélőképességgel bíró egyéneinek összesége, élénk jogtudatukból folyólag, nemcsak szakadatlan jogérvényben állókul, hanem egyúttal a felséges uralkodóház érdekeinek oly szilárd biztosítékai gyanánt ismeri el, melyet semmi más pótolni nem képes. Az uralkodói jogok alapja ugyanis a *pragmatica sanctio*-ban foglalt *pactum conventum*, és így a legfelsőbb uralkodóház törvényes örökösödési rendje a magyar alkotmány egyik alkotó része. Ehhez képest Magyarországon minden értelmes ember ép azt a véleményt tekinti antidynastikus- és forradalminak, a felforgató irányzatokkal egy úton járónak, mely a magyar alkotmány visszaállítására célzó törekvéseket a forradalommal szeretné azonosítani.

VI. Alaptalanul állítják, hogy az alkotmányosság visszaállítását csak egyes osztályok és csupán önző célból óhajtják.

Az igazság az: hogy alulírottak tapasztalatai szerint a magyar alkotmányban gyökerező s a magyar jogtudat értelmében folyton élő jogok egész Magyarország közös tulajdonát, összes lakóinak közös alkotmányos jogait képezik. Tudvalevő dolog, hogy hazánkban manap senki sincs e jogok élvezetében, hogy mindannyian azok hijával vagyunk, s így e jogok védői csak a közös jog oltalmára kelnek, s nem saját különálló javukért, hanem a közjó érdekében küzdenek.

VII. Alaptalan azon állítás, a mely szerint a közigazgatás és az igazságszolgáltatás terén Magyarországon életbe léptetett és jelenleg érvényben álló intézmények, valamint azok hatása oly természetű, hogy a lakosság egy része vagy csak bárki is megfelelő kárpótlásként tekinthetné ez intézményeket a régi alkotmányos szervezet fejében.

Az igazság az: hogy alulírottak tapasztalatai szerint ezen újonnan életbe léptetett intézmények az országban senkit ki nem elégítettek, a mint hogy a magyar nemzet gondolkodásmódja és jogérzete mellett, a régi alkotmányos intézmények elvesztéseért ez ország lakóinak semmiféle kárpótlás sem nyújtható, mert a magyar alkotmányt a nemzet történelmi és jogi alapon nyugvó tulajdonának tekinti. Az új intézmények és gyakorlati kihatásaik továbbá, a mint alulírottak tapasztalták, különben sem oly természetűek, hogy a nélkülözött régi intézményekért kártalanítást lelhetnének bennök, vagy hogy ez intézményeket feledtetni képesek lennének.

VIII. Alaptalan azon állítás, hogy a Magyarországon úgy anyagi mint szellemi téren mutatkozó haladás a jelenlegi új intézmények üdvös hatásaként tekintendő.

Az igazság ezzel ellentétben a történelem és a tények tanúsága szerint az: hogy e haladás, a mostani intézmények életbe léptetése előtt, Magyarország népességének saját józan belátása, természetes hajlamai és munkásságra való ösztöne, saját közérzlete s az ország tulajdon anyagi és szellemi segélyforrásai következtében, az alkotmányos tényezők törvényes közremunkálásával, már rég kezdetét vette s a mostani politikai és igazságszolgáltatási intézmények mellett sem szűnt meg tovább fejlődni.

IX. Alaptalan azon állítás is, mintha az úgynevezett német cultura terjesztése Magyarország szükségeinek megfelelőne. Az igazság e részben az: hogy Magyarország korántsem zárkózik el a kor művelődési irányzata elől, sőt rég hozzácsatlakozott már e mozgalomhoz, s jókor felismerte magasb szellemi és tudományos kifejlődése szükséges voltát. Alulírottak tapasztalatai szerint azonban az ország ítélőképességgel bíró egyéneinek összhangzó határozott véleménye, még pedig nyelvkülönbség nélkül, az, hogy Magyarország teljes joggal követelheti e pontban az utak és módok szabad megválasztását, s ebben senkitől sem kell magát befolyásoltatnia. Az ország értelmes egyéneinek nézete továbbá, alulírottak tapasztalatai szerint az, hogy az oly cultura, melyet erőszakkal akarnak a nép nyakára kényszeríteni, mindenütt csak visszahatást szül, s hogy Magyarország szellemi szükségeinek saját hozzájárulása nélkül való megítélésénél ez ítélet illetékességét az ország soha sem fogja elismerni.

X. Alaptalanul állítják, hogy csupán és csakis a német cultura lehet az egyetlen kötelék, mely az osztrák monarchia heterogen elemeit egybefűzheti.

Az igazság az: hogy alulírottak tapasztalatai szerint e tétel ezen országban elismerésre soha sem számíthat. Az ország gondolkodó és ítéletre képes egyéneinek egyetértő véleménye ezzel szemben az, hogy ily köteléket csupán a pacta conventa megtartása s az összes érdekelték java és jogainak minden oldalról való kölcsönös tisztelete képezhet, mint a melynek egyedül biztos alapján a közbizalom, az életre való jogállapot oltalma alatt újra felépülhet.

XI. Alaptalan azon állítás, a mely szerint kilátás van arra, hogy talán már a most élő, de a jövő nemzedék bizonyára meg fog barátkozni a mostani helyzettel, s ősrégi alkotmányos élete hagyományairól kész leendő lemondani.

Alulírottak jól ismerik honfitársaik érzületét s gondolkodásuk módját, s ennek alapján állíthatják, hogy az igazsággal homlokegyenest ellenkező vastag tévedés az, melyet a fenti nézet terjesztői a világgal elhíttetni akarnak; mert míg egyrészt a most élő nemzedék szilárdan el van határozva, rendületlenül küzdeni alkotmányos hagyományai és honának területi épsége, valamint alkotmányos jogaiban álló palladiuma mellett: addig másrészt gondja lesz arra, hogy e hű ragaszkodást a jövő nemzedékek is átörökljék.

A mit ezennel, az igazság érdekében, a magyar állapotok forgalomba hozott hamis és elferdített előadásának helyreigazítására és a végből, hogy az elfogulatlanok e híreszteléseknek hitelt ne adjanak s belőlük hamis következtetéseket ne vonjanak, ezennel nyilvánosan kijelentünk s e kijelentésünk hitele okáért nevünk aláírásával megerősítünk.»

Deák Ferencz 1860. február elején közölte tervét *Dessewffy Emil* gr. Deák ellene nyilatkozott, minek következtében *Dessewffy* elejtette a tervet.

Ő felsége 1860. márczius 5-dikén kelt cs. pátéssal megalapította az időszakonként egybehívandó megerősített birodalmi tanács intézményét. Elrendelte, hogy e testület álljon: rendes tagjain kívül élethossziglan kinevezettekől (főherczegek, néhány magasabb egyházi méltóság viselője, több oly férfiú, kik polgári és katonai szolgálatban vagy egyébként magukat kitüntették) és az országos képviselvek által hat évre küldött tagokból, úgy hogy az országos képviselvek minden állásra három egyént jelölnek ki. Egyelőre és az országos képviselvek életbe léptetéseig a császár nevezi ki a 38 tagot. A megerősített birodalmi tanács tárgyalásai köréhez tartozzanak: 1. az állami költségvetés előirányzatának megállapítása, az állami zárszámadások megvizsgálása, az államadóssági bizottság előterjesztései; 2. az általános törvényhozásra vonatkozó minden fontosabb javaslat; 3. az országos képviselvek fölterjesztései. A megerősített birodalmi tanácsnak ne legyen kezdeményező joga törvények vagy rendeletek javaslatba hozatalára. A márczius 6-dikán megjelent hivatalos *Wiener Zeitung* a megerősített birodalmi tanácsot az ígért reformok «koronájá»-nak jelentette ki.

Az 1860. május 31-dikén megnyílt megerősített birodalmi tanácsnak július 19-dikén tartott ülésében kihirdettetett *ő felsége* legfelsőbb kézírata, melyben elrendelte, hogy jövőre új adók és pótlékok kivetése, továbbá a létező adók és pótlékok emelése az egyenes és fogyasztási adókra, valamint a jogügyleti illetékekre stb.-re vonatkozólag, végre új kölcsönök kötése csak a megerősített birodalmi tanács beleegyezésével történhetik.

A megerősített birodalmi tanácsnak *Dessewffy Emil* gr. nem akart, tagja lenni, s azoknak is, a kik véleményét kérték, azt tanácsolta, hogy ne vegyenek benne részt. A siker iránt reményei csak akkor ébredtek ismét és munkakedve akkor támadt föl újra, midőn *Szécsen Antal* grófnak - a ki a birodalmi tanácsba *Andrássy György* gróffal és *Korizmicz* püspökkel akkor hivatott meg, midőn *Eötvös József* b., *Somssich Pál* és *Vay Miklós* b. kinevezésüket nem fogadták el - sikerült előbb egyes tanácskozmányokban, majd az úgynevezett 21-es választmányban, végre a plumban többséget szerezni amaz indítványának, mely kiegyeztetését czélozta a történeti és közjogi szempontoknak a monarchia nemzetközi és nagyhatalmi állásának kellékeivel, a kivitel módját a korona kezdeményezésének tartván fenn. 1860. szeptember elején *Dessewffy* azt írta *Apponyi György* grófnak, hogy az engedményekben, miként meggyőződött, sokkal messzebb kell menni, mint eleinte gondolta. Szeptember közepe táján pedig a következő Függelékét készítette a *Rechberg* grófnak 1859. augusztus 15-dikén fölolvastott munkájához:

Az átalakítás formulázása részleteiben, a javasolt rendszabályok életbe léptetése időpontjának megjelölésével.

Abban a feltevésben, hogy megvannak egy más rendszerre történendő áttéréshez a szükséges elemek, azaz hogy ő felsége illetően legfelsőbb elhatározáshoz jutott, és hogy új miniszterek vannak oldalán, továbbá hogy a birodalmi tanács el van napolva és még két heti időköz áll rendelkezésre: további rendszabályokhoz kellene nyulni, a melyek a dolgok új rendjéhez vezessenek és azt gyakorlatilag érvényre juttassák.

Ezen rendszabályok a következő négy csoportra oszlanak:

1. Rendszabályok, melyek az államcsíny bevezetésére szolgálnának.
2. Az államcsíny alakja és terjedelme, azaz ama rendszabályok, melyekben az államcsíny maga kifejezésre jutna.
3. Rendszabályok, a melyekhez az államcsíny napján, de annak megtörténte után kellene nyulni.
4. Rendszabályok, a melyekhez az államcsíny végrehajtása után első sorban nyulni kellene.

I. Rendszabályok az államcsíny bevezetésére.

a) Legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez, a melyben ki kellene mondani, hogy a császár, kapcsolatban az általa elhatározott belső államszervezettel, elrendelte az igazság-, a vallás- és a rendőrügyi miniszteriumok megszüntetését. További rendelkezésig a folyó ügyeket az osztályok főnökei vezetnék; kinevezések, áthelyezések szünetelnek.

b) A rákövetkező napon legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez, a melyben kimondatnék, hogy a közoktatásügy számára egy cs. kir. felügyelő bizottság egy elnökkel, a közbiztonság számára egy cs. kir. igazgatóság egy elnökkel, a kereskedelmi ügyek és a közmunka számára szintén egy igazgatóság egy elnökkel alkottatnak; ezen hatóságok hatásköre az elhatározott rendszabályokkal kapcsolatban fog megállapíttatni.

c) Nyolcz nappal az államcsíny előtt legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez, a melyben kimondatnék, hogy ő felsége, kapcsolatban az elhatározott rendszabályokkal, elrendelte a magyar udvari kancellária visszaállítását. (Intézkedések, hogy a kinevezendő egyén a reá következő napon Bécsben legyen.)

d) Egy nappal később legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez, a mely kimondaná, hogy ő felsége, kapcsolatban az elhatározott rendszabályokkal, elrendelte a belügyi miniszterium megszüntetését és az egyesült udvari kancellária visszaállítását. További parancsok bevárandók.

e) Ugyanazon a napon egy magyar királyi udvari kancellár, néhány udvari tanácsos és titkár kinevezése.

f) Ugyanazon a napon egy udvari kancellár és elnök kinevezése az egyesült udvari kancelláriához.

g) Mindkettejök kinevezése ugyanazon a napon államminiszterekké.

h) Egy nappal később legfelsőbb kézirat az egyesült udvari kancellária elnökéhez, a mely kimondaná, hogy ezen udvari kancelláriánál két külön osztály állíttatik fel a galicziai és az olasz ügyek számára, és ezen osztályok élére két helyettes kancellár neveztetik ki.

i) Egyidejűleg kinevezése egy polgári egyénnek a miniszterium tagjává.

k) Hat nappal az államcsíny előtt legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez és a magyar udvari kancellárhoz, a mely kimondaná, hogy ő felsége, kapcsolatban az elhatározott rendszabályokkal, elrendelte a hétszemélyes, valamint a királyi táblának Pesten visszaállítását; további parancsok bevárandók. Ezzel összefüggésben a fennálló hat felső törvényszék megszüntetnének; erre vonatkozó további parancsok bevárandók; addig is az ügyek miként eddig vezetendők.

Ő felsége, kapcsolatban az elhatározott rendszabályokkal, elrendelte a magyar királyságban a vármegyék visszaállítását is, főispánokkal élükön. Minthogy Magyarországon a hivatalviselési képesség törvénynél fogva megszűnt a nemesség előjoga lenni; minthogy továbbá a jobbágyi szolgálat és adózás törvény szerint és minden időre eltöröltetett: az előbbi vármegyei szervezet reformja ezen elvek szemmel tartásával és törvényes úton fog történni. E részben a továbbiak bevárandók. Egyelőre a főispáni állások betöltésére vonatkozó javaslatok azonnal kidolgozandók és előterjesztendők. Ez után fognak a további közigazgatási rendszabályok következni.

l) Egy nappal előbb távirati úton Bécsbe idézése a hat felső törvényszék elnökeinek.

m) Ugyanazon a napon legfelsőbb kézirat Plenerhez és a minisztertanács elnökéhez, azon parancscsal, hogy az 1859-ben elrendelt hadi pótlékok az 1860/61-diki katonai évben nem vetendők ki és nem szedendők be, sőt egészen eltörölendők.

n) Ugyanazon a napon legfelsőbb kézirat ugyanazokhoz és a legfelsőbb hadparancsnokság elnökségéhez, a mely kimondaná, hogy kapcsolatban az elhatározott rendszabályokkal, a csendőrség a hadseregbe beolvasztatik és hogy ennek az 1861-diki katonai év végéig a lehető legnagyobb pénzbeli megtakarításokkal végre kell hajtania.

o) Öt nappal az államcsíny előtt legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez és az egyesült udvari kancellária elnökéhez, a mely kimondaná, hogy jövőben Galicziában, Velenczében, Bécsben (Alsó-Ausztria, Morvaország, Szilézia és Salzburg számára), Grazban (Stájerország, Krajna és Karinthia számára), Prágában Csehország, és Kolozsvárott Erdély számára kormányzók és kormányzóságok, nem pedig helytartóságok lesznek. A további parancsok bevárandók.

p) Három nappal az államcsíny előtt egy magyar királyi helytartó kinevezése.

q) Öt nappal az államcsíny előtt rendszabályok a szerbek számára s egy bizottság kinevezése azok végrehajtására.

r) Tíz nappal az államcsíny előtt legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez és Magyarország primásához két sorozat mellékelésével; az első százötven, a másik száz egyén nevét foglalná magában. Ezen legf. kéziratokban kimondatnék ő felsége azon elhatározása, hogy a megerősített birodalmi tanács üléseit 1860.... személyesen fogja bezárni és ez alkalommal alattvalóinak nagyobb számával és érdemük, állásuk s tapasztalataik által kiváló egyénnel fogja magát környeztetni. Hogy ezen nagy fontosságú és emlékezetes cselekmény, a melynek alkalmával ő felsége alattvalói igaz javára és megelégedésére, valamint a benső államszervezet szilárd megalapítására és egybevágó működésére irányuló elhatározásait kegyeskedik közhirre tenni, nagyobbszerű ünnepélyességgel menjen végbe: ezen egyének ő felsége nevében meghívandók, hogy a kitűzött időben Bécsben legyenek. Az ünnepélyesség maga a megjelölt napon, a császári kir. udvari palota lovagtermében fog lefolyni, még pedig déli tizenkét órakor. A felvonuláskor követendő rendre nézve a szükséges tudnivalók később fognak közzétettni. (A névsorok megállapításánál követendő elv: hogy legalább száz személy polgári legyen és hogy valamennyi nemzetiség képviseltessék.)

s) Három nappal az államcsíny előtt legf. kézirat a minisztertanács elnökéhez, a magyar udv. kancellárhoz és az egyesült udv. kancellária élén álló kancellárhoz, a melyben kimondatnék, hogy ő felsége, kapcsolatban az elhatározott rendszabályokkal, elrendelni kegyeskedik a temesi bánság és a szerb vajdaság számára létező helytartóság megszüntetését, és hogy ezen országrészek a budai helytartóságnak alája rendeltessenek. További parancsok bevárandók. Addig az ügyek a megszabott módon vezetendők.

t) Ugyanazon a napon legfelsőbb kézirat a bánhoz, a mely kimondaná, hogy ő felsége, kapcsolatban az elhatározott rendszabályokkal, elrendelte a horvát és szlapon királyságok országos congregatiójának visszaállítását. Az erre vonatkozó további parancsok bevárandók.

u) Hét nappal az államcsíny előtt legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez és az egyesült udvari kancellária elnökéhez, a mely kimondaná, hogy ő felsége, kapcsolatban az elhatározott rendszabályokkal, elrendelte azon elvek megállapítását, a melyek szerint a benső közigazgatás a monarchiában - Velence, Dalmátia és a magyar koronához tartozó országok kivételével, a melyekre nézve a rendeletek alkalmas úton később bocsáttatnak ki - jövendőben szerveztessék. A további utasítások ennek végrehajtására bevárandók.

v) Tíz nappal az államcsíny előtt legfelsőbb kéziratok a minisztertanács elnökéhez, az egyesült udv. kancellária élén álló kancellárhoz és Plenerhez, a melyek elrendelnék, hogy a számadások az egyenes adók után kivetett úgynevezett országos pótlékokról, 1850-től kezdve az 1859/60. katonai év végéig, minden országra nézve külön állíttassanak össze, hogy az illető országgyűlésekkel közölthetessenek; valamint hogy az 1860/61. katonai évtől kezdve ezen országos pótlékok az állami pénztárakban külön kezelendők, elkönyvelendők és elszámolandók, Együttal tekintettel arra a körülményre, hogy az országgyűlések ő felsége alattvalóinak minden osztályát, valamint a különböző érdekeket képviselni lesznek hivatva, minden statisztikai kimutatás összegyűjtendő és oly módon állítandó össze, hogy az általános áttekintést lehetővé tegye.

1. Mindezen rendszabályok és legfelsőbb kéziratok, azonnal a mint keltek, a Wiener Zeitung útján közzéteendők.

2. A két heti időközben a nem kedvelt és gyűlölt egyének közül sokan, vagyis inkább lehetőleg mindnyájan, akár idegenek, akár hazaiak, Magyarországból, a Bánátból, a szerb vajdaságból, Erdélyből, Horvátországból, Szlavóniából az államhivatalnokok sorából föltűnés nélkül eltávolítandók, illetőleg a szomszédos országokba küldendők, a hol bevárnák a további rendelkezést.

3. A sajtó nyomása ezen két hét alatt fokról-fokra enyhülne, a hivatalos és félhivatalos hírlapoknak lassan-lassan más hangon kellene szólaniok, s a közönséget a készülő fordulat szellemében a továbbiakra előkészíteniök.

4. Ezen két hét alatt gondoskodni kellene arról, hogy független hírlapok Bécsben, Pesten, Prágában, Kolozsvárott, Grazban, Brünnben, Lembergben és így tovább, a fordulat bekövetkeztével a közönségre czélirányosan hassanak.

II. Az államcsíny

két részre oszlik.

Az első rész arra vonatkozik, a mit ő felsége legfelsőbb személye közrejöttével maga tenne. A második rész azon rendszabályokból áll, a melyek az nap délután tétetnének közzé és foganatosíttatnának, az egésznek sikere biztosítására s a rend és a béke netáni megzavarásának megelőzésére.

Első rész. Ő felsége legkegyelmesebben elrendelné, hogy a megerősített birodalmi tanács a kitűzött napon a cs. k. udvari palota lovagtermében egybegyűljön, s a kik ezen ünnepélyes cselekményhez meghivatnak, szintén megjelenjenek. Ezen ünnepélyhez valamennyi főherceget, az egész udvart és a diplomatai testületet meg kellene hívni.

Ez után ő felsége főudvarmestere által fölszólíttatná a gyülekezet tagjait, hogy foglalják el helyüket. Ennek megtörténtével ő felsége beszédet tartana, a melylyel a megerősített birodalmi tanács üléseit bezárja.

A beszéd bevégeztével, a mely az elhatározott állami alaptörvények és házi törvények kibocsátását tenné közhirrre, ő felsége megparancsolná, hogy ezen törvényeknek az ő aláírásával ellátott hiteles német szövegét a miniszterek egyike fölolvassa.

A felolvasás befejeztével ő felsége azt a további parancsot adná, hogy mivel a különböző országoknak adományozott kiváltságlevelek mind ugyanegy tartalmúak, ezeknek egyikét egy másik miniszter olvassa föl.

Ennek megtörténte után ő felsége rövid beszéddel elbocsátaná az egybegyülteket, s legfelsőbb személyének lakosztályába vonulna vissza.

A második rész összeesik a foganatosítandó rendszabályoknak föntebb említett 3-dik csoportjával, tehát itt egyúttal úgy áll, mint a teendők

III.

pontja.

Az előbb ecsetelt ünnepélyes cselekmény másfél óra alatt fejeződnek be. Illő és méltó volna tehát, hogy utána azonnal Te Deum tartassék szent István templomában. Estve ő felsége az ünnepélyes cselekménynél jelen voltak az udvari palotában díszlakomán egyesítené maga körül.

Jó előre intézkedni kellene, hogy délutáni 2 órától fogva Bécsnek minden könyves boltjában és minden nyilvános helyén a Wiener Zeitung rendkívüli kiadása, mely igen nagy számú, pl. 15-20000 példányban nyomtatnék, kapható legyen; szintűgy meg kellene tenni a szükséges intézkedéseket, hogy a Wiener Zeitung ezen rendkívüli kiadása az esti postával a monarchia minden irányában sok példányban szétküldessék. Az államnyomdát e célból néhány nappal előbb el kellene zárni és a nyomtatást megkezdeni, hogy a lap példányai az ünnepélyes cselekmény után azonnal eladhatók és szétküldhetők legyenek.

Minden hamis hír és félremagyarázás terjesztésének elkerülése végett, az államcsíny napján semmiféle magántáviratokat, bárhová szóljanak, nem volna szabad a táviró hivatalnak elfogadni; ezen rendelkezésnek alapos és teljesen elfogadható okául a hivatal azt adhatná, hogy a táviró egyes-egyedül a hivatalos közleményeknek van föntartva és ezekkel teljesen el van foglalva.

A Wiener Zeitung említett rendkívüli kiadása magában foglalná:

a) az állami alaptörvényeket;

b) a kiváltságleveleket; továbbá az itt következő legfelsőbb kéziratokat, a melyek ugyanazon nap reggelén bocsátatnának ki, de a Wiener Zeitung ezen rendkívüli számában tétetnének közzé:

1. Legfelsőbb kézirat az egyesült udv. kancellária élén álló kancellárhoz, a mely az ő felsége által kibocsátott választási és országgyűlési rend közzétételét parancsolja meg. (A közzététel csak a reá következő napon történék.)

2. Legfelsőbb kézirat ugyanahhoz és a minisztertanács elnökéhez, a melyben a tartományok kormányzói kineveztetnek.
3. Legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez és a m. udv. kancellárhoz, a melyben az országbíró és a személynök kineveztetnek.
4. Legfelsőbb kézirat ugyanazokhoz, a melyben a magyarországi vármegyék főispánjai kineveztetnek.
5. Legfelsőbb kézirat Erdély kormányzójához, a mely kimondaná, hogy hivatalát egyelőre nem foglalja el, hanem Bécsben marad és ő felsége rendelkezésére áll. Addig is az ügyek további parancsig a megszabott módon vezetendők. Ő felsége szándéka, hogy az erdélyi nagyfejedelemség rendi a hagyományhoz képest alkotmányos jogokat élvezzenek. Annál a körülménynél fogva azonban, hogy az előjogokkal és szabadságokkal birt nemesség régi állása törvény szerint megszűnt, a hűbéri és urbéri viszony minden időre eltöröltetett, a katona- és adókötelezettség, valamint a hivatalviselési képesség általánossá lett: a nagyfejedelemség sajátos viszonyai és az előtt létezett országgyűlése összealkotásának módja következtében nagyfontosságú kérdések fontolandók meg, hogy végleges elhatározáshoz lehessen jutni arra nézve, miként volna legcélszerűbben, a különböző népfajok minden jogosult és józan igényét tekintetbe vevő, egyetértését előmozdító, jólétét fejlesztő módon az országgyűlés jövőre szervezendő s a politikai és törvénykezési közigazgatás rendezendő. A kormányzó ennél fogva megbizatik, hogy a következő 24 személyt (ezeket meg kellene nevezni) ő felsége nevében Bécsbe hívja meg; ő felsége véleményüket akarja meghallgatni. A kormányzó elnöklete alatt bizottsággá alakulnának, mely tanácskozásait siettetné és az eredményt ő felsége elé terjesztené.
6. Rendszabályok a protestáns kérdésnek az osztrák tartományokban megoldása iránt, a melyeknek az lenne az eredményök, hogy egynémely módosítással az 1791: XXVI. törvényt az osztrák protestánsokra is kiterjesztik.
7. Legfelsőbb kézirat Magyarország helytartójához, a mely kimondaná, hogy a magyar közjognak amaz alapelve, a mely szerint a magyar korona országait hazai születésűek kormányozzák, jövőben ismét érvényre jut s ehhez képest a nem az országban született politikai és törvénykezési hivatalnokokról másnemű intézkedés fog történni; erről a főispánoknak adott utasítás is gondoskodik; ezen felül egyelőre megteendő az előterjesztés a budai helytartótanácsnál üresedésbe jövő hivatalos állások betöltése iránt. A politikai és törvénykezési többi hivatalnokok iránt a további parancsok bevárandók.
8. Legfelsőbb kézirat a magyar helytartóhoz, udvari kancellárhoz és tárnokmesterhez a főispánoknak adandó utasítás tárgyában.
9. Legfelsőbb kézirat ugyanazokhoz és az országbíróhoz, a mely a következőket mondaná ki: Közigazgatási és törvénykezési tekintélyekből bizottság alakítandó, a melynek tagjaivá független, tapasztalt és közbecsülésben álló más férfiak is kineveztetnének; a bizottság Pesten székelne az országbíró elnöklete alatt; tagja volna a tárnokmester is, a ki szükség esetén az alelnökséget vinné. A bizottságnak mindjárt össze kellene ülni, s azonnal két irányban megkezdeni tanácskozásait, s véleményt nyilvánítani: 1. hogy a szab. kir. városok szervezéséről szóló 1848-diki törvény mennyiben és miként hajtassék végre; 2. hogy a vármegyei és városi képviselők választása a legközelebbi országgyűlésre miként ejtessék meg. Szeme előtt kellene a bizottságnak tartania, hogy az a kérdés, miként rendeztessék véglegesen a vármegyék és városok eddigi országgyűlési képviselete, országgyűlési tárgyalásoknak van föntartva.

Egyelőre mellőzni kell az 1848-diki választási törvényt, nemcsak a hozzá tapadt hátrányok és tökéletlenségek miatt, hanem azért is, mert míg a horvát és erdélyi viszonyok nem rendezvők és ezen országok képviselőit meg nem hallgatják, kivihetetlennek mutatkozik. A bizottságnak tehát meg kell fontolnia azt a feladatot és az iránt javaslatokat előterjesztene, miként ejtessék meg a vármegyei és városi képviselők választása a legközelebbi országgyűlésre. Abból kell kiindulnia: Ő felsége szándéka, hogy addig, míg alkotmányos úton törvények által más rendelkezés nem történik, a létező vármegyék az országgyűlésen, úgy mint 1848 előtt, két követ által képviseltesse; minthogy azonban a hűbéri és urbéri viszonyok törvényesen megszűntek és az állam terhei viselésének kötelezettsége törvény által általánossá vált, a követek választásánál a régi paraszt községek megfelelő képviselőinek már most kell érvényre jutnia, és meg kell fontolni, vajjon a választás egyáltalán a községek képviselői által történjék-e, és vajjon a választásra régebben kizárólag jogosultaknak személyes választói joga főtartassék-e, vagy nekik a község körében magában az említett célra megfelelő befolyás adassék? A városi követekre nézve a bizottság föladata arra szorítkozzék, hogy javaslatokat tegyen mi módon hajtandó végre az 1843/44. országgyűlési határozat, a mely a szabad királyi városoknak 16 szavazatot engedett, miként kellene tehát tekintettel erre a körülményre és az 1848-diki törvényre a városi követek választását alkalmas módon megejteni. A bizottságnak továbbá a politikai és törvénykezési közigazgatás körében az ügyek vitele terén azon módosításokat és egyszerűsítéseket kellene megállapítania, melyek a beálló fordulat szellemében és a régi hatóságok visszaállításának alapján szükségeseknek mutatkoznak, hogy a törvénykezés és a politikai közigazgatás menetében zavar és fönnakadás elkerültesse. A bizottság munkálata a magyar udvari kancelláriához sietve fölterjesztendő, hogy ezen tárgyaknak, a mennyiben szükséges volna, országgyűlési vagy másnemű rendes elintézéséig közigazgatási úton ideiglenes rendszabályok hozassanak létre.

Ugyanennek a bizottságnak meg kellene tennie a szükséges előkészületeket, hogy a földtehermentesítési bizottságok Budára, a legfelsőbb urbéri törvényszék Bécsből Pestre áthelyeztessenek és a hétszemélyes táblának, a pesti urbéri felső törvényszék pedig a királyi táblának egy-egy osztályává tétessenek, továbbá az első fokú urbéri törvényszékek az országos és vármegyei törvényszékekbe olvasztassanak be. Mindezek befejezte után ezen bizottságnak az volna a hivatása, hogy ama törvényhozási és közigazgatási rendszabályok alapvonásait jelölje meg, a melyek a beállott fordulat szellemében a törvénykezési és politikai közigazgatás végleges rendezésére országgyűlési tárgyalások útján szükségeseknek mutatkoznak. A bizottságnak nem kellene tárgyalásai végét bevélni, hanem a mint valamely tárggyal elkészült, javaslatait magyar kir. udvari kancellárunk útján haladék nélkül terjeszsze Elénk.

10. Legfelsőbb kézirat Magyarország helytartójához, a mely kimondaná: Ő felsége elrendeli, hogy a magyar udvari kancelláriánál, a helytartótanácsnál, a hétszemélyes és a kir. táblánál, az országos és vármegyei törvényszékeknél, a vármegyei és kerületi hatóságoknál a magyar nyelv ezen hatóságok kebelében az ügyek kezelésénél használandó hivatalos nyelvvül visszaállíttassék; de hogy minden hazai panaszosnak, felebbezőnek vagy folyamodónak szabadságában áll beadványát a magyar királyságban dívó nyelvek bármelyikén benyújtani, valamint abban vagy az ügy elintézése előtt később is kijelenteni, hogy az elintézés, a végzést vagy az ítéletet ugyanazon nyelven, a melyen beadványa készült, kívánja kézhez kapni; az ily kívánságot - a hatóságok kebelében használt hivatalos nyelv sérelme nélkül - mindenütt teljesíteni kell; ha nem nyilvánítatik, az elintézés a félnek magyar nyelven adandó ki. A szabad kir. városok hivatalos érintkezése a budai helytartótanáccsal, valamint a föntebb említett többi hatósággal magyar nyelven történjék. Úgy a szabad kir. városok, valamint a többi városi és vidéki községek községi, egyházi és iskolai ügyeikben a tárgyalási nyelvet teljesen szabadon választhatják. A vármegyei és kerületi hatóságok hivatalos értesítéseket és

panaszos-leveleket, valamint folyamodványokat városi és vidéki községektől és ezek előljáróságától vagy más közegeiktől azon nyelven tartoznak elfogadni és elintézni, a mely az illető községben a községi ügyek tárgyalásánál gyakorlatban van. Egyáltalán az összes közigazgatási hivatalnokok a meghagyásokat, utasításokat és rendeleteket a végrehajtással megbízott közegeknek azon a nyelven adják ki, a melyet ezek értenek. A pesti egyetem és a jogakadémiák oktatási nyelvére nézve ő felsége elvileg kimondja, hogy az 1848 előtt létezett állapot állíttassék vissza; ennek keresztülvitelével a budai helytartótanács bizatik meg; a gymnasiumokat illetőleg a helytartótanács azonnal hallgassa meg az illető püspököket, főispánokat, városi és egyéb községi hatóságokat és ezen intézetek tanári testületét, hogy vajjon szükségeseknek és kívánatosaknak mutatkoznak-e és minő módosítások a jelenleg gyakorlatban levő oktatási nyelvre nézve, és magyar udvari kancellárunk útján haladék nélkül terjeszsze Elénk javaslatait.

11. Legfelsőbb kézirat a bánhoz a nemzeti nyelv behozatala tárgyában Horvátországban és Szlavóniában, az igazságügy és a politikai közigazgatás körében; továbbá az országos congregatio egybehívásának időpontjára és képviselői választásának módjára nézve; végre a vármegyei és városi hatóságokra nézve. Ezen rendszabályok ugyanazonosak volnának azokkal, a melyek e tárgyakban Magyarországra nézve elfogadtatnának. Az országos congregatio a magyar országgyűlés előtt négy héttel tartatik meg.

12. Legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez, Magyarország helytartójához, a magyar udvari kancellárhoz és az egyesült udvari kancellária élén álló kancellárhoz, a mely kimondaná, hogy ő felségének legfelsőbb szándéka a magyar országgyűlést december közepére Pozsonyba összehívni s ott magát megkoronáztatni; a cseh királyság országgyűlése december végére gyűljön össze és ekkor menjen végbe a szokásos koronázás; a többi országgyűlés január első napjaiban jöjjön össze; tétessenek meg tehát ezen legfelsőbb akaratnak megfelelőleg az intézkedések.

13. Legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez és az egyesült udvari kancellária élén álló kancellárhoz, a mely messzemenő meghatalmazással ellátandó szervező udvari biztost nevezne ki. Parancs, hogy addig is, míg az illető országgyűlésekkel végleges községi törvény nem állapítatik meg, a városi és vidéki községekben ideiglenes községi törvény hozassék be.

14. Legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez, Magyarország helytartójához, a magyar udvari kancellárhoz, az egyesült udvari kancellária élén álló kancellárhoz és Plenerhez, a melyben bizonyos alapelvek és szabályok állapíttatnak meg, tekintettel az általános pénzügyi helyzetre és megfontolásával azon jogoknak, melyek a mai napon kibocsátott alapító okmány által az állam pénzügyei körül a birodalmi parlamentnek adattak, másfelől az országos czélokra való önmegadóztatásnak, mely ugyanezen okmánynyal, valamint a pragmatica sanctiót megerősítő és kiegészítő diplomával az országgyűléseknek meghagyatott.

15. Legfelsőbb kézirat az országbíróhoz, hogy a hétszemélyes, valamint a kir. tábla birói állásainak betöltésére vonatkozó javaslatait a magyar udvari kancellária útján terjeszsze Elénk.

16. Legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez, a mely kimondaná, hogy kapcsolatban a birodalmi tanácsnak a pragmatica sanctiót megerősítő és kiegészítő diplomában kimondott megszüntetésével, ő felsége elhatározta, hogy bizonyos ügyek tárgyalására titkos tanácsosainak tanácsát és szolgálatát veszi igénybe. Ehhez képest ő felsége megjelöli azon titkos tanácsosait, a kiknek szolgálatát igénybe venni föntartja magának. Ezen itt megjelölt titkos tanácsosok jövőben «cs. k. valóságos titkos tanácsosok rendes szolgálatban» címet viselnék,

s ezentúl oly esetekben, midőn ő felsége az említett szolgálatokat magának föntartja, ily módon történének a kinevezések a cs. k. titkos tanácsosi méltóságra.

17. Legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez az államminiszterium jövőendő szabályozása tárgyában.

IV. Az államcsíny végrehajtása után első sorban foganatosítandó egynémely rendszabály

Minthogy a szóban levő ünnepélyes cselekménynél Magyarországból a primás vezetése mellett számos kiváló egyén lesz jelen, nagyon illő és hasznos lenne, ha ő felsége a rákövetkező napon külön audientián kegyeskednék őket testületileg fogadni és a primás beszédére magyar beszéddel válaszolni.

Caesareo-regium diploma consolidatorium et complementorium sanctionis pragmaticae.

A pragmatica sanctiót megerősítő és kiegészítő cs. kir. diploma.

Mi első Ferencz József, Isten kegyelméből Ausztria császára, Magyarország királya stb., ezennel tudtuk adjuk mindeneknek, a kiket illet:

Miután a Mi dicső emlékezetű elődeink bölcs gondoskodással és helyes előrelátással a Mi Felséges Házunkban az örökösödésnek egy meghatározott irányát és rendjét megalapítani törekedtek, a boldog emlékezetű VI. Károly császár Ő cs. k. Felsége által 1713. április 19-dik napján végérvényesen és változhatatlanul megszabott örökösödési rend befejezését találta a pragmatica sanctio néven ismeretes, a legteljesebb érvényű nemzetközi biztosítékokkal ellátott, különböző államaink, királyságaink, urodalmaink és tartományaink törvényes rendei által elfogadott fő fontosságú állami alaptörvényben, a melynek alapján Mi Magunk, szeretett Nagybátyáinknak, Ő cs. k. Felségének, I. Ferdinánd Császárnak, Magyar- és Csehország e néven V. királyának, a trónról való lelépte, s nem különben szeretett Atyáinknak, Ferencz Károly főherczeg Ő cs. k. Felségének a trónhoz való jogáról lemondása következtében, Atyáink uralkodói székét elfoglaltuk.

A monarchia, mely egyrészt a meghatározott és változhatatlan örökösödés rendjének, és másrészt - a megnevezett királyságokat és országokat megillető jogoknak és szabadságoknak szentül megtartása mellett - különböző alkotó részei oszthatatlanságának és elválaszthatatlanságának meg nem ingatható jogalapján épült, a pragmatica sanctio megalapítása óta lefolyt majd másfél század folyamán a benső és külső eseményekből támadt viharokat leküzdötte és támogatva s emelve népeinek hűsége, odaadása, tetteje és vitézsége, valamint az együvértartozás tudatából és annyi nagyfontosságú érdek közösségéből származó áldozatkészsége által, szilárdul ellentállott a legkülönbözőbb és legnagyobb veszélyeknek, politikai hatalommá és az európai államrendben elsőrendű hatalommá növekedett.

Egyfelől annak tudatában, hogy úgy Felséges Házunk és alattvalóink, valamint az európai rend és az általános béke érdekében szent és elmellőzhetetlen uralkodói kötelességünk, hogy az osztrák monarchia hatalmi állását megóvjuk, megerősítsük, benső és külső biztonságának mindazon gyarapított garantiákat megadjuk, melyek alkalmasak további szilárd fönnállását és jóléte folytonos fejlődését előmozdítani és biztosítani, valamint lakóinak a mi hű alattvalóinknak, meglegedését megalapítani, s ezzel az általános állami magasabb czélok elérésére irányuló egyetértő akaratukat és képességüket ápolni és nevelni; áthatva másfelől azon meggyőződéstől, hogy csak világosan, minden kétértelműséget kizáróan szilárdul álló és minden oldalról tiszteletben tartott jogállapotok rendíthetetlen voltában találhatók föl az utóbb említett biztosítékok, ilyennemű jogállapotoknak azonban a létező történeti jogtudathoz és ép

úgy alattvalóink valódi szükségéhez, mint államaink, királyságaink, urodalmaink és tartományaink fönnálló különböző sajátságaihoz kell alkalmazkodniok, hogy magukban hordják zavartalan fönmaradásuk föltételeit és a szerves, üdvös fejlődés magvait, valamint az ellentállás erejét a rohamos újító vágyakkal és minden más veszélyekkel szemben; megfontolván továbbá, hogy a jobbágyi viszonyoknak és a közbenső vámvonálnak minden időre megszűntével az anyagi fölvirágzásnak nagy akadályai hárítottak el; hogy összes alattvalóinknak törvény előtt való egyenlőségében, a mindnyájoknak biztosított szabad vallásgyakorlatban, a gondolatnak törvények által szabályozott szabad nyilvánításában, alattvalóink születés- és osztálykülönbségtől független hivatalviselési képességében és a mindenkit egyaránt illető közös adózási és katonáskodási kötelezettségben megvannak az üdvös módon, szervesen fejlődő békés államéletnek alapjai és elemei, a melyek célirányos és időszerű fejlesztésük és bővítésük által megszilárdulván, és ekként alattvalóink természetes és jogos kívánságai teljesülését s a törvényhozásban és közigazgatásban való célszerűen szabályozott részvételük és közreműködésük útján a benső államszervezet időszerű javítását lehetővé tévén, magukban foglalják a célokat, a melyeket Mi uralkodásunk kezdete óta életünk föladatává tűztünk Magunk elé; megfontolván végre a korábbi időkben, valamint a Mi magunk uralkodásának folyamában tett tapasztalatokból kétségtelenül következő azon igazságot, hogy az osztrák monarchia különböző államainak, királyságainak, urodalmainak és tartományainak alkotmányos és rendi jogai között létező különbségek, valamint egy közös alkotmányos közeg hiánya oly célokra, érdekekre és viszonyokra, a melyek mindezen államaink, királyságaink, urodalmaink és tartományainkat közösen illetik, az említett jogállapot megalapításának politikai és tényleges akadályaiul tűnnek föl: a *pragmatica sanctio* megerősítése céljából és azzal a szándékkal, hogy uralkodói jogainkat alattvalóink alkotmányos szabadságaival és kiváltságaikkal élő kapcsolattal kössük össze s ekként az említett törvényt szerves módon kiegészítsük, teljhatalmunk erejével, állandó és vissza nem vonható állami alaptörvényül tulajdon Magunk, valamint az uralkodásban törvényes utódaink zsinormértékéül a következőket határoztuk, rendeltük és ezeknek végrehajtását megparancsoltuk:

I. Az alkotmányos és rendi jogok tekintetében korábbi időkben különböző államaink, királyságaink, urodalmaink és tartományaink között létezett különbségek jövőben megszüntettetnek.

II. Ehhez képest a létező törvények megszüntetésének, megváltoztatásának vagy magyarázatának, valamint új törvények alkotásának joga; nemkülönben a dicső emlékeztető Elődeink által az osztrák monarchia némely részeiben és Általunk az egész monarchiában kizárólag gyakorolt jog egyenes vagy közvetett új adók kivetésére vagy a létezők megváltoztatására, a beviteli, átviteli és kiviteli vámoknak, a díjaknak és illetékeknek, a só árának és a dohányegyedáruság tárgyainak megállapítására, szóval a megadóztatás és alattvalóink igénybevételenek joga az állami szükségek fedezésére adók, díjak és illetékek vagy vámok útján és bármely más módon, valamint az államkölcsonök kötésének joga jövőre ne többé kizárólag és egyoldalúlag Általunk vagy törvényes utódaink által gyakoroltassék.

III. Ezen jogok Általunk és az uralkodásban utódaink által ezentúl nem többé kizárólag és egyoldalúlag, hanem közösen az említett különböző királyságaink, országaink és tartományaink országgyűléseivel és közösen az ezen alattvalóink minden osztályát és a különböző érdekeket képviselő országgyűlések delegációjából alakult birodalmi parlamenttel alkotmányosan fognak tárgyalatni, még pedig akként, hogy:

a) ezen országok benső törvényhozásának mindazon tárgyai, melyek az ez után következő b) pontban nem foglaltatnak benne, közvetlenül ezen országoknak maguknak országgyűléseivel és országgyűlései által, még pedig a magyar koronához tartozó királyságokban és országokban az egyidejűleg Általunk visszaállított magyar alkotmánynak, többi királyságainkban és

országainkban pedig a nekik a mai napon adományozott császári kiváltságlevélnek értelmében fognak tárgyalatni, velük együtt elhatározatni és alkotmányyszerűleg elintéztetni; ennél fogva ily természetű új törvények kibocsátása vagy létezőknek eltörlése vagy megváltoztatása ezen királyságok, országok, urodalmak és tartományok országgyűléseinek alkotmányos közreműködésével mehet csak végbe; e mellett azonban ezen királyságoknak, országoknak és tartományoknak saját benső országos céljaikra vonatkozó önmegadóztatási joga szentesítésünk alá bocsátandó külön országos törvények útján fenmarad, azaz mint őket megillető ismertetik el. Ellenben

b) mindazon tárgyai a törvényhozásnak, a melyek királyságaink, országaink és tartományaink mindnyájával közös célokra, jogokra, köteleességekre, érdekekre és viszonyokra tartoznak, nevezetesen a törvényalkotás a vámügyekben és a törvényes pénzláb tárgyában, a katonakötelezettségnek mivoltjára, módjára és rendjére, újabb államkölcsönök kötésére vagy a meglevő államadosságok átváltoztatására, a jegybank ügyére, egyenes vagy közvetett újabb adóknak, díjaknak, illetékeknek kivetésére vagy felemelésére vonatkozólag, szóval a törvényhozás mindazon tárgyai, a melyek alattvalóinknak az állam szükségéi fedezésére bármely módon való igénybevételezt céllozzák, az állam ingatlan vagyonának eladása, átváltoztatása vagy megterhelése, az állami kiadások előirányzatának megvizsgálása és megállapítása mindig a következő évre, valamint az elmúlt év állami kiadásainak megvizsgálása és valóságos összegüknek kitüntetése, végre a törvényhozás mindazon tárgyai, a melyekre nézve maguk az országgyűlések éreznék annak szükségét, hogy az egész monarchiára érvényes törvényhozási egyenlő szabályok alkottassanak: a törvényhozásnak itt említett minden tárgyai jövőre az országgyűlések delegációjából alakult birodalmi parlamentben és parlamenttel fognak tárgyalatni, elhatározatni és alkotmányos módon elintéztetni, valamint az ezen tárgyakra vonatkozó létező törvények a birodalmi parlament közreműködésével megszüntetni vagy megváltoztatni, új törvények a birodalmi parlament közreműködésével hozatni, a mint hogy erre nézve a mai napon legkegyelmesebben kibocsátott és kiállított - a birodalmi tanácsot és a reá vonatkozó törvényeket egyidejűleg megszüntető - szerves alapító okmány minden további rendelkezést magában foglal.

IV. Az országgyűlések Általunk és az uralkodásban törvényes utódaink által évenként deczember havában, a birodalmi parlament évenként április havában arra a helyre és napra, a mely Általunk vagy utódaink által meghatározandó, fognak összehivatni. Trónra léptükkel törvényes utódaink által elődjük halála után hat hét alatt összehivandók az országgyűlések és három hónap alatt a birodalmi parlament.

V. Ezen császári diplomát, melynek eredeti latin szövegű, kellő számú példányait a mai napon legkegyelmesebben aláírtuk és mely azonnal királyságaink, országaink és tartományaink országos levéltáraiban elhelyezendő és annak idején az országos törvények közé eredeti szövegében és az illető ország nyelvén beiktatandó, a mivel egyidejűleg mindenütt úgy az osztrák monarchia birodalmi parlamentjét megalapító okmány, valamint az Általunk kibocsátott kiváltságlevél ezen diplomába bekebelezendők, Mi a birodalmi parlament legközelebbi összejövetele alkalmával a következő esküszertű fogadalommal fogjuk megerősíteni: «Császári szavamra fogadom és ígérem, hogy a pragmatica sanctiót megerősítő és kiegészítő eme diplomában foglalt határozmányokat megtartom és mindenki által megtartatom. Isten és Szentjei Engem úgy segíjenek!»

Utódaink trónra léptükkor azonnal császári aláírásukkal ellátva ezen diplomát az említett királyságoknak, országoknak és tartományoknak ki fogják adni, a hol az az országos levéltárakban elhelyezendő és annak idején az országos törvények közé iktatandó. Ezután a törvénytiszta időben fognak bekövetkezni a régi hagyomány szerű királyi koronázások a

magyar királyságban és Csehországban, a melyeknek végbemenetelét egyidejűleg elrendeltük, az előbb említett királyságban egy törvényes felavató diploma előzetes kiadása mellett, valamint a többi királyságok, országok és tartományok hódolatai. Ezenfelül törvényes utódaink birodalmi parlamentjük első összejövedele alkalmával ennek jelenlétében a fentebb említett esküszert fogadalommal megerősítendik ezen diplomát.

Melynek hitelül cs. k. aláírásunkat ide iktattuk, a *pragmatica sancti*ót megerősítő és kiegészítő eme diplomát császári pecsétünkkel ellátatjuk és elhelyezését úgy latin eredeti szövegében, valamint egy Általunk kiállított hiteles német fordításban, az osztrák monarchia birodalmi parlamentjét megalapító okmány bekebelezésével a Mi házi, udvari és állami titkos levéltárunkban elrendeltük.

Caesareo-regium diploma fundationale comitiorum imperii Austriaci.

Az osztrák monarchia birodalmi parlamentjét megalapító cs. kir. diploma.

Mi Első Ferencz József, Isten kegyelméből Ausztria császára, Magyarország és Csehország királya, stb. ezennel tudtul adjuk mindeneknek, és rendeljük, a mint következik:

Miután a mai napon a *pragmatica sancti*ót megerősítő és kiegészítő diplomának, mint állandó és visszavonhatatlan állami alaptörvénynek kibocsátására Magunkat legkegyelmesebben indítatva éreztük, a most említett állami alaptörvényben foglalt határozmányokkal kapcsolatban és azok végrehajtásául elrendeljük, megparancsoljuk és megállapítjuk, a mint következik:

I. Az osztrák monarchia birodalmi parlamentjének intézménye Általunk a célból alapíttatik, hogy jövendőre a törvényhozásnak mindazon tárgyai tekintetében, a melyek összes királyságaink, országaink, urodalmaink s tartományaink mindnyájával közös célokra, jogokra, köteleességekre, kötelezettségekre, érdekekre és viszonyokra vonatkoznak, nevezetesen a törvényhozás a vámügyekben, a törvényes pénzláb tárgyában, a katonakötelezettségnek mivoltját, módját és rendjét illetőleg, a bank ügyében, új államkölcsonök kérésére vagy a létezőknek megváltoztatására, egyenes vagy közvetett újabb adók, díjak és illetékekre vonatkozólag, szóval a törvényhozás mindazon tárgyai, a melyek alattvalóinknak az állam szükségai fedezésére bármely módon való igénybevétele céllozzák, vagy az állam ingatlan vagyonának eladását, átváltoztatását vagy megterhelését illetik, továbbá az állami kiadások előirányzatának megvizsgálása és megállapítása mindig a következő évre, valamint a megelőzőt év állami kiadásainak megvizsgálása és valóságos összegüknek feltüntetése, végre a törvényhozás mindazon tárgyai, a melyekre nézve maguk az országgyűlések éreznék annak szükségét, hogy az egész monarchiában érvényes törvényhozási egyenlő szabályok alkottassanak: mindezen itt említett tárgyak tekintetében jövőre a törvényhozás joga ne kizárólag és egyoldalúlag Általunk és törvényes utódaink által gyakoroltassék, hanem ezen tárgyak az országgyűlések delegatiójából alakult birodalmi parlamentben és parlamenttel tárgyalassanak, elhatározassanak, alkotmányos módon elintéztessenek és ezen tárgyakra vonatkozó új törvények a birodalmi parlament közreműködésével alkottassanak, ezen tárgyakra vonatkozó létező törvények a birodalmi parlament közreműködésével megváltoztattassanak vagy megszüntetessenek.

II. A birodalmi parlament, a mely Általunk és az uralkodásban törvényes utódaink által évenként április havában az Általunk vagy törvényes utódaink által meghatározandó helyre és napra összehívandó, állani fog 120 tagból, a kiket királyságaink, országaink, urodalmaink és tartományaink országgyűlései az egyes országok terjedelme, népessége és adója arányában e célra delegálnak.

III. Ehhez képest a magyar koronához tartozó országok országgyűlésére vagy országgyűléseire összesen..., a cseh királyságra..., a galicziai királyságra s Bukovinára..., Felső- és Alsó-Ausztíriára..., Morvaországra, Sziléziára, Stíriára, Karinthiára, Krajnára, Salzburgra összesen..., Tirolra és Vorarlbergre..., Lombardiára és Velenczére..., Dalmátiára... delegátus esik.

IV. Az országgyűlések delegátusait igazoló levéllel látandják el, mely őket felhatalmazza, hogy a birodalmi tanácsnak fentartott törvényhozási tárgyakban országgyűlésük nevében véglegesen és jogérvényesen határozzanak. Ezen felhatalmazás a birodalmi parlament levéltárában elhelyezendő és megőrzendő.

V. Az I. pontban említett tárgyakban új törvények alkotására vagy létező törvények megszüntetésére vagy megváltoztatására vonatkozó indítványok a Mi megbízásunkból törvényjavaslatok alakjában terjesztetnek a birodalmi parlament elébe. Határozatait a birodalmi parlament egyenesen Mihozzánk intézett legalázatosabb feliratok útján terjeszti Elénk; ugyan ezen úton fogja a birodalmi parlament szükség esetén a kimutatásokat, felvilágosításokat vagy okiratokat kieszközölni, a melyek kívánságára hozzája juttatandók.

VI. Hasonló módon megilleti a birodalmi parlamentet a kezdeményezés joga, s az V. pontban említett céloknak szolgáló indítványait ugyanazon az úton és ugyanabban az alakban juttatja legfelsőbb tudomásunkra.

VII. Megállapodásaink a birodalmi parlamenttel cs. k. elhatározások által közöltetnek.

VIII. A birodalmi parlament ülőszaka Általunk legfelsőbb személyünkben, vagy ha Nekünk úgy tetszik, ezzel megbízott udvari biztosunk által záratik be; ezen alkalommal Általunk vagy a nevünkben és megbízásunkból erre felhatalmazott udvari biztosunk által a birodalmi parlament megállapított határozatait császári szentesítésünket nyerendik.

IX. A birodalmi parlament ülőszakának befejezte előtt a maga kebeléből bizottságot küld ki, a mely minisztereinkkel vagy az e végre megbízottainkkal a birodalmi parlament határozatainak szerkezetét megállapítja. Ezek a birodalmi parlament erre vonatkozó tárgyalásainak befejezte után az V. pontban meghatározott úton Elénk terjesztetnek és szentesítés után a bennünket megillető végrehajtó hatalomnál fogva Általunk közhírré tételnek és végrehajtatnak.

X. Ugyanezen eljárás követtetik, ha a birodalmi parlament ülőszaka közben mutatkoznék szüksége megállapított törvényhozási rendeletek azonnal való kibocsátásának, közhírré tételének és végrehajtásának.

XI. A birodalmi parlamentet megilleti a jog, hogy: 1. megállapítsa ügyrendjét, a mely, valamint a rajta később netalán teendő változtatások Elénk terjesztendők; 2. elnökét szabadon válaszsza; 3. hivatalnokait és szolgáit kinevezze; 4. tárgyalásainak hű és teljes közzétételéről gondoskodjék.

XII. A birodalmi parlament ülései nyilvánosak. A tárgyalások teljes szabadságának s mindennemű megzavarásuknak és illetéktelen beavatkozások elkerülésének érdekében a birodalmi parlament megteendi a szükséges intézkedéseket.

XIII. A határozatok általános többséggel hozatnak; a szavazás személyesen gyakorlandó és nyilvános.

XIV. Minisztereinknek a birodalmi parlamentben sem ülésük, sem szavazatuk nincs, kivévén, ha az országgyűlések által a birodalmi parlament tagjaiul delegáltatnak.

XV. A birodalmi parlament tagjai állami pénzből sem napi- vagy tiszteletdíjakat, sem uti kárpótlást nem kapnak.

Melynek hitelül ezen alapító oklevelet császári aláírásunkkal elláttuk, császári pecsétünket reá nyomattuk és az alapító okmányának úgy latin eredeti szövegében, valamint Általunk kiállított hiteles német fordításában a Mi házi, udvari és állami levéltárunkban elhelyezését elrendeltük.

A cseh királyságnak adott kiváltságlevél.

Mi Első Ferencz József, Isten kegyelméből Ausztria császára, Magyar- és Csehország királya stb., ezennel tudtul adjuk mindeneknek, elrendeljük, megparancsoljuk és ahhoz tartás végett a következőket állapítjuk meg:

Megfontolva, hogy a *pragmatica sanctio* megerősítésül és kiegészítésül a mai napon diploma alakjában új állami alaptörvényt kibocsátani és a mai napon kiállított alapító okiratunkkal az osztrák monarchia számára egy birodalmi parlamentet életbe hívni Magunkat elhatároztuk; megfontolva, hogy az itt említett állami alaptörvényekben oly rendelkezések foglaltatnak, a melyek kimondván az alapelveket és szabályokat, melyek szerint jövőre a törvényhozás tárgyai különféleségükhöz képest tárgyalassanak és alkotmányos módon elintéztessenek, egyúttal az országgyűlések összeállítására és jövőre jogaira vonatkoznak, ennél fogva világos megállapítást követelnek; áthatva azon meggyőződéstől, hogy alattvalóinknak a törvényhozásban való célirányos és időszerű közreműködését a kor és az erre alkalmas elemeknek és az érdekeknek előrehaladott fejlődése és mivolta, valamint az állam általános szükségei követelik; vezérelve azon szándéktól, hogy cseh királyságunk hű rendeleinek jogai, jogosítványai, szabadságai a jelenkor szükségeihez képest fejlesztesse és hogy alattvalóink összes osztályainak és valamennyi érdeknek megfelelő képviselő és érvényre jutás biztosítsák: a cseh királyságunk országgyűlését a fentebb említett állami alaptörvények alapján megillető jogokat, jogosítványokat és szabadságokat egy oklevélben összefoglaltuk és ehhez képest cseh királyságunk országgyűlésének a következő kiváltságlevelet adományozzuk:

I. Az országgyűlés alattvalóink összes osztályait és valamennyi érdekét megfelelő módon képviselendi.

II. Összeállítása ezen alapelvhez képest a mai napon Általunk kibocsátott választási és országgyűlési rend alapján történjék. Ezen választási és országgyűlési rend megváltoztatása csakis cseh királyságunk országgyűlésének közreműködésével, vele megállapítandó törvény útján történhetik.

III. A magyar államjognak azon elve, hogy a törvények hozatalának, változtatásának, magyarázatának vagy megszüntetésének joga csak a törvényes fejedelem által, az országgyűlésen egybegyűlt törvényes rendekkel közösen gyakorolható és azonkívül nem eszközölhető, ezentúl cseh királyságunk országgyűlésére is alkalmazandó.

IV. A törvényhozásban való közreműködés ezen jogát az országgyűlés a törvényhozás egész kiterjedésében gyakorolja, még pedig közvetlenül, de pusztán a cseh királyságra kiterjedő hatálylyal, a benső törvényhozásnak minden tárgyaira nézve, közvetve pedig a törvényhozásnak azon tárgyaira is, melyek a fentebb említett állami alaptörvények erejével a birodalmi parlamentnek vannak fentartva, kebeléből a birodalmi parlamentbe delegátusokat küldvén ki azzal a felhatalmazással, hogy az országgyűlés nevében véglegesen és jogérvényesen határozzanak.

V. Az országgyűlés elé, mely Általunk vagy az uralkodásban törvényes utódaink által összehivatván, minden év december havában azon a helyen és abban az időben gyűl össze, a melyet Mi vagy az uralkodásban törvényes utódaink meghatároznak, a belső törvényhozásnak

illetékességéhez tartozó tárgyaiban új törvények hozatalára vagy létező általános birodalmi vagy országos törvények eltörlésére vagy megváltoztatására vonatkozó indítványok megbízásunkból miniszteriumunk által országgyűlési biztosunk közvetítésével törvényjavaslatok alakjában terjesztetnek. Határozatait az országgyűlés legalázatosabb javaslatok alakjában terjeszti fel Hozzánk. Ugyanazon az úton eszközli ki szükség esetén az országgyűlés a kimutatásoknak, felvilágosításoknak vagy okmányoknak vele való közlését, a melyek kívánságára hozzája eljuttatandók.

VI. Ugyanazon a módon megilleti az országgyűlést a kezdeményezés joga, és az V. pontban említett céloknak szolgáló indítványait ugyanazon az úton és ugyanabban a formában országgyűlési biztosunk közvetítésével hozandja legfelsőbb tudomásunkra.

VII. Megállapodásaink cs. kir. elhatározások alakjában országgyűlési biztosunk útján közzétetnek az országgyűléssel.

VIII. Az országgyűlés Általunk vagy tetszésünk szerint az evvel megbízott udvari biztosunk által záratik be; ezen alkalommal Általunk vagy ezzel megbízott udvari biztosunk által a megállapított országgyűlési határozatok császári szentesítést fognak nyerni.

IX. Az országgyűlés befejezése előtt kebeléből bizottságot küld ki, mely országgyűlési biztosunkkal vagy más megbízottainkkal megállapítja az országgyűlés határozatainak szerkezetét. Ezen megállapodások, a melyeknek magukban kell foglalniok a hozott országgyűlési határozatokat, az országgyűlés erre vonatkozó tárgyalásainak befejeztével, az V. pontban meghatározott módon Elénk terjesztendők és szentesítésük után a Bennünket megillető végrehajtó hatalomnál fogva Általunk közhirrre fognak tétetni és végrehajtatni.

X. Ugyanez az eljárás követtetik, ha megállapított törvényes rendelkezések azonnal való kibocsátásának és közhirrre tételének az országgyűlés folyamában mutatkoznék szüksége.

XI. Az országgyűlésnek fen van tartva Velünk megállapítandó és szentesítésünk alá bocsátandó törvények útján benső országos céljaira nézve az önmegadóztatás joga, akár a létező adókra vetett pótlékok alakjában, akár más módon.

XII. Az országgyűlést megilleti a jog: 1. ügyrendje megállapítására, a mely, valamint a rajta később netalán történő minden változtatás Elénk terjesztendő; 2. elnöki állására három jelöltnek javaslatba hozatalára, akik közül egyet ki fogunk nevezni; továbbá alelnökének szabad választására; 3. hivatalnokainak és szolgálóinak kinevezésére; 4. tárgyalásainak hű és teljes közzététele iránti intézkedésre.

XIII. Az országgyűlés ülései nyilvánosak. Tárgyalásainak teljes szabadsága s mindennemű zavar és illetéktelen beavatkozás elkerülése érdekében az országgyűlés megteendő a szükséges rendelkezéseket.

XIV. Az országgyűlés határozatai a szavazatok általános többségével hozatnak. A szavazás személyesen gyakorlandó és nyilvános; titkos szavazásnak csak az alelnök és a birodalmi parlament delegátusainak választásánál van helye.

XV. Minisztereinknek az országgyűlésen sem ülésük, sem szavazatuk nincs, hacsak országgyűlési tagoknak meg nem választatnak.

XVI. Az országgyűlési tagok az állam pénzéből sem napi- vagy tiszteletdíjat, sem uti kárpótlást nem kapnak.

Melynek hiteléül ezen kiváltságlevelet császári aláírásunkkal elláttuk, császári pecsétünket reá nyomattuk és azt cseh királyságunk hű rendei számára kiállítván, egy teljesen hasonlóul kiállított második példánynak házi, udvari és állami levéltárunkban való megőrzését elrendeltük.

Tervezete a minisztertanács elnökéhez, Magyarország helytartójához és a magyar udvari kancellárhoz intézendő legfelsőbb kéziratnak, a melyben a főispánoknak adandó utasítások főbb pontjai megjelöltetnek.

Miután már kimondottuk és elrendeltük, hogy az előbb létezett törvényes szokások értelmében a magyar királyságban, valamint a horvát és szlapon királyságokban és az erdélyi nagyfejedelemségben a belső közigazgatást a magyar koronához tartozó országok szülöttei vezessék, ezen alapelv érvényre juttatandó a vármegyei, valamint a kerületi hatóságok körében. - kelt elhatározásomhoz képest a vármegyei és kerületi hatóságok korábban létezett szervezetének szükséges javítása országgyűlési tárgyalásoknak van fentartva. A míg ily szerves törvény alkotmányos úton létre nem jön, gondoskodni kell a közigazgatás rendes és zavartalan vezetéséről. A vármegyék régi határaikkal állítandók vissza; Torna megyének Abaúj megyével való egyesítésén azonban változás nem történik, valamint a muraközi kérdésnek eldöntése a magyar országgyűlés és a horvát-szlapon országos congregatio meghallgatása után elhatározásomnak tartatik fenn. Főispánjaim azonnal megkezdik hivatalos működésüket és a következőkép fognak eljárni:

I. Minthogy az 1848-diki törvény a vármegyei közgyűléseknek régi formáját megszüntette és helyükbe megyei bizottságokat rendelt, a nélkül, hogy számuk tekintetében valamit határozott volna; minthogy továbbá annak előtte törvény szerint a megyei tisztviselőket a közgyűléseken a nemesség és azok választották, kiket a törvény ezen kifejezés alatt értett, immár azonban a nemesség előjogának megszüntével ez nem lehetséges: a megyék szervezésének országgyűlési szabályozásáig elrendeljük, hogy a megyei bizottságok tagjainak száma a megyék kiterjedéséhez és egyébkénti viszonyaihoz képest 80-tól legfeljebb 200-ig terjedjen és hogy megyei közgyűlések nem lévén, a megyei tisztviselők választása egyelőre a megyei bizottságok által történjék.

II. Az előbb említett törvény megadja a főispánnak a jogot ezen megyei bizottság megalkotására. Ezen egyelőre nem történik változás. Magától értetik, hogy a bizottság nem kizárólag nemesekből, hanem inkább oly módon állítandó össze, hogy benne úgy a nagy, középső és kisebb nemesi földbirtok, mint a megyében lévő mezővárosok, városok és községek érdekeinek megfelelő képviselő biztosítsassék.

III. Az ily módon összeállítandó megyei bizottság a megye szokásos székhelyén azonnal összeül és előtte a főispán leteszi a megszabott esküt.

IV. A megyei bizottság ezután mindenekelőtt két irányban kezdené meg működését:

a) a főispán javaslatára megválasztaná a tisztviselőket; és

b) azonnal megtenne minden intézkedést, hogy az ügyek rendes menete fennakadást ne szenvedjen és a rend fentartassék.

V. A megyei tisztikar, miként szokásos, állani fog: két, szükség esetén három alispánból, a szükséges számú szolgabírákból, alszolgabírákból, esküdtekből, fő- és aljegyzőkből, a megyei ügyészségből (Fiscus Magistratualis), a levéltárnokból, a várnagyból, a kiadóból; a rendőri biztosokat a főispán a megyei bizottság meghallgatása után nevezi ki.

VI. Minthogy a hivatalviselési képesség törvény szerint a nemesség előjoga lenni megszűnt s a belső közigazgatást a magyar koronához tartozó országokban született egyéneknek kell vinni, ezen megyei és kerületi tisztviselők választása a származásra való tekintet nélkül, de az utóbb említett elv szemmel tartásával eszközözlendő. Ügyesség, képesség és becsületesség legyenek irányt adók.

VII. A főispán előlegesen érintkezésbe teendi magát a működő megyei főnökkel, hogy az iratoknak és ügyeknek az újonnan választandó tisztviselők által való átvétele rendesen menjen végbe s a közigazgatás ne szenvedjen fennakadást. A főispán a választás következtében állásukat vesztett tisztviselők névsorát magyar kir. helytartónk elé terjeszti, a ki azt Nekünk be fogja mutatni.

VIII. A törvényes szokás szerint a megyei igazgatás vezetése a főispánt illeti meg; akadályoztatása esetén az első alispán helyettesíti őt.

IX. A most fennálló országos és megyei törvényszékek egyelőre eddigi alakjukban folytassák működésüket és az ügyeket a megszabott módon vezessék. Ezen törvényszékeknek nem az országban született elnökeiről, tanácsnokairól és egyéb hivatalnokairól másnemű rendelkezés tétessék és nevök a VII. pont értelmében Elénk terjesztessék. Az üresedésben levő állások betöltése iránt a főispán országbirónk útján terjeszsze Elénk javaslatait.

A fennálló szolgabírói hivatalok egyelőre, úgy mint eddig, a megszabott módon tovább vezetnék az ügyeket.

X. Mindkét irányban további utasításainkat az országbíró elnöklete alatt egybegyűlő bizottság meghallgatása után haladék nélkül ki fogjuk adni.

XI. A megyei bizottság a főispán összehívására negyedévenként fog összeülni. Tanácskozásai nyilvánosak, de a főispán és a bizottság maga felelősek a rend fentartásáért s minden zavar és illetéktelen beavatkozás megakadályozásáért. A magyar nyelv elhatározásunk értelmében a megyei igazgatás ügyeinek írásbeli tárgyalásánál a hivatalos nyelv, de azért a megyei bizottság minden tagja a megyében divó nyelvek bármelyikén részt vehet a tanácskozásban.

Legfelsőbb kézirat a minisztertanács elnökéhez a szabályszerű alapvetet illetőleg, mely jövőre az egyenes adók kivetésénél és a közvetett adók megállapításánál követendő.

Már közzétett elhatározásaimnál fogva állami alaptörvényként van meghatározva, hogy jövőre a birodalmi parlamenttel közösen minő eljárás követendő az állami pénzügyek tekintetében. Egyidejűleg föntartatott az egyes országgyűléseknek, Velem közösen megállapítandó és szentesítesem alá bocsátandó törvények útján, az ország belső céljaira az önmegadóztatás joga. Minthogy a belső politikai és igazságügyi igazgatásnak Általam elhatározott és megindított átalakítása az állam pénzügyei tekintetében előreláthatólag nagy megtakarításokkal fog járni, szándékom, hogy az egyes országok önmegadóztatásának gyakorlati érvényre jutásával egyidejűleg az állam pénzügyi javulása terén általában és különösen az adókötelesek terhei könnyítése céljából előhaladás történjék.

Az alkalmat erre meg fogják adni az említett elhatározásaim értelmében rövid idő múlva összeülő országgyűlések. Föladatuk lesz, hogy az országok belső igazgatása költségeinek megszerzéséről Velem megállapítandó törvények útján gondoskodjanak. Államminiszteriumom ennél fogva azonnal behatólag foglalkozzék e tárggyal és készítse el előmunkálatait és javaslatait az iránt, miként lehetne az említett célokat a legalkalmasabb módon elérni. Ezen munkát a miniszterium kebeléből kiküldendő bizottság végezze, a melynek tagjaiul az egyes

országokból megfelelő számban arra való egyének hivatnának meg. Ezen alkalommal államminiszteriumom a következő irányelveket tartsa szem előtt:

I. Az 1860/61-diki állami költségvetés előirányzata a birodalmi tanács tárgyalásainak alapján és az általa ajánlott egyszerűsítések és megtakarítások tekintetbe vételével állapítandó meg véglegesen; a megtakarítások, a melyek ennek következtében az említett pénzügyi év folyamán az előirányzott állami kiadásokban mutatkoznak, a hiány fedezésére és esetleg a nemzeti banknál levő tartozás törlesztésére fordíttassanak. Az adókivetés 1860/61-re tehát ekképen történjék, de egyuttal az 1859-ben elrendelt hadi pótlék megszüntetésével.

II. Hogy pedig az 1861/62-diki katonai évtől kezdve az adókötelesek terhei könnyebbüljenek és egyuttal a pénzügyek javulására általában hatni lehessen, következőleg kell eljárni:

Az állami kiadások 1861/62-diki előirányzata az egyes országok legtágabb értelemben vett belső igazgatási költségeinek elhagyásával készítendő el. A birodalmi parlament elé terjesztendő eme költségvetés előirányzatába tehát csak azon kiadások veendők fel, a melyek stb.

III. Ezen költségek összege az egyenes és közvetett állami adók, díjak, illetékek és jövedékek ordinariuma által fedezendő.

Minthogy e szerint az egyes országok belső közigazgatásának összes költségei elesnek, az előbb említett különböző birodalmi adók, pótlékok, díjak, illetékek és jövedékek mérve megfelelő arányban leszallítandó. Az állami kiadásoknak ekként készült előirányzata a birodalmi parlamenttel alkotmányos módon meghatározandó, az illető törvények megváltoztatása vele megállapítandó és az adók 1861/62-re ehhez képest vetendők ki.

IV. Az egyes országok belső közigazgatásának összes költségei ezen országok országgyűlése által az adók ordinariumára vetendő országos pótlékkal vagy más módon a Velem megállapítandó és szentesítem alá bocsátandó törvények útján fedezendő és ennél fogva azon összegek, a melyek ekként az egyes országok eddigi közigazgatási kiadásainál megtakaríttatnának, az egyes országok javára esnek.

V. Minthogy közzétett elhatározásaimhoz képest az országgyűlések deczember, illetőleg január havában gyűlnek egybe, a birodalmi parlament pedig április havában jön össze, meglesz a kellő idő a szükséges előkészületek megtételére, s az adók kivetésének és a kiadások fedezésének új rendje az 1861/62-diki katonai évtől fogva életbe léphet.

A titkos tanács hivatására és jogkörére vonatkozólag a minisztertanács elnökéhez intézendő legfelsőbb kézirat alapvonásai.

Kapcsolatban a mai napon közzétett elhatározásaimmal, a melyekkel egyidejűleg birodalmi tanácsom megszüntetését mondtam ki, annak szüksége állott be, hogy a felsőbb kormányzás fontosabb tárgyainak előkészítésére és egyáltalán az ilyennemű ügyek könnyebb és pontosabb elintézése céljából a kormány mellett egy tanácsadó közeg alkottassék. Szolgálati annál becsesebbek lesznek, mentől inkább teszi czélszerű szervezete a kormánynak lehetővé, hogy ezen az úton a különös szak- vagy helyi ismereteket, az ügyek vitele terén szerzett nagyobb tapasztalatokat, a monarchia különböző országai és lakóinak kívánságai és szükségei felől a gyakorlati élet terén nyert tájékozást, kiváló tehetségeket, egy bizonyos vagy több irányban is nyilvánuló különös képességeket elhatározásainál és rendelkezéseinél hasznára fordítsa. Az ilyennemű közegnek tehát oly módon kell szerveztetnie, hogy a kormánynak az előbb említett értelmi erők igénybevétele az alkalmas pillanatban és a tárgyalandó ügyekre való tekintettel mindenkor lehetővé váljék és ekképen folytonos érintkezésben levén a valóságos élettel, a létező szükségek vagy a fennálló bajok megismerése és kipuhatólása neki megkönnyíttessék.

E czélból indítatva érzem Magamat cs. k. titkos tanács elnevezés alatt egy ily tanácsadó közeg megalkotására és titkos tanácsosaim köréből azon férfiaknak megjelölésére, a kiknek szolgálatait a most említett irányban igénybe venni Magamnak fentartom.

E kéziratom utolsó pontjában Általam megjelölendő valóságos titkos tanácsosaim jövőre ezen címet viselendik: «Cs. k. titkos tanácsos rendes szolgálatban» és ezentúl, ha az említett szolgálat igénybevételét fentartom Magamnak, ez a titkos tanácsosok kinevezésével egyidejűleg mindig ki fog mondatni.

A császári királyi titkos tanács Bécsben székel. Egy elnökből s öt állandó és öt váltakozó tagból áll. A szükséges irodai és segédszemélyzet rendelkezésére fog adatni. A titkos tanács teljes ülésben hozza határozatait.

A rendes összejövetelű teljes üléshez tartoznak az elnök és nyolcz tag. Az általános többség dönt. Titkos tanácsom elnöke minisztertanácsom elnöke útján minden hó 15-dikén javaslatba hozandja Nekem amaz öt titkos tanácsost, a kik tekintettel a főnforgó tárgyakra, a legközelebbi hónapra szolgálattétel végett meghívandók. Szabály szerint ilynemű szolgálattétel egyhuzamban csak egy hónapig tart. Kivételes esetekben főtartom Magamnak a megfelelő intézkedések tételét. A behívott titkos tanácsosok szolgálatok tartamára szabályszerű napi-díjakban és úti kárpótlásban részesülnek. Főtartom Magamnak, hogy rendkívüli vagy különös esetekben, vagy nagyobb számú titkos tanácsosokat hívassak be, vagy sorukból azokat jelöljem meg, a kik a nélkül, hogy meghívatnának, az iratoknak velük való közlése mellett valamely főnforgó tárgyban különösen meghallgatandók.

Titkos tanácsomnak általában az a föladata, hogy Velem szemben oly tárgyakban, a melyeket hozzá utasítok, véleményt nyilvánítson, vagy a felsőbb kormányzat körébe vágó rendszabályokra nézve a létező szükség és a fennálló kényszerűség alapján megragadja a kezdeményezést és tegyen javaslatokat; főleg a közigazgatási hatóságok illetékességi összeütközései esetében fogom titkos tanácsomat meghallgatni.

Jegyzőkönyvei Elém terjesztendők.

Az említett szolgálattételre titkos tanácsosaim köréből a következőket érzem magamat indítatva megjelölni. (Itt következnek az elnök, az állandó öt tag és ez után a többiek kinevezése. A választásnál nagy gonddal kellene eljárni és különösen azokra lenni tekintettel, kik nem államhivatalnokok. Előzetesen a különböző országokból, nemzetiségekből és a különböző hivatású osztályokból egy sorát a tehetséges, tiszteletreméltó, kiváló egyéniségeknek kellene titkos tanácsosoknak kinevezni.)

Az államminiszteriumra vonatkozólag a minisztertanács elnökéhez, a magyar és az egyesült udvari kancellária élén álló kancellárhoz intézendő legfelsőbb kézirat.

Kapcsolatban a mai napon kibocsátott és közzétett elhatározásaimmal, indítatva érzem Magamat arra, hogy államminiszteriumomat illetőleg a jövőre nézve a következő szabályokat állapítsam meg:

I. A miniszterium ezen címet viseli: «Cs. k. államminiszterium» és meg nem határozott számú tagokból áll.

II. Azon minisztereim, kik egyuttal titkos kabinetem miniszterei, ezen címet viselik: «Titkos állami és kabinetminiszterek». A kik általam nem neveztetnek ki egyuttal kabinetminisztereknek ezen címet viselik: «Állami és tanácsminiszterek».

III. Szabály: hogy a kabinetminiszterek - hacsak Általam alóla különösen föl nem mentetnek, vagy hivatalos állásuk őket benne nem akadályoztatja - állandóan Bécsben tartoznak lakni. Az állami és tanácsminiszterekre nézve ezen szabály nem áll.

IV. Államminiszteriumom rendes tagjai: Magyarország helytartója, a magyar királyság primása, császári házam és a külügyek minisztere, titkos tanácsom elnöke, a pénzügyi tárczának minisztere vagy főnöke, a hadsereg ügyeinek minisztere vagy a főhadparancsnokság főnöke, magyar udvari kancellárom, udvari kancellárom, a ki egyuttal az egyesült udvari kancellária elnöke, magyar királyságom országbirája, tárnokmestere, Galiczia kormányzója, Csehország kormányzója az egyesült osztrák tartományok kormányzója, a velencei tartományok kormányzója, Horvátország és Szlavonia bánja.

V. Titkos kabinetem rendes tagjai: magyar királyságom helytartója, császári házam és a külügyek minisztere, titkos tanácsom elnöke, pénzügyminiszterem, a hadügyminiszter, magyar udvari kancellárom, udvari kancellárom, a ki egyuttal az egyesült kancellária elnöke.

VI. Titkos kabinetem tagjai a most említetteken kívül azon minisztereim, a kiket erre az állásra külön meghívok.

VII. Arra az esetre, ha minisztereimet nem személyes előlülésem mellett gyűjteném össze, az ily tanácskozásoknál azon kabinetminiszterem elnököl, a kit kabinetem elnökének kineveztem.

VIII. Föntartom Magamnak, hogy kabinetem tanácsába tetszésem szerint állami és tanácsminisztereket is meghívjak.

IX. Föntartom továbbá Magamnak, hogy megküldessek állami és tanácsminisztereimnek oly különös tárgyakat, a melyekről tanácsukat és nézeteiket meghallgatni jónak vélem.

X. Állami és tanácsminisztereim szabály szerint minden évben azon a napon, a melynek meghatározását Magamnak föntartom, márczius és október havában titkos kabinetemmel közös miniszteri értekezésekre gyűlnek egybe, hogy az Általam odautasított tárgyakat elintézzék és tekintettel az ügyek állására, tanácsukat, a melynek adására kötelességük és lelkiismeretük szerint magukat hivatottaknak éreznék, tudomásomra hozzák. Föntartom Magamnak, hogy rendkívüli alkalmakkal a miniszteri tanácsot többször is összehívjam.

XI. Tekintettel a magyar királyságomban fönnállott törvényes szokásra, mely szerint ezen királyság különös ügyei magyar tanácsadók tanácsával tárgyalassanak és intéztessenek el, s megfontolva, hogy magyar királyságom helytartójának, Magyarország primásának, országbirájának és tárnokmesterének hivatalos székhelyük Magyarországon van, de hogy ők a IV. pont szerint egyuttal államminisztereim: elrendelem, hogy a speciális magyar ügyekre nézve szűkebb tanácsomat képezzék, a melynek tagjait az érintett természetű mindennemű fontosabb tárgyakban különösen meg fogom hallgatni. Ily esetekben ezen minisztereim javaslataikat vagy nézeteiket magyar udvari kancellárom útján terjesztik Elém. Föntartom Magamnak továbbá azt is, hogy a megnevezetteket előlülésem alatt tartandó közös tanácskozásra gyűjtsem Magam köré. Az ügyek rendes menete ugyanaz marad, a mi eddig volt, még pedig helytartóm vezetése mellett a helytartó-tanács Budán, a melynek élén a tárnokmester áll, vezeti a politikai ügyeket; Magyarország primása a katolikusok egyházi és vallási dolgaiban, mint eddig, jövőre is meghallgatandó, s ugyanez történjék jövőre az országbirót illetőleg a speciális magyarországi jogi ügyekre nézve, ide értve a törvénykezés körébe vágó kinevezéseket. Az utóbb említett mindezen tekintetekben az ügyek kezelése olynemű legyen, hogy az itt érintett összes tárgyak királyi helytartóm elé jussanak, a ki azokat magyar udvari kancellárom útján elhatározásom alá bocsátja.

Kabinetminisztereim évi fizetése, ha más oly hivatalt nem viselnek, a melylyel hasonló nagyságú szabályszerű fizetés van összekötve,.... frtban, szálláspénzük.... frtban állapíttatik meg. Állam- és tanácsminisztereimnek évi fizetése.... frt, és ha miniszteri tanácsokra gyűlnek össze, ezek idejére igényük van a szabályszerű napidíjakra és útiköltségre.

Ezek kapcsában egy külön legfelsőbb kéziratban kinevezetnének a kabinet-, valamint az állam- és tanácsminiszterek és a kabinet elnöke.

Dessewffy Emil gr. Pesten október 7. és 9-dike közt fölolvasta dolgozatát *Andrássy György* gr., *Apponyi György* gr. és *Sennyey Pál* b.-nak, a kiket a javaslatok megleptek, de messzeható intézkedéseik meg is ijesztettek. Itt tudta meg *Dessewffy Emil* gr., hogy a császár szorgalmasan olvasta a megerősített birodalmi tanácsban mondott beszédek s arra a meggyőződésre jutott, hogy a kormányzati rendszeren változtatni kell, s erről *Szécsen Antal* gróffal tanácskozik. *Szécsen Antal* gr. az 1859-diki háború bevégezte után, fölhasználva régi ismeretségét *Rechberg* gr. külügyminiszterrel, neki egy terjedelmesebb emlékiratban előadta nézeteit a magyar ügyekről és a monarchia belső állapotáról. Midőn azonban megismerkedett *Dessewffy Emil* grófnak ugyanabban az időben a külügyminiszter elé terjesztett munkájával, mely az övéénél sokkal behatóbb és részletesebb volt, s nem csak a vezérlő elvi szempontokat jelezte, hanem alkalmazásuk iránt concret javaslatokat is tett, *Szécsen* az akkor megindított tanácskozásokban egészen *Dessewffy* javaslatainak terére állott. 1860. október 9-dikén *Dessewffy* felküldötte újabb dolgozatát Bécsbe *Szécsennek*. Feleletül október 10-dikén kelt levelében azt írta neki *Szécsen*, hogy javaslatai egész kiterjedésekben kivihetetlenek. Erre *Dessewffy* rögtön írt *Szécsennek*, hogy azonnal küldje vissza dolgozatát, mert ő tervét úgy tekinti, mint egymásba vágó egészet. Október 13-dikán *Szécsen* táviratot küldött Pestre barátaihoz, hogy siessenek föl Bécsbe, s egyúttal fölszólította őket, hogy idézzék föl oda. *Vay Miklós* b.-t is. *Sennyey Pál* b. komornyikját mint futárt küldötte Golopra, de *Vay* kijelentette, hogy hacsak a császár nem parancsolja, ő nem megy Bécsbe. Október 14-dikén *Dessewffy Emil* gr. barátjaival Bécsbe utazott. A reá következő napon *Rechberg* gr.-nál megírta a táviratot, a melylyel *Vay Miklós* b. a császár parancsára Bécsbe hivatott. Még október 14-dikén este összegyűltek a magyar urak *Barkóczy János* gr. házánál. Itt *Szécsen Antal* gr. megmutatta nekik az október 20-dikán kibocsátandó legfelsőbb kéziratok fogalmazványait, mint olyanokat, a melyek már végleg el vannak határozva, s elmondotta, hogy a császár az orosz czárral és a porosz trónörökössel való találkozás végett október 21-dikén Varsóba megy, de mielőtt elindul, ki akarja bocsátani a tervben levő nagy fordulatra nézve elhatározásait, nehogy úgy magyarázzák az engedményeket, hogy azok a külső viszonyok nyomásának köszönik keletkezésüket. A magyar urak csodálkozása nagy volt. A kéziratok tartalma mindnyájukat meglepte, a vele szemben elfoglalandó álláspontjuk elhatározására előttük levő idő rövidsége pedig aggasztotta őket. Hosszas tanakodás után késő éjjel elváltak egymástól. A reá következő napon ismét *Barkóczy János* gr.-nál gyűltek össze. Rendes és folytonos tanácskozás lehetetlen volt, mert majd *Szécsen Antal* gróft, majd *Majláth Györgyöt*, majd *Apponyi György* gróft hívták egyszer a császárhoz, másszor *Rechberg* gr.-hoz. *Dessewffy*, a ki az nap délután *Szécsennel* külön tanácskozott a kibocsátandó diplomáról, aggódva látta, hogy az ő javaslataiból, a melyek a létrejött megállapodásoknak alapjául szolgáltak, fölötte lényeges részeket vetettek el, s ezzel az átalakulásra vonatkozó tervét sarkából kiforgatták. Elejtették a birodalmi parlament eszméjét, az ennek számára tervezett illetékességet egy birodalmi tanácsra ruháztatván. Mellőzték a kiváltságleveleket, semmikép sem akarván a nem magyar országgyűléseknek megadni azt a nagy hatáskört, a melyet ő ajánlott, s számukra a diploma alapján statutumokat kívántak kibocsátani. Hogy a magyar országgyűlésnek nagyobb illetékessége legyen, ez ellen, így szólottak, nem tehetnek kifogást, mert Magyarországnak történeti

jogai vannak; de a többi országok ilyenekkel nem bírnak, s képtelenek is rá, hogy a Dessewffy által nekik szánt jogokkal éljenek. Nem fogadták el, hogy «jövőre a törvények hozatalának, megváltoztatásának és megszüntetésének joga ne többé kizárólag és egyoldalulag a fejedelem által, hanem az országgyűlésekkel és illetőleg a birodalmi parlamenttel *közösen* gyakoroltassék», hanem fölcserélték ezen szót «Gemeinschaft» ezzel «Mitwirkung», mert - úgy mondták - lehet rá eset, hogy az egyes országok érdekei egymással ellentétben lesznek és az országok nem tudnak megegyezésre jutni; nehogy tehát egyik a másikán majorizálás útján hatalmaskodjék, fönn kell tartani a lehetőséget, hogy ilyenkor a császár hozzon törvényt, s ezért be kell érni a «Mitwirkung»-gal és nem szabad használni e szót «Gemeinschaft». Október 16-dikán ismét rendetlen és szakadozott tanácskozások folytak Barkóczy János gr. lakásán; Szécsen gr. itt újra kijelentette, hogy a létrejött elhatározásokat véglegessé kell tekinteni és hogy rajtuk változtatni nem lehet. Ugyanazon a napon estve 9 órakor Rechberg gr. elnöklete alatt értekezlet tartatott, a melyben résztvettek Andrassy György gr., Apponyi György gr., Barkóczy János gr., Dessewffy Emil gr., Majláth György, Sennyey Pál b. és Szécsen Antal gr. Előadó Szécsen volt; jegyzőkönyvet nem vittek. Rechberg ellenvetéseivel szemben Dessewffy órákon át védte és magyarázta dolgozatát. Javasatait összességökben barátai közül egyetlen egy sem támogatta, sőt Barkóczy számos lényeges részüket megtámadta. Egyáltalán Rechbergen kívül csak Barkóczy, Dessewffy és Szécsen szólottak; a többiek hallgattak. Ők Dessewffy eszméit részben túlhajtottaknak, részben olyanoknak tartották, a melyeknek elfogadására nem számíthatni, s így veszélyesnek hitték, hogy azért, a minek eléréséhez nem volt reményük, kockáztassák azt, a mibe a döntő körök már belenyugodtak; vagy hogy visszaléptükkel azok befolyását segítsék növelni, a kik minden erejüket megfeszítették, hogy a fordulat a magyar fölfogásnak még kevésbé megfelelő irányba tereltesse. Az értekezlet reggel öt órakor végződött. Tulajdonképeni eredménye nem volt más, mint némi igazítások a fegfelsőbb kéziratokon, s egy kézirat tervének megpendítése a nyelv dolgában. Ezen kéziratot Majláth György a rá következő napon formulázta. Október 17-dikén a diploma szövege iránt folytak a tanácskozások. Dessewffy Emil gr. azon volt, hogy ha már a birodalmi tanácsra ruházzák a birodalmi parlament számára tervezett hatáskört, ez a testület tökéletesen reformáltassék, s tisztán és csupán az országgyűlések által, minden kijelölés mellőzésével, szabadon választott legalább 120 tagból álljon, tanácskozásai nyilvánosak legyenek, elnökét maga válaszsza, tanácskozási rendjét maga szabja meg, s a «ständiger Reichsrath» megszűnjék. Továbbá hogy egyidejűleg adassék ki az a pénzügyi rendelet, a melyet ő javasolt, s mely az egyes országgyűléseknek az adómegajánlás és a pénzügyek tekintetében tág illetékességet enged, a birodalmi tanácsnak pénzügyi illetékessége pedig egyesegyedül az egész monarchiát érintő pénzügyi tárgyakra szoríttassék. Minthogy nem tárgítottak attól, hogy a diplomába egy külön pont vétessék föl, a mely kimondja, hogy azon ügyekre nézve, a melyek a nem magyar országokat illetőleg régtől fogva közösen intéztettek el, jövőre is a birodalmi tanács nem magyar tagjai által való közös tárgyalásnak és elintézésnek legyen helye, Dessewffy Emil gr., a ki nem akart lemondani arról a reményről, hogy az országgyűlések illetékességére nézve végre is az ő javaslata jut érvényre, oly szöveget ajánlott, a mely ezen intézkedést csak mint kivételesen előfordulót fogta föl és a mely megakadályozza, hogy az «összes» és «szűkebb» birodalmi tanács rendes intézménnyé fejlődjék. Fáradozásainak nem volt sikere. Október 18-dikán 1³/₄ óráig volt a császárnál. Október 19-dikén a császár Rechberg gr. és Szécsen gróffal végleg megállapította a diploma szövegét. Az nap estve Szécsen Barkóczy János grófhhoz vitte a manifestumot, a diplomát és a legfelsőbb kéziratokat, s ezeket itt számozták és sajtó alá rendezték. Október 20-dikán az államnyomda az egész napon át el volt zárva, a városban nagy mozgás támadt, de azokon kívül, a kik az értekezletekben résztvettek, alig tudta három-négy ember, hogy tulajdonképen mi van készülöben. Ezen a napon utazott el Pestre Sennyey Pál b. Estve Dessewffy gr.,

Majláth és Szécsen gr. összejöttek dr. Hye-nél, a birodalmi törvények tára szerkesztőjénél, az államnyomdából oda küldött kefelevonatok kiigazítása végett. Itt megjelent Ransonnet b., a minisztertanács jegyzője, a császár által aláírt kinevezésekkel. A magyar urak nagy meglepetéssel olvasták, hogy Lasser lovag miniszternek, Nádasdy gr. a birodalmi tanács alelnökének neveztettek ki. Mivel a császár kézírata nem említette, hogy Nádasdy gr. melyik birodalmi tanács alelnökének nevezetett ki, Szécsen gr. éjjél táján útnak indult, hogy ezt megtudja. Azzal jött vissza, hogy a kinevezés a «ständiger» és nem a diploma által alakított «Reichsrath»-ra vonatkozik. Az államnyomda igazgatója ezalatt nagy félelemben volt, hogy reggel hat órára nem készül el a Wiener Zeitung, s hogy a nép a nyomda helyiségét ostromolni találja, mert ezrekre ment azoknak a száma, a kik a nyomda előtt a lap megjelenésére vártak. Október 21-dikén reggel hat órakor a Wiener Zeitung több példánya volt Dessewffy gr. kezénél. A gróf mindjárt a vasúthoz hajtatott és Pestre utazott. Itt azonnal fölkereste Deák Ferenczet s neki és a nála volt Eötvös József b. és Kemény Zsigmond b.-nak fölolvasta a legfelsőbb elhatározásokat. Deák Ferencz nyomban reá, a mint tartalmukkal megismerkedett, elmondotta kifogásait a diploma ellen.

Az októberi diploma és a hozzája tartozó okiratok:

Császári nyilatkozvány.

Népeimhez!

Midőn elődeim uralkodói székére léptem, a birodalom erőszakos rázkódásoknak volt kitéve.

Atyáskodó fejedelmi érzéseimnek legmélyebben fájdalmas harcok után, országaimban épen úgy, mint majdnem mindenütt az európai szárazföld erőszakosan felzavart területein, a kormányhatalom szigorúbb összepontosításának szüksége állott be. A közjó és a birodalom nyugalmas lakóinak bátorléte követelték ezt, a fölizgatott szenvedélyek és a legközelebbi multnak fájdalmas emlékei, a kevéssel azelőtt még ellenségesen küzdő elemek szabad mozoghatását lehetlenné tették.

A birodalom különböző országainak kíváncsi és szükségéről tudomást akarván szerezni: f. évi márczius 5-dikén kelt nyiltparancsom által birodalmi tanácsomat megszáporítva, életbeléptettem és egybehívtam.

Megfontolva az általa Nékem benyújtott előterjesztvényeket, elhatároztam magamat, úgy a birodalom államjogi alakulása, az egyes királyságok és országok jogai és állása, valamint az összes birodalmi kapocs megújított biztosítása, meghatározása és képviseltetése iránt, mai napon egy diplomát kibocsátani és közzététetni.

Uralkodói tisztemet teljesítem, midőn e szerint országaim és népeim visszaemlékezéseit, jogérzetét és jogigényeit, a birodalom tényleges szükségeivel kiegyenlítve, összekapcsolom és az általam adományozott, vagy ismét fölélesztett szervezetek jótékony kifejtését és megszilárdítását, teljes bizodalommal népeim megérett belátásának és hazafiui buzgóságának adom által. Áldásos fölvirágzásukat a Mindenható kegyelmétől és oltalmától remélem, kinek kezében nyugszik a fejedelmek és népek sorsa, és a ki atyáskodó gondoskodásom mély és lelkiismeretes komolyságától áldását megtagadni nem fogja.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

Császári diploma a monarchia bel-államjogi viszonyainak rendezésére.

Mi Első Ferencz József Isten kegyelméből Ausztria császára, Magyar- és Csehország királya, Lombardia és Velence, Galiczia, Lodoméria és Illyria királya, Ausztria főhercege stb., ezennel tudtul adjuk mindeneknek, a kiket illet:

Miután a Mi dicső emlékezetű elődeink bölcs gondoskodással törekedtek vala a Mi Felséges Házunkban az örökösödésnek egy bizonyos rendjét megalapítani, ennek folytán boldog emlékezetű VI. Károly császár Ő cs. k. Felsége által 1713. ápril 19-ik napján véglegesen és változhatlanul megszabott örökösödési rend, azon állami és fejedelmi ház alaptörvényében találta végszabályozását, mely a Mi különböző országainkban ezek törvényes országrendjei által elfogadtatva fennáll, és mint Pragmatica Sanctio ismeretes.

Az így meghatározott örökösödési rend meg nem ingatható jogalapján, az osztrák birodalom alkotó részeinek az egyes fennemlített országok és tartományok jogai és szabadságaival összhangzásba hozott oszthatlansága s elválaszthatlanságára állítva, azóta az állam- s népjogi szerződések folytán öregbedve és megszilárdulva, az ellene törő veszélyeket és megtámadtatásokat, támogatva és emeltetve népeinek hűsége, áldozatkészsége és vitézsége által, győzelmesen leküzdötte.

Uralkodói Házunk úgy, mint alattvalóink érdekében, fejedelmi kötelességünknek tartjuk, az osztrák birodalom hatalmi állását fentartani és biztonságának a világos és minden kétértelműséget kizárólag megállapított jogállapotokban és egyakaratú közremunkálásban fekvő biztosítékokat megadni. Ezen biztosítékokat csupán oly állami szervezetek és jogállapotok szerezhetik meg teljes mértékben, melyek a Mi különböző országaink és tartományaink történelmi jogtudatának, létező különféleségeinek és oszthatlan s elválaszthatlanul szilárd kapcsolatuk kívánalmainak egyaránt megfelelők.

Megfontolva, hogy birodalmunkban a közös szerves államintézmények és az egyakaratú közrehatás elemei, alattvalóinknak törvény előtti egyenlősége, a mindnyájoknak biztosított szabad vallásgyakorlat, születés és osztálykülönbségtől független hivatalképesség, mindenkit egyenlőn illető közös katonáskodási és adózási kötelezettség, az uri szolgálatok és robotok megszűnése és a közbenső vámvonal eltörlése által öregbedtek és megszilárdultak; - tekintve továbbá azt, hogy az állami hatalomeszközöknek az európai szárazföld minden országaiban helytfoglaló összpontosítása folytán, a legmagasb államfeladatok összefoglalt kezelése birodalmunkban, és ennek biztonsága s egyes alkotó részeinek jóléte céljából, elutasíthatlan szükségképpen fejlődött; - azon czéllal, hogy az országaink és tartományaink közt korábbi időkben fennállott különbségeket kiegyenlítsük és alattvalóinknak célirányosan szabályzott részvételét a törvényhozásban s igazgatásban megalapítsuk, a Pragmatica Sanctio alapján és teljeshatalmunk erejével, állandó és vissza nem vonható állami alaptörvényül, tulajdon Magunk, valamint az uralkodásban törvényes utódaink zsinórmértékeül, a következőket határoztuk és rendeltük:

I. Azon jog, törvényeket hozni, változtatni és megszüntetni, Általunk és utódaink által ezentúl csupán a törvényesen egybegyűlt országgyűlések és illetőleg a birodalmi tanács közrehatásával fog gyakoroltatni, mely utóbbihoz az országgyűlések Általunk meghatározott számú tagokat küldendnek.

II. Mindazon tárgyai a törvényhozásnak, melyek az országaink és tartományaink mindnyájával közös jogok, kötelességek és érdekekre vonatkoznak, nevezetesen a törvényalkotás az ércz-, pénz- és hitelügy, vám- és kereskedelmi ügyek; továbbá a jegybank ügye elvei fölött; a törvényhozás posta-, távirda- és vasút-ügyek alapelveit illetőleg, nem különben a katonáskodási

kötelezettségnek módját, mivoltát és rendjét illető törvényes intézkedések, ezentúl a birodalmi tanácsban és ennek közbejöttével fognak tárgyalatni, és ennek közzéhatásával alkotmányosan elvégeztetni, - valamint újabb adók és illetékek tételeinek fölebbemelése, nevezetesen a só árának nagyobbítása, valamint újabb államkölcsönök fölvétele, 1860. július 16-ik napján kelt elhatározásunk értelmében, nem különben a meglevő államadósságok átváltoztatása, és az állami ingatlan vagyon eladása, átváltoztatása vagy terhelése, csupán a birodalmi tanács beleegyezésével rendeltethetik el, végre pedig az állami kiadások költségvetésének vizsgálata és megállapítása a következő évre, valamint az állami számvizsgálati kimutatás és évi pénzügyi kezelés végeredményének vizsgálata, a birodalmi tanács közremunkálása mellett történendő.

III. A törvényhozás minden egyéb tárgyai, melyek az előbbeni pontokban nem foglalvák, az illető országgyűléseken és azok által, és pedig a magyar koronához tartozandó országokban és tartományokban az előbbi alkotmányok értelmében, többi országaink és tartományainkban pedig a tartományi rendtartások szerint és értelmében alkotmányszerűleg intézendők el.

Miután azonban a magyar koronához tartozó országok kivételével, a törvényhozásnak olyan tárgyaira nézve is, melyek az összes birodalmi tanács kizárólagos hatásköréhez nem tartoznak, többi tartományaink számára hosszú idők során közös tárgyalás és elintézés létezett, fentartjuk Magunknak, hogy az illető tárgyakat is a birodalmi tanács alkotmányszerű közremunkálása mellett ezen tartományok birodalmi tanácsosainak közbenjöttével intéztessük.

Közös tárgyalásnak akkor is van helye, mikor az a birodalmi tanács hatásköréhez nem tartozó tárgyak iránt az illető országgyűlések által kívántatnék és javaslatba hozattatnék.

IV. Ezen császári diploma azonnal országaink és tartományaink országos levéltáraiban leteendő, annak idejében az országos törvények közé eredeti szövegében és az illető ország nyelvén bejegyzendő lészen. Utódaink ezen diplomát trónra léptükkor azonnal hasonló módon cs. aláírásukkal ellátván, országaik és tartományaiknak kiadandják, a hol az az ország törvényei közé iktatandó.

Melynek hitelül Mi ezen oklevelet aláírásunkkal ellátva, császári pecsétünk alatt kiadatni, a Mi háziudvari és állami levéltárunkban letéetni rendeltük el.

Kelt birodalmi fő- és székvárosunkban Bécsben, október 20-dikán, ezer nyolczszáz hatvanban, uralkodásunk tizenkettedik évében.

Ferencz József s. k.

Gróf Rechberg s. k.

Legfelsőbb rendeletre:
Báró Ransonnet.

Legfelsőbb kézirat gróf Rechberg miniszterelnökhöz, a birodalmi tanács tagjainak száma s az egyes országok közti felosztása iránt.

Kedves gróf Rechberg!

A monarchia államjogi viszonyainak szabályzására vonatkozólag, mai napon kihirdetett diploma folytán, az országgyűlések részéről kiküldendő birodalmi tanácsosok számának százra emelését határoztam el.

Ugyanazoknak az egyes országok közti fölosztása, az utóbbiak terjedelme, népessége s megadóztatásának arányában lesz eszközözlendő.

Az erre vonatkozó rendeletek, valamint mindazon változtatások s módosítások is, melyek a birodalmi tanácsot tárgyzó előbbi nyiltparancsaimban s elhatározásaimban, legujabban kihirdetett végzéseim következtében történtek, a birodalmi tanács számára készítendő organicus szabályban lesznek összefoglalandók s jóváhagyás végett hozzám fölterjesztendők.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

Egy legfelsőbb kézirat, mely *Vilmos* főherceghez van intézve, elrendeli, hogy a főhadparancsnokság hadügyminiszteriummá alakíttassék át és ennek ideiglenes vezetésével *Degenfeld Schomburg* grófot bizza meg; egy másik legfelsőbb kézirat *Benedek* lovagot Magyarország politikai igazgatása vezetésétől és az országos hadparancsnokságtól; egy harmadik *Thun* grófot a vallás- és közoktatásügyi miniszterium vezetésétől; egy negyedik *Nádasdy* grófot az igazságügyi miniszterium vezetésétől; egy ötödik *Thierry* bárót a rendőri ügyi miniszterium vezetésétől menti föl. *Nádasdy* gr. egyúttal az állandó birodalmi tanács alelnökének, *Lasser* lovag az igazságügyi miniszterium vezetésével ideiglenesen megbízott miniszternek nevezettek ki.

Legfelsőbb kézirat gróf Rechberg miniszterelnökhöz, a magyar és erdélyi királyi udvari kancelláriák visszaállítása iránt.

Kedves gróf Rechberg!

Birodalmam államjogi szervezésére nézve mai nap kelt elhatározásaimmal kapcsolatban belügyi, igazságügyi és vallásügyi miniszteriumaimat, mint általános központi hatóságokat megszüntetendőknek találtam; - egyúttal magyar királyi udvari kancelláriámat és erdélyi udvari kancelláriámat visszaállítván, és a birodalom többi tartományai politikai közigazgatási ügyeinek legfőbb vezetését egy miniszteriumra bízván, melynek elnevezése «állam-miniszterium» leend, főnöke pedig államminiszteri címet viselend.

Magyar királyi kancellárom a minisztertanácsnak tagja.

A vallási és közoktatási miniszteriumnak közigazgatási ügyei, az állam-miniszteriumra és az illető kancelláriákra bizatnak; egyúttal azonban egy közoktatási tanács fog alakíttatni, mely a tudományos és tanodai tárgyakkal foglalkozni, és azokat képviselni fogja, és mind miniszteri tanácsomnak, mind minden közigazgatási hatóságoknak e tekintetben segédkezet nyújtand.

Az igazságügyi tárgyak és az igazságszolgáltatásra nézve Magyarországon, elhatároztam a királyi Curiát az országbíró elnökle alatt Pesten ismét helyreállítani; többi tartományaim számára pedig a felebbezésnek lehetőleg két fokozatra szorításával Bécsben egy semmisítő törvényszéket állítandok föl, melynek elnöke a miniszteri tanácsban az igazságszolgáltatás érdekeit és álláspontját képviselendi.

A magyar igazságügynek képviselte miniszteri tanácsomban az országbíró által teendő javaslatok alapján, magyar udvari kancellárom által fog eszközöltetni.

Birodalmam nemzetgazdászati és kereskedelmi ügyei miniszteri tanácsomban egy kereskedelmi miniszter által fognak képviseltetni. Annak hatásköre iránt, mely tulajdonkép nem igazgatási minőségű, fentartom magamnak a további elhatározást.

Az új szervezésnek végleges keresztülviteléig az ügyek szokott módon fognak továbbá is vezetetni.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

Legfelsőbb kézirat, a melylyel Goluchowski gróf államminiszternek neveztetik ki.

Kedves gróf Goluchowski!

Az átalakítás alkalmából, mely ma kibocsátott kéziratom értelmében a belügyminiszterium szerkezetében történik, ezennel Önt államminiszteremmé nevezem.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

Legfelsőbb kézirat, a melylyel Vay báró magyar kancellárnak neveztetik ki.

Kedves báró Vay!

Önt ezennel magyar udvari kancellárommá nevezem.

Bécs, október 20-dikán, 1860:

Ferencz József m. k.

Legfelsőbb kézirat, a melylyel Szécsen gróf miniszternek neveztetik ki.

Kedves birodalmi tanácsos, gróf Szécsen!

Önt miniszteremmé nevezem, egyuttal díjmentesen belső titkos tanácsosi méltósággal ruháztat fel.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

Legfelsőbb kézirat Goluchowskihoz, a tartományi rendtartások és statutumok tárgyában.

Kedves gróf Goluchowski!

Miután a mai nap közzétett elhatározásaim által azon elveket megalapítottam, melyek szerint ezentúl birodalmam minden tartományai az országgyűlések s a birodalmi tanács útján, a törvényhozás ügyeiben közrehatni fognak, megbízom Önt, hogy az ezen alapon átdolgozandó tartományi rendtartások és statutumok iránti javaslatokat haladék nélkül Elém terjessze.

Ezekben Ön azon változhatatlan irányt fogja figyelemben tartani, hogy az egyes tartományok minden osztályai és érdekei helyes arányban képviselve legyenek, hogy így, tartományaim hű Rendeinek jogai és szabadságai, a jelen kor viszonyaihoz és igényeihez képest fejlesztve és bővítve, az összes birodalom érdekeivel összhangzásba hozattassanak.

Ezen tartományi rendtartások és statutumok az illető országoknak különösen a törvényhozási hatalom gyakorlatában, a közrehatási jogot azon tárgyakra nézve biztosítandják, melyek az országgyűlések illetékéhez tartoznak; továbbá azon jogot, hogy minden az ország szükségeit és jólétét érdeklő tárgyban Hozzám fordulhassanak, kérelmeket és javaslatokat közvetlen vagy közvetve felterjesztthessenek a közzétett törvényes rendeletek és intézmények iránt, tekintve az illető tartomány viszonyaira való külön hatásukat, előterjesztéseket tehessenek, - saját tartományi ügyek felett tanácskozhassanak és határozatokat hozhassanak, a tartomány bel-szükségei fedezésére megkivántató költségek előállítása iránt határozhassanak - azoknak hováfordítását ellenőrizhessék, - és a tartomány saját vagyonát függetlenül kezelhessék. A

tartományi rendszabályok és statutumok kibocsátása után, az összehívandó országgyűlések egybehívásának időpontjáról Ön javaslatát haladéktalanul Elém terjesztendi.

Továbbá megbízom Önt, az igazságszolgáltatásnak a közigazgatási tárgyaktól való elkülönítése iránti elv kivételét illető javaslatokat, nemkülönben a községi rendtartások és jószágtestületek, és az önigazgatásnak a kerületek és járások alakítása iránti javaslatokat, mennyiben ezek a tartományi rendszabályok és statutumok kiegészítő részét képezendik, legrövidebb idő alatt kidolgoztassa és elhatározásom elé terjeszsze, Ön a fennebbi elvekkel összhangzásban a Styria, Karantán, Salzburg herczegségeim és Tirol herczegített grófságom számára Általam jóváhagyott országrendtartások és statutumok közzététele és kihirdetése iránt a bevezető intézkedéseket megteendi.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

*Legfelsőbb kézirat Vay magyar udvari kancellárhoz,
a magyar országgyűlés összehívása iránt.*

Kedves báró Vay!

Miután mai nap kibocsátott diplomám értelmében a birodalom benső államjogi viszonyainak rendezése végett Magyarországom alkotmányos intézményeit ismét életbeléptetem, utasítom Önt, miszerint az országgyűlés összehívásának időpontja iránt, melyet lehetőleg siettetni kívánok, javaslatait Nékem terjeszsze fel, - minthogy szándékom Magyarországom államjogi viszonyainak végleges rendezését mielőbb a törvények értelmében hitlevél kibocsátása és koronáztatásom által megpecsételni.

Jövendőre a magyar államjognak azon ősrégi elve, hogy a törvények hozásának, változtatásának, magyaráztatásának vagy megszüntetésének joga csak a törvényes fejedelem által az országosan összegyűlt törvényes Rendekkel közösen gyakoroltathatik, és azonkívül nem eszközölthetetik, Magyarországomban az országgyűlésnek illetékességére nézve egyedül azon tárgyaknak kivételével fog ismét hatályba lépni, a melyeknek a birodalmi tanács általi elintézésére nézve mai nap kiadott diplomám az illető szabályokat tartalmazza.

A közelebbi országgyűlésnek összehívására nézve, annak összeállítása formáját és módját illetőleg, az 1608-dik 3-dik törvénycikknek szabályait, az azóta későbbi törvények által egyes testületeknek engedményezett követküldési jognak tekintetbe vételével alapul vétetni kívánom, és az országgyűlési testületnek tagadhatlanul szükséges és ismételt országgyűlési határozatok által fentartott végleges szervezése iránti tanácskozást a közelebbi országgyűlésre utalom; mindazáltal szilárd akaratom, hogy a nemesség kiváltságos állásának megszűnte, a hivatal- és birtokképeseknek minden osztályokra, születés különbsége nélküli kiterjesztése; a jobbágyi szolgálatok és adózások eltörlése után, valamint az átalános adó- és katonakötelezettség alapján a jövő országgyűlésre Általam ideiglenesen megállapítandó szabályok szerint magyarországi alattvalóimnak azelőtt nem választóképes osztályai az országgyűlési választásokban részesíttessenek.

Midőn egyszersmind az ezen osztályoknak, 1841-48. országgyűlésnek 8., 9., 10. és 13-dik törvénycikkeiben adományozott jogokat újra elismerem és megerősítem, az ezen országgyűlésen alkotott többi törvényekre nézve. A melyek a mai nap kibocsátott diplomámmal és elhatározásaimmal ellentétben vannak, azoknak országgyűlési átvizsgálását és megszüntetését fentartom.

Hogy a fentebb érintett tárgyak felett keletkezendő határozatok kellőleg előkészítettessenek, Magyarország bibornokprimásának elnöklete alatt, Esztergomban mielőbb egy tanácskozmány fog oly férfiakkal tartatni, kik hivatalos vagy polgári állás, értelmesség, közszolgálatok és közbizodalom által kitüntetvék, mely tanácskozmány tagjainak száma és személyei iránt Ön magát a primással egyetértésbe teendi és javaslataikat Elém terjesztendi. Ezen bizottmány magyar királyi udvari kancelláriám útján felterjesztéseit be fogja mutatni, fentartván Magamnak azon kérdéseknek, melyek a közelebbi országgyűlésre kívántató ideiglenes választótörvényre nézve megoldandók, közelebbi kijelelését; különösen pedig a szabad királyi városok azelőtti országgyűlési állásuknak elismert elégtelenségét figyelembe véve, ismételt királyi előterjesztések és 1843. s 1844-diki országgyűlési határozatok értelmében teend, a közelebbi országgyűlésre vonatkozva, javaslatokat.

Bécs, október 20-kán, 1860.

Ferencz József m. k.

*Legfelsőbb kézirat a magyar udvari kancellárhoz,
a m. kir. helytartótanács visszaállítása iránt.*

Kedves báró Vay!

Midőn mai nap közzétett elhatározásaim értelmében Magyarországom alkotmányos intézményeit és az ezen országot számos törvények, hitlevelek és biztosítékok alapján illető közigazgatást és igazságszolgáltatást ismét helyreállítani rendelném, és egyszersmind az 1741-dik 11-dik törvénycikk értelmében a magyar ügyeknek miniszteriumomban magyarok általi kezeléséről és képviselétéről gondoskodnám, megbízom Önt, miszerint az országbirói és tárnoki állomásoknak betöltése iránti kijelöléseit Nékem haladéktalanul terjeszsze fel.

Mindaddig, míg Magyarország számára helytartó fog kineveztetni, a tárnok a magyar királyi helytartótanács elnökletét viselendi és az összes politikai közigazgatás vezetését átveendi.

Az ország beligazgatását illetőleg a magyar királyi helytartótanács, az 1723-dik 97., 98., 101. és 102. törvénycikk értelmében, az 1843/4-ki 5. törvénycikk által az ország lakósai minden osztályaira kiterjesztett hivatalképesség figyelembevételével, ismét helyreállítatik, és annak szervezésére nézve az 1791-dik 17. törvénycikk értelmében az illető javaslatok Nekem lehető sietséggel fölterjesztendők.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

*Legfelsőbb kézirat a m. udv. kancellárhoz, Magyarországon
az igazságszolgáltatás szervezéséről.*

Kedves báró Vay!

Minekutána szándékom Magyarországom összes törvénykezési ügyét ismét ezen ország határai közé visszahelyezni, - ennél fogva országbirám Nékem több alkalmas egyéniségeket fog kijelelni a királyi Curia tagjaiul, kik az ő elnöklete alatt, más alkalmas egyéniségek közbejöttével, mindenek előtt a magyar igazságszolgáltatásnak szervezése felett tanácskozandván, ebbeli javaslataikat magyar királyi kancelláriám útján haladéktalanul Elém terjesztendik, mire nézve önként értetődik, miszerint a birtok biztosságának és a magánjogi viszonyok állandóságának érdekében, a polgári és büntető jognak minden határozmányai és

intézkedései mindaddig teljes hatályban maradandnak, míg azok iránt a netaláni változások törvényhozás útján meg fognak állapíttatni.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

Legfelsőbb kézirat a m. udv. kancellárhoz, a vármegyei rendszer helyreállítása tárgyában.

Kedves báró Vay!

Miután az ősi megyei rendszernek helyreállítása szükséges következése azon mai nap közzétett elhatározásaimnak, melyek szerint Magyarországom alkotmányos intézményei ismét életbeléptetendők - és már f. é. ápril 19-dikén kibocsátott kéziratom által is létesíttetni ígértetett, ennél fogva a vármegyék előbbeni határai visszaállíttatnak.

Ön Nékem haladéktalanul a főispányok kinevezése iránti előterjesztéseit megteendi.

A vármegyék végleges szervezése és rendezése, a legközelebbi országgyűléssel leendő tárgyalásra fentartatik.

Addig a főispányok a közigazgatási tárgyak intézésére a megye lakósaiból bizottmányt és megyei tisztikart alakítandnak.

Ezen megyei bizottmány összeállításának módja, és a tagok száma iránt, mely tekintetben a megyei lakosság különféle osztályai és elemei kellőleg figyelembe tartandók - nemkülönben a közigazgatási tárgyak kezelésének és a tisztikar alakításának módja iránt Ön a vármegyék különböző viszonyainak szemmel tartása mellett, egy utasítási javaslatot fog előterjeszteni, mely a végleges törvény alkotásáig az eljárás zsinórmértékeül fog szolgálni.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

*Legfelsőbb kézirat a magyar udvari kancellárhoz,
a hivatalos és az oktatási nyelv tárgyában.*

Kedves báró Vay!

A mai nap kelt elhatározásaim folytán a magyar nyelvet minden közigazgatási hatóságoknál és törvényszékeknél Magyarországomban mint hivatalos és ügykezelési nyelvet, mind a belső szolgálatban, mind a kölcsönös érintkezésben ismét helyreállítván, - rendelem egyszersmind, hogy a városi és falusi községek egyházi és tanodai ügyekben a hivatalos nyelv használatát szabadon választhassák: hogy továbbá mindenkinek szabadságában álljon a megyei, városi és községi gyülekezetekben az országban divatozó bármely nyelvet használni és bármelyiken beadványokat és folyamódásokat a hatóságokhoz intézhetni, a melyekre a végzés ugyanazon nyelven kiadandó; hogy végre a törvénykezési és politikai közigazgatási tisztviselők minden-nemű rendeleteket és meghagyásokat, melyek közvetlenül a községhez utasítvák, azon nyelven szerkesztszenek, a mely azon község ügyeinek hivatalos nyelve leend.

A pesti egyetemnéli közoktatásra nézve elvileg kijelentvén, hogy az 1848-dik év előtti tényleges állapot kiindulási pontul szolgáljon, miután a magasb tudományos oktatásnak általános érdekei mélyebben beható megfontolást és méltányolást igényelnek, a magyarországi bibornok-primásnak és az illető tanári testületnek meghallgatása után, a magyar királyi helytartótanács ezen tárgynak végleges elintézésére nézve Nékem alapos javallatot tenni, azalatt is pedig intézkedni fog, hogy a pesti egyetemnéli előadások az Általam megállapított

elvének lehető alkalmazásával minél előbb megnyitassanak. A középtanodáknál közoktatási nyelvre nézve királyi helytartótanácsom az illető egyháznagyokat és politikai hatóságokat, valamint szintén ezen oktatási intézetek tanítói testületét azon kérdés felett fogja meghallgatni, vajjon és minemű módosítások mutatkoznak az azoknál divatozó közoktatási nyelvre nézve szükségeseknek vagy kívánatosaknak, és ennekutána javallatait magyar királyi kancelláriám útján Nékem haladéktalanul felterjesztendi.

Végre kijelentem, miszerint szilárd elhatározásom következtében, valamint ezen téren, úgy mind azokon, hol különféle nyelvek és nemzetiségek érdekei érintkeznek, bárminemű erőszakot és nyomást, épen úgy minden nemzetiségi és nyelvbeli ellentétek illetéktelen előidézését, előmozdítását és elkeserítését egész erélylyel akadályozni fogom.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

Legfelsőbb kézirat a magyar udvari kancellárhoz, átmeneti intézkedések tárgyában.

Kedves báró Vay!

Midőn mai elhatározásaim által Magyarországomnak alkotmányos szerkezeteit ismét életbe léptetem, elhatározott szándékom, sőt uralkodói tisztem, gondomat arra fordítani, hogy ezen átmenet az ujon életbeléptetendő kormányzási és törvényhozási alakulásra, a közigazgatási és törvénykezési e rend folytonosságának megzavarása és csorbulása nélkül történjék; ehhez képest minden fennálló törvényhatóságok, hivatalok és törvényszékek eljárásukat mindaddig folytatni kötelezvék, míg az új organumok által pótoltatni fognak; és intézkedéseiket, parancsaikat, utasításait és ítéleteiket mindenki ellenzés nélkül elfogadni tartozik; s szintűgy minden fennálló rendeletek, nevezetesen minden polgári és büntetőjogi határozmányok és intézmények teljes erőben fentartandók és egész elhatározottsággal foganatosítandók mindaddig, míg ezen rendeletek az Általam azóta kibocsátott, vagy kibocsátandó elhatározásaim, a polgári és bünjogi rendeletek és intézmények pedig a törvényhozás útján módosíttatni fognak.

A miről is Ön Magyarországomnak minden törvényhatóságait, magyar k. helytartótanácsom útján értesítendi, az utóbbi e részbeni parancsaimnak szigorú foganatosítására köteles lévén.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

Legfelsőbb kézirat Horvát- és Tótországot illetőleg.

Kedves bíró Sokcsevics!

A ma Általam kibocsátott okmányban a monarchia belső államjogi viszonyainak szabályozására vonatkozólag, kimondtam az elveket, melyek szerint ezentúl az összes országok a törvényhozás ügyeiben az országgyűlések és birodalmi tanács által közreműködni fognak.

Miután ennél fogva Horvát- és Tótországaik képviselte is bekövetkezik, Ön Nekem javaslatot teend a horvát-tótországi képviselet szerkezetéről, tekintettel a korábbi alkotmányos intézményekre s horvát-tótországi alattvalóim előbbeni időkben politikailag nem jogosult osztályaira. Ezen képviseletnek az Általam kibocsátandó határozatok alapján mielőbb össze kell gyűlnie, a hol névszerint az ezen országok Magyarországhoz való viszonyát illető kérdésben - melyet Én a horvát-tótországi képviselet és a magyar országgyűlés tanácskozása és értekezése körébe utasítok - ama királyságok óhajtsái és nézetei felől kell nyilatkoznia.

Eme képviselőalakja és összeállítása iránt tanácskozmányt kell oly férfiakkal létrehozni, kik hivatalos vagy polgári állásuk, képességeik, nyilvános szolgálataik, vagy közbizalom által kitűnnek.

Mostanra egyúttal elrendeltem, hogy az Én államminiszteriumom horvát-tótországi osztályában, ezen országbeliek alkalmaztassanak.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

Legfelsőbb kézirat Erdélyt illetőleg.

Kedves gróf Rechberg!

Miután Erdély Nagyfejedelemségem a magyar közjogi állapothoz hasonló illetékesség alapján mindig országgyűléssel birt; más részről azonban a nemesség kiváltságainak, nemkülönben a jobbágyi szolgálatok és adózásoknak eltörlése, és egyenlő polgári köteleességek s jogok megállapítása az ország lakóinak összes osztályai számára, az előbbi erdélyi alkotmány sajátos jelleménél fogva, mélyen beható változásokat tesz szükségessé: megbízom erdélyi kancelláromat, hogy a különböző nemzetiségek, vallások és osztályok köréből oly egyéneket híjjon meg egy tanácskozmányra, kik hivatalos vagy polgári állás, értelmesség, közszolgálatok és közbizodalom által kitüntetvék. Ezen tanácskozmányban egy oly képviselő szervezetének és felállítása tárgyalandó, mely az előbbi kiváltságos nemzetek, vallások és osztályok igényeinek, de nemkülönben az azelőtt ezen politikai jogok részvételéből kizárt nemzetek, vallások és osztályok érdekeinek is egyaránt megfelel, és az illető javaslatok lehető legrövidebb idő alatt Elibém terjesztendők.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

Legfelsőbb kézirat a szerb vajdaságot és a temesi bánságot illetőleg.

Kedves gróf Rechberg!

Miután Magyarországomnak a szerb vajdaság és temesi bánság visszakeblezése iránti óhajatai és államjogi igényei épen úgy mint a kiváltságokkal és törvényes exenitiókkal ellátott szerb alattvalóimnak óhajatai és igényei komoly méltánylást igényelnek, s miután továbbá a szerb vajdaság és temesi bánság többi lakóinak különféle, sokban elágazó nézetei hasonlóképp beható megvizsgálást és megfontolást kívánnak, elhatároztam gróf Mensdorff Pouilly Sándor altábornagyomat mint biztost kiküldeni, ki minden nemzetiség- és vallásfelekezeti előkelő személyiségek meghallgatása után Nékem jelentését, és egy minden részről kielégítő szabályozás iránti javallatát, hováhamarább elő fogja terjeszteni. Az ezen biztosnak adandó szükséges utasítások Nékem miniszteriumom által azonnal bemutatandók.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

Főispányi utasítások.

1. Miután a vármegyék határolása és kiterjedése, a f. é. október 20-diki legmagasb leirat által visszaállítottak: a főispányok feladata leendő, az illető vármegyék régi határainak visszaállítását, kölcsönös egyezkedés útján eszközölni.
2. Míg majd a magyar törvényhozás a megyei szervezet iránt intézkedni fog, minden megyében egy állandó bizottmány fogja a tanácskozmányi jogot gyakorolni ezen utasítások határain s a megye tekintélyén belül.
3. A megyei bizottmányok felállítását illetőleg, a főispány mindenek előtt a legtekintélyesebb s minden osztályt s érdeket képviselő férfiakkal értekezni fog a bizottmányi tagok száma iránt, s azokkal egyetértve a bizottmányt constituálni fogja, mely a tagoknak netalán szükséglenő szaporítása esetére, ez utasítás szerint fog eljárni.
4. A bizottmány a legkisebb megyékben legalább 50, s minden megyében legfeljebb 400 tagból állhat.
5. A bizottmány oly módon állíttatik össze, hogy abban minden tekintet nélkül a vallásra, - rang, születés, birtok, értelmiség s ipar, szóval - a megyei lakosok összesége illőleg képviselve legyen.
6. A főispány ez utasításokat közölni fogja a megyei bizottmánynyal, s annak első ülésében az esküt az eddigi, százados szokás szerinti alakban leteszi, s ez időtől fogva az új hivatalnokok hivatalba lépétkig a jelenlegi hivatalnokok felett törvényes tekintélyét gyakorolandja.
7. A főispány a bizottmánynyal egyetértőleg fogja a megye hivatalnoki testületét szervezni. Állani fog az: alispányok, jegyzők szolgabírák s esküttekből, a belső megyei igazgatás szükségieihez képest vagy annyi számmal mint 1848-ban volt, vagy kevesebből - végre egy pénz- s egy levéltárnokból.
8. E hivatalnokok az 1848 előtt szokásban volt esküforma szerint feleskettetnek, - a főispány a névsort felterjeszti a m. k. helytartótanácsnak s intézkedik, hogy a közigazgatási ügyek vezetése az új hivatalnokok kezeibe menjen át; miután ez megtörtént, a főispány a többi alkalmazandót a bizottmánynyal egyetértőleg, a szükségesekekhez képest nevezi ki.
9. Az új hivatalnokok az 1848 előtti megyei fizetésekot kapják a főispány utalványozásával azon naptól kezdve, melyen hivatalukba tényleg beléptek. Ha egyébiránt a megyei bizottmány a hivatalnokok fizetését a megváltozott korviszonyok szükségleteihez képest módosítani akarná, - ez iránti véleményét a magyar k. helytartótanács elé felterjesztheti, hogy az illetékek az igazság s méltányosság elve szerint szabályoztathassanak.
10. Valamint ezeket, úgy más közigazgatási szükségleteköt vonatkozó költségvetéseket a megyei bizottmány 6 hónap alatt elkészítendi, s a magyar királyi helytartótanács elé terjesztendi, hol azok megállapíttatnak; az illető összeg aztán az országgyűlés végleges elhatározásáig a főispány utalványára, ideiglenesen a kincstárból az országos alapnak előlegezés gyanánt kiszolgáltatik, s ez utóbbi azt évnegyedenként a megyei pénztárnok kezébe juttatja, ki e felett a megyének rendesen számolni tartozik.
11. A főispányok az egyenes adók ügyeit illetőleg, a pénzügyi hatóságokkal azon viszonyba lépnek, mely ezek s az eddigi megyei közigazgatás közt fennállott.
12. A büntető, polgári és urbéri törvényszékek szervezete jelen állapotban marad - a kir. fiskus kinevezése is függőben marad mindaddig, míg az október 20-diki legmagasabb diploma értelmében az országbírói választmány a magyar törvénykezés szervezetére vonatkozó

kérdésekre, javaslatait felterjesztendi. Időközileg tehát a nevezett törvényszékek hivatalos működésüket folytatni fogják. Azon törvényszéki tagokat illetőleg, kik a megyei népesség nyelvét s nevezetesen a magyart nem bírják, valamint a szükségelt személyzet kiegészítését illetőleg, a főispány jelentésére a magyar udv. kancelláriához, intézkedés fog tétetni, hogy az illető helyek a törvényszékek szervezéseig is alkalmas, benszülött egyénekkal betöltsenek.

13. Az új szolgabírák, a működési körükbe tartozó pörökben s minden törvénykezési ügyben hivataltársaik s az esküttekkel együtt, az általános polgári s büntető törvénykönyv szerint fognak eljárni, s mint törvénykezési segédszemélyzet, a fennálló törvényszékek utasításait követik, s annak idejében jelentést tesznek az utasítások betöltéséről ez utóbbiaknak; miért is e megyei hivatalnokok választásánál számítani kell az e célra szükségelt képességekre.

14. Mivel a megye s egyes hivatalnokai feletti felügyelés s vezetés a főispányt illeti, minden nagyobb s fontosabb esemény az első alispány által elébe terjesztendő, az alispányt pedig a szolgabíró tartozik arról értesíteni. A választmányi ülésekben felmerülő fontosabb eseményekről a főispány, vagy ennek akadályoztatása esetében az alispány küld jelentést a magyar kir. helytartótanácsához, mely elé a jegyzőkönyvek is szokott módon felterjesztendők.

15. E bizottmány a közigazgatási ügyekben mindazon jogszabadmakat gyakorolandja, melyek 1848 előtt a megyei közgyűléseket illették, s a megyei hivatalnokok felett határozólag intézkedik.

16. Az általános tanácskozmányok alkalmával, minden magyarul nem tudó bizottmányi tagnak szabadságában áll a megyében divatozó nyelvet használni.

17. A bizottmányi ülésekben a hivatalnokok szavazati joggal bírnak, s ha hiányzó jelentések sorozata felolvastatik, azok kimaradása iránt számolni tartoznak.

18. A bizottmányi ülések nyilvánosak, s a hallgatók számára külön hely leendő fentartva. Ha a hallgatók a tanácskozmányt megzavarnák, s az elnök egyszeri megintése eredménytelen marad, az elnök valamint az egyes csendzavarót, úgy az egész hallgatóságot kiutasíthatja.

19. A megyei bizottmányok működése felett örökös politikai hatóság a m. k. helytartótanács, mely a bizottmánynyal egyenes összeköttetésben állva, ehhez mint a megye összességéhez intézi utasításait.

20. A megyei szervezetet illető végleges törvény megjelenéseig, a megyei bizottmány köteles működését a jelenlegi utasításokhoz alkalmazni.

Pest városa 1860. október 22-dikén tartott községi tanácsülésében kimondotta, hogy «ámbár több jelenlevők által időkorainak tartatott, mégis a vitatkozás folyama után egyhangúlag elhatározza, hogy hazánk viszonyainak ily szerencsés megoldásáért az ég urának hálát adandó, minden városrészben s minden vallásfelekezetek egyházában f. é. október hó 24-dikén hála-isteni tisztelet tartassék, mely egyházi ünnepély előestéjének megüléseül a városi lakosságot egy általános kivilágításra fölhívja.» A városban hire járt, hogy e határozat ellenében tüntetés készül, és hogy a kivilágított ablakokat okvetetlenül be fogják verni. *Deák Ferencz* azt tanácsolta egyik conservatív barátjának, menne el Benedekhez, a kormányzóhoz, s vegye rá a városi határozat visszavonására. *Benedek* engedett a kívánságnak. A visszavonó rendelet azonban október 23-dikének csak késő délutánján adatott ki, s nem jutott el idején mindenhová. Este kivilágítottak néhány ablakot, ezeket egy néptömeg beverte, a katonaság közbelépett, s a tüntetésben résztvevők közül többen megsebesültek.

«Elmentem - írja - naplójában 1860. október 23-dikán *Lónyay Menyhért* - az Angol Királyné 72. szám alatt levő megszokott szobába az öreg oraculumhoz. Ott találtam Kubinyi Ferenczet, Szentiványi Károlyt, Jankovich Lászlót, Niczkyt és másokat. Az öreg úr szokott helyén, nem kinyújtózkodva, de egyenesen ülve, még a lábát sem véve ölébe, mint rendszeren szokása, és minden anecdoták és parabolák nélkül, nem is a rendes, nyugodt és halk modorban, de egész eleveenséggel, sőt lehet mondani kissé agitált hangon mondá el véleményét, mégis a tartózkodás bizonyos nemével. Ezen tartózkodás, de különösen a félelem a világítás elleni demonstrációktól, biznyságául vehetők annak, hogy az öreg úr az eddigi eredményeket compromittálni nem szeretné, s oly alapnak veszi, a melyből jó fejlődhetik. Nyilatkozatainak veleje az volt, hogy ámbár ő a semmit nem tevés politikáját fogja állhatatosan követni, nem kívánja kárhozatni az engedményeket kieszközlött conservativeket, kiknél a legjobb akaratot teszi föl, nem azokat kik hivatalt vállalnak, s különösen meritorius dolognak tartja, ha valaki ott, a hol a magyar nemzetiség van támadásnak kitéve, mint a Bánátban, főispánságot vállal. A megyék visszaállításában való részvételt, sőt választott tisztviselői hivatalok elfogadását helyesnek véli.»

Deák Ferencz az első pillanattól fogva tisztában volt magával, hogy a jogfolytonosság elvét sértő októberi diploma nem lehet helyes alapja a fejedelem és a nemzet közötti kiegyezésnek, s hogy ő azt nem fogadhatja el; de nem akart szavával elébe vágni a közvélemény nyilatkozatának. Nem akarta - így beszéli *Gyulai Pál* e gyűjtemény szerkesztőjének - magára venni a felelősséget, hogy a dolgok fejlődését már kezdetben fölszólalásával megzavarja. Azt hitte továbbá, jó lesz megvárni a közvélemény alakulását, a mely, ha nézetével egyezni fog, az ő állását csak annál erősebbé teendi. *Beksics Gusztáv* «Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés» című művében ezeket írja: «Deák hallgatott. Csak a háttérben vitatkozott Keménynyel, ki a határozott föllépést indítványozta. Deák nem tartotta tanácsosnak ezt. Azt akarta, hogy a nemzet magára hagyva, ítélje meg a concessio értékét. Kemény ellenkező véleményen volt. A restitutio in integrum, a 48-diki törvények zászlójának kibontását sürgette. E zászló a nemzet zászlója volt. A conservativek kivételével mindenki a jogvisszaállítás szükségességét érezte. Deák és Kemény közt csakis a taktika tekintetében forgott fönn véleményeltérés. Kemény az októberi diploma ellen azonnal ki akarta játszani a 48-diki törvényeket. Ez leendett a nemzet válasza. Deák a várakozást tanácsolta. Rá akarta beszélni Keményt, hogy a «Napló» ismertesse, némi megjegyzésekkel kísérje a diplomát, de ne mondjon határozott véleményt. Sem helyeslőt, sem elismerőt. Ilyféle cikket írt is harmadnap Királyi Pál. De Kemény nem állhatta ezúttal a habozást. A nemzetnek tájékoztató pontra volt szüksége. Zászlóra, mely körül seregeljék. Az nap, midőn Királyi cikke az októberi diplomáról megjelent, Kemény Hindyékhez ment, hol rendszerint politikai társaság szokott összegyűlni. Itt tapasztalta Kemény, mily furcsa zűrzavar uralkodik a teendők iránt. Maguk a 48-asok sem tudják, mily eljárást kell követni a diplomával szemben. A jelen volt néhány conservativ pedig elitélőleg szólt a 48-diki törvényekről. Kemény a legóvatosabb szokott lenni minden oly társalgásban, mely a politikát érintette. Ekkor azonban tűzbe jött. A 48-diki törvényeket - szólt - nem szabad bántani. Azokért sok vér folyt. Azok által győzhető le az októberi diploma is. Az utolsó mondat jelszóvá lett. Kemény többé nem habozott. Megtörte a pártfegyelmet, s másnap, október 25-dikén, kibontotta a «Napló»-ban a 48-diki törvények, a restitutio in integrum zászlaját».

1860. november 20-dikán ezeket írta naplójába Szögyény László: «Az országban a hangulat a diplomának nem kedvez. Az 1848-diki összes törvényeknek ismételi hatályba léptetése iránti óhajtás mindinkább terjed, s ezen kívánság Deák Ferencz által is folyvást tápláltatik.»

Az októberi diploma megjelenése után «III. Tájékoztató» című, kelet és aláírás nélkül való levél küldetett a fővárosból a vidék befolyásosabb politikai egyéneihez.

«A Bach-kormány egyik taktikája volt, - írja Lónyay Menyhért gr. e gyűjtemény szerkesztőjének Szt-Lőrinczen 1883. ápril 22-dikén - hogy az európai összes hírlapirodalomban hamis felfogásokat és híreket terjesztessen Magyarországról. Mi, kik ezt sajnos tapasztaltuk, és kik néha-néha a külföldre utazhattunk, s ott különösen gr. Teleki László által az emigrációval érintkezésbe jöttünk, abban állapodtunk meg, hogy pénzt gyűjtve, azon igyekeztünk, hogy Magyarország állapotáról helyesebb fogalmakat terjesztünk az európai sajtó útján. Bárány Jósika Miklós, ki Brüsszelben lakott, az Indépendance Belge-t szerezte meg számunkra. Teleki Párisban gondoskodott magyar érdekek iránti cikkek kibocsátásáról; Szarvadi volt e részben jobb keze. Teleki útján küldtünk be mi is dolgozatokat, a melyek nagyobb részt napvilágot is láttak. Hogy kik vettek részt ezen szövetkezésben, annak jellemzéseül szolgáljon, hogy egyik tagja volt a mostani miniszterelnök, Tisza Kálmán, de tagja volt a conservatív részről Ürményi József is. Miután a külföldi lapokban irt cikkek már nagy mozgalmat keltettek volt, megegyeztünk benne, hogy időről-időre tájékoztató nyilatkozatokat küldünk szét az országba. Az első én irtam. Minthogy tartani lehetett attól, hogy házkutatások alkalmával fölismerik a kormányra nézve veszedelmes irányát, ezen az iraton ez a cím áll: «Programm 1790-ből József császár korából». A második «Tájékoztató»-t, de a mely már ezen a néven bocsátatott ki, egy kis bizottság állapította meg, a melynek én voltam tollvivője».

Az októberi diploma megjelenése után szétküldött *Tájékoztató*, a melyről Lónyay Menyhért gr. levelében nem tesz említést, ez volt:

«III. Tájékoztató. Előbbi tájékoztatóunkban megígértük, hogy ha a kormány az engedmények terére lép, elmondandjuk véleményünket azok, s általában hazánk politikai állása felől. Midőn most ezen ígéretünket teljesítjük, először is azon hitünket kell kifejeznünk, hogy a külföldi viszonyok az utolsó pár hónap alatt reánk nézve oly kedvező fokozatos fejlődésen mentek keresztül, mely szerint több okunk van hinni, mint valaha, hogy nemcsak a rokonszenv, hanem a közös érdekelségnél fogva is hatalmas tényezői lehetnek hazánk felszabadulásának.

Legbiztosabb jele ennek már maga az, hogy a kormány, mely tizenegy éven keresztül az önkény útjáról letérni nem akart, oly engedményeket adott, melyek, ha ugyan messze vannak is attól, mit a magyar nemzet törvényes joga érzetében követelhet és követelni tartozik, igazolják előbbi tájékoztatóunkban kifejtett nézetünket, miszerint oly lejtőre volt kénytelen lépni, melyen többé megállapodás nincs. Szóval, oly engedményeket adott, melyeket ha eszélyesen fölhasználunk, az ő gyengítésére és a mi erősítésünkre vezetnek.

Ily viszonyok közepette, midőn amonnan remény mutatkozik, itt pedig megtört az erő, mely a vaspálczát vezette, kételkednünk sem lehet a felől, hogy ha tántoríthatlanul és higgadtan teljesítjük kötelességünket, hazánk integritásának, szabad alkotmányos életének és önállóságának helyre kell állania; ez pedig azon fő cél, melyre törekednünk kell. Hogy ezt elérhessük:

I. Óvakodnunk kell minden megfontolatlan lépéstől, mely idő előtti kitörésre és ezáltal hazánk elnyomására vezethetne. Nézzünk Olaszországra, mely példátlan okossággal és kitartással túrt, de azért nem lankadt, hanem teljes erőben bevárva a kedvező percet és ezt megragadva érvényesítette kívánalmait.

II. Minden alkalommal követelnünk kell hazánk számára az 1848-diki szentesített törvények értelmében alkotmányos jogainkat; követelnünk ennél fogva határainak integritását, követelnünk az erdélyi unio törvényes fõntartását, melyet kétségbe vonatni semmi körülmények között senki által nem engedhetünk.

III. Határozottan ki kell mondanunk minden alkalommal, hogy mi az ezer év óta velünk egy hazát lakó nemzetiségeket, valamint magunkat nyomni nem akarjuk, úgy mások által is elnyomatni nem engedjük. Egyenlõ szabadság, egyenlõ jogosultság minden osztály és minden nemzetiség számára, legyen jelszavunk, hogy így elég lévén téve mindenek méltányos igényeinek, testvéries egyetértésben munkálhassunk mindannyian közös hazánk boldogságára, s a rosszakaratnak ne sikerülhessen bennünket meghasonlásra vezetni s egymás által közös kárunkra gyengíteni.

IV. Az engedményeket illetõleg, szem elõtt tartva, hogy nekünk hazánk jóléte lévén és lehetvén egyedüli célunk, úgy kell irányozni mûködésünket, hogy bármely kedvezõ vagy kedvezõtlen eshetõségek között is hazánk sorsa kezünkbe legyen letéve; ne menjünk ugyan bele a kinevezett hivatalokba, de igenis foglaljuk el a megyéket és a választott megyei hivatalokat, a megyék ügyis majdnem egészen a 48-iki törvény értelmében szándékoltatván helyreállíttatni, mert így a végrehajtó hatalom kezünkben lesz. Jelenjünk meg a megyegyûléseken és az országgyûlésen is, ha lesz, hogy ott hazánk igényeit nyíltan kifejezhessük.

V. Mindaddig, míg hazánk törvényes jogai életbe nem léptek, használjuk a passiv ellentállás mindazon fegyvereit, melyeket elõbbi tájékozásunkban is ajánlottunk, s melyeknek sikere kétségtelen; e tekintetben újabbat nem mondhatunk; tegyük azt, a mit eddig tettünk, csak hogy még általánosabban.

Meg vagyunk gyõzõdve, hogy ha ily eljárást fogunk követni; ha meg nem szakad az egyetértés közöttünk; ha vész és vihar között a helyes uton tántoríthatlanul megállani, ha, mikor kell, vívni és tûrni tudunk; ha erõnket el nem vesztegetve, a kellõ percz számára megõrizzük: meg vagyunk gyõzõdve, hogy jól vagy rosszul is fejlõdjenek a körülmények, hazánk szabadsága és jóléte biztosítva leend».

MEGSÉRTETTE-E AZ 1848-DIK ÉVI MAGYAR MINISZTERIUM AZ 1848-DIKI TÖRVÉNYEKET?

Kemény Zsigmond b. 1860. november havában a Pesti Napló-ban mindenekelőtt az országgyűlés összehívását sürgette, s egyedül e lépéstől várt sikert. *Zsedényi Ede* udvari tanácsos vele e miatt a journalistika terén lándzsát tört. A megyéket akarta az országgyűlés megnyílása előtt visszaállítani, hogy azok elmondhassák véleményüket a helyzetről és a szőnyegre hozott kérdésekről. *Kemény Zsigmond* b. figyelmeztette az örvényre, melybe közügyeink így sodortathatnak; elmondotta, hogy kérdéseire a megyéktől majd oly választ kap, a milyenre nem számított, s kijelentette, hogy így az országgyűléstől nem remél eredményt. E polemia közben írta *Zsedényi Ede* *Kemény Zsigmond* báróhoz intézett és a Pesti Napló 1860. november 23-dikán megjelent számában közzétett egyik levelében a következőket:

«Te épen és sértetlenül akarod vinni az 1848-diki IV. és V. tvczikkeket a közelebből megnyilando országgyűlés elébe; de ha szemeimet az 1848-diki s utáni évek végtelen törvénytelenégei sorozatán végig járatom, nem találok helyt, melynél ugyanazon törvények megsértésébe ne ütköznék, úgy a magyar, mint a német miniszterium alatt. Igenis, a felelős magyar miniszterium maga is nem tartotta meg az 1848-diki törvényeket s Te azt hiszed, hogy annyi kint és epedést hiába küldött volna a népek legfőbb Ura a magyar népre; azt hiszed, hogy az események roppant hatalma előtt sértetlenül áll az 1848-diki törvény s pártod soha ne járjon az idővel és a körülményekkel, hanem azt akarod, hogy az idő és a körülmények járjanak vele? Birs-e ezen isteni erővel, azt most én kérde. Én az 1848-diki törvények törvényességét nem vonom kétségbe, mert jóllehet nem a megyék utasításai szerint, hanem inkább azok utasítása nélkül hozattak, mégis a magyar nemzet képviselői által ő felsége elébe terjesztvén, királyi megerősítést nyertek és így törvényes magzatok. Hanem én azt hiszem, hogy az 1848-diki törvényeknek végrehajtása más eredményt nem szülhet 1861-ben, mint 1849-ben; azt hiszem, hogy midőn a sanctio pragmaticára az idő, a történet és a siker az elidegeníthetetlen jog szentségének bélyegét üté, mindig azon kérdésnek kell állani előttünk, olyan-e a mi erőnk, hogy az 1848-diki jogigényeknek megfelelhessen, vagy nem tanácsosabb-e fényoldalai mellett az árnyéklatok okait előbb kifürkészni, mielőtt a megyék romjain a választáshoz fognánk.»

Erre *Deák Ferencz* a Pesti Napló legközelebbi számában ezen nyilatkozattal felelt:

Nyilatkozat.

Zsedényi udvari tanácsos úr a «Pesti Napló a november 23-diki számában többek közt ezeket írja: «de ha szemeimet az 1848-diki és utáni évek végtelen törvénytelenégei sorozatán végig járatom, nem találok helyt, melynél ugyanazon törvények megsértésébe ne ütköznék, úgy a magyar, mint a német miniszterium alatt. Igenis, a felelős magyar miniszterium maga is nem tartotta meg az 1848-diki törvényeket» stb.

Tagja voltam én is az 1848-dik évi felelős magyar miniszteriumnak, első alakulásától kezdve végső felbomlásáig; szó nélkül tehát nem hagyhatom az említett sorokat.

Ha *Zsedényi* úr politikai nézeteimet bármily keserűen támadta volna meg, föl nem szólalnék, mert feleselni nem szeretek. Sőt meg sem lepett volna, hogy országos ügyek fölött nézeteink az első kiindulási ponttól kezdve utolsó részletekig lényegesen eltérnek egymástól. Mert hiszen évekig voltunk együtt a törvényhozás terén, s ezen egész idő alatt az alkotmányos

jogok védelmében, a haladásnak, nemzeti fejlődésnek kérdéseinél nem egymás mellett, hanem egymással szemben állottunk.

De Zsedényi úrnak idézett sorai, bármiként értelmezzem azokat, súlyos vádat tartalmaznak: a haza elleni bűnnek s hitszegésnek vádját. Mert a felelős miniszter, kinek örködni kellene a törvények sérthetlensége fölött, midőn megszegi a törvényt, melynek megtartását ünnepélyes esküvel fogadta, súlyos bűnt követ el hazája ellen, s bűne hitszegéssel párosul.

Ily vád, ha valósul, gyalázattal bélyegez. Ily vád ellenében hallgatni, vagy a vádnak elismerése volna, vagy pedig gyávaság.

Tudhatja Zsedényi úr, ki előtt azon kornak titkosabb eseményei sem voltak ismeretlenek, hogy az 1848-ik évi törvényeket nem a felelős magyar miniszterium rontotta meg. Tudhatja, hogy mi azon törvények fentartásáért - ármány és erőszak ellen - mindaddig küzdöttünk, míg állásunkat lehetetlenné nem tették oly események, melyeket egész meztelenségükben föltárni még most nem lehet, s melyek fölött a történelem fog egykor részrehajlatlan szigorral itélni. Tudva mindezeket, ismerve hivatalos eljárásom minden részleteit, vádat emel mégis Zsedényi úr ellenem egész átalánosságban.

Átalános vád ellenében részletes védelem szükségtelen és lehetetlen. Hivatalos állásom úgy, mint egész politikai életem nyílt és őszinte volt. Álutakon nem jártam, titkolózás nem vala sajátom. Számosan élnek még azon kornak férfiai közül, kik tanui voltak minden lépéseimnek; s én nyílt homlokkal, nyugodt kebellemmel állok a hon előtt, az átalános vádra egyszerűen azt felelve: hogy tudva s akarva, hazám törvényeit semmiben sem sértettem. Legyen erre nézve Isten és a nemzet bíró közöttünk.

Deák Ferencz.

AZ ESZTERGOMI ÉRTEKEZLET.

Vay Miklós b. kancellár ő felsége tudtával följánlotta Deák Ferencznek az országbirói állást, de Deák Ferencz nem fogadta azt el.

Ő felsége Vay Miklós b. kancellárhoz intézett első kéziratában elrendelte, hogy «a közelebbi országgyűlésnek összehívására nézve, annak összeállítása formáját és módját illetőleg, az 1608: III. t. cz. szabályai» vétessenek alapul. «A közelebbi országgyűlésre kívántató ideiglenes választó törvény» javaslatba hozatalára nézve ő felsége elrendelte, hogy Magyarország bibornok-primásának elnöklete alatt Esztergomban mielőbb tanácskozmány tartassék.

1860. október 23-dikán *Deák Ferenczhez* a nála látogatóban volt társaság tagjai kérdést intéztek, megy-e Esztergomba, a mire ő nemmel felelt; de - tette hozzá röviden - tegyen mindenki meggyőződése szerint. «November elsején - írja naplójában *Lónyay Menyhért* - Pestre érkeztem, és alig öltözködtem át, midőn Tisza Kálmán, Andrássy Gyula, Almássy Pál, Ivánka Imre, b. Huszár, Csáky László, Komáromy György hozzám jöttek s közölték velem nézeteiket. E szerint Esztergomba és az országgyűlésre el kell menni, a megyék visszaállítását elő kell mozdítani és minden jó hazafi szolgáljon a választástól függő hivatalokban. A jövőre az 1848-diki törvényes alap szolgál vezérelvül. Délután Kálmánnál és később Teleki Gyulánál találkoztunk, hol még számos barátom, mint Bethlen Józsi, Károlyi Sándor, Szapáry Gyula, Beniczky Ferencz stb. megjelentek, s elhatározták, hogy másnap elmegyünk Eötvös Józsihoz s az ő vezénylete alatt Deák Ferenczhez, őt meghivandók, jöjjön el az esztergomi tanácskozmányra. 2-dikán csakugyan Eötvösnél gyűltünk össze Almássy Pál, Andrássy Gyula, Csáky László, Tisza Kálmán, Teleki Gyula, Ivánka Imre stb. és együtt elmentünk az öreg úrhoz, hol Pepi egészen érzékenyülve adta elő, legyen ő ezen tanácskozmányban is, mint volt régen, vezérünk. Az egyszerű, de megindító szavak annyira hatottak, különösen a régi jó időkre való visszaemlékezés által, hogy Almássy Pál szemei könnybe lábadtak. Az öreg úr nem engedett kívánságunknak.»

A bécsi *Wanderer* 1860. november 3-dikán megjelent számában a következő, Pesten november 1-ején kelt levelet tette közzé: Deák Ferencz minden valószínűség szerint nem vesz részt az esztergomi értekezletben, ámbár még Benedek helytartó is fáradozott rajta, hogy rávegye az ünnepelt hazafit ellenkező elhatározásra; de Deák természetében van, hogy ne foglaljon állást oly ügyekben, a melyek kimenetelét nem lehet világosan előre látni. Ámbár a szerénység mintaképe, tudja, minő súlya van nevének az országban, s okosságánál fogva szeme előtt tarthatja azt az eshetőséget, hogy nem sikerül a conservatívekkel megegyezésre jutni, s hogy azután utólag kényszerítve lehetne a visszalépésre, a mi az újjászervezés egész munkáját azonnal kérdésessé tenné. A szabadelvű párt többi tagja ellenben kétségen kívül elmegy Esztergomba, ha oda meghívják. A párt programja ismeretes: a királyi szentesítéssel ellátott 1848-diki törvényekhez való teljes visszatérés.

A *hercegprimás* meghívója az esztergomi értekezletre így szólott:

Nagyságos Úr!

Ő felsége apostoli királyunk f. évi október 20-dikán kelt diploma s legfelsőbb kéziratai által Magyarország ősi alkotmányos intézményeit életbe léptetni, s az ország közjogi viszonyainak a törvényes hitlevél s megkoronáztatása általi megpecsételtetését legkegyelmesebben bizto-

sítani méltóztatott. A legközelebbi országgyűlés összehívására nézve, annak összeállítási formáját és módját illetőleg, az 1608: 1-ső t. cz. szabályait, a későbbi törvények által egyes testületeknek engedményezett követküldési jognak tekintetbe vételével, alapul vétetni, s az azelőtt nem választóképes osztályokat is az országgyűlési választásokban részesíttetni akarván, elnökletem alatt Esztergomban oly férfiakkal, kik állásuk és közszolgálatuk, értelem és közbizalom által kitűnnek, a főntebbiekre vonatkozó határozatok előkészítése, vagyis a közelebbi országgyűlésre szolgálendő ideiglenes választási törvény kérdésének megoldása végett tanácskozmányt tartatni legkegyelmesebben rendel.

Valamint életem legboldogabb eseményének tartom azt, hogy szeretett hazánk sorsának jobbra fordulását Isten megérmem engedé, úgy nagy elődeimtől öröklött szent kötelességemnek ismerem szeretett hazánk megzavart közjogi viszonyainak kiegyenlítése s az ország törvényes állapotának megszilárdítása körül tőlem kitelhető erővel közreműködni.

Midőn tehát a főmélt. magyar udv. kancelláriával történt előleges értekezés értelmében, az ő felsége által sürgetőleg összehívattatni kívánt esztergomi tanácskozmány határnapjául f. é. december hava 17-dikét kitűzöm, föl vagyok egyszersmind legfelsőbb helyről hatalmazva, Nagyságodat megkérni, miszerint a közjó iránt mindenkor tanúsított tevékeny részvételének nemes ösztönét követve, a fenn kitűzött napon Esztergomban megjelenni s előre is tudomásul venni szíveskedjék, hogy az elszállásolásról gondoskodva van.

Esztergom, 1860-dik évi november 30-dikán,

Nagyságodnak

alázatos szolgája
Scitovszky János, bibornok-prímás.

Deák Ferencz felelete ez volt:

Főmagasságú Bibornok, Herczeg Primás és Érsek,

Kegyelmes Uram!

Mély tisztelettel mondok köszönetet Eminentiád kegyes meghívásáért; de sajnálattal kell kijelentenem, hogy a kegyes meghívást el nem fogadhatom, s az esztergomi értekezletben részt nem vehetek.

Fogadja Eminenciád kegyesen mély tiszteletem kijelentését, melylyel vagyok

Eminentiádnak

Pesten, 1860. december 3.

alázatos szolgája
Deák Ferencz.

A magyar kormányférfiak az esztergomi értekezlet tárgyában december 13-dikán Bécsben tanácskozmányt tartottak, s erre meghívták *Dessewffy Emil* grófot is, miként Szögyény László alkancellár távirata mondotta: «vágyton vágyva vele beszélhetni». A gróf azonban a hangulatnál fogva, a melyben kedélye az októberi fordulat miatt volt, nem ment el Bécsbe, s visszavonulását jelentő levelet irt Sennyey Pál bárónak és Szécsen Antal grófnak. Vay Miklós b. és Sennyey Pál b. kérve kérték, jelenjék meg legalább Esztergomban az utóbbi táviratában «nagy calamitás»-nak nyilvánítván elmaradását. Kérésüknek *Dessewffy* végre engedett. A bécsi megállapodás az volt, hogy az értekezleten *Wenckheim Béla b.* után, a ki az

1848-diki választási törvény mellett készült nyilatkozni, Apponyi György gr. szólaljon föl. Az értekezletet megelőzőtt éjjel azonban Apponyi György gr. megbetegedett. «Az értekezlet megnyitása előtt egy félórával - írja *Dessewffy Emil* gr. reám jöttek Sennyey, Szentiványi, Majláth és kérve kértek, szóljak én. Ezt tette a szenvedő Apponyi is. Kénytelen valék engedni. Egészen készületlen voltam és ezen okon mondtam sokkal kevesebbet, mint kellett volna s mint a mit mondok, ha csak egy órányi időm is lett volna, hogy eszméimet jobban össze-szedjem.» *Dessewffy Emil* gr. az értekezlet előtt tájékozódott a közhangulat iránt és összegyűjtötte az egész országból az adatokat a törvényhatóságok lakosságának száma és adójára nézve. Ezen adatok arról győzték meg, hogy egy ideiglenes választási szabály alkotása kivihetetlen. Egyik barátja, a kitől a Heves és Szolnok vármegyékre vonatkozó adatokat kapta, ezeket írta neki: «Én úgy látom, hogy az 1848-diki alapokat Méltóságok kénytelenek elfogadni. Ám fogadják el békesség kedvéért; de föltételesen: hogy revideáltassanak. Csak a municipiumok maradjanak erősek, mert még ezeknek van föntartva, hogy megmentsek a hazát. Nagyobb biztosíték legyen azon szabadságban, mely oly széles alapon nyugszik, mint a milyen a megyei rendszer, mintha néhány miniszter és egy csoport venális, utasítás nélküli követek döntenének a haza sorsán». «E hó 16-dikán - írja a bécsi *Wanderer* 1860. december 20-dikán megjelent számában - a pesti kaszinóban tanácskozmány volt, s ez alkalommal Wenckheim Béla bárót, Andrássy Gyula grófot és Lónyay Menyhértet megbízták azzal, hogy az 1848-diki alap védelmén kívül Esztergomban arra hassanak, hogy 1. a tárgyalások nyilvánosak legyenek; 2. semminemű föltétel alatt más kérdés, mint a választási törvényé, a vitába bele ne vonassék.» Az értekezleten, a mely december 17-dikén tartatott meg, a hercegprimás megnyitó beszéde után *Wenckheim Béla* b. indítványozta, hogy az összehívandó országgyűlés választása alapjául az 1848. V. t. cz. jelöltessék ki. Utána *Dessewffy Emil* gr. emelt szót. Arra a kérdésre, hogy egy ideiglenes választási szabálynak szüksége általában fönforog-e, nemmel felelt. «Mert» - így folytatta - «ámbar kétségtelen az, hogy az 1848: V. t. cz. csupán ideiglenes törvény, és ámbar az is tagadhatlan, hogy ezen ideiglenes törvény csupán egy bizonyos meghatározott időszakra hozott, és ámbar közjogi elv az, hogy bizonyos időszakra hozott törvények ezen időszak elmultával elenyésznek; tekintvén mindazáltal, hogy a közbejött eseményeknél fogva meg lön az ország fosztva az alkalomtól és akadályozva abban, hogy ezen ideiglenes törvényt más ugyanilyennel vagy állandó törvény-nyel pótolja: az 1848: V. törvenyzikket elenyésztettnek tekinteni nem lehet és visszaesik a kérdés oda, hogy ezen értekezlet ideiglenes szabály alkalmazását, egy törvény létezése mellett, czélszerűnek tarthatja-e? Távol vagyok attól, hogy ezen törvény hiányait, melyek minden elfogulatlan és a dolgokat mélyebben vizsgálni akaró szemébe ötlenek, félreismerjem; azok igen sokak, és nem átalom kimondani, hogy abban sarkallik a jövő országgyűlés szerencsés eredményébe vetett egyik legfőbb reményem, hogy ezen törvényt czélszerűbbel, és ha szabad hozzátennem, ősi alkotmányunk szellemével összhangzóbbal fogja pótolni tudni; mindazáltal ha ezen fogyatkozásokat félre nem ismerhetjük is, és ha mindnyájunknak, kik a jövő országgyűlés üdvös eredményeit szívünkön hordozzuk, hazafias föladásunk nem legutolsója, sőt legnevezetesebbje is az, ezen eszmének a hazafiak közti terjesztésére és általok leendő fölfogására lehetőleg hatni; más részről nem lehet kétségünk az iránt, hogy ezen törvénynek a jelen esetben alkalmazása minden esetre kevesebb hátrányokkal jár, tekintve kivált az országgyűlés mielőbbi összehívásának mulhatlan szükségét, mint járna bármely, habár elvileg helyesebb ideiglenes szabályzat behozása. De van még egy más, és azt tartom, döntő ok, mely az 1848: V. t. cz. alkalmazását a jelen esetben addig, míg az országgyűlés azt mással pótolná, mulhatlanná teszi, és ez az, hogy a jövő országgyűlés egy tizenegy évi törvényen kívüli állapot megszüntetésére és az alkotmányos élet teljes helyreállítására lesz összehívandó, de egyszersmind azon végre is lesz összehívandó, hogy az országnak közjogi viszonyai végleges szabályozást nyerjenek és a *pragmatica sanctio* értelmében ez országnak a birodalom többi

országaihoz való viszonyai véglegesen rendeztessenek. Egy ilyen nagy fontosságú országgyűlésnek, melyen ő felsége ezen célzott eredményeket koronázással akarja megpecsételni és melyen a megkoronázandó fejedelem által a törvényes hitlevél lesz kiadandó, mind ő császári felsége, mind az ország érdekében olyannak kell lenni, mely minden gondolható alapos kifogásokon fölül álljon törvényszerűség és alakulási formáinak tekintetében is. Azt tartom, nem térünk el az igazságtól, ha ámbár tanácsadásra hivatva nem vagyunk is, és ezen értekezlet nem egyéb pusztá eszmecserénél, nyíltan kimondjuk, hogy akkor leszen ezen értekezletnek eredménye mind fölfelé, mind az országra nézve, ha abban akkint pontosulnak össze az eszmék: hogy úgy eszközölthetnek leginkább közmegnyugvás, úgy sietthetnek leginkább az országgyűlés összehívása, úgy mozdíttatik leginkább elő a felséges uralkodóház és ő cs. k. felsége saját érdeke is, ha az 1848: V. t. cz. szerint rendeltetik el minél előbb az országgyűlés összehívása. És ezért, azt tartom, hogy ha ezen eszmékben el volna találva a közgondolkodás, ezzel be is fejezhetnők az értekezletet, hacsak a lehető eszmecserét nem akarnók fölhasználni más, ezen kérdéssel egybevágó és az eszmék tisztázására, az igen kényes és komoly helyzet tisztább felfogására vezethető tanácskozásokra. Mert nem szenved kétséget, hogy igen nehezek és életbevágók az állapotok, és hogy ezen értekezletnek egyik és főhaszna az országra nézve úgy leszen, ha innen mint egy focusból fog kiindulni a békéhez és egymás megértéséhez vezető hajlam és őszinte szándék, s mi mindnyájan ezen hajlamok propagandáját fogjuk gyakorlatba venni. A lefolyt tizenegy évi rendszernek egyik fő bűne az vala, hogy a megszokott közéletet tökéletesen elnyomván és mellőzván, egyszersmind a haza belügyei fölötti szabad vitatkozást is lehetlenné tevén, az eszmék irányzatát elferdítette. Innen van, hogy a belügyektől másfelé fordult a közgondolkodás, hogy a helyzetnek igen kényes volta, a föladások roppantsága nem mindenütt és talán nem mindenki által méltányoltatik eléggé. Ha azonban az ország azt látja, hogy ezen értekezlet tagjai között véleményárnyéklatok lehetnek ugyan, de csak egy hazaszeretet van; ha látja, hogy itt az összhangzás és egyetértés közszükségeinek az eltérő meggyőződések is alárendeltettek, és hogy egy kölcsönös jóakarátú értesülési őszinte szándék tekintetik azon főkelléknek, mely a haza annyi jelenlevő kitünőségei által a jelen percz fölötté feszes és kényes állapotai között, az előttünk fekvő nagy feladások megoldhatását egyedül teheti lehetővé, ettől a közügyekre nézve jót reménylhetünk. Azon véleményben vagyok ugyanis, hogy a jövő országgyűlésének kielégítő eredményei sokkal inkább attól vannak föltételezve, hogy a mostani percz és az országgyűlése összejötteig közbe eső időben micsoda szellem fogja az országot átlengeni és micsoda hangulat fog átalában lábra kapni, mint attól, hogy kerületenként és micsoda számmal választatnak képviselők a dietára. Ha nem csalatkozom, az október 20-diki fordulat hordereje sem méltányoltatik eléggé. Lehetnek, kik a dolog őszinteségére nézve táplálnak kétségeket; lehetnek, kik állítják, hogy az nem felel meg a közszükségnek. Ezt itt most nem vizsgálom. Azonban lehetlen annak nagyszerű fontosságát félreismerni, ha meggondoljuk, mily korszak után következett. Az októberi fordulat békeajánlat a trón részéről. A teljes béke három dolgot föltételez: békeajánlatot, békeelőzményeket és végleges békekötést. A végleges béke az országgyűlésen lenne megkötendő; a békeelőzmények pedig azon egész időszakot foglalják magukban, mely az október 20-dika és az országgyűlés összesereglése közé esik. Azonban lehetséges-e végleges békekötés, ha a békeelőzmények korszakában hajba kapunk? Ezeket csak röviden voltam bátor érinteni. Mindnyájan az országra nézve hasznossá kívánjuk tenni ezen értekezletet. A főeredményt abban keresem, ha meggyőződünk mindnyájan, mily ildomosságot, eszélyességet és mérsékletet követelő körülmények közé van hazánk jelenleg helyezve. Előttünk állanak végtelen fontosságú kérdések; előttünk áll az ország integritása helyreállításának nagy föladata, mely a megváltozott körülmények között egyedül papiroson többé nem eszközölhető, hanem egyedül a külön nemzetiségek jogos és természetes igényeinek kielégítése és állandó rokonszenveik és ragaszkodásuk magunkhoz csatolása által oldathatik meg. Előttünk állanak

egyéb nagy horderejű közjogi kérdések. Folyton érezzük, hogy a lefolyt tizenegy év bennünk sok keserőséget és sok ellenszenvet támasztott; de másfelől nem szabad felejtenünk, hogy nekünk sem kell újra föltámasztanunk azon keserű visszaemlékezéseket, melyek az ezen tizenegy évet megelőzőtt véres harcok és küzdelmek folytán visszamaradhattak azoknál, kikkel tanácskoznunk, megegyezésre jutnunk és végeznünk csakugyan kell. Ezzel berekesztem ezen talán túlságosan hosszúra nem terjedett beszédemet. Nem akartam keserőségeket terjeszteni. Nem akartam az eszmecsere lehető eredményét nehezíteni, és azzal végzem előadásomat, hogy a jelen esetben az eszméknek összpontosítása nem történhetik más körül, mintha az mondatik ki: hogy az országgyűlés összehívása legfőbb szükség, és hogy e célhoz más mód nem vezethet, mintha ő felsége méltóztatik az 1848. évi V. t. cz. alapján annak összehívását elrendelnie.

Hogy a magyar kormányférfiak is helyeselték ezen beszédet, mutatják Dessewffy Emil grófnak *Majláth György* tárnokmesterrel még az ülés folyamán váltott következő sorai:

«Jó Sennyey és jó Majláth!

Én nem hiszem, hogy velem meg lehessetek elégedve. Béla után bajos volt mást mondanom, kivált a primás után. De meg készületlen is valék.

A rossz Emil.»

«A fönforgó körülmények között jobban alig lehetett.

Majláth.»

Az értekezlet határozata ez volt: Kéressék meg ő felsége, hogy az országgyűlést az 1848: V. t. cz. alapján hívja össze.

A *Pesti Napló* 1860. december 20-dikán megjelent esti lapjában ezeket írta: «Az esztergomi értekezlet nyilatkozott azon kérdésre nézve, mely alapon hívassék egybe az országgyűlés. Nyilatkozata visszhangja volt az ország nyilatkozatának. Mindamellett nyilatkozása nagy óvatossággal történt; tisztán magánjellemű volt. Jegyzőkönyvét hiában fogja keresni az utókor; csak a beszédek tartja fenn a primás ő herczegsége gondosságából a gyorsírás. Most egyebek közt az a kérdés, hol fog tartatni az országgyűlés? Úgy hiszszük, az 1848-diki törvényes alap elfogadása után ez is el van döntve. Az 1848. IV. t. cz. 1. §-a határozottan Pestet jelöli ki az országgyűlés helyéül.»

December 13-dikán elbocsáttatott *Goluchowski* államminiszter és helyébe *Schmerling* lovag neveztetett ki, a ki december 23-dikán közzétett programjában a császár engedelmével kimondotta, hogy az országos statutumok a rendek képviselete helyett az érdekképviseletre alapíttassanak, s hogy ezeknek megadassék a kezdeményezés, valamint tárgyalásaik nyilvánosságának joga; továbbá, hogy a birodalmi tanács tagjainak száma növeltesse, az országgyűlésektől egyenesen választassanak, s hogy e testületnek is megadassék a kezdeményezés és tárgyalásai nyilvánosságának joga.

December 27-dikén *ő felsége* elrendelte, hogy a szerb vajdaság és a termesi bánóság a magyar királyságba visszakebleztessenek.

SZERVEZHETŐ-E ZALA VÁRMEGYE A MURAKÖZ NÉLKÜL?

A vármegyék restitúciója az 1848-diki szervezési alapon az 1847-diki széles hatáskör mellett történt meg.

1860. december 6-dikán *Batthyány Imre* gr., Zala vármegye főispánja elnöklete alatt Zalaegerszegen értekezlet tartatott, melyben 350 egyén vett részt. Az értekezlet a főispánnak azon kérdésére, kívánja-e Muraköz nélkül is a megyei bizottság összehívását, egyhangulag kijelentette, hogy a bizottság összehívása Zala vármegye alakulását jelentené, pedig a megye Muraköz nélkül csak töredék lesz, törvényes megye nem is lehetne, azért a bizottság össze nem hívható.

Deák Ferencz Pesten 1860. december 30-dikán e tárgyban a következő levelet írta sógorához, *Oszerhueber Tarányi József*hez:

Kedves Sógor!

Szives leveledet néhány nap előtt vettem. Te nekem boldog ünneplést kívánsz, s én Néked boldog új évet kívánok, békességet, boldogságot, s hazánknak jobb sorsot.

Mennyire nem ismered Te is hazánk jelen helyzetét, mutatja levelednek utolsó sora, melyben azt mondd, hogy az én kezemben van hazánk állapota. Hidd el nekem, egy ember, bárki legyen az, csak igen keveset tehet a dolgok jobbra fordításában, s kivált a jelen viszonyok között minden munka, minden törekvés egy véletlen eseten, egy kóborló s néha üres híren, egy könnyelműleg költött s terjesztett hazugságon megtörik. A legtisztább szándék erőtlén a magasra fokozott izgatottságot akár csillapítani, akár célra vezetni. Vak esettől függ minden, mert mindenütt bizalmatlanság, s a kit más nem ámít, maga ámítja magát.

Helyzetünket határozottan s részletesen sem magunk, sem elleneink nem ismerhetik, azért még csak hozzávetőleg sem képes megjósolni senki, a mi a legközelebbi pillanatban bekövetkezek. És épen azért a legnagyobb óvatossággal kell minden dologban eljárunk, hogy ne tehessünk magunknak szemrehányást egykor könnyelműség, meggondolatlanság tekintetében, és ez ennyi szenvedés után, ennyi ingerültség közepette rendkívül nehéz dolog.

Én, kinek hitét az emberekben, reményét a jövőben a kor és az események megingatták, nem bírnék, ha akarnék is, eldöntő szerepet vinni; én a múlt idők maradványa vagyok, s egy új nemzedék és annyi új elem nem ismernek, és én nem ismerem őket. A ki a hont, mint Te írod, megmenteni reményli, annak ismernie kell a helyzetet és az embereket, tisztán kell látni, s én e zavarában a bajoknak, reményeknek, vágyaknak és számításoknak nem látok tisztán.

Még azoknak is, kik valamely határozott kérdésben véleményemet tudakolják, csak óvatosságot és higgadtságot tanácsolhatok, és annyit merek mondani: hogy dolgainkat nem lehet a régi mértékkel mérni, hanem gondos vigyázattal párosult szilárdság most inkább szükséges, mint bármikor volt.

Te is egy kérdést vetsz föl leveledben, és ez Muraköz állapota. Én azt hiszem, hogy Muraközt Magyarország és Zala vármegye bizonyosan vissza fogja kapni. Reményünk van, hogy a visszacsatolás még az országgyűlése előtt megtörténik; de ha ezt - nem tudom, minő kímélésével a horvátoknak - a hatalom az országgyűlésére halasztaná is, akkor bizonyosan meg fog történni.

Az a kérdés tehát, mit csináljon ez esetben Zala vármegye? Hogy a megye tehessen valamit, mindenekelőtt szükséges, hogy létezzék. Addig pedig, míg szervezve nincs a megye, nem létezik, nem szólhat, nem cselekedhetik.

Azt mondani: hogy mivel Zala vármegyének egy részét jogtalanul elvették, s visszaadni nem akarják, a megye nem szervezi magát, nem tartom gyakorlatilag is helyesnek. Ha valaki jószágodnak valamely részét erőszakosan elfoglalná s visszaadni nem akarná, mondanád-e Te azt: hogy mindaddig, míg ellenfeled az elfoglalt birtokot vissza nem adja, Te a többi jószágodat sem fogod instruálni? Hiszen ez által nem ellenfeledet büntetnéd, hanem csak önmagadnak ártanál. Minő igazság, méltányosság van abban: hogy mivel Zalától 15 □ mfldet s 60 ezer lakóst jogtalanul elszakasztottak, a többi 85 □ mfldön lakó 200,000 embernek se legyen szabad alkotmányos szervezete, maradjon tovább is német rendszer alatt, vagy legyen anarchiának kitéve? Gondoljátok-e hogy e lépés által a bánt ijesztitek meg, vagy a fejedelmet kényszerítitek Muraköz visszaadására?

Higgyétek el: az a körülmény, hogy Ti nem szervezitek a megyét, nem volna elegendő akár a horvátokat, akár a fejedelmet más politikára bírni, ha egyéb okok ezt nem eszközlenék. Valóban nem jó az anarchia lehetőségével játszani, mert hamar nyakára nő az embernek.

Küszöbön van az országgyűlés is: ha Zala szervezve nem lesz, követeket nem küldhet s azon egyetlen egy eszközt, mitől még a nemzet reményel valamelyet, értem az országgyűlést, nem fogja fölhasználni a cél elérésére, hanem várja, míg a többi megyék képviselői visszaszerzik neki azt, minek visszaszerzésére nem tett egyebet, hanem otthon duzzogott süketlenül, s várt, a helyett, hogy mint hatóság élt, fölszólalt s cselekedett volna, megyei gyűlésből fölírás által, országgyűlésen fölszólalás által.

Tudom, hogy némelyek bizonyos formákat emlegetnek s azt mondják: Muraköz nélkül Zala megye nem egész, nem szervezheti magát, azaz nem létezhet mint törvényhatóság, nem működhetik, nem élhet. Ezt én nem tartom. Midőn a török ellenség birta a megye egy részét, a többi része élt, működött, s iparkodott legalább ott, hol gátolva nem volt működésében, teljesíteni kötelességét. Vagy talán az, hogy nem a török, hanem a horvát tartja erőszakkal vissza az elfoglalt részt, inkább lehetetlenné teszi a többinek életbeléptetését? Mit mondanánk: ha a horvát megyék, melyektől oly régen elszakasztották a határőrseget, vagy a székelyek, kik között előbb szintén határőrök voltak, azt mondták volna, hogy ők, míg az elszakasztott határőrsegeket vissza nem kapják, nem akarnak tenni, nem akarnak rendezni semmit, uralkodjék fölöttük is a német kénye szerint? Bizonyosan vétkeztettük volna őket e visszas daczolásért.

Legyetek meggyőződve, hogy Zalának 200,000 magyar lakója óhajtja ugyan Muraköz visszacsatolását buzgón és ingadozás nélkül; de hogy azért, mert az még vissza nem csatoltatott, ők tovább is német modorban kormányoztassanak, vagy éppen anarchiára jussanak, azt bizonyosan nem óhajtja. A nem szervezéssel nem cselekesztek a népnek és a nemzetnek érdekében. Ha valaki daczczal akar célzt érni, s azt mondja ellenfelének: míg vissza nem adod nekem, a mit jogtalanul elfoglaltál, én sem teszem meg azt, a mit te kívánsz, ezt értem. De azt mondani: hogy míg te vissza nem adod, a mi az enyém volt s engem illetve, én a még birtokomban maradottal sem gondolk, vigye az ördög azt is, már ezt ily komoly ügyben nem helyeslem.

Hiszen ha minden apró formásokat szorosan latolgatott volna az ország, akkor egy megye sem alakult volna. De az ország nagyobb része azt hitte: nem lehet jogalapul elfogadni a diplomát, de a tért el kell foglalni, a hol lehet, s ezen elfoglalt pontokról tovább haladva, visszanyerni igyekezni az egészet. E részben, úgy hiszem, az ország helyesen cselekedett.

Tudom én, hogy Zalának szervezése Muraköz nélkül némi nehézséggel jár, de sokkal több bajt okoz a nem szervezés. Meg lehet a bizottsági tagokat és a tisztviselőket is választani a megye megmaradott részeire; de Muraközre nézve nem választanék tisztviselőket és bizottsági

tagokat a visszacsatolásig, nehogy az ő befolyásuk nélkül választassanak az ő tisztviselőik. Majd ha visszakapcsolatnak, ezt az ő befolyásukkal lehetne pótolni.

Ismétlem azonban, nem tartom valószínűtlennek, hogy Muraköz rövid idő alatt vissza is adatik. De ha nem adatnék is vissza az országgyűléséig, a megyét mégis szervezni kell, hogy éljen, létezzék, működhessék.

Hosszúra terjedett levelem, pedig csak kérdésedre felelek.

Más tárgyakról nem írok, mert tudod, én rossz levélíró vagyok.

Isten veled! Üdvözöld szívesen testvéredet, a kis Ferkót csókolom. Üdvözlöm barátinkat egytől egyig; levelemet, a kinek akarod, meg is mutathatod.

Isten áldjon!

hű barátod
Deák Ferencz.

Zalaegerszezen 1861. január 15-dikén magántanácskozmány tartatott, mely azon indokból, hogy nem tudhatni, meddig késheik még Muraköz visszacsatolása, fölkérte a főispánt a megyei bizottság összehívására.

DEÁK FERENCZ ELSŐ TALÁLKOZÁSA Ő FELSÉGÉVEL.

«Meglátogattam Vayt, - írja Bécsben 1860. december 19-dikén *Lónyay Menyhért* naplójában - a ki így szólt hozzám: Most jövök a császártól, lesz országgyűlés, de míg - mondotta a császár - így belemennék a dologba, előbb szeretnék Deákkal, Eötvössel beszélni. Kérlek, - így folytatta Vay b. - beszélj velök, s kérdd meg Deákot, mikép hívjuk meg, én hívjam-e meg, vagy Rechberg? s válaszolj mielőbb.» «Első dolgom volt - írja *Lónyay* Pesten december 20-dikán - Deákhoz menni, s elmondván neki a Vay által nyert megbízást, ő azt felelte, hogy elmegy ő felségéhez, és legjobb lenne, ha a kancellár hívná meg.»

Vay Miklós b. kancellár 1860. december 21-dikén a következő levelet intézte Deák Ferenczhez:

Igen tisztelt barátom!

Nem hivatalos modorban ugyan, mégis legfelsőbb megbízásból kérlek meg azon szivességre, miszerint jönnél föl e napokban ide Bécsbe Ő Felségéhez, ki végtelenül óhajtana az országgyűlés határidejének kitűzése előtt értekezni Vélled; ha netalán ünnep másod napján lehetne Hozzád szerencsénk, csütörtökre bejelentenélek a felségnél, s vajha aztán nekünk is szentelnél még egy napocskát!

Állandó régi, őszinte tisztelettel

hived
Vay.

Ugyanazon a napon a *kancellár* Eötvös József bárót is eme levéllel hívta meg Bécsbe:

Tisztelt kedves barátom!

Ő Felsége megbízásából kérlek föl azon szivességre, jönnél föl e napokban, talán csütörtökön, ide Bécsbe, hogy értekezhessen és tanácskozhassunk mi is a mentül előbb kitűzendő országgyűlése tárgyában Vélled; Schmerling ezt különöbben is óhajtja.

Igaz szíves tisztelettel és régi barátsággal

Vay.

Lónyay Menyhért, december 22-dikén *Vay Miklós* b.-hoz intézett levelében ezt írta: «Eötvös, mint előre látható volt, örömmel ragadja meg az alkalmat, fölmehtni és hazája ügyében szólhatni; mindjárt szaladt az öreg úrhoz, vele értekezni.»

Deák Ferencz és *Eötvös József* b. az itt következő levelekkel értesítették a kancellárt, hogy elfogadják meghívását:

Pest, 1860. decz. 23-dikán.

Tisztelt barátom!

Kötelességemnek tartom Ő Felsége parancsának engedelmeskedni, s ha valami közbe nem jön, értem egészségem tetemes változását, szerdán este Bécsben leszek.

Isten áldjon!

tisztelő barátod
Deák Ferencz.

Tisztelt barátom!

Meghívásod következtében szerdán indulok el innen Deákkal, és még vagy az nap estve vagy más nap reggel foglak felkeresni. Fogadd addig is őszinte tiszteletem kifejezését, melylyel vagyok

tisztelő barátod
Eötvös József.

Rechberg gr., a külügyek és a császári ház minisztere, a következő levélben értesítette a magyar kancellárt Deák Ferencz és Eötvös József b. fogadtatásának idejéről:

Nagyméltóságodnak ma reggel vett igen becses levelére válaszolva, van szerencsém tisztelettel értesíteni, hogy ő felsége Deák Ferencz és b. Eötvös József urakat jövő csütörtökön méltóztatik fogadni a cs. kir. udvari palotában, az előbbi ½2-kor, az utóbbit 2 órakor.

Kiváló tisztelettel

1860. december 24.

Rechberg.

«Ma - írja Pesten december 26-dikán naplójában *Lónyay Menyhért* - elutaztak Deák és Eötvös. Többé nem titok felmenetelük. Itt nagy sensatiót csinált. Voltak kik már azt beszéltek és hívék, hogy miniszterium alakítása végett hívták őket föl, hogy már megvan a 48., a magyar független miniszterium.»

Ő felségével való találkozásáról *Deák Ferencz* a következő levelet írta sógorának:

Pesten, 1861. január 9-én.

Kedves Sógor!

Úgy látszik, az emberi természetnek kiválólag tulajdona az: hogy szereti magát fényes álmokban ringatni. Megereszti képzelődése tarka szárnyait, s minden kis körülményt, minden jelentéktelen eseményt ábrándjainak felfokozására használ fel. Ez magában igen szép, igen kellemes. Csak a kiábrándulás azután oly igen kellemetlen, sőt néha veszélyes ne volna. De különösen az élet komoly viszonyaiban, melyek gyakran száraz, higgadt számítástól függnék, nagy bajt, nagy kárt okozhat az ily ábrándozás.

Ti most, miután mozgékonyabb, élénkebb napokat élünk, felizgatva reményekre, azon csekély jelentőségű körülményből, hogy a császár engem és b. Eötvöst Bécsbe felrendelt, Isten tudja minő tarka ábrándokat szőttetek magatoknak, s azt gondoljátok: minden jól van, minden megvan, mit óhajtottunk.

Sajnálom, hogy kénytelen vagyok szép álmaitokat a rideg valóság hű képével eloszlatni; de politikában, kivált korosabb embereknek, nem való az álmodozás, azoknak ébren kell lenni.

Írtam multkori levelemben, hogy arra nézve, mi valószínűleg történni fog, épen annyit tudtam, midőn Bécsből visszajöttem, mint midőn oda mentem. És ez engem legkevésbé sem lepett meg, mert meg voltam győződve: hogy a császár nem azért rendelt fel minket, hogy nekünk elmondhassa, Ő mit akar cselekedni, hanem egyedül azért, hogy tőlünk is megkérdezze, mi hazánkban némely egyes tárgyakra nézve a vélemény. Azon rövid fél óra, mit nála töltöttem, elgondolhatod, mennyire csekély lett volna mind azon tárgyaknak fejtegetésére, miket Ti magatokban képzeltek. Elmondom kivonatát azoknak, mikről a császár szólott, s abból megítélheted, mennyire tévedtek, midőn e beszélgetésnek némi jelentőséget tulajdonítottok. Szólott ő fölsége az országgyűlésről s elmondá: hogy ő azt minél előbb össze fogja hívni, s kérdezett: ha a választások jól fognak-e kiütni? Szólott ő fölsége a Vojvodina visszakapcsolásáról és arról: hogy a magyar országgyűlésének a szerbek kívánatait méltányolni kell, s nem jó volna őket eltaszítani. Szólva arról: hogy ő nemcsak Magyarország királya, hanem a többi tartományok fejedelme is lévén, azok érdekeit sem mellőzheti, mondotta, hogy óvatosságot és méltánylást vár azon kérdések megoldásában, mik az egész birodalommal közösek, minő a pénzügy és hadügy, melyek megoldása legtöbb nehézséggel jár; mondotta: hogy nem tudja, miért nem akarnak a magyarok a közös ügyekre közös birodalmi tanácsot, vagy birodalmi országgyűlést. Ezekről szólott a császár, ezekre feleltem én röviden.

Ezekből láthatod, hogy miniszterségről, vagy miniszteriumnak az országgyűlése előtti alakításáról szó sem volt. De a kinek tiszta fogalma van a felelős miniszteriumról, nem is tarthatja lehetőnek alakítását a koronázás előtt. Hiszen a miniszteriumnak biztos alap kell, oly alap, melyet fejedelem és nemzet mint tetteleg fennállót elfogad s elismer. Ilyen alap nálunk jelenleg még tetteleg nem létezik. Mi az 1848-diki törvényeket egész terjedelmökben kívánjuk alapul tekinteni. Ő felsége sok részben közelít ugyan azokhoz, de némely részben azokat módosíttatni kívánja. Hol azon ember, ki a végleges megállapodás előtt felelős miniszteri tárczát merne elfogadni? Az alapot még csak a jövő országgyűlésének kell teremteni, megszilárdítani.

Egyébiránt meggyőződése: hogy Magyarország kétesebb helyzetben még nem volt, mint jelenleg. Még akkor is: ha minden oldalról legjobb szándékot teszünk fel, ha sem ott fenn absolutisticus czélok, sem itt alant forradalmi túlfeszített remények nem léteznének is. Négy fontos kérdésnek czélszerű megoldását majdnem a lehetetlenséggel határosnak tartom.

Egyik s talán legnehezebb a pénzügy. Az óriási terheket, akár együtt kezeljük azokat, akár megosztjuk, nem leszünk képesek elbírní. Ha ma felosztanák közöttünk az államadósságokat, reánk aránylag a kedvezőbb esetben is olyan osztalék jutna, melynek kamatai, a hadsereg arányos részének ellátása, a közigazgatás költségei: a jelenleg fennálló felette terhes direct és indirect adók összegéből ki nem kerülne, hanem azon adók tetemes emelését igényelné, a mit senki nem akarhat, nem javasolhat. Az adósságokból pedig ki nem fogunk bujhatni, még akkor sem, ha a birodalomtól elszakadnánk, mert azok legnagyobb része, talán másfél ezer millió, a külföldön van, a külhatalmasságok pedig el nem néznék: hogy az ő alattvalóik másfél ezer millió forintot elveszítsenek, mint el nem nézték akkor, mikor Belgium Hollandtól elszakadott, hanem az adósságokból nagy részt Belgiumra róttak, mely azt mai napig is fizeti.

Másik fontos kérdés a hadügy. Sem a császár, sem a német státusférfiak, sem a hadsereg bele nem fognak abba egyezni, hogy a hadsereg kétfelé szakíttassék, s inkább készek lesznek az extremumra.

Harmadik nehéz kérdés a nem magyar nemzetiségek, melyek teljesíthetetlen követelésekkel lépnek fel, horvát, rác, oláh, mindenik külön álló politikai nemzetnek akar tekintetni, s oly igényekkel áll elő, miknek teljesítése az országot feldarabolná, Magyarországot megszüntetné s legfeljebb egy új szövetségi államot hozna létre, melyben, a magyar faj az ország közepén természetes védhető határok nélkül csak töredéket képezne.

A negyedik nehéz kérdés az: miként intéztessenek, és vezettessenek a birodalomnak oly közös ügyei, miket szétválasztani lehetetlen, mint például a külügy, mert hiszen egy birodalomnak két külügyminisztere, két külpolitikája nem lehet, a kereskedelmi ügy kúlvonatkozásaiban, és több mások.

Ezen óriási nehézségű kérdéseket, szemben a Velenczét fenyegető háborúval, szemben az izgatottsággal, túlfeszített reményekkel, az ausztriai birodalom zilált állapotával, megoldani alighanem politikai lehetetlenség. Nem egyes ember, nem politikai párt, csak az isteni hatalom mindenhatósága képes ezekből bennünket kisegíteni.

Könnyű ily helyzetben azt mondani: nem kell engedni, majd engednek. De ki enged? Akármily engedelkenyek lesznek is, pénzt az által teremteni nem lehet.

Sokan azt hiszik: megszűnt a tizenkét évi absolutismus, alkotmányosság lépett helyébe, most már jól fog menni minden. De barátom: az a tizenkét évi absolutismus megrontotta az állam organicus életének minden műszereit, elköltötte három vagy talán több következő generációnak jövedelmét, kizsarolta az életerőt, földhöz verte az ipart és kereskedést. Most már az alkotmányosság sem képes az utófájdalmakat elhárítani, az elvesztett erőt visszatemteni. A súlyos betegség meg van törve, de az elerőtlenedett organismus képes lesz-e mindazon kóranyagot, mi még hátra maradt, leküzdeni?

Kérdezed: mi vár tehát reánk? Azt a jó Isten tudja, ember még valószínűleg sem képes megjósolni. Könnyen, igen könnyen meglehet bomladozása, szétmállása Magyarországnak is, a birodalomnak is.

Azon honpolgár, ki e nehéz helyzetben a negatio terén túl is akar tekinteni s nem elégszik meg azzal, hogy egyik vagy másik törvényre hivatkozik, hanem tettleg is meg akarná menteni a hazát, valóban kénytelen megvallani: hogy még önmagának sincsen határozott véleménye a «miként» iránt. És hogyan hasson az ember másokra, hogyan mutasson útra, mikor maga sem lát utat, mi e bajok tömkelegéből kivezessen?

Sok nehéz időt értem már, nehezett a hazára, nehezett az egyesek politikai állására. De még nem értem időt, melyben nyíltan, bátran s belső megnyugvással ne mertem volna szembe nézni a bekövetkező eseményekkel, azon megnyugvással: hogy tudom, értem s érzem, mi az én polgári kötelességem minden egyes esetben, mit teljesíteni fogok, - az eredmény Isten kezében van. De most kábul a fejem, elszorul mellem: ha szembe nézek a lehetőségek azon chaosával, mi előttünk áll, s miből egy elhibázott lépés végveszélybe viszi a hazát. Engedni a kiegyenlítés kedvéért épen oly kárhozatos lehet, mint szoros ragaszkodással törésre juttatni a dolgot.

Azt irod: az ország reám néz, tőlem vár. Szerencsétlenség az országra is, reám is, ha ez így van, mert a baj súlyosabb, semhogy én vagy más abból megmenthetné a hazát, és én magam is szívesen mennék azon ember után, ki erre némi valószínűséggel kecsegtető utat tudna mutatni.

De nem írok e tárgyról, bővebben, mélyebben nem ereszkedem. Köteteket lehetne összeírni, s ez egészen vége mégis csak annak bizonyítgatása volna: hogy én nem tudok tanácsolni, segíteni. Ezekből is, úgy hiszem, érteni fogod, ha nem az egész helyzet mibenlétét is, de legalább annyit: hogy vulkán felett ábrándozunk s mulatjuk magunkat rózsálmok viruló képeivel.

E napokban voltak nálam Pest városának küldöttjei, felszólítva: hogy nyilatkozzam, ha ők képviselőnek megválasztanak, elfogadom-e a választást? Én legörömbösebb azt feleltem volna: hogy semmiféle nyilvános állást el nem fogadok, még a képviselőit sem. És mindamelllett: hogy mély megtiszteltetésnek veszem a nemzet bizalmát, melynek azonban megfelelni nem leszek képes, mindamelllett, hogy tudom, miszerint minden bajokat, mik így is, úgy is be fognának következni, nékem s az én távollétemnek tulajdonítanak sokan, ha a képviselőiséget el nem vállalnám, mégis talán tagadólag válaszoltam volna; de azon körülmény határozott nálam: hogy könnyen fordulhatnak úgy a dolgok, miszerint a képviselői állás személyes veszélylyel is járhat, ez elől pedig kivonni magát ily nehéz időkben gyávaság volna. Kénytelen voltam tehát azt felelni, hogy igenis köszönöm a bizalmat, s azt elvállalom.

Zalából örömbösebb lettem volna képviselő, mert szülőföldem, politikai életem bölcsője, legszentebb visszaemlékezéseim színhelye; de azt nem mondhattam: hogy Zala részéről bár ki által már fel vagyok szólítva s már szavamat adtam, s így az első felszólítót vissza nem utasíthattam megbántás nélkül. Hiszem: hogy talán Zalában is megválasztottak volna, de a bizalom felszólítására tagadólag felelni nem voltam jogosítva.

Muraközt én előhozta a császárnak, de ő semmi határozott feleletet nem adott. Azonban úgy hiszem, a visszacsatolás megtörténik. Batthyány, úgy hallom, gyűlést hirdet Zalában.

Isten veled kedves sógor! már sokat firkáltam, kezem fáradt, fejem fáj. Leveletem ne mutogasd mindenkinek; aggodalmaimat sokan nem értenék, s minek elijeszteni azokat, kik örömbösebb nézik a dolgot rózsaszínben. Barátomat szívesen üdvözlöd nevében,

hű barátod
Deák Ferencz.

Deák Ferencz ő felségétől szállására, a Hôtel Frankfurtba ment, a hol Vay Miklós b. már várakozott reá. Egészen másnak képzelte - így szólott Vay Miklós báróhoz - a császárt. Van esze és szíve. Meglepte, hogy menyinyire alaposan ismeri az ügyeket s mily lelkiismeretességgel tárgyalja azokat.

Ő felsége Vay Miklós báróhoz Deák Ferenczről így nyilatkozott: Ez azután a tetőtől talpig becsületes, erős meggyőződésű ember. És milyen a logikája! Csakhogy sokat tart kivihetőnek, a mi alig leküzdhető akadályokba ütközik.

ÁTVEGYE-E PEST VÁROSA A TÖRVÉNYKEZÉST?

I.

Pest városa törvényhatóságának gyakorlatába lépte után 1861. január 17-dikén tartott közgyűlésében *Szilágyi Virgil* indítványozta: «Intézkedjék a városi közgyűlés, hogy az igazságszolgáltatás kezelését azonnal átvegye, s annak gyakorlatába lépjen. A városi tanács utasíttassék, hogy az eléje terjesztendő polgári peres és bűnvádi ügyekben a főnálló törvények szerint, különösen pedig az örökösödési osztályos ügyekben az 1836: 14. és 1840: 13., a vásári ügyekben az 1836: 18., a szóbeli világos adóssági ügyekben az 1836: 20. és 1840: 10., a betáblázási ügyekben pedig az 1840: 21. törvény értelmében járjon el; a városi tanács egyszersmind utasíttassék, hogy a törvénykezés gyakorlásának megkezdhetése végett szükséges hivatali személyzet megválasztására nézve az 1848-ik évben megállapított statutumok értelmében jelölteket hozzon javaslatba.»

DEÁK FERENCZ: Nagy fontosságúnak tartom a kérdést, mely szóba hozatott. A magyar nemzet alkotmányos intézményeinek egyike az ország köztörvényhatóságainak törvényben gyökerezett önkormányzási joga, melynek lényegéhez tartozik az is, hogy önkebelében a birói hatalmat szabadon választott bíróságai által gyakorolhassa.

Határozottan kimondotta ő felsége is október 20-dikán kiadott egyik rendeletében: hogy Magyarország alkotmányos intézményeit újra életbe lépteti. A magyar nemzet tehát az ország alaptörvényeinek értelmében, s a fejedelmi szó szentségénél fogva is teljes joggal kívánhatja: hogy az ország köztörvényhatóságai a birói hatalomnak törvényszerű gyakorolhatásába minél előbb vissza legyenek helyezve, s addig is, míg e részben a minél előbb összehívandó országgyűlés véglegesen intézkedhetik, az eddig főnállott idegenszerű törvénykezés alkotmány-szerűleg átalakíttassék.

A közigazgatás minden ágai között legtöbb kímélő óvatosságot igényel az igazságügy. Míg a politikai rendszabályoknak rögtöni megváltoztatása gyakran baj nélkül létesíthető, az igazság kiszolgáltatásának körében minden rögtönzés fölötté nehéz, gyakran káros, néha veszélyes is.

Két főelvet kell a törvénykezésnek célba vett átalakításánál szem előtt tartanunk. Egyik az: hogy nemzetünk a törvénykezésre nézve is minél előbb visszanyerje alkotmányos jogait; a másik az: hogy az átalakítás a magánosok jogviszonyai megzavarása nélkül történjék.

1790-ben, midőn II. József császár abszolút uralmának megszűntével a magyar alkotmány ismét visszaállított, sokkal könnyebb volt a törvénykezés átalakításának eszközölése, mint jelen helyzetünkben.

Akkor a 10 évi abszolút uralom alatt változott ugyan a törvényszékek szervezete, de nem változott az anyagi jog, nem hozatott be idegen codex hazánkba, ítéltek a bíróságok a régi magyar törvény szerint; s midőn a rendszer megváltozott, csak a törvényszékeket és bíróságokat kellett a magyar törvény szerint megalakítani, s az anyagi törvények ugyanazok maradtak. Nem keletkeztek az abszolút uralom alatt a magyar törvényektől eltérő alapon újabb jogviszonyok, s nem jöhetett kérdésbe, hogy egyik vagy másik jogesetet minő törvény szerint kell majd megítélni.

De mennyire másképp állunk jelenleg a törvénykezés átalakításának kérdésére nézve. Az ősiséget, mely magánjogi törvényeink minden részein keresztül van szöve, még 1848-ban eltörlötte elvben az országgyűlés. Azóta az elvben eltörlött ősiség tetteleg és gyakorlatban is megszűnt. A magyar törvények helyett az osztrák törvénykönyv hozatott be hazánkban is, s a tíz év alatt új jogviszonyok keletkeztek, melyeket a hon polgárai kénytelenek voltak az új

törvényekhez alkalmazni; régi jogalapok enyésztek el, új jogalapok támadtak, egy szóval: magánjogi viszonyaink honfitársaink között is, a külföld irányában is, tetemesen megváltoztak.

Mindezeket ignorálnunk, mellőznünk vagy épen fölforgatnunk nem lehet. Senki, a kinek jogról és igazságról határozott fogalma van, nem kételkedik azon, hogy midőn a magánjogi törvények változnak is, azon jogviszonyokat, melyek a megváltoztatott törvények alatt keletkeztek, ugyanazon törvények szerint kell megítélni, melyeknek oltalma alatt, melyeknek szabályai szerint létre jöttek. Azon végrendeletet például, melyet valaki az eddig főnnállott osztrák törvény szerint tett, azon szerződést, mit ugyanazon osztrák törvényhez volt kénytelen alkalmazni, nem lehetne most a magyar törvény alatt érvénytelennek nyilvánítani csak azért, mert akár formában, akár lényegben eltérő a magyar törvénytől.

Mikép fogjuk tehát a jelen kérdés megoldásánál a fönnemlített két elvet egyesíteni? Azon úton, melyet Szilágyi úr indítványba hozott, hogy tetteleg foglaljuk el a bíraskodást, s a városi közönség létesítse azonnal a törvényes hatóság helyreállítását, czélt, úgy hiszem, érni nem fogunk.

Ha most is, mint 1790-ben, elég volna megalakítani a bíróságot, s azonnal minden visszaesnék a régi kerékvágásba; ha minden bíróság alakítása a köztörvényhatóságoktól függne; ha elég volna az első bíróságokat megalakítani, bármi történnék is a köztörvényhatóságok körén kívül eső följebbviteli bíróságokra nézve; ha nem kellene egyszersmind arról is gondoskodni, hogy a megalakított bíróságok mikép járjanak el, s minő anyagi törvény szerint ítéljenek az előforduló régi és új jogviszonyaink fölött: nem sok nehézséggel járna a dolog.

De mivel mindezek összege képezi a törvénykezést, szükséges mindezekre figyelmezn.

Csak két mód képzelhető e részben, melyeknek egyikét kell választani annak, ki az átalakításban czélt akar érni. Vagy a régi magyar törvényeket kell teljesen és tökéletesen s egész terjedelmökben, addig is míg az országgyűlés véglegesen intézkedik, behozni, mind a bíróságok szervezésére, mind az eljárásra, mind az anyagi jogra nézve; vagy változtatásokat kell azokban ideiglenesen tenni, s mint Szilágyi úr nevezi, octroyozni.

A régi magyar magánjogi törvényeket teljesen, tökéletesen s egész terjedelmökben ismét visszaállítani nem tartom lehetőnek. Nem szólok a gyámságra, teljeskorúságra s a hiteli kérdésekre vonatkozó törvényekről; csak egyet említek meg, mi pedig az előforduló esetek gyakoriságát és fontosságát tekintve, kitünőleg figyelmet igényel, s ez az örökösödés. Én azt állítom, hogy nekünk jelenleg tetteleg behozható örökösödési magyar törvényünk nincsen.

Régi örökösödési törvényeink általában az ősiségen alapultak, - nemcsak a nemesi rendnél, hanem a polgároknál s az egész népnél is. Még a világos örökösödési törvénynek, az 1836-dik évi 14. cikknek alapelve is az ősiség, különösen a 3., 4., 7., 8. §§-ban.

Az ősiség elvben 1848-ban már eltöröltetett, s ez által az örökösödési törvényekben oly hézag támadott, mely miatt a régi örökösödési törvények lehetetlenekké váltak. Ezen hézag nem lön a magyar törvényhozás által pótolva, mert a közbejött szomorú események a magyar törvényhozást ebben meggátolták.

Ha tehát a régi örökösödési magyar törvényt akarnók visszaállítani, s azt rendelnők például, habár ideiglenesen is, hogy az atya kizárólag a fiágot illető javait nem hagyhatja leánygyermekére, hanem azok oldalági örökösre szállanak; a végrendelet nélkül elhalt magtalan szerzőnek szerzeményeit nem rokonai, hanem a királyi fiscus kapja meg: egyenes összeütközésbe jönnénk az 1848-ik évi törvények rendeletével s a nemzetnek határozottan

kimondott akaratával, mely az ösiséget elvben nem azért törölte el, hogy az tetteleg ismét visszaállítsák.

Hasonló nehézségek vannak a régi törvények más egyéb rendeleteinek változtatás nélküli teljes visszaállítására nézve is. Ilyenek különösen a hitelre vonatkozók, névszerint a birói zálogok kérdése nemesi javakban, és egyebek, miket újra föléleszteni, ellenkeznek az ösiség eltörlésének elvével.

Nem ugyan Szilágyi úr, de némelyek az által akarnák e nehézséget megoldani: hogy az ösiséggel kapcsolatban lévő perekre nézve az ország gyűlésének végleges intézkedéséig törvényszünetet javasolnak. Nézetem szerint az a javaslat a bajt nem orvosolná, sőt nagyobbítaná. Az ország gyűlésének végleges intézkedése nem oly közel áll. A legkedvezőbb esetben is sok nehéz kérdésnek kell addig megoldatni, míg az országgyűlés codificatiohoz foghat. Pedig magát a codificatiót sem lehet néhány hét alatt bevégezni. Ha tekintetbe vesszük, hogy az ösiséggel majd minden örökösödési peres kérdés kapcsolatba jöhet, a javasolt törvényszünet az örökösödési perek legnagyobb részére kiterjedne. Gondoljuk meg: hogy a népnél, kivált falun, a perek kilencz tized része örökösödési keresetre vonatkozik, s azokat oly hosszú ideig függőben hagyni, súlyos igazságtalanság volna, s méltán zúgolódást okozna. De egyébként is a törvényszünet csak peres esetekre vonatkozhatnak, az anyagi jogot szabályozó törvények pedig nemcsak per eseteire szólnak, hanem azok oly szabályok, melyek szerint kell társaséletbeli cselekvéseinket intéznünk, azok szerint élünk, egyezkedünk, szerződünk, örökösödünk, osztozunk, adunk-veszünk, hogy a pert elkerüljük; s ha törvény nincs: mi szerint intézzék cselekvéseiket a hon polgárai? mi szerint tanácsoljanak, egyeztessenek másokat? a törvény nemcsak per esetére szól, s a per felfüggesztése még nem segít a bajon.

Úgy látszik, Szilágyi úr maga sem állította határozottan, hogy a régi magyar törvényeket egész terjedelmükben mindenre nézve vissza kell állítani, mert kiemelt néhány tárgyat, mint például a vásári szóbeli eljárásokat; de hát mi történjék a többivel? minő bíróságok, mily eljárások, s minő törvények szerint ítélenek ezek fölött?

De ha már a régi magánjogi törvényeket rögtön egész terjedelmükben minden változtatás nélkül visszaállítani nem lehet, ki fogja megtenni ezen változtatásokat, mik szükségesek? ki fogja pótolni a hézagokat? Ha Szilágyi úr indítványa szerint a köztörvényhatóságok tetteleg és azonnal belehelyezik magukat a törvénykezésbe, ők lesznek kénytelenek azon változtatásokat ideiglenesen megtenni és a hézagokat pótolni, a mint ez több törvényhatóságoknál már történt is.

Szilágyi úr szomorú képét festette az igazságügy jelen állásának. Előadta: hogy az eddigi törvényszékek vonakodnak átadni a megyének a törvénykezési iratokat, a megye pedig eltiltotta tisztviselőit az eddigi törvényszékek ítéleteinek s határozatainak végrehajtásától, s így az igazság szolgáltatása végkép fölakadt. Ha Szilágyi úr föladatul tűzte volna ki magának, megmutatni azt: hogy jelen helyzetünkben mennyire káros a rögtönzés, a tetteleges föllépés, mely azon állapotot idézte elő, mit ő maga is abnormisnak nevez, föladatát jobban meg nem oldhatta volna, mint a jelen helyzet azon szomorú képének előnkbe állításával, melyet lerajzolt.

Ha minden köztörvényhatóság saját nézete szerint tettelegesen eszközli önkeblében a törvénykezés átalakítását; ha a felsőbb bíróságok, melyeknek alakítása nem a köztörvényhatóságok kezében van, ismét más nézetek szerint alakulnak, más szabályok szerint járnak el, más elvek szerint ítélnek: az egymástól eltérő, sőt egymástól ellenkező szervezések, eljárások, törvények oly zavarba hozzák az igazságügyet, hogy annak tömkelegéből kibonyolódni senki nem lesz képes, s az igazság kiszolgáltatása végkép fönnakad.

Bizonyosan meg fog történni, sőt meg is történt már, hogy midőn egyik köztörvényhatóság mindenre nézve kivétel nélkül a régi magyar törvényeket állítja vissza, az újabban behozott telekkönyveket is érvényteleneknek nyilvánítja, sőt még az osztrák törvények alatt keletkezett jogviszonyokat, és az ezek iránt már folyamatban levő pereket is a régi magyar törvény szerint rendeli megítéltetni, akkor a másik némi kivételeket, módosításokat tesz, a harmadik némely peres esetre nézve törvényszünetet határoz. Így fog ez menni s majdnem annyiféle lesz a törvény hazánkban, a hány a törvényhatóság, és pedig nemcsak apróságokra, hanem fontos, életbevágó magánjogi kérdésekre nézve is. A perlekedni akarótól azt fogja mindenekelőtt kérdezni ügyvéde: melyik törvényhatóságban fekszik a per tárgya? s a szerint mondhatja csak meg, jogos-e keresete? Sőt még azon kérdésben is: hol kell a pert megindítani, a törvényhatóságok különféle szervezete szerint igazodhatik el a jogtudós. Ugyanazon keresetet egyik megyében a megyei törvényszékeknél, másokban az alispánnál kell majd kezdenie, a mint egyik megye a régi törvények szerint szervezte törvénykezését, a másik abban változtatást hozott be. Sőt megtörténhetik az is: hogy perének bírót nem talál, mert keresetét a régi törvény szerint a kerületi táblánál kellene indítani, kerületi táblákat pedig ő felsége nem állított fel. A városi polgárnak pedig, ha azon városban, hol a kereset tárgya fekszik, a régi törvények szerint szerveztetett a törvénykezés, feljebbviteli bírósága sem lesz; mert tárnoki vagy személynöki ítélőszékek nem léteznek. És mi lesz mindezeknek elkerülhetetlen következése? Az igazság szolgáltatásának teljes fönnakadása, egyesek anyagi károsodása, a közhitelnek oly tetemes csökkenése, melyet évek múlva sem lehet megorvosolni, egy szóval: zavar és anarchia. Nem túlzott képe ez a dolognak, hanem oly aggodalom, mely a már történtek után nagy mértékben valószínű.

Legyen bárminő az ideiglenes átalakulás: ha egyforma nem lesz az egész országban, ha az első bíróságok és a feljebbviteliek összhangzásban nem lesznek, ha nem ugyanazon törvényt követi valamennyi, vagy - a nép szavával élve - nem lesz egy törvény, egy igazság, akkor az átalakulás nem lesz czélszerű, nem is lesz alkotmányos. Pedig ha minden köztörvényhatóság tetteleg jár el, saját nézete szerint szervez, változtat, rendelkezik: egyformaság, összhangzás merőben lehetetlenek.

Épen azért tehát, mert a törvénykezés átalakulása a legnagyobb óvatosságot igényli, s azért, mert a törvénykezésre nézve egyformaságnak kell lenni az egész hazában, s összhangzásnak az ítélőszékek minden fokozatai között, ezt pedig elérni lehetetlen, ha minden köztörvényhatóság egyoldalúlag, önnézete szerint, s mintegy elszigetelve cselekszik, rendelkezik: én Szilágyi úr javaslatához nem járulhatok, hanem czélszerűbbnek látom bevárni azon javaslatot, mit az ország bírója ő felsége megbízásából az ország legfőbb törvényszékével, a hét-személyes táblával és több e végre meghivandó jogtudósokkal együtt készítend az iránt, hogy miként lehet a törvénykezésre nézve addig is, míg e fölött az ország gyűlése véglegesen intézkedik, teljesen és minél előbb visszaállítani a nemzet alkotmányos jogait, a nélkül, hogy a magánosok jogviszonyai megzavartassanak. Annyival inkább jónak látom pedig ezt bevárni, mert tudom, hogy az országbíró e munkát igen rövid idő alatt megkezdi. Csak ily módon remélhető az egyformaság egész törvénykezésünkben. Legfőbb tekintet én előttem az, hogy a köztörvényhatóságok minél előbb visszakapják szabadon választott törvényszékeiket, s a följebbviteli bíróságot is magyar törvényes ítélőszékek gyakorolják. Ezt pedig, azt hiszem, sokkal biztosabban, sokkal gyorsabban elérjük, ha az említett javaslatot bevárva, addig minden tetteleges, egyoldalú, sőt talán erőszakos föllépéstől tartózkodunk; azon folytonos surlódásoknak, mik tetteleges föllépésünk által közöttünk és az eddig fönnállott bíróságok között előidéztenének, alig volna más eredménye, mint az, hogy mi a törvénykezési iratokat követelnők tőlük, ők azokat ki nem adnák, mi megtiltanók tisztviselőinknek, hogy azok

határozatait végrehajtsák, s ennek nem ők szenvednék kárát, hanem mi magunk s azon polgártársaink, kik törvényt, igazságot keresve, nem találának segélyt peres ügyeikben.

Egyik főokát némely botlásainknak a helyzet hibás fölfogásában találom. Minden magyar egyetért abban, hogy egyedül az 1848-dik évi törvények szolgálhatnak nekünk jogalapul, s hogy azok jogilag teljesen érvényesek, s mi azokhoz ragaszkodunk. De fájdalom, ezen jogilag fönnálló törvények tetteleg még egész terjedelmökben nincsenek életben, s az a hatalom, melynek kezében van az anyagi erő, az említett törvények némely részeinek tetteleges fönnállását tagadja. És mi mégis úgy akarunk eljárni tetteleg, sőt talán erőszakkal is, mintha semmi akadály nem léteznék, s azon tetteleg fönnálló hatalmat és erőt teljesen ignorálnók.

Igaz, hogy az a javaslat is, melyet a hétszemélyes tábla készitend, Szilágyi úr szava szerint csak octroyozás leend. De hiszen, miután a régi törvényeket egész terjedelmökben visszaállítani úgy sem lehet, az is, mit a köztörvényhatóságok maguk hatalmával behoznának, szintén csak octroyozás volna, még pedig sokféle. egymástól eltérő octroyozás. Sőt a hétszemélyes tábla ilyennemű eljárása mellett némileg az is szól, hogy annak, mint legfőbb törvényszéknek, határozatait egyes esetekben, ott, hol törvényhiány volt, mindig törvény gyanánt tisztelte az ország; s mivel javaslata csak ideiglenes rendelkezést tárgyaz és csak a legközelebbi országgyűlésnek intézkedéséig tart, más úton pedig még több bajjal, sőt jogtalansággal járna a törvénykezés átalakítása, várjuk be javaslatát s tartózkodjunk a zavart okozható s minden esetre eredménytelen tetteleges föllépéstől.

Ha joguk van a köztörvényhatóságoknak önkeblükben a törvénykezés rendezése iránt intézkedni, joga van más részről minden polgárnak az államtól pontos és biztos igazságszolgáltatást követelni. A köztörvényhatóság jogát csak a polgárok érdekében, csak azok jogának oltalmára gyakorolhatja, és ha azt úgy gyakorolja, hogy a pontos és biztos igazságszolgáltatás helyett a törvénykezés fönnakadását, zavart és valóságos anarchiát idéz elő, a legnagyobb jogtalanságot követi el, sőt kockáztatja a nemzet szabadságát is, melyet védnie kellene, mert zavar és anarchia épen oly veszélyes ellenségei a nemzet szabadságának, mint az absolutismus önkénye.

A szabadság és absolutismus közti harcz oly régi, mint a történelem. Üssük fel a népek történetének könyvét, s látni fogjuk, hogy e két nézet, e két elem folytonos küzdésben volt egymás ellen, s hol egyik, hol másik diadalmaskodott. Így volt ez évezredek óta, s így lesz talán még hosszú ideig. De egy feltűnő jellemvonás van mindezen küzdelmeken, az t. i., hogy egyik úgy, mint a másik, mindig akkor bukott meg, midőn nem birta teljesíteni azt, mit a nemzetnek ígért. Az absolut rendszer korlátozza az egyéni s polgári szabadságot, de ígér rendet, nyugalmat, s mindennek fölött anyagi jólétet. A mint azonban kénytelen bevallani, hogy ígéretét teljesíteni nem képes, fölébred a népben az elvesztett szabadság iránti sovárgás, türelmetlen lesz, s megtöri a hatalmat, mely szabadságának árát, a jólétet, sem volt képes megfizetni. Újjal mutassak-e példákra e részben? A szabadságért küzdő párt más részről ígér a nemzetnek egyéni s polgári szabadságot, de anyagi áldozatokat vesz gyakran igénybe. A nép a szabadság kincseért gyakran kész áldozatokra is. De a mint a szabadság anarchiává fajul, mely az egyéni s polgári szabadságot semmivé teszi, a nem teljesített ígérlet elidegeníti a népet, s tág kaput tár ismét az absolut hatalomnak. Példa erre Franciaország, mely nem a szabadság harcaiban, hanem az e harczot kísért s követett anarchia súlya alatt annyira kifáradt, hogy nem egyszer tárt karokkal fogadta az absolut hatalmat, mely őt attól megmentette s az anarchia visszatérése ellen biztosította. Óvakodjunk: hogy oly ballépéseket ne tegyünk, mik a népnek, mely tőlünk a renddel párosult szabadság áldásait várja, a végtelen zavarok és anarchia átkát hoznák nyakára, mert ez volna a legrövidebb út az absolut hatalom ismétli megalapítására.

II.

Szilágyi Virgil azt a kérdést tette, hogy «midőn már 52 megye és a sz. k. városok nagy része elhatározta, s komoly lépéseket tesz arra, hogy a törvénykezést magyarrá s törvényessé tegye; midőn semmi kilátás sem lehet arra, hogy a törvényhatóságok az egyszer kimondott legtörvényesebb rendszabályoktól visszalépjenek: akarjuk-e, hogy Pest városban az igazságszolgáltatást nélkülözzük?» Nem irigyli senkitől azt a dicsőséget, hogy az ország fővárosában, s csakis itt akasztja meg az igazságszolgáltatás, azonnali visszavitelét a törvényes útra, s idézzon elő a törvénykezésben anarchiát.

DEÁK FERENCZ: Semmiféle dicsőségre nem vágyik; mindenki tudja, hogy neki ambíciói nincsenek, s mivel az ő meggyőződése szerint a megyék helytelenül cselekedtek, midőn az igazságszolgáltatás átvételébe bocsátkozva oly borzasztó zavart idéztek elő, az a zavarok növelése lenne, ha Pest városa is azon az úton indulna, s ő azért előadott indítványához ragaszkodik.

A közgyűlés *Deák Ferencz* véleményét tette magáévá.

PEST VÁROSA FÖLIRATA A JANUÁR 16-DIKÁN KELT KIR. LEIRATRA.

Pest városa közgyűlése 1861. február 1-sején tárgyalta ő felségének január 16-dikán kelt és a törvényhatóságokhoz intézett leiratát. Ezen leirat elrendeli:

«1-ször. Hogy mindenütt, hol a birodalmunk határain kívül tartózkodó hűtlen és felségsértő, vagy oly egyének választattak bizottmányi tagokúl, kik birodalmunk ellenségeihez szegődve, Ellenünk s az állam ellen jelenleg is vétkes merényleteket terveznek, ezen választások semmiseknek és érvényteleneknek tekintessenek.

2-szor. Megparancsoljuk, miszerint az egyenes adó behajtásának s közvetett adózásoknak megakadályoztatására irányzott mindennemű közvetlen vagy közvetett kísérletek vagy határozatok és bárminemű új adókiivetések szoros felelet terhe alatt mellőztessenek, s minden efféle végzések rögtön megszüntettetvén, ennek foganasításáról magyar királyi helytartó-tanácsunknak haladéktalanul jelentés tétessék.

3-szor. A jövő országgyűlési megállapodásig, s illetőleg az országbiránk által teendő ideiglenes javallatok fölötti intézkedésünkig, minden határozatokat érvényteleneknek nyilvánítunk, melyek a mult évi Mindszent hó 20-dikán kelt elhatározásaink által ideiglen fentartott törvénykezési intézkedések megszüntetésére, vagy tevékenységük megszüntetésére irányozvák; utasítván egyszersmind az országban létező törvényszékeket, miként a még hatályban álló törvényeket és szabályokat az említett időszakig pontosan és lelkiismeretesen alkalmazzák, miután ezek az országnak és egyeseknek érdekében véglegesen csak rendes törvényhozási tárgyalás útján, nem pedig egyoldalú helyhatósági határozatok által változtathatnak meg a nélkül, hogy a jogi viszonyok föloldhatatlan bonyodalmakba sodortassanak.

4-szer. Miután az 1848-diki törvényeknek átvizsgálását s illetőleg módosítását, megszüntetését vagy megerősítését, úgy szinte azoknak mult évi Mindszent hó 20-dikán kelt elhatározásainkkal kiegyenlítését a folyó évi Szentgyörgy hó 2-dikára összehívandó országgyűlésére utasítottuk, s azoknak tetteles életbeléptetése oly kérdésekkel függ össze, melyeknek egyoldalú, elhamarkodott megoldása az elmúlt idő lefolyta alatt keletkezett, s oltalmunkra számot tartó viszonyokat és érdekeket - úgy Magyarországon, mint többi tartományainkban - veszélyeztethetné, s miután ezen törvényeknek hatályba léptetésükkel összekapcsolt kérdéseknek elhatározása a legérettebb megfontolás és meghányás tárgya, mely sem egyeket, sem egyes megyéket nem illehet: ennél fogva az ezen törvények tetteles foganasítása iránti minden kísérleteket szigorúan eltiltunk, s azokat a legkomolyabb eszközökkel akadályoztatni rendeljük.»

Ha a megyék részéről - mondja a leirat - ezen meghagyások ellenében ellenszegülés tapasztaltatnék, a bizottmányi ülések be fognak tiltatni, s maguk a bizottmányok fölfüggesztetni, vagy föloszlattatni, mi - a szükség úgy kívánván - anyagi hatalommal is foganasítandó lészen.

A leirat fölolvása után *Lukács Mór* szólalt föl. Kifejtette, hogy Pest városa véletlenül egyikét sem követte el azon tényeknek, melyekkel a leirat az ország törvényhatóságait vádolja, és kimutatta, hogy épen ez okból kell nyilatkoznia, nehogy úgy lássék, mintha az ország többi törvényhatóságainak intézkedéseit rosszalná. Kérte, hogy a főjegyző kezénél levő fölirati javaslat, mely a közgyűlésen jelen nem levő *Deák Ferencz* tollából folyt, olvassassék föl, s azt elfogadásra ajánlotta.

Királyi Pál főjegyző a következő fölirati javaslatot olvasta föl:

Császári, Apostoli Királyi Fölség!

Midőn cs., apostoli kir. Fölséged a sanctio pragmatica alapján Magyarország alkotmányának ismételi helyreállítását elhatározta, nem kételkedhattunk, hogy azon alapelv, miszerint minden jogszerűleg alkotott törvény jogérvényes mindaddig, míg azt a koronás fejedelem és nemzet egyesült akaratja el nem törli, hazánkra nézve is sértetlenül fennáll.

Hittük és hiszszük ezt annál inkább, mert a sanctio pragmatica, melyre, mint alaptörvényre, maga Fölséged kegyelmesen hivatkozik, és a sanctio pragmatica értelmében kiadott királyi hitlevelek világosan azt tartalmazzák, hogy az országnak törvényei, melyek t. i. országgyűlésileg alkottattak, szorosan megtartandók.

A Fölséged által mult évi október 20-dikán kiadott diplomát és királyi elhatározásokat úgy tekintettük, mint világosan kijelentett tanuságát annak, hogy Fölséged a sanctio pragmaticát, mely a koronás fejedelem és nemzet jogait egyaránt biztosítja, teljesen és egész terjedelmében életbe lépteti, s meg valánk győződve, hogy Fölségednek legmagasabb czélja és akaratja más nem lehet, mint az egy ideig félretett, de soha el nem évülhető, soha meg nem semmisíthető magyar alkotmánynak visszaállítása által a nemzetet megnyugtatni, s a kölcsönös bizodalmat, mit a lefolyt 12 évnek szomorú eseményei annyira megingattak, ismét helyreállítani.

De hűtelenek volnánk az alkotmányosság elvéhez, eltérnénk a sanctio pragmatica alapeszméjétől, ha nem ragaszkodnánk törvényeinkhez, s azoknak szoros megtartását, pontos teljesítését nem sürgetnénk a jognak és igazságnak minden fegyverével.

Önmaguk a fejedelmek sem bizhatnak oly népben, mely könnyen felejtí elvesztett szabadságát, könnyen változtatja ősi alkotmányát, hamar megnyugszik a vak eset játékain és csakhamar beletalálja magát minden viszonyba, mit a körülmények rákényszerítenek. A mely nép sorsát, helyzetét, alkotmányát, intézményeit könnyű szerrel cserélgeti, az urat is hamar cserél.

Az 1848-diki törvények alkotmányszerűleg lönek alkotva, s nincsenek e mai napig alkotmányszerűleg eltörölve; mi tehát úgy is mint egyes polgárok, úgy is mint törvényhatóság kötelesek vagyunk azokat tisztelni, teljesen jogérvényeseknek tekinteni mindaddig, míg a nemzet és a koronás fejedelem egyesült akarata országgyűlésileg azokban változtatást nem tesz.

Mi nem akarjuk jogainkat a törvény korlátain túl terjeszteni; ezt cselekednők pedig, ha azon hatalmat, mely a nemzetet és koronás fejedelmet együtt illeti, mint törvényhatóság akarnók gyakorolni az által, hogy a még jogilag fönnálló s országgyűlésileg meg nem szüntetett törvények ellen cselekednénk.

Kik azok és vannak-e olyanok, kik a birodalom ellenségeivel szövetkezve, az állam ellen vétkes merényleteket terveznek, azt mi nem tudhatjuk; képviselőtestületünk tagjai között ilyenek nincsenek. Azon honfiak közül pedig, kik politikai multjuk miatt még most is száműzvetve külföldön tartózkodnak, ha választottunk volna is valakit képviselőtestületünk tagjává, ezt kétségtelenül azon reményben tevénk vala, hogy a magyar alkotmánynak visszaállítása megnyitja egyszersmind hazánk határait mindazoknak, kiket az idegen bíróságok által idegen törvény szerint hozott alkotmányellenes ítéletek kényszerítettek a távozásra. E reményünk minél előbbi valósulása bizalmat gerjesztő záloga leend az alkotmányosság teljes visszaállítása iránti komoly szándéknak, meghiusulása ellenben könnyen káros kétkedést szülhetne a nemzetben.

A közadót illetőleg épen azért, mert köztörvényhatósági állásunkban nemcsak alkotmányos jogaink, de alkotmányos kötelességeink is vannak; épen azért, mert mi, mint köztörvényhatóság, őrei és kezelői vagyunk azon jogoknak, melyeket az alkotmány a népnek biztosított csak azt tehetjük, mit e részben a törvény enged és parancsol. Alkotmányos országban az adónak minden nemei csak a nemzet beleegyezésével jogszerűek, mi tehát csak azon adónak jogszerűségében nyughatunk meg, mit az országgyűlés megállapít vagy elfogad. A jelenlegi adónak, mint országgyűlésen kívülinek, jogosságát tehát elismernünk a törvény tiltja. Erő és hatalom ellen a mi fegyverünk igazság és törvény, miket az erő és hatalom sérthet vagy mellőzhet, de jogszerűleg meg nem semmisíthet.

A törvénykezés visszaállítására nézve be akarjuk várni az ország birája és illetőleg a hétszemélyes Tábla által teendő javaslatokat, mint ideiglenes intézkedéseket, főképp azért, hogy a törvénykezésre nézve egyformaság legyen a hazában, mit egyébkint a törvényhatóságoknak sokban egymástól eltérő nézetei miatt elérni alig lehetne; de várakozásunkat azon bizalom és kívánathoz kötjük, hogy az ország alkotmányos jogai a törvénykezésre nézve is a magánjogviszonyok megzavarása nélkül minél előbb vissza fognak állíttatni.

Az 1848-diki törvényeknek újabb átvizsgálása s illetőleg módosítása nézetünk szerint is az országgyűlés köréhez tartozik; de épen azért mi köztörvényhatósági állásunkban azoknak bármely egyoldalú mellőzésében vagy megszegésében meg nem nyughatunk. Azon törvényeket a jövő országgyűlésen nem szükséges alkotni, mert már megvannak s jogilag fönnállanak; czélszerű leend talán azokat újra átvizsgálni, talán némely részben módosítani, s a mennyiben vagy nem eléggé határozott, vagy csak ideiglenes rendelkezést tartalmaznak, javítani is; de mindaddig, míg ez nem történik, kötelességünk azok fönnálló rendeletéhez ragaszkodni. Ismételjük azonban itt is, hogy a mi fegyverünk nem erőszak, hanem igazság és törvény.

Mindezeket a legmélyebb tisztelettel és őszinteséggel előadni, a törvény és alkotmányos állásunk teszi kötelességünké, s meg vagyunk győződve, hogy Főlséged, ki alkotmányos úton akarja a nemzet bizalmát s teljes megnyugtatását elérni, e kötelességünk teljesítését s az alkotmányos őszinte szót nem fogja túlcsapongásnak tekinthetni.

Fontos és nehéz föladatok várnak a közelgő országgyűlésre, oly föladatok, melyeknek elhibázott megoldása végtelen bonyodalmakba vezethet, s veszélyt hozhat hazánkra; higgadt és nyugodt kedélyállapot, a helyzet nehézségeit méltányló óvatosság, egymást értő és a félreértéseket eltávolító kölcsönös bizalom szükséges e nehéz munkához.

Mindez pedig csak úgy remélhető, ha minden ok, minden ürügy gondosan mellőztetik, mi félreértésre, bizalmatlanságra vezethetne; ha legszentebb ereklýnk, az ősi alkotmány, meg nem támadtatik, s legforróbb érzelmünk, a honszeretet, melylyel hazánk szabadságához s alkotmányos önállásához ragaszkodunk, nekünk vétkül nem tulajdoníttatik; ha tőlünk oly cselekmények vagy mulasztások nem követeltetnek, melyek által a törvénnyel, önérzelmekkel és legszentebb kötelességeinkkel jönnénk ellenkezésbe.

Ily módon, és csak ily módon lehető a hon föntartása, s ha Isten engedi, fölvirágzása.

Szilágyi Virgil a felolvasott fölirati javaslat ellen szólt. Kifogása volt annak úgy alakja, valamint tartalma ellen. Szerinte a javaslat hangjában annyi a mentegetődzés, hogy a fenyegető leirat ellenében Pest városához méltónak nem tartja. A mi pedig lényegét illeti, hiányzik belőle az erélyes tiltakozás az 1848-diki törvények revisiója ellen. Félt, hogy «a könnyen hívés, a rosszul alkalmazott nemzeti nagylelkűség ismét megrontásunkra fog kizsákmányoltatni, ha elég óvatosak nem leszünk, megvonni minden erkölcsi támogatást azon párttól, mely a hazában immár fölütötte fejét, s melyet ő nem tartózkodik a maga valódi nevén megnevezni, érti az osztrák pártot.» «A sajtó és a törvényhatóságok egy része már is annyit tőn e pártnak fölbátorítására, hogy meg kell döbbennünk a következmények

gondolatától, s legalább mi ne szolgáltatassunk okot arra, hogy ezen párt örvendve lássa, miszerint törvényhatóságunk kebelében mesterkedésének biztos basisa van.» Jobb szerette volna ugyan, ha a nemzet október 20-dikával szemközt megmarad még egy ideig a negatio terén, s «bevárja, míg teljes igazságot szolgáltatnak föltétlenül, vagy ha ez nem történik, önmagát erősítve bevárja az időt, mi okvetlenül jönni fog, midőn az európai viszonyok kedvező fordulata mellett módja, alkalma lesz a nemzetnek követelni a teljes igazság kiszolgáltatását.» De mivel a város már egyszer fölirást intézett, az újabb fölírás kényszerűséggé vált; e fölirat azonban olyan legyen, melyből láthassa mindenki, «hogy ha akadnak a nemzetnek egyes tagjai, ha akadnak törvényhatóságai, melyek az 1848-diki törvényeket szentségtelen kezekkel érinteni mernék, vagy azokat kérdésbe vonni engednék: az ország fővárosának törvényhatósága nem tartozik azok közé.» Ez után élénk színekkel festette az osztrák absolutisticus irányzatnak Magyarország beolvasztására irányzott s többször már az erőszakosság alakjában is fellépett törekvéseit egy részről, más részről pedig azon alkotmányos küzdelmeket, melyeket azoknak, a kik a nemzeti önállóság fentartásához ragaszkodtak, ismételten kellett folytatniok az osztrák törekvések támogatói ellen. Végre négy pontban formulázta azt, a mit a határozottabb hangon szerkesztendő feliratnak tartalmaznia kellene: tiltakozást az absolut kormány által kivetett adók behajtása ellen; tiltakozást az október 20-diki diploma rendszerének életbeléptetése ellen; tiltakozást az absolut kormányzásnak az országgyűlés esetleges feloszlatásával még egyszeri megkísértése ellen, és követelését az 1848. évi törvényekben szervezett alkotmányos biztosítékok helyreállításának.

Eötvös József b. azt tartotta, hogy «az országban lehetnek különböző véleményű egyének, de párt nincs, az országban csak egy nemzetet látunk». Az előterjesztett fölirati javaslatról pedig azt mondta, hogy Pest városának szellemét a törvényhatóság méltóságához illő formában tökéletesen kifejezi. Lehetnek egyesek, - így szólott - kik a jelen alkalommal hangzatosabb phrasisokat helyezettünkhez méltóbbaknak találának; de én nem osztozom e nézetben. Vész pillanataiban a fa lombja susog, a gyengébb ágak verdesik a levegőt, de a törzs maga mozdulatlan marad. Ereje épen abban van, hogy meg nem mozgatható. Ezt tesszük mi. Hogy az egyszer választott iránytól magunkat eltéríttetni nem engedjük; hogy az 1848-diki törvényekhez szilárdul ragaszkodunk: ennek tiszta kimondásában, s nem egyes szavakban van föliratunk ereje. A magyar nemzet, ha nem is megyünk vissza a multba oly messze, mint Szilágyi, csak az utolsó tíz évben többet tett és többet szenvedett, sem hogy nagy szavakra lenne szüksége, hogy szavainak tekintélyt szerezzen.

A közgyűlés elfogadta *Deák Ferencz* fölirati javaslatát.

LEHETSÉGES-E A RÉGI MAGYAR POLGÁRI ÉS BÜNTETŐ TÖRVÉNYEKET MINDEN VÁLTOZTATÁS ÉS OCTROYROZÁS NÉLKÜL VISSZAÁLLÍTANI?

I.

Ő felsége 1860. október 20-dikán a következő kéziratot intézte a magyar kancellárhoz:

Kedves báró Vay!

Minekutána szándékom, Magyarországom összes törvénykezési ügyét ismét ezen ország határai közé visszahelyezni, - ennél fogva országbíráim Nékem több alkalmas egyéniségeket fog kijelölni a királyi Curia tagjaiul, kik az ő elnöklete alatt, más alkalmas egyéniségek közbejöttével, mindenek előtt a magyar igazságszolgáltatásnak szervezése felett tanácskozendván, ebbeli javaslataikat magyar kir. kancelláriám útján haladéktalanul Elém terjesztendik; mire nézve önként értetődik, miszerint a birtok biztosságának és a magánjogi viszonyok állandóságának érdekében, a polgári és büntető jognak minden határozmányai és intézkedései mindaddig teljes hatályban maradandnak, míg azok iránt a netaláni változások törvényhozás útján meg fognak állapíttatni.

Bécs, október 20-dikán, 1860.

Ferencz József m. k.

Az Apponyi György gr. országbíró elnöklete alatt a törvénykezés ideiglenes szervezése céljából megalakult értekezletnek 1861. január 23-dikán tartott I. ülésében *Melczér István* kir. személynök indítványozta, kéressék meg ő felsége, hogy Magyarország alkotmányos bíróságait előbbi törvényes állapotukba visszaállítsa, s mindazokban, mik a magánjogviszonyok megzavarása nélkül történhetők, mind anyagi, mind alaki törvényeinket, visszaállítsa. Véleménye támogatására fölhozta, hogy midőn József császár 1790-ben rendeleteit visszavette, utóda, II. Leopold, nem várta be az 1790. június 6-ára kitűzött országgyűlést, hanem az évi május 1-sejétől minden bíróságot ad pristinam formam et activitatem visszahelyezett.

DEÁK FERENCZ: Elvileg ugyan egyetért abban, hogy a magyar törvények ismét hatályba teendők, a mennyire csak magánjogok sérelme nélkül kivihetők. De ellenmond az előtte szólott által fölállított analogiának az 1790-diki s a mai korszakra nézve. Akkor az anyagi jog nem változott; eljárás és törvényszékek pedig könnyen állíttathattak vissza. Ma az ősiség eltörlése, a polgári törvénykönyv behozatala az anyagi jog tetemes változásával járt. Ő csak oly kevésbé barátja az octroyálásnak, mint más; a kérdés tehát csak az: mennyiben lehető a magyar jog visszaállítása? s a mennyiben lehetetlen, a hézagok miképp pótoltassanak?

II.

Melczér István Barkóczy János grófnak azon megjegyzésére, hogy «1790-ben még nem létezett az általános ausztriai polgári törvénykönyv, s így hazánkba be sem hozathatván, az anyagi jogokra nézve ősi törvényeink változatlanul fönmaradhattak», azt felelte, hogy József császár alatt behozatott Magyarországra a *sanctio de delictis et poenis*-féle codex, s hogy akkor Ausztriában is létezett codex, a *justiniani*, a *codificatio* tehát nem hiányzott.

DEÁK FERENCZ: Az előtte szólott válasza egyenesen az ő állítására vonatkozik; de mi czáfolatot sem tartalmaz, minthogy József császár korában a magyar anyagi jog csakugyan változást nem szenvedett, s így a mostani az akkori állapothoz nem hasonlítható. Azonban ő

épen nem akarja állítani, hogy a jelenlegi törvényeket kivétlen meg kell tartani, vagy pedig a régieket visszaállítani, s más alternativa ne legyen. Így régi büntető törvényeinknek vagyis inkább szokásainknak, melyek sok tekintetben határozatlanok, a kornak meg nem felelők, zavarosak s melyek majd minden megyében másképp alkalmaztattak, melyek különbséget tettek nemes és nem nemes közt stb., fölélesztése semmikép sem kívánatos. De az ausztriai büntető codex sem fér össze visszaállított alkotmányunkkal, ennek szabványainál fogva az ezen értekezletben résztvevő szónokok nagy része is valószínűleg államügyészi vád alá fogathatnék. E tekintetben azt véli, hogy azon országos választmányi munkálat, mely mint törvényjavaslat 1843-ban az alsó tábla által elfogadtatott, ideiglenesen elfogadható lenne. Egyéb iránt ezeket csak oda vetve érinti és az általános érdemleges tárgyalások folytatását czélszerűnek találja.

III.

Az országbírói értekezlet 1861. január 24-dikén tartott II. ülésében *Stockinger (Sulyok) Mór* ügyvéd régi törvényeinket minden tekintetben vissza óhajtotta állítani.

DEÁK FERENCZ: Nem szólnék a tárgyhoz, ha azt nem látnám több előadásból, különösen az utolsó feleletből, hogy tökéletesen eltérünk a kitűzött kérdéstől; legalább az előttem szólótnak felelete mutatja, hogy tegnapi véleményemet, valamint Tóth Lőrincz és Horvát Boldizsár urakéit is egészen félreértette. Ő szakavatottsággal ecsetelte rossz részeit az ausztriai törvénykönyvnek. Mi soha sem vitattuk, hogy az tökéletes; azt sem, hogy jó és czélszerű volna azt egyáltalán elfogadni; hanem az egyik rész azt vitatta, hogy vissza kell állítani a magyar törvényt teljesen, minden változtatás nélkül; a másik rész pedig azt, hogy visszaállítsunk a magyar törvényből mindent, mit lehet, de azt teljesen, tökéletesen s véglegesen visszaállítani nem lehet. A tanácskozás tehát a vitatás ezen első stadiumában csak a körül foroghat: visszaállítható-e változtatás nélkül a magyar törvény minden részében, a polgári anyagi és alaki s a büntető jog körében is a fönnálló jogviszonyok megzavarása nélkül, vagy nem? Ha visszaállítható, ahhoz természetesen mindenki szívesen járuland; mi azonban csak azon kényszerűséget látjuk, hogy a magyar törvények némely részét nem vagyunk képesek a jogviszonyok megzavarása nélkül visszaállítani.

Azon t. urak, kik a magyar törvényt minden változtatás nélkül kívánják visszaállítani, közjogi szempontból indulnak ki, s azt mondják: hogy octroyozással országgyűlésen kívül törvényt alkotni nem lehet. Már most az a kérdés, a mit el kell dönten: lehet-e változtatás és octroyozás nélkül a régi törvényeket visszaállítani?

A dologba bővebben nem ereszkedve, csupán az ősiség kérdésére nézve azt jegyzem meg Stockinger úr előadása folytán, hogy az ősiséget tetteleg is megszüntetvén az ősiségi pátns, azóta különféle jogviszonyok keletkeztek; így például az ősiségi pátns a zálog kiváltására bizonyos időt tűzött ki; akármennyi zálog van, mely azóta lejárván, többé visszaváltható nem lehet, mert időközben eladatott s tán már harmadik kézen van: ha pedig változtatás nélkül állítjuk vissza a magyar törvényt, a zálogokat a mostani tulajdonosoktól okvetetlenül vissza lehet perelni.

Mi a nemzet hangulatát és érzelmeit illeti, ez iránt határozott véleményt bajos mondani; e részben, úgy hiszem, ha az országgyűlés előtt e testület visszaállítja a régi ősiségi rendszert és a fi- és leány-ág örökösödésére vonatkozó szabályokat, miután időközben osztályok is történtek gyermekek s testvérek között, ezeket megszüntetni és a sexus és sexus közötti különbséget megtartani kellene. Ha itt behozatik a magyar törvény, oly zavarok fognak keletkezni, miken a nemzet bizonyosan nem örülne. De ennél fontosabb dolgok is vannak, melyek a magyar törvények általános, minden változtatás nélküli behozatalát nem tanácsolják.

Nem hallottam senkit, ki a telekkönyveket semmivé akarná tenni; a telekkönyvek föntartása pedig, habár csak ideiglenesen is, szintén oly octroyozás, mint a többi. A telekkönyv oly jogokat ad, melyeket a régi törvények nem ismernek; a telekkönyvet tehát a régi törvények mellett lehetetlen változtatások nélkül megtartani; a mostani telekkönyvi rendszer zálogjogot ad a hitelezőnek és e között és a régi betáblázási eljárás között igen lényeges különbség van; ha tehát a telekkönyv megtartása szükséges, mulhatatlanul szükséges lesz egyszersmind a magánjogban is némely ide vonatkozó változtatásokat tenni. A magyar büntető jogot szintén nem tartom változtatás nélkül visszaállíthatónak. Maga az eljárás, mely a büntető perre nézve fönnállott, nem törvényben, hanem csupán gyakorlatban gyökerezett. A büntetések nemére és mértékére nézve is a világos, határozott törvényektől a gyakorlat elütött. Történetileg visszamenve, ezen eltérés leginkább az úgynevezett Praxis Criminalis szerint történt, és hivatkozom azokra, kik akkor bírák voltak, hogy arra az ítéletben is hivatkozás tétetett; pedig méltóztatassanak megengedni, a Praxis Criminalis soha törvény által megerősítve nem volt, hanem octroyozva volt; az nem is Magyarország, hanem Alsó-Ausztria számára készült 1656-ban. Ezen állapot visszahozná a nem nemes és nemes közötti büntetésnek és a főlebbezésekre vonatkozó különbségeket; ezt nem tartom lehetségesnek. Ki változtassa meg? Ő felsége rendelet által? Ezt el akarjuk kerülni; de ha meg nem változtatjuk, a törvényszékek mikép fognak eljárni? Lärmát ütöttek közelebb a sárosi zsidó esetével; állítsuk vissza a régi törvényt, s azon eljárás ellen egy szót sem mondhatunk.

Átmegegyek az urbériségre. Itt történtek időközben változások, mi hasonlóképp nem egyéb octroyozásnál. Az egyik változtatás az erdő kihasításánál a mennyiség meghatározása. Mondhatjuk-e, hogy ennek elejtése nem okozna zavart? A másik hiánypótlása a magyar törvénynek az irtványföldek körüli intézkedés volt, melyeket a földesúr azelőtt visszavehetett. Miután az urbéri viszonyok megszűntek, miután a földesúr kárpótlást kapott, lehetséges volna-e az előbbi eljárást visszaállítani? Állítsuk vissza a törvényt, és a földesúrnak legyen joga elfoglalni az irtványföldet: vajjon a nép előtt kedves dolgot fogunk-e csinálni, vajjon ezzel nem szórónók-e el az elégtelenség magvát?

Az 1848-diki törvény világosan mondja, hogy miután az urbériség megszűnt, mindazoknak, kik urbéri veszteséget szenvedtek, adósságaikra nézve időhalasztás adatik, és nekik az adósságot fölmondani nem lehet, míg a törvény másképp nem intézkedik. A törvény még eddig nem intézkedett, ellenben közbejött intézkedések szerint a földesurak a kárpótlási árt is fölvelték; lehetne-e ismét a moratoriumot föléleszteni?

Sokat hozhatnék még elő annak megmutatására, hogy a magyar törvényt változtatás nélkül visszaállítani nem lehet; de nem akarván hosszas lenni, még csak az általános moratoriumról szólok.

A moratorium kétségtelenül octroyozás volna, mert ha a törvény jogot ad arra, hogy pört kezdhessek, folytathassak, a hatalom pedig azt mondja, hogy azon pert meg nem indíthatom, a megkezdett keresetet nem folytathatom: kérdem, nem octroyozás-e ez? Tehát azok, kik azért kívánják visszaállítani a magyar törvényt, hogy octroyozás ne legyen, csak egyetlen egy eszközhöz folyamodhatnak, mely szintén egy neme az octroyozásnak.

Én mindezeket csak azért hoztam föl, hogy tisztába hozassék a kérdés, és a fölött vitatkozzunk, hogy lehet-e változtatás nélkül minden részben a polgári és büntető törvény anyagi és alaki részét behozni úgy, mint az 1848-ban megállott, vagy sem? Erre már a multkor mondtam, hogy nem lehet. Ha a többség azt fogja találni, hogy lehet, az fog módot találni a dolog mikénti kivitelére is; ha pedig ellenkező lesz a többség, akkor ennek kell gondoskodnia, hogy mikép történjék a dolog. Az első eldöntendő kérdés ez volna tehát: Hiszi-e az értekezlet, hogy a magyar törvényt minden változtatás és moratorium nélkül vissza lehet állítani? Arra,

mit Stockinger úr fölemlített, a törvény anyagi részére nézve, nincsen ellenvetésem, mert azt én is meg akarom szüntetni; büntető codex sincs, mert tegnap is kimondatott, hogy a mostani nem jó; akkor is megmondtam röviden, hogy a magyar gyakorlattal sem tartok, hanem egy harmadikat akarok, de az e fölötti vitatkozások akkorra valók, midőn az első kérdésen keresztülestünk, t. i. hogy lehet-e az 1848-diki magyar polgári és büntető törvényeket minden változtatás és octroyozás nélkül teljesen és tökéletesen visszaállítani, vagy nem?

IV.

Ghyczy Kálmán, ki az első ülésben azt javasolta, hogy mind az alaki, mind az anyagi magyar törvények azonnal állíttassanak vissza, oly módon, hogy «az ősiségi pereknek az 1848. XV. t. cz. által kimondott fölfüggesztése továbbá is föntartatván, az 1853. május 1-seje előtt keletkezett, úgy szintén az innen túl keletkezendő esetek, s azok, a melyeknek tárgyára nézve a magyar törvény elvét az osztrák törvény nem változtatta meg, azonnal magyar törvény szerint ítéltesse; az 1853. május 1-sejétől mostanig keletkezett oly esetekre vonatkozó pereknek folyamata pedig, melyeknek tárgyára nézve az osztrák törvény a magyarnak elvét megváltoztatta, a törvényhozás egyedül illetékes intézkedéséig fölfüggesztessék; az osztrák törvény uralma alatt keletkezett váltóüzletek mindazonáltal azon törvény szerint ítéltesse, s a telekkönyvi intézmény is folytassa a törvényhozás határozatáig eddigi működését», most arra kért választ: hogy mivel a kérdés úgy tétetett föl, lehet-e a magyar törvényt minden változtatás vagy octroyozás nélkül visszaállítani? e kérdésben benne értetik-e a fölfüggesztés? Módosítás-e ez vagy nem? mert mindegyik esetben máskép kell szavaznia.

DEÁK FERENCZ így válaszolt: *Ghyczy Kálmán* megnyugtatóására csak azt jegyzem meg, hogy miután ő is kimondotta, hogy felfüggesztés nélkül nem tartja lehetségesnek a magyar törvény visszaállítását, ebben nincs köztünk véleménykülönbség. Második kérdésül föl lehetne tenni: hogy bizonyos fölfüggesztéssel, moratoriummal tartja-e a tanácskozmány behozhatónak a régi magyar törvényeket, vagy más módosítással?

Az *elnök* kimondván, hogy a tanácskozmány egy értelemben van az iránt, hogy az összes magyar anyagi és alaki törvények teljes és változatlan visszaállítása jelenleg lehetetlen, a Deák Ferencz által indítványozott második kérdést így tűzte ki: elérhető-e magyar törvény visszaállítása egyedül az által, hogy némely ügyekre moratorium elrendelését javasoljunk; tanácsos-e ezt tennünk?

Ghyczy Kálmán azon kérdésére, hogy a bíróságok szerkezetére nézve most kérdés nem fog-e tétetni?

DEÁK FERENCZ azt felelte, hogy az anyagi jog iránt kell előbb tisztába jönni.

Ghyczy Kálmán ezután a második kérdésre nézve kijelentette, hogy arra, úgy a mint föl van téve, nem szavazhat, mert mint tegnap is kijelentette, a telekkönyvekre, a váltótörvényre, s a büntető törvényeket illetőleg a nemes és nem nemes között a büntetés és fölebbezés iránti különbségre nézve valamely rendelkezés vagy octroyozás tételére hajlandó; egyébiránt pedig azt véli, hogy más nagyobb octroyozás nélkül visszavezethető a mostani törvénykezés a magyar törvényes alapra.

DEÁK FERENCZ erre így nyilatkozott: Csupán moratoriummal vagy felfüggesztéssel a régi törvényeket visszaállíthatóknak mi sem hiszszük. (Helyes!) A harmadik kérdés ez lehetne: vajjon elegendőnek tartjuk-e a régi törvény visszaállítását csupán a telekkönyvi és büntető törvényre tett módosításokkal, vagy még több módosítás szükséges? Ha elégségesnek tartják az imént érintett módosításokat, akkor méltóztassanak albizottságokat választani, melyek javaslatot készítsenek; ha pedig azokat nem látják elégségeseknek és több módosítást is kívánnak, akkor minden egyes szakon külön albizottságoknak kellene dolgozni. Részemről kijelentem, hogy én a *Ghyczy Kálmán* úr által javasolt módosításokon felül még több

módosítást kívánok a büntető és polgári alaki és anyagi jogban, mert csupán a fölhozottakkal nem tartom lehetőnek a jogviszonyok czélszerű elrendezését. (Helyes!)

Az értekezlet kimondotta, hogy minden egyes szakra albizottságot küld ki. Az *elnök* még azt a kérdést vetette föl: vajjon azon nyilatkozatok szerint, melyek eddig történtek, nem tekinti-e a tanácskozmány a kir. tábla ügyét mintegy eldöntöttnek? Erre

DEÁK FERENCZ így felelt: «Kivánjuk, hogy egy legyen a királyi tábla.» (Közhelyeslés.)

A BÜNTETŐ TÖRVÉNYKEZÉSRŐL.

I.

Az országbirói értekezlet 1861. február 16-dikán tartott VI. ülésében tárgyalta alválasztmánya javaslatát a büntető törvénykezés tárgyában. Az alválasztmány addig is, míg az országgyűlés véglegesen intézkedik, ideiglenesen azonnal behozhatónak vélte és javasolta némi csekély módosítással az 1843-diki büntető törvényjavaslatot. *A szólok közül többen* egyedül a magyar büntetőjogi gyakorlatra való visszatérést tartották kivihetőnek, mások azt kívánták, hogy ő felségének előlegesen ajánltassék az 1843. országos bizottság javaslata, a mennyiben pedig ennek életbe léptetése ellen nehézségek forognak fenn, ne másra, mint a szükséghez képest módosított régi büntető gyakorlatra való visszatérés kéressék ő felségétől.

DEÁK FERENCZ: Két tekintet tartóztatott, hogy a mai tanácskozás folyamában a dologhoz szóljak. Egyik az, hogy én is szerencsés valék akkor, midőn ezen büntető codex az országgyűlési bizottság által kidolgoztatott, ebben tettelegesen résztvenni, s némileg talán azon aggódtam, hogy véleményemet azon munka iránt, melyben résztvettem s mely némileg a magam munkája, elfogultsággal, előszeretettel fognam csak előterjeszteni; másodszor, mert azon albizottságnak is tagja voltam, mely ezen indítványt teszi, s nem akartam azon gyanuba jönni, hogy véleményemet másra tolni kívánom; annál inkább nem, mert azon okokat, melyek minket ezen véleményünkre birtak, javaslatunkban részletesen előadtuk, s azokat ismételni, minthogy föl is olvastattak s minden tagnak kezében vannak, nem tartám szükségesnek, s még kevésbbé volt szükséges a fölszólalás azután, midőn Tóth Lőrincz t. barátom nézeteimet bővebben kifejtette s azon okok mellé, melyeket javaslatunkban előadtunk, újabb okokat is hozzáadott. Mi teljesítők kötelességünket, kimondtuk meggyőződésünket, s megtettük a javaslatot: a többi a nm. tanácskozmánynak dolga.

Egy okot azonban szándékosan nem mondtunk el az albizottsági javaslatban, s egy okot a bizottságban sem említettem meg, s valóban most is csaknem tartózkodva mondom meg, de mégis megmondom, hogy miért nem akarom a régi magyar büntető gyakorlatot behozni. S ez ugyanazon ok, melyért az ausztriai büntető törvényt nem akarom megtartatni, t. i. mivel a magyar büntető törvényben határozatlan a publiko-politikai vétkek formulázása és definitiója. Szomorú, kedvetlen eseményeket élünk azon kornak emberei, a magyar törvénynek ezen szerencsétlen szavai miatt: «qui semet manifeste erigunt contra statum publicum!» Ezen törvény nyomán köztanácskozási beszédek miatt Wesselényi, Balogh és többen notæ per alá vétettek. Ez ellen a nemzet képviselői az országgyűlésen fölszólaltak, és a törvény megváltoztatását sürgették, de a főrendi tábla nem engedvén, a dolog elhatározatlan maradt, s ezen bizonytalanság az, mi köztanácskozásainkat kétségessé teszi. Fennáll továbbá még egy szennyfoltja a criminalis praxisnak s ez a «nota és a crimen læsæ majestatis» való perekben a titkos eljárás, mely gyakorlat 1797 után hozatott be, s 48-ig fennállott. Ez ellen is felirt az ország, de nincsen megváltoztatva. Ez is egy igen fontos ok.

Azonban, ha a többségnek másképp tetszik, s úgy látszik, hogy nemcsak ezen tanácskozmány többségének, hanem meg vagyok győződve, hogy az ország többségének is másképp tetszik, mert ez is a régit akarja visszaállítani: hódolok a többségnek, s ellene nem szólok; csupán csak egyet jegyzek meg. Azon két dolog összekapcsolását nem tartom czélszerűnek, helyesnek, t. i. hogy azt mondjuk: «az egyik ez; ha nem tetszik, a másikat ajánljuk.» Ehhez az itt kimondott elv szerint jogunk sincs, mert ezen tanácskozmány mindjárt első ülésében kimondotta, hogy a mit a magyar törvényből meg lehet tartani, azt meg kell tartani; a mit belőle vissza lehet

állítani, azt vissza kell állítani: a nm. tanácskozmány többsége kijelentette s indokolta, hogy a régi criminalis praxist vissza lehet állítani, tehát vissza kell állítani. Logikai összefüggést nem látok abban, ha azt mondjuk: «ez is jó, az is jó; ezt is lehet, azt is lehet»; mert a kettő közül választani kell. A nm. tanácskozmány, ha csak kimondott elvéhez hűtlen nem akar lenni, nem mondhat egyebet, mint azt, hogy visszaállítja a régi magyar büntetőjogi gyakorlatot a szükséges módosításokkal, mert a magyar gyakorlat mellett egyúttal az országos bizottsági javaslatot is indítványba hozni, nem más, mint courtoisie, mely a jelen esetben nincs helyén. Ha a nm. tanácskozmány azt hiszi, hogy az 1843-diki javaslatot nem lehet behozni, mert ahhoz sok idő kell, s ő felsége nem fogja azt helybenhagyni, s másrésztől azt hiszi, hogy a régi büntető gyakorlatot vissza lehet állítani, - mit azonban én nem hiszek - méltóztassanak ezt ajánlani; ez egyezik a tanácskozmány által kimondott elvekkel, s méltóztassanak egy bizottságot megbízni az e részbeni javaslat kidolgozására. (Köztetszés s helyeslés.)

II.

Az *elnök* kimondván az értekezlet határozatát, hogy tisztán és egyszerűen a régi büntetőjogi gyakorlathoz való visszatérés ajánltassék az utóbb kidolgozandó módosításokkal ő felségének, *Sárközy Kázmér* hétszemélynök az e tárgyban működött alválasztmányt akarta a formulázással megbízni.

DEÁK FERENCZ: Én ugyan nem igen gyakran hivatkozom az ausztriai szokásos gyakorlatra, hanem most az egyszer mégis igénybe veszem azt. Az ausztriai gyakorlatban ugyanis az van, hogy ha az előadó véleményét az ülés megváltoztatja, amaz átadja a tollat másnak, (Derűlség) s ez csak komicus oldala volna a dolognak, de van komoly oldala is. Ha az mondatott volna, hogy «ez jobb mint amaz, ezért és ezért», akkor volna a felszólításnak értelme; de mi - az albizottság - határozottan kimondottuk, hogy a régit visszaállítani nem lehet, mert ha azt hitte volna az albizottság, hogy lehet, akkor e tanácskozmánynak az első ülésben kimondott elve szerint mi is javaslottuk volna a régi magyar törvénynek visszaállítását. Most a többség azt mondja, hogy lehet visszaállítani a régit, s kísértük meg az ebbeli javaslat elkészítését. Mi, kik azt hisszük, hogy a régit visszaállítani nem lehet, e tekintetben segédkezet nem nyújthatunk. Méltóztassanak a dolgot másképp elintézni. (Helyeslés.)

Az értekezlet a formulázás céljából albizottságot küldött ki.

A SAJTÓÜGYI ESKÜDTSZÉKEK ELJÁRÁSÁRÓL.

Az országbirói értekezlet 1861. február 18-dikán tartott VII. ülésében tárgyalatott az alválasztmány jelentése a sajtótörvény tárgyában. Midőn ennek befejeztével a magyar belügyminiszternek 1848-ban a sajtóvétségek fölött ítélendő esküdtszékek föllállítása iránt kiadott rendeletére került a sor, fölszólalt Deák Ferencz.

DEÁK FERENCZ: Talán ezt felesleges felolvasni, mert ezt a miniszterium a törvény meghagyása folytán kidolgozta 1848-ban és a törvény rendelete szerint ezen esküdtszéki eljárás gyakorlatilag életbe is lépett; mert csakugyan alakultak esküdtszékek, sőt voltak esetek, hogy sajtóperekben ítéletek is hozattak. Ha tehát a tanácskozmánynak véleménye, hogy a mit visszaállítani lehet a magyar törvényekből a magánjogok megsértése nélkül, az visszaállítas-sék, ezen törvényes intézkedésnek visszaállítása iránt nehézség nem foroghat fenn. (Helyes! Elfogadjuk!)

Az értekezlet magáévá tette Deák Ferencz véleményét.

A KÖSZÉNBÁNYÁKRÓL.

Az országbirói értekezlet 1861. február 18-dikán tartott VII. ülésében tárgyalta a bányaugyben kiküldött alválasztmánya jelentésének a köszénbányákra vonatkozó részét. Az alválasztmány az 1854. évi osztrák bányatörvény rendelkezéseitől eltérőleg, tekintettel az 1848. előtt hatályban volt törvényekre és törvényes rendeletekre, a köszén a föntartott ásványok közül kivette és azt a földtulajdonos tulajdonának mondotta ki, úgy hogy a földtulajdonos beleegyezése nélkül azon túl adományozás, vagy csak kutatási engedély is megadható ne legyen.

DEÁK FERENCZ: Előrebocsátom, hogy szakértő nem vagyok, a fenforgó kérdéshez tehát inkább általános jogi szempontból akarok szólni. A tulajdon, t. i. a föld birtokával járó tulajdonjog, a törvények által gyakran korlátozást szenvedett státuscélokból; fokozatonként lehet kimutatni a törvénykönyvből, hogy különösen a nemes érczek mivelésére nézve a tulajdonjog időnként mikép szorítottatott meg; de az is kétségtelen, hogy ezen megszorítás mindig csak rendes törvényhozás útján tétetett és tétethetik. A honpolgárnak gyakran kötelessége a tulajdon megszorítását státuscélok tekintetéből eltérni s azt áldozatul hozni, de ezt reá csak az államhatalom szabhatja, s mivel Magyarországon az államhatalom csak az összes törvényhozás organuma által szólhat, ezen megszorítás csakis az összes törvényhozás által jöhet létre. Magyarországon a Maximilianus codex nem volt az országgyűlés által megállapított bányatörvény, hanem igenis volt az országgyűlés által provisorie elfogadva, mert az 1723-diki 108. törvényczikk ezt mondja: «Judicia montanistica, secundum privatas eorundem leges ultra seculum stabilitas in suo esse manebunt.»

Tehát ezen törvényczikk a bányatörvényeket, mint akkor állottak, elfogadta ideiglenesen; újabbakat maga a törvényhozás nem készített, mert a magyar törvényhozás 1843-ban akart ugyan a bányaugyben törvényt készíteni, de az legfelsőbb helyen megerősítést, nem nyert.

Most felmerül azon kérdés, hogy jelenleg mi a törvényes jogi állapot? A jogi állapot természetesen az, mi akkor volt, midőn a törvényhozás ama törvényt elfogadta. Ezen jogi állapoton az újabb 1854-diki rendelet némi változtatást tett, különösen a köszénre nézve, s ezt tette az ország ipara s a bányászat érdekében. Ha most törvényhozási körben ülnénk, hajlandó volnék azt mondani, hogy figyelembe kell venni a bányászat érdekeit, s a köszénbányákra nézve úgy kellene intézkedni, hogy azokra mint az állam közkincsére főtekintet legyen, és sok tekintetben azokra nézve kész volnék az állam céljai iránti tekintetnek a tulajdonjogot is alárendelni; azonban a nm. tanácskozmánynak első ülésében megállapított elve az volt, hogy a joggyakorlatot csak ott kívánja változtatni, hol a réginek visszaállítása vagy megtartása magánjogi viszonyokban tetemes zavart nem okozna. Ez volt a kiindulási pont.

1848-ban s az 1848 előtti jogállapot a bányászatra vonatkozólag az volt, hogy a köszén a földtulajdonosnak joga volt, ebbe másnak beavatkozni joga nem volt, és a köszén nem volt bányaregale. A kérdés tehát az, hogy az 1848-ban és előtte fennállott jogállapot visszaállítása nem csinálna-e a magánjogi viszonyokban zavarokat, mert ha nem csinál, akkor állíttassék vissza; ha pedig igen, akkor ne állíttassék vissza.

Ismétlem, szakértő nem vagyok, de a mint a kérdést felfogtam, ezt legjobban megoldotta az albizottság, midőn azt mondja, hogy a bányaregalét meghagyni, mint azt az 1854-diki rendelet határozta a köszénre nézve, sértené a magánjogot; egyszerűen visszavetni pedig ama rendelet hatását, megzavarná a magánjogviszonyokat. A bizottság tehát azt javasolja, hogy azon időhalasztás, mely szükségesnek látszott 1854-ben, öt évre hosszabbíttassék meg az országgyűlés által. Ezt természetesnek találom, mert csak az országgyűlés rendelkezhetik,

hogy mi eddig bányaregale nem volt, legyen azzá. De egyszersmind azt mondja az albizottság, hogy 1854 óta időnkint nyitattak bányák; ezeket az illetőtől elvenni nem lehet, mert ez a magánjog megzavarása volna, s ebből magára a bányászatra nézve is hátrányok keletkeznének; s hozzátette az albizottság, hogy az urburát fizessék a bányászatnyitók az illető földesurnak. Ezen eszme teljesen kielégít, s nem habozom az albizottság javaslatát e pontra nézve egészen elfogadni.

Az értekezlet az albizottság véleményét magáévá tette.

A CSÓDTÖRVÉNY TÁRGYÁBAN.

Az országbirói értekezlet 1861. február 21-dikén tartott X. ülésében tárgyalta alválasztmánya javaslatát az 1840. XXII. t. cz.-ben foglalt, s az 1844. VII. t. cz. által némely szakaszaiban bővített, illetőleg módosított csódtörvényre nézve. A javaslat azon részének tárgyalásánál, mely magában foglalja a csódhitelezők osztályozását, fölszólalt Deák Ferencz.

DEÁK FERENCZ: Csak azt a kérdést vagyok bátor intézni azon urakhoz, kik ezen munkát készítették, mivel motiválják véleményüket? Azt látom, hogy mindenekelőtt a betáblázott hitelezőket kívánják kielégíteni. Ennek lehet józan értelme, de fölvilágosítást kérek, miért osztályozták ők a letéteményeket hátrább, mint a betáblázott követeléseket? miért sorozták a temetési, orvosi s gyógyszerészi költségeket hátrább, mint a betáblázott követeléseket? és miért adnak a mágnásoknál 400, a nemeseknél és polgároknál 200, s a nemnemeseknél 40 forintnyi hitbérnek valamennyi betáblázott hitelező előtt, sőt még a letétemények, temetési stb. költségek előtt is, elsőbbséget? Igen fontosak lehetnek az okok, melyek az albizottmányt ezen intézkedésekre birták; különben szembeszökő, hogy azok az előbbeni törvényeinktől és Európa legtöbb csódtörvényeitől eltérnek.

Fabinyi Theofil hétszemélynök fölvilágosításul elmondotta, hogy a választmány javaslata szerint ott, hol a telekkönyvezés már megtörtént, a jelzálogos hitelezők a hitbérre való tekintet nélkül kielégítendők; ott, hol a telekkönyvezés még nem történt meg, nézete szerint sem való a hitbér a külön megállapított osztályba. A letéteményekről pedig úgy vélekedett, hogy azokat nem lehet a zálogjogot nyert betáblázott hitelezők előtt kielégíteni. Ha - így szólott - a letételek, gyámi követelések, vagyis az 1840-diki csódtörvény I. és II. osztályában levő követelések megelőzik a zálogjogot nyert hitelezőt, sok esetben ily betáblázással bíró hitelező semmi kielégítést nem nyerne.

DEÁK FERENCZ: Ha nem csalódom, ezen megelőzés még ott is áll, hol rendes telekkönyvek nincsenek; ott is a betáblázott követelés megelőzi a letéteményeket, orvosi díjt stb. Magam is tudok esetet, hogy a letéteményes a depositumot ellopta, s azon jószágot vett, melyre több adósságait bekebelezte. Már kérdem, van-e igazság abban, hogy az intabulált hitelező veszi el a letéteményi lopott pénzen vett jószágot?

Széher Mihály ügyvéd Deák Ferencznek azt felelte, hogy a telekkönyv szempontjából kellett az új osztályzatot megállapítania. «Ha az 1840-diki osztályzat megtartatik, bizvást eltemethetjük telekkönyveinket.»

DEÁK FERENCZ: Nem mondtam, hogy a 40-diki törvény álljon meg, csak fölvilágosítást kértem. Nem is arról vitatkozunk, hogy a 40-diki törvény jó-e vagy nem, hanem arról, hogy a letétemények, még azok is, melyek korábbiak, mint a felhozott gyámnoksági követelések, se birjanak-e elsőbbséggel a betáblázott követelések fölött, s hogy az orvosi díjt s temetési költségeket, melyek minden országban elsőbbséggel bírnak, miért tették hátrább?

Az *elnök* azon kérdésére, hogy az új osztályzat csak azon esetekre szorítkozik-e, midőn a telekkönyv már behozatott, *Széher Mihály* azt felelte, hogy az új osztályzatot a nem telekkönyvezett javakra is ki akarja terjeszteni, «különben is csak igen kevés vagyonság lévén Magyarországon, mely még nincs telekkönyvezve».

DEÁK FERENCZ: Az országnak legalább egyharmadában meg sem kezdődött a telekkönyvezés.

Széher Mihály a letéteményre nézve azon nézetét fejezte ki, hogy «annak, ki hitrebizottságot adott, s nem prospiciált eléggé magáról, a betáblázott követelések fölött elsőbbséget adni nem lehet».

DEÁK FERENCZ: Azért szólalok fel, mert szeretnék tisztában lenni, és mivel óhajtom, hogy a letétemények biztosítva legyenek. *Széher* úr azt mondá, hogy a letéteményező provideáljon magáról és jegyeztesse be letéteményét. Erre felvilágosítást kérek, s kérdelem, hogy ott, hol telekkönyvek nincsenek, mikép provideáljon? A letétemények nem határozott összegek, s azért azokat nem lehet betáblázni. Azon hitelező, ki attól fél, hogy adósánál, ki ellen követelését betáblázta, letétemények vannak, melyekből convictiva származik, adósát elmarasztaltatja, s elveszi tőle értékét, - ez esetben mikép provideálhat a letéteményező? Ismétlem, hogy az ország egyharmadában nincsen még behozva a telekkönyv. Zalában például és Máramarosban még meg sincs kezdve, - de ha csak tíz, ha csak három ilyen megye volna is, nem látom át, hogy azon hátra sorozott követelések és letétemények ott, hol telekkönyv nincsen, mikép nyerhessenek azon hatóságokban a betáblázás iránt kellő biztosítást.

Az *elnök* a tanácskozás eredményekint kimondotta, hogy a választmány által javasolt különbség csak a befejezett és be nem fejezett telekkönyvekbe betáblázott követelésekre nézve álljon meg. Továbbá, hogy a telekkönyvileg fölvetett vagyonnál az orvosi, gyógyszerészeti és temetési költségeknek elsőségük legyen.

DEÁK FERENCZ: Méltóztatott a tanácskozmány a telekkönyvezett vagyona nézve ezen sorozatot elfogadni. Én csak az ártatlan és maga bűne nélkül károsodott egyének oltalmát kívánom szem előtt tartani. A letétemény nem mindig olyan, hogy a letéteményező maga adta az illetőnek kezébe, hanem gyakran a közhatalóság adja át az illető hivatalnoknak. Például: a legközelebb lefolyt időben a letétemények a szolgabírói hivatal kezébe jutottak, annak daczára, hogy az illetők ezt nem akarták. Ha abban méltóztatnak megállapodni, hogy e részben nem szükséges a törvényes provisio, akkor méltóztassanak az iránt is határozott szabályt hozni, hogy azon károsodásokért, melyek történtek, az a hatóság szenvedjen, mely a tisztviselőt megválasztotta, s a gyámat megtette. (Helyes!)

A tanácskozmány *Deák Ferencz* észrevételét magáévá tette.

A választmány a magyar csődtörvény 86. §-át, melynek értelmében az ingatlanokra betáblázott hitelezők zálogjoga az ingatlan jószág tartozékára ki nem terjed, sérelmesnek vélte azon hitelezőkre nézve, «kik a mostani polgári törvények uralma alatt és a telekkönyvi rendszer szabályai szerint telekkönyvi jogokat bekebelezés által nyertének vagy nyerendének», s fölvetette a kérdést, vajjon az ingatlan jószág tartozéka ingó vagyonnak vétessék-e, vagy pedig az ingatlan vagyon kiegészítő részének tekintessék?

DEÁK FERENCZ: Ha azon elv áll, hogy a telekkönyvezett betáblázás biztosítás, és a vagyonból semmi a hitelező kielégíttetése esetén kívül el nem adathatik, mi történik, ha az ingóságokra is kiterjesztetik a betáblázás, pl. birkákra, szarvasmarhákra, lovakra stb., ezeket sem lehet eladni? Mert az ingatlan az övé, ezt a hitelező kielégítése nélkül eladni nem szabad; ha a zálogjogot az ingóságokra is kiterjesztjük, ezeket sem szabad eladni, ha pedig szabad, akkor nem áll az, hogy az ingók az ingatlan jószág tartozékát képezik.

Széher Mihály azt tartotta, hogy «a mi ezelőtt ingó vagyonnak tekintetett, ezentúl is annak tekintessék». *Barkóczy János* gr. pedig úgy vélekedett, hogy «nem mindaz, mi ingó, hanem mi a gazdaság folytatására szükséges». *Ráth Károly* ügyvéd azon nézetét fejezte ki, «ha a magyar csődtörvény értelmében ki is mondatik, hogy a gazdaságbeli instructio, ha eladatik, ingó vagyonnak fog tekintetni, ez csak jövőre, de nem a multa állhat».

DEÁK FERENCZ: Ha valakinek most a német törvény szerint a jószágra követelései voltak telekkönyvileg bekebelezve, s a tulajdonos haszonbérbe adta jószágát, a haszonbérelő pedig a fundus instructust, mely az övé, el akarja adni, vajjon teheti-e azt?

Széher Mihály erre így felelt: «A végrehajtó szolgabírótól függött annak kimondása, hogy ezen része az ingóknak szükséges a jószág föntartására, a másik nem. Ez volt az ultimum forum.» *Kiss Andor* hétszemélynök a különbséget abban látta, hogy «ha per vagy végrehajtásra került a dolog, nem lehetett minden ingót elkülönöztetni a fönnálló gazdaságtól, hanem ha arra került a sor, az ingót csak az ingatlannal együtt lehetett eladni.» Az *elnök* így nyilatkozott: Itt mégis különbséget kell tenni azon a lefolyt idő alatt történt jogszerzések között, melyekre nézve nem akarjuk, hogy a törvénynek visszaható ereje legyen; ezekre nézve semmi észrevételünk nem lehet; de a jövőben szerzendő betáblázási jogokra nézve intézkedni föl vagyunk jogosítva.

DEÁK FERENCZ: Ezen kérdést épen azért tettem, mert tudtam, hogy az lesz a felelet, s tettem a kérdést annak megmutatására, hogy nem áll az, miszerint a telekkönyvileg betáblázott hitelezőnek az ingóságok is biztosításul szolgáltak. Ezek a telekkönyvi eszme szerint nem is szolgálhattak, mert akármikor eladhatók voltak, a csőd esetén kívül. Következésképen az eddigi hitelezőknek a törvénybe vetett bizodalma nem csaljuk meg azzal, ha azt mondjuk, hogy a fundus instructus csak ingóság, mit a magyar törvények is állítanak; mert nem való, hogy a hitelező számított arra, midőn pénzét kölcsön adta, mert az adós a csőd előtt akármikor eladhatta volna. S így legkisebb ok sincs arra, hogy most mindjárt ki ne mondjuk vélekedésünket a magyar törvény mellett. (Közhelyeslés.)

Az *elnök* kimondotta, hogy a tanácskozmány nem látja annak szükségét, hogy régi törvényeinktől eltérő intézkedés tétessék.

VISSZAÁLLÍTHATÓK-E AZ ÖSSZES ÖRÖKÖSÖDÉSI MAGYAR TÖRVÉNYEK, S HA NEM, MI A TEENDŐ?

I.

Az országbirói értekezlet 1861. február 22-dikén tartott ülésében tárgyalta az anyagi és alaki polgári törvények ügyében kiküldött alvázasztmánya jelentését. E szerint kimondandó lett volna, hogy «az 1852. év november 29-dikén az ősiségi jogviszonyok rendezésére kibocsátott császári pátens egész kiterjedésében és az ausztr. polg. törvénykönyvnek ebben, az örökösödés minden részeire alkalmazni rendelt szabályai továbbra is ideiglenesen, t. i. az országgyűlés intézkedéseig, főtartatnak.» Ennek ellenében *Deák József* ügyvéd indítványozta, hogy a magyar öröklési törvények in integrum restituáltassanak; az ősiségi nyílt parancs hatályon kívül téessék; az ősiségi perek az 1848. évi XV. törvénycikk értelmében az országgyűlés további intézkedéseig törvényszünet alá helyztessenek; de az örökösödésre nézve a most érintett törvény által életben hagyott 1832/36. XIV. törvénycikk alkalmaztassék.

E javaslatok ellen volt intézve *Horvát Boldizsár* és három társának különvéleménye. Ők nem tartották elfogadhatónak *Deák József* javaslatát, mint a mely egy részről a gyakorlatban felélesztette volna az 1848. évi törvényhozás által elvileg, az ősiségi nyílt parancs által pedig tényleg is eltörölt ősiséget, és más részről az öröklési ügyek bizonyos nemeire nézve ujabbán moratoriumot hozott volna be; de szintoly veszélyesnek tarták az alvázasztmány többségének javaslatát, a mely általánosságánál s azon körülménynél fogva, hogy csak az öröklési rendszerre nézve hagyta volna hatályban az osztr. polg. törvénykönyvet, az örökösödéssel részint közvetlen, részint közvetett kapcsolatban álló többi kérdésre nézve pedig, minők a házassági szerződések, az örökszerződések, a végrendeletek bel- és külkellékei stb. a magyar törvényeket akarta visszaállítani, a melyek e kérdésekben az osztrák törvényektől lényegesen eltérő intézkedéseket tartalmaznak: a jogélet terén veszélyes zavart idézett volna elő, úgy, hogy sem felek, sem ügyvédek, sem bírák nem bírtak volna kellő tájékozással az osztr. polg. törvény és a magyar törvények érvényességének határvonalára nézve. Megtámadták az alvázasztmány többségének javaslatát még azért is, mert mindezen kérdések tekintetében a magyar törvények intézkedései a különböző osztályokhoz képest különbözők lévén, a magyar törvények ily általános restitúcióját ellentétben látták állani a jogegyenlőség elvével.

E különvéleménynek lényeges tartalma abban állott: hogy fentartassék az ősiségi nyílt parancs hatálya, az örökösödési rendszer pedig minden vele kapcsolatban álló kérdésekkel együtt a magyar törvények szellemében, de a jogegyenlőségnek megfelelőleg mindannyi osztályra nézve közös intézkedésekkel szabályoztassék, elejtvén az ősiség intézményének azon kártékony kinövéseit, a melyek a birtokforgalomnak, a birtok biztonságának és a közhitelnek útjában állottak, ellenben meghagyva annak alap gondolatát: a családíság fogalmát. E czélt úgy vélték elérhetni, ha a birtokosnak, tekintet nélkül a birtok eredetére, mint tulajdonosnak - a tékozlók ellen fennálló törvényes szabályok korlátai között - szabad rendelkezési jogot engednek s e rendelkezést a birtok természetéből eredhető minden megtámadások ellen biztosítják; ha továbbá a végrendelezési jogot csak annyiban korlátozzák, hogy a szülő az öröklött vagyonból egyenes leszármazóit ki ne zárhassa; ellenben végrendelet hiányában a vagyont azon ágra származtatják vissza, a melytől az az örökhagyóra áthárult.

DEÁK FERENCZ: Tóth Lőrincz igen t. barátom igen szépen előadta, hogy érdekünkben volna nemzetiiségi tekintetből, mint ő mondá, a családíság főtartása, s ennek eszközlésére óhajtotta az ősiséget az öröklésben főtartani. Én az ősiség ellen sok évig küzdöttem; de azért nem volnék idegen az örökösödés főtartásától, s örömmel nyultam azon javaslatához, melyet négy tagtársunk aláírt, és szívesen is járulnék annak alapelveihez, ha a czélt csak megközelítve is látnám; hanem az ausztriai törvény és a javaslat között e tekintetben in ultima analysi nem látok különbséget. Egyet látok, de ez sem jelentékeny különbség. Ugyanis ha az örökhagyónak

leszármazói vannak, és nem rendelkezett, akkor a leszármazók fognak örökölni az ausztriai törvény szerint, s ezen javaslat szerint is; ha pedig az örökhagyónak leszármazói nincsenek, akkor rendelkezhetik ezen javaslat szerint is, az ausztriai törvények szerint is. Ha leszármazói vannak, ezen javaslat szerint végrendeletet nem tehet, de élők között elajándékozhatja vagyonát; mi tehát a különbség? Az atya, ki gyermekét nem akarja megcsorbítani, úgy sem ajándékoz élők között, valamint a német törvény szerint nem fog végrendeletet tenni azok kárára. Az pedig, ki felesége vagy más idegen kedvéért gyermekeit meg akarja szorítani, a német törvény szerint végrendeletet tesz; de a kötelesrésztől még sem foszthatja meg gyermekeit; ezen javaslat szerint pedig az atya életben elajándékozhatja vagyonát akárkinek, a nélkül, hogy gyermekeinek legalább kötelesrész jutna, mert itt a 3. §-ban az mondatik: «Az élők közti szabad rendelkezési jog mind az öröklött, mind pedig a szerzeményi javak tekintetében csak a tékozlók elleni korlátozásoknak van alávetve. Semminemű elidegenítések az utódok által nem érvényteleníthetők.» E szerint az élők közötti szabad rendelkezésénél fogva az ajándékozási s átíratási jog korlátlanul fönnyel tartva a tulajdonosnak, ha e joggal élni akar, melyet a német törvény a javaslat által eltörölt végrendeletkezés alakjában - megszorítással - megadott.

Ennélfogva azon nehézségem van, hogy a czélt, melyet Tóth Lőrincz úr oly szépen fejtett ki, hogy az ősiséggel mentsük meg a családot, ezen javaslattal absolute el nem érhetjük, sőt rosszabbá tesszük a dolgot, mivel a javaslatban az elajándékozás meg van említve. Azt hiszem tehát, azon czélra nézve, hogy a családokat megóvjuk, nincsen ezen javaslatban intézkedés téve. Meglehet, hogy hibásan fogom föl, de ha engem e részben megnyugtatnak, szívesen reáállanék, mert magam is igen óhajtanám az örökösödésben bizonyos nemét az ősiségnek föntartani. Óvatosan kell bánnunk a successionális ügyekkel, mert megeshetik, hogy a nemzet megerősíti, és akkor a successionális törvényeket politikai tekintetekhez is kell alkalmazni. Nem az én eszmém eredetileg, de helyeslem, hogy pl. ha felső táblát kell alkotnunk, ne - mint most - minden ember, kinek czíme van, legyen annak tagja, hanem ügyekezni fogunk egy úgynevezett pairie-t alkotni, a mire pedig az örökösödési törvényeknek nagy befolyásuk van; nem kell tehát ezen lehetőségnek útját elzárni.

Az *elnök* szavazásra bocsátván a kérdést, hogy «a magyar örökösödési törvények in integrum visszaállíthatók-e vagy nem?» huszan a mellett nyilatkoztak, hogy a magyar örökösödési törvények in integrum helyreállítása minden módosítás nélkül lehetséges, huszonhárman pedig örökösödési ügyekben a magyar törvényeknek in integrum restituálását lehetetlennek találták.

II.

Az 1861. február 23-dikán tartott XII. ülésben az *elnök* a tanácskozás tárgyául a következő kérdést tűzte ki: «Minthogy a magyar örökösödési törvényeknek minden változtatás nélküli tökéletes visszaállítása lehetségesnek nem mutatkozott, mi volna a teendő, s hogyan kellene a házakat pótolni?» *Többen* az alválasztmány javaslata, *mások* a különvélemény mellett szólottak. *Thalabér Lajos* ügyvéd a különvélemény mellett nyilatkozott, nem pártolhatván az alválasztmány javaslatát a következő okokból:

1. Mert az izgatottságot és elégtelenséget a törvényeknek vissza nem állítása idézte elő.
2. Mert a meglevő magyar alaptörvények megváltoztatására a nméltóságú tanácskozmány hivatva nincs.
3. Mert törvény alkotmányos országban csak az országgyűlésen hozható.
4. Mert mi azonkívül alkalmaztatik, csak oktroyozás leendő, s az újabb elégtelenséget okozna.
5. Mert az október 20-diki diploma az alkotmányt és helyhatóságokat visszaállítani ígérte.
6. Mert a megyék magukat a régi törvények alapján rendezvén mint helyhatóságok, határozatilag kimondották, hogy idegen törvényt és hatóságokat el nem ismernek.
7. Mert kimondák, hogy csak alkotmányos törvények szerint járnak el.
8. Mert a megyék a kancelláriától a keresztséget megtagadták.
9. Mert a nemzet, hacsak a törvények vissza nem állíttatnak, megnyugodni nem fog, s végre
10. Mert a nemzetnek jelszava: «patere et honora legem, quam tuleris ipse.»

DEÁK FERENCZ: Sajátságos a helyzet, melyben a tanácskozmány van. Az október 20-diki diploma folytán azt mondták a törvényhatóságok: vissza van állítva a magyar alkotmány, vissza vannak állítva a megyék; a megyei és általában közhatósági jogok egyik legfőbbike pedig az igazságkiszolgáltatás, mi tehát visszakívánjuk az igazságkiszolgáltatást. Ezt igen természetesnek találtam, s fődolognak tekintettem volna, hogy az igazságkiszolgáltatás minél előbb az alkotmányos bírák kezébe kerüljön, hogy az alkotmányszerűleg választott bíró ítéljen a megyében, a törvényhatóságban, s alkotmányszerűleg rendezett főtörvényszékek bírálják meg ezen ítéleteket. Ezt én sokkal fontosabb kérdésnek tartottam, mint azt a kérdést, hogy ezen bírák ezen néhány hét vagy hónap alatt melyik törvény szerint fogják az, igazság kiszolgáltatását gyakorolni. (Tetszés.) Hanem vannak dolgok, melyeket nagy bölcsesség meg nem mozdítani, s ha megmozdítatnak, lehetetlen helyre hozni. Ez volt az országban a hangulat, s így történt, ne csináljunk magunknak illúziót, hogy ezen tanácskozmány sajátosság pressio alá jutott.

Azt mondták a hatóságok és azon közönség, mely az emberekre hat, hogy vissza kell állítani a régi magyar törvényeket; mondták erre néhányan, hogy azt, a mi volt, nem lehet teljesen visszaállítani, mert új jogviszonyok keletkeztek; itt van a telekkönyv, mit respectálni kell, s erre azt mondják: a telekkönyveket mi is igen szükségesnek tartjuk, de a régi törvényekben a telekkönyvi institutio oly módon nem fordul elő, tehát azokat alkalmazni kell; a tanácskozmány fogja módját találni, hogy miként lehessen visszaállítani a régi törvényeket, ámbár azokat úgy, mint vannak, visszaállítani absolute még sem lehet. S így semmi egyéb korlátot nem tűzött a tanácskozmánynak a publica opinio, mint csak kettőt; az egyik: minden változtatás octroyozás; a másik: octroyozni nem szabad, de változtatni mégis kell. Szeretném látni azt a bölcsét, ki ezen keresztülvág.

Én ily bilincsekben tanácskozni nem tudok; ez a legnagyobb lehetetlenség. (Tetszés.) Mi az oka ezen állapotnak? A közjogi nehézség. Akármit beszélünk azon gyűlésekről, mely egyik vagy másik törvény ellen van, higgye el a tanácskozmány, ezen gyűlésnek kilencz tizedrésze közjogi szempontból származik; mert gyűlést hatalom gyűlést időszakban hozta be azon törvényeket; mert ha azok csupán javaslatkép lettek volna a magyar országgyűlés elé terjesztve, azokat, nem mondom, minden részben elfogadta volna, de bizonyosan nem mondta volna gyűléstesnek, gyalázatosnak, rossznak, gonosznak, hanem megfontolta volna az egyes tételeket, s a mennyire helyesek és czélszerűek, helyben hagyta volna.

Hogy mennyire igaz az, hogy a régi törvényeket per bausch, egy szóval visszaállítani lehetetlen, a tanácskozmány megmutatta az által, hogy az urak abban sincsenek még magukkal úgyszólván tisztában, hogy az 1848-diki törvény eltörölte-e az ősiséget vagy nem, és mennyiben? Mert Kopácsy úr azt mondta, hogy a fi- és leányágot illető jószágok természete az 1848-diki törvény által már el van törölve; mások pedig azt hiszik, hogy nincsen eltörölve, mert az 1848-diki XV. törvénycikk határozottan kiemeli az 1836-diki XIV. törvénycikk eseteit, és nemcsak az eljárásra nézve emeli ki, hanem egyszersmind azt mondja, hogy jövőre ősiségi viszonyból eredő pereket indítani nem lehet, kivéve az 1836-diki XIV. törvénycikk eseteit, tehát azon eseteket is ősiségi viszonyból eredőknek kanonizálta, és a XIV. törvénycikkben egyenesen fönn van tartva a fi- és leányág közötti különbség gyakorlatilag is, a mennyiben azt mondja, hogy a szerző-levelek tartalmából kell a sexus és sexus közötti különbséget megítélni. Azt mondja, hogy azon végrendeleteket, melyek az ősiekről rendelkeznek és nem jogosak, nem lehet tekintetbe venni, hanem félre teszi azon végrendeleteket, melyek ősiséget involváltnak. S így tehát magunk sem vagyunk tisztában, minél fogva a törvényeket - a mint vannak - visszaállítani nem lehet.

Tisztelt barátom és öcsém Deák József tegnapi indítványa legalább szoros logikai összeköttetésben van annyiban, hogy a régi magyar törvényeket in integrum kívánja visszaállítani, s indítványának csak azon egy hiánya volt, hogy nem volt formulázva. Mert ha az elv csak odavetve van, midőn szóról-szóra, §-ról §-ra megy az ember, sokban megütközik, mit különben helyesnek találna, ha formulázva volna. Én mindamellett sokkal természetesebbnek találtam azt, mint a most előttünk fekvő véleményt, azon egyszerű oknál fogva, mert ennek, mint tegnap is mondtam, végeredménye épen az, mi az osztrák törvényé. S azon okoskodásokat nem érem föl, hogy midőn valaki azt mondja, hogy az albizottságnak munkáját azért nem fogadja el, mert nem szabad octroyozni, a régi törvényt kell visszaállítani, országgyűlés nem vagyunk, mégis a különjavaslatot elfogadhatónak találja, holott ezen különjavaslat sokat változtat a régi törvénynek majdnem minden pontján, tehát hasonlóan octroyozás. Mert a fi- és leányág közti jogkülönbséget eltöröli s így változtatást tesz a magyar törvényen; de változtatást tesz a házasság alatti szerzeményekre nézve is, a mennyiben azt mondja, hogy a házasság alatti szerzemények mindkét hitestársat közösen s egyenlő arányban illetik, azonban a nőnek szerzeményrészét annak örökösei vagy hagyományosai csak a férj halála után vehetik birtokba; a magyar törvény szerint pedig a férjnek sok esetben joga volt az egész szerzeményről rendelkezni; meglehet, hogy helyes vagy czélszerű ezen intézkedés, de mindenesetre a régi törvény megváltoztatása.

Indítványoztatott, hogy a különjavaslatnak 4. és 8. szakasza maradjon ki. A negyedik szakasz így szól: «A végrendekezési jog, leszármazó utódok nemlétében, minden öröklött és szerzeményi vagyonra kiterjed; ha azonban leszármazó örökösök vannak: az öröklött vagyon s illetőleg annak értéke őket illetvén, a végrendelet, csak az öröklött vagyon helyrepótlása után fenmaradó szerzeményi javakra érvényes.» Úgy van-e ezen szakasz kihagyatása értve, hogy a végrendekezési jog semmire sem adatik meg; vagy az ősiekre, vagy mindenre megadatik, minden megszorítás nélkül? (Fölkiáltások: Mindenre!) Akkor tehát semmiben sem különbözik ezen javaslat az osztrák törvénytől, és akkor nyugodt lélekkel az albizottsági véleményre vagy ezen javaslatra is lehet szavazni.

A másik lényeges különbség az, mely a 8. §-ban van, mely így szól: «Ha az apa vagy anya, vagy közölök már egyik sem élne, az apát az apai, az anyát az anyai leszármazók képviselik. Sem szülők, sem leszármazóik nem levén, az öregapát s öreganyát, s illetőleg ezek leszármazóit, - és ha ezek sem volnának életben, az ősapát és ősanynát s illetőleg az ő leszármazóikat, s így sorban a további felmenőket s ezek leszármazóit illeti az öröklés ugyanazon elvek szerint, melyek a 6. és 7. §§-ban megállapítvák.» Ez tehát a másik főkérdés, melyet némely tagtársunk kihagyatni kíván, s vélekedésem szerint, ha ezen általam felidézett két szakaszt kihagyjuk, akkor az albizottság véleménye és ezen különjavaslat között lényeges különbség nincs.

Még egy eszmét említek itt meg. Ezen javaslatban mindenütt ezen szó: «öröklött» használatik. Sejttem, hogy alatta az ősi vagyont akarják érteni, azt vélvén, hogy talán az «ősi» szó kellemetlen reminiscentiákat idézhetne elő; de e két szó nem ugyanazt jelenti, mert vannak öröklött vagyonok, melyek a magyar törvények szerint nem lettek ősie; például: az apa után végrendeletileg kapott vagyon a családra nézve nem volt ősi, s hasonlóan nem volt az a conjugális successio, ezen vagyonról az illető szabadon rendelkezhetett. Ha pedig megmaradna ezen kifejezés: «öröklött», és a tanácskozmány által a javaslat elfogadtatnék, ez által a t. véleményező urak nagyobb megszorítást hoztak volna be a végrendekezésre nézve, mint maguk akarnák.

Egyébiránt még sokat szólhatnék e dologról, hanem röviden csak azt jegyzem meg, hogy nekem más volt az eszmém, óhajomásom, mielőtt azon reményemtől elestem, hogy meg fognak a törvényhatóságok nyugodni abban, ha a magyar bírák kezébe kerül az igazságkiszolgáltatás,

s bevárják az országgyűlés intézkedését, mielőtt tapasztaltam, hogy semmit sem akarnak tenni a német törvény szerint; mondom, midőn a tanácskozmány összehívott, nekem más nézetem s reményem volt. Én ugyanis úgy számítottam, hogy körülbelül márczius eleje vagy közepe itt lesz, míg a tanácskozmány munkájával elkészül, s ha az fölterjesztetik, 24 óra alatt ott sem fognak «igen»-t vagy «nem»-et mondani; itt lesz tehát az országgyűlés, még mielőtt ő felsége a tanácskozmány munkáját életbe léptethetné. Óhajtottam volna tehát, hogy a tanácskozmány nem arra tekintett volna, mit mond most itt vagy amott a hangulat, mi tetszik vagy nem tetszik, mi octroyozás, mi nem az; hanem csinált volna oly tervet, mely ha nem léphet is az országgyűlés előtt életbe, legalább az országgyűlés elé adatott volna, mint oly előterjesztés, melyet a rendes törvényes úton ideiglenesen elfogadott volna. Ez lett volna a nyereség, s én társaimmal ezen szempontból indultam ki, midőn a büntető albizottságban működünk, hol úgy vélekedtünk, hogy ha az általunk tett javaslat nem léphet is rögtön életbe, összeszedtük legalább mindazokat, a mikre az országgyűlés kimondhatja a helyest vagy nem helyest. Azonban úgy látszik, hogy mind a tanácskozmány többségének véleménye, mind pedig az, mi pressiót gyakorol minden emberre az országban, a közhangulat, ezt nem akarja, hanem semmit sem akar, mi osztrák, semmit, mi változás, semmit, mi octroyozás. Ez ellen én nem szegülhetek; hanem azt jövendőlköm, hogy ha nem akarják, hogy innen történjék octroyozás, minden megye maga fog octroyozni, és a különbség utoljára is csak az lesz, hogy egy helyett ötvenkét octroyálás lesz az országban, mint ezt a következők mutatja, t. i. hogy minden megye dolgait másképp octroyozza.

Tökéletesen mindegy tehát előttem, akár e különvélemény fogadtatik el, s itt értem mindig azon egy pontot az örökösödésre nézve, mert a többi pontokra föntartom hozzászólásomat; akár az albizottság javaslatát fogadjuk el, mert e kettő között nagy különbség csakugyan nincs; hozzátevéen azt, hogy arról, mi történjék az ösiségi pátenssel, a különvélemény nem szól s azt hiszem, hogy azok, kik az albizottság véleményére szavaznak, tisztán csak az örökösödésre vonatkozólag mondják ki szavazatukat.

Magára az örökösödésre vonatkozólag, kivéve egy pontot, nem talállok különbséget, s így akár az egyiket, akár a másikat fogadjuk el, a végeredményre nézve tökéletesen mindegy. A különbség csak az, hogy a német törvény szerint az apa, ki egyik gyermekét a másik fölött akarja boldogítani, vagy valamely idegennek vagy nejeinek kedvéért akar csorbát ejteni gyermekei örökségén, a kötelesrész föntartásával tehet végrendeletet; a javaslat szerint pedig végrendeletet nem tehet, de élők között elajándékozhatja vagyonát, mi a végeredményben ugyanaz, s azért, minthogy határozott szavazat kívántatik minden tagtól, azt mondom, hogy in principio az örökösödésre nézve az albizottság javaslata mellett maradok.

III.

Somoskeöy Antal hétszemélynök nem tartotta ugyan elfogadhatónak a különvélemény minden javaslatát, «mert vannak benne oly pontok is, melyek sem az ösiség eltörlése céljával, sem a családísággal meg nem egyeztethetők, mindazáltal célszerűnek vélte, hogy akár az alválasztmány, akár egy másik megbizassék, hogy e tekintetben oly javaslatot készítsen, mely az ösiségi pátens folytán közbejött tényleges jogállapotot összhangzásba hozhatná a főszabályul tekintendő magyar öröklési renddel.»

DEÁK FERENCZ: Ugy gondolom, hogy egy újabb albizottság kiküldésével nem fogunk célzt érni. Midőn az imént azt mondtam, hogy elvileg mindegynek tekintem, akár a négyes véleményt, akár pedig az albizottság javaslatát fogadjuk el, ezt csak egy kérdésre értettem, t. i. magára az örökösödésre, különösen pedig a szabad rendelkezésre, mert ebben van a fő elvi eltérés. A többihez vagyis a részletekhez még hozzá fogunk szólni. De úgy hiszem, nem csak

azt szabad mondanunk, hogy elfogadjuk azt, mi a javaslatban benne van, hanem szabad lesz ahhoz is szólni, mi nincs benne. Ezt csak minden félreértés elkerülése végett tartottam szükségesnek megemlíteni.

IV.

Az *elnök* a tett nyilatkozatokhoz képest a határozatot ekkint vélte kimondhatónak: «A tanácskozmány nem érzi magát följogosítva a mostan tetteleg fennálló állapoton új javaslat készítése által segíteni, és csak a törvényhozást tekinti felhatalmazva arra, hogy azt tehesse. Senki sem akarja a fennálló pátenst törvény erejére emelni, hanem a tanácskozmány azon kinos helyzetben találta magát, azt a jövő országgyűlésig csupán azon szempontból fentartani, nehogy a magánviszonyok megzavartassanak s csorbát szenvedjenek.»

DEÁK FERENCZ: Nem nyughatnám meg ezekben, mert nem fér össze azzal, mi eddig történt. Mert a büntető albizottság meg van bízva, hogy a régi magyar gyakorlatot változtassa; a váltótörvényben akár hány változtatás történt, s erre az albizottság magát följogosítottnak érezte. A mai tanácskozmány eredménye semmi egyéb, mint az, hogy miután tegnap az határozottatott, hogy Deák József javaslata nem fogadtatik el, ma a négyes javaslat vétetett fel, melyre nézve kimondotta a többség, hogy az úgy, mint van, nem fogadható el, különösen nem az örökösödésre nézve; s így a közelebbi ülés alkalmával, ma vagy holnap, ha fölveszszük az albizottság javaslatát, ahhoz kell még valamit hozzátenni.

Elejétől fogva azt állítottam, hogy akár mit beszélnek is az octroyozásról, ha nekünk kötelességünk megmondani, hogy a régít a magánjogok megzavarása nélkül teljesen visszaállítani nem lehet, akkor jogunknak is kell lenni e részben javaslatot készíteni, különben nem lehet célzt érni. Ismételve mondom, előadásomat úgy kívánom értetni, hogy ma csak arra vonatkoztam, hogy azon négy úr által beadott vélemény - úgy mint előttünk fekszik - el nem fogadható, különösen az örökösödésre nézve.

Az *elnök* kijelentette, hogy nem tesz kifogást az ellen, hogy az értekezlet az örökösödés tárgyában folytassa tanácskozásait.

V.

Dessewffy Emil gr. azt tartotta, hogy elvettétvén Deák József azon indítványa, hogy a magyar örökösödési törvények in integrum restituáltassanak, s mellőztetvén Horvát Boldizsár különvéleménye, már most az alválasztmány javaslata veendő részletes tárgyalás alá.

Az örökösödésre vonatkozó első pont itt úgy szólott, hogy az 1852. évi november 29-dikén az ösiségi jogviszonyok rendezésére kibocsátott császári pátenst egész kiterjedésében és az ausztriai polgári törvénykönyvnek ebben az örökösödés minden nemeire alkalmazni rendelt szabályai továbbra is ideiglenesen, t. i. az országgyűlés intézkedéseig föntartatnak.

DEÁK FERENCZ: Én azon ösvényen indulok, melyet gr. Dessewffy Emil úr megemlített, hogy parlamentáris szokás és általában minden tanácskozás természete, hogy akkor, midőn vannak eltérő különvélemények, azok előbb vétessenek föl, s az ily szavazásnál lehetetlen két egymástól eltérő munkát együtt s egyszerre szavazásra kitűzni, hanem csupán csak egyet, melyre «igen»-nel vagy «nem»-mel lehet felelni. Így tekintem a kitűzött kérdést a különvéleményre nézve, melyre «nem»-mel szavaztam, s midőn így szavaztam, azzal egyszersmind nem mondtam ki azt, hogy az albizottság javaslatát egész kiterjedésében elfogadom, mert ha azon következtetést vonnák a szavazatból, hogy az, ki az egyiket el nem fogadta, elfogadta a másikat, valószínűleg a többség az lett volna, hogy egyiket sem fogadjuk el, mert sem a különvéleményt a mint van, sem az albizottság javaslatát nem fogadhatnám el egész

kiterjedésében. Péld. én nem látom szükségesnek, hogy §-ról §-ra revideáljuk az ausztriai codexet, de azt szükségesnek látom, hogy a tanácskozmány minden tagjának, kinek reservátája volt, hogy az albizottság munkáját elfogadja némely módosításokkal, joga legyen azokat megmondani. Különösen az özvegyi jogra nézve nem tartok az ausztriai törvénnyel, mert ez a jog philosophiájával is határozottan ellenkezik. Ott, hol végrendelet nincs, a successio ab intestato áll be. A törvény mi elvből indul ki, maga a római törvény s az észjog szerint? Azon elvből indul ki, hogy végrendelet nélkül azé legyen az örökség, kire nézve föl lehet tenni, hogy a végrendelkező annak hagyta volna az örökséget. Általános szabályt e részben nem lehetett hozni, s természetes, hogy az apa után örököl a gyermek, azért, mert a szeretet kötelékénél fogva ez áll legközelebb hozzá, viszont a gyermek után örököl az atya, s ennek nemlétében az oldalágú rokonok, mert ezek is a szeretet kötelékénél fogva közelebb állanak hozzá, mint más idegenek, mert propinquitas sanguinis van közöttük. Ezen elvet eltévesztette az özvegyekre nézve az ausztriai törvény, mert például, ha valaki gyermektelenül elhal s özvegyet hagy maga után, mi természetesb, az-e, hogy utána özvegye vagy oldalágú rokonai örököljenek? Bizonyosan az özvegy áll közelebb hozzá, s így őt illeti az öröklés, mert a feleség a propinquitas amorisnál fogva közelebb áll az elhunythoz, mint az oldalágú rokonok. S mivel fizeti ki a német az özvegyet? Egy negyedrészt ad neki, a többit elviszik az oldalági rokonok. Ezt nem tartom igazságosnak; s e részben a magyar törvény, mely azt mondja, hogy az özvegy tartásáról, lakásáról, kiházásításáról kell gondoskodni, sokkal igazságosabb, méltányosabb és czélszerűbb. A német törvény szerint továbbá a gyakorlati életben sok istentelenség származik. Például a szegény asszony leélte életének javát férjével, együtt fáradtak, együtt küzdöttek az élet viszonyaival, s volt annyi értékük, hogy belőle ketten becsületesen élélhettek. A férj, a fő kenyérkereső elhal, s az özvegy egy negyedre van szorítva: a többit elviszik az oldalági rokonok. A német törvény ezen intézkedését tehát helytelennek tartom, s e részben a magyar törvényt kívánom megtartani. Van még több megjegyzésem, melyeket annak idejében fogok előterjeszteni.

VI.

Ugyanebben a tárgiban még egyszer szólt Deák Ferencz a február 25-dikén tartott XIII. ülésben.

Zsivora György hétszemélynök úgy látta, hogy az országban is inkább óhajtanák, ha az értekezlet e tárgiban a régi törvényekre menne vissza, s kérte, hogy a kérdés bővebb megfontolása végett a tanácskozás egy nappal halasztassék el. *Széher Mihály* ügyvéd pedig azt kívánta, hogy az értekezlet bocsátkozzék bele Horvát Boldizsár munkálatának, mint a melynek elfogadásával magyar törvények hozatnak vissza, részletes tárgyalásába. A captatio benevolentiae-t illetőleg megjegyezte, hogy ha azért tétetik neki szemrehányás, mert e helyen, hol föladatul van kitűzve a magyar törvények visszaállítása, szeret találkozni azon nézettel, mely az országé: e vádat szívesen eltűri.

DEÁK FERENCZ: Engedje meg az értekezlet, hogy elmondhassam egyszer mindenkorra nyíltan és tartózkodás nélkül nézeteimet azok felett, mik tanácskozásaink folyamában régi törvényeink visszaállítására s az octroyozásra, a mi helyzetünkre és különösen a közhangulatra vonatkozólag, ma is, a mult napokban is általánosságban fölhozattak.

Az októberi diploma tért nyitott a magyar alkotmányosság ismétli életbe léptetésére, s a köztörvényhatóságok alkotmányoszerű autonómiájának visszaállítását kimondotta. A köztörvényhatóságok elfoglalták e tért, szervezték magukat, s követelték: hogy mivel a törvénykezés az alkotmányoszerű autonómiának egyik alkatrésze, a magyar bíróságok is haladék nélkül visszaállíttassanak, s a régi magyar törvény ismét életbe lépjen.

Az 1848-dik évi törvények hazánk institúcióinak új alakot adtak; más szellem, más kiindulási pont volt, mely azok alkotásában alapul szolgált, s ezen új alak teljesen és tökéletesen demokrácián alapul. A közbejött események meggátolták a részletes kifejlődést. Következett a szomorú emlékű 12 év, mely alatt idegen hatalom nélkülünk rendezte azon viszonyokat, melyeket az 1848-diki alapon magunknak kellett volna rendezni; nem csoda tehát, ha minden, mi ekképen támadott, gyűlöletes lőn, még azon részében is, mit talán mi magunk sem intéztünk volna másképp, gyűlöletes a hatalom miatt, mely azt behozta, s a mód miatt, melylyel a hatalom eljár.

De a 12 év folytán az absolut hatalom által behozott törvények alatt számtalan magánjogviszonyok keletkeztek, miket mellőzni nem lehet, s keletkeztek oly intézetek, mik felett csak a legnagyobb óvatossággal lehet rendelkezni.

Ámbár tehát minden magyar teljes joggal azt kívánta, hogy az önkény szabta törvények helyett az országgyűlésileg alkotott régi törvények lépjenek ismét életbe, azt csakugyan senki nem akarta, de józanon nem is akarhatta: hogy a magánjogviszonyok megzavartassanak vagy a törvénykezésben általános anarchia támadjon.

Az alapeszme tehát régi törvényeinknek visszaállítása. De ezen eszmének valósításánál a főszabály az: hogy a magánjogviszonyok meg ne zavartassanak.

Ezt akarta - úgy hiszem - ő felsége is, midőn az országbíró, értekezletnek összehívását megrendelte. Ezt tartottuk szemünk előtt mi is tanácskozásaink folytában. De a magánjogviszonyok méltányos és óvatos figyelembe vételén felül van még egy elv, mit én magamra nézve szintűgy kötelezőnek tartok, az tudniillik: hogy semmi oly javaslatot ne tegyünk, mi az 1848-dik évi törvények democraticus szellemét ismét fölforgatná, a törvény előtti egyenlőséget megsemmisítené, az osztályok közötti gyűlölt különbséget ismét visszaállítaná, egy szóval, habár ideiglenesen is, menthetetlen visszalépést foglalna magában, s meghiusítaná a nemzetnek 1848-ban tetteleg nyilvánított azon törekvését, hogy a magyar nemzet a törvény előtti egyenlőség által is az európai művelt nemzetek színvonalára emelkedjék. Ne tegyünk ily javaslatot még akkor se, ha azt valamely részben régi törvényeink visszaállítása hozná magával.

Minthogy régi törvényeink visszaállítása volt az alapeszme, első kérdésnek annak kellett volna lenni: vajjon a régi törvények teljesen, tökéletesen, úgy mint azok 1849 előtt fönnállottak, minden változtatás, minden házagpótlás nélkül ismét életbe léphetnek-e, a magánjogviszonyok megzavarása nélkül?

Ezen kérdésre tagadó lőn a válasz, még azok részéről is, kik minden változtatást a lehetőségig elleneztek. Elismerték ők is: hogy a lefolyt 12 év alatt behozott telekkönyvek képezik jelenleg birtokviszonyainknak s hitelünknek alapját; elismerték: hogy a telekkönyveket félrelökni nem volna tanácsos; elismerték: hogy azok rendes folytatását még csak felfüggeszteni sem lehet, mert azok vezetésében a szakadatlan folytonosság szükséges. Nem tagadták: hogy van régi törvényeink között oly rendelkezés is, mely újabb törvény által megszüntetve ugyan nem lőn, de mivel alapja megszűnt, azt tovább is föntartani igazságtalanság volna; minő például az 1848. évi IX. tv. cikkely, mely az urbériséget vesztett földesurak kölcsönből eredett adóssági tartozásait felmondhatatlanoknak rendeli mindaddig, míg a törvény másképp nem rendelkezik. Mert e törvények egyedüli alapja az urbéri veszteség volt, de minthogy e veszteségért a lefolyt időkben a kárpótlást már fel is vették a földesurak, a fel nem mondhatás nem volna többé motiválva. Nem hozták kétségbe: hogy a büntető gyakorlat és a régi büntető törvények azon rendeletei, mik a befogatásra, büntetések nemeire, főlebbvitelre nézve nemes és nem nemes

között lényeges különbséget tettek, még csak ideiglenesen sem volnának többé visszahozhatók. És vannak effélék polgári s hiteltörvényeinkben is.

De ha a régi törvényeket minden változtatás nélkül, teljesen, tökéletesen ismét visszahozni nem lehet; ha vannak hézagok, miket pótolni kell; vannak oly rendelkezések, miket mint lehetetleneket változtatni szükséges: föladatunk egyéb nem lehet, mint gondosan megvizsgálni az anyagi s alaki törvényeknek minden egyes részénél, ha a régi törvényeknek arra vonatkozó rendelkezéseit életbe lehet-e ismét léptetni, a nélkül, hogy a magánjogviszonyok megzavarassanak, s a nélkül, hogy democraticus institutióink szellemének fölforgatásával az osztályok közötti gyűlöletes különbség, habár csak ideiglenesen is, visszahozassék?

Midőn tehát közöttünk valamely kérdésnél véleménykülönbség merül föl, ez nem származik egy részről a német törvény iránti előszeretetből, más részről azon törekvésből, hogy a régi törvények minden részben s minden áron, még a magánjogviszonyok megzavarásának s a democraticus institutiók fölforgatásának árán is visszaállíttassanak; hanem származik azon különböző nézetből: hogy midőn egyik fél a fönforgó kérdésben a régi törvény visszaállítását a magánjogviszonyok megzavarása nélkül hiszi lehetőnek, a másik ugyanazon kérdésben ezt lehetlennek tartja.

Ismételve hallottam azon nézetet: hogy a régi törvények minden változtatása s minden új szabály octroyozás; az ilyen változtatásnak vagy pótlásnak szakaszonkinti formulázása codificálás; nekünk pedig sem octroyozást javasolni, sem codificálásba bocsátkozni nem szabad. Ezen nézetet én nem értem, vagy legalább ily általánosságban nem osztozom benne. Mert ha igaz az, hogy a régi törvényeket teljesen, minden változtatás, minden hiánypótlás nélkül életbe léptetni nem lehet, ezt pedig senki nem tagadta, miként lehet a mulhatatlanul szükséges változtatást vagy pótlást eszközölni? Azt sem akarhatjuk, hogy a hézagok pótolatlanul, a mulhatatlanul megváltoztatandók változatlanul maradjanak; mert ha ezt akarnók is, minthogy a társas életben a magánjogviszonyokat szabályozó törvényekre minden nap szükség van, a szükség kényszerítené a törvényhatóságokat, hogy a hiányt pótolják, s ők octroyoznának, csak hogy egymástól különbözőleg teljesítenék ezt, s a törvénykezésben szükséges egyformaságot sokszínű tarkaság váltaná föl.

Meg volt itt említve gyakrabban a közhangulat izgatottsága, mely annyira ragaszkodik a régi törvényekhez, hogy semmi lényeges változtatást el nem fogad; az előttem szólott tagtársunk pedig visszautasítva a captatio benevolentiae vádját, azt mondja: hogy ő a nemzet véleményét figyelemben tartandónak hiszi mindenkor. Használta-e valaki azon szót: captatio benevolentiae, azt nem tudom. Én a mult napokban nem ezen szóval éltem, hanem azt mondtam: hogy ezen értekezlet is részben a közhangulat izgatottságának pressiója alatt áll, és ezt, ha visszatekintünk a lefolyt négy hétre, - úgy hiszem - tagadni senki nem fogja. Én a pressio szót használtam, mit egy másik tagtársunk csak imént pietásnak nevezett, de a mit én igaz néven most is csak pressiónak nevezhetek.

Midőn ő felsége nevében ezen értekezletre összehivattunk, nem azt kérdezték tőlünk: az osztrák törvények tartassanak-e meg, vagy a régi magyar törvények állíttassanak vissza; mert az alapeszme nálunk is, úgy hiszem ő felségénél is a magyar törvények visszaállítása volt; hanem azt kérdezték: hogy a régi magyar törvényeket mennyiben és miképen lehet ismét életbe léptetni, a nélkül, hogy a magánjogviszonyok megzavarassanak? És erre vonatkozólag ismét nem azt kérdezték, hogy minőnek hiszszük a hangulatot az országban, hanem hogy mi a mi saját nézetünk s meggyőződésünk. Midőn tehát e kérdésre felelek, én sem szabhatom envéleményemet, melyet nyilvánítok, egyik vagy másik törvényhatóság nézetéhez, sokaknak vagy keveseknek meggyőződéséhez, hanem saját meggyőződésemet kell követnem. Nyitva áll kebelem a capacitatiónak, származzék az sokaktól vagy kevesektől, de végre a meggyőződést,

melyre jutottam, kötelességem határozottan kijelenteni, hacsak hazudni nem akarok, véleményem gyanánt adva elő azt, mi másoknak az enyémtől eltérő, sőt azzal ellenkező véleménye volt.

Tiszteletben tartom én is a közvéleményt, elismerem fontosságát még az izgatottság közepette is. Tudom, hogy a közjogi törvények gyakran a közhangulat izgatottságának pressiója alatt születnek. De calamitásnak tartom, ha a magánjogviszonyok ily izgatottság pressiója alatt intéztetnek el. Ilyenkor a jogtalanul károsodott magánpolgárnak szava gyengébb, semhogy az izgatottság zaján fölülemelkedjék; de azért az egyesek szenvednek, jogtalanul, gyakran igazságtalanul, s a haza sem nyer ez által.

Valamint kimondottuk véleményünket az iránt, hogy a régi törvényeknek változtatás és hiánypótlás nélküli teljes visszaállítása lehetetlen, nem kérdezve, tetszik-e véleményünk másoknak; úgy minden egyes tárgynál ki fogom mondani nézetemet azon kérdésre: ha azon tárgyra vonatkozó része a magyar törvényeknek visszaállítható-e a magánjogok megzavarása vagy democraticus institutióink fölforgatása nélkül; kimondom, ha nézetemet mások kárhoztatják is; kimondom, ha egyedül állok is, sajnálva ez elszigeteltséget, de egyedül ez által meg nem ingatva meggyőződésemben. Daczolni senkivel nem szeretek, legkevesebb a közvéleménnyel; de nyomorultul jártam volna el eddigi politikai pályámon, ha meg nem tanultam volna, hogy akkor, midőn egy részről a közhangulat, más részről önlelkiismeretem között kell választanom, s egyikkel vagy másikkal ellenkezésbe kell jönnöm: inkább tűrjem a közvélemény gáncsait, mint önlelkiismeretemet.

Ismétlem, hogy előttem is, valamint úgy hiszem az egész értekezlet előtt, alapeszme a régi magyar törvények visszaállítása; de a hol s a mely tárgyban azok visszaállításából a jogviszonyok megzavarását vagy institutióink democraticus szellemének fölforgatását hiszem bekövetkezőnek, ott kétkezés nélkül ellene szólok s nem tartóztat az, hogy több vagy kevesebb tartatik-e meg ez által az osztrák törvénykönyvből. Engem gyűlölet nem vezethet. Tudom, hogy a közhangulatban is nagy részt politikai okokból származik az ellenszenv; de midőn a régit kénytelen vagyok valamiben változtatni, mert a régi lehetetlen nem subjective, hanem objective akarom tekinteni a teendő változtatást s nem tartom helyesnek, hogy az idegen hatalom műve iránti gyűlöletből saját polgártársainknak tegyek kárt.

Voltak esetek, midőn épen én akartam a többség véleményével ellenkezőleg a régi magyar törvénynek egyes rendeletét visszaállítani, mint például csak néhány nap előtt is, midőn a csódtörvényről a sorozatra nézve azt vitattam, hogy a közhivatali letéteményekre nézve a régi törvény állíttassék vissza. A többség e részben az osztrák törvényt tartotta meg, mert azt hitte, hogy a réginek visszaállítását a telekkönyv s közhitel föntartása lehetetlenné teszi. Ime, egy alapeszménk volt s az alkalmazásnál eltértek nézeteink.

A mi már a jelenleg főnforgó örökösödési törvényeket illeti, erre nézve már tegnap kijelenttem véleményemet s az egyes pontoknál később is elmondandom nézetemet. Egyet azonban nem hagyhatok szó nélkül. Több ízben fölhozott, és most e kérdésnél is megemlíttetett, hogy ha a régi magyar törvények az 1848-dik évtől fogva az osztrák törvény behozataláig, mi 1853-ban történt, s így öt évig fönnállhattak, miért nem lehetne azokat ismét életbe léptetni?

Ezen ellenvetésre már megjegyeztem, hogy épen az osztrák törvények és a telekkönyveknek azóta történt behozatala által változtak és másképp alakultak a jogviszonyok, miket ignorálnunk nem lehet, és kétségtelenül sok lehetetlen most már, mi akkor még lehető lett volna. De ezenfölül megjegyzem azt is, hogy a fönnbbi állítás tévedésen alapul. Ugyanis 1848-ban a XV. törvény felfüggesztette azon pereket, melyek ösiségi viszonyból vették eredetüket, s az ilyennemű perek megindítását eltiltotta; kivette azonban e tilalom alól az 1836. évi XIV.

czikkely eseteit. Az említett XIV. cikkely pedig rendelkezik a valóságos ősiségi világos örökösödésekről is, említi a fi- és leányág közötti jogkülönbséget, említi a szabad rendelkezés megszorítását. Ellenben az osztrák kormány már 1849-ben hirdetett ki egy császári rendeletet november 3-dikáról, melynek 4. fejezete törvényszünet alá helyezi mindazon jogkérdéseket, mik az ősiségi viszonyokra vonatkoznak, s nem veszi ki az 1836. évi XIV. cikknek eseteit sem.

Oly világos örökösödési kereseteket tehát, melyeknél akár a fi- és leányág közötti jognak, akár a szabad rendelkezésnek kérdése fordul elő, már 1849. évtől fogva mozdítani nem lehet, s tudunk eseteket, melyekben az ily, egyébként világos örökösödési keresetek a legfőbb bíróság által csakugyan fel is lőnek függesztve. Továbbá ugyanazon fejezet a nemesi javak elzálogosítását tárgyazó minden perek folytathatását felfüggesztette; pedig a zálogper gyakran nincs is kapcsolatban az ősiséggel, például ha valaki saját szerzett vagyonát zálogosította el, s utóbb a zálogidő kiteltével vagy maga, vagy örököse azt ki akarja váltani.

Nem áll tehát, hogy 1852-dik vagy 53-dik évig a régi törvényeknek kivált az örökösödést tárgyazó része életben volt, mert a moratorium, melyet az osztrák kormány 1849-ben behozott, sokkal messzebb terjedett, mint az 1848. évi XV. törvény cikknek hasontartalmú megszorító rendelete.

Egyébiránt itt az örökösödési törvényeknél is egyszer mindenkorra egész általánosságban kijelentem, hogy én az ősiséget, melyet az 1848. évi XV. törvény elvben eltörölt, visszaállítani egyáltalán nem akarom. Politikai életem legnagyobb része folyt le azon küzdelemben, melyet elvtársaimmal együtt a régi feudalizmusnak káros maradványai ellen folytattunk. Ezek közé számítottuk az ősiséget is, melynek bilincseiből kiszabadítani a nemzetet legfőbb törekvésünk vala. Küzdöttünk, hogy e hazában is szabad legyen ember és föld, hogy kiki tulajdonát valóságos tulajdonának tekinthesse, s birtokát a lehetőségig biztosnak. És miután sok nehéz küzdés után 1848-ban célzt értünk, ki fogja tőlem méltányosan követelhetni, hogy segítsem ismét lebilincselni a tulajdont, minek fölszabadulását oly forrón óhajtottam? És tegyem ezt azért, mert időközben politikai szerencsétlenségek folytán egy jogtalan hatalom idegenszerű működése léptette életbe részletesen azt, mit mi magunk elvben elhatároztunk? S mert a mit az 1848-diki törvényhozás határozottan kimondott, hogy tudniillik az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján dolgoztassék ki a polgári törvénykönyv, azt a közbejött események miatt nem a magyar miniszterium, hanem a törvénytelen osztrák kormány hajtotta végre: én magát az 1848-ban kivívott elvet is ellökjem vagy feláldozzam? Ennyit a közhangulatnak, ha csakugyan közhangulat az, áldoznom lehetetlen; önmagamhoz s elveimhez hűtlen nem lehetek.

Csak egy pár szót még a négy tagtársunk által benyújtott s tegnap bővebben megvitatott különvéleményre, melyet a most előttem szólott tagtársunk ismét szóba hozott. Vannak e különvéleménynek némely elfogadható részei is; de azon ellenvetés, melyet tegnap annak 3-dik és 4-dik szakasza ellen felhoztam, eloszlatva vagy megczáfolva nincs. Az említett szakaszok egyike ugyanis az ősiekre, vagyis mint a különvélemény nevezi, az öröklött vagyonra nézve ott, hol leszármazók vannak, megköti, sőt eltiltja a végrendelet általi szabad rendelkezést; de a másik szakaszban megengedi az élők közötti szabad rendelkezést, még az ajándékozást is, és pedig kötelesrészt sem biztosít a gyermekeknek. E szerint a javaslat egyik szakasza megköti a birtokot, a másik módot nyújt azon megkötő rendelet kijátszására vagy mellőzésére. Mert az anya, ha valamelyik gyermekét, vagy bárkit mást egyenes utódainak csorbításával boldogítani akar, öröklött vagyonáról nem tesz végrendeletet, mert ez tiltva van, hanem ajándéku a vagyont arra átiratja, mert ez meg van engedve. Az osztrák törvény legalább a kötelesrészt biztosítja a gyermekeknek, ez a javaslat pedig azt sem teszi; mert a

szerzeményekből szabad végrendelet általi rendelkezést s az ősiekből szabad ajándékozást enged, a kötelesrésznek figyelembe vétele nélkül.

Végre a mi Zsivora György hétszemélynök úr indítványát illeti, én azt úgy értettem, hogy ő a főnforgó fontos kérdések végleges elintézését nem hosszú időre, csak pár napra kívánja elhalasztatni, s ezt azért kívánja, hogy az értekezlet több tagjai magánértekezletek útján önmagukkal is minél inkább tisztába jöhessenek a teendők fölött. Én ugyan magamra nézve ily halasztást nem veszek igénybe, mert számoltam magammal s tisztában vagyok nézeteimre nézve; ha azonban többen tagtársaink közül ezt kívánják, nem látok okot ellenzésére, mert annyi figyelemmel s méltánnyal csakugyan lehetünk egymás iránt. (Köztetszés.)

Az *elnök* kimondotta, hogy a tárgy megbeszélése végett egy-két napi halasztás engedtetik. A február 28-dikán tartott XV. ülésben *Horvát Boldizsár* előterjesztette a magyar örökösödési rendszer behozatalára nézve fölmerült különböző vélemények kiegyenlítése végett több értekezleti tagokból alakult tanácskozmánynak közvetítő javaslatát. Ennek alapvonásai Horvát Boldizsár különvéleményéből vétettek, azon eltéréssel, hogy az egyenes leszármazóknak az összes vagyonból kötelesrészt biztosít és a rendelkezési jogot mind az élők között, mind pedig halál esetére ezen korlátozásnak veti alá, az öröklött és szerzeményi vagyon közötti különbséget pedig csak a végrendelet nélküli örökösödés eseteiben fogadja el. Az értekezlet márczius 2-dikán tartott XVII. és márczius 4-dikén tartott XVIII. ülésében tárgyalta a javaslatot és csupán azt a változtatást tette rajta, hogy a kötelesrész eszméje, a melyet a közvetítő javaslat csak a leszármazó örökösök irányában alkalmazott, a szülőkre is kiterjesztessék.

A FEBRUÁRI PÁTENS.

A fejedelem 1861. február 26-dikán a következő pátenst bocsátotta ki:

Mi, első Ferencz József, Isten kegyelméből Ausztria Császára, stb. stb.

A monarchia államjogi viszonyainak rendezésére 1860-diki október 20-dikán kibocsátott diplománkban, a sanctio pragmatica alapján és teljhatalmunk erejénél fogva, úgy saját magunknak, mint az uralkodásban törvényes utódainknak zsinórmértékeül jónak látván elhatározni és megrendelni, hogy a törvények hozásának, módosításának és megszüntetésének joga csak az országgyűlések, illetőleg a birodalmi tanács közreműködésével fog gyakoroltatni, s tekintve, hogy e jognak életbeléptetése végett a gyakorlat bizonyos rendjére s módjára van szüksége, miniszteri tanácsunk meghallgatása után kinyilatkoztatjuk, rendeljük és hirdetjük:

I. A birodalmi képviselőre hivatott birodalmi tanács összetételét s a számára 1860-diki október 20-diki diplománkban fentartott közreműködési jogát a törvényhozásban illetőleg jóváhagyjuk a mellékelt birodalom-képviselői törvényt, s azt ezennel összes királyságainkra és tartományainkra nézve állami alaptörvény erejével ruházzuk fel.

II. Magyar-, horvát- és tótországi királyságainkra, valamint erdélyi nagyfejedelemségünkre vonatkozólag az előbbi országos alkotmányok visszaállítását szándékolván, említett diplománkhoz s a benne megállapított határokhoz képest 1860-dik év október 20-diki kézirataink által a kellő intézkedéseket már megtettük.

III. Ezen királyságainkra: Csehország, Dalmatia, Galiczia és Lodomeria, egyetemben Auschwitz és Zator herczegséggel s Krakkó nagyherczegséggel; ezen főherczegségeinkre: Enns feletti meg Enns alatti Ausztria; ezen herczegségeinkre: Krajna, Bukovina; örögrófságunk Morvaországra, herczegségünk Felső- és Alsó-Sziléziára; örögrófságunk Istriára, egyetemben Görz és Gradiska herczegített grófságokkal s Triest városával és területével; végre Vorarlberg tartományra nézve, hogy e királyságok és tartományok hű Rendeinek jogai és szabadságai a jelenkor viszonyaihoz és szükségéhez képest fejlődjenek, átalakuljanak s az összes birodalom érdekeivel összhangzásba jöjjenek, jónak látjuk a mellékelt országai és választási rendezeteket jóváhagyni s mindenikét az illető országra nézve állami alaptörvény erejével ruházzuk fel.

Minthogy azonban Dalmatia királyságunk államjogi viszonyára nézve horvát- és tótországi királyságunkhoz végleg még nem határoztunk, a dalmát királyságunkra kibocsátott országai rendezet most még teljesen nem léphet hatályba.

IV. Az 1860-dik év október 20-diki nyíltparancsok által Stájer, Karantán és Salzburg herczegségeink, továbbá Tirol grófságunk számára kibocsátott szabályzatokat összhangzásba hozandók azon határozmányokkal, melyek az általunk mai napon jóváhagyott országai rendezetekben elvileg benfoglaltatnak: a fent említett országok országos képviselőit azon terjedelmesb jogokkal ruházandók fel, melyeket a többi koronaország képviselőinek megadni magunkat indítva éreztük; végre pedig 1861-diki január 5-dikén a választási jogra nézve kibocsátott rendeleteinket Stájerben, Karantánban, Salzburgban és Tirolban is egyaránt fogadtatandók: a már kibocsátott országai szabályzatok tágitása s módosítása végett jónak láttuk Stájer, Karantán, Salzburg és Tirol számára a mellékelt új országai rendezeteket jóváhagyni.

V. Midőn lombard-velencei királyságunkat illetőleg államminiszterünket egyszersmind megbízzuk, annak idejében egy egyenlő alapelveken nyugvó tartományi alkotmány előterjesztésére, egyelőre a királysági congregatióra; mint fennálló képviselőre ruházzuk a birodalmi tanácsba bizonyos számú tagok küldésének jogát.

VI. Miután, részint a megelőző alaptörvények, részint a felelevenítettek által, részint pedig az alaptörvényekkel létrehozott alkotmányok által birodalmunk államjogi viszonyainak alapja meg van állapítva és főleg népeinek képviselte szabályozva, törvényhozásbeli részvétők pedig rendezve, ezennel kihirdetjük az alaptörvények összegét, mint birodalmunk alkotmányát; a Mindenható oltalmával ezen im ünnepélyesen kihirdetett és szentesített végzéseket nemcsak magunk tántoríthatlanul követjük és megtartjuk, hanem kormányzásbani utódainkat is kötelezzük, tántoríthatlanul leendő követésökre és megtartásukra, valamint trónra léptök alkalmával az eziránt kibocsátandó manifestum általi megszentelésökre. Egyszersmind komoly elhatározásunkat nyilvánítjuk, hogy egész császári hatalmunkkal minden támadás ellen megvédjük és ügyelünk rá, hogy mindenki kövesse és tartsa meg.

VII. Rendeljük, hogy e nyiltparancs, a vele közzétett birodalmi és tartományképviseleti állam-alaptörvényekkel együtt cs. oklevél alakjában tétessék le és tartassék házi-, udvari- és államlevéltárunkban, valamint annak idejében a birodalmi képviseletről szóló alaptörvény is királyságaink és országaink levéltáraiban, a minden ország számára adott külön alaptörvényekkel egyetemben.

Kelt fő- és székvárosunkban, Bécsben, február 26-dikán 1861-ben, uralkodásunk 13-dik évében.

Ferencz József m. k. Rajner-főherczeg m. k. Rechberg m. k. Mecséry m. k. Degenfeld m. k. Schmerling m. k. Lasser m. k. Szécsen m. k. Plener m. k. Wickenburg m. k. Pratobevera m. k. Legfelsőbb parancsra Ransonnet m. k.

A birodalmi képviseletet illető alaptörvény.

1. §. A birodalom képviselésére a birodalmi tanács van rendelve. A birodalmi tanács áll urak házából és követek házából.

2. §. Az urak házának tagjai születés által a császári ház nagykorú herczegei.

3. §. Örökösödés által tagjai az urak házának azon belföldi - terjedelmes földbirtok által kitűnő nemzetségek nagykorú fejei, kiknek a császár örökös birodalmi tanácsosi méltóságot kölcsönöz.

4. §. Magas papi méltóságnál fogva tagja az urak házának minden érsek és azon püspökök, kiket herczegi rang illet.

5. §. A császár fentartja magának, hogy kitűnő férfiakat, kik az állam vagy egyház, tudomány vagy művészet körül érdemeket szereztek, élethosszi tagokul hívjon meg az urak házába.

6. §. A követek házába választás útján jő 343 tag, még pedig egyes királyságok és tartományok szerint következőleg megalapított számban: A magyar királyság számára 85. A cseh királyságra 54. A lombard-velencei királyságra 20. A dalmatiai királyságra 5. Horvát- és Tótországra 9. Galiczia és Lodomeria királyságra, Auschwitz és Zátor herczegségekkal, valamint Krakkó herczegséggel 38. Az Ennsen alóli osztrák főherczegség számára 18. Az Ennsen felüli osztrák főherczegség számára 10. Salzburg számára 3. Styria számára 13. Karinthia számára 5. Karniolia számára 6. Bukovina számára 5. Erdély számára 26. Morva számára 22. A felső és alsó sziléziai herczegség számára 6. Tirol és Vorarlberg számára 12. Istria markgrófság számára, Görzzel, Gradiskával, Triesttel és környékével együtt 6.

7. §. A minden ország számára megállapított mennyiségű tagokat az illető tartományi gyűlés közvetlen választás által küldi. A választás átalános szótöbbséggel oly módon történik, hogy az országrendek mértéke szerint bizonyos területekre, városokra, testületekre eső számú

képviselőházi tagok ugyanazon területek, városok és testületek követeiből teljenek ki. A császár fentartja magának, a választások végrehajtását közvetlenül a területek, városok és testületek által megrendelni, ha kivételkép oly körülmények következnek be, melyek a követek házának tartományi gyűlés általi választását akadályozzák.

8. §. A császár nevezi ki az elnököt és alelnököt, mindenik ház tagjai közül. A többi tiszteket az illető házak maguk választják.

9. §. A birodalmi tanácsot a császár évenként összehívja.

10. §. Az egész birodalmi tanács hatásköre az 1860. október 20-diki diploma II. cikke szerint kiterjed mindazon törvényhozási tárgyakra, melyek minden királlysággal és tartománnyal közös jogokra, kötelességekre és érdekekre vonatkoznak. Ilyek névszerint: *a)* Mindazon kérdések, melyek a katonakötelezettség módjára és rendjére vonatkoznak. *b)* Mindazok, melyek a pénz-, hitel-, ércz- és jegybankviszonyok, vám- és üzlet-ügyekre, posta-, vasut- és távirat-ügyre vonatkoznak. *c)* Minden kérdés, mely a birodalom pénzügyeit illeti, főleg az államháztartás szabályozása és az állam-költségvetés vizsgálata, új kölcsönök felvétele, létező államkölcsönök fedezése, fekvő államvagyonok elárverelése, átváltoztatása, terhelése, meglevő adók, rovatalok, díjak emelése, újak behozása. Adók, rovatalok, illetékek a fennálló törvények szerint szedetnek fel, míg csak ezek alkotmányosan változást nem szenvednek. - Az államadósság a birodalmi tanács ellenőrzése alá van helyezve.

11. §. Azon törvényhozási tárgyak, melyek a magyar korona kivételével minden királlyságra és tartományra nézve közösek: az 1860. október 20-diki diploma III. cikke szerint a birodalmi tanács alkotmányos hatáskörébe tartoznak, a magyar korona országaiból való tagok közbejöttével. E szűkebb birodalmi tanácshoz tartoznak a 10. §-ban előszámlált ügyeken kívül, mindazon törvényhozási tárgyak, melyek nincsenek névszerint fentartva az e szűkebb birodalmi tanácsban képviselt tartományi gyűlések számára. Ugyanez áll az országgyűlés számára fentartott tárgyakra nézve is az esetben, ha az illető tartományi gyűlés közös tárgyalást indítványoz. Közös törvényhozási ügyekben a szűkebb birodalmi tanács az egyes tartományi gyűlésekkel szemközti illetékességére nézve, előjövő kétségeknél a szűkebb birodalmi tanács indítványára a császár dönt.

12. §. Törvényjavaslatok, mint kormányi előterjesztvények jutnak a birodalmi tanács elé. Ennek joga saját hatáskörét illető tárgyakban (§§. 10. 11.) törvényjavaslatokat tenni. - Minden ily törvényhez szükséges mindkét ház megegyezése és a császár szentesítése.

13. §. Ha azon időben, midőn a birodalmi tanács nincs összeülve, az ő hatáskörébe tartozó tárgyakra nézve sürgető rendszabályok hozatala kívántatik, a miniszteriumnak kötelessége, intézkedésének okait és következményeit előterjeszteni.

14. §. Az összes, illetőleg a szűkebb birodalmi tanács érvényes határozatához szükséges mindenik háznál a jelenlevők feltétlen többsége. Ez alaptörvény megváltoztatására szóló indítványra mindkét házban a szavazatok legalább két harmada szükséges.

15. §. A követ-háznak tagjai küldőiktől utasítást nem fogadnak el.

16. §. A birodalmi tanács minden tagjának személyesen kell gyakorolni a választási jogot.

17. §. Új tartományi gyűlés egybegyűlésével valamely tartományból a követek házába küldött tagok functiója megszűnik. Azonban újra megválaszthatók. Ha valamely tag meghalálozik, személyes képességét elveszti vagy tartósan gátolva van a birodalmi tanács tagja lehetni, új választás eszközözlendő.

18. §. A birodalmi tanács elnapolása, valamint a követek házának felosztatása a Császár rendeletére történik. Felosztás esetén a 7-ik §. értelmében új választás esik.

19. A miniszterek, udvari kancellárok és központi hivatalok fejei jogosítvák, minden tanácskozmányban részt venni s javaslataikat személyesen vagy követ által képviselni. Ha kívánják, mindig kihallgatást kell nyerniök. Szavazási joguk csak akkor van, ha tagjai az illető háznak.

20. §. Mindkét birodalmi tanácsbeli ház ülései nyilvánosak. Minden háznak joga van, kivételesen a nyilvánosságot megszüntetni, ha az elnök, vagy legalább tíz tag kívánja és a ház a hallgatóság távozása után elrendeli.

21. §. Az ügymenetnek s a két ház kölcsönös érintkezésének meghatározása az ügyrendben fog foglaltatni.

Legfelsőbb kézirat a magyar kancellárhoz.

Kedves b. Vay!

Mai elhatározásaimmal a m. é. okt. 20-diki diplomámban felállított elvek valósítására szükséges intézkedéseket kibocsátván, jónak látom egyszersmind azon módnak megállapítását, hogyan történjék a birodalmi tanácsba menendő követek választása magyarországi királyságomban, a horvát- és tótországi királyságban s az erdélyi nagyfejedelemségben, az országos törvények szerinti alkotmányos elintézésére utalni.

Együttal a birodalmi tanácsot, monarchiám valamennyi országa javát 1860-dik okt. 20-diki diplomám II-ik szakasza értelmében egyaránt érdeklő, sürgős ügyek eligazítása végett f. é. ápril 29-kére egybehívtam.

A birodalmi tanácsba menendő követek miképi kiküldetésének végleges alkotmányos megállapítását magyarországi királyságomban nagyon föltételezván az ország belső alkotmányos helyzetének alakulása; az pedig azon mértékben kecsegtetvén a monarchiám többi országával való egyetértő közreműködés üdvös sikerével, a melyben ezekkel összhangzásba hozatik; ezen intézkedések azonban előreláthatólag több időt s kimerítőbb tárgyalásokat igényelvén: Ön haladéktalanul terjeszsze elém javaslatait, melyek szerint a magyar országgyűlés föl leszen szólítandó, hogy követek kiküldése által már a legközelebbi birodalmi tanács gyűlésben is egyfelől kellően tartsa fenn az ország befolyását azon ügyekre, melyekben okt. 20-diki diplomám II. szakaszához képest ezentúl csak népeim czélszerűen rendezett részvéte mellett akarok eljárni és határozni, a nélkül, hogy másfelől a birodalmi tanácsba küldendő magyar követek kiküldésének módja iránti végleges intézkedés el legyen hamarkodva.

Bécs, február 26. 1861.

Ferencz József m. k.

«Ma reggel - írja *Lónyay Menyhért* 1861. márczius 4-dikén - Bécsből haza érkezvén, reggeli után bejött hozzám Eötvös Pepi s elmondá, miként látja itthon a hangulat kifejlését. Véleménye szerint a legnagyobb baj, mit az új pápens okozott, a bizalmatlanság, a melyet helyreállítani nem lehet. Deák maga, a ki hivatva lett volna az országgyűlésen a kiegyezést megkísérteni, egészen elveszté bizalmát. Most szóttalan, úgy a mint volt 1848-ban, midőn Kossuthal egyet nem értve, a veszélyt közeledni látta. Meglátod, - mondá Eötvös - oly fulminatoriummal fog az öreg úr előállani, minek még párja nem volt, s azután kivonja magát mindenből, miután meg van győződve arról, hogy csak a forradalmi tér marad fenn a

nemzetnek. Az öreg úr, Pepi állítása szerint, haragszik Vayra is, a ki mindkettőjüket fölültette. A császárhoz azért mentek, mert hitték a kiegyenlítés lehetőségét. A császár maga úgy állítá nekik a kérdést, hogy ha a pénzügyre kiegyenlítés, a hadügyre nézve egyesség létesíthető, ő kész lenne a 48-at concedálni. Ez oly tér volt, a melyen lehetett volna becsülettel kiegyezni; de most az új pátens óta oda minden bizalom; a németek hátsó gondolatai nyilvánosak, mi harcz nélkül el nem távolítható.

Az öreg úrral - így folytatja *Lónyay* - a kaszinóban beszéltem. Csakugyan komor színben lát mindent. Véleménye szerint, ha ma vissza is vonnák a pátens, a bizalom megszűnt mindenkinél a kiegyezés lehetősége iránt. Mert ha, mint előbb állottak az ügyek, volt sok hazafinál az a gondolat, hogy adósságok vállalása, a hadügyben teendő concessiók által, nyugalmat, alkotmányos szabadságot, anyagi fölvirágzást lehetne szerezni, s különösen Szt. István koronájának egységét biztosítani, s így érdemes lett volna ezen concessiókat téve, a forradalom bizonytalan terét kikerülni; de az új pátens a korona integritását tényleg megczáfolja, hisz Horvát-Tótország és Erdély, mint különvált országok küldenének a Reichsrathba követeket; e mellett minden közös törvényhozási teendő, pénz, háború, közös anyagi érdekek egyenesen a Reichsrathnak reserváltak; felelős magyar kormány így nem is képzelhető. Tehát a kibékülésnél nem vár reánk más, mint mi legrosszabb esetben egy európai háború bekövetkezte után beállott fölbomlása után Ausztriának reánk várna. Ezért tehát érdemes lenne-e annyi terhet és súlyos adót nyakunkra venni és a kibékítést megkísérlőket a haza előtt semmivé tenni, még pedig a siker reménye nélkül? Azt nem vettem észre, hogy Vay ellen ingerült volna.»

ZÁGRÁBMEGYE KÖRLEVELE ÉS AZ EGYESÜLÉS.

Zágrábmegye 1861. február 14-dikén tartott közgyűléséből Horvát-Szlavonországok és Magyarország összes törvényhatóságaihoz köriratot intézett, melynek végső pontjában azt mondja, hogy kívánalmait pontosabban nem formulázza, minthogy ezzel országgyűlésének præjudicálna, hanem általában fejezi ki a hármass királyságnak Magyarországgal való újabb államjogi összekapcsolása iránti őszinte óhaját, de e kapcsolatot csak oly alapokra fektetve és oly garantiák mellett kívánja, melyek nemzeti becsületének, történelmi jogainak és a hármass királyság és a horvát-tót nemzet bebizonyított életerejének és történeti missiójának megfeleljenek.

«1861. márczius havában - írja naplójában *Lónyay Menyhért* - azt írta Inkey Deák Ferencznek, hogy a verőcsei alispánságot elvállalta azon hitben, hogy ezzel tehet valamit a Magyarországgal való egyesülés érdekében; de mivel a dolgok nem igen kedvező fordulatot kezdenek venni, hogy erejét hiába ne pazarolja, fölkeri Deákot, írnia meg neki nézeteit a horvát ügyről; mert ha nem lenne remény a csatlakozáshoz, akkor ő inkább ott hagyja állását. Erre Deák megkísérlé neki ezen tárgyban levelet írni; de annyira belemelegedett a dologba, hogy valóságos emlékirat lett belőle, mit közölven barátaival, mindnyájan azon véleményben voltak, hogy legjobb lenne azt a Naplóban közzé tenni, mi meg is történt.»

A *Pesti Napló* 1861. márczius 24-diki számában «Zágrábmegye körlevele és az egyesülés» czímen megjelent cikk a következő:

Zágrábvármegyének a magyarországi törvényhatóságokhoz bocsátott körlevelében annyi keserűség, annyi méltatlan vád foglaltatik, és mindez oly sértő gúnynyal van párosítva, hogy olvasásánál akaratlanul azon megjegyzést tettem, hogy az, ki másnak ily modorban ír, már akkor, midőn levelét megírja, elhatározta magában, hogy minden barátságos viszonyt végkép megsemmisít, sőt épen azért írt ily modorban, hogy a másiknak még utóbbra is minden közeledést lehetlenné tegyen.

De mivel én sok fontosságot helyeztem mindenkor a horvátok barátságos érzelmeiben, és 1848-ban is szerencsétlenségnek tartottam azon keserűséget, mit félreértések és izgatottság Magyarország és Horvátország közt létrehozta, most megdöbbenve látván, hogy ellenünk az izgatottság és keserűség Horvátországban még magasabbra hágott: elfojtott fájdalommal s elfogultság nélkül vizsgálgattam a vádakát, miket Zágrábmegye ellenünk fölhoz; végig tekinttem a lefolyt két század politikai eseményein és szigorú részrehajlatlansággal kérdeztem önmagamtól: mi szándékos bünt, mi véletlen hibákat követtünk el mi magyarok Horvátország irányában, mi az ellenünk fölhozott vádakát és azon mély gyűlölséget igazolná?

A zágrábi körlevél előadja, hogy «Horvátország 1102-ben föltételek mellett választotta királyának Kálmán királyunkat, ki ezen föltételekre, midőn Belgrádban Zvonimir király dalmát koronájával megkoronáztatott, ünnepélyes esküt tett le; és így Horvátország ezen választás által csak personál-unio alapján jutott Magyarországgal szövetségbe, de teljes autonómiájából egy hajszálnyit sem engedett».

Elmondja továbbá, hogy «a Kálmán király és Horvátország között kötött államszerződés, az úgynevezett privilegium libertatum következtében a magyar királynak, mint horvát királynak, különösen a horvát földön kelle megkoronáztatnia, a horvát törvényhozó országgyűlésen elnökölnie és a szent evangéliumra megesküdnie, hogy Horvátországnak s a horvát nemzetnek és egyháznak összes jogait, szabadságát megőrizend».

Elmondja az említett körlevél még azt is, «hogy a Habsburg dynastia koráig a három egyesült királyság kormányának élén mindig vagy királyi vérbőli hercegek, vagy hatalmas bánok állottak, kik a népet Magyarországtól egészen függetlenül kormányozták, a mennyiben a megkoronázott királyokkal szinte egyenlő jogaik voltak».

Nem kívánok ezen historiai fejtegetésekre bővebb megjegyzéseket tenni, ez a történetbuvárok köréhez tartozik; ámbár annyit én is tudok, hogy az elsoroltakhoz történelmi valóság tekintetében is igen sok szó férne és különösen könnyű volna megczáfolni azon állítást, hogy Horvátország, vagyis a három egyesült királyság, a bánok által Magyarországtól egészen függetlenül kormányoztatott, és hogy azon bánoknak a megkoronázott királyokkal egyenlő jogaik voltak.

Minők voltak Horvátországnak közjogi viszonyai Kálmán idejében? minő törvényeket alkotott Horvátország az Árpádok korszakában? azt részletesen kimutatni most már nehéz volna. De annyi - úgy hiszem - kétségtelen: hogy századok óta Horvát- és Magyarország ugyanazon egy törvény alatt állott, együtt birták a magyar alkotmányt, együtt oltalmazták a két közös hazát. Közjogi kérdésekben ugyanazon törvényekre hivatkozott Horvátország, melyekre mi hivatkoztunk; a bulla aureát ők is úgy sajátjoknak tartották, mint a magyarok. A horvát polgár nagyrészt ugyanazon magánjogi törvények szerint perlekedett, öröködött, szerződött, mint a magyar; és e törvények Horvátország egyenes befolyásával ugyan, de magyar országgyűlésen, vagyis közösen alkottattak. Voltak s vannak Horvátországnak a közös törvényeken kívül saját statutumai, miket Magyarország mindig tiszteletben tartott; volt és van külön országgyűlése, mely sok tárgyak fölött joggal intézkedett; de ezen statutumok, ezen intézkedések kisebb részét tették a köz- és magánjogi törvények egész terjedelmének. Az ily hatalom és azon teljes, tökéletes önállás között, minőt a zágrábi körlevél vitat, nagy a különbség.

És pedig nemcsak a Habsburg-ház uralma alatt keletkezett ez a kapcsolat és jogközösség Magyarország és Horvátország között. Nem hozok föl erre vonatkozó több törvényt, csak futólag említek egy-két közjogi, illetőleg közigazgatási tárgyat, mely a magyar törvényhozás által határozottatott el, még a vegyes korszakban. Így például az 1351-diki 12-ik tvczikk azt rendeli, hogy a Dráva és Száva között lakó és a posegai s valkói nemesség úgy fizesse a *lucrum cameræ* név alatti adót, mint az ország többi nemesei: Az 1454-diki 9-ik tvczikk azt határozza: hogy Tótország úgy katonáskodjék, mint az ország egyéb lakói. Az 1471-iki 6-dik tvczikk azt parancsolja, hogy a végvárak Horvát- és Tótországban magyarokra bízassanak, nem idegenekre. Zsigmond 6-dik decretumának 1-ső czikke pedig (1435-ből) bizonytságot tesz, hogy még azon birói esküforma is, mit a horvát-tótországi bán, a főispánok, alispánok, ítélőmesterek, táblabírák és egyéb birói személyek kötelesek voltak letenni, egyenesen magyar országgyűlésen lőn megállapítva. Mindezek s több effélék nem mutatnak oly teljesen elkülönzött önállásra, minőt a zágrábi körlevél kétségtelennek állít.

De - a mint említém - történelmi fejtegetésekbe nem bocsátkozom. Mert ha talán történelmileg nem mind szorosan való is az, mit a zágrábi körlevél Horvátországnak egész a Habsburg-ház korszakáig terjedő független önállásáról előad, annyi mégis kétségtelenül igaz, hogy Horvátországnak, vagyis a három egyesült királyságnak, voltak mindig külön jogai, miket ők gyakran municipális jogoknak neveztek. Volt mindig külön országgyűlésök, melynek hatásköre kisebb vagy nagyobb terjedelmű volt, sőt néha a legfontosabb közjogi kérdések fölött is határozólag nyilatkozott. Így történt ez 1527-ben, első Ferdinándnak megválasztásánál, különösen pedig a *sanctio pragmatikának* Horvátország által 1712-ben külön kijelentett elfogadásánál.

Ámbár épen a sanctio pragmatikának ezen elfogadására nézve egy felötlő körülményt el nem hallgathatok. Horvátország 1712-ben márcz. 9-dikén fogadta el a sanctio pragmatikát Zágrábban tartott országgyűlésén, s kijelentette, hogy a habsburgi ház fiágának kihaltával, Horvátországban a leányág fog örökösödni. Három esztendővel később, 1715-ben, a magyar országgyűlésen törvény alkottatott, melyben határozottan kimondatik, hogy a habsburgi ház fiágának kihaltával, a nemzet szabad választási joga teljesen és tökéletesen ismét helyre áll. E törvény az 1715-diki 3-dik tvczikk. Ezen törvény Magyarország és *a kapcsolt részek* karainak és rendjeinek nevében terjesztetett föl ő felségéhez, III-dik Károlyhoz, s legfelsőbb helyen sanctionáltatván, mint Magyarországra és a kapcsolt részekre szóló törvény adatott ki szokott formában, fejedelmi pecsét alatt.

És Horvátország követei, kik azon országgyűlésen jelen voltak, nem szólaltak föl azon törvény ellen; nem jelentették ki, hogy - miután ők Horvátországra nézve az örökösödést már három évvel előbb a habsburgi ház leányágának lekötötték - a szabad választás ő reájok vissza nem szállhat; nem követelték, hogy az említett törvény rendelete csak Magyarországra szoríttassék; mert ha ezt követelték volna, annak a törvényben kétségtelenül nyoma volna; de a fejedelem maga sem tett a törvény ellen Horvátországra vonatkozólag kifogást, nem hivatkozott a horvát országgyűlésnek három évvel korábbi határozatára, nem kívánta, hogy a szabad választásnak ismétli életbeléptetése Horvátországra nézve ki ne mondassék, hanem elfogadta és kiadta a törvényt, szokott formában, mint a Magyarország és *a kapcsolt részek* karainak s rendjeinek törvényét, megemlítve a decretum szokásos berekesztésében Horvátországnak egyházi és világi főbb hivatalnokait is.

Valóban, e körülménynél fogva könnyen azon sejtetem támadhat az emberben, hogy sem a horvátok, sem a fejedelem nem tekintették a sanctio pragmatikának 1712-ben Zágrábban történt elfogadását oly kétségtelenül eldöntő határozatnak, minőnek azt okvetetlenül kellett volna tekinteni, ha Horvátországnak azon teljes, tökéletes önállása, mire a zágrábi körlevél annyi súlyt fektet, kétségtelen lett volna.

De mindezek lehetnek helyes vagy helytelen nézetek; lehetnek egyik vagy másik részről tévedések, mik magokban ártatlanok és barátságos egyetértésünket bizonyosan meg nem zavarnák. A mit azonban Zágrábmegye körlevelének folytatában ellenünk fölhoz, az már több mint eltérő nézet, az már keserű, méltatlan vád.

Azt mondja ugyanis az említett körlevél, hogy: «később Horvátország államjogainak igazgatása mindenféle alakulásokon ment keresztül, s a 18-dik század második és a 19-dik század első fele folytatában a magyar államjoggal csaknem egy testbe olvadt, és hogy azon idők viszonyosságai által Horvátország állami autonómiája lassan-lassan egészen elenyészett s Horvátországnak a souverain szabad nemzet biborköpenye helyett, *Magyarország vétké miatt*, csak rongyok maradtak». Szemünkre veti továbbá, hogy: «a három egységes királyság főnnállásának tagadásával azt eldiriboltuk, Fiumét tőlük elszakasztottuk s Horvátország előtt, azon föltétel elhatározásával, hogy követte senki nem választathatik, ki magyarul beszélni nem tud, a törvényhozási terem ajtaját - úgy szólván - becsuktuk; egy szóval, mi magyarok a horvát nemzetet a három egységes királyságban a világ színpadjáról kitörölni és mind őket, mind a többi, részint velök törzsrokon, részint más néptörzsekhez tartozó nemzetiségeket, a török rajákhöz lealacsonyítani törekedtünk».

Lássuk tehát, mik voltak azon cselekvései a magyar nemzetnek, mik által ily súlyos vádak megérdemltek!

«Teljes, tökéletes független önállása volt Horvátországnak,» - azt mondja a zágrábi körlevél - «de később államjogaink a magyar államjoggal egy testbe olvadtak és a souverain szabad nemzet biborköpenye helyett, *a mi vétkünk miatt*, nekik csak rongyok maradtak». De mi vettük-e tehát el azon autonómiát? melyik törvény az, mely őket attól akarójuk ellen megfosztotta?

A független önállásnak leglényegesebb része a törvényhozás terén az, hogy a nemzet önmaga határozza meg az állam szükségére fizetendő adónak mennyiségét.

Minő mértékben s mily sikerrel gyakorolta Horvátország hajdan ezen jogát? azt Horvátország jogtudósai s történetbuvárai nálamnál jobban tudják; de azt én is tudom, hogy Horvátországot az állami független önállás ezen lényeges attributumától nem a magyar erőszak fosztotta meg, hanem arról Horvátország önmaga, minden kényszerítés nélkül lemondott. Ugyanis: 1790-ben Horvátország rendei követek által előterjesztést tettek a magyar országgyűlésen, melyben követelték, hogy alkottassék törvény, miszerint Horvátországnak adója mindig magyar országgyűlésen tárgyalassék s határoztassék meg.

A közigazgatási autonomia körében hasonló lépést tett Horvátország, midőn ugyanazon országgyűlésen követek által határozott utasítás mellett azon kívánságát adta elő, hogy ezentúl Horvátország közigazgatása mindenkor a magyar kir. helytartó tanács alatt álljon és az törvény által biztosíttassék. Így lőn alkotva Horvátország határozott kívánatára az 1790-diki 58. és 59-dik tvczikkely.

Mi vagyunk-e tehát okai, hogy Horvátország az autonómiának fönnemlített két kellékéről önként lemondott? mi kényszerítettük-e arra fenyegetésekkel? vagy csábítottuk kecsegtetésekkel? Vagy talán Magyarország rendjeinek vissza kellett volna utasítani őket és a bizalmat magoktól eltaszítani?

Mi által vontuk mi kétségbe Horvátország fönnállását? melyik törvény az, mely azon királyságot szétdarabolja? Fiumét a mi illeti, száz éve már, hogy az Magyarországhoz csatoltatott; közel hatvan éve, hogy ezen visszacsatolás törvénybe van iktatva. Bűn-e az, hogy Magyarország százados sajátját visszakívánja? A mi bűnünk-e, hogy Fiume maga is e kívánatunkat teljes erejéből támogatja, s a régi kapcsolatot vissza óhajtja? Tudom, hogy Magyarországnak joga Fiuméhez Horvátország által gyakran kétségbe vonatott, s nem ereszkedem e jog fejtegetésébe; csak azt említem meg, hogy a visszacsatolás előtt hosszú ideig Fiume sem Magyarországhoz, sem Horvátországhoz tetteleg nem tartozott. És mivel Horvátország saját önállásának bebizonyítására annyi fontosságot helyez azon körülménybe, hogy a sanctio pragmatikát önállólag, s külön és tizenegy évvel előbb fogadta el, mint Magyarország, figyelmeztetésül hozom föl, hogy Fiume a sanctio pragmatikát 1725-dik évi nov. 25-dikén külön és önállólag fogadta el, tizenhárom évvel utóbb, mint Horvátország, s két évvel utóbb, mint Magyarország.

De a legfontosabb vád, melyet ellenünk Horvátország fölhoz, az 1848-dik évi 5-dik tvczikknek azon rendelete, miszerint a törvényhozási nyelv egyedül a magyar, és így, a ki magyarul nem tud, képviselőnek nem választható. Legfontosabbnak mondom ezen vádat, mert abban legalább az előadott tény igaz.

De tekintsünk vissza azon körülményekre, mik között az említett törvény alkottatott.

Sok éveken keresztül küzdött a nemzet a latin nyelv uralma ellen, mind a közigazgatásban, mind a törvényhozásban, és ismételve sürgette, hogy a jeles, de holt latin nyelv helyett, az élő honi nyelv legyen a törvényhozásnak és közigazgatásnak nyelve. Sokszor fölszólaltak e tárgyban Horvátország követek, védve a deák nyelvet, s emlegették erre vonatkozólag

municipális jogaikat; de nem sürgették saját honi nyelvöket, még csak a közigazgatás körére nézve sem.

1844-ben több hévvel sürgették az ország rendei honi nyelvöket; Horvátország követei több hévvel védtek ismét nem a horvát, hanem a latin nyelvet, és a keserűség küszöbéig folytatott vitatások eredménye lőn az 1844-dik 2-dik tvczikk, miszerint kimondatott, hogy az országgyűlési nyelv ezentul kirekesztőleg a magyar lészen, egyedül a kapcsolt részek követeinek engedtetvén meg, hogy azon esetben, ha a magyar nyelvben jártasok nem lennének, a közelebbi hat évek alatt tartandó országgyűléseken szavazataikat latin nyelven is kijelenthessék.

És az országgyűlésnek ezen határozatát talán indignatióval fogadta Horvátország? talán nemzetiségének eltiprását, önállásának veszélyeztetését, jogainak megsemmisítését látta ezen határozatban? Épen nem. Az 1847. évi országgyűlés kezdetén a főrendek táblájának decz. 4-dikén tartott 8-dik ülésében, Horvátország követe következőkép nyilatkozott: «Ámbár a horvátországi követeknek az 1844-diki 2. tvczikk értelmében egész 1850. esztendeig szabad lenne diákul szólni, küldőink mindazonáltal, hogy a magyar nemzet iránti hajlandóságukat és igaz szeretetüket ezáltal is tetteleg megmutassák s Magyar- és Horvátország közt az alkotmányos kapcsot erősebben összeszorítsák, nekünk, követeiknek, meghagyták, hogy már ez országgyűlésen magyarul fölszólaljunk».

Ily nyilatkozat után lehetett-e gyanítani, hogy a horvát nemzet annyi keserűséggel fogadja az említett törvény alkotását, melyhez nemcsak követeinek szavazata, hanem saját országgyűlésének egyenes utasítása által is hozzájárult? És valamint akkor nem volt szándéka az országgyűlésnek Horvátország előtt a magyar nyelv által elzárni az országgyűlés teremének ajtóit, úgy ezen kérdés most sem tenne akadályt egyesülésünkben, s a törvény említett rendeletét, ha Horvátország kívánja; épen Horvátországra nézve, bármikor lehetne módosítani.

Általában a 48-diki törvények sok keserű megtámadásoknak voltak kitéve Horvátország részéről és én még ma sem tudom, melyek azon pontok, mik által Horvátország annyira sértve hitte magát, hogy e miatt gyűlölsége engesztelhetlen lőn?

Egyik, mi ellen horvát részről gyakran kifogás tétetett: a felelős miniszterium: de hiszen Horvátország közigazgatási tekintetben előbb is a m. udv. kancellária és m. k. helytartótanács alatt állott s nem is akart külön közigazgatást. A felelős miniszterium pedig a közigazgatási kormánysszékek helyébe lépett; lehetett-e tehát gyanítani, hogy azon ország, mely maga kívánta, hogy közigazgatása a m. kir. helytartótanács alatt álljon, sőt erre nézve, mint említém, törvényt is akart 1790-ben alkottatni - az ezen kormánysszékek helyébe állított felelős miniszteriumot nemzeti jogai sérelmének tarthassa? És ezt annival kevésbbé tarthatta Magyarország valószínűnek, mert Horvátországnak az országgyűlésen jelen volt követei Horvátországra nézve nem kívántak a felelős miniszteriumra vonatkozólag kivételt tétetni.

A népképviseletet sem nehezte Horvátország; mert hiszen azt saját országgyűlésére nézve is megállapította; azt sem nehezte, hogy az országgyűlési képviselők számának meghatározásánál Pozsega, Verőcze és Szerémség külön említettnek és Horvátország is külön. Ennek oka egyedül az volt, hogy az említett megyék előbb is külön küldöttek követeket a magyar országgyűléshez; de az szándékában senkinek nem volt, hogy ezáltal az említett megyéket a három egyesült királyságtól elszakasztani akarja.

Gondoskodott az 1848-diki törvényhozás a határőrvidékek képviseléről is; igyekezett a magyar miniszterium szabaddá tenni a határőrvidéket, és nem a magyar miniszterium volt oka, hogy se a határőrvidék, se Horvátország képviselőket nem küldött; és hogy a határőrök szabadokká nem lettek.

Nem csorbította az említett törvény a horvát országgyűlésnek jogait sem, és ha arra nézve, hogy Horvátország a magyar országgyűlésre nem törvényhatóságilag, hanem mint ország akarja jövőben is küldeni képviselőit, Horvátország követei az 1847-8-diki országgyűlésen csak egy szóval tettek volna említést, e kívánság azonnal teljes készséggel teljesített volna.

Midőn az 1848-diki országgyűlés befejeztetett, a magyar miniszterium egész bizalommal fölszólította Horvátország bánját: jöjjön el s értekezzék a miniszteriummal Horvát- és Magyarország közdolgoiról, segítse tanácsával és közremunkálódásával a kormányt. De a bán ezen bizalmas fölszólítást visszautasította. Levelében nem annyira Horvátország nemzeti-ségének, önállásának, municipális jogainak állítólagos sérelmeit emeli ki, hanem főképp a dynastiának az 1848-diki törvények által sértett érdekeit hozza föl, melyeket, mint katona és hű alattvaló, védeni tartozik. Elmondja, hogy megtörténhetik, hogy azoknál, kikért küzdeni fog, hálátlanságra talál, de azért lovagias kötelességeihez hű marad.

Így lépett a viszály a tettegesség terére, sok vért, sok szenvedést, két derék nemzetnek egymástól elidegenedését, a hétszázados kapocs szétszaggatását vonva maga után. És nyugodt lélekkel most is elmondhatom: az Isten tudja miért?

Azt hittem, tizenkét évi közös szenvedés elhárítja a félreértéseket, csillapítja az izgatottságot, s magyar és horvát, gyűlölség nélkül, komoly higgadsággal vizsgálhatja majd: mi leendő hasznos egyiknek és másiknak? minő közösség, minő kapocs boldogítja egyiket és másikat leginkább? és ha e kapcsot szorosabbra vagy tágabbra kívánja változtatni a kölcsönös érdekek viszonylagos méltánylása, megteendik ezt indulat nélkül, közös egyetértéssel. Azonban ismét csalatkoztam, az Isten tudja miért?

A zágrábi körlevél - úgy látszik - következőképp alakítja okoskodását: Horvát-, Dalmát- és Tórországnak, e három egyesült királyságnak a hajdankorban teljes, tökéletes önállása és Magyarországtól egészen független alkotmánya s önkormányzata volt. Magyarország és a három egyesült királyság között hajdan csak a király személyében létezett personal-unio, de ezen függetlenség, ezen önállás később az idők viszontagságai által lassankint elenyésztek s Horvátország államjogai a magyar államjoggal csaknem egy testbe olvadtak; most azonban a horvát nemzet ismét visszaköveteli századokon meggyengült teljes, tökéletes autonómiáját s visszaköveteli mindazt, mi Kálmán király korában fönállott.

De ha ez így van, sőt még akkor is, ha a multa nézve mindaz, a mi állítatik, nem teljesen állana, nem lett volna-e férfiasabb s talán nemesebb, a követeléssel föllépni azon méltatlan vádak nélkül, mik ellenünk szóratnak s mik indokolva nincsenek?

Hiszen, hogy Horvátországnak függetlensége és önállása - mint Zágráb mondja - az idő viszontagságai által lassankint elenyészett, nem mi okoztuk. Horvátország államjogai nem a mi erőszakoskodásaink által, nem az ő ellenszegülések daczára olvadtak a magyar államjoggal csaknem egy testbe. Azt, hogy ők ily teljes önállást és függetlenséget kívánnak, csak most halljuk legelőször a zágrábi körlevélből. Követeik azt az országgyűlésen soha nem formulázták, sőt ellenkezőleg az 1848-dik évi országgyűlésen a törvények alkotásában tetteleg is résztvettek. Mi által van tehát igazolva Zágráb körlevelének azon vádja, hogy mi a horvát nemzetet a három királyságban a világ szinpadjáról ki akarjuk törölni?

Szemünkre veti a körlevél, hogy Muraköz, mely állítólag több száz évig, sőt a legújabb 12 évi birtoknál fogva is Horvátországhoz tartozott, Zalamegyébe ismét visszakebeleztetett. Ha Horvátország Muraközre nézve biztosabb jogalapot föl nem tud hozni, mint a mit a körlevél megemlít, akkor követelése csakugyan alaptalan. Fölhozza ugyanis a hajdankorbeli több száz évi birtoklást, s ennek bebizonyítására hivatkozik II. Ulászló 3-dik rendelete 34-dik tvczikkének 4-dik szakaszára. Ezen törvény elszámálván a harminczadok helyeit, a 4-dik

szakaszban azt mondja, hogy Tótországban Zágráb, Nedelcze, Varasd Muraszombat - főharminczadok; mivel pedig Nedelcze Muraközben van, Zágrábmegye azt következteti, hogy egész Muraköz Tótországhoz tartozott. De nem figyelmeztet Zágrábmegye arra, hogy ugyanazon 4-dik szakaszban a tótországi főharminczadok között Muraszombat is meg van említve; ez pedig a Murán is innen, Muraköztől jó távol, Vasmegyében fekszik, mit Zágrábmegye Horvátországhoz nem is követel. A következő 5-dik szakaszban pedig a főntebb elsorolt tótországi főharminczadokhoz tartozó fiókharminczadok között Szombathely és Pinkaföld Krapinával és Rác-Kanizsával egy sorban vannak elszámálva; s ebből mégis bajos volna azt következtetni, hogy Szombathely és Pinkaföld is Horvátországhoz tartozott. Általában véve, ha figyelemmel tekintjük meg a harminczadok helyeiről szóló törvényeket, meg fogunk győződni, hogy azokból az országok határaitra következtést vonni nem lehet, mert azokban a kereskedelmi vonalokra lévén főképp tekintet, különféle országok helyei össze vannak keverve. Tekintessék bár meg sok hasonló törvények között az 1715-diki 91-dik törvény, hol a varasdi főharminczadhoz tartozónak említetik a muraközi Nedelcze is, Légrád is, a Muraközben fekvő rác-kanizsai főharminczadhoz tartozónak pedig Regede Stájerországban: s ki fogja már ebből azt következtetni, hogy Stájerországnak Magyarországhoz vagy Horvátországhoz kell tartozni?

Azt mondja továbbá a körlevél, hogy Magyarország mellett nem szól egyéb, kétszáz esztendei bizonytalan birtoklásnál, melyet 1848-ban a fegyver eltörölt. Ne felejtse Zágrábmegye, hogy a kétszáz esztendő előtti birtoklást semmivel nem képes bizonyítani Horvátország részére; azt pedig, hogy az utolsó kétszáz esztendő alatt Magyarországnak a zágrábi körlevélben is elismert birtoklása bizonytalan lett volna, épen semmivel nem támogatja, holott Magyarország részére e részben mind a törvények, mind a közigazgatásnak sok évek óta szakadatlan okiratai elég bizonysgot tehetnek.

Még különösebb a körlevélnek azon állítása, hogy Magyarország birtoklási jogát 1848-ban a fegyver eltörölte, és hogy a legújabb 12 évi birtoknál fogva Muraköz Horvátországnak sajátja lett.

1848-ban, vagyis inkább 49-ben, az osztrák császár hadserege, szövetségesének, az orosz czárnak, hatalmas segítségével legyőzte a magyar forradalom seregeit. A háború bevégeztével a fejedelem, félretéve Magyarország alkotmányát, absolut hatalommal rendelkezett Magyarország territoriuma fölött, s elszakasztván abból Muraközt, azt Horvátországhoz csatolta. Most, ugyanazon fejedelem ugyanoly hatalommal Muraközt ismét Zalamegyéhez visszacsatolta. Ha a fegyver jogot adhatott volna 1848-ban, azt ő Felségének adta volna, ki a maga és szövetségesének seregeivel győzte le a magyar sereget, nem pedig Horvátországnak, mely a császárnak nevében annak zászlói alatt s nem saját kezére vett részt a háborúban.

Ő Felsége azon sérelmet, melyet Magyarországnak okozott, midőn Muraközt elszakasztotta, a visszacsatolás által megorvosolta; s mi jogtalanságot követtünk el mi, hogy azt, a mi 1848 előtt kétségtelenül miénk volt s tőlünk erőszakkal vétetett el, midőn az által, ki tőlünk azt elvette, ismét visszaadatik, szívesen elfogadjuk? és pedig annál szívesebben, mert azt Muraköznek népe is buzgón óhajtja.

Állítsuk egymás mellé Horvát- és Magyarországnak jogérvényeit Muraközre nézve. Horvátország azt mondja: Muraköz hajdan Horvátországhoz tartozott, de azután kétszáz esztendeig Magyarország birtokában volt, hanem akkor a császár fegyveres hatalommal legyőzván Magyarország seregeit, Muraközt Horvátországhoz csatolta, s így bírta azt Horvátország 12 esztendeig, míg azt ugyan a fejedelem Magyarországhoz ismét vissza nem csatolta.

Ellenben Magyarország részéről az mondatik: Semmiből ki nem tűnik, hogy Horvátország Muraközt a régiebb korban valósággal bírta volna, de az kétségtelen, hogy századok óta Muraköz Magyarországhoz tartozott, a mint ezt Horvátország is elismeré. Ezen közelebb lefolyt századok alatt Horvátországnak elég alkalma lett volna Muraközre nézve követelését érvényesíteni vagy az országgyűlésen, vagy a fejedelem előtt, de ezt soha nem cselekedte; sőt ily követeléssel az országgyűlésen elő sem állott, hanem Magyarországnak s illetőleg Zalamegyének Muraköz fölötti törvényhatóságát mindig respectálta. Ily birtoklás fontosabb-e, vagy azon tizenkét esztendő, mit Zágrábmegye főlemlít?

Mit mondana Horvátország, ha mi, oly részekre nézve, melyek egykor nem Horvátországhoz tartoztak, épen oly okoskodással élnénk, minővel Zágrábmegye él Muraközre nézve? s azt mondanók, hogy például Verőcze-, Pozsega- és Szerémmegyék hajdan egyenesen Magyarországhoz tartoztak s hivatkoznánk e részben sokkal világosabb törvényekre, mint a melyet Zágrábmegye Muraközre nézve megemlített. Például az 1478-diki 7-dik és 1498-diki 16-dik tvczikkekre, különösen pedig Verbőczyre, ki az említett három vármegyét határozottan a magyar megyék közé sorolja; és ha fölhoznók, hogy azon megyék a legújabb időkig külön voltak képviselve a magyar országgyűlésen, nem úgy adóztak mint a horvát megyék; s mindezekből azt következtetnők, hogy Horvátország bűnt követ el a magyar nemzet ellen, midőn azon megyéket meg akarja tartani? De mi ezt nem tesszük, mi tiszteletben tartjuk Horvátország jogait, sérthetlennék alkotmányos territoriuma integritását, és ha tartoztak is az említett megyék egykor Magyarországhoz, nekünk az elég, hogy az utóbbi korban a három egyesült királyság territoriumához tartoznak, s mi azt mindig respectálni fogjuk, de hasonló méltányosságot kívánunk mi is Magyarország territoriumára nézve.

Ugyanazon egy államhoz tartozó külön országok között lehet-e szó hódítási jogról a háború bevégezése után? és alkotmányos nép, minőnek a horvát nép is bizonyosan óhajt tekinteni, használhat-e területének terjesztésére oly módot, egy másik, ugyanazon államhoz tartozó alkotmányos ország ellen, minőre, mint jogalapra, Zágrábmegye hivatkozik? Még osztrák és horvát szempontból tekintve is a dolgot, ha Magyarország fegyvert fogott a fejedelem hatalma ellen, s a fejedelem azt legyőzvén, a béke ismét helyre állott: helyes és igazságos-e, hogy a győző mellett harczoló örvendjen a másik szerencsétlenségének, osztozni kívánjon annak birtokában? és midőn a győző azt, a mit elvett, ismét visszacsatolja, még ezen jogtalanul osztozó tekintse magát megkárosodottnak az által, hogy amaz, elvesztett birtokát erőszak nélkül visszakapta?

Még sajátságosabb a körlevélnek azon vádja, miszerint mi a horvátokat is, más nemzeti-ségeket is, a török rajákhoz igyekszünk lealacsonyítani.

A magyar nemzet 1848-ban a népre és a népnek minden osztályára teljes egyenjoguságot hozott be; sem néptől, sem nemzetiségtől nem vett el jogokat, hanem adott kinek-kinek igazság és méltányosság szerint. És ugyanazon pillanatban, midőn megtette azt, mivel az igazságnak tartozott, megtámadtatott fegyverrel minden oldalról öntestvérei által, kik harczoltak azon meggyőződésben, hogy nemzeti jogaikért harczolnak, miket mi csorbítani nem akartunk; és ha e részben valami követelésük még volt, azt harcz nélkül is szívesen teljesítettük volna; ők azonban harczoltak, véresen és talán akaratjuk ellen más érdekekért, nyeresémény nélkül, polgári harczban, minek még dicsősége is mindig fájdalmas.

Ha a török rajáknak, kikhez mi, a zágrábi állítás szerint, hasonlókká akarjuk tenni az idegen nemzetiségeket, ha mondom, a török rajáknak olyan politikai helyzetök volna, mint minőt a magyar törvény adott az itteni idegen nemzetiségeknek: aligha biztosabban nem állana a török birodalom és Déli-Szlávia létesülhetésének reménye valószínűleg távolabb volna. Nálunk politikai és polgári jogokra nézve semmi különbség nincs a magyar és nem magyar közt. A

törvényhatósági közigazgatásoknál mind a tanácskozó testületek, mind a tisztviselők választásában a többség határoz; és az határoz még a nyelv fölött is, mely a köztanácskozásokra használtassék. Mutasson valaki Európában államot, mely a területén lakó idegen nem-souverain nemzetiségek iránt több méltányossággal jár el! És mégis arra szólít föl minket Zágráb körlevele, hogy «tegyük szívünkre kezünket és ismerjük meg, hogy méltatlan viseletünk által a horvátok ellen vétkeztünk». De mi tehát azon vétünk, melyért ily bűnbánó vallomást kellene tennünk? Hiszen ha a recriminációknak helye és ideje volna, szólhatnánk talán mi több joggal; de fátyolt vetve azokra, miket a múltban szenvedtünk, nyugodt lélekismerettel nézünk a jövővel szembe.

Ismétlem, hogy mi Horvátországot az 1848-diki törvények által nemzeti jogaiban nem sértettük, de sérteni nem is akartuk, és keserűség nélkül mondom, hogy mindazt, a mi 1848 után ellenünk történt, szerencsétlen félreértésnek és a fölzaklatott indulatok rohamosabb kitörésének tulajdonítjuk. Nincs bennünk gyűlölség a múltért, még akkor sincs, ha Horvátországot saját érdekeinek helyes vagy helytelen fölfogása tőlünk elszakasztva, más útra vinné.

És miért nem áll ez így Horvátországban a magyar nemzet irányában? miért van a zágrábi körlevélnek mindenik sorában gúnnyal párosult gyűlölet ellenünk? mi célból izgatja Zágrábmegye a Magyarországon lakó idegen nemzetiségeket a magyarok ellen? még felső-magyarországi szláv barátinkat is, kiknek ellenünk panaszkodni nincs; s kiket azért, mert barátink s testvéreink akarnak maradni, általunk elnyomott török rajáknak gúnyol; mi öröme, mi nyeresége lenne abból Horvátországnak, ha sikerülne ingerültséget támasztani ez országban faj és faj között és ezáltal nehézzé tenni egyiknek is, másiknak is a kölcsönös méltányosságot? Mi nem ijedünk vissza más nemzetiségű honfitársaink követelésétől, mert erős bennünk az akarat: teljesíteni mindazt, mit Magyarországnak politikai szétdarabolása nélkül teljesíteni lehet; s meg vagyunk győződve, hogy oly követeléseket, miknek teljesítése lehetetlen, más nemzetiségű honfitársaink tenni nem fognak.

A mely nemzet 1848-ban elég erős és eszélyes volt, senki által, még az események által sem kényszerítve, minden politikai jogot megosztani a népnek minden osztályával: elég erős és eszélyes leszen ezentúl is arra, hogy a nemzetiségek kérdésében is igazságos legyen e honnak minden polgára iránt.

És Zágrábmegye nem elégli meg, hogy méltatlan vádjával gyűlöletet fejez ki és gyűlöletet akar gerjeszteni ellenünk önhazánkban is, hanem még gyűlöletessé akarja tenni a magyart a külföld előtt is, mert ránk fogja, hogy mi egy nagy államot akarunk alapítani, mely a Kárpátoktól a Balkánig, sőt talán Konstantinápolyig terjedne a mely szerintünk nem Magyarország leendene, hanem kizárólag magyar (magyarisch).

Pedig jól tudja Zágrábmegye, hogy nem mi vagyunk azok, kiknek óhajtaik ilyennemű terveken járnak; mi óhajtjuk, hogy e haza erős legyen polgárainak egyetértése által, fölvirágozzék jótékony s igazságos törvények alatt; de határait terjeszteni, más idegen állam birtokára vágyni, más szabad népet meghódítani akarni szándékunk nincs, még ha tehetségünk oly nagy volna is, hogy e célt könnyen elérhetnők.

Miért akarja tehát Zágrábmegye még e váddal is, melynek alaptalanságát épen ő tudja legjobban, békés szomszédinkat ellenünk gyűlöletre izgatni és minket oly színben állítani a világ elébe, mint a kik sajátunkkal be nem elégedve, vagy veszélyes, vagy nevetséges nagyra-vágyásból birodalmakat akarnának fölforgatni, országokat meghódítani, oly országokat, melyek jelenleg másokéi, melyekre, ha a sors úgy akarja, hogy mostani urokat változtassák, más hatalmasabbak számítanak?

Midőn azon őszinte készségünket, hogy fátyolt vessünk a mult idők szomorú eseményeire, más részről annyi váddal, keserűséggel látom viszonzva, nem örömet mondok ki, de akaratlanul eszembe jut: hogy rendesen nem a sértett fél az, ki a méltatlan sérelmet nehezen felejtí.

De miután elmondottam nézetemet Zágrábmegyének körlevelére, szabad legyen elmondanom egyéni meggyőződésemet Horvát-, Dalmát- és Tótországnak Magyarországgal egyesülésére nézve is.

Az egyesülés kérdésének megoldása főkép Horvátországtól függ. Ha Horvátország velünk egyesülni akar, mi az egyesülést szívesen fogadjuk; ha saját nemzetiségének vagy önkormányzatának érdekében föltételeket akar kikötni; ha saját országgyűlésének hatáskörét szélesebbre akarja terjeszteni, ha a velünk közös törvényhozásban más módon, más arányban akar részt venni: mi föltételeit vissza nem utasítjuk, módosításait nem ellenezzük.

Tudjuk mi azt, hogy Horvát-, Dalmát- és Tótország a magyar koronához tartoztak ugyan, de nem voltak *Magyarország*. És ha nem bírtak is oly teljesen elkülönzött önállással, minőt *némelyek* vitatnak; ha azon kapcsolat, mely közöttünk és közöttük fönnállott, sokkal, igen sokkal több és szorosabb volt is a personal-uniónál: de volt mindenkör saját elkülönzött territoriumok, volt politikai nemzetiségek s a mellett, hogy Magyarország minden jogaiban osztoztak, voltak külön jogaik is, miket Magyarország mindig tiszteletben tartott. A magyar törvény, midőn ezen országokat kapcsolt részeknek nevezte, nem értett az alatt erőszakos kapcsolatot, nem értett alárendeltséget, hanem oly kapcsolati viszonyt, melyet Horvát-, Dalmát- és Tótország önként, szabad akaratból kötött velünk, a jognak, méltányosságnak és közös szabadságnak alapján.

Azt a vádat, hogy mi hódított országoknak szeretnénk tekinteni a három egyesült királyságot, nehezteléssel utasítjuk el magunktól. Tudjuk mi azt, hogy kölcsönös viszonyainknak alapja nem hódítás. De ha hódítással vette volna is kezdetét Magyarország birtoklása azon országokban, arra hivatkozni méltatlanságnak, s valóban fonákságnak tartanók. Mi a hódítást soha nem ismerjük el érvényes jogalapnak a hódított nép irányában; s azt hisszük: hogy a hódított nép kötelességei csak addig terjednek, meddig a hódítónak fegyvere ér. Morális kötelességet csak a szerződésileg, vagy a szó nélkül ugyan, de kényszerítés nélküli folytonos cselekvényekben nyilvánult szabad beleegyezés vonhat maga után. Mi a három egyesült országot társainknak tekintjük, kik önként, szabad akaratból, sorsukat a mi sorsunkkal már századok előtt összekötötték és századok óta jóban, rosszban osztoztak velünk. Felsőbbségi hatalomról, alárendelt helyzetről közöttünk szó nem lehet, hanem csak a kölcsönös egyetértéssel kötött százados egyesülés föntartásáról.

Ezen egyesülésnek föltételeit, ha azok valamely részben egyik vagy másik félre nyomasztókká váltak, lehet kölcsönös egyetértéssel módosítani, de magát az egyesülést egyoldalulag erőszakosan szétszaggatni, talán sem jogos, sem czélszerű nem volna.

Ha tehát Horvátország minden közjogi viszonyt, mely közöttünk fönnállott, teljesen meg akar szüntetni, s minden kapcsot végkép el akar szakasztani, mi ki nem mondhatjuk azt, hogy a végelszakadásba is beleegyeünk, sőt kötelességünk leend, jogaink föntartására óvást tenni, valamint Horvátország is óvást tenne, ha a három egyesült királyságnak bármely része el akarna tőle szakadni; de az elszakadás meggátlására tetteges lépéseket nem teendünk s erőszakhoz még akkor sem nyulnánk, ha azt tenni hatalmunkban volna. Mert a gyűlölésséggel párosult kényszerített kapcsolat nem volna áldást hozó sem mi reánk, sem ő reájok.

Az egyesülés tehát, vagy elszakadás - leginkább Horvátországtól függ. De ha Horvátország épen akkor, midőn teljesen független önállást követel, ezen önállást mindenekelőtt arra használná, hogy belépne a birodalmi tanácsba és az eddig közöttünk fönnállott közjogi viszonyokat azért bontaná föl, hogy az osztrák örökös tartományokkal hasonlókat, sőt még szorosabbakat kössön; ha Horvátország az adó és katonaaállítás kérdéseinek elhatározását azért akarná a magyar országgyűléstől elvonni, hogy azt a birodalmi tanács kezeibe adhassa; ha azért nem akarja a magyar felelős miniszteriumot, mert állami életének legfontosabb tárgyait nézve, minők a birodalmi tanácsnak föntartott adó- és katonaaajánlás, hadügy, pénzügy, kereskedelem, az osztrák miniszteriumtól, és pedig valószínűleg nem felelős osztrák miniszteriumtól akar függni: már akkor az egyesülés közöttünk csakugyan lehetetlen, mert az egyesülésnek nem leendő tárgya.

Magyarország valószínűleg nem fog a birodalmi tanácsba lépni; mi Magyarország törvényes önállását föl nem áldozhatjuk; a sanctio pragmatikát, mely ezen önállást biztosítja, föl nem forgathatjuk; azon szent és sérthetetlen alapszerződést, melyet őseink az uralkodó házzal kötöttek, s mely a nemzet és fejedelem jogainak egyformán alapul szolgál, meg nem semmisíthetjük; az adó- és katonaaajánlás jogát, mely századok óta a nemzetet illette, idegen kezekbe nem adhatjuk; a törvényhozás jogát a magyar királyon kívül senkivel mással meg nem oszthatjuk; egy szóval, Magyarországot törvényes önállásától, függetlenségétől és alapszerződésekben biztosított ősi alkotmányától megfosztva, octroyozott alkotmányú osztrák provinciává nem tehetjük.

Ha tehát Horvátország jövődjének vélt érdekében tőlünk elválva, az erősebb hatalomhoz csatlakozik, mi ezt nem gátolhatjuk; de e csatlakozást kénytelenek leszünk végelszakadásnak tekinteni, mert nem marad fönn tárgy, mire nézve egyesülhessünk. Minden fontosabb közjogi tárgyakat a birodalmi tanács fog eldönteni Horvátországra nézve is; a magánjogi s közigazgatási törvényhozást Horvátország a maga országgyűlésén fogja gyakorolni. A közigazgatást a birodalmi tanácsnak föntartott minden tárgyakra nézve, a bécsi miniszterium intézi Horvátországban is, a többi tárgyakra nézve pedig természetesen Horvátország önmaga viszi. Mi marad tehát az egyesülésre? A personal-unióra nem szükséges közöttünk külön egyesülés, mert a personal-unió úgyis meg van az osztrák birodalom minden tartományi között; és így Horvátország épen oly viszonyban fog állani velünk, mint Galiczia, Csehország, Tirol vagy Ausztria.

Bezárom e sorokat azon óhajtással: vajha az egyetértés békítő szelleme lengené által Szent István koronája minden országait, minden népeit, hogy legyenek egységökben erősek, egyesült erejük által szabadok és minden időben méltányosak egymás iránt! A mi akaratunk komoly és határozott ezen egyetértésnek létrehozására és föntartására nézve, mi nem fogjuk engedni, hogy a mult idők keserű emléke a méltányosság békülékeny indulatját elfojtsa keblünkben: és ha még sem sikerül egygyé tenni ezt a hont: legyen Isten bíró közöttünk és azok közt, kik miatt a kitűzött szent célt elérni lehetetlen lőn!

«Tegnapelőtt - írja 1861. márczius 29-dikén naplójában *Lónyay Menyhért* - Strossmayer püspök Bécsből jövet Deákot meglátogatta. Az előtte való este Odescalchy Gyula vele jöven a vasúton, Strossmayer és a vele volt horvát társai meg voltak elégedve Deák cikkével. Bécsben a cikk igen nagy benyomást tett. Kilökte azon tromfot, a melyet Schmerlingék ellenünk ismét sikerrel reméltek kijátszani.»

-&-